DOBI ISTVÁN

VALLOMÁS ÉS TÖRTÉNELEM

DOBI ISTVÁN

VALLOMÁS ÉS TÖRTÉNELEM

DOBI ISTVÁN

VALLOMÁS ÉS TÖRTÉNELEM

I. KÖTET

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1962

A KÖNYVTÁBLÁT DERKOVITS GYULA

FAMETSZETE DÍSZÍTI

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

GYERMEKKOR

CSALÁD ÉS OTTHON

Édesapám szegényparaszt volt, és apjához hasonlóan ő is napszámozott. Édesanyám szintén ebből a fajtából született erre az életre. Ennek a kegyetlen korlátai közül ők nem tudtak kitörni, bármennyi volt bennük a szorgalom, a törekvés, hogy maguknak és gyermekeiknek megszerezzék azt a magasabb életformát, ami álma és reménye minden szegénynek, de amit elérni a múltban elképzelhetetlenül nehéz volt. Szegényparaszt-, munkás- és napszámoséletre születtem én is, és nehéz évtizedeknek kellett elmúlni a fejem fölött, meg kellett változni a világnak, hogy kiléphessek abból az állapotból, amit sokáig sorsomnak éreztem.

1898. december 31-én születtem — éjszaka, olyan időben, hogy — mint később hallottam — vitatkoztak róla a családban: szilveszteri vagy újesztendei gyerek legyek-e, az ó-, vagy újesztendő legyen-e születésem éve hivatalosan. Édesanyám ebben a vitában nemigen vehetett részt, szegény élet és halál között hozott a világra, törékeny testét kegyetlenül megviselte a szülés. De voltak elegen a családban, akik vitatkozhattak, beleszóltak a dologba. Édesapám a valósághoz ragaszkodott. Nem azért, hogy szilveszterinek mondhassák a fiúgyereküket, aminek a falusi életben még ma is megvan az érdekessége, hanem azért, hogy később ily módon egy esztendővel korábban essek túl a katonaságon. Ez nemcsak apám szerint számított sokat,

hanem általános vélemény volt a szegényemberek között. Olyan kereszt volt a fiúgyerek feje fölött a katonaság, amitől jó volt minél előbb szabadulni, hogy azután minden erejét a munkának adhassa a legény. Így gondolkozott szegény édesapám, hogy is gondolhatta volna, hogy belenövök majd az első világháborúba, és 1916 májusában — alig 17 esztendős koromban — elvisznek katonának. Éppen olyankor, amikor beteges az anyám, és nagyon ráfért volna a családra az én már emberszámba számítható keresetem. Ha ezt előre látták volna, alighanem előreigazítják azon az éjszakán a születésem óráját. De ki lehetett volna 1898—1899 Szilveszterének éjszakáján annyira előrelátó?

Mikor megszülettem, idősebb leánytestvéreim: Juli hároméves, Lidi alig egy esztendővel volt idősebb nálam. Utánam is születtek még testvéreim. Leány, aki nálam három évvel fiatalabb és fiúk is, de ők születésük közben meghaltak, vagy már előbb halottak voltak. Édesanyánk gyenge teremtés volt, és sokszor hallottam a beszélgetést, hogy „az egyik gyereket még ki sem hevertük, és már itt van a másik". Ezt úgy kellett érteni, hogy édesanyám minden szülése betegség és életveszedelem volt. De érteni lehetett úgy is, hogy az áldott állapot orvost, a szülés kórházat jelentett a család életében, és olyan súlyos terheket, amiket elviselni igen nehéz volt a mi anyagi helyzetünkben.

A családban és a rokonságban persze édesanyám és édesapám áll az első helyen az emlékezetemben. Apám nyáron a mezőgazdaságban dolgozott, télen leginkább a gabonaraktárban, de elvállalt minden alkalmi munkát is. Aratott, masinázott, répát szedett. Igen gyakran hajót rakott vagy ürített a Dunán. Hogy terhes a munka, az még akkor sem számított nála, amikor már alig-alig vonszolta magát. A kereset volt a lényeg, ami sohasem volt sok, sohasem elegendő. Jó munkájáért és tisztessége miatt becsülték a faluban, és ezt érezni biztosan jólesett neki.

Édesanyám nagyon szerény, egyszerű szegényasszony volt. Ha egészsége engedte, ő is dolgozott. Ősszel és tavasszal az uradalomba járt. Az ő szüleire emlékszem, az apáméra nem.

Anyai nagyapámnak még a lovára is emlékszem. Egy volt neki mindig, és sohasem a jobbakból való. Kevés árendás földön dolgozott az anyai nagyapám, őt egyébként Csingernek hívták. Afféle fúró-faragó ezermester volt, a kőművesmesterséget is értette. Napszámba nem járt, és mintha általában jobb körülmények között élt volna, mint a nincstelen vagy a hozzá hasonlóan kevéske földdel, valami, tulajdonképpen ki sem tanult, de mégis űzött mesterséggel, ügyeskedéssel élő szegényemberek. Sohasem tudtam meg, ezért-e vagy valami más okból, „Úri-Csingereknek" mondták őket a faluban. Nehéz nyomon követni egy-egy ilyen névtoldaléknak, ragadványnévnek a kiformálódását, megállapítani a forrását, az eredetét.

Édesanyám idősebb és fiatalabb leánytestvérei mintha másként éltek volna, mint ahogyan mi éltünk. Jobban öltözködtek és rendesebb bútoraik voltak, mint nekünk. Ők vasutasemberek feleségei voltak, a vasutasfizetésből, a fixből és egyéb járandóságokból, amit a MÁV biztosított az alkalmazottainak, könnyebb lehetett az életük, mint a miénk.

Nagybátyám örökölte apjának sokféle tulajdonságát. Egy lóval járt ő is, és árendás földön dolgozott. Fúrt és faragott, sok munkája volt. Csinált kocsit tetőtől talpig, elvállalt mindenféle bognármunkát. Kőből vagy téglából tudott házat építeni, de ha szegényember volt az építtető, nagybátyám vert sárból is megcsinálta a házat. Felrakta a háztetőt nádból, zsúpból, de értett a zsindelyhez és a cseréphez is, amiből akkor még kevesebb volt falun. Ha jégvermet vagy kutat kellett ásni, elvállalta és megcsinálta. Néha eszébe jutott valakinek, hogy kontárkodik, és megbüntették. Amikor már meg tudtam ítélni ezeknek a büntetéseknek a mértékét, azt gondoltam, inkább csak képletesen büntetik a nagybátyámat. Ilyen nagymestert kinek is lett volna szíve igazában megbüntetni? De talán azok is így gondolkozhattak, akik a büntetéseket kimérték. Nagybátyám jó ember volt, szorgalmas és fáradhatatlan, s nagyon takarékos. Egyszer aztán lábára lépett a ló, mikor pucolta. Orvoshoz nem ment, otthon kezelték oly módon, ahogyan azt régen falun csinálták. Tettek rá ezt és amazt. Csak akkor vitték kórházba,

amikor már az élete volt veszedelemben. Ott aztán nem halt meg, de mind a két lábát amputálni kellett. És a kórház elvitte a lovat, a házat, s azt az egy-két hold saját földet is, amit ez a munkában valóban sokoldalú, szorgalmas ember egy életen át szerzett.

Sámlit kötött maga alá, két kisebbet szerkesztett a két keze ügyébe, azoknak a segítségével vonszolta magát, és amit két kézzel, ügyességgel fúró-faragó munkát el tudott végezni, azt megcsinálta. Engem nagyon szeretett, de hogy milyen aggodalmai voltak miattam, azt csak később, a felszabadulás után mondta el nekem: „Olyan nagyon féltettelek mindig azoktól az undok csendőröktől. De most már más lesz a világ. Gyere el hozzám, amikor csak teheted, beszélgess el velem az országról és az életről. Mindig szegény apádra, anyádra gondolok... Nehezen tudom elhinni, hogy miniszter vagy, ők se hinnék. Hogyan is fordulhatott ekkorát a világ?" — Nemsokára azután, hogy így beszélt velem, meghalt szegény, és nem láthatta meg a változott világ további fejlődését.

Az otthonunk? Szélesebb értelemben Szőny — falu a budapest—bécsi országút mentén, Komárom tövében. Közelebbi otthon a ház. Lakbérben laktunk, szerencsés körülmények között, mert első lakásunkat, mielőtt én megszülettem volna, apámék felcserélték egy jóllehet kisebb szobával és ugyancsak közös konyhával, mint a régi volt, de itt valamekkora kertecske is jutott, ahol sok munkával és ügyeskedéssel, de azért mégis csak megtermett mindig valami. Azután nemsokára saját háza lett az apámnak. Eléggé rozoga, igen régi, jellegzetes agrárproletár ház volt, aminek eleje volt a mienk, a hátulja másé és középen közös a konyha. Áldott jó özvegyasszony volt a lakótársunk, három lányával éldegélt. Ennyi fehércseléd között egyetlen fiúként nevelkedni nem gyerekjáték, és főleg nem az én természetemnek való. Én ugyanis a becézgetést-dédelgetést nem álltam, de ők talán éppen ezért is, csak még jobban kedveskedtek. Ha látták, hogy mérgelődöm, sokszor kinevettek. Ha most visszagondolok rá, csak azt gondolhatom, hogy igen szerettek.

Hogyan jutottunk mi ehhez a házhoz? Hiszen vagyonunk, pénzünk, de még hitelünk sem lehetett, amiből házat vásároljunk. És mégis volt hitelünk. Élt a faluban egy zsidó ember, akinek olyan városba nem való, de falura is kicsiny mindenesboltja és kocsmája volt. Tőlünk távolabb lakott, mi tőle nem vásároltunk, apám nem volt vendége a kocsmájának. Édesapám nem volt kocsmás ember. Nem azért, mintha nem szerette volna az italt, hanem azért, mert nem telt rá pénze a napszámos keresetből, amiből hattagú családot kellett eltartania, és viselni minden egyéb terhet, amit ehhez a kötelességéhez a sors csapásai még hozzáraktak. Szóval nem volt nekünk ezzel a zsidó emberrel semmi kapcsolatunk, azt is mondhatnám, hogy neki sem volt semmi köze hozzánk. Mégis egy napon hívatta apámat, és tudatta vele, hogy ez és ez a ház eladó, s ő arra gondolt, ezt nekünk kellene megvenni. Az ára 500 korona. Mielőtt apám szólhatna, hogy nincs nekünk pénzünk, közbevág, hogy tudja, és hozzáteszi, ő elintézi a dolgot a banknál, kezességet vállal értünk. Hogy miért teszi? Csak azért, mert apámat nagyon rendes, jóravaló, szorgalmas munkásembernek ismeri, ilyen embernek pedig legyen saját kis háza, saját kis otthona. Neki ez a véleménye, és vágjunk csak bele bátran. Hát így lett házunk. Olyan rozoga kis ház, amilyennek az előbb leírtam. Szüleim örültek, mert végre a magunkéban laktunk. Mi gyerekek — főleg azonban én — szégyelltük, hogy ilyen düledező, rossz házunk van.

De jött a mi ezermester nagybátyánk, ők ketten az apámmal néhány vasárnap és más alkalmas időben úgy rendbehozták a házacskát, hogy külső formájában, kinézésében és időállásában is tűrhetővé vált. Ez azután egész famíliánknak örömet szerzett. De nemcsak nekünk, hanem annak a zsidó embernek is, aki ehhez a szerencséhez igazán jószívből és önzetlenül hozzásegített minket.

Városban fel tudnak nőni emberek oly módon, hogy szomszédos házban lakók nemhogy névről ismernék egymást, de évekig-évtizedekig megvannak anélkül, hogy figyelne egyik a másikra, ez a mi környékünkön lakik, amaz nemrégen költözött közénk, s ha már itt vannak, van valami közünk egymáshoz. Születnek és meghalnak anélkül, hogy legalább a közeli szomszédságnak feltűnnék. Falun mindenki ismer mindenkit, jóindulattal vagy rosszal, törődnek egymás dolgával, tudnak mindenféléről, még ha zárt ajtók és ablakok mögött is történt. Igazán közömbös és érdektelen senki sem lehet hosszabb ideig a többiek iránt a falusi életben, és alighanem ebből következik, hogy a falut, amelyben születtünk és felnőttünk, nagyobb mértékben érezzük otthonunknak, mint a városi ember, nem is a várost, nem az utcát, hanem a bérházat, amelyikben él. Szőnyt én minden időben otthonomnak éreztem, rossz politikai fordulatok idején is, amikor a faluban csak kevesen merték irányomban nem a vérrokonságot, de még a rokonszenvet is elvállalni, annak a kockázatait elviselni. Szőny éppúgy otthonom maradt, mint a ház, ahol születtem, a másik ház, ahol felnőttem, és a ház, ahová most hazajárok, és amíg élek, mindig azzal az érzéssel fogok közeledni, hogy ez az én legszűkebb és legkedvesebb otthonom. És bármennyire fejlődött, átalakult a falu, az én emlékezetemben régi formájában is megvan. Abban a szegényes szürkeségében, amiben régebben minden más hasonló jellegű magyar faluval osztozott, és azokkal az érdekességekkel, amelyekben minden más falutól különbözött.

Komárom szomszédsága a város sokszínű életének közelségét jelentette, gyárakat, üzleteket, Duna-hidat, vasúti és hajóforgalmat, munkaalkalmat — de jelentette azt is, hogy a városban jelentkező munkanélküliségek szele közelről érintett minket. Jobban kezeügyében voltunk a hatalom képviselőinek, és azoknak, akik a hatalmat gyakorolták, inkább ellenünk, mint a javunkra, tekintet nélkül arra, amit a törvény betűje mondott. De ez a közelség nem szüntette meg Szőny falusi jellegét, és

ez még a mai napig is megvan. Bármennyire vonzódunk a városi életforma felé, tapasztalhatjuk, hogy a falusi jellegzetességek igen mélyen élnek a népben, és ezt nemcsak a szőnyi példáról lehet elmondani.

Még alig eszméltem, amikor megértettem, hogy Komáromnak és Klapka tábornoknak a nevéhez legendák fűződnek, de megtanultam azt is, hogy Komárom a közelébe sem jöhet Szőny régi hírének. Mert hát hogy is jöhetne Komárom Brigéció nyomába? A római Brigéció nevét korán megtanulják a szőnyi gyerekek, idejében megtanultam én is. Az egykori római településnek Szőny határában földbe temetett, de azóta már alaposan feltárt romjai között az évtizedek során sokan voltak a kincskeresők, és magam sem maradhattam ki közülük. Ástam sírt, bontottam koporsót, találtam régi szerszámot, csontot, apró csecsebecséket. Részt vettem múzeumi szakemberek által vezetett kutatómunkában, és fiatal éveinkben ástunk, keresgéltünk a magunk még alig kiserkedt szakállára is, kincset azonban sohasem találtunk. De, hogy azok a régi rómaiak éppen Szőnynél csináltak maguknak tábort, ott építkeztek, katonáskodtak, éltek és temetkeztek, arra illő módon büszkék voltunk minden időben. Annyira büszkék, hogy még a komáromiak 1848—1849-es dicsőségét sem irigyeltük. Bár ebben a gondolkozásunkban része lehetett annak is, hogy a szabadságharcból Komárom mellett a mi falunknak is kijutott. A szőnyi sáncok is erősítették Komárom védelmét, és mikor az osztrák császáriak elfoglalták azokat, Klapka visszavette tőlük.

No de mindezek a dolgok, bármennyire foglalkoztatták gyerekkorunk képzeletét, a történelmi múltba tartoztak. Az élő faluban is bőségesen volt megfigyelni való. Hamar meg kellett tanulni, hogy a vagyon és az életforma egymásból következik, és valami láthatatlan hatalom szerintük csinál osztályt az emberek között. Szegény gyenge édesanyám beletörődött ebbe az osztályba, édesapám azonban soha, és alighanem tőle kaptam az első ösztönzést az osztályharcos életszemléletre, anélkül, hogy bármelyikünk nevén tudta volna nevezni azt a belső magatartást, ami politikai állásfoglalásainkban irányított.

A faluban volt uradalom, annak minden tartozékával. Éltek Végh János-forma nagygazdák. Nekünk egyikkel és másikkal is megvolt a dolgunk, a tapasztalatunk. Aztán voltak kis földű parasztok, akik cselédet nem bírtak tartani, napszámost ritkán fogadtak, de lélekben inkább amoda húztak, mint mifelénk.

Apám nyáron a legtöbb földű parasztnál aratott, úgy szokták ezt mondani, hogy „nagyaratást" csinált. Mielőtt Végh Jánosékhoz került volna, mindig két kasza dolgozott a gazda földjén, apám azonban maga vállalta a munkát. Erős kötözőről és marokszedőről gondoskodott. Amint gyerekfejjel láttam, társaival jól tudott bánni, vidáman ment a munka. Végh János eléggé külterjesen gazdálkodott. Nagy dologidőben maga is kint volt a határban. Részeges parasztember, pálinka volt az itala, amit másfél literes üvegben hozatott magának a vendéglőből. Sokszor küldött engem, és tapasztaltam, hogy ott a pálinka mellé mindig keveredett valamicske víz is. Én nem bántam, Végh János nem vette észre. Velem elégedett volt az öreg, mert ügyes voltam, sohasem szaladtam a teli vagy üres üveggel a leskelődő felesége karjába. Az asszony szerette volna, hogy árulkodjak a gazdára, hol kedvezett, hol megpofozott, vagy lába közé vette a fejemet és elfenekelt, de én csak őriztem híven a „férfibecsületet", pedig Végh Jánost nem szerettem, a bagózásától, a bagós szájától pedig utálkoztam. Ha hoztam az üveget, és apám a közelben volt, a gazda elsőnek mindig őt kínálta a pálinkával. Apám pedig mindig erősen meghúzta az üveget. Egyszer, amikor már magunkra maradtunk, megmondtam édesapámnak, sokallottam a kóstolót. Megmagyarázta, hogy a gazda csak egyetlenegyszer kínál, olyan ember, s ezt az egy alkalmat ki kell használni. Azután eszembe jutott a Végh János büdös, bagós szája, és mondtam, hogy nem lehet jó annak a ronda üvegjéből inni, úgy véli ezt édesanyám és Juli néném is, akiknek már szóltam erről. Apám gondolkozott egy kicsit, azután azzal vigasztalt, hogy az urak sokkal több mocskot megesznek, mégsem eszi meg őket a fene.

Ezekkel a Végh János-féle emberekkel minden mezőgazdasági dologidőben össze kellett kerülnünk, apám életében és ha-

lála után egyaránt. Hol keményebben, hol szelídebben, de mindig ők diktálták a munka és a kereset feltételeit. Ők gyarapodtak, gazdagodtak, ki lassacskán, ki gyorsabb tempóban, mi pedig szegények voltunk, és szegények maradtunk. Azt tanultuk az iskolában, azt mondták a községházán és a csendőrségen, azt prédikálták a papok, hogy így rendelte az isten, s ez az élet természetes rendje.

A falu közepén uraskodott a Gyürky-kastély, mint valami felkiáltójel, aminek az a rendeltetése, hogy nagyságával és formájával az „Őfelsége Első Ferenc József Apostoli Királyunk" által betetőzött és megkoronázott társadalmi rend szilárd megingathatatlanságára figyelmeztesse a kastély környékén járókelő alacsonyabb rendű népet. A határban négyezer hold föld állt a Gyürky grófok nevén. Négyezer holdra Szőnynek kellett adni a cselédeket, az alkalmi munkásokat, a napszámosokat, a kastélyba a grófnőnek a komornákat, az inasokat, a házi cselédséget. Az uradalom és a kastély léte és hatalma ránehezedett a falura. Így volt ez egész Magyarországon, azt lehet mondani, hogy korlátlanul uralkodott a nagybirtok, és legtöbb helyen nem is a földesúr gyakorolta a hatalmat, hanem a jószágigazgató, az intéző, az ispán, de olyan uraságról is hallottam, aki az uradalom körzetébe tartozó falvak népének hazafias és kulturális ünnepségein az inasával képviseltette magát.

A harmincas években, amikor már erősen részt vettem a politikai munkában, valaki, helyi kormánypárti tekintély, a rendszer oszlopa és társadalompolitikai szemetesládája, gúnyosan megkérdezte tőlem:

— Maguk, lelketlen felforgatók, határoztak-e már arról, hogy mi lesz ezzel a szép Gyürky-kastéllyal, abban a rendszerben, amelynek érdekében fáradoznak?

Nem lehetett félreérteni a gúnyt, úgy kellett válaszolnom, hogy a „fogadjisten" megfeleljen az „adjonistennek"...

Mondom, hogy már határoztunk. Mihelyt megfordul a világ, szétosztjuk az uradalom földjét, a kastélyból pedig kórházat csinálunk, ilyesmire szükség van.

Az én emberem tetőtől-talpig végigmért, és faképnél hagyott.

Elmúlt néhány esztendő, s az élet úgy alakult, hogy a nagybirtokkal végzett a földreform, a Gyürky-kastélyt pedig kórháznak rendezték be. A legelején a sebész főorvos el-eltréfált arról, hogy a grófnő fürdőszobájában kénytelen operálni. De nem operált rosszul, és hamarosan megfelelő műtőt szereltek fel neki meg a betegeknek. Gyürky grófnő nyugatra ment, odakint keresett fürdőszobát, kastélyából pedig a felszabadult ország egyik legjobb hírű vidéki gyógyintézete lett.

A faluval kapcsolatos legrégibb emlékeimről szólva, itt kell elmondanom, hogy igen hamar megtanítottak rá: nemcsak a vagyoni helyzet különbözteti meg az embereket, hanem kálvinista és katolikus mivoltuk is. A katolikusokat pápistáknak mondtuk, és ez amolyan becsületsértésforma szólásmondás volt. Mi kálvinisták voltunk, és ugyanazon fennsőbbséggel néztünk a katolikusokra, amivel ők tekintettek ránk, eleve pokolra rendeltetett eretnek népre. Ha az ember csak külsőségeit nézte ennek az elkülönülésnek, s ilyesmire főleg a gyerekek igen hajlamosak, könnyen megtalálhatta a nevetséges vonásokat a kálvinisták és katolikusok hadakozásában. Nevetni lehetett azon a buzgóságon, amivel katolikus hitű parasztok képesek voltak a fél falut megkerülni, csak hogy nagypénteken megzavarják a kálvinisták ünnepét, másfelől pedig a kálvinisták igyekezetét, hogy úrnapján a katolikusok körmenetének útvonalán kocsikáztassák a trágyahordó szekereiket. Gyerekfejjel valóban csak nevetni lehetett ilyenféle torzsalkodásokon, az utcán és egyéb helyeken részt lehetett venni kálvinisták és pápisták naponta megújuló verekedéseiben, azonban amint felnőtt a gyerek, és gondolkozni kezdett, el kellett szomorodnia a gyűlölködésen, amit mind a két templomban szítottak a papok, és aminek a segítségével még a legéletbevágóbb kérdések megítélésénél is megoszthatták a népet két táborra, az egyiket kijátszhatták a másik ellen. A tömeggel szemben még akkor is diadalmaskodni tudott volna az úri méregkeverők hitvány ügyeskedése, ha különben a törvények és hagyományok nem álltak volna annyira egyértelműen és kérlelhetetlenül az uralkodó osztályok és úri cselédeik pártján.

Város, ipari és közlekedési üzemek közelségében éltünk, a falu férfiemberei és női közül mind többen kerültek kapcsolatba az országos méretekben is állandóan szaporodó lélekszámú ipari munkássággal. Oly módon, hogy maguk álltak munkába gyárakban, ipartelepeken, a vasútnál vagy a dunai hajózásnál, esetleg a bányavidékre mentek, ami távolabb és mégis a közelünkben volt. Vagy férjhez mentek, és rokoni kapcsolat szálaival fűzték Szőnyt az ipar és a közlekedés életéhez, jó vagy rossz sorsuk ennek a számunkra idegenebbnek tűnő területnek váltakozó kereseti viszonyai és hullámzó lehetőségei szerint alakult. A mi családunk életében is éreztette hatását a városnak és az ipari, közlekedési munkalehetőségeknek ez a közelsége, azonban bizonyos időnek kellett eltelni ahhoz, hogy értsem a munkások és az agrárproletárok érdekeinek szoros összekapcsolódását a kizsákmányoló osztályokkal folyó szakadatlan küzdelemben. Apám, a családom és a magam sorsának alakulásából hamar megértettem, hogy nem szabad beletörődni abba, ami a falusi szegények, és közöttük, a mi rovásunkra a mezőgazdaságban folyik. Nem törődhetünk bele, és a helyzet megváltoztatása érdekében minden módszert felhasználhatunk, amivel rendelkezünk, ami a kezünk ügyébe esik. De sokáig nem láttam világosan — a falu politikai és társadalmi helyzete megnehezítette a tisztánlátást —, hogy a kívánt változásokat a munkásosztály segítségével harcolhatjuk ki legkönnyebben, s a munkások és agrárproletárok harci szövetsége nemcsak szükséglet, hanem olyasvalami, aminek a lehetőségei is megvannak.

Sokat kellett tanulnom és tapasztalnom, hogy világosabban lássam: a falu, a mezőgazdaság és a parasztélet számtalan nehéz kérdését mi magunk jól elrendezni képtelenek volnánk, és örülnünk kell, hogy a munkások nem ellenszenvvel, hanem barátsággal és a segítés szándékával közeledtek törekvéseink megértése felé, és tőlük mindenféle támogatást megkaphatunk.

Hogy így lássam a helyzetet, ahhoz évek folyamán az iskola, a paraszti és az ipari munkában való részvétel, szervezett munkásokkal történt megismerkedésem, könyvek, újságok elolvasása segített hozzá. És értelmiségiekkel való találkozásaim, aki-

ket gyerekgondolkodással könnyű volt összefogni az „urak" fogalmában, de akikről hamar megtudtam, hogy olyanok is találhatók közöttük, akiknek embersége és becsületes jó szándéka nehéz helyzetekben számottevő segítség lehet a szegények harcában, a felszabadulásért és a kizsákmányolók ellen.

SZEGÉNYGYEREKEK ÉLETISKOLÁJA

Az élet kemény iskolába fogott bennünket.

Apám — mint már előbb mondtam — télen és nyáron bárminő munkát vállalt, mert emberi és természetes kötelességének érezte, hogy megkeresse a család kenyerét. Legrégibb emlékeimben úgy él, hogy fáradhatatlan ember volt, akkor sem igen panaszkodott, amikor már elnehezedett a légzése, és bizony rászorult volna orvosra és pihenésre. Később észrevettem, hogy még mindig hatalmas rendeket tud vágni, de közben már pihengetni próbál, de olyképpen, hogy mások észre ne vegyék, főként mi meg ne lássuk, nehogy félelmünk legyen miatta.

Ha édesanyám egészsége engedte, ő is dolgozott. Ősszel és tavasszal az uradalomba járt. Kicsinyek voltunk, és sokszor nem tehetett mást, minthogy bezárt bennünket a szobába, amikor munkába ment. Máskor nem zártak be, szabadabban mozogtunk. Hol így volt, hol amúgy. Ha kint vagyunk, akkor is baj érhet, ha bent vagyunk, nemkülönben — mondta édesanyánk, sóhajtott, és nehéz szívvel otthon hagyott bennünket, mint a hozzá hasonló szegényasszonyok is tenni szokták a második, a harmadik, a tizedik szomszédban. Készített valami ételt, a vizes edényekbe vizet. Gyújtósfát és szalmát, hogy Juli este rakjon tüzet, a fazekakban melegítsen vizet a vacsorához, amiről sokszor még egyáltalán nem lehetett tudni, vajon mi lesz, de édesanyánk majd hazajön és megfőzi. Juli ügyes volt, mondta is neki apám és anyám, hogy ügyes és biztosan rendben tud tartani minket, nem lesz semmi baj. Bátorították a gyereket, de mintha önmagukat is biztatták volna. Általában nem is történt baj.

Egyszer azonban Julinak túlságosan jól sikerülhetett a tűzrakás, gőzölt és pattogott a platni a tűzhelyen, forrtak a vizek, emelgették a fedőket, kicsaptak a fazekakból. Mi örültünk a csattogásnak-lobogásnak, később azonban kétségbeestünk, hogy nem lehet ennek jó vége, és sikoltozni kezdtünk. Juli a fedőket szedte a fazekakról, így kell ezt csinálni, látta anyánktól, én azonban féltem, és nem hittem, hogy haszna volna annak, amit csinál. A sámlin állt, hogy felérjen a fazekakhoz, én a sámlira tolakodtam, és próbáltam őt leszorítani onnan, hagyja abba a mesterkedését. Dulakodás közben pedig lerántottuk az egyik fazekat a tűzhelyről. Egyikünket jobban, másikunkat kevésbé csipkedte meg a kiömlött forró víz, mindenkinek jutott belőle valami, de nagyobb baj nem történt, csak a riadalmunk volt mérhetetlen. Egymásra borultunk és versenyt bőgtünk. Akkor vettük észre édesanyánk megérkezését, amikor ránk borult, a síró-sikoltozó kétségbeesett gyermekhalmazra, és velünk együtt sírt, de talán még nálunk is szívszorongatóbban. Ilyen baj megtörtént más szegényemberek gyerekeivel is. A szülőknek dolgozni kellett, az apróságoknak várni, míg hazajönnek az öregek. Aztán egyszer a gyufával, máskor a késsel volt a baj. A kotlóstyúk alatt törtek össze a tojások, vagy a sok kuporgatás árán megszerzett kismalacot szalasztották ki a gyerekek az udvarról, és be kellett futni utána a falut, míg valahol sikerült sarokba szorítani, megfogni.

A napszámon kívül más haszonnal is járt édesanyám őszi munkája. Krumpliszedéskor vagy répaszedés idején ebből is, abból is mindig haza tudott hozni valamit. Nem tudom, hogyan és miért, de ilyesmiben az asszonynépek mindig bátrabbak, gondosabbak és élelmesebbek voltak, mint a férfiak. Igaz, hogy amit hazahozhatott az uradalomból, csak szeszkrumpli volt, olyan vörös, hogy nézni is rossz, de szegény anyám nem tehetett róla, olyant hozott, amilyet talált. Otthon forrt a víz, bele a krumplit, és másnapra volt egy fazék krumplifőzelék.

Vagy a répa. Nálunk gyermekkoromban főleg az uradalomban termeltek cukorrépát, és apáink a vele való munkát második aratásnak tartották, mint munkalehetőséget és kenyérkere-

setet majdnem úgy értékelték. Évről évre szedték, majd mikor belenőttünk, szedtük mi is. Rengeteget lehetett itt dolgozni. Édesanyám pedig ilyenkor cukorrépafőzelékkel táplálta, traktálta a jó türelmű és nem válogatós családot. Édesapám mindent megdicsért, Lidi és Mári ette a főzeléket, nem vették észre vagy nem akarták, hogy én turkálok benne, fitymálom. Anyám észrevette, és cirógatott, szólított, „egyél, kisfiam". Én pedig erre a répafőzelékre nagyon haragudtam, és külön keserűségem volt, hogy édesanyám a különben apró kockákra vágott répa közé, egy-egy nagy darab répát is belefőzött. Apám azt mondta, „kisfiam, ez a szegényember szalonnája". Anyám pedig azzal védelmezte a nagy répákat, hogy annak belefő az íze a főzelékbe, és az jó. Hát én ezt az ízt ki nem állhattam. Juli egyetértett velem, megcsókolt, és azt mondta, szerencsére egy a gusztusunk. Apám megígérte, ha majd lesz anyának lekvárja, barátfülét főzet nekem. Julit viszont korholták, hogy elront engem. Hozzábújtam, védelmeztem, s aztán kiderült, hogy nem is volt igazi a közöttük kitört háborúság. Csak a répafőzelék volt igazi, s ezen nem lehetett változtatni.

Édesapám a bélapusztai uradalomban csépel, és természetesen hajnalban indul otthonról. Méghozzá a hajnal első felében, mert amikor már komolyabban virrad, akkor úgy illik, hogy búgjon a gép. Erről szólni sem kell, ez természetes. Én már kilencéves vagyok, és természetesen már dolgozó. Járgányos lóhúzómasinánál lovakat hajtok Fekete József nagygazdánál. A munkával nem lett volna baj, inkább a hajnali kelés, késői hazatérés esett keservesen az emberfiának. Rostáláskor pedig még rosszabb volt a helyzet, mert ezt a munkát leginkább éjjel végezték. Itt az volt a gyerekek dolga és a magamé is, hogy elhúztuk a rosta elől a tiszta szemet a fából eszkábált húzóeszközzel.

Szóval, lóhajtó gyerek voltam Fekete Józseféknél. Nekik is volt egy hasonló korú fiuk, Józsikának hívták. Ő volt a másik lóhajtó. Azért voltunk ketten, mert náluk négy ló húzta a masinát. Körbe jártak a lovak, úgy kellett működnie ennek a ma-

sinának, mint a srófnak, hogy kiverje a kalászból a szemet. Ilyen helyen ostort nem használtunk, csak biztattuk hangos szóval a lovakat: „ne ló, ne! ne! gyí te! Julcsa! Madár!" — Reggel 4 órától este 9-ig bizony unalmas volt, csak menni, menni és biztatni a lovakat.

Nekem úgy tetszett, hogy Józsika nem biztatja megfelelő buzgalommal a lovait, és az apja mégsem szól neki, inkább újra meg újra rám szól: „Szólítsd jobban őket, no!" Józsika pedig közben bemegy az anyjához a konyhába, s amíg odavan, nekem kell helyette is kiabálni: „Madár! Julcsa! Csinos! Linda! Ne!" — Aztán pedig jön vissza Józsika — egyébként jámbor kisöregforma volt —, látom, hogy tejfölös a szája, aludttej maradéka van a szájaszélén, le se törölte, látom, hogy evett. Összeszalad a nyál a számban, mondom neki, biztassa kicsit az én lovaimat is, elszaladok vizet inni. Azt mondja, csak délben ihatom.

Nem tehetek mást, ott maradok, biztatom a lovakat, pedig forr bennem a méreg. No, gondolom, majd este megverem a Józsikát, ha már vizet sem ihatok kedvem szerint.

Este azután lekenek Józsikának egy jó pofont, belevágom a pelyvába, hallom a bőgését, és megrettenek, hogy mit cselekedtem, és csak a kert alatt merek hazamenni. Vigasztalom magam, hogy Józsika a hibás, ő aludttejet ivott, talán tejfölt is, nekem meg vízzel sem engedte enyhíteni a szomjúságomat. Helyette is biztattam a lovakat egész nap, helyette is engem szidtak, most már csak hadd bőgjön. Mondom ezt magamban, de sehogy sem tudom elképzelni, mi lesz másnap reggel, ha megint odamegyek lovat hajtani.

Nem mosakszom, édesanyám azt gondolja, hogy a Dunáról jövök, a kert felől. — Egyél, fiacskám — mondja, de én nem eszem a bánattól, ő meg azt gondolja, hogy valahol belaktam almával, tele van a hasam — megtörtént már ilyesmi máskor is. Betakargat, megsimogat, — aludj, kisfiam, mindjárt reggel lesz — mondja, és nemcsak az elvégzett napi munkáért sajnál, hanem azért is, mert megint hajnalban kell kelnem, és mehetek lovat hajtani. De hát hogyne mennék, hiszen már kilenc esztendős vagyok.

Elaludtam, de valahogyan Józsika bőgésére ébredtem. Biztosan álmomban is folytattam vele a tusakodást. Mit szólnak, és mit tesznek velem Feketéék, csak ezen törtem a fejem, és dehogy tudtam volna még egyszer elaludni. Elhatároztam, nem megyek többet hozzájuk. Olyan korán felkeltem, hogy még édesapám is aludt, pedig, mint mondtam, neki Bélapusztára kellett mennie, igen korán indult. Kiosontam észrevétlenül.

Nálunk a szegényebb családok is neveltek libákat. Leginkább azok, ahol lányok voltak, ők ügyelték, őrizték, vitték legelőre az állatokat. Családunkban három lány volt, és bár akkor Juli már a lengyárba járt dolgozni, két őrző még akadt az édesanyám néhány szem madara mellé. Lányok ugyanis nem hajthattak lovat cséplésnél, ez férfimunka volt. Lidi őrizte abban az időben a rajt. Én most elloptam Lidi libáit. Kiengedtem őket az ólból, és mintha Isten segedelme lett volna, nem zajongtak, nem gágogtak, sikerült csendben kiterelnem őket az utcára, senki meg nem mozdult a házban. Már tudták a járást, s bár még sötét volt, habozás nélkül elindultak a legelőjük felé.

Az a legelő elég távol esett a falutól, egész közel a temetőhöz. Sötét volt, most döbbentem csak rá, hogy félek. A libák mentek tovább, és húztak maguk után engem is. Egy-egy sírkő csillanása, de olykor még a fűszálak zizzenése is belém fojtotta a lélegzetet. A libák a vízbe mentek, jókedvűen elgagyogtak egymással, én pedig csak féltem, s töprengtem, mi lesz velem itt, a temetőnél, és mi lesz a lóhajtással. Már nem attól féltem, hogy megvernek, hanem arra gondoltom, miként fognak rám nézni, ha a szemük elé kerülök, és mit szólnak. Eszembe jutott, hogy Fekete bácsi olyan jóságos-forma ember. Hogy asszonynéném hasonló, mert lám, hányszor magához intett, adott egy-két férges körtét, ami lehullott a fáról a konyha előtt. De megtörtént az is, hogy maradék pogácsát vagy kenyeret nyomott a kezembe „nesze, édes szógám, edd meg", ez volt a szólása ilyenkor. Én pedig megvertem Józsikát, és cserbenhagytam a cséplést. Bár Józsika . . . és megint csak azt mondtam, megérdemelte a verést. Ráborultam a híd korlátjára, és keservesen sírtam.

Megvirradt, és apámék jöttek a faluból. Mikor őket meglát-tam, még keservesebben sírtam, de amúgy istenigazában, ahogyan csak kilencéves korában tud sírni a gyerekember. Bár apám még sohasem bántott, most mégis nagyon féltem tőle. Annyira, hogy még a temető közelségét is elfelejtettem. Odajött, és kérdezte, miért és mikor jöttem el hazulról. Mondtam neki, és csak sírtam és sírtam. Ő pedig egyetlen szóval sem küldött Feketéékhez. Törölgette a könnyeimet, vigasztalt, és azt mondta, anyától se féljek, ő sem fog bántani. Aztán káromkodott, jól tettem, ne legyek senki keze-lába! Így megnyugtatott, majd dolgára ment, és én ott maradtam.

Édesanyám — mint utóbb kiderült — otthon mindent a legjobb rendben levőnek gondolt. Elmentem, lovat hajtok, masinázok. Még az sem tűnt fel neki, hogy máskor alig bírt felrázni, lelket verni belém a mély álom után, ma pedig magamtól ébredtem, és korábban elmentem. Talán rostálnak Feketéék, és oda kellett mennem, este elfelejtettem szólni, hajnalban nem akartam. Hogy a libaólat üresen találta, abból arra gondolt, nyitva felejtették az ajtót, a libák elmentek a vízre vagy maguk feje után a legelőre, talán csak nem lopták el őket. Lidi elindult a libák után, megtalálta őket, és velük együtt engem is. Tőle tudta meg anyám, hogy a libákkal vagyok, s nem akarok Feketéékhez menni. Közben azonban már onnan is kerestek. Nem Józsika, hanem valaki más jött utánam. Lóhajtó nélkül hogyan masinázzanak? Mert ilyenkor nélkülözhetetlen tud lenni egy kilencéves lóhajtó.

Mikor aztán megtudta édesanyám a verekedést, nagyon kétségbeesett. Mit szólnak és gondolnak rólunk Feketéék, akiket ő nagyon jó embereknek tartott. Hányszor kisegítették? Még azt is meg szokták tőle kérdezni, hogy vannak a gyerekek? Ha pedig őnáluk dolgozott, mosott, meszelt vagy egyebet csinált, s volt valami ételmaradék, rétes, pogácsa, más efféle, asszonynéném mindig kezébe nyomott édesanyámnak egy-két darabot, „dugd a kötényed alá, vidd el szegényeknek". De megtörtént az is, hogy amikor késő estig elhúzódott a munka, adott kis kenyeret és szalonnát, hozza haza, hiszen éjszaka nem állhat oda

vacsorát főzni. Szegény édesanyám sehogy sem tudta megérteni, miért kellett Józsikát megvernem, s miért nem akarok masinázni menni. Hogyan kerülhet ő még egyszer a Feketéék szeme elé? Aztán mikor kijött hozzám, csak keseríthette szegény, alázatos szolgalelkét, amikor mondtam, hogy apám szerint jól tettem, amit tettem, és senkinek se legyek keze-lába! Hogy csinálja azt a szegényember, kérdezhette magában, hogy ne legyen másoknak, a gazdagabbaknak keze-lába, cselédje, munkása?

Kijött utánam. Én már akkor nem sírtam. Rengeteg liba, sok libapásztor járt erre a vízre és a legelőre. Fiúk és lányok vegyesen, sokan összegyülekeztünk. Elmeséltem, hogy megvertem Józsikát, és nem megyek lovat hajtani, egyetértettek velem. Csak a lányok közül akadt egy-két kételkedő hang, de hát mit számítottak akkor a lányok? Semmit. Miután tisztáztuk a helyzetemet, vidáman játszottunk, a libák pedig kárba mentek. Mert ilyen a liba természete, nem gondolna az isten világáért sem pásztorai játékos kedvére.

Kiáltanak, hogy hajtja már valami asszony a libáimat, és látom, hogy hajtja ám — az édesanyám.

Elébe mentem, szégyenkezve, aggódva, és megint csak sírva. Tudtam, hogy nem ver meg, dehogy tudná ő bántani az egyetlen kisfiát. De valamit mondani fog, s azt nehéz lesz elviselni.

Ő pedig azzal kezdte, hogy enni hozott nekem. Csak azután kérdezte, miért verekedtem, miért nem mentem reggel masinázni, lovat hajtani. Tudott ő mindent, még azt is, hogy Józsikának feldagadt az arca a pofontól. De türelmesen és részvéttel végighallgatta, hogy azért vagyok rekedt, mert Józsika elelmegy a lóhajtástól, és helyette is nekem kell biztatni a lovakat. Hogy én nem mehetek enni, inni, sehová, azt mondják, várjam meg a delet. Ott kell lennem a szemeltakarításnál, a beágyazásnál, és megkövetelik, hogy kettesével vigyem a kévéket. Az ő gyerekük pedig olyankor hűsöl odabent vagy a fa alatt.

— Az megteheti, mert a gazda fia — mondta édesanyám.

Meghallgatta, hogy édesapám káromkodott, és azt mondta,

ne legyek senki keze-lába. Nagyot sóhajtott szegény, kérte, jobban vigyázzak a libákra, és szomorúan elment. Visszaszólt még, hogy Lidit valaki felfogadta libapásztornak, később itt lesz. Ennek örültem, mert Lidi jó testvér, én játszottam, ő pedig helyettem is terelgetett, és sohasem árulkodott.

MUNKA, CSILLAGNÉZÉS, ISKOLA

Az aratás annak is rendkívül nehéz munka, aki a magáét vágja. Hát még annak milyen keserves fáradság volt, aki másnak aratott a tizenegyedik kepéért, de olykor a tizenkettedikért vagy éppen a tizenharmadikért. A magyarországi agrárproletármozgalmak, a sztrájkok és a zendülések jó részének indítóokát az aratórészben mutatkozó egy-két kereszt eltérésben lehetett megtalálni. De mikor én édesapám mellett elkezdtem tanulni a részes aratást, tanulgattam, hogy ha ő kidől a sorból — egyre többet köhögött, mind nehezebben kapkodta a lélegzetet szegény —, ha egyszer nekem kell átvenni az első kaszát a bandában, mi lesz az én életem, nos, abban az időben még éppen csak kinőttem a földből, sztrájkokról, csendőrsortüzekről, osztályharcról semmit sem tudtam, apám káromkodásait nem tudtam lefordítani a gazdasági és politikai létküzdelem nyelvére. Figyeltem a munkát, annak a fáradságát, az emberekről szakadó verejtéket, a fegyelmet, amiben egymást kiegészítve, segítve dolgoznak. Hamar megtanultam, hogy az aratással gyorsan kell végezni, három hétnél nemigen tarthat tovább, de azt a három hetet is végigkíséri a gazda morgása, amire szegény részes arató csak magában káromkodik. „Folyik — csurog — elfolyik — pereg a szem — fele már a földön van" — okkal vagy ok nélkül, ez volt a buzdítás, amiben a gazda az aratókat részesítette. Pedig az én tapasztalatom szerint ilyen biztatásra ritkán és csak kevés részes aratónál volt szükség. Még ha a saját szegényes részére nem is gondolt a munkás — pedig hogyne gondolt volna, hiszen az volt a család kenyere —, akkor is megvolt minden időben az aratásban valami megmagyarázhatatlan kötelem,

hogy a búzával tisztességesen, gondosan kell dolgozni. Évtizedek során tapasztaltam, hogy ebben a munkában még a leggyengébb emberek is igyekeztek megtenni a magukét, többet dolgozni pedig egyenesen képtelenség lett volna, mint amennyit olyanfajta emberek elvégeztek, amilyen apám is volt. Ha tehették volna, inkább egyszuszra levágják az egész táblát, valamennyi szegődött táblát, semhogy a töszlöngős vagy gőgös gazdától a sírást vagy istenkedést hallgassák.

Kora hajnalban kezdték, és olyan késő este végezték, hogy akkor már sohasem lehetett belátni a napközben levágott munkaterületet. Másnap, virradatkor, kötélcsinálás idején szokták szemmel méricskélni az aratók: mit végeztek el . . .

Embertelenül nehéz volt ez a munka. Túlságosan hosszú a munkanap, kevés az alvás és a pihenő. Igen nagy a hőség, és porral jár a munka, vagy ha nem, akkor esőtől, széltől kell menteni, lelopkodni a földről az életet. De bármilyen az időjárás, szakad a verejték az emberről. Mindegy, hogy a munka melyik fajtájáról van szó.

Az aratóemberek tápláléka húsétel, szalonna, hagyma, só és paprika volt nálunk. A munkától és ezektől az ételektől is szomjazott az ember. A szervezet kívánta az italt, a vizet. Édesapámék idejében, vagyis az én gyerekkoromban nagyon járta a pálinka, mégpedig a paprikás pálinka, ami még jobban tüzelte az aratót. A kötöző béréhez is hozzászámítottak naponta fél liter pálinkát.

Aratás idején a hascsikarás volt a nép leggyakoribb betegsége, amit olyanok is rendszerint megkaptak ennél a munkánál, akiknek különben soha, semmi bajuk nem volt a hasukkal. Erre pedig az erős törtpaprikával vegyített pálinka volt az egyetlen orvosság. Szegény feleségek ezt úgy megszokták, hogy talán már el is hitték a csikarásos állapot járványos elharapódzását a határban. Vitték az ebédet a férjüknek, és dehogy felejtették volna otthon az üveg pálinkát az ebéd mellé, mert hát istenem, ki ne dőljön az aratásból szegény ember.

Én kötelet terítettem Juli testvéremnek, aki markot szedett. Ügyes, helyes és nagyon huncut, komisz lány volt az én testvé-

rem. Mondja egyszer kuncogva, figyeljem csak papát, kaszálás közben egyre a dűlőútra les, arrafelé, ahonnan édesanyánk jön majd az ebéddel. Csakugyan, s amikor felbukkan anyám, apánk megáll, a kasza nyelére támaszkodik, a hasát fogja. Édesanyám szeme, amint közelünkbe került, már összefogja tekintetébe az övéit, és azonnal felismeri élete párjának szenvedő állapotát. Ha bírná, hát futna apánkhoz, csak hogy mielőbb enyhíthesse csikarását a jó paprikás pálinkával. Apánk jót húz az üvegből, és megnyugodott érzelemmel mondja:

— De régen vártalak már, anya . . .

Anya részt venne a szenvedés enyhülésének örömében, de Juli huncut hangsúllyal kérdezi az apját, jó volt-e?

— Nagyon jó volt, kislányom — felel édesapánk komolyan.

— Már nem csikarja? — kérdezi a lány. Közben cinkosan rám nevet, alig hallgatja a megnyugtató feleletet, összevissza csókolja portól és verejtéktől szutykos arcomat, közben kacag, de édesapám csak nem akarja tudomásul venni a huncutságát.

Mikor hárman vagyunk édesanyámmal, Juli elmondja neki, hogyan jelentkezik édesapánk szenvedése.

Anyám csóválja a fejét békétlenül, korhol bennünket, dehogy ért egyet velünk. Másnap pedig, persze, megint hozza a paprikás pálinkát. Biztosan úgy volt igaz édesapám állapota, szenvedése, ahogyan édesanyánk szeme látta. Vagy tán nem is a szeme, hanem a szíve.

Ma már nem tudnám megmondani, miből került ki az ára, de este nálunk a legszegényebb aratóembert is várta otthon egy deci pálinka. Mikor alkonyodott, a kisebb gyerekek, akiket még sehogy sem lehetett munkába fogni, a játékból kötelességtudóan mentek haza az üvegért, aztán baktattak a kocsmároshoz, pálinkáért. Egydecis, másfél decis üvegek voltak minden háznál erre a célra. Színes üveg, golyószerű nyakkal, azon alig tágasabb nyílás, mint amibe egy tű belefér. Valósággal szopogatni kellett belőle a pálinkát, és nyilván ebben is volt valami jó. Egy kis pálinka, egy-két falat kenyér, és a vacsora már akár el is maradhatott volna.

— Ez tartja bennem a lelket . . . — hányszor hallottam . . .

Abban az időben még csak az uradalmakban voltak cséplőgépek. Édesapám etető szokott lenni, így évről évre rengeteg port nyelt. A gazdák lóhúzós masinával csépeltek, sokáig elhúzódott ez a munka. És csak mikor ezt befejezték, akkor került sor az aratórész hazahozatalára. Addig árván álltak kint a földeken a részes kepék. Madarak, hörcsögök, egerek gazdálkodtak bennük, vihar tépázta, eső verte. Kicsíráztak, nekizöldültek.

Ez volt a részesaratók keresete és reménysége a mi régi „boldog" Magyarországunkon, évszázadokon át.

Tanultam az életet, s ősszel már rendszeresen elvitt az édesapám répát szedni. Ebben az időben még nem vették annyira szigorúan az iskolát, hogy akár tavasszal, akár ősszel, néhány hétre ki ne maradhatott volna a gyerek. Julinak ismétlő iskolába kellett volna járnia, de ő már „nagylány" volt, felvették a lengyárba ismétlőbe az első esztendő múltán már sohasem ment. Lidi és én már olyan iskolások voltunk, akik elbírtak valami munkát. Ha arról volt szó, mi lesz az iskolával, édesapám biztatott, „eléred te őket, kisfiam", s ebben igaza is volt. Tanulékony voltam, és év végén, az eredmény méricskélésénél nemigen lehetett észrevenni, hogy munkába fogásom miatt hetekig hiányoztam.

A répaszedést nem napszámbérért, hanem átalánybérezés mellett végeztették. Egy holdat, félholdat, mindenki a maga ereje szerint vállalt, és ha korán végzett, beállt egy másik darabba. Így ment, amíg el nem fogyott a répa. És ha a másik uradalomban még volt munka, akkor oda lehetett menni.

Édesapám és én minden reggel nagyon korán indultunk. Édesapám a csillagokat magyarázta, én meg botladoztam mellette. Azt gondolhatta, hogy a magyarázatát és a csillagokat figyelem, azért nem nézek a lábam alá. Pedig valójában úgy félálomban bandukoltam mellette, de ezt az isten világáért be nem vallottam volna neki. Féltem, hogy ha észreveszi az álmosságomat, nem visz magával a férfimunkára, hanem otthon kell maradnom, és később indulok anyával és Lidivel. Nem is tudom, hogyan bírta volna el ezt az önérzetem.

Reggelenként a répatövek kimozdítása volt a feladat. Ezt nálunk „böködésnek" hívják. Ásóval történik a munka, és a talajtól függ a nehézsége. Apámmal természetesen nem bírtam együtt haladni, neki állandóan segítenie kellett, ha azt akarta, hogy a közelében legyek, hanem ő azért így is elégedett volt, és azt mondta, hogy már megérem a pénzemet. És ezt nem rossz értelemben mondta. Érdemesnek tartott magával vinni. Annyi répát törekszünk a reggeli időben a földből kimozdítani, amennyiről azt gondolja az ember, hogy a nap folyamán felpucolják a répaszedők, kupacokba rakják, este földdel letakarják és behordásra kész. A répát kimozdítása után levelénél fogva feltépi az ember, összeüti a kezében levőt, hogy a föld lemenjen róla, aztán jön a pucolás, a levél lefejelése. Ennek a munkának legkényelmetlenebb része a feltépés. Különösen, ha hideg az ősz, a munkában kitüzesedett ujjakból iszonyú fájást vált ki a deres répalevél markolása. De szerencsére nem tart soká. Mire a gyereknek eszébe jut, hogy tulajdonképpen bőgnie kellene, már el is múlik a fájás, és lehet elölről kezdeni.

Répaszedés után rendszeresen jártam iskolába, és igazolni tudtam apámnak azt a gondolatát, hogy tanulásban utolérem azokat, akik szerencsésebbek voltak, és a tanév minden idejét iskolában tölthették. Könnyebbséget jelentett, hogy édesapám és Juli sokszor mellém ült, buzdított, segített a tanulásban. Hogy voltam a tanulnivalóval? A történelmet igen szerettem, de nem mondhatnám, hogy bármelyik más tantárgyba különösebben szerelmes lettem volna. Mindegyiket megtanultam, hol jobban, hol gyengébben. Aztán ha észrevettem tanítóim elégedetlenségét valami elmaradásom miatt, a következő időben törekedtem hibátlanul tanulni, és megfelelni a kívánalmaknak. Mégis, hogy miattuk csináltam-e vagy magamért, ezt most már nem tudnám megmondani.

Annak idején nálunk két tanteremben oszlott meg a hat elemi osztály tanulóserege. Egyik tanítóhoz tartozott az első három osztály, a másikhoz a következő három. A létszám negyven és hatvan között váltakozott, és nem volt gyerekjáték a tanítók élete. Az alsóbb osztályok tanítója rengeteg fűzfavesszőt roj-

tozott el a gyerekhadon, de valahogyan mindig pótolták a veszszőket, és hogy szétmentek, összetörtek, abból semmi öröme sem lehetett az ember gyerekének. A másik tanító nem használta ezt a fegyvert, és arra gondoltunk, talán emez is lemondhatott volna róla. Mohácsi rektorunk idős ember volt és nagyon emberséges. Életében sokat tapasztalt. Mesélt a történelemről, a földrajzról, a munkáról, az erkölcsről, az emberi tulajdonságokról, a tanulás és a tudás értelméről, a jó bizonyítvány jelentőségéről, és minden magyarázatát az életből merített példák seregével világította meg. Évtizedek múltak el azután, és különböző helyzetekben, az élet gondjai és nehézségei között, amikor néha úgy éreztem, hogy össze kell roppannom a megpróbáltatások terhe alatt, érdekes módon újra meg újra felbukkantak az emlékezetemben a kedves öreg rektor példái, és számtalanszor kisegítettek a gondban. Bizonyos, hogy más tanítványai is így voltak ezzel, s ha most erről beszélek, a hálának és a köszönetnek a gondolatával teszem. Alighanem igen boldog érzés lehet jó tanítónak lenni, és mi mással lehet hálás az ember, mint emlékezettel és tisztelettel, amit tanítója iránt érez.

Nálunk úgy volt az akkor — s ez hagyomány volt —, hogy az osztályban az első helyen a papnak, a tanítónak és az orvosnak a gyerekei ültek, persze akkor, ha volt nekik gyerekük. Utánuk a zsidó gyerekek következtek, ha jómódúak voltak a szüleik, majd a nagygazdák és a kisebbek gyerekei ültek, mindenkor a vagyoni állapot szerinti sorrendben. Én elég hátra kerültem az osztályban, de még mögöttem is ültek gyerekek, mert szegény emberek nem kis számmal éltek a faluban, és közöttük akadtak olyanok, akiknek még a mi szegénységünk is biztonságos jómódnak látszott, ha így akarták megítélni az életet. A keresztsorokban, melyeket szamárpadoknak neveztek, általában a cselédemberek gyerekei ültek, és azok, akiket időről időre büntetésből odaraktak. A cselédek gyerekeit bűn nélkül is büntette a szamárpad, pedig a pusztai fiúk és lányok között igen jó eszű gyerekek voltak, és erre a furcsa, eleve elrendeltetett szamárpadi minősítésre jól rápirított, amikor az első so-

rokban ülő gyerekek nem boldogultak a nekik feladott kérdésekkel, s helyettük a Turiak, a Villámok és a Pénzesek adták meg a helyes feleletet.

Tanítóink a vagyoni rangsor, az ültetés szerint szólítgatták a gyerekeket. Keresztnevükön, Jánoskának, Ferenckének, Józsefkének a jómódúakat. Itt a Fekete-gyerek is Józsefke volt. Bizonyos határon túl aztán leginkább a vezetéknevet mondták. Nem tudom, hogyan történt, de engem Istvánkának szólított a rektor úr, amire én félénken megjegyeztem, hogy nincsen nekünk földünk. Belemarkolt a sörényembe, de éreztem, hogy barátságból teszi, mert jóságosan mosolygott hozzá.

— Nem baj az, Istvánka.

Mikor otthon elmondtam, édesapám azt mondta, amit vártam, hogy mondani fog:

— Nem baj, az öregistent! Neki nem baj, de nekünk igen! Mondd meg neki, hogy én üzenem . . .

Persze nem adtam át az üzenetet és bánkódtam, hogy miért is szóltam otthon.

Mohácsi rektor úrtól sajnálkozva vettem búcsút, a hatodik osztályból az év végén kimaradva. Ő azután többször figyelmeztetett, hogy menjek ismétlő iskolába, bizonyára másokat is, akik hozzám hasonlóan nem tudtak rendszeresen eljárni oda, azután teljesen kimaradtak. Osztályunkból ketten tanoncnak mentek, a többi szegény gyerek, ki gyárba, ki mezőgazdasági munkára. Csak a módosabbak látogatták az ismétlő iskolát, amit szerda délután és vasárnaponként tartottak.

Az ültetésnek az elemi iskolában bevezetett rendjét nálunk, kálvinistáknál a templomban, istentiszteleteken is folytatták, és talán ennek is része lehetett benne, hogy a sokat hirdetett isten előtt való egyenlőségnek ez a mi gyakorlatunkba ily módon átültetett rendje nemigen vonzotta a szegényeket. Koptak, fogytak a templomból, és némelyek véleménye szerint „elistentelenedtek".

Nyáron, az iskolából kimaradva, édesapám akarata ellenére elszegődtem apám aratógazdájához, Végh Jánoshoz, teheneket őrizni. Úgy történt ez, hogy Végh János és apám valahol hátul, a kazlak között dolgozott, és én sikeresen oldottam meg a feladatot, hogy a pintes üveg pálinkát, a gazdasszonyt megkerülve, az alkoholtól kékesvörös tarjagos képű gazdának kezéhez adtam. Láthatóan örült, elismerően pislogott rám, és szokása szerint, először apámnak nyújtotta az üveget:

— Igyál, István! — Miközben ő ivott, Végh János szólt nekem:

— Te gyerek, megőrizhetnéd a nyáron a mi teheneinket. Úgy gondolom, elbírnál már velük.

— Jó, megőrzöm — feleltem, de apámnak mintha torkán akadt volna a pálinka, elvette az üveget a szájától, krákogott, és azt mondta:

— Nem, fiam, arról szó sem lehet.

A gazdával egyszerre kérdeztük, hogy miért? Ő pedig a maga egyenes módján válaszolt, de nekem mondta, Végh János csak hallhatta.

— Azért, mert nem engedem, hogy bárkinek is a keze-lába légy.

Határozottan jelentette ezt ki, ám a gazda ragaszkodott, én meg vállaltam, és nem akartam lemondani. Édesapám végül is nem szívesen, de beleegyezett, elengedett, de csak masinázásig.

Mikor azután arra sor került, nem tudtam eldönteni, hogy a masinánál volt-e jobb, vagy a tehénőrzésnél a rosszabb.

Véghék úgy szerették, ha már hajnalban ott volt náluk a tehenesgyerek. Korán kellett kelnem, este pedig csak jó későn feküdhettem le. Hat darab jószágot őriztem, ezeket reggelenként meg kellett tisztítanom. Az asszony fát és vizet készíttetett be velem a konyhába. Hol titokban, hol az asszony morgásától kísérve, el kellett szaladnom a kocsmába is, megtölteni az öreg pintes pálinkásüvegét. Közben felkelt Jánoska is, Véghék hoz-

zám hasonló korú gyereke, és elkezdte a méltatlankodást, hogy miért vagyok még mindig otthon, miért nem hajtottam már ki a teheneket. Zsarnokoskodó és elkényeztetett gyerek volt, apja-anyja éppen csak hogy ifiúrnak nem szólíttatta őt. Nekem nem tetszett, nehezen álltuk egymást, fölényeskedését azonban nem tűrtem. Mikor azután egyszer kihozott a béketűrésből a hencegésével, megmondtam neki:

— Vigyázz, mert ha kint, a Dunán találkozunk, belefojtalak, az apád bagós úristenit!

Ebből azért nem lett semmi baj.

A konyha előtt a gangon volt egy rozoga fogas, oda szokták kiakasztani reggelente azt a kendervászonból készült tarisznyát, amiben én az elemózsiámat hordtam. Ha az asszony hátrakiáltott, hogy kész a tarisznya, ez azt jelentette, indulhatok a tehenekkel. Rendszerint kenyeret és szalonnát tett a tarisznyába, de nem csomagolta papírba a szalonnát, még újságpapírba sem, hanem csak úgy odatette a kenyér mellé. Nyáridőben persze olvad a szalonna, még akkor is, ha árnyékba rejtegetem, de nem tettem, és csupa zsírfolt lett tőle a tarisznyám, utálatos helye az ételnek, és utálatos tudott tőle lenni az étel is. Földön, porban hevert, ellepték a hangyák, megmászták a mező különféle bogarai, van belőlük bőven, és én bizony sokszor egész nap nem ettem az utálkozástól. Kivétel volt, ha főtt ételt küldtek utánam ebédre, de azzal is támadt bosszúságom.

Véghéknél a hét minden napján egy bizonyos ételt főztek, és ennek megvolt az az előnye, hogy ha szerdán vagy pénteken ebédelt vagy vacsorázott a nép, pontosan tudni lehetett, hogy öt éve, de tizenöt éve is, ezen a szerdai vagy pénteki napon mit ettek. Pénteken például gombóc volt az ebéd. Nem lekváros vagy szilvás gombóc, amit a magamfajta jó étvágyú gyerek megálmodott magának, hanem egyszerűen lisztből készült, zsírt keveset látott, kemény és nagy gombóc. Eszter nevű kislány hozta nekem felkantározott cserépfazékban. Ő keresztestvérem volt, jó erős, helyes gyerek, dajkaként szolgált a háznál. Elbeszélte, hogy bizony kevés zsír jut a gombócba, pedig odahaza rengeteg zsírjuk van a gazdáéknak.

Nekem ehhez az ételhez nagy kedvem nem volt, s amikor a leány kanállal nem tudta szétvágni a gombócot, könnyen lemondtam volna róla, ő azonban kedveskedni akart, s elment a tarisznyámért, kiszedte belőle a fanyelű kisbicskámat, hogy azzal majd szétvagdalja a gombócokat.

De amíg a leány a tarisznya után járt, én is gondoltam valamit. Volt nekem egy Tóbiás nevű szelíd, szép, hegyes szarvú tehenem — nem tudom, hogyan jutott ehhez a férfinévhez, talán a biblia tehet róla, mert annak különböző szereplői sokszor nagy indulatúak, de imitt-amott mintha nem nélkülük volnának —, no, én ezt a Tóbiást kedveltem, mert még azt is tűrte, ha hátára ültem, meglovagoltam, cipeltettem magam vele. Gondoltam, megtisztelem őt, és két nagy gombócot a szarvai hegyére tűztem, és igen elégedett voltam az ötletemmel.

Gondos munkát végeztem Tóbiás körül, Eszter még a bicskát keresgélte, közben az őrizetlenül maradt többi tehén ebédem tanulmányozásába fogott. De olyan buzgósággal, hogy mindent feldúltak, a Cifra nevű tehén pedig, amelyikkel amúgy is sok bajom volt, mert ha csak szerét tehette, nyomban kárba ment, most nekifogott a fazékra kötött ruha elfogyasztásának, és mire észrevettük a bajt, már csak a rongy kicsiny darabja lógott ki a szájából.

Hogy a rongy volt-e az oka Eszter árulásának, amit én feltételeztem, és bármennyire tagadta, ebből a gyanúból engedni nem tudtam, vagy pedig a tréfát találta-e olyannak a lány, amiről a gazdáéknak tudni kell, azt nem tudom. De otthon megtudták Tóbiás felgombócoztatását, a gombócok ily módon történt megcsúfoltatását, és ezt igen rossznéven vették, az asszony egy darabig nem is szólt hozzám.

Édesanyám kesergett, hogy én mennyi szégyent hozok a fejére, édesapámtól azonban, ha dicséretet nem is kaptam, szemrehányást sem. Jólesett neki, hogy úgy látszik nem hagyom magam, talán mégsem vagyok senkinek keze-lába — bámulatos volt, hogy az én szegény édesapám mennyit tudott lovagolni ezen a „keze-lába" mondáson —, s az is tetszett apámnak, hogy ha bajom van, akkor sem panaszkodom.

Eszternek pedig sohasem bocsátottam meg a bűnét. És ha évek múltán korholt az anyja, mert nem táncoltattam meg a lányát, én mindig komolyan emlékeztettem őket Tóbiásra és a gombócaira.

De eljött a masinázás ideje.

Ezen a nyáron nagy cséplőgép érkezett a falunkba, amelyet 14 vagy 15 gazda közösen vásárolt, akiket egy gyorstalpaló tanfolyamon végzett gépkezelő beszélt rá szövetkezésre, s ebben ő maga is részt vett. Paraszt volt különben, gazdaköri vezető, majd bíró lett a falu nyakán, olyan bíró, akitől azután sokáig az isten sem tudta megszabadítani a falut, bár talán nem istenben volt a hiba, hanem abban, hogy a főszolgabíró nem érezte sürgősnek a szabadítást. De térjünk vissza a cséplőgéphez. Apám lett az egyik etető, én együtt masináztam vele; egy másik fiúval és két lánnyal, félrészesek voltunk. A pelyva eltakarítása, az etető kiszolgálása, a kéve kézbeadása, a kötél leoldása volt a dolgunk, ahogyan az ilyen munkánál szokás. A masinánál igen nagy volt a por — a pelyvát pedig lehetetlen kis helyiségbe gyűjtették be velünk a masináztató parasztok, és ott majdnem hogy megfulladtunk munka közben. De persze más helyiségük nem volt, a pelyvát pedig őrizték, mint a szemük fényét, mert azt valamivel keverve, takarmánynak tudták felhasználni.

A nagy portól és a pelyvás kínszenvedésétől eltekintve, vidáman ment a masinázó élet. Kezdetben még annak a hátrányaival sem gondoltunk, hogy a gép rengeteget állt, baj volt a motorral. Apánk keserűségéből, káromkodásából értettük meg végre, hogy ha a motorral baj van, ha áll a masina, akkor a mi keresetünkkel is baj lesz. Egy darabig csak játék volt a munka, és öröm, ha meg-megcsuklott a motor hangja, szaggatott a gép járása, végül elcsendesült a zúgása. Figyeltük a felnőtteket, mit csinálnak, azonkívül, hogy mindegyik tudott káromkodni. Volt, aki két kézzel vakarózott, és morgott izgalmában, volt aki egy kezével cibálta az üstökét, másik kezét arra használta, hogy nagyobb nyomatékot adjon a káromkodásának, szitkozódásának. Megint a harmadik felvette a villáját, vállára kapta, elin-

dult haza, de próbálták a motort, köhintett egyet, megint egyet, aztán szaporázott a masina, és emberünk visszafordult, reménykedve, hátha mégis elindul a gép, és folytathatják a munkát. Volt, aki mindenkit okolt, mindenkibe belekötött, még belénk is, különösen ha látta, hogy nevetgélünk, ugrabugrálunk a bedöglött masina körül. Szidott bennünket, szidta apánk-anyánk úristenit. Aztán mégis elindult a motor, és ha ment, akkor nem állt meg csak früstökre, ebédidőre és délután, mikor kis uzsonnát kaptak be az emberek, hogy azután sötétig hajtsák magukat a masina körül.

Pestről, a motorgyárból jött ki egy kezelő, s akkor nekünk, gyerekeknek, igaz bánatunkra, hibátlanul hajtott a gép. A verővel meg egyébként sem volt baj, mert apám és társai régi masinázó emberek voltak, nagyon ismerték a szerkezetét, értették a vele való bánást.

Azon az esztendőn jó gabonatermést takarítottunk be. Apám aratórésze, kettőnk géprésze végül is otthon volt zsákokban, gondosan összerakva a kamrában. Édesapám olyan gyakran ment be oda, búzájában, zsákjainak számában gyönyörködni, mintha hordó bora állt volna a kamrában, arra járt volna rá. Örömében egyszer azt mondta:

— Nem cserélném el, kisfiam, Villám Zsigmond kamrájával a miénket.

Villámék olyan 13 holdas, gyengén gazdálkodó parasztcsalád voltak, mi pedig agrárproletárok.

Megvolt az oka apám örömének és a mienknek is.

KÉT FÉRFI ÉS JULI

Cséplés után hamarosan megérkezett az ősz.

Édesapámon nagyon meglátszott a nagyaratás terhének és a kínlódással indult, kemény, rendszeres munkával folytatott cséplésnek a nyoma. Sokkal többet köhögött, mint azelőtt. Hajnalban egy órával korábban kelt fel, hogy mire munkába kell indulnia, addigra legyen ideje kiköhögni magát. Rossz volt hall-

gatni és nézni a kínját minden nap. De sem neki, sem édesanyámnak nem jutott eszébe, hogy orvos is van a világon, s beteghez orvost kell hívni, apánk pedig alighanem beteg. Nem lehetett betegségre gondolni, hiszen itt volt a répaszedés ideje. Anyagilag valamivel jobban álltunk, mint más esztendőkben, a kamrában számolgattuk a zsákokat, talán lehetett volna arra gondolni, hogy apám állapota kíméletre int. Szüleink el-eltanakodtak erről, de minden beszélgetésnek az volt a vége, hogy ott van a répa a földben az uradalomban, itt az ideje a „második aratásnak", az istenért, hogyan is lehetne arról lemondani? Végül úgy határoztak, ahogyan minden szegényember határozott volna a helyükben.

— Indul a két férfi... — mondta az édesanyám, és féltő, kedves nézésével elindított minket a munkára.

Híven a régi szokáshoz, kora reggel elindultunk otthonról, de most már úgy volt, hogy én kevesebbet botladoztam, édesapám annál többet. Nem beszélt a csillagokról, mint most esztendeje, pedig hát a csillagos égről biztosan sok lett volna még a mondanivalója, ahogyan tavaly elkezdte róla a mesét. Megtörtént az is, hogy kérdeztem tőle valamit, de nem válaszolt. Fújtatott, köhögött, meg-megállt, pihengetett. Aztán azt tapasztaltam, hogy munkateljesítményével, különösen a reggeli órákban, már nemigen tudott túlhaladni az enyémen. Később, a nap hátralevő részében, mintha jobban belejött volna a dologba, egész emberként állta meg a helyét, de engem komolyabban megelőzni már nem tudott. Nem olyan mértékben, mint az előző esztendőben. Az én munkámon észre lehetett venni, hogy egy esztendő elhaladt felettem, és annak mindannyian örültünk, az egész család. Véghéknél sem traktáltak minden nap gombóccal, előfordult ott is olyan étel, amely ízlett, és táplálta az ember gyerekét, édesanyám pedig mintha elfelejtette volna a tavalyi szokásait, most olykor-olykor jó disznóoldalast, valóságos szalonnát halászott ki elénk a főzelékesfazékból, a régi „szegényember szalonnája" helyett.

Répát pucolni kijött édesanyám és Lidi, sőt Juli is velük jött, aki akkor már gyári munkáslány volt, méghozzá nem is

akárminő munkás. Fonógépnél dolgozott, teljesítménybért kapott, s mint gyári munkás, betegség esetére biztosított volt. Most éppen betegségből lábadozott, kijött a répaföldre segíteni, de egész nap rettegett, hogy mi lesz, ha jönnek a betegellenőrök. Se nem dalolt, se nem hízelkedett. Nem mintha a hízelkedését szerettem volna, de ha már éveken át csinálta, hozzászoktam. Azt pedig, hogy most örökké nyafogott, nem szerettem. De hát valóban jártak ki Komáromból Szőnybe a betegellenőrök, és ha a beteget nem találták otthon, vagy éppen munkában lelték valahol, akkor jött a betegsegély-megvonás, a büntetés, elküldés a gyárból, és még tudom is én, mi minden. Igazságtalannak éreztük akkor ezt az ellenőrködést, főleg azért, mert Juli csakugyan nem volt egészséges, de hogyan tudta volna ezt bebizonyítani, ha itt találják, amint — ha módjával is, de mégis — tesz-vesz a répaföldön?

Mikor Juli annyit siránkozott, hogy az már unalmas volt, édesanyám vigasztalta, nem lesz semmi baj, ha jön az ellenőr, legfeljebb ad neki egy kövér libát és kész. Ebből aztán nagy megbeszélés kerekedett. Testvérem nem bízott a liba hatékonyságában, édesanyánk mondta, hogy a városi nép olyan, ilyesmiért behunyja az egyik szemét, de akár mind a kettőt.

— Csakhogy ezek szocialisták — mondta Juli —, ezeket nem lehet ilyesmivel lekenyerezni.

Apától kérdeztük, hogy mit tud a szocialisták megvesztegethetőségéről, de ő erről nem volt tájékozott.

— Kicsodák és micsodák ezek a szocialisták? — kérdeztem.

— Kőművesek és ácsok — mondja, s ő a huszárkaszárnya építkezésénél dolgozott velük. Piros nyakkendőjük van, s mindig az urakat szidják.

Édesapánk azzal vigasztalta Julit, hogy nem kell félnie a piros nyakkendősöktől, hiszen nem úr ő, hanem szegénylány. A kőművesek szeretik a pacalt — nem tudom miért, de a faluban úgy tudtuk, hogy a kőművesek leginkább pacalt vásárolnak a mészárosnál, azt főzik, s emiatt a gyerekeiket is csúfoltuk —, de azért biztosan szívesen megeszi az ellenőr a kövér libát is.

Aztán mégis úgy döntöttünk, hogy Juli maradjon otthon.

Reggel édesanyánk korábban jött utánunk, este pedig tovább kint maradhatott a répaföldön. Juli már nagylány volt, ki tudott takarítani, és főzött nekünk vacsorát is. Anyámnak ez nagy segítség volt, és mégis alig volt este, amikor ezért vagy amazért ne pörölt volna szegény lánnyal. Leginkább az volt a panasz, hogy Juli nagyon belenyúlt a zsírosedénybe. Bitangolónak mondta Julit, és kétségbe volt esve, hogy milyen asszony lesz belőle. Hogy ha egyszer férjhez megy, az isten embere se tud majd ilyen asszonynak elég pénzt keresni. Mutogatta apámnak a zsírosedényt:

— Nézd, apa, mennyi zsír hiányzik megint! De megbúbolom én ezt a lányt!

Édesapám nem szólt, búbolásra nem került sor. Ha igen nagy volt a vihar, Juli hozzám bújt, tőlem remélt védelmet, ami nekem jólesett. Én nem értettem egyet édesanyámmal, de ezt persze nem mertem volna neki egyenesen megmondani. Csak arról példálóztam, hogyha Juli kifelejti a főzelékes fazékból a szegényember szalonnáját, és jó vacsorát főz, attól még igenis válhat belőle rendes asszony. De nem hiszem, hogy az én szavam meg tudta volna győzni édesanyánkat. És ha azzal érveltünk is előtte, hogy most már, ha nem is egész esztendőben, de mégis négyen dolgozunk a családból, répaszedéskor pedig vele együtt öten, végül mégiscsak neki lett igaza, mert mindjárt eszünkbe juttatta a házra felvett bankkölcsönt és annak a kamatterhét.

— Megesz bennünket a kamat — szokta mondani, és hozzátette, megböjtölné a napot, amikor végre törleszteni is tudnánk.

Úgy volt azzal a bankkölcsönnel minden szegény ember, hogy jólesett, mikor valami módon hozzájutott, de keserves volt kiizzadni a megengedett nyolc százalékos kamatát, ami mindenféle „törvényes" kolonccal tizenkét százalékra nőtt, törlesztésre pedig még nehezebben futotta a keresetből. Ha pedig egyszer a bank követelte a törlesztést, akkor az rendszerint gazdasági válság, munkanélküliség idejére esett, és nehéz volt menekülni a végrehajtó elől. Édesanyám is mindig attól félt, hogyha majd törleszteni kell, nem lesz miből, és akkor mi lesz ve-

lünk? Ilyen érvekkel szemben persze nehéz volt megvédelmezni Juli testvérünk „bitangolását".

Egyik napon azután láttuk, hogy Juli útban van mifelénk a répaföldre, a kora délutáni órában. Vajon miért jöhet? De semmi baj sem volt. Déltájban nálunk járt a betegellenőr. Árvai nevezetű ember, piros nyakkendője nem volt. Csak később tudtam meg róla, hogy mégis szervezett munkás, és igen harcos szocialista. Otthon találta Julit, beszélgetett vele. Lányunk pedig ezen annyira felbátorodott, hogy délutánra kijött hozzánk, mondja, hogy kitakarított, a főzéshez mindent előkészített, anya menjen haza megfőzni a vacsorát, ő pedig velünk marad egy kicsit és segít.

Mindnyájan örültünk, édesanyánknak is jólesett, hogy Juli erre gondolt. Olyan vidámak voltunk, hogy én megkockáztattam a huncutságot:

— Nem lesz ennek végeredményben az a következménye, hogy mire hazamegyünk, egy nagy fazék cukorrépafőzelék vár majd bennünket vacsorára, a szegényember szalonnájával?

Mindenki nevetett — édesanyám is. Nénikém pedig megnyugtatott, szilvát vett, kimagozta, előkészítette, és szilvás gombóc lesz vacsorára.

Ilyen örömeink voltak. Csak szegény édesapám ne köhögött volna olyan sokat és annyira keservesen.

Nem lett volna szabad dolgoznia már a répaszedésnél sem, és annál kevésbé télen, a magtárban. De hiába mondtuk neki, maradjon otthon, nem tudott meglenni munka nélkül.

— Engem már úgyis a por öl meg... — szokta mondani, mintha azzal akár magát, akár bennünket megvigasztalhatott volna. Otthon sohasem panaszkodott, de mi ettől is, amattól is tudtuk, hogy nehezen viseli a munkát. Ki tudja, hány gabonászsák fordult meg a vállán életében? Nagy gyakorlata volt ebben a munkában, de most mégis igen-igen nehéz volt számára a zsákhordás, különösképpen a lépcsőn felfelé. Nehéz volt a légzése, sokszor jólesett volna megállnia, leülni egy kicsit, kifújni magát, pihengetni egy keveset.

De a sorból kiállni nem lehetett.

Szerencsét próbáltam a lengyárban.

Hozzám hasonló korú gyerekek szép számmal dolgoztak ott, s én elhatároztam, hogy odamegyek, és munkát kérek. Juli néném ezt ellenezte, mert egészségtelen a munkahely. De hát a mi régi Magyarországunkon hány szegényember gyerekét lehetett volna elriasztani ilyen érvekkel a gyári munkától? Engem sem lehetett. Felvétel volt a lengyárban, és a sok jelentkező gyerek közül hármunkat felvettek. Még aznap kiváltottam a munkakönyvemet, amivel hivatalosan is elkezdődött a munkáséletem.

Másnap reggel Julival együtt indultunk. Több mint öt kilométerre volt tőlünk első ipari munkahelyem, hajnali öt óra előtt el kellett mennünk otthonról, hogy idejében beérjünk a lengyárba, ahol fél óra ebédszünettel reggel hat órától este fél hétig tartott a munkaidő, gyereknek és felnőtteknek egyformán.

A beosztásnál nem volt szerencsém. A legrosszabb munkahelyre kerültem, a dobgépekhez. Hihetetlen porban, fűtetlen, hideg és huzatos teremben dolgoztunk. Még barátkozni, ismerkedni sem igen volt ott alkalmam, szinte mindennap cserélődtek a társaim, szemmel láthatóan senki nem bírta ki sokáig ezen a munkahelyen, és kereste az alkalmat, hogy onnan továbbálljon. Én is megtettem volna, ha nem szégyenlem. Így csak titokban sírdogáltam.

Valahogy úgy került, hogy édesapámmal néhány napig nem találkoztam, s nem látta porlepte, szutykos arcú, bánatos kisfiát, akinek lesírt a képéről, kár volt nem hallgatni Julira, amikor tanácsolta, más munkára menjek.

Egyszer aztán mégis csak találkoztunk. Mi, gyerekek, estenként munka után a gyár kapujában szoktuk megvárni egymást, ki egyik, ki másik munkahelyről jött, s azután hazáig együtt mentünk, játszottunk, hancúroztunk, mindenféle huncutságot csináltunk, ami elfeledtette egyikkel a port, másikkal a büdösséget, amiben napközben dolgoznia kellett. Gyerekek voltunk. Azon az estén apám ott talált a kapuban. Hívott, tartsak ve-

lük, együtt megyünk haza, nemsokára indulunk. Kocsmába mentek be, valamiféle pénzt osztottak szét egymás között. Ez nem fizetés, hanem mellékkereset vagy fekete munka díja lehetett, amit meg lehetett keresni akár a rakodásnál, akár egyebütt, ahol oly módon is jelentkezett a munkaadó kereskedők versenye, hogy egyik becsapni próbálta a másikat, és ehhez munkáskezekre is szüksége volt. Olyan pénz volt, amiről az asszony nem szokott tudni, és ezt az osztozkodáskor nem mulasztották el sűrűn emlegetni.

A kocsmában jól ismerhették őket, rendelniük sem kellett, az egyik elé fröccsöt, a másik elé tiszta bort adott a vendéglős, a harmadiknak tiszta pálinkát. Csak én voltam új gyerek, tőlem megkérdezték, szeretem-e a rosztopcsint rummal? Azt sem tudtam, hogy az micsoda. Apám legyintett, és úgy vélte, biztosan megiszom. Kevert, inkább édes, mint fanyar ital volt a furcsa nevű pálinka, amivel ott ily módon megismerkedtem.

Elosztották a pénzt. Abban az időben az emberek leginkább pipáztak, mindegyiknek ott volt a dohányzacskója, kinek ilyen, kinek amolyan. Legtöbbje harisnyaszárból, de akadt olyan is, amit macskabőrből csináltak. Az elosztott pénz a zacskóba került, a dohány alá. Hogy apám is így rakta volna el a részét, arra nem emlékszem, de miért tette volna másként, mint a többi munkáspajtása? Azt viszont tudom, hogy otthon édesanyámnak nem mondtam el a különkereset titkát, dehogy is mondtam volna el, mikor ez megint férfidolog volt?

Hamarosan elindultunk haza. Édesapám kézen fogott, és kezdte mondani, milyennek lát, és hogy elégedetlen a munkahelyemmel, s természetesen az állapotommal is, mert a kettő összefügg. Hogy rosszul nézek ki, inkább sáros, mint poros az arcom, talán izzadok, de inkább arra gyanakszik, hogy sírtam, attól lettem olyan maszatos. Érdekes, milyen könnyen rá tudnak tapintani a szülők gyereküknek bánatára. A ruhámmal sincs megelégedve.

— Egy por vagy, te gyerek — mondta. — Ha már engem a por öl meg, legalább neked legyen más a sorsod. Holnap már nem mehetsz a gyárba, nem engedem.

Így beszélt, és a barátai igazat adtak neki. Én próbáltam ellenkezni, de nem valami erőteljesen. És nemcsak azért, mert a felnőttek mind ellene voltak lengyári munkám folytatásának, hanem saját csalódásom miatt is. Csak az volt a gondom, hogy ha nem megyek a lengyárba, akkor mi lesz velem, mi lesz belőlem? Ismertem apám szándékát, hogy szabóinasnak szeretne adni, és csakugyan, amikor hazaértünk, előhozakodott vele. Abban igaza volt, hogy eddigi embertelen, ronda munkámból ki akart menteni, de a szabóságot nem vállaltam, és édesanyám is segítségemre sietett. Apám azzal érvelt, ne legyen az én sorsom olyan nehéz, mint az ő élete volt, s a szabóság szép mesterség. Anyám viszont kesergett, hogy az ő egyetlen fiúgyereke ne kerüljön el otthonról inasnak. Juli is anyámmal értett egyet. Olyan érveik voltak, amik felett most már csak mosolyogni lehet. Hogy lám, milyen nagy öröm, ha hétköznap dolgozom is, de vasárnap otthon tudok lenni a családdal, és milyen szépen fel tudnak öltöztetni. Hogy az ingeim milyen szépek, ezekről Juli gondoskodik. Amikor fizetés van, ő sohasem feledkezik meg rólam. Talán csak azért tette, mert így könnyebben elnézték, hogy magára is többet költött, de tény, hogy én csakugyan sok mindent kaptam tőle. Az sem volt utolsó szempont, hogy ha én elmegyek inasnak, kinek fog kedveskedni, kit fog dédelgetni napról napra az a három leánygyerek? Hiába mondtam, hogy utálom a dédelgetést, az ellen tenni nem lehetett.

Elhatározták, hogy nem megyek a lengyárba, de szabónak sem.

Másnap, rendes időben ébredtem, de édesapám nem engedett felkelni. Ő ment be a gyárba, atyai hatalmánál fogva kikérte kiskorú fia munkakönyvét, azzal az indokolással, hogy azt a fajta munkát nem bírja az egészségem.

Egy hetet otthon töltöttem. Nem volt az kellemes hét számomra. A hozzám hasonló korú és sorsú gyerekek mind dolgoztak. A fatelepen, a bútorgyárban vagy a lengyárban. Otthon fát vágtam, de hamar végeztem, és azután semmi dolgom sem volt. Egyetlen szórakozás kínálkozott, elmehettem volna a befagyott holt Duna-ágra csúszkálni, de kivel mentem volna, mi-

kor az én pajtásaim közül egy sem ért rá. Verekedhettem volna a kálvinisták csapatában a katolikusok ellen, de valahogyan nem volt rá kedvem. Vagy odamenni, tűrni egy darabig a jobb módú parasztok gyerekeinek csúfolódását, aztán ezekkel veszekedni és verekedni? Ez sem tetszett. A ház körül ácsorogtam, az meg unalmas volt. Nehezen telt el a hét.

A következő hétfőn elmentem a fatelepre, és munkára jelentkeztem. Felvettek. Ez volt a második ipari munkahelyem. Igen boldog voltam, hogy sikerült a felvételem.

Gyermekmunka akadt itt bőven. Részben a gépek mellett, anyagot kézhez adni vagy elhordani, másrészt a placcon a parketta-anyagok válogatása, összerakása méret és minőség szerint, majd vagonokban való elszállítása. A munkaidő itt is 12 óra volt. Reggel hattól este hatig tartott.

Az első napokban a nyers parketták összerakása, a kasztlizás volt a dolgom. Ezt semmi sem volt megtanulni. Egy gyerek fent volt, én meg a földről dobáltam fel neki az anyagot. Úgy megy ez, mint a tégla dobálása az állásra, ha kőművesek mellett dolgozik az ember. Csak ebből több darabot lehet összefogni, s ha már gyakorlata van, egymáshoz tapadva repülnek a parketták, nem mennek széjjel. Első nap lent voltam, a második napon már én voltam fent és raktam a kasztlit. Igen hideg volt azon a télen, és csoda mulatságunk volt, amikor kitapasztaltuk, hogy ha a kasztliról köp egyet az ember, mire földre ér, jéggé fagy a köpés.

Aztán más munkahelyre kerültem. A gatterházba, vagyis a gépüzembe a körfűrészhez helyeztek. Kézhez készítettem a feldolgozásra kerülő parkettaanyagot, és rendeltetési helyre vittem azt, amit a fűrésszel átmetszettek. Ezt a munkabeosztást úgy nevezték nálunk, hogy „húzó a cirkulánál". Itt éjjel-nappal volt üzem, és mi, gyerekek is hetenként váltottuk egymást. Nagyon szerettem éjszakás lenni, pedig néha hihetetlen álmosság fogott el éjjeli munka közben.

A gép igazi munkását előmetszőnek nevezték. Ha ő valamiért elment a fűrésztől, a gép azért nem állt meg, és bár megtiltották, mi gyerekek nyomban fogtuk a munkadarabot, és próbál-

tuk folytatni az előmetsző munkáját, vagy valamit fűrészeltünk. Ilyen alkalommal halálos szerencsétlenség történt. Az egyik húzógyerek botot akart fabrikálni magának, nekinyomta a fát a fűrésznek, az pedig halálos erejű ütéssel vágta vissza a fadarabot. A gyerek nyomban meghalt. És még fokozta a szerencsétlenség nagyságát, hogy éppen előtte való héten, ennek a gyereknek az egy évvel idősebb, tizenhárom esztendős testvérbátyját — aki éppen olyan játékos természetű volt, mint emez — a vagonok behúzatása közben, az ütközők agyonnyomták. Az a fiú is úgy halt meg, hogy egyik percben még nevetett a vagonok alatt való bujkálás örömében, a következő pillanatban már arra sem volt ideje, hogy jajt kiáltson.

Boldogtalan özvegy édesanyjuk sohasem tudta elhinni, hogy gyerekei haláláért senkit sem terhel felelősség. Csak az életforma okozta, az akkori „boldog világunk", ami az ilyen gyerekeket is napi tizenkét órás éjszakás-nappalos munkára kényszerítette.

A tragikus hír minden édesanyát és édesapát megdöbbentett, akinek gyereke fatelepi munkás volt. Nálunk is nagy ijedelmet okozott, és apám megint elővette a szabóinasság gondolatát, mint az egyetlen lehetőséget, ami könnyű életet biztosíthatna számomra. Anyámnak most sem tetszett a szabóság, ő csak azt hajtogatta, hogy miért kellett nekem géphez mennem és főleg miért mentem olyan helyre, ahol éjszaka is dolgozni kell a gyerekeknek.

— A géphez rakták szegényt, nemigen lehet ilyen helyen válogatni, — Juli kezdetben csak ennyit mondott, de hogy menjek-e, maradjak-e, arról abban a percben nem szólt, ami megmagyarázhatatlan és csodálatos dolog volt nála.

Majd amikor tovább folyt a vitatkozás, azt mondta néném, hogy tudok én magamra vigyázni, és hát majd neki is lesz rám gondja.

Juli helyre kislány volt, vidám természetű és ezt nála szokatlan komolysággal mondta, majd erősítgette azután is, amikor édesanyám rárivallt, hogy mit tud ő csinálni, hogyan tud rám vigyázni — a lengyárból?

Erre én már szólhattam volna valamit, de hallgattam.

Az előmetszőmet Laci bácsinak szólítottam. Komoly fiatalember volt, és szemmel láthatóan igen jól értette a dolgát a körfűrésznél. Laci bácsi is szőnyi volt. Reggelenként én együtt indultam Julival, és bár ő tőlünk jó távol, a falu Komárom felőli részén lakott, összefutottunk vele. Mikor először találkoztunk „ilyen véletlenül", súgtam a nénémnek, hogy ez a Laci bácsi. Ő semmit sem szólt, magához ölelt, majd szégyenlősen fogadta a fiatalember üdvözlését. Annyira mégsem voltam gyerek, hogy ne vettem volna észre az összefüggést a véletlen találkozások rendszeres ismétlődése, Juli viselkedése, és a figyelmesség között, amit Laci bácsi irányomban a munkahelyen és másutt is tanúsított. Becsület dolgának éreztem, hogy ne áruljam el a nénémet. Csak hát tudtam, van annak értelme, amit ő mond. Tud ő rám vigyázni, még a lengyárból is.

Később már nem indultam reggel a nénémmel, és abban az időben Laci bácsival sem találkoztam reggelente véletlenül...

Az én előmetszőm nemcsak a munkájával törődött, hanem a viselkedésével és a ruházkodásával is. Nála tapasztaltam először, hogy nem abban a ruhájában dolgozik, amiben munkába jár. Szerethetett olvasni, tanulni. Ruhaszekrényében állandóan található volt valamilyen könyv, és ebéd vagy vacsoraszünet idején, nappali vagy éjszakai műszakban mindig talál egy kis időt rá, hogy félrevonuljon, olvasson, ha csak néhány percig is. Tokos cigarettát szítt, úgy látszik maga töltötte. Engem is megkínált, persze nem munka közben, mert a körfűrész mellett tilos volt a dohányzás.

Lassan elmúlt a tél, elég sok szomorúsággal. Édesapámat csak ledöntötte lábáról a betegség, és bármennyire tiltakozott ellene, orvost hívtunk, és megvettük számára a gyógyszert, amit a doktor felírt. Megtettük, mert lényegesen jobban ment a sorunk, hiszen már Lidi is a lengyárba járt, keresett. Fizettük az orvost és a patikát, s mire kitavaszodott, édesapám annyira erősnek érezte magát, hogy megint el merte vállalni Végh Jánosék aratását. Masinázáshoz azonban már nem szerződött.

Május elsejéhez közeledünk, és milyen más az életünk, mint a hideg télben vagy a kora tavaszi hideg, esős napokon. Világos van reggel, amikor a gyárba indulunk, és még világoson érünk haza a munka végeztével. A gyárban nincs az az átkozott didergés, és már mezítláb járhatunk. Csak az a baj, a munkások legtöbbje arról beszél, hogy május elsején jönnek a szocialisták, szétverik a gyárat, nem lesz hol dolgozni, minket pedig megvernek, hazakergetnek, már csak azért sem dolgozhatunk. Hogy ki indította el a híresztelést, ki tudná megmondani.

Este mondom édesapámnak a veszélyt, ő meghallgat, és komolyan válaszol:

— Nem bántanak téged, kisfiam. Az urakat bántanák, ha tudnák. De ha mégis félsz, akkor maradj csak itthon . . .

Ekkor már Laci bácsi eljárt hozzánk, Juliskánkhoz. Neki is elmondtam a bánatomat. Ő is komolyan beszélt velem.

— Ne félj. Én nem dolgozom holnap, de azért ott leszek.

Egyáltalán nem értettem őt. Biztat, hogy menjek csak Juliskával reggel, ne féljek, nem lesz semmi baj . . .

Másnap reggel elindultunk Komáromba. Mikor a város szélére értünk, a vámház mögött egy szakasz huszárt láttunk készenlétben, lóháton, harci felszereléssel. Jobb felé néztünk, ott is egy szakasz huszár. Féltünk, megálltunk, és mások is csatlakoztak hozzánk, bizonyára hasonló félelemben és bizonytalanságban. Hamarosan elég szép számban összegyűltünk, néztük egymást, tanácstalanul a huszárokat, azok meg bennünket. Aztán egyik hozzánk lovagolt — a parancsnokuk lehetett — kivont karddal.

— Csoportosulni nem szabad! — közölte velünk keményen. — Ha munkába akarnak menni, tessék, az út biztosítva van!

Munkába akartunk menni, tovább mentünk.

A fatelepen teljes üzem volt. Hat órakor dudáltak, és mint máskor, megindult a munka. Csak a mi körfűrészünk állt, hiányzott az előmetsző. Laci bácsin kívül azonban senki sem hiányzott a munkahelyéről.

— No, gyerek, hol van a sógorod? Talán fél a szocialistáktól? — kötődtek velem. Felelni nem tudtam, csak azt értettem meg a szavukból, hogy mindenki tudja: Laci bácsi Juliskánkhoz jár.

— Hol van a sógorod? Velük? — kérdezték megint mások.

Akkor is tapasztaltam, hogy Laci bácsit tisztelik és szeretik az emberek. A gyerekek is szerették, mert mindenkihez volt jó szava munka közben. S ha a gyerekek hancúroztak a gépek körül, rendet csinált, fenyített, de a fenyítése emberséges és hasznos volt.

Minthogy körfűrészünk állt, engem az udvarra raktak, és ennek igen örültem. Állandóan csak az utcát lestük, vártuk a szocialistákat.

Hozták a hírt, hogy egy szocialista bejött az üzembe, valami röpcédulát osztogat a placcon dolgozó emberek között. Futott az egész gyereksereg arrafelé, ahonnan jól be lehetett látni az egész teret. Igaz volt a hír. Valóban cédulákat osztott valaki.

Hermann úr, a gyár igazgatója, a placcra ment, és kiabálni kezdett az emberrel. Ezt azonban nem nagyon érdekelte s nem félemlítette meg Hermann úr kiabálása, sőt neki is adni akart a röpcédulájából. Láttuk, hogy Hermann úr dühösen tiltakozik, botját emeli az emberre. A piros nyakkendős ember pedig csak nyugodtan áll vele szemben, magyaráz neki, aztán leinti, továbblép, és szórja a papírjait a munkások között. Felénk is jön, nekünk is ad belőle. Az igazgató pedig ott áll egy darabig a botjával, aztán szitkozódva visszamegy az irodába.

A gyár utcai részén lesben állt a többi gyerek, most futnak hozzánk, és mondják izgatottan, hogy jönnek ám a szocialisták a gyár felé, és nem is kevesen.

Nem voltak sokan, talán tízen vagy tizenöten lehettek a május elsejei tüntetők, akiket életemben először láttam. Laci bácsi is köztük ment. Piros nyakkendője volt a legtöbbjének. Az én előmetszőmnek nyakkendője nem volt, csak piros szalag a gomblyukában és vörös színű zsebkendő a szivarzsebében.

Mindegyiknél sörösüvegek, némelyik üveg még tele is volt. Megálltak a velünk szemben levő bútorgyár bezárt kapui előtt.

Álltak, tanakodtak, ittak és az üres sörösüvegekkel beverték a bútorgyár ablakait, majd a betört ablakokon keresztül röplapokat dobáltak a gyárba. Valahogyan egyszerre tűnt ez kedves emberek vidám játékának, s egyúttal valami nagyon komoly dolognak. A kettő megfért egymás mellett, s én erősen törekedtem megérteni, tulajdonképpen miért van az egész, de gyerekfejjel sehogy sem találtam a magyarázatát. Egyszerűen tetszett a dolog, örültem neki, s nemcsak azért, mert újdonság volt az életemben.

Másnap reggel Hermann úr az irodába rendelte Laci bácsit. Ő sokáig volt odabent, és egyébként igen barátságos, nyugodt arca mintha feldúltnak látszott volna, amikor visszatért. Levetette a munkaruháját, összecsomagolt, elköszönt a munkástársaitól, nekem pedig azt mondta, hogy legyek továbbra is jó gyerek, különben visszamegyek megint az udvarra dolgozni, ezt ő már elintézte az irodában. Ezzel az elszomorító eseménnyel fejeződött be annak az első május elsejének a története, amire visszaemlékszem.

A gyárat nem törték össze a szocialisták, és minket sem vertek meg.

SZERENCSÉTLENSÉG

Kitavaszodott, és amint múltak a hetek, annál nagyobb mértékben fordult a figyelmünk a mezőgazdaságban kínálkozó munkák felé. Érezhető volt, hogy egyikünk sem tud véglegesen és visszavonhatatlanul gyári munkássá válni. A határ a legváltozatosabb munkalehetőségeket kínálja tavaszidőben férfinak és nőnek, idősebbeknek és fiataloknak egyaránt. Gyermekkorunktól fogva szerettük, megszoktuk az ilyenfajta munkát, és sem a lengyár, sem a fatelep, sem más ipari foglalkozás lehetősége nem tudott visszatartani bennünket a mezőgazdaságtól. Kora tavasztól késő őszig nekem és leánytestvéreimnek gyomirtás, répaegyelés, kapálás, a szőlőben előforduló munkák, majd aratás, cséplés, krumpli-, kukorica- és répaszedés, néha még szüretelés is volt a sorsunk, hogyan is szakadhattunk volna el

ettől? Vagy talán az a felfogás volt döntő az érdeklődésünk irányításában, hogy azt gondoltuk, aratás és masinázás nélkül nem is élhet meg a falusi szegény ember? Lehetséges. Szokták nálunk mondani a legszegényebbek is, hogy „nem éltünk mi soha staniclibőI", s lehetett ebben valamiféle gőg is. Olyan gőggel élt a szegény ember, amihez hozzájuthatott. De valóban jó tudat volt, ha azt éreztük, hogy újtól újig el vagyunk látva kenyérrel. Persze sokan voltak közülünk, akik gyári munkások lettek véglegesen és visszavonhatatlanul, és soha vissza nem kacsingattak a mezőgazdaságra. Dehogy mentek volna ők aratni, dehogy vállaltak volna masinázást. Igen korán kell ahhoz kelni, nagyon későn lehet lefeküdni, por van, meleg van — mondták —, és nekik is igazuk volt, hiszen ők is megéltek. Szokták mondani, hogy igaz, a kutya is megél a szemétdombon. Hogy melyik élet volt nehezebb? Én próbáltam a mezőgazdaságban és az iparban is. Kegyetlen nehéz volt mind a kettő. De élni kellett.

Gyári munkahelyünket otthagytuk, felmondással, tisztességesen.

Juli édesapánkkal aratott, Lidi és én marokszedőnek szegődtünk, aminek 2 mázsa kenyérgabona szokott a bére lenni abban az időben. Julival cséplőgéphez is szerződtünk, félrészesként. Ő egy barátnőjével ment párban, én pedig a tavalyi pajtásommal vállaltam a pelyvahordás nem éppen kellemes munkáját. Aratásig — a kapálás időszakában — napszámba jártunk különböző helyekre.

Az aratást mi, gyerekek, jól bírtuk. Sajnos édesapánk nem. Hiába szorította, erőltette magát, ki-kidőlt, és bizony csak segítséggel, akkor is nehezen tudta befejezni a munkát, amit vállalt. Olyan állapotban volt szegény, hogy semmi reményünk sem lehetett rá, hogy valamikor is még egyszer munkát végezhetne, sőt egyáltalán munkaszerszámot vehet még a kezébe.

Hárman vállaltunk répaszedést, a két nagylány és én. Szüleinket nem engedtük csatlakozni. Apám nem bírta, s mi úgy gondoltuk, édesanyánk legyen mellette, segítse őt, segítse a gyógyulását.

Anyagilag elég jó helyzetben voltunk. A cséplésből aránylag tűrhető mennyiségben gyűlt össze gabonánk.

Apánk életét féltettük, és előbb mégis másfelől sújtott le ránk a szerencsétlenség.

Laci bácsi rendszeresen járt hozzánk. Észrevehetően nem szerette, hogy Juli kimaradt a gyárból, sokat kellett dolgoznia szegénykének, s Laci bácsi nemcsak nehéznek ítélte a paraszti munkát, hanem rondának és utálatosnak is találta.

— Jövőre másképp lesz, Juliskám... — mondta, és ha egyébként nem is sejtettük volna, ebből megtudhattuk, hogy el akarja venni, el akarja orozni tőlünk Juliskánkat. Szüleink ezt örömmel tudomásul is vették volna, de hát még sok minden hiányzott a lánynak — gondolták, dolgozzék még egy évig, akkor együtt lesz mindene, és azután inkább lehetne szó a házasságról. A fiú pedig éppen a sok munkától féltette a leányt.

Azonban Laci bácsi módosabb volt, mint a munkásemberek általában. Öreg édesanyjával élt, nagy megértéssel és tisztelettel egymás iránt. Két házuk, valami földjük és szőlőjük volt, amit a mi viszonyaink között vagyonnak lehetett mondani. Az öreg mama mindenesetre annak érezte, és sokra értékelte fia szakmunkási mivoltát is. Édesanyámhoz és Julihoz is eljutott a híre, hogy ellenzi a fia választását. Anyánkban több volt a megértés, több az élettapasztalat, és alighanem azt gondolta, hogy a két fiatal egymás iránt érzett vonzódása majd csak legyőzi a mama ellenkezését, még ha olyan határozott volna is az ellenkezés, amint mondják. Juliskánktól azonban ilyen megértést senki sem várhatott, aki ismerte az önérzetét, a büszke természetét. Bántó, kemény megjegyzést tett az asszonyról, akinek ő kevés volna, és alig volt kíméletesebb Laci bácsi iránt. Ezt én nem tartottam helyesnek, mondtam is neki, s bár talán jobban meghallgatott, mint korom után várni lehetett volna, s bár ígérte nekem, hogy „megpróbál türelmes lenni", ismerve a természetét, sok reményünk nem volt, hogy valóban így is lesz. Sőt, éreztette a fiatalemberrel, egyáltalán nem esik kétségbe, ha nem lesz meg a házasság.

Így állott elő a helyzet, hogy egy halálosan szerető derék embernek otthon egy konok és értetlen édesanyát kellett próbálni meggyőznie arról, hogy ő csak ezzel a lánnyal tud élni, neki más élet nem kell — másfelől pedig ott volt számára a másik nehéz feladat: békítgessen, megtartson egy makacs és rátarti kislányt, akit már magához édesgetett, de el is veszíthet.

Szegény Laci bácsi nem talált kiutat... két golyóval megölte magát.

A hír a répaföldön ért bennünket. Mindnyájan részvéttel, de vádlóan is néztünk szegény Juliskánkra, és ez érthetően, igen rosszul esett neki. A halott legény édesanyjára viszont az egész falu népe haragudott. Fia érzelmeivel, szándékaival szemben tanúsított végzetes ellenkezését elítélték.

Én nem mentem el a temetésre, de hallottam, hogy ilyen részvét mellett a mi falunkban még soha, senkit sem temettek. Úgy mondták el nekem, hogy Juliskánk okosan, szépen viselkedett a temetésen, s a nép azzal a részvéttel vette őt körül, amit szerelmesének tragikus sorsa, az ő mély bánata, és egyúttal a halott édesanyjával szemben támadt általános elítélő érzés kiválthatott az emberekből.

Laci bácsinak Juliskához intézett búcsúlevelét mindenki olvasni akarta a faluban, alig került vissza hozzánk. A levélből is kitűnt a fiatalember embersége, okossága és tisztelete mindenki iránt. Julit határtalanul szerette, ezt fejezték ki búcsúsorai is. De arra is törekedett megrendítő levelében, hogy tanácsaival lágyítsa a leány kemény szívét, s kérlelte őt, ne haragudjon édesanyjára, aki házasságukat gátolta, bocsásson meg neki.

APÁNK HALÁLA

Mindannyian aggodalommal láttuk, hogy édesapám egészségi állapota mindjobban romlik, és ezen segíteni, a romlást megállítani képtelenek voltunk. Sokszor kesergéssel, máskor fogcsikorgatva mondta nekünk, hogy orvosra és patikára megy el

minden keresetünk. Aztán ha kicsit jobban érezte magát, próbálta elhinni, hogy hasznos az orvos, segít az orvosság, s még annak a reménye is fel-felcsillant előtte, hogy fog még ő egyszer aratni. Mi azonban tisztában voltunk vele, hogy arra az aratásra már nem lehet számítani. Közeli temetéstől féltünk.

A két lány és magam is, visszamentünk a gyárba, régi munkahelyünkre. Egy ideig az udvaron dolgoztam, most már betanított munkásként. Elég kényes osztályozási munkát bíztak rám, és nem volt kifogás ellene, ahogyan ezt végeztem. Később, a gépüzembe helyeztek, egy szalagfűrész mellé, előmetszőnek. Fizetésem természetesen ennek megfelelően alakult. Édesapám nem helyeselte új beosztásomat. Fiatalnak tartott ehhez a munkához, félt, hogy egyszer otthagyon az ujjaimat a fűrészen, ha ugyan nem a kezem. Ő tudta, hogy fűrésztelepen a gépmunkásoknál sajnálatosan gyakori az ilyenféle súlyos baleset. Jobb kezének kisujját maga is ilyen munkahelyen vesztette el.

— Még most sem késő, kisfiam — mondogatta —, mégiscsak menj el szabóinasnak.

Persze, megmaradtam a fűrész mellett.

Édesanyám beosztotta hármunk keresetét, és ebből tűrhetően élt a hattagú család. Adósságunkat nem tudtuk törleszteni, de apám kezelésének díjait és az orvosságok árát rendesen fizettük. Sajnos, abban az időben a disznóvágások nemigen sikerültek nálunk, emiatt reggelire, délre, uzsonnára úgy ettük a kenyeret, ahogy volt, magában. A lányok még csak vittek magukkal a munkába valami ételmaradékot vagy üres tejeskávét, ha ilyen került a házban, de én, a férfi — mert annak kellett éreznem magamat — ilyesmit nem tehettem. Ha csak édesanyám nem tudott egyszer-máskor tíz fillért dugni, hogy vegyek egy kis szalonnát, maradt nekem a kenyér és hozzá a cigaretta, amire korán rászoktam. Persze nem én voltam a faluban, a fatelepen az egyetlen legényke, akinek ez volt napközben az élelme, egy-két cigaretta az öröme. Legtöbbünknek ez volt a sorsa.

A munkahelyemen aránylag jól teltek a napjaim. Hazafelé

menet, a téli estéken is elvoltam valahogy. Részt vettem a különböző csínytevésekben, elég gyakran a verekedésekben is. Volt úgy, hogy hadüzenettel mentünk egymásnak, de volt, hogy anélkül elkezdődött a verekedés. Verekedtünk egymással, mint gyáriak a gazdagyerekekkel, mint szegény fiúk a jobb módúak fiaival, de úgy is, mint kálvinisták a pápistákkal. Mikor túl voltunk rajta — sokszor nagyon ostobának, elítélnivalónak éreztem, amit csináltunk, de azért csak csináltam máskor is —, mindig elszomorodva és nyugtalanul igyekeztem haza. Hogy van édesapám, mit szól, mit kérdez, milyen szemmel néz rám. Mert olyan sokatmondóan tudott nézni szegény. Magához intett, megsimogatta loboncos fejemet, aztán befelé fordult az ágyában, és csak jóval később szólalt meg:

— Ettél-e és lefeküdtél-e már, kisfiam?

Egy este aztán semmit sem szólt, amikor hazaértem. Barátai ültek ágya körül, csendben, szótlanul. Édesanyám vacsorát tálalt nekem, én azonban nem ettem, vártam, hogy talán mégis csak megszólal édesapám. Nem szólt, csak a tekintetét vetette rám, de olyan szomorúan, hogy elérzékenyültem, éreztem, ki kell mennem a szobából.

Kis idő múlva Juliska utánam jött és mondta, hogy meghalt édesapánk.

Mit is tudok még elmondani róla? Jó ember volt apának, édesanyánktól tudom, milyen jó volt férjnek. Magam is láttam a gyengéd szeretetét, amivel anyámat körülvette, s vele a család tömérdek gondjában oly módon osztozkodott, hogy mindig megpróbálta magára venni a nagyobb terhet. De felebarátnak is jó volt, mert csakugyan igyekezett mindenkinek megadni azt a becsületet, amit amaz igényelhetett. Senkitől többet nem kívánt, mint amit maga adott cserébe. Rengeteget dolgozott, munkájáért és szorgalmáért megbecsülték a faluban, ismerték a környéken, és azokon a nehéz fizikai munkaterületeken, ahol élete folyamán dolgozott, és mindig a legjobbak között. Szerette a pálinkát és a bort, de tudott mértéket tartani, ittas állapotban soha senki sem látta, és józan életű embernek tartották.

Temetésén több gazdaember is részt vett, ami abban az időben nagy dolognak számított a faluban. Édesanyám ezt élete végéig emlegette, és rosszul esett neki, hogy sem Julira, sem rám, de a többi gyerekre sem hatott ez különösebben.

— Mi lesz veletek, ha nem lesztek tisztelettel a gazdaemberek iránt? Nem fogtok náluk munkát kapni, és miből fogunk élni? — hányszor elmondta szegény, hányszor hallottuk tőle külön-külön és együtt.

Lehetett volna magyarázni neki, hogy édesapánk, ha szólhatna, alighanem egyetértene velünk? Nem lehetett.

Ha visszanézek azokra az évekre, falusi életünk akkori jelenségeire, beszélhetek gyűlöletről, szembenállásról, verekedésig fejlődött összeütközésekről, nyílt vagy burkolt kártételekről a gazdagabbak rovására, de tudatos osztályharcról nem. A szegényemberek eléggé meghunyászkodók és alkalmazkodók voltak, s a módosabb gazdaemberek ezt elvárták, természetesnek tartották. Kevés embert ismertem, s csak a legjobban megbecsült munkások tehették meg, hogy olyan nyíltak és bátrak voltak véleményeikben, és azok kifejezésében, mint édesapám. De egy bizonyos határon ő sem mehetett volna túl annak a veszélye nélkül, hogy kenyér nélkül marad az egész családjával. Ezt megkockáztatni nem lehetett.

„Szegényember volt is, lesz is" — szokták mondani a gazdák, s ezt mondták az iskolában, a templomban is. Isten dolga ez az élet, hallottuk, és azt is, hogy „úgy szép a szegénység, ha semmi sincs".

Az osztálykülönbség lépten-nyomon jelentkezett, azonban élesebb összeütközésekre inkább csak a fiatalság, a legények életében került sor. Hogy én szegény vagyok, amaz gazdag, a harmadik pedig még gazdagabb, s hogy azok, akiknek valamilyen vagyonuk van, összetartoztak éppúgy, mint szegény a szegénnyel, ebből a helyzetből már a gyereköntudat legkezdetén kifejlődnek bizonyos érzések, amelyek együtt nőnek a korral, és az iskolában, a gyerekkor játékaiban, majd később a serdülő és legénykor összejövetelei, mulatságai, kocsmázásai során a legkülönbözőbb fajtájú összetűzésekben robbannak ki. Édes-

anyám félénk természetének megfelelő aggodalommal figyelte minden ilyenféle összeütközésben való buzgó részvételünket. Édesapám viszont nemcsak azt értette meg, hogy fiatal korában a gőgöt, a lenéző tekintetet, a lebecsülést, a nagy hangot akkor sem tudja eltűrni az ember, ha szegény, hanem szavaival és magatartásával maga is hozzájárult, hogy gyerekeiben ne a szolgai alázat, hanem az emberi öntudat érzései uralkodjanak. De mikor egyszer-egyszer úgy mentem haza, hogy tudtak a lezajlott csatáinkról, mind a ketten egyértelműen kérdezték:

— A *mieink* kaptak-e többet, vagy *amazok?*

Közös volt az örömük, ha azt mondhattam, hogy amazok. Apámtól tanultam meg, hogy amazokhoz szegődünk munkára, amazoknak vagyunk kiszolgáltatva — azonban a kiszolgáltatottság mértéke attól is függ, hogy *emezek* — a *mieink*, milyen mértékben és milyen beletörődéssel vagy ellenállással hajtják fejüket az „istentől, királytól, törvénytől rendelt" igába.

Anyagi javakat nem örököltem apámtól. De, hogy ne legyek senkinek „keze-lába", ez a törekvés végigkísért munkáséletemen, és ez apai örökségem volt.

MERRE INDULJAK?

Volt valamennyi tartalék gabonánk. Ehhez az édesanyám hozzácsapott egy-két zsákkal abból, ami a szükséglet volt, és ha elvettünk belőle, tudtuk, hogy az év folyamán a kenyerünk rovására kell megtakarítani. Ami összegyűlt a gabona eladásából, ahhoz hozzátette hármunk fizetését, és ily módon édesapám temetési költségének nagyobb része együtt volt.

Apám halála megint alkalom volt, hogy elgondolkozzunk. Most már főleg az én elhatározásomtól függött: merre forduljak életem sorával? Megszerettem a szalagfűrészt, a gyári munkát, és mind jobban éreztem, hogy ha valakitől, akire hallgatok, kevés biztatást kapnék, mégiscsak hátat tudnék fordítani a mezőgazdasági napszámos foglalkozásnak, és véglegesen a gyárban maradnék. Azonban ilyen biztatást nem kaptam, és talán azért

is, mert édesapám temetési költségéhez volt valamink, amit mezőgazdasági munkából gyűjtöttünk, és amiből el lehetett adni a szükség idején — végeredményben úgy határoztam, hogy őszig ezen a területen maradok. Édesanyám ennek eldöntését saját belátásomra bízta. A két nagyobbik leány szívesen vette volna, ha másképp határozok, ők ekkor teljesen a gyár mellett kötöttek ki. Mari, harmadik leánytestvérem ebben az időben fejezte be az iskolát. Ha előfordult, hogy olyan munkát kaptam, amit szakmányban végezhettem, és olyan természetű volt, aminél segíteni tudtak, akkor édesanyám, ha csak tehette, ha nem is egész napra, kijött hozzám a határba segíteni, sőt magával hozta legfiatalabb leányát is, aki most már éppúgy dolgozott, mint mi valamennyien az ő korában.

Aratni szegődtem, és a cséplőgéphez szerződtem le. Aratásnál ezen a nyáron még marokszedő voltam, mert nem bíztam benne, hogy már elbírnám a kötözés munkáját, de mások sem bíztak benne. A cséplésnél pedig valóban nem lehetett másra gondolni, mint félrészességre. Bár erősen törekedtem, hogy legalább magam előtt bebizonyítsam a felnőtt munkára való érettségemet, ha komolyan elgondolkoztam, bele kellett törődnöm, hogy legalább három esztendőnek el kell még járni felettem, míg a cséplésnél egész ember módján lehetek részesmunkás. A gép olajozását is rám bízták. Ezt kora reggel, indítás előtt vagy a déli ebédszünetben végeztem el. Kissé terhes és kényelmetlen volt, de a cséplés tartamára külön 50 kiló búzát adtak érte, és ez jelentett valamit a félrészes, pelyvahordó keresetem mellé.

A marokszedés akkor már úgyszólván játéknak tűnt nekem. Igaz, hogy ebben része volt annak is, hogy kaszásom, Lendik bátyám, korosabb ember lévén, nem hajtott annyira, mint a fiatalabbak, s a gabona elég ritkás, ami persze később — mindannyiunk bánatára — meglátszott a részen is. Kötözőm, a kaszás fia, nálam 3 évvel idősebb legény volt, akinek azonban — nem tudom miért — gyengén ment a munka, és én rengeteget segítettem neki. Délben nem tartottam pihenőt, hanem fogtam a nagy gereblyét, és húztam irgalmatlanul. Mire az öreg felé-

redt szundikálásából, én már készen voltam, és mellé tudtam ülni, néztem, hogyan kalapálja a kaszáját. Aztán mikor alkalmam volt, kézbe vettem a kaszát, és vágni kezdtem a gabonát. Lendik bácsi látta, hogy megy a dolog, nem kiabált rám, nem féltette a kaszáját, hanem figyelt, és egy-egy elismerő, fiának pedig szemrehányó szót sem sajnált, hogy lám, nekem milyen ügyesen, az ő fiának sehogy sem megy ez a dolog, pedig én még gyerek vagyok.

Lendik bácsi lassabban dolgozott, de még este sem akarta abbahagyni a kaszálást. Sándor fia mondogatta nekem, hogy apja „szeretné egyszerre felfújni az egész világot", de az öregnek nem mert szólni, fenemód félt tőle. Emellett zsugori volt az én kaszásom, egy csepp ital nélkül aratott, sem bort, sem pálinkát nem hozott soha, ami egyedülálló volt a határban. Gyengén táplálkoztunk végig, az egész aratási idő alatt. Ezen is takarékoskodott.

Az egyik napon még este tíz óra tájban is kint voltunk, dolgoztunk, világított a hold. Még aprócska szellő sem rezdült, állt a levegő, füllesztő meleget éreztünk. Ilyenkor már száll a harmat, ereszkedett a gabona. Nehéz a kaszálás, egyenesen gyötrelmes, és amellett értelmetlen dolognak látszott ez az éjszakába nyúló munka. De hát azért csak elfütyülgettem az én telhetetlen természetű kaszásom után.

Lehet, hogy Sándornak akartam a kedvében járni, de lehet, csak a csintalanság lett úrrá felettem, elhatároztam, módját lelem, hogy véget vessek az aznapi robotnak. Magamhoz vettem egy jó előre félrerakott síndarabot, azzal a szándékkal, hogy ha az öreg újabb rendbe beáll, én alkalmas pillanatban az álló gabona sűrűbb részén valahol földbe szúrom a vasat. Azután, ha sikerül, belekaszál az öreg, és kénytelen lesz abbahagyni a munkát. Tudtam, hogy ennek a csínynek komolyabb kár is lehet a következménye. Elhajolhat, nagymértékben kicsorbulhat, de el is törhet a kasza, s ily módon végleg használhatatlanná válik. Másik nincs kéznél, haza kell menni, s ha otthon nem volna tartalék, újat kell vásárolni. De elképzelhető volt, hogy csak kifordul a kasza éle, s ezt a hibát kalapálással helyre

lehet hozni. Persze nem éjszakai kalapálással, hanem hajnalra maradna ez a munka. Én az utóbbi valószínűségében bíztam, gondolván, hogy Lendik bátyánk holtfáradt, hiszen egy erős fiatalembernek is sok lett volna az aznapi teljesítmény, s nem fog olyan lendülettel vágni a kaszájával, hogy tönkremenjen a szerszáma.

A marokszedésnél igyekeztem lemaradni. Szegény Lendik bácsi végül eljutott a veszélyes helyre — én a nyomában járva szorongattam a félmarkot —, a kasza reccsent, az öreg nagyot ugrott, mintha tüzes homokba lépett volna. Aztán ég felé emelte a kaszát, és nem hiszem, hogy szegény öregisten abban az időben kapott volna bárkitől olyant, amit ő akkor kívánt és mondott neki.

Odarohantam, és míg előbb titkolt kárörömmel készültem a bajra, most olyan őszintén hangzó kétségbeeséssel kérdeztem, mi történt, hogy az öregnek eszébe sem jutott rám gyanakodni. Kiderült, hogy kalapálással helyre lehet hozni a kaszát, de ez természetesen hajnalra maradt.

Nálunk az a szokás, hogy a tarlón alszanak az aratók. Én hajnalban oda szoktam menni, ahol a kaszás és a kötöző a kötelet csinálja. Ez az ő dolguk, de én ráértem, hát segíteni szoktam. Jól ment ez nálam, mert édesapám — bár gyerek voltam —, amire csak lehetett, megtanított. Megtanított erre is.

Most reggel nem mentem kötelet csinálni, talán a lelkiismeret is hajtott, amikor megnéztem az éjszaka munkaképtelenné vált kaszát, félrevonultam vele egy fa alá, és megpróbáltam kikalapálni. Sikerült, és nagyon boldog voltam.

Az öreg Lendik odajön, nézi a kaszát, óg-móg, dünnyög, elismerően csóválja a fejét. Fiának megint mond valamit, ami annak nem lehet kedves, de elengedi a füle mellett. Később aztán titokban megkérdezi tőlem Sándor:

— Te dugtad el a vasat a búzában?

Intettem neki, hogy igen.

— Hát ezért fizetek neked egy pohár sört a búcsúban ...

Látszott, hogy nagyon tetszett neki az éjszakai munka huncutsággal történt félbeszakítása. Ígéretét azután be is váltotta

a búcsú napján. Számomra azonban nem a pohár sör volt érdekes, hanem inkább az, hogy Sándor elvitt a búcsúbált rendező legénytársai közé, s amíg ő nekik aratási csínytevésemet mesélte, én elgondolkozhattam azon, hogy kedvesen, barátságosan fogadtak maguk közé a legények, s talán egy esztendő múlva már én is lehetek — miért is ne lehetnék? — bálrendező.

A mezőgazdasági munkák befejezése után vissza akartam menni a fatelepre. Gépmunkásnak tartottam magam, és úgy gondoltam, emberszámba vesznek, s ennek megfelelő fizetést adnak. A gyerekkori idő, minden játéka és kedves lehetősége ellenére, rettenetesen unalmasnak tűnt nekem, szerettem volna szabadulni tőle. Többre értékeltem magam, mint amit emberi számítás szerint az én akkori korom kínált. A fateleppel az volt a szándékom, hogy a körfűrészhez kérem a felvételemet, előmetszőnek, ily módon biztosítom magamnak a felnőtteknek járó fizetést.

Felvételem kívánságom szerint történt, azonban valószínűleg gyerekesen, gyámoltalanul adhattam elő a fizetésre vonatkozó óhajtásomat, mert határozott választ nem kaptam. Úgy gondoltam, beosztásom és munkám szerint fognak fizetni. Türelmetlenül vártam, reménykedve, hogy teljesítik kérésemet. Azonban a fizetés napján csalódás ért. Nem gyerekbért kaptam, ennél valamivel többet, de nem kaptam meg a felnőttek napibérét. Weiss úr, akire ez a dolog tartozott, méltatlankodásomra azt mondta, legyek türelmes, eljön az idő nemsokára, amikor felnőttnek járó fizetést adhatnak nekem. Most azonban még alig vagyok több gyermeknél.

Vitatkoztam vele, kértem, mérlegelje a végzett munkát, ami bőven megfelel az általam igényelt fizetésnek. A munkáját jól értő, egyébként emberségesnek mondható tisztviselő tudta, hogy ami a munka mennyiségét és minőségét illeti, abban nekem igazam van. Valószínűleg azért is akart megtartani a munkahelyemen. Azt tanácsolta, menjek be Viktor úrhoz, s ha őt megkérdezik, javasolni fogja, hogy teljesítsék a kérésemet.

Milch Viktor nagyságos úr, a tulajdonos család egyik Ameri-

kát járt tagja, hatalmas termetű, ritkán józan, sokak által csodált és rettegett úr. Néha egyszerűen érdekes, mókás ember, akinél az is előfordult, hogy szórta a pénzt, mert volt mit szórnia, máskor azonban elviselhetetlenül durva. Mikor egész kicsi gyerekkoromban — alig múltam 12 esztendős — először kértem felvételemet a telepre, az irodában véletlenül kezeügyébe kerültem ennek a komisz nagyúrnak, és senki sem tudta miért, én sem, de ő sem, olyan hatalmas pofont húzott le nekem, hogy elestem. Esés közben fejjel az asztal lábához vágódtam, és rövid időre elvesztettem az eszméletemet. Ez volt az én első emlékem Viktor úrról. Tudtak róla mások, Weiss úr is emlékezhetett rá, és mikor azt tanácsolta, hogy éppen ettől az embertől kérjek magasabb fizetést, alighanem arra számított, én úgysem merek hozzá fordulni. Meglepetésére azt válaszoltam, csak intézze el, hogy fogadjon.

Rövid idő múlva mehettem az irodába. Köszöntem. Viktor úr nem fogadta a köszönésemet, rám sem nézett, selypesen beszélt, úgy kérdezte:

— Mit akars?

— Weiss úr engedelmével jöttem, és arra kérem Viktor urat... — kezdtem.

Haragos nevetéssel nézett rám, ordítva szakította félbe a mondókámat.

— Eredj ki te... és gyere be újra, az anyád parast úristenit...!

A nyitott irodaajtó mellett mindenki hallotta az üvöltést. Sok hivatalnokszem nézett rám kíváncsian, vajon mit csinálok.

Kimentem és újra visszatértem, most már nem köszöntem.

— Weiss úr engedelmével jöttem. Azt a bért kérem, ami végzett munkám után megillet. Felnőtt férfimunkát végzek, körfűrésznél előmetsző vagyok. Weiss úr a maga hatáskörében nem tudja kérésemet teljesíteni. Azt mondja, próbáljam meg itt.

— Hol — te... — s mondott valami leírhatatlan disznóságot.

Igen határozottan, sőt talán eréllyel válaszoltam neki:

— Itt, önnél!

— Küldd be azt a Weiss urat!

Ők ketten csak rövid ideig értekeztek, és utána Milch Viktor megint magához hívatott. Nem ült le, hanem fel-alá sétálgatott, úgy beszélt velem. Önkéntelenül arra kellett gondolnom, hogy megint meg akar pofozni, hiszen megszámlálhatatlan pofont osztott szét már ezen a fatelepen. Nemcsak sápadt arcú munkásgyerekek kaptak tőle ütéseket, hanem idősebb munkások is. Megfelelő távolságra igyekeztem maradni tőle, s talán gondolhatta miért, mert egyszer csak megállt és kérdezte:

— Féls?

— Nem! — feleltem határozottan.

A válasz tetszett is neki, meg nem is. Még nézegetett egy kicsit, majd azt mondta, Weiss úrra bízza a döntést. Én tőle akartam választ kapni, erre azonban nem volt hajlandó, mire közöltem vele, otthagyom a gyárukat. Tudomásul vette, azzal, hogy nem enged el azonnal, a felmondás idejét le kell dolgoznom, csak azután kaphatom meg a munkakönyvemet.

Néhány nap múlva Viktor úr egy alkalommal a gatterház alá jött, és hosszabb ideig szótlanul állt a körfűrészem mellett, nézte, hogyan dolgozom. Jelenléte nem zavart, és már egyáltalán nem nyugtalanított. Mielőtt elment volna, megkérdezte:

— Hol fogs elhelyezkedni munkára, te nagylegény?

— A tölténygyárban. Remélem, hogy felvesznek — válaszoltam.

1914 volt, már kitört az első világháború.

HADIÜZEMBEN

Nagyleány-testvéreim a hadiüzemben dolgoztak. Hatalmas gyár volt ez már akkor is, munkások ezreit foglalkoztatta, és napról napra bővült, éjjel-nappal dolgozott. Dúlt a háború északon és délen, szükség volt az ágyúgolyóra, gránátra és srapnelre. Előbb csak 8 cm-es, később azonban már nagyobb méretű lövedékeket is gyártottak. Minden nap tömegével vettek fel új munkásokat, nekem sem volt nehéz ide bejutnom. Az

egyik munkaszakaszban ólomgolyócskákkal töltötték meg a srapnel-lövedékek hüvelyét, piros porral rázták össze, majd az így elkészült hüvelyekben az ólom összépréselése volt a feladat. A következő üzemrészben fejeződött be a gyártási művelet, azután szállító ládákba került a lőszer, majd elindították Oroszország vagy Szerbia felé. Nem sokkal később már Olaszország és Románia frontjaira is küldtek szállítmányokat.

A gyár bővülésével egy időben hatalmas lakótelep épült, mintha örök időkre rendezkedtek volna be a lőszergyártásra. Mert akkor aligha gondolt bárki arra, hogy az ilyen gyárakban nemcsak gránátot, hanem kapát, kaszát vagy akár fazekat is lehet gyártani. Az üzem mellé építettek családi jellegű házakat, amellett tömegszállásokat is, ahová a nagy számban érkezett vidéki munkásokat helyezték el. A gyár területét villamosvasúttal hálózták be. Berendeztek fürdőt és valami ebédlőfélét, volt ruhaszekrényünk, ahhoz kulcs, kaptunk munkaruhát — ki hallott már ilyet azelőtt?! Bejáró ruhánkhoz sem por, sem piszok nem férhetett. Gyárba menet és hazatérőben — a fürdő és a munkaruha segítségével — olyan rendesek, tiszták voltunk, hogy akár templomba is mehettünk volna. A parasztok pedig, akiknek nagyon hiányzott a kapás, a napszámos, bosszankodva és irigykedve mondogatták:

— Ez kell ezeknek, nem a kapanyél!

Édesanyánk csak a lengyárat és a fatelepet ismerte, ahová néha ebédet hozott utánunk, el sem tudta képzelni az ilyen modern üzemet, amelyben mi, a halálgyártás mesterségét végeztük.

A munkám piszkos és egészségtelen volt, de nem túlságosan nehéz. A rázónál dolgoztam, magas órabért és természetesen munkaruhát kaptam. Éjszakai műszakra külön pótlékot. Édesanyám örült a heti keresetnek és még jobban annak a pénznek, amit az éjszakás hét végén vittem haza. Legalábbis kezdetben hazavittem.

A rázógépek körül átláthatatlan volt a por, beette magát a munkaruhába, és valószínűleg vörös lett tőle az ember bele és tüdeje is. Hogy mi van az ember belsejében, azt nem láthattuk,

azt a port viszont, amely a bőrünkre lerakódott, munka után levitte a fürdő.

Juli nem szerette, hogy ezen a helyen vagyok, azonban itt már nem tudta érvényesíteni az akaratát. Nem tudta befolyásolni az elhelyezésemet. Én pedig áthelyezést nem kértem, annál kevésbé, mert láttam, hogy a munkámmal elégedettek, rendesen keresek, és más szempontra, gyerekfejjel, nem gondoltam.

Juli munkahelye igen nagy figyelmet és ügyességet kívánt. S mint ahogy itt a legtöbb női munkahely, az is tiszta volt. A lányok szépen öltöztek. Mintha verseny folyt volna közöttük, mindegyik csinosabb akart lenni a másiknál. Pedig a legények egyre fogytak. Vagy talán éppen ezért volt a versengés? Elmondta Juli, és egy vasárnap délután, amikor nálunk nyüzsögtek, megerősítették a barátnői is, hogy éppen a szép ruhájuk féltése miatt haragszanak ránk, akik a rázónál dolgozunk, és napközben, munka közben irgalmatlanul piszkosak vagyunk. Mi volt itt a baj? Étkezési szünetekben csoportosan tolongott a nép az étkezőterem felé. A lányok, ahány barátnő, annyi együtt és lehetőleg összefogódzkodva, egymásba karolva. Hogy akadályozzák-e a forgalmat, azzal nem törődtek. Néha jó szóval, kedveskedve próbált utat törni a férfinép, amikor azonban a jó szó nem használt, az ilyen kényeskedő leánycsoportnak nekiléptek bennünket, rázósokat. De néha magunktól is mentünk, és az a vörös por, ami tetőtől talpig belepte a ruhánkat, bizony összemocskolta, ahogy ők mondták, tönkretette a pámpillás szép ruhájukat... Ez volt ellenünk a panasz. Én mentegetőztem, hogy mások lökdösnek bennünket, mások a bűnösök, de a lányok nem igen hittek ártatlanságunkban.

Nekem különben az volt a tapasztalatom, hogy a hadiüzemi munkában a női munkaerő lényegesen értékesebb tudott lenni a termelés szempontjából, mint a férfi.

Sajátossága volt az üzemnek az is, hogy itt sokkal gyorsabban jelentkezett a technikai fejlődés, mint más gyárakban, melyeket ismertem vagy hallottam róluk. Nem volt ideje megöregedni a gépnek, és már újat, modernebbet szereltek fel helyette.

Egyre kevesebb volt az emberi kéz, gyengébb a munkaerő, s ennek ellenére állandóan emelkedett a termelés. Felmentés igen ritkán történt. A férfi dolgozók nagy tarkaságot mutattak. Idősebbek és az egészen fiatalok voltak többségben. Javakorabeli férfi alig akadt, legalább olyan nem, akinek keze-lába ép volt. Amint előrehaladtunk a háborúban, mind több rokkantat küldtek az üzembe, aki a frontra már alkalmatlan volt, itt azonban még „megérte a pénzét" — így mondták, így beszéltek ők is saját magukról. Végül volt az úgynevezett népfelkelő csoport, polgári ruhás, karszalagos, középkornál idősebb férfiak, akiknek leginkább a szállítás volt a feladatuk.

A „legöregebb" fiatal korosztály a 18. évébe lépett, készen arra, hogy sorozásra és behívásra kerül, mi pedig alig vártuk, hogy az előttünk levő korosztály bevonuljon, és a helyükre léphessünk. 1915-ben behívták a 18 éveseket és megtörtént a váltás. Gyerekfejjel nagyon boldog voltam, hogy édesapám születésem idejét Szilveszterre és nem újesztendő napjára íratta be az anyakönyvbe. Boldog voltam, hogy egy esztendővel öregebbnek mondhattam magam, édesanyám pedig azon törte a fejét, hová, kihez menjen, de ő mindenesetre elmegy akárhová, megmondani: engem igenis újévkor, illetve újév után jelentettek be és kereszteltek, nem vihetnek el katonának, ő ebbe nem nyugszik bele, hiszen még gyerek vagyok.

Szokás volt nálunk, hogy azok a legények, akik sorra kerülnek, sorozásuk előtt nemzeti szalagot viselnek a gomblyukukban. Juliskánk azt akarta, hogy 1916. január elsején én is tűzzem ki a piros-fehér-zöld szalagot, azonban nem teljesítettem a kívánságát. Nem tudom megmondani miért, de hosszú ideig még a fiúk unszolására sem hallgattam ebben a dologban.

Különben „nagy fiú" voltam, s ez olyan dolgokkal is járt, amikkel édesanyám és testvéreim nehezen tudtak megbékülni — és igazuk volt.

Szőnyben bűnös módon elterjedt a hazárd kártyajáték. Kártyáztak a fiatalabbak és az idősebbek, kártyáztunk olyan emberekkel is, akiket későbbi fogalmaink szerint hivatásos játékosoknak kellett volna tekintenünk, akiket a falu egyszerűen hamis-

kártyásoknak mondott. Azonban a szenvedélyes kártyás ilyenekkel is leül játszani, mert azt hiszi magáról, hogy az ő szemfülességét kijátszani nem lehet, mellette, az ő ébersége mellett, senki sem tudna hamisan kártyázni.

Én olyan társaságba keveredtem, ahol nem is voltak hozzám hasonló korú fiúk. A kártyabanda vezetője egy harcteret járt ember, a tengerészeknél szolgált, súlyos sebesüléséből lábadozott. Ez mindig nyert. Kocsmában szoktuk kezdeni a játékot, és záróra után a rokkant tengerész lakásán folytattuk. Özvegy édesanyja szó nélkül tűrte kicsiny szobájában a cigaretták füsttengerét, és nem zavarták a durva káromkodások sem, amelyeket főleg a társaság vénebb tagjai hallattak, amikor egy-egy nagyobb összeg elúszott. Reggelre pénzünk java része — volt akinek az egész heti fizetése — a tengerészhez vándorolt.

Elég gyakran megtörtént, hogy csak vasárnap reggel kerültem haza. Édesanyám sohasem kérdezte, hol voltam, csak hálálkodott istennek, s örvendezett, hogy nem lett semmi bajom.

— Csakhogy hazajöttél, csakhogy megjöttél, édes kisfiam ... — mondogatta.

A lányok egyáltalán nem voltak ilyen kíméletesek. Ördög tudja, mit gondoltak, hol töltöttem az éjszakát, még rosszabb helyen, mint ahol valóban voltam. Később tudtam meg, hogy lakótársunk öccse, egy pesti fiú beszélte tele a fejüket különböző piszkos lehetőségekről, amelyek nemcsak Budapesten, hanem Komáromban is megvannak, ahol a magamfajta gyerek a legborzasztóbb bűnök között töltheti el az éjszakát.

Gyakran kártyáztam így szombatról vasárnapra virradó éjszaka. Váltakozó szerencsével, de több veszteséggel, mint amennyit nyerni tudtam. Néha alig vártuk a következő szombatot, hogy futhassunk elvesztett pénzünk után. Egy áprilisi fizetési napon a szokott vendéglőhelyiségben huszonegyezéssel kezdtük. Záróráig a vén katona meglehetősen sokat vesztett. Záráskor szokása szerint arra szólított, hogy menjünk a lakására. Senki sem mondott ellent, pedig nekem jólesett volna hazamenni, mert a huszonegyes játékban az előző héten elvesztett pénzem jó része visszatért és szívesen kedveskedtem volna

vele édesanyámnak. Több volt, mint a heti fizetésem. Csakhogy a nyereséggel így elmenni illetlen és csúnya dolog — gondoltam —, lehet, hogy el sem tűrnék, és kész a verekedés. Bármennyire nem akaródzott, elmentem a tengerész lakására, kártyásbecsületből.

Az öreg katona otthon — szokásához híven — kártyát szed elő, tetemes összegű pénzt tesz a bankba, és szó nélkül osztani kezd. Én azonban megállítom, s ajánlom, ne folytassuk a huszonegyezést, hanem ferblizzünk, azután fejezzük be az éjszakát ramslival. Utánam megszólal a társaságnak egy másik tagja — idősebb nálam, mégis együvé tartozunk, barátoknak, haveroknak számítanak bennünket —, csatlakozik a javaslatomhoz, és új pakli kártyát szed elő a zsebéből, felbontatlant, ahogyan a trafikban megvásárolta. Mindenkinek tetszik a gondolat, hogy új kártyával játsszunk, csak a tengerészen látszott a csalódás. Visszahúzta a bankot, és beletörődött a ferblibe.

Akkor is hajnalban kerültem haza, Juli nővérem rám támadt borotvaéles nyelvével, azonban bennem lényegesen enyhébb volt a szorongás, és megbékült a család is, amikor megtudták, hogy dupla pénzzel mentem haza. Megbékéltek a lányok, de megfogadtatták velem, hogy abbahagyom a hazárd kártyázást. Megígértem nekik, és ígéretemet megtartottam. Nem is esett nehezemre, mert községünkben gyerekek és felnőttek mindenféle szórakoztató kártyajátékot ismertek, meg lehetett találni a kellemes kártyás szórakozást, annak veszedelme nélkül is, hogy az ember otthagyja a kártyán az egész fizetését.

1916 áprilisában megkaptam a sorozási értesítőt.

„ALKALMAS"

Olyan hírek terjedtek el a tölténygyárban a sorozásunkról, amelyek valósággal kétségbeejtettek bennünket. Azt beszélték, hogy Komáromban soroztat bennünket a gyár, s minthogy felmentés nincs, ki fogják mesterkedni, hogy a sorozóbiztosok alkalmatlanoknak nyilvánítsanak bennünket. Így elveszítjük azt

a szerencsés lehetőséget, hogy katonának beöltözzünk, háborúba menjünk, kénytelenek leszünk megmaradni a gyárban, a munkánk mellett. Tudom, hogy azok előtt, akik végigéltek egy világháborút, vagy idősebbek és mind a kettőből kijutott nekik, hihetetlennek és érthetetlennek tűnik a mi 1916-os kétségbeesésünk. Mondhatják rólunk, hogy ostobák vagy nagyképűek voltunk a háború és az uniformis után való vágyakozásunkban, de vegyék figyelembe, hogy majdnem gyerekek voltunk még, és 1916-ban Komáromból vagy Szőnyből, a hadiüzem és a falusi élet látószögéből, a háború távolról sem látszott olyan szörnyűségnek, mint amilyen a valóságban volt. Terveztünk és szerveztük, hogy meghiúsíthassunk bármilyen manővert, aminek a segítségével, sorozási csalás útján, visszatarthatnának bennünket a munkahelyünkön.

Hamarosan kiderült, hogy valóban volt valami terv a komáromi soroztatásunkkal. Egy napon a különböző üzemrészekben dolgozó regrutákat fürdőbe rendelték, majd az egész társaságot sorakoztatták, és a városháza épületéhez irányították. Több községből és járásból voltunk érdekeltek, s a város terén megbeszéltük a tennivalót. Elhatároztuk, hogy mi csak a sorozási értesítőnkön megjelölt időben és járásunk székhelyén vagyunk hajlandók sorozó bizottság elé menni. Ütödmagammal engem bíztak meg, hogy azokkal, akiket illet, közöljük elhatározásunkat. Ürdög tudná megmondani, kik és hogyan rendelhettek bennünket a városházára, de mikor bementünk, hamarosan kiderült, hogy a sorozásban illetékes és ott levő uraknak sem egységes az álláspontja, tulajdonképpen mi történjék velünk. Meghallgatták a határozatunkat, örömmel vették tudomásul a bejelentést, s elbocsátották az ifjúságot.

Kint a téren még azon tanakodtunk, visszamenjünk-e a gyárba vagy menjünk haza, de a problémát eldöntötte az a körülmény, hogy fizetés napja volt. Visszamentünk az üzembe a pénzünkért.

Szőnyben megbeszéltük, hogy hétfőn ki kivel és kinek a kocsiján megy Nagyigmándra, sorozásra. Elhatároztuk, hogy közöttünk verekedés nem lesz, mindegy legyen, kicsoda kálvi-

nista vagy pápista, ki a munkás vagy a paraszt. Megvitattuk azt is, hogy ha a sorozásnál kérdezik, milyen fegyvernemhez van kedvünk, hová akarunk menni, hol akarunk szolgálni, készen legyünk a válasszal.

Megfogadtuk, hogy Nagyigmándon közülünk senki sem lesz részeg, és nem verekszünk idegenekkel sem.

Hétfőn kocsikra ültünk, és a régi szokásoknak, hagyományoknak megfelelő módon, felpántlikázott kalapokkal vonultunk Nagyigmándra. Lezajlott a sorozás, és népes korosztályunkból alig találtak néhányat alkalmatlannak. Én is alkalmas voltam — bevettek katonának.

Mikor a sorozásról kijöttünk, azonnal csendőrök vettek körül bennünket. Ez akkor érthetetlennek tűnt, később azonban kiderült, mi volt az oka. Az egész járás hasonló évfolyamának fiataljai együtt voltak Nagyigmándon, és az ifjúság nagy része úgy viselkedett, mintha versenyt tűztek volna ki erre a napra, ki tud közülük részegebb lenni. Szép számmal akadtak, akik a sorozó bizottság elé is elázva mentek, alig álltak a lábukon, mit sem törődve a sorozási értesítőn olvasható nyomtatott figyelmeztetéssel, hogy a sorozandónak nemcsak „tisztán", hanem „józan állapotban" kell a bizottság elé állnia. A nagy többség részegsége és a hagyományos sorozási virtuskodások valószínűsége miatt tisztelt meg bennünket a hatóság a sok csendőrrel.

Sorozás után az alkalmatlanok hazamehettek, és szokás is volt, hogy bánatával — mert valóban bánatosak voltak — gyorsan visszatér ki-ki a falujába. Az alkalmasnak talált fiúkat pedig, tekintet nélkül állapotukra, hangulatukra és viselkedésükre, összezárták egy rozoga épületbe. Mikor bennünket oda betereltek, már nagyon sokan voltak. Többségük tökrészeg, akik malac módon viselkednek, vagy kötözködnek másokkal. Duhajkodnak és gorombák. Néhányan nem akarják tűrni bezárt állapotukat, természetesen nem szökni, hanem kocsmázni szeretnének, belülről bontani kezdik az épület falát és nem sikertelenül. Egyik falu legényei heccelik a másik faluból valókat. A közös hadseregbe sorozottak a honvédeket és fordítva. Minket megtámadtak, amiért józanok voltunk. Milyen katona válik

az ilyen alamuszi emberekből? — kiabálták, s most sem tudom miért lettünk volna mi éppen alamusziak? Minden módon próbáltak belénk kötni, s nem tehettünk egyebet, mint hogy védekeztünk. Hiába volt a fogadalmunk, hogy sem egymással, sem idegenekkel nem verekszünk, verekedni kellett, és jó kis csapatnak bizonyult a mi társaságunk; a portól, a bortól és a füsttől gőzölgő, düledező falazatú, mocskos épületben lezajlott csata után megállapíthattuk, hogy egyáltalában nincs okunk a szégyenkezésre. Józanságunknak megvolt az a haszna, hogy a csendőrök, akik bejöttek az épületbe, és véget vetettek az ütközetnek, elhitték nekünk, hogy bennünket valóban megtámadtak, és mi csak védekeztünk.

A sorozó bizottság munkájának a befejezése után — de mondhatnám úgy is, hogy a verekedések befejezése és a rend helyreállítása után —, megtörtént a besorozottak esküitétele. Esküdtünk királyra, hazára, amin az Osztrák—Magyar Monarchiát kellett érteni, és az volt az érzésem, hogy a több száz serdülő legényke szívből és lélekből mondta az esküt a törzstiszt előtt, aki az esküimintát felolvasta.

Barátaim közül néhánynak rokonai éltek Nagyigmándon, parasztemberek és szőlősgazdák. Felkészültek a sorozási vendéglátásra, enni- és innivaló bőven volt, és igen szívesen fogadtak bennünket. Korunkhoz illő kislánykák is odacsapódtak a házakhoz, kalapjainkat mesteri módon felpántlikázták. Nem tudom miért, értelmetlen dolognak tartottam a pántlikázást, de el kellett fogadnom egy helyes kislánytól, nem bánthattam meg őt az elutasítással.

Harminc esztendő múlva, Nagyigmándon, politikai gyűlést tartottam. Akkor elém állt egy éltes, bátor tekintetű parasztasszony:

— Emlékszik-e, miniszter úr, a Nagyigmándon felpántlikázott kalapjára? — kérdezte.

— Igen — mondtam. — Nemcsak a kalapra, hanem a kislányra is emlékszem, aki a merényletet elkövette. Éppen olyan aranyos volt, mint ez a lányka, aki most magához simul.

— Ez a kisebbik lányom, tizenhatodik évében van — büszkélkedett az asszony.

A kislány pedig nemcsak helyes gyerek volt, hanem volt benne annyi huncutság, hogy megkérdezte tőlem:

— Hát ha még most is emlékszik rá, hogy aranyos volt az a lány, aki pántlikát kötött a kalapjára, miért nem írt neki később legalább egy tábori lapot? Na, miért nem?

Nemcsak a kérdése, hanem a tekintete is tele volt játékos huncutsággal, és szemmel láthatóan élvezte zavarunkat — az enyémet és anyjáét.

Szóval, átestünk a sorozáson, a nagyigmándi vendéglátáson is, amelyre évtizedek múltán az előbb elmondott alkalommal is vissza kellett emlékeznem. Még sötétedés előtt hazaérkeztünk Szőnybe. Nagy énekszóval jöttünk, ahogyan ennek hagyománya volt. Meg akartuk ríkatni szüleinket, testvéreinket, akik a kapuban várták fiaik hazaérkezését, és a mi énekszavunk nélkül is pityeregtek. Akikkel együtt voltam a kocsin, mind a mi utcánkban szálltak le, én az utca legvégén, tehát mielőtt hazaértem volna, részese lehettem az ő fogadtatásuknak is.

A katonai szolgálatra alkalmasnak talált legény rangjával érkeztem vissza a sorozásról, édesanyám pedig csak siratta a kisfiát, hajtogatta, hogy nélkülem nem tudja elképzelni odahaza az életet.

A lányok másként beszéltek. Juliskánk azt mondta, szégyellte volna, ha nem vesznek be katonának, s a másik két testvérem hasonlóképpen vélekedett. Ez nekem éppen olyan jólesett, mint édesanyám bánata. De később mondtak egyebet is, amiből bánatom támadt, közöttünk pedig vita és veszekedés. Juli szerint senkinek sem fogok hiányozni, ha elmegyek, hiszen elkényeztettek, rám fér a katonaregula. Mi hasznomat látják? A fizetésemet hol hazahozom, hol elvesztegetem, nem is tudják, hogyan és hová? Azt is mondhatnák, hogy ők keresnek rám. Fát kell vágni? Hát majd ők vágnak. Ilyeneket mondott az én nővérkém, és ha nem is gondolta komolyan, nekem éppen azért esett rosszul, mert nem abban, hogy hiányozni fogok vagy sem,

hanem egyébként sokban igaza volt, amit közeli elválásunk keserűségében elmondott.

El kellett gondolkoznom rajta, hogy sokszor csakugyan teher lehettem számukra, útjukban voltam. Egyetlen kis szobában éltünk, édesanyám a maga alig 40 esztendejével, három nagylány és velük én, a felnőtt fiú. Ma már nem is tudom, hogyan is aludtunk, hogyan tudtak mosakodni, tisztát váltani mellettem, hiszen ha engem zavart az ő ottlétük, milyen nehéz lehetett ennek a négy nőnek a helyzete abban a szűk összezártságunkban?

Milyen barátságos, kedves volt a mi kis rozoga, nádfedeles, földes padozatú, egyszobás lakásunk... Mennyit simítgatták, meszelték a lányok a falát, a földjét ennek a kis viskónak, hogyan igyekeztek azt széppé tenni...

Még majdnem a teljes adósság terhe nyomta a házat és a családot. Ha most elmegyek otthonról, minden gond és az adósság édesanyámra és a lányokra marad. Biztosan jó volnék én ezeknek a zsörtölődő lányoknak is — gondoltam —, főleg akkor, ha lejár a váltó, és éppen akkor kell fát is vágni...

Zsörtölődtünk, keseregtünk, édesanyám és Juli készítgette a kofferomat, amivel majd elmegyek katonának, nagy szeretettel és olyan bőkezűséggel, ami nem is illett a mi szegénységünkhöz. Csak arra gondoltak, hogy mindenem meglegyen a katonáéknál.

HÁBORÚ, FORRADALMAK, ELLENFORRADALOM

„SZÉP KATONAÉLET"

Vasárnap délután elmentem kuglizni, és ha nem is éjszakáig, de késő estig nyúlt a szórakozásom. Talán nyugtalan voltam, ideges a másnap miatt, balszerencsével folyt a játék, és az a kis pénzecském, amelyet heteken keresztül összerakosgattam, hogy ne legyek kénytelen egészen szegényesen kezdeni a katonaéletet, eléggé megfogyatkozott. A szegény embert még a kuglibalszerencse is húzta.

Valamivel elmúlt éjfél, mikor hazaértem. Várt a család, és várt az előkészített kofferom. Reggel indulnom kell.

Szólok édesanyámnak, hogy korán reggel el kellene még mennie ide és ide, elintézni ezt meg amazt, mielőtt indulok. Néz rám, bólint, hogy igen.

1916. május 29-e volt. Öt órakor keltem. Édesanyám nem ment sehová, hanem ül a kofferon és keservesen sír. Kérdezem, miért nem csinálja, amire kértem. Azt mondja, tudja, csak el akartam küldeni otthonról, hogy búcsú nélkül elmehessek, és neki ne fájjon annyira a szíve. Nem megy ő sehova.

Megint csak azt hajtogatja, hogy édesapám az oka mindennek, miért is jelentett engem szilveszteri születésűnek, különben most még egy esztendeig itthon maradhatnék.

Ül a kofferon, úgy kell leemelni róla, indulnom kell. Édesanyám keservesen búcsúzik, a lányok is könnyezve köszönnek el, csak Juli kísér ki a vasúthoz.

Megyünk a nagylánnyal, követeli, hogy adjam oda a koffert, ő akarja vinni, én nem adom, s most ezért kezd veszekedést.

— Büntetésből nem adom, mert rossz voltál hozzám — mondom neki. Erre nekem esik, összecsókol a népes utcán, és hajtogatja, megérdemeltem a sok szidást, mert igenis, sokszor piszok módon viselkedtem.

Békét kötünk annak az ígéretének az árán, hogy nem fog sírni a vonatnál. Megígéri, de még rám tukmálja a megtakarított kis pénzét, mintha tudná, hogy tegnap este rosszul ment a kuglizás. Vonakodom, aztán elfogadom a pénzt. Jólesik.

A vonatnál elbúcsúzunk, és az én erős, hetyke, komiszszavú nővérkém, minden ígéret és fogadkozás ellenére, sírva fakad, úgy indít útnak.

Komáromban rengetegen szálltunk át az érsekújvári vonalon várakozó személyvonatra, amelynek számunkra az volt a rendeltetése, hogy a nyitrai honvédségi elosztóhelyre szállítson bennünket. Azt hittük, következő állomásunkat is tudjuk: Veszprémbe szóló irányítást vártunk, mert ott székelt a 31. honvéd gyalogezred, és ebben szolgáltak vármegyénk területéről a honvédséghez besorozott gyalogosok. Azonban mind Veszprémet, mind pedig a gyalogságot illetőleg, tévedtünk. Mielőtt azonban erről beszélnék, el kell mondanom, hogy mintha a katonáskodás feletti örömünkben vagy bánatunkban közelebb kerültünk volna egymáshoz jobb módúak és szegények, pápisták és kálvinisták — s ebben nem én voltam a kezdeményező. Már Nagyigmándon tapasztaltam, hogy valami külön szőnyi egyetértés kezdődött a besorozott ifjak között, amikor kiderült, hogy a sorozó bizottság jóvoltából valószínűleg egyazon helyen fogjuk megszegni az első komiszkenyeret, majd együtt fogunk felkészülni oroszok, szerbek, de talán más nemzetiségű „ellenségeinkkel" szemben is a csatákra, együtt sebesülhetünk meg és együtt halhatunk „hősi halált". Nyitra felé utazva aztán legszívesebben nem is egy kocsiban, hanem egy fülkében, egy padon utaztunk volna. Módos parasztfiúk kezdeményezték ezt a barátkozást, mindegyiknek szőlősgazda, bortermelő apja volt,

a kofferban hozták a megtöltött másfélliterest, kínálgattak, barátkozni törekedtek, olyan mértékben, amit otthon, a falunkban sohasem tapasztaltam. Kutatom azóta is ennek a hirtelen fellobbant testvériségnek a magyarázatát, — másra nemigen gondolhatok, mint a bevonulás furcsa boldogságában is az ismeretlen jövőtől való félelemérzésre, amit a földiek összefogásával próbáltak enyhíteni a legények. Ez az összefogás annyira jólesett, hogy később, amikor velünk rendelkező tisztek akarata szétszórta a népet, magam is erősen éreztem a hiányát.

Nyitrán kellemes meglepetés ért bennünket. Megtudtuk, hogy most állítják fel a 37. honvéd tüzérezredet és valamennyi falumbeli sorozottat ehhez irányítják. Köztudomású, hogy az első világháború idején tüzérségnél szolgálni sokkal biztonságosabb volt, mint a gyalogságnál, és mi ezt a biztonságot még a valóságosnál is nagyobbnak gondoltuk. Tüzérnek lenni fél életbiztonság. Így éreztük. Tudtuk, hogy békeidőkben tisztek és katonák csak a módosabbak, vagy azok gyerekei közül kerülhettek a tüzérséghez, amely majdnem olyan úri fegyvernem volt, mint a huszárság, de annál biztonságosabb. (A huszár az egyszerű ember képzeletében éjjel-nappal lovasrohamokat csinált. Minthogy a magyar huszár tudvalevőleg a világ első katonája volt, vele szemben senki meg nem állhatta a helyét — legfeljebb futás közben rápuskázott a mi vörös ördögünkre.) Most pedig íme, egy zsákba tették az egész szőnyi népet, még az olyan szegény ördögök is tüzérek lehettek, mint jómagam.

Hamar leültem zöldre festett katonaládámra, hosszú levélben megírtam az édesanyámnak a szerencsémet, továbbá azt is, hogy Érsekújvárra küldenek, ahol az új tüzérezred pótkerete székel. Szinte láttam őt felvidulni a hír második felének a hallatára, hiszen egyik leánytestvére Érsekújváron lakott, s otthon gondolhatták, mekkora öröm, hogy Zsuzsi majd vigyázni fog rám. Azt is tudtam, hogy 10 centiméteres tarackágyúkból áll a 37. ezred felszerelése, de ezt nem írhattam meg haza, mert hadititok volt, és arra vigyázni kellett.

Úgy éreztem, jól kezdődött számomra a katonásdi-játék. Játéknak mondom, mert amikor nekivágtam, 17 éves gyerekfej-

jel, érdekes játéknak éreztem az egészet, mélyebb és komorabb értelmét képtelen voltam felismerni.

Érsekújváron azonban már hamar megkezdődtek a csalódások. Kiderült, hogy nemcsak minket szerveznek ott, hanem egy tábori tüzérezred felszerelése és szervezkedése ugyancsak Érsekújváron történik. Ez az ezred 8-as tábori ágyúkat, s ugyancsak nagyszámú újoncot kapott. Végeredményben rengeteg ember zsúfolódott össze a városban. Kicsi volt a rendelkezésünkre bocsátott laktanya, ezért az újoncok nagyobbik felét a város paraszti negyedében helyezték el, parasztcsaládoknál. Engem is oda küldtek, Szőnyből egyszál magamban, és ezen nem lehetett segíteni. Nagy bánatom volt emiatt, és keserűségem hamarosan olyan élménnyel gyarapodott, amiből aztán valami fogalmat kaphattam a katonaélet valóságos „szépségéről".

Az elosztásnál, hogy ki kerül ágyúhoz, ki lesz hajtó, kinek-kinek milyen szerepe lesz az ütegben, szőnyi társaim hívogattak, hogy menjek én is az ő csoportjukba, maradjak velük. Alkalmas pillanatban átléptem közéjük, és próbáltam magyarázni nekik, nem akarok hajtó lenni, nem szeretek lóval bánni, nem is igen értek hozzá. Kezelő beosztásba, az ágyúhoz törekszem. Magyarázzák nekem az ugyancsak közszájon forgó elméletet, hogy a fronton kisebb veszéllyel jár hajtónak lenni, mint ágyút kezelni. Barátaimat persze elsősorban az csalogatta ide, hogy otthon az apjuknak lovuk volt, ahhoz ők hozzászoktak, gondolták itt is elbajlódnak a lovakkal, a lovaglásnak a honvédségnél megkövetelt mértékét és formáját megtanulják, s talán könnyebben is felejtik az otthont a lovak mellett. De kétségtelen, hogy a nagyobb biztonságra is gondolhattak.

S miközben mi erről barátságosan vitatkoztunk, megállt mögöttem egy kutyakorbácsot suhogtató főhadnagy, aki eddig csak szemlélődött a serdülő legénység soraiban, most azonban bennem megtalálta figyelmének különálló célpontját.

— Te miért nem állsz be a sorba! — rivallt rám.

Mondom, azért nem állok be ide, mert amoda tartozom.

Civil ruhában, ingujjban álltunk a tűző napon, kabátjainkat kofferjeinkre raktuk. A főhadnagy végigvágott rajtam a kutya-

korbáccsal, de olyan erővel, hogy hátamból kiserkedt a vér, pirosra festette a fehér ingemet.

— Akkor meg kussolj oda, a helyedre! — parancsolta a főhadnagy úr.

Na, gondoltam, megkezdődött a „szép katonaélet". A helyemre mentem, a főhadnagy úr továhbsétált.

Mikor megjött a parancsnokunk, kérdezte, hol sebesültem meg, hiszen egy vér az ingem. Én úgy jelentettem neki, alázatosan, katonásan, amint arra néhány perce egy tizedes kioktatott.

— Azt mondod fiam: „Százados úr, Dobi István tüzér alázatosan jelentem, Kappelmayer főhadnagy úr kutyakorbácsával végigvágott rajtam." Azt fogja kérdezni, hogy miért? Akkor te azt mondod, hogy nem tudod.

Az oktatásnak különben az volt a vége, hogy a tizedes — nemsokára megtudtam, hogy Sebestyén a neve, és igen jó ember, Losoncról való kőműves — elfordult és úgy szólt, hogy értsem, a főhadnagynak szánta, amit most mond:

— Az anyjának a ganaj úristenit!

Tehát igen hamar megismerkedtem a kutyakorbáccsal. De megtudtam azt is, hogy ez a kutyakorbácsos, hetyke, tiszti urizálás a tisztességes gondolkozású altiszteknek sem tetszik. Miért tetszett volna nekem?

Ez a Sebestyén a mi kiképző tizedesünk lett, és úgy láttam, nemcsak jó ember, hanem okos is. A tisztek többsége inkább kérte, mint parancsolt neki — a munkáját gyakran megköszönték, őt kedves Sebestyénnek szólították. Kezet fogtak vele. De sohasem kellett azt éreznünk, hogy nem a mi emberünk, hanem amazoké. Hogy a főhadnagy korbácsütésének mi része volt benne, nem tudom; lépten-nyomon éreztette velem a rokonszenvét. Gyakorlatozásnál feladat nélkül sohasem hagyott. Egyszer-egyszer előfordult, hogy cigarettával megkínált. Szüleimről, otthonunkról, életünkről kérdezősködött. Annyira felbátorított, hogy egyszer rászántam magam és megkérdeztem:

— Losoncon is piros nyakkendőjük van a kőműveseknek? Van ilyen nyakkendője a tizedes úrnak otthon?

Elmosolyodott, azután rám parancsolt, hogy menjek a löveghez, szedjem szét a závárzatot, és hangosan, de jó hangosan mondjam el, mit csinálok. A piros nyakkendőről nem szólt semmit.

A NAGYSALLÓIAK

Szlovák parasztcsaládnál helyeztek el, s később, minthogy idősebb tüzér nem volt velünk, Sebestyén tizedes úgy rendelkezett, szállásunkon belül én parancsnokolok. Sem ez a megbízatás, sem a háziak kedves figyelmessége nem enyhített a fájdalmamon, hogy én voltam a háznál az egyetlen szőnyi, a társaim pedig nagysallóiak, egy faluból valók voltak. Irigyeltem őket, bosszankodtam, miképp tudták elintézni, hogy együtt lehetnek. Ők pedig arra törekedtek, hogy kitúrjanak maguk közül. Szabadulni szerettek volna tőlem. Még arra is lehetett gondjuk, hogy mindannyian kálvinisták legyenek. Nagysallóiak, földműves foglalkozásúak, szemmel láthatóan módos parasztgyerekek voltak, és hamarosan éreztették velem, hogy osztályellenérzés is van bennük irántam. Így aztán, mikor javasolták, hogy menjek át a szomszéd házba, onnan pedig ide jönne egyik pajtásuk — ilyen cserére megvolt a lehetőség —, mondtam nekik, jól vagyok én itt és maradok. Firtatták a vallásomat, és olyan öntudattal mondtam nekik, hogy attól akár egyházfi gyereke is lehettem volna:

— Katolikus vagyok, legények, és igen szeretném, ha ti is azok volnátok, legalább úgy, amint én!

Gondolhatták, majd csak kiutálnak, én meg bíztam benne, hogy én is ott leszek annál. Mondtam nekik, viselkedjenek tisztességesen, ne sértsék a háziak érzéseit.

A háziak, éppúgy, mint az érsekújvári akkori parasztnép többsége és főleg a szlovákok, katolikusok és erősen vallásosak voltak. Rengeteg kép, feszületek és szenteltvíztartók tanúskodtak erről abban a házban is, ahol a mi szállásunk volt, bár annak a három fiatalasszonynak, akik az öregek mellett a házban éltek, s akik olykor másfelé katonáskodó férjeiket emleget-

ték, néha olyan huncutságokra is rászaladt a szavuk, amikről aligha számoltak be bűntudat nélkül a gyóntató papjuknak. Szabad időnkben szívesen segítettünk a ház körül, ezért a menyecskék hálásak voltak, szobánkat kiseperték, csajkáinkat elmosták, s ha szerét ejthették, összeültek velünk, tréfálkoztunk, elbeszélgettünk. De az öregek is. Én pedig a tartós jó viszony kedvéért nemcsak magamat, hanem az egész kálvinista gyülekezetet katolikusnak mondtam a háziaknak, s ily módon teljes katolikus egység támadt a háznál.

Csak az volt a baj, hogy a legények, nagy kálvinista öntudatukban, a szenteltvíztartóba rakták a cigarettavégeket. Kénytelen voltam figyelmeztetni őket, azonkívül pedig magamnak is ügyelnem kellett, nehogy takarításnál a menyecskék gyanút fogjanak, megtudják, hogy valójában kevés köze van a legénységnek Mária tiszteletéhez.

Nyakas legények voltak ezek a nagysallói kálvinista parasztok. A maguk módján bojkottáltak. Nem tudtak beletörődni, hogy egyszál magamban, felfogásuk szerint „egy koszos pápista" szembehelyezkedik velük, méghozzá olyan valaki, akinek se családja telkéről, se szőlőjéről, se otthon hagyott lovairól nincs mondanivalója, egyszerűen azért, mert otthon nincs annak semmije. Volt itt olyan osztályöntudat, hogy néha csak úgy sistergett. Még a kálvinista egyetértést is elmosta, amikor megmondtam, hogy református vagyok én is, de a háziak miatt ügyeljünk arra, amit eddig mondtam. Nem akarták hinni.

Aznap este katonás határozottsággal megparancsoltam annak, aki a sor szélén feküdt:

— Tóth, holnap te leszel a szobasoros. Hasonló rend legyen, mint eddig, megértetted?

Tóth tüzér szó szerint vette a rendelkezésemet, de a cigarettavégeket nem szedte ki a szenteltvíztartóból. Most már én sem. Mindössze annyi biztonsági intézkedést tettem, hogy kivonuláskor elvittem magammal a kulcsot, mondtam az öreg gazdának, hogy ez büntetés, néhány napig az asszonyok nem segíthetnek a takarításnál. Mi azonban ólban, istállóban, házi munkánál ezután is segítettünk.

Másnap-harmadnap a kijelölt soros megint csak a maga módján csinált rendet. Akkor azután csajkavizitet rendeltem el. Az egyik fiú kifakadt ellene, mire az ő csajkájánál kezdtem, piszkosnak találtam, kivágtam az udvarra, az itatóvályúhoz. Őt a csajkája után küldtem, hogy hozza vissza tisztán, a többieket pedig csajkástól a kúthoz irányítottam. Közben azonban megmutattam a magam csajkáját, az persze tiszta volt.

Öreg háziasszonyunk ijedten futott a kidobott csajka után, tört magyarsággal sajnálkozott annak gazdáján, aki morogva ment az udvarra, s nyomában a többiek. De már ott voltak a menyecskék is, elszedték a fiúktól a csajkákat, majd ők elmosogatják. Az egyik fiatalasszony hozzám jött, kivette az enyémet a kezemből, pedig láthatta, hogy tiszta. Éreztem, hogy haragszik rám a történtek miatt.

Én pedig magukra hagytam a fiúkat, hadd dúlják és káromkodják ki magukat istenigazában, szidjanak maguk között kedvük szerint. Az öreg szlovák parasztlal és családjával beszélgettem azon az estén, még jobban elkülönülve a cimboráimtól, mint máskor. Az öreg saját katonakoráról mesélt, és elmondta, hogy náluk ennél cifrább dolgok is előfordultak. Én pedig végül azt mondtam a kíváncsi menyecskéknek, hogy tréfa volt az egész, túl vagyunk rajta, másnap megkapják megint a kulcsot, s ha úgy gondolják, csináljanak csak rendet nálunk a kedvük szerint, mi pedig hálásak és boldogok leszünk.

A következő napon azután, amikor a délutáni foglalkozásról hazatértünk, bámulatra méltó rend uralkodott a szobánkban. A mosásra váró alsóruhánkat is összeszedték, s tiszták voltak a szenteltvíztartók. Hogy előbb, ennyi „jó katolikus" miért rakta oda azt a sok cigarettavéget, azt senki szóba nem hozta. Jóleső érzéssel néztem szét a tanyánkon, és arra gondoltam, mennyire más az asszonykéz, mennyivel több az érzék és az ügyesség az asszonyban ezekhez a házi dolgokhoz.

A nagysallói fiúk szótlanul üldögéltek ládáikon — alighanem ők is ezen gondolkoztak.

Elmúlt egy hónap ebben a kintlakásban. Még mindig civil ruhában voltunk, bizony ez idő alatt szétmehetett, elrongyolód-

hatott volna rajtunk, ha oktató tizedesünk még erre is nem gondol, és nem kímél minden olyan gyakorlattól, munkától, ami tönkretehetné ruházatunkat. Inkább csak az elméletet gyúrta, de azt azután irgalmatlanul. Nemigen volt olyan öreg tüzér, aki jobban ismerhette volna a löveget, annak závárzatát, irányzékát, a lövedéket, a gránátot, srapnelt, a lövedék röppályáját és hatását, ahogyan nekünk megtanította.

Egy hónapos katonaélet múltán Sebestyén tizedes megengedte, hogy egyedül a városba mehessek. Az egyik fiatalasszony, mikor észrevette a készülődésemet, megkérdezte, eljöhetne-e velem. Neki is a Szent Anna utcában volt dolga, ahol az én Zsuzsa néném lakott. Együtt mentünk el, és együtt is jöttünk haza. Néhány házzal arrább volt dolga, idejében értem jött, és örömmel ismerte fel sógoromban azt a „tréfás kalauzt", akinek a nevét eddig nem tudta, de akivel sokszor utazott együtt, s egymás között a jókedve miatt emlegették az utasok. Én már előbb megbeszéltem sógorommal a gondjaimat, s mikor a menyecske megjött, ott folytathattuk, ahol abbahagytuk. Azaz nem pontosan ott, mert éppen huncutságra futott ki a beszélgetésünk.

Úgy kezdődött, hogy én elpanaszoltam a nehéz helyzetemet, a furcsa útra szaladt felekezetieskedést, a nagysallói fiúk értetlenségét, a szenteltvíztartók dolgát, és aggodalmamat, hogy mintha ez a menyecske, akivel most eljöttem, többet sejtene a valóságból, mint a többiek, és kellemetlen lesz, ha beszél róla otthon. Sógorom mulatott a kesergésemen és ajánlott valami megoldást, amivel véleménye szerint elégedettek lennének ezek a férfi nélkül maradt fiatal menyecskék, de nem ártana meg nekünk, és ha erről az egy menyecskéről volna szó, akkor személy szerint nekem sem.

Zsuzsa néném itt beavatkozott, és éppen keményen szidalmazta a „ronda vasutas bandát", hogy ezeknek mindig ilyesmin jár az esze, amikor megérkezett a fiatalasszony. Tréfálkozva és komolyan folytattuk az én gondjaim megbeszélését, és ott helyben szerencsésen elintéződött a kényesnek vélt história. A menyecske vállalta a hallgatást egyfelől, nem rontja le jóhíremet a családjánál, másfelől pedig vállalkozott rá, hogy felvilá-

gosítja a fiúkat a szenteltvíztartók rendeltetéséről. Dehogy szól ő másnak, hogy még híre menjen annak az istentelenségnek, amit a cimboráim elkövettek . . .

Így azután nagyot fordult a helyzetünk, gyorsan elsimultak ellentéteink, összebékültünk a sallai fiúkkal, egészen jó katonapajtások lettünk. Annyira jó pajtások, hogy később is sokat gondoltam rájuk: hova lettek, mi lett belőlük.

Azután egyszer, 1958 január havában, megjelent nálam az egyik, Budapesten, az Elnöki Tanácsnál.

NEGYVENKÉT ÉV MÚLTÁN . . .

A nagysallóiak közül többen áttelepültek Csehszlovákiából Magyarországra. Legtöbbje Tolnába került, mások másfelé. Tolnából jelentkezett egy parasztember az Elnöki Tanácsnál, hogy beszélni szeretne velem. Csak jöjjön, mondtam. Másodmagával érkezett: egy cimborájával, akitől hallotta, hogy én vagyok én, s akivel addig győzködtek, míg végül rászánták magukat a budapesti kirándulásra, és arra, hogy eljönnek hozzám. Mondják később, amikor már túl voltunk a felismerésen, hogy milyen gondokban voltak. Én sem titkoltam, hogy kíváncsiságnál több volt az érzésem, amivel régi katonabajtársamat vártam. Negyvenkét esztendeje, Érsekújváron, 17—18 esztendősek voltunk mind a ketten, és azóta sok minden történt.

Bejöttek. Az én barátom nézett, ismergetett, és mondja, hogy így, személyes találkozáson könnyebben rám ismer, mint a képeimről.

Leültettem, megkínáltam őket. Az első korty után már adta elő a saját borát, amit magával hozott, hogy igyunk belőle. Nagy lélekkel mondja:

— Hej, ha tudná az asszony, hogy sikerült . . . együtt örülne velem . . .

Én meg kiigazítom, hogy velünk, jó komám, velünk.

Emlékeztet, tudom-e, hogy milyen gyerekek voltunk, amikor Újvárban megismerkedtünk?

— Te talán fiatalabb voltál mindannyiunknál, bár idősebbnek látszottál — mondja, és örül annak, hogy jól látta. Én nem szólok, hogy talán azért nem látszott meg akkor rajtam a néhány hónapos korkülönbség, mert agrárproletár életem már rájegyezte arcomra első jeleit, barázdáit.

Nézeget, megint csak elkezdi, hogy az újságokban látott képeimmel elégedetlen, azok inkább táplálták, mintsem gyengítették személyemet illetően a bizonytalanságát.

— Ahogy most elnézlek, valóban megemberkedtünk — mondja.

Vallatom, hogy no mégis, milyennek képzelt, hát pödörít néhányat hatalmas bajuszán, nevet, tulajdonképpen nem is tudja.

Nekem pedig visszatekint emlékezetemből a régi arca. Hol volt akkor még ez a bajusz? Lányos, szép arcú gyerek volt — mondom, mire ő jóleső sóvárgással vallja be, hogy hát igen, akkor ő az egész falu kedves Sanyikája volt. Régen volt. Tűnődése közben még jobban magam előtt látom a helyes arcú, kissé konok, makacs természetű nagysallói kálvinista paraszt tüzérgyereket. A szeme ugyanaz, a mozdulatait is felismerem. De az észjárása és a nyakassága is a régi. Látszik rajta, hogy sokat dolgozott, s az is, hogy jól gazdálkodó, élelmes parasztember lehet.

— No, de hogyan jutott eszedbe ekkora hatalmas bajuszt növeszteni? — kérdezem.

Vág egyet a szemével, mielőtt felelne.

— Hát tudod, ez ad valami tekintélyt is az embernek. Akinek ilyen bajusza van, azzal nemigen mer vitázni senki, ha már a termelőszövetkezetről van szó.

Szelíden megkérdezem, mert mintha egy kicsit „helyben volnánk".

— A termelőszövetkezetről van szó?

— Juszt sem lépek be — érted? — Hallgat egy kicsit, figyel, mit szólok hozzá, mert ha már itt ülünk szépen, hármasban, beszélgetünk a régi barátság hangján, megbántani nem szeretne. No, de erről a kérdésről mégsem hallgathat. Megismétli. — Juszt sem, tudod?! Nem tehetek róla, de ezt kell mondani, hogy

juszt se! Ez jó rendszer, ami van, dolgozunk és rendesen megélünk. De tudod-e te, hogy mennyit gyötörtek engem azzal a szövetkezettel? Mikor nem akartam, akkor azt mondták, régi reakciós vagyok, — de miért lennék — mondd meg! Majd csak azt nem mondták, hogy kulák vagyok. Ne haragudj rám, hogy ezt mondom, de juszt se!

Visszaterelem őt oda. ahonnan el kellett indulnunk a beszélgetéssel. Ferenc Jóska katonájának vonultunk be 18 éves korunkban mind a ketten. Azután megörökölt bennünket Károly király. Miután Érsekújváron elszakadtunk egymástól, még egyszer találkoztunk.

— Ugye Udinében?

— Csakugyan, Udinében volt.

— A piavei támadás előtt. Te azt mondtad, hogy elbánunk a digókkal, csak így nevezted az olaszokat. Elbánunk velük és Róma a miénk lesz. Nekem nem az volt a véleményem, de nemigen vitatkoztam veled akkor. Tudod miért. Éppen katonaszökevény voltam. No. Hamar tapasztalhattad, hogy Rómát mégsem foglaltuk el.

— Hát csakugyan nem.

— Megélted az összeomlást, a forradalmat... — közben társas képet halász elő a zsebéből, amelyen a Csehszlovák Köztársaság hadseregének egyenruhájában feszít. — Alig ismerlek meg a képen. Lám, Tóth is itt van, nagy csibész volt. Látom, kipödört nagy bajuszt visel a képen. Mi történt vele — hol van?

— Felakasztotta magát valami asszony-dolog miatt.

Ezen el kell gondolkodni egy kicsit.

A felesége? Mondja, hogy ellenezték, de juszt is elvette, s hogy igen jóravaló fehérnép. Hidd el, nem bántam meg, hogy a magam feje után mentem a házasságba — bizonykodik, pedig nem is érezheti, hogy kételkednék benne. Azután rákeríti a sort az áttelepítésre.

— Igen rossz állapotban levő szőlőt adtak. De nemcsak nekem. Olyan volt az mind. Kiélt és elhanyagolt. Magam sem hittem, hogy így rendbe tudom hozni. De sohasem lesz olyan,

mint amit otthon kellett hagynom. Ugyan milyen ember kezébe kerülhetett?

Megint kínál egy pohár bort, és rátér gyönyörű két lovának és a csikójának a dicséretére. Micsoda két ló, és micsoda csikó?! Úgy el tudják nézegetni az asszonnyal . . .

Szinte észre sem veszi, hogy amikor a régi kis földjét siratja, az újjal kapcsolatos gondjait sorolja — mert hiszen nemcsak két szép ló van, gondok is vannak —, már azon a sínen szalad, ahol saját szavával világítja meg a kisparcella korszerűtlenségét. Már csak egy lépés, kurta áttekintés a világ fejlődésén, nemcsak a keleti, hanem a nyugati világ mezőgazdaságának alakulásán is, a politikai fejlődésen, és csak egy-két mondatot kell közbeszúrni, már nem lehet tagadni, hogy a változó világban az a tolnai kisparcella, s a gazdájának szemlélete nem maradhat változatlan. Az első világháború is súlyosan megrázta a világ mezőgazdaságának rendjét, hát még a második? Népek százmillióinak sorsa és életformája átalakul, benne a parasztságé is. Nagy dolgok és apró részletkérdések jelzik a fejlődés irányát.

Az én egykori katonapajtásom végül azt mondja, hogy ez mind igaz, de ő már hatvan éves, ne haragudjak rá, de inkább a mostani helyzetében szeretné befejezni az életét. De miért gondol az élete befejezésére, mikor még annyi lehetőség van előtte?

— Ugye eljössz hozzánk, meglátogatod a családom? — ezzel búcsúzkodik. — Meg fogod látni a lovakat, a csikót. Hallod, micsoda állatok azok?!

Búcsúzkodnak.

Az ajtóból még egyszer visszafordul.

— Rám ne számítsatok. Én nem lépek be a szövetkezetbe.

Jól van, édes komám. Mi azért számítunk rád. Én igen. Érsekújváron is ilyen nyakas voltál, mikor a szenteltvíztartóba raktad a cigarettavéget. Azután gondolkoztál egy kicsit, és rendbejött minden.

Most is rendbejön.

De térjünk vissza Érsekújvárra, bár onnan történetünk idején már kezdett kifelé állni a szekerünk rúdja. Végre katonaruhába öltöztettek minket. Olyanok is voltak, akik vadonatúj ruhát és felszerelést kaptak, sapkájuk elejére nemzeti szalagot, kokárdát raktak. Őket már „menetbe" osztották, egy-két napon belül indulni fognak, ki tudja, melyik csatamezőre. Most már a laktanyában élünk, ott készülünk mindannyian az indulásra.

Előbb azonban engem iskolára jelöltek, és nem kérdezik, tetszik-e vagy sem, menni kell. Nem volna vele semmi baj, szórakoztató is lehetne, ha valamennyire állni tudnám a lovaglást, azonban nem szeretem, és Kappelmayer főhadnagy urat még kevésbé. Utálom ezt az embert, meg van rá az okom. A korbácsütést, amit tőle kaptam, sohasem fogom elfelejteni.

Most oda-odaáll a lovarda közepére, maga irányítja a lonzsot, az iskolázást. Micsoda ostora van, és hogyan tud odavágni vele, az iszonyatos!

Nem tetszik nekem a lovaglás, nem akarok betörni, konokul ellenállok. Nemcsak az embereknek tűnhet fel a nemtörődöm, laza viselkedésem, hanem a lónak is. Hibákat csinálok? Hogyne. Újra meg újra azt csinálom, amiről tudom, hogy a főhadnagy urat legjobban bosszantja. Tudom, hogy ha idejében el nem kerülhetek innen, állandó ellenszegülésem miatt az iskolát nem fogom tisztességgel befejezni. Így is történik, büntetést kapok.

Kiképző tizedesem segítségét kértem, nála megértésre találtam, azonban nem sokáig húzódhattam meg az árnyékában, megbetegedett, magamra maradtam.

Új üteget szerveznek, híre jár, hogy ezek hamarosan csatába indulnak, mégpedig alighanem új frontra, mert Románia is hadba készül ellenünk. Ezekhez törekszem, és valóban bejutok közéjük. Az utánpótlásban, amelyet szerveznek, keverednek a harcteret járt öregek és a magunkfajta fiatalok, akiket amazok csak „zöldfülűeknek" neveznek. Nem ok nélkül, mert még most sem tudom magamnak megmagyarázni, mit viháncoltunk, mit

örvendeztünk, mit legénykedtünk arra a hírre, hogy nemsokára indulhatunk. Az öregek sokszor és barátságtalanul leintenek bennünket, mi pedig csak hetykélkedünk, egyikünk arra vetemedik, hogy szemtelenül mondja nekik: „Üreg fiúk, nem kell mindjárt begatyázni!" No, erre aztán összefognak valamennyien, és megmondják a véleményüket úton-útfélen.

Készenlétben vagyunk éjjel-nappal, bármelyik órában indulhatunk, így szól a tájékoztatás, de hetek múlnak el, és még mindig a laktanyában vagyunk, öl bennünket a várakozás láza és a bizonytalanság, hová megyünk.

Végre megkapjuk a rendelkezést, hogy éjszaka vagonírozunk. Az öregek kedvetlenek, egyik közülünk, akinek már főtüzéri rangja volt, fölényeskedve mondja nekik:

— Mit képzeltek, atyusok, csak üldögéljünk itthon és nézzük tétlenül, hogy nélkülünk befejezzék a háborút?

Erre azután olyan választ kaptunk, olyan kioktatást, hogy szavaikat akkor nem lehetett kirakatba, most pedig nyomtatásba rakni. Mi pedig lelkes katonanótákkal bizonygattuk nagy harci elszántságunkat, amit — meg kell mondanom — abban az időben komolyan is vettünk.

Éjszaka csakugyan elindultunk, azonban — számunkra érthetetlenül — két részre osztották, két irányba indították a társaságot. Összekeverték az öregeket és a fiatalokat, amit nem vettünk szívesen, de beletörődtünk. Emiatt végül is senki sem fakadt sírva közülünk. Azt éreztük és mondtuk lényegnek, hogy elindulunk. De hogy hová és melyik frontra — ezredünk tüzérütegei különböző frontokon harcoltak —, arról sejtelmünk sem volt.

Álomba rázott a vonat, másnap délelőtt arra ébredtem, hogy valahol állunk. Nézem az állomás feliratát: NAGYTAPOLCSÁNY. Mit akarunk Nagytapolcsányon? Senki sem tudja. Vagonjainkat lecsatolják a szerelvényről, tolnak ide, tolnak amoda, végül a rakodóhoz állítanak. Mit akarnak itt velünk?

Parancsnokló hadnagyunk Érsekújváron is ritkán mutatkozott közöttünk, itt pedig új csukaszürkéjében, hatalmas sárga csizmáiban alig ismerjük meg. Néhány ember nevét olvassa,

ezeket magához szólítja, félrevonul velük, tanácskozik olyan titokzatosan, mintha haditervet beszélnének meg. Azután igen barátságos hangon kifogásolja a bakancsomat, ami valóban feszül a lábamon — mondja, hogy ez kényelmetlen lesz. Egy öreg főtüzér megjegyzi:

— Azt gondolják ezek, hogy bálba vagy lakodalomba mennek.

De hová is megyünk?

Hát a hadnagytól megtudjuk, hogy további parancsig az itteni Schlesinger-féle uradalomba megy 30 ember, aratni, csépelni és egyéb gazdasági munkára. Másokat megint másfelé, más uradalmakba vezényeltek.

Kiválasztják a 30 embert, külön csoportba állunk. A harcteret járt öregek rendkívüli módon elégedettek, hogy egyelőre a Schlesinger-uradalom lesz a mi arcvonalunk. Százszor inkább ez, mint a harctér! Nem úgy a fiatalok. Káromkodnak, méltatlankodnak. Külsejére keveset adó, borotválatlan képű, éltes ember kering körülöttünk, mustrálja a bandát, én pedig mondom:

— Alighanem ez az öreg szivar lesz a Schlesinger...

Nem tévedtem. Csak emberünk első megítélésében tévedtem, mint utóbb kiderült. Gyönyörű gazdasága volt az öregnek. Utálkozni lehetett, hogy katonákat és hadifoglyokat kapott munkára, amiért ha kedve volt, adott valamit a zsold mellé, de azért sem vonná felelősségre senki, ha nem fizetne. Neki és a hozzá hasonló birtokosoknak a szó szoros értelmében eladott bennünket a Honvédelmi Minisztérium. De Schlesinger úr becsületére el kell mondani, hogy mindig emberséges, előzékeny volt hozzánk, a zsoldot tisztességesen megtoldotta, sem személyesen, sem mások útján nem hajcsárkodott, s ami a legjobban meglepett bennünket, nemcsak elméletben értette kiválóan a gazdálkodás tudományát, hanem szükség esetén azt is meg tudta mutatni, hogyan fogja az ember a kaszát, értette a szerszámok gondozását, dicsérte azokat, akiknél hasonló hozzáértést tapasztalt. Gyakorlatilag is értette a mezőgazdasági munka minden részét, minden fortélyát.

Később, amikor már öntudatosan politizáltam és természetesen a földkérdés érdekelt a legmélyebben, a legközelebbről, sokszor eszembe jutott az öreg Schlesinger. Kizsákmányolt, sőt a kizsákmányolás legaljasabb módján jutott hozzá munkaerőhöz, amikor katona- és hadifogoly kényszermunkásokat szerzett, mert hiszen valójában kényszermunkások voltunk. De volt benne annyi okosság, hogy minden elképzelhető módon elterelte figyelmünket kiszolgáltatott állapotunkról, úgy viselkedett, olyan kedvezményeket juttatott nekünk, amit senki sem követelhetett volna tőle az akkor ránk érvényes szabályzatok szerint. Ezek a kedvezmények — önként adott előnyök — olyan légkört teremtettek közöttünk, hogy a földbirtokosban inkább láttuk a „jó embert", mint a kizsákmányolót. Rendesebben éltünk, mint ahogyan egy komisz, rideg munkaadónál élhettünk volna, viszont ennek az előnyeit hatalmas mértékben élvezte a földesúr. Jókedvűen és számára igen hasznothajtó módon dolgoztak a katonák és a hadifoglyok.

Mikor már jobban megismertem a nagybirtokon országszerte uralkodó állapotokat, megfigyelhettem, hogy a „jó gazdálkodás" fogalma éppen azokban az uradalmakban jelentkezett a leghatásosabban, ahol a földbirtokos vagy tisztjei — akár Esterházy Móricról, akár Károlyi Gyuláról vagy Kornfeld Móricról volt szó — törődtek a cselédség, az időszaki munkások helyzetével, személyesen vagy megbízottaik útján igyekeztek kifejezésre juttatni „emberségüket", „tisztességüket", „jóságukat" az általuk foglalkoztatott, tegyük hozzá, nagymértékben kiszolgáltatott agrárproletárok iránt. És ez az ügyeskedésük sokkal kevesebbe került és rendkívüli mértékben több hasznot hajtott nekik, mint amennyit hírhedten keménykezű, rideg magatartású nagybirtokosok a maguk nagyúri gőgjére és a cselédeikkel szemben elkövetett komiszkodásaikra ráfizettek. Károlyi Gyula tudott gondolni a cselédházakra, tudott együtt früstökölni és sörözni a munkásaival, nem sajnálta a fáradságot, hogy még ügyes-bajos dolgaik felől is kérdezősködjék. Ez az ügyes viselkedése, azt gondolom, különösebb egyéb erőfeszítések nélkül is százezrekkel növelte uradalmainak évi tiszta jövedelmét. S

ahhoz azután már senkinek sem volt semmi köze, no, majd megmondta volna a magáét annak, aki azt firtatja, hogy mit csinál a többletjövedelmével, az évről évre gyarapodó vagyonával. Az uradalmi cseléd minden „jó bánásmód" és minden vele szemben gyakorolt „emberség" ellenére bizony cseléd maradt holtáig — ha meg nem érte a felszabadulást. Károlyi Gyula pedig az ország egyik leggazdagabb embere volt, persze, ő is csak a felszabadulásig! De amíg az én ifjúkori szőnyi és nagytapolcsányi tapasztalataimtól eljutottunk életünk nagy fordulatáig, a dolgozó nép felszabadulásáig, addig sok víz folyt le a Dunán, évek hosszú során magyar agrárproletárok tömérdek verejtéket hullattak barázdákba, amelyekhez semmi közük sem volt.

NAGYTAPOLCSÁNYI TAPASZTALATOK

Nagytapolcsányi szálláshelyünk tűrhető, frissen meszelt volt. Tiszta szalmával jó előre bealmoltak alánk. Schlesinger úr bekísért ide bennünket, azután nagy figyelemmel szemlélte, hogyan nyúlunk a legalább ötven darab új kaszához, amit válogatásra elénk kiraktak. Hogyan válogatnak az emberek az üllők és kalapácsok között.

Schlesinger lakása és majorja a város szélén volt, rendkívüli örömére a fiataloknak, akik hamar felmérték, hogy amint kilépnek a gazdasági udvarból, máris a városban vannak. Körülnézve a majorban, látni lehetett, hogy erősen híjával vannak a munkaerőnek. Épkézláb férfiembert egyetlen egyet sem lehetett látni. Kislányok, fiatalasszonyok vettek körül minket, annyi széplány és szépasszony, hogy egyikünk megkérdezte az öregurat: mitől olyan csinosak ezek a fehérnépek? A lányok-asszonyok nevettek a kérdés hallatára, Schlesinger viszont rá sem hederített ilyen kérdésre, egyre csak azt hajtogatta, hogy nagyon lemaradtak a munkával, megdőltek a gabonák.

Én előbb marokszedő lányt kerítettem, s csak azután vettem magamnak kaszát. Nem törtem magam a válogatáshoz, mert hittem édesapámnak, akitől azt hallottam, hogy nem a kasza mi-

nőségében, hanem annak kezelésében szokott inkább különbség lenni. És ha valaki visszavitt egy új kaszát a boltba, mondván, ez a szerszám az istennek sem vágja a füvet, akkor hozzáértő embernek rendszerint érdemes volt olcsóbban megvenni azt a „rossz kaszát", mert első látásra észrevehette, hogy aki először kezelésébe vette a szerszámot, nem sokat értett a kasza élének kialakításához.

Mielőtt munkába vehettem volna a kiválasztott szerszámot, marokszedőmmel túljutottunk az első évődésen. Megnézett engem a kislány, és azt mondta, biztosan több markot felszedett már ő, mint amennyit én lekaszáltam. Azt feleltem, holnap kezdődik az aratás, minden kiderül. De ne nézze le fiatalságomat, mert ki tudja, milyen rövid ideig maradok itt, hiszen kocsim rúdja a front felé áll. — Ha fiú volna, ő is a menetben lehetne — így tudatta velem, hogy egykorúak lehetünk. Most már összekerültünk és együtt vagyunk. Talán egy utcában lakunk, talán egy a felekezetünk is, meg mit tudom én. No, hogy is szólítsuk egymást? — Terinek meg Pistának.

De már türelmetlenül kérdi, miért nem hozom rendbe a kaszámat?

Körülöttünk mindenki kalapálja, feni a kaszáját, az öregek sustorognak egymás között, bírálgatják a zöldfülűek munkáját. Mi lesz itt még holnap, az aratásban?

Nekem pedig nem tetszenek a szerszámok, amivel itt dolgoznak, mondanak valamit a „német üllőről", ennek nem ismerem a használatát, sajnálnám elrontani a kaszámat. Mi lesz akkor az aratással? Nem szeretnék szégyent vallani a kedves szlovák kislány előtt. Megérti a bánatomat, elfut, és nemsokára visszatér Schlesinger úrral, hoznak is nekem való szerszámot, ami megörvendeztet, és nyomban hozzálátok a kalapáláshoz. Az öreg ottmarad, leül mellém, kérdezget, nézi a munkám, közben a kislánnyal szlovákul beszél, amit nem értek, és megmondom, hogy ezt nem szeretem. A birtokos mosolyog, majd mikor végeztem a kasza előkészítésével, megjegyzi, hogy igen tetszik neki az ügyességem. A kasza előkészítésének dolgát szemmel láthatóan jól érti, ami ilyenfajta úrinépnél szokatlan.

Este nemcsak a fiatalok, hanem az öregek is bementek a városba. A fiúk jóval később tértek haza emezeknél. Boldogan mesélték, hogy voltak vendéglőkben, cukrászdában, no egyebütt is, és hogy ott néhány öreggel is összefutottak. Az öregek morognak az ilyen csipkelődő szóbeszéd miatt. Jó volna, ha enyhülne a fiataloknak és öregeknek ez az ellentéte.

Másnap megkezdtük az aratást. Schlesinger úr közöttünk volt, figyelte, kinek, hogyan megy a munka. Akinek rosszul ment, azt kiemelte a neki meg nem felelő helyről, más munkát adott neki. Értett hozzá, hogy mindenkivel teljes értékű munkát végeztessen. Jó kosztot adott, és közölte már indulásnál, hogy bizonyos összeggel megpótolja a 20 filléres katona-zsoldunkat.

Este dögfáradt volt a mi népünk, öregje és fiatalja egyaránt. Még a leggyakorlottabb, teljes munkabírású parasztnak is izomláza támad ebben a munkában.

A fiúk a fárasztó munka ellenére készülődtek, hogy megint a városba menjenek. Az öregeket bosszantották, csipkedték a fáradtságuk miatt, ezek pedig visszavágtak: „Bezzeg a tarlón nem voltatok ilyen nagylegények!" Amiben volt is igazság. Az idősebbek jobban bírták az első napot, mint a fiúk.

Én jó ideig nem mentem a városba, amiért nehezteltek is a fiúk. Levelet nem írtam haza, csak egysoros üdvözletet, mert nem volt időm. Pedig írnom kellett volna, mert Juli testvérem szorgalmas levélíró volt, és úgy írt, mintha a szerelmesének írogatott volna. Én pedig nem válaszoltam. És arra sem volt módom és időm, hogy korán lefeküdjek. Az aratás feladatát úgy tekintettem, ahogyan otthon szoktam. Marokszedőm édesanyja mondta, hogy kislánya jól érzi magát a munkában, azonban sopánkodik, gyorsabban megy az aratás, mint gondolta volna, s ahogy szeretné.

A földbirtokosnak két cséplőgépe állt készenlétben, várta az aratás befejezését, a cséplés megindítását. Az öreg beszél nekem erről, sokat van a nyomomban, azt mondja, hasznos volna számomra, ha annyira érteném a cséplést, mint az aratást. Majd megmutatja nekem az etetést, ha van hozzá kedvem.

Terivel már régen megbeszéltük, hogy én etetni fogok a cséplőgépen, ő pedig kötelet metél, kévét adogat nekem. Ezért nemigen volt szükségem Schlesinger úr biztatására, tanácsait azonban szívesen meghallgattam.

Aztán eljött a vasárnap, s természetesen mi is ünnepeltünk. Mosás, hasonló gondunk nincs, mert úgy bánik velünk ez a majorban élő nép, mintha rokonaik volnánk. Némelyek már egyenesen családtagoknak tűnnek. A templomba járás nem kötelező, szabad az egész napom. Van is valami elképzelésem, hogyan kellene kezdődnie a napnak, de akik körülöttem vannak, azok biztatnak, jól aludjam ki magam, a helyet is megjelölik, biztosítanak róla, hogy senki sem fog zavarni. Több ez a gondoskodás, mint amit én elegendőnek gondoltam, és ha már amúgy sem zavart volna senki, inkább szállásunkra mentem, azzal, hogy majd csak lesz valahogy.

Végül igazat kellett adnom a fiúknak, illene velük tartanom, hogy megismerjem a várost. A délutánt Nagytapolcsány környékén töltöttük, s este a városba mentünk. Sorra vettünk minden helyet, ahol a gyerekek már megfordultak, és ott valamirevaló élményeket szereztek. Nekem addig falusi kocsmán kívül ismeretem nem volt, új volt minden a vendéglőkben, egyéb helyeken, de túlságosan elragadtatott nem voltam. No, ha itt nem, akkor majd amott, biztattak a legények, és vonultunk tovább. Mikor azután az „igazán legérdekesebb és legizgalmasabb helyen" sem adtam jelét túlságos elragadtatásomnak, végül a cukrászdába érkeztünk, ahová nem kis aggodalommal tértem be. Ha Komáromban cukrászda-kirakatot láttam, kicsordult a nyálam az édességek után való vágyakozástól, de úgy képzeltem, hogy a cukrászdához igen sok pénz kell, s ilyen helyen különben is kényes úri nép szórakozik, kisasszonyfélék lebzselnek.

Nagytapolcsányban elszántam magam, hogy ha már a cimboráim bemennek ide, bemegyek én is. Egy hölgy volt odabent, olyanféle, hogy a magamfajta tájékozatlan ember fogalma szerint csak az isteni gondviselés külön gondoskodásából kerülhetett a cukrászüzletbe. Azzal fogadott, hogy későn jöttünk, már minden elfogyott, mivel kínáljon meg bennünket?

— Ti, hűtlen emberek... — korholta a társaságot.

Mondták a fiúk, hogy vannak itt üvegek, jó nekünk az ital is, ő mindjárt leemelt a polcról egyet, amiben feketekávészerű folyadék volt. Nagyon meglepett a nő közvetlensége, a kedves szemrehányása, amivel fogadott minket, bár nem értettem, miért van gondja a kínálással, hiszen volt még ott sütemény, ilyen is, amolyan is. Amit a gyerekek eddig erről a cukrászdáról meséltek, azt ugratásnak, hencegésnek, háryjánoskodó dumának gondoltam, és most íme, látom, hogy viháncolnak, tréfálkoznak, s a nő nemcsak részt vesz minden cirkuszban, hanem úgy látszik, még hitelük is van a fiúknak. Én félreültem egy kis asztalhoz, a többiek előbb a kávészerű italt itták, majd újabb üveget szedett le az asszony, konyakot, amiről tudtam, hogy nem a szegény emberek itala. Miből isznak ezek a gyerekek? Tudtam, hogy az én zsebemben valószínűleg több pénz van, mint közülük bármelyikében. Egyszerűen azért, mert otthon maradtam esténként, ők pedig költötték a pénzüket minden nap. Talán igaz volna, amit beszélnek, hogy ez a nő?... De hát ez hihetetlennek tűnt előttem, s dühös lettem, amiért ilyen gondolataim vannak. Mi lehetett ez? Irigykedés, rosszindulat? Akármelyik, hiszen hányszor gúnyolódtam velük állítólagos cukrászdai kalandjaik hallatán? És most kiderült, hogy tulajdonképpen minden igaz lehetett, amit meséltek.

Végre hozzám jött a nő, és megkérdezte, hogy vagyok?

— Mi nem ismerjük egymást, maga tőlem ilyent nem kérdezhet — mondom haragosan. — Itt ülök több mint egy órája, és meg sem kérdezték tőlem, mit akarok. Kitől kérhetek valamit?

Hogy ő ismer — a fiúktól hallott rólam — mit parancsolok?

— Adjon nekem paprikás pálinkát — látom itala is van —, vágom oda.

Nem veszi komolyan a rendelésemet, hanem összetolják az apró asztalokat, már együtt vagyok a többiekkel, szent a béke. Aztán iszunk különféle édes italokat, melyekről azelőtt azt sem tudtam, hogy a világon vannak. Még kevésbé azt, hogy milyen erejük van, milyen ártalmasak tudnak lenni.

Másnap néhány fiú olyan komiszul érezte magát, hogy csak délután jött ki a tarlóra. Nálam sem ment rendesen a munka. Alig vártam az ebédidőt, nem mintha enni szerettem volna, hiszen étvágyam nem volt. Kicsit aludni akartam.

Marokszedőm máskor folyton csevetelt, most isten világáért nem szólított volna meg. Ha én szóltam, szlovákul válaszolt, amit nem értettem. Ha emiatt összekáromoltam, még arra sem méltatott, hogy keresztet vetett volna magára. Pedig máskor ezt a legenyhébb szitkozódásnál sem mulasztotta el.

Valami nem volt rendben, de azután elsimult, és estéimet továbbra is a megszokott helyen és módon töltöttem el. Marokszedőm édesanyja elhitte nekem, nem dől össze a világ, ha kislánya vasárnap nem megy templomba, hanem itthon marad velem.

„Ő is itthon marad" — ajánlkozott. Nahát, szüle, akkora áldozatot én nem kívánhatok. Maga csak nyugodtan menjen el. Persze nem ment, otthon maradtunk mindannyian. Az öreg Schlesinger pedig éppen arra járt, és csúfolódva állapította meg: no, lám, együtt van az egész család.

Három leánygyerekével, igen nagy tisztességben élt itt ez a szlovák anyanyelvű cselédasszony. Férjét elvitték katonának, régóta nincs róla semmi hír, talán hadifogságba esett, így gondolja az asszony. Az öreg Schlesinger pedig tudja, hogy meghalt az ember, csak nem akarják tudatni az igazságot a feleséggel.

Hallom a hírt, hogy látogatóm érkezett. Legtöbbüknek volt már látogatója, nekem senki. Fájlaltam, de ha arra gondoltam, hogy messzebb vidékről vagyok, mint a többiek, nálunk mindenki dolgozik, s hogy a vasút sem olcsó, a mi sok bajt és csapást átélt családunknak éppen nem az, türelmesnek kellett lennem. De most mégis megérkezett Juliska testvérem. Rohannék szálláshelyünkre, de mielőtt indulnék, már betoppan, csókol, szerelmes gyerek módján ölelget, közben duruzsol, tréfálva szidalmaz, zsörtölődik, hogy nem vártam az állomáson, nem mentem elébe azután sem ... A háznép, megrökönyödésfélével szemlél bennünket, de azután lerázom magamról az én kedves és

huncut testvérem ölelő karjait, és nehezen bár, de el tudom hitetni, hogy ez Juli, az én nénikém.

Erős fából faragott leánygyerek, pedig nemcsak a sok munka terhét kell viselnie, hanem tudom, hogy édesapánk halálának és Laci bácsi szerencsétlenségének emléke is nyomja a lelkét. De most látogatóba jött, szinte csillog a fiatalsága, és igen vidám. Szép és tiszta, egyszerű ruhában érkezett közénk, és ez is tetszik a háznépnek. Hamar összemelegednek. Julinak nagyon megtetszett a szerény, igen tiszta szlovák család. A lányok is. Mondom neki, hogy a nagyobbik lány az én marokszedőm, és mikor hallja, máris megint huncutságon az esze:

— Hát te, szegény lány, mit szenvedhetsz te, ha ez a tacskó kaszál, és neked utána kell markot szedni?!

— Igen — mondja Teri —, s mindjárt hozzáteszi, hogy az a baj, nemsokára befejeződik az aratás.

Évődnek, barátkoznak, kedveskednek. Délután pedig a két lány eljön velem a városba. Julival szívesen elengedi Terit az édesanyja. Hallgatunk zenét, iszunk sört, táncolunk. Nem nagy helyek, ahová viszem őket, de látom, hogy mind a kettőnek épp olyan újszerűek, amilyenek nekem voltak a múlt vasárnap. Végül ajánlottam, hogy menjünk cukrászdába, közben megnyugtatom testvéremet, bátran mehetünk, van pénzem. A másik kislány szinte visszaretten a gondolattól, hogy ő cukrászdába menjen. Nem tudná megmagyarázni, miért, de alig lehet rábeszélni. Hát indulunk arrafelé. Juli biztat, karoljak a gyerekbe, és nem tudom, kettőnk közül melyiknek ég jobban az arca zavarában. Testvérem pedig tovább gonoszkodik velem, bizonygatja a kislánynak, hogy nő-dolgokban az ő felfogása szerint anyámaszszony katonája vagyok. No, de ez az ugratás sem tart örökké, bemegyünk a cukrászdába. Az asszony vagy leány — tudom is én micsoda? — megismer és barátságosan jön hozzám. Mondom neki, hogy rokonok vannak itt a falumból, s hogy a csúnyábbik leány az én Juli néném. A mi nagylányunk meglepődik az ismeretségen, a másik pisszenni sem mer a megilletődéstől. Kérdezik, mit parancsolunk, azonban a gyerekek szótlanok. Az udvarias felszolgáló hoz ezt is, amazt is, amiből legtöbbjének csak

ő tudná megmondani a nevét. Minden ízlik a lányoknak, lassan a hangjuk is megjön. Juliskának hamarosan suttognivalója is támad, biztosan a felszolgálónővel kapcsolatos gondolatait mondja el az ártatlan szívű szlovák kislánynak.

Aztán azt kérdezi a nő, mikor jönnek a fiúk, majd az iránt érdeklődik, nem innánk-e valamit, például kávélikőrt. Nem vagyok benne biztos, futja-e a pénzemből — kiderült, hogy futotta —, de bátran mondom, hogy éppen arra gondoltam. Juli kóstolja, „micsoda nyavalya ez?" — kérdezi, de megissza, Teri nehezebben szürcsölgeti, végül megisszák a következő pohárral is.

Haza indulunk, igen nagy csendben. Én középen, a lányok közrefognak, de oly módon, hogy hátam mögött összefogódznak, s engem — a mi nagylányunk irányított! — jól közrefognak, megszorongatnak.

— Elég nagy tróger vagy te, kicsiny öcsém . . . — szólal meg végül Juliskánk. Én pedig kérdezem, miért voltam előbb anyámasszony katonája, és most miért lettem tróger? Hát majd megmondja, de csak akkor, ha ketten leszünk. Kis idő múlva megint megszólal:

— Ami a cukrászdát illeti, hát az jó volt. De annak a nőnek a szeméből semmi jót nem néztem ki . . .

Nevet, én pedig mondom, hogy igaza lehet — én sohasem néztem a nő szemébe.

Kellemesen telt el a nap, örültem, hogy a lányok jól érezték magukat. Másnap nővérkém hazautazott. Küldtem 25 koronát az édesanyámnak, és még maradt is valami pénzem. Schlesinger úr kocsija vitt bennünket a vasúthoz, s az öreg még a menetjegyet is megváltotta, második osztályra. Bármilyen hihetetlennek tűnt, de így történt, és Juliskánk második osztályon utazhatott haza. Nehezebben váltunk el, mint a bevonuláskor. Nem emlékszem biztosan, de talán nemcsak testvérem sírt, hanem én is elérzékenyültem.

Közben szerb és orosz hadifoglyok érkeztek, de az aratásban már nemigen segítettek. Schlesinger úr gabonája a mi kezünk nyomán kopott le a földekről. A hadifoglyok még nálunk is

olcsóbb munkaerőt jelentettek a birtokon. Közöttünk és a hadifoglyok között rendkívül jó viszony alakult ki. Sok volt itt a takarmányvetés és olyan lucerna- és lóheretáblák, hogy hozzájuk foghatókat én addig még nem láttam. Tüzérek és hadifoglyok együtt vágták, nekem pedig akkor már valami felügyelőféle szerep jutott. Módomban volt úgy beosztani a munkát, hogy mindenki testéhez szabott feladatokat kapjon. Az öreg birtokos ott járt közöttünk, hol ennek, hol amannak a kezéből vette ki a kaszát, megmutatta, hogyan kell vágni ezt a hatalmasan megnőtt takarmányfélét. Én meg tőle vettem el a kaszát, megmutattam, hogy ettől a munkától sem félek.

De nem egy parasztgyerek, hanem egy suszter, Bolega János barátom volt a legjobb kaszás. Igen jó a kaszája, erős a legény, s ha élre áll, bizony sokszor rogyásig meghúzza maga mögött a népet. Szépen dolgozik, nagyon szerény, és olyan pocsék bakancsai vannak, hogy rossz ránézni. Hogyan választotta, hogyan gondozza, s ha már suszter, miért kaszál olyan remekül, s miért ilyenek a bakancsai, ezt nehéz lett volna megérteni vagy megmagyarázni.

Igen szerettük egymást, és restellkedtem előtte, hogy ő a jobb kaszás, és mégis én vagyok az elöljáróféle. Schlesingernek dicsérem Bolegát, a komám bakancsára is gondolok, mikor ilyen módon a gazda figyelmébe ajánlgatom, de az öreg letorkol:

— Maga csinálni dolga, én dolga bízni csak rám — mondja rossz magyarsággal, de félreérthetetlen visszautasítással.

Teri várakozik rám, hogy induljunk innen tovább. De én azt ajánlom János barátomnak, gyújtson rá, pihenjen egyet, udvaroljon Terinek, hogy az se unatkozzék, s elkérem a kaszáját, hadd vágjam én ki ezt a rendet.

János pedig adta a kaszát, még azt sem mondta, hogy vigyázzak rá. Ebben benne volt nemcsak a barátság, hanem a bizalom is, hogy tudok bánni a kaszával. Van egy parasztmondás: „kaszát, borotvát, asszonyt nem ad kölcsön az ember".

Hogy ez nem valami különleges magyar szokás — ami alól az én Bolega komám íme kivételt tett —, arról évek múltán,

életem későbbi folyamán a Kaukázusban volt alkalmam egyszer elgondolkodni.

Ezen a csodálatosan szép hegyvidéken töltöttem a szabadságomat, közben erre is, amarra is kirándulgattam. Egy alkalommal láttam, hogy az út közelében a meredek hegyoldalt kaszálja egy éltesebbforma orosz paraszt. Értékes az ilyen széna, de olyan meredek volt a hegyoldal lejtése, hogy megállni is nehéz lehetett rajta — hát még kaszálni? Ölt a kíváncsiság, meg tudnám-e csinálni. Néztem kis ideig a parasztot, azután tolmácsom segítségével kértem az öreget, hadd kaszáljak kicsit.

Megnézett, alaposan szemrevette a városias ruhámat, azután igen lenézően elutasított. Benne volt a nézésében, hogy nem engedi velem tönkretétetni a szerszámát. A kasza pedig olyanforma volt, hogy akár ócskavasnak is el lehetett volna képzelni. Semmivel sem szélesebb egy konyhakés lapjánál, nem is tudom, hogyan kalapálják ki. Legalább ezt jó volna megpróbálni.

Megint kérlelem az öreget, de ő csak nem adja a kaszát.

Majd szól, hogy tudjam meg, ez még a régi „jó világból" való avsztriczki kasza, nem adná oda semmiért, senkinek, legkevésbé ilyen üdülő városi embernek, aki biztosan eltörné.

Nézd csak! Ha ez „avsztriczki kasza", akkor alighanem a kőszegi kaszagyárból kerülhetett ki, s már legalább negyven esztendeje kopik, fogy itt, a kaukázusi földeken, de még mindig megvan.

Kérlelem az öreget, ha már kaszálni nem enged, legalább hadd fenjem meg a kaszáját. Tűnődik egy keveset a tűrhetetlen nyűglődésemen, végül nincs szíve megtagadni tőlem, amit kérek. Talán kíváncsi, hogy mit kezdek a szerszámával. Ott áll mellettem, figyel.

Azután bólint egyet, int, hogy most már kaszálhatok. Már nem félti a szerszámát.

De térjünk vissza a nagytapolcsányi határba, ahol lehet, hogy hosszú a rend, vagy talán Teri unatkozik Bolega barátommal, utánam kiabál, sürget, jöjjek már, majd kihúz a réklije alól két

levelet, eddig nem szólt róluk, most felém lobogtatja, integet, hogy kiugrasson a rendből.

Mikor odamegyek, látom, hogy mind a két levelet Juli néném írta, egyiket nekem, másikat Terinek és édesanyjának. Olvasom az enyémet, nincs sok örömem benne. Szeme fáj édesanyámnak és Lidinek. Anyánknál még az is fokozza a bajt, hogy állandóan sír, engem sirat. Orvoshoz nem akar menni, azt a kevés pénzt, amit én küldtem, sehogy sem hajlandó patikára költeni.

Mit ír Teriéknek? Jól utazott, csak az volt a meglepő, hogy mindenki őt nézte, főleg „az a sok ronda férfi". Ő pedig nem mert ránézni senkire, nem érezte magát otthon a második osztályon. Kéri Terit és édesanyját, vigyázzanak rám, legyenek jók hozzám.

„Kéri az édesanyám, mondjátok meg Schlesinger úrnak — írja tovább —, ne csalogassa, ne hívogassa öcsémet, hogy a háború után menjen hozzá a gazdaságba. Nem azért nevelte fel édesanyám olyan keservesen, hogy tőlünk nagy messzeségbe elszakadjon."

Olvasom a levelet és arra gondolok, milyen figyelmesek, körültekintők ezek a nők. Nekem bizony nem jutott eszembe, hogy a földesúr későbbi békés esztendőkre édesget az uradalmába. Hiszen csak a munkámat, a szorgalmamat és a hozzáértésemet dicsérte, de azt, hogy katonáskodás után menjek vissza a birtokára, eddig nem mondta. De Juli nénémnek alighanem igaza van. Tetszene nekem a visszatérés? — Magam sem tudom.

A hazai hírek elkeserítenek. Táviratot küldök édesanyámnak, hogy menjenek szemorvoshoz, Komáromba.

Elég sokáig elhúzódott a baj. A leány szeme egészen rendbejött, legalábbis akkor úgy látszott, hogy igen. Édesanyám egyik szeme meggyógyult, a másikon azonban már nem tudtak segíteni.

Korán kezdte a sírást? Vagy későn ment orvoshoz? Ki tudna erre felelni...

Csépelünk, Teri kévét adogat nekem, ahogyan terveztük. Fá-

rasztó, nehéz munka, mondom is neki, hogy gyerek még, sajnálom őt, inkább valami könnyebb munka volna neki való. Visszakérdez, vajon én nem vagyok-e még gyerek? S mielőtt megbántódhatnék, mondja, hogy nekem sem való még az etetés. Anyjára hivatkozik, annak ez a véleménye. Mikor otthon az anyját kérdezem, azt feleli, hogy a lányáé. Úgy látszik mind a kettőé.

De már nem sokáig tartott ez a fizikai szenvedés. Jött a hír, hogy kitört a háború a románokkal, meglepetésszerűen támadtak, és már mélyen bent járnak Erdélyben. Riadószerű készülődés, majd valóban megérkezik a parancs:

— Bevonulni Érsekújvárra!

MÉG NÉHÁNY HÉT FRONTHARCOS-JELÖLTSÉG

Ördög tudja, hogy került megint Újvárba ez a rengeteg nép. Alig férünk el, nemhogy a kaszárnyában, de még a régi szállásokon sem. Mi a kis laktanya udvarán, szabad ég alatt alszunk. Még nincs hideg, és megvan a dolognak az az előnye, hogy „szobarendet" nem követel senki. De hogy legalább az udvari renddel miért nem törődik valaki, nem tudom. Feje tetején állt itt minden. Tisztet napokon keresztül nem látunk. Nem mintha hiányoznának, de feltűnik, hogy ennyire nem törődnek velünk.

Ismerősöket keresek a sok katona között, de kevés sikerrel. Mintha azoknak a fiúknak, akik velem együtt vonultak be, több lett volna a szerencséjük, mint nekem. Vagy inkább a földjük. Egyiket és másikat is aratási, cséplési szabadságra küldték haza. Jómódú legény hazamegy az apja földjére, a szegény pedig elmegy levágni, csépelni a Schlesinger-uradalom gabonáját. Úgy látszik, ez az élet rendje. Megváltoztathatatlan-e?

Akik itt vagyunk Érsekújváron, közöttünk csak megmaradt a régi öreg-fiatal marakodás. Az ifjúság viháncol, harciaskodik, feni a fogát az „ellenségre", vágyakozik a frontramenetel után, az öregek viszont ógnak-mógnak-morognak, harctéri szenvedé-

seiket emlegetik, keseregnek, mi lesz velük és talán még inkább a családjukkal, ha egyszer ők... Kint vannak minden érkező vonatnál, reménykednek, hátha eljön az asszony vagy valamelyik gyerek, akárki a családból, aki kis hazait hoz és főleg hazai szót, otthoni levegőt. Bámulatos, mennyire elengedik magukat, nemcsak a fejük, hanem a bajuszuk is lóg. Én ennyi bánatos, lógó bajuszú katonát egyrakáson még nem láttam. Még azok is, akiknél megszoktam Nagytapolcsányon a vasárnap reggeli bajuszkötő viseletet, s akiknél ez majdnem olyan volt, mint valami templomi szertartás, most éppúgy elhanyagolják az orruk alatt kitenyésztett férfidíszt, mint a többi.

Csak akkor kezd ragyogni a szemük, amikor híre jár, hogy a környéki uradalmak elmaradtak a cséplléssel, munkásokat kérnek, s alighanem fognak is kapni. Szívesebben vállalják a robotmunkát, mint a lövészárkot vagy a harctéri ágyúállást. Nem is szégyenlik megmondani ezt a szamár fiataloknak.

Előbb azonban még kiderül, hogy bizonyos válogatás alapján kétnapos eltávozásra hazamehetünk. Nem kell kihallgatáson kérni a két napot, hanem az egyes csoportoknál összeírják azokat, akik szeretnének menni és valamilyen okból majd mehetnek is. Csoportot mondok, mert olyan összevisszaságban katonáskodtunk mi akkor, hogy amibe tartoztunk, azt szakasznak nem lehetett nevezni, ütegnek pedig még kevésbé. No persze elsősorban az öregek szeretnének hazamenni, és még az a híresztelés sem riasztja el őket — talán mert ismerik az ilyen kaszárnyai híresztelések értékét —, hogy ha visszatérnek az eltávozók, rögtön indítják őket a frontra.

A mi csoportunknál nekem kellett összeírni a szabadságot kérők nevét. Valamennyi újonc neve után odaírtam, hogy sem szabadságon, sem eltávozáson nem volt. Az öregektől, akiknek ez részrehajlásnak tűnt, megkérdeztem: igaz-e vagy sem. Persze, hogy igaz volt. S egy hét múlva mindenki otthon volt, akinek ilyen távolságból érdemes volt hazamennie.

Szombaton és vasárnap tartott az én eltávozásom. Nem kell beszélni róla, hogyan fogadtak, hiszen először voltam távol

hosszabb ideig, és először tértem haza idegenből férfi módra, katonaruhában. Amire otthon büszkélkednie lehetett anyának, testvéreknek, családnak, s amit búcsúzáskor könnyekkel lehetett megöntözni.

— Nőttél is, híztál is, kisfiam... — ezzel fogadott az édesanyám.

Lakótársunk, Újvári néni, a mindig vidám özvegyasszony meg sem várta, hogy leüljek, már elkezdte az egész háznép, főleg pedig a lányok örömére:

— Hallottam ám, hogy ahol voltál, nem is tudom hol, szép tót lány szeretőt szereztél. Ha már hazajöhettél, miért nem hoztad őt is magaddal?

Azután elkezdett sopánkodni a fiatal népek bűnös könnyelműségéről, ami olyan dolog, hogy én sem igen lehetek alóla kivétel. El vannak ám ők mindenre készülve, mármint ő és szegény édesanyám, mondta bánatosan, várják, hogy jön az a lány egy napon, hoz a nyakukra egy felemás gyereket, aki sem nem magyar, sem nem tót, akkor ugyan micsodás, és mit kezdjenek vele?

Ezen nevetni és bosszankodni lehetett, én inkább az utóbbira hajlottam, és szidtam Julit az árulkodó-fecsegő természete miatt, védelmeztem a távollevő kislányt, mondtam, dehogy szeretőm ez nekem, de a lányok csak annál jobban nevettek.

Később Újvári néni már a konyhában tett-vett, édesanyám nyitott ajtó mellett megint csak nekieredt a nagytapolcsányi gondjainak, de másfelől. No persze azért hamar odaérkezett, ahol Újvári néni kezdte. Ne menjek én háború után a Schlesinger-uradalomba. Dehogy megyek, édesanyám! Haza akarok jönni a háborúból, és nem megyek idegenbe dolgozni!

— De hát ott van az a lány...

— Ne legyen azzal semmi gond — mondom.

— Miért kellene irkálni annak? Ne írjál. Kisgyerek vagy te még ahhoz... Nem is magyar...

Azután hozzáteszi óvatosan, hogy „nem is kálvinista".

Erre azonban berobban Újvári néni, tudtunkra adva, amit amúgy is tudtunk, hogy nem tette kezét a fülére a konyhában,

hallgatódzott. Nevetve és amolyan paprikás-huszárkápláros szabad szájú módon mondja az ellenkezőjét annak, amit az előbb hallottam tőle:

— Sose gondolj vele, kisfiam. Tót és pápista fazékban is megfő a református kolbász.

Első hallásra *nem* is értem pontosan, mit akart mondani, de fel kell figyelnem rá, hogy anyám szidja Újvári nénit, aki vén létére nem restelli, ilyeneket mondani az ő kisfiának, no!

Így kezdődött, kedveskedésekkel, évődéssel folytatódott a kétnapos eltávozási szabadság. Meggyőződhettem róla, hogy a szembetegségen, úgy látszik, kezdenek túl lenni, már el is felejtik a nehezebbjét, ennivalójuk pedig rendes, hiányosságot nem szenvednek. Menetöltözékem, amiben otthon voltam, erősen nyugtalanította édesanyámat és Újvári nénit, a lányokat kevésbé, velük inkább el tudtam fogadtatni a magam hetykélkedő hangulatát, hogy ha ki is kell menni a frontra, az még nem a világ vége, és az ördög gondol meghalásra, annak akár „hősi", akár egyéb formájára, én ugyan nem. Még azt is mondtam nekik, félek, nehogy vége legyen a háborúnak, mielőtt kimennék, és a magam hőstetteit el nem végeztem. Ezt azonban már nem egészen szó szerint értettem akkor.

Édesanyám kesergett, hogy lám, káromkodni megtanultam és a miatyánkot talán már el is felejtettem. Ezt olyan fájdalmasan mondta, szegény, hogy még Julira is hatott, és néhányszor lelkemre kötötte anyánk imádságra intő tanácsait.

Julival elévődtünk, írok-e neki a csatából vagy sem, s ha valamit nem csinált kedvem szerint, fenyegettem, hogy majd igyekszem őt elfelejteni. Olyasmiket kérdezett, hogy tulajdonképpen mirevaló az az istentelenül csúnya kard vagy micsoda, ami az oldalamon lóg. Otromba fegyver volt, se nem szurony, se nem kard. Mondom, hogy alkalomadtán ezzel fogom levágni az ellenséget, ha kezem ügyébe kerül. De hát neki mondta egy ismerőse, hogy tüzérekhez nem közelíthet annyira az ellenség, kézitusára ott nem kerülhet sor.

— Hát akkor majd fát aprítunk vele — ezzel zárom le a ronda oldalfegyver megbeszélését.

Nővérkémnek különben más véleménye van Teriről és vele való barátkozásomról, mint édesanyámnak. Lelkemre köti, hogy írjak édesanyámnak, sokat írjak neki — mármint Juliskának —, és sokat írjak Terinek is. „Annak a cukrászdai nőnek" azonban ne írjak az isten világáért sem, mert az biztosan nem rendes ember. Lám, hogy számon tartja a nagytapolcsányi megfigyeléseit!

Hétfőn reggel korán indultam, hogy nyolc órára már a kaszárnyában legyek. Az otthoniak nagy sírás-rívással búcsúztattak, legjobban édesanyám és Újvári néni sírt. Hogy tudott sírni ez a különben annyira vidám, kövér és erős asszony?! S úgy megszorongatott, hogy majdnem kiszökött belőlem a szusz.

Idős volt már, amikor én miniszterelnök lettem, s Szőnyben valahogyan összetalálkoztunk. Arra kért, ha meghal, biztosan menjek el a temetésére. Megígértem neki, s nem az én hibám, hogy mégsem voltam ott. Hozzátartozói, nem tudom, milyen okból, nem adtak hírt a haláláról.

Szőnyből ifjú frontharcos-jelöltként Érsekújvárra visszatérve, nagy katonai mozgást találtam. Új üteget állítottak össze, emlékezetem szerint ez már a hatodik tábori tarackos ütege volt az ezrednek, de még mindig vidáman, virágosan, énekszóval zajlott a búcsúztatásuk. Újak voltak a tarackok, visszasikló csővel, újak a lószerszámok és a nyergek. Talán közéjük csapódtam volna, ha meg nem tudom, hogy Kappelmayer főhadnagy is ezekkel indul. Bár fogatos tiszti beosztása volt, én pedig kezelői kiképzést kaptam, mégis úgy gondoltam, jobb nekem távolabb kerülni ettől az embertelen tiszt úrtól.

A román frontra indult az üteg, kikísértük őket az állomásra. Onnan visszatérve, megállapíthattuk, hogy erősen megfogyatkoztunk. Az otthon maradottak fergeteges káromkodások közepette teremtettek udvari rendet és szobarendet, ahogyan az előírások szerint annak lenni kell. Hullott az áldás mindenfelé, nekem azonban semmi sem jutott belőle, mert Zsuzsa nénémékhez kintlakási engedélyt kaptam.

Most azután kiderült, hogy volt alapja a munkáról szóló hí-

reszteléseknek is. Érsekújvár környékén sok nagybirtok volt és kevés a cséplőmunkás. Katonákat kértek az urak és megkapták, mert kenyér mindig kellett, egy ilyen nagy háborúban pedig különösen nagy volt a becse. Nekem is megérkezett a kivezénylésem a környéken levő egyik jászfalusi nagybirtokra.

Hadifoglyok arattak és takarítottak előttünk ezen a birtokon, igen rosszul összerakott, hatalmas gabonaasztagok vártak a pusztán, amely a legközelebbi falutól is elég távol esett. Szerencse, hogy száraz volt az időjárás, különben ezek a rosszul összehányt asztagok fenékig ázhattak és kicsíráztak volna. Hogy miért volt rendetlen a munka, annak az uradalom emberei lehettek volna a megmondhatói, vagy talán a hadifoglyok. Ha ők kezdték a nyári munkát, öregisten tudja, miért nem fejezik be, így morfondírozott Bolega János barátom. Az itteni állapotok, a rossz ellátás, még az ő birkatürelmét is próbára tette. Mindannyian kevés kedvvel dolgoztunk, de azért lassan mégis-csak kopott a gabona, teltek az uraság raktárai.

Vasárnap munkaszünetet tartottunk. A délelőtt elment valahogyan, délután a legközelebbi községbe, Jászfaluba mentünk kocsmázni, jobb szórakozást hiába kerestünk volna. No de induláskor nem gondoltuk volna, hogy milyen szórakozás lesz ebből a kiránduláshól.

Alig értünk oda, észrevettük, hogy a falusiak feltűnően barátságtalanok, s a mi öregjeink közül néhányan, akik előttünk értek a kocsmába, azzal a jóakaratú figyelmeztetéssel ódózkodtak a kapufélfától, hogy iparkodjunk mielőbb követni őket, mert verekedést szerveznek ellenünk a falubeliek.

Persze mi csak maradtunk, helytálltunk akkor is, amikor ránk jöttek, és nemcsak amúgy puszta kézzel, hanem itt is, amott is megjelent a bicska a falusiak kezében.

Bolega Jánosról tudtuk, hogy erős gyerek, de csak itt ismertük meg, mekkora csatár, ha bajba kerül a nép. Nagytapolcsányban megtanultam, milyen erős fegyver kezében a kasza. Itt azután széklábbal vagy egész székkel mutatta meg, mit tud. Alig melegedtünk bele a verekedésbe, Jánosnak már merő vérben úszott az arca — úgy láttam, hogy olyan süvítő sörösüveg-

nek szaladt neki homlokával, amilyet a mieink vágtak bele a kocsmában kavargó „keljfeljancsi, ha tudsz, ha hagynak!" verekedésbe, annak a legsűrűjébe —, de ez nem gátolta abban, hogy végig helytálljon.

Mikor elült a harci zaj, egyetlen szál jászfalusi sem volt a kocsmában. Ha igaz a csatáknak az a törvénye, hogy az a győztes, aki az ütközet után hatalmában tartja a csatateret, akkor mi vitathatatlanul győztesek voltunk. Annyira miénk maradt a csatatér, hogy kiszolgálni is kénytelenek voltunk magunkat, mert a kocsmáros és a lánya is eltűnt.

Jó sok idő múlva igen ijedt képpel megjelent a leány, és siratta a nagy kárt. Kár csakugyan volt. Tört itt minden, ablak, szék, boros- és sörösüveg, miegymás, és csupa rom volt a tettek színhelye.

— Nem maguk a hibásak — tudatta velünk a véleményét, amiről utóbb kiderült, hogy megegyezik az apjáéval. A lány vizet és törülközőt hozott, hogy rendbe tegyük magunkat, közben megmondta, hogy a jászfalusiak kezdték, de most alaposan ráfizettek. Majd hozzátette:

— A falusiak egy csoportja már az összeütközés előtt elment, azok elébe kerülnek, akik maguk közül már hazamentek.

— Miért?

— Hát azért, hogy megverjék amazokat.

Erre a hírre gyorsan hívtuk a kocsmárost, a lány elfutott az öregért. Fizettünk becsületesen, közben tisztáztuk a felelősséget, abban sem volt vita közöttünk.

Bolega barátom megszólalt:

— Nyugodtan mehetünk. A falusiak miatt esett a kár, rajtuk kell kereskedni a kártérítésért. Még ha bíróság elé kerülne az eset, az is úgy intézkedne.

Olyan határozottan és világosan fogalmazta meg a mondókáját, hogy el kellett nevetnem magam.

— Honnan van neked ilyen nagy gyakorlatod?

János pedig nem a kérdésemre válaszolt, hanem mást mondott, ami alighanem telitalálat volt komáink nyugtalan lelkiismeretére;

— Ha nem lebzselnétek örökké a kocsmáros lánya körül, talán nem is lett volna verekedés.

Elég csendesen indultunk el a győzelem után. A faluban sötét volt, embert sokáig nem láttunk, a kutyák annál jobban ugattak. Biztosított menetben vonultunk, füleltünk jobbra és balra, de senki sem mozdult. Csak a falun kívül vettünk észre valami mozgást. Elhatároztuk, hogy ha civilek, főleg ha jászfalusiak, megverjük őket. Verekedésre azonban nem került sor, az ismeretlen árnyékok egy része erre, más része amarra tűnt el. Nemsokára utolértük öreg barátainkat, akik talán vártak is ránk. — Nem történt semmi baj? — Nem — mondják. A falusiak kétségtelenül beléjük akartak kötni, lökdösődtek, durváskodtak, emlegették a falubeli nagy verekedést, azonban végül is beletörődtek, hogy öregjeink nem állnak kötélnek, itt nem lesz ütközet. Aztán gondolhatták, hogy mi útban vagyunk, elszeleltek.

Együtt hazaindultunk . . .

Életem legutálatosabb vacsoraemléke fűződik ehhez a viharos vasárnap estéhez. Hatalmas kondérban, teljesen kihűlt gulyás várt bennünket lacikonyha-féle helyiségünkben, melyet csak a holdvilág fénye világított meg. Mikor már megettük a tizenhármunknak otthagyott gulyásmaradék jó részét, egy cigarettagyújtáshoz fellobbantott gyufa lángjánál pillantottuk meg, hogy legyek százainak undorító tömegtemetője volt a mi vacsoránk. Legtöbbünk rosszul lett, betegek voltunk egész éjszaka az utálattól, én magam sírni szerettem volna.

Senki sem feküdt le, pedig jóval elmúlt az éjfél. Ha az ételről, az ellátásról volt szó, akkor a nagytapolcsányi tapasztalatainkat emlegettük. Ha pedig arról szó esett, akkor a gyerekek az én ottani jó dolgomat, Terit emlegették. Ha viszont a verekedés került sorra, legtöbbünk a következmények miatt aggodalmaskodott. Hiszen azt sem tudtuk, tulajdonképpen milyen sérüléseik voltak a falusiaknak; a jászfalusiak elvitték a csata sebesültjeit. Mi nem nyúltunk késhez, de főleg Bolega János székkel-széklábbal mért ütései rettenetes erejűek voltak. Én Bolega miatt aggódtam, féltem, hogy homlokán tátongó mély

sebe elmérgesedhet. Megint csak ő volt közöttünk a legnyugodtabb. Sem a sebe, sem a felelősségre vonás lehetősége miatt nem aggódott.

— Nem lesz itt semmi felelősségre vonás, hiszen a frontra megyünk — vélekedett. Majd hozzátette bánatos-haragosan: — Különben pedig nem kár az ilyen népért, akkor sem, ha falustul elpusztul.

Végül mégiscsak álomba keseregtük magunkat, de olyan sikeresen, hogy reggel nem voltunk a helyünkön, egyik gép sem indult. Asztagon, kazlon, a cséplőgép előtt a zsákolók, fent a dobon az etetők, a kéveadogatók: itt is, amott is hiányoztak az emberek. Egyik a viharos este és éjszaka fáradalmát, izgalmát aludta, azok pedig, akik kimaradtak a verekedésből, legalább az álomból vették ki a részüket, alaposan ráhúztak a szokásos mértékű éjszakai nyugalomra. Mikor felébredtek, akkor sem a munkával törődtek, hanem a faluból szállingó híreket beszélték meg, s egyetértettek: nagy bajunk lehet a tegnapi kirándulásból. Ezzel a kárörvendező megállapításukkal fogadtak bennünket, mikor előkerültünk.

Délben parancs érkezett Érsekújvárról, hogy azonnal vonuljunk be. A tegnap lezajlott verekedés miatt nagyobb izgalommal fogadtuk a hírt, mint amennyit egy ilyen bármelyik órában várható intézkedés különben kiváltott volna belőlünk. Tudtuk, hogy mennünk kell, vártuk, hogy a frontra fognak küldeni bennünket, de különben is szívesen otthagytuk volna már ezt a ronda, rendetlen uradalmat, ahol öreg és fiatal egyformán pocsékul érezte magát. Sajnáltuk a birtok cselédeit — gyakran mondogatták a mieink, hogy Nagytapolcsányban a cselédek kutyájának jobb sora van, mint itt ezeknek a szerencsétleneknek —, de még jobban sajnáltuk magunkat, mert hátha a rendelkezés mégis összefügg a verekedéssel?

Végül semmi különösebb baj nem történt a jászfalusi eset miatt. Kihallgatásra állítottak elő minket, de a százados, aki a „felelősségre vonást" végezte, éppen csak meg nem dicsért minket.

Annyira kedélyes volt a hang, hogy szóltam: nem volna-e mód rá, hogy Bolega Jánost vitézzé üssék a jászfalusi csatában történt bátor helytállásáért?

Vitézavatás nem volt, azonban ezzel le is zárult a verekedés ügye.

A gyors frontravonulás is elmaradt, amit pedig biztosra vettünk valamennyien. Megtudtuk, hogy az ütegek, melyekhez pótlásnak szántak bennünket, Volhiniából Bukovinába, onnan Románia felé tartanak. Hogy Dornavatrán lesz-e a hely, ahol találkozhatunk velük vagy egyebütt — azt senki sem tudta. Először a mozgó frontnak kellett megállni, hogy megállhassanak az ütegek, s ha majd meglesz a találkozás véglegesnek tekinthető helye, akkor indulunk. Még nem volt rádióirányítás, nem repülőgépek vitték a frontra az utánpótlást. Néhányunknak még arra is szántak időt, hogy elvégezzük a telefonista tanfolyamot.

POLITIKAI ISKOLA KEZDŐKNEK

Sebestyén tizedes volt a telefonista tanfolyam atyamestere. Kiderült, hogy rendkívül érdekesen tud előadni. Elmondja, hogy a telefon így meg amúgy. Annak a jelentősége a szolgálatban és általában. Hogy mit kell tudni a telefonról mint műszerről. Mit a telefonistáról, annak a szerepéről, és milyen fontos annak a helytállása. A telefonnak a civil és katonai életben való jelentősége. A telefon mint hírközlő és olyan technikai berendezés, amivel nemcsak egyes embereket, nemcsak csapatokat, katonai egységeket, hanem egész országokat, népeket össze lehet kapcsolni. És . . .

Egyszer megáll mellettünk egy pipaszárlábú hadnagy, hallgatja Sebestyént és megkérdezi:

— Nem gondolja tizedes, hogy maga előbb-utóbb megfertőzi ezt a társaságot?

Sebestyén azt mondja, hogy nem. Azután vitatkozik egy darabig a hadnaggyal, a vitát nem értjük. A hadnagy a szabad-

kőműveseket emlegeti, a tizedes megpróbálja elintézni egy kézlegyintéssel, majd a további okvetetlenkedésre azt mondja, neki a szabadkőművesekhez semmi köze, és nem érdekli a szabadkőművesség. Mikor a hadnagy folytatja a magyarázkodást, amiben valami felelősségre vonás is lehet, Sebestyén fakírképpel hallgatja még egy darabig, azután udvariasan kijelenti, hogy folytatni szeretné a foglalkozást... Megteheti, mert ő a tanfolyam vezetője.

Hogyan jutottunk el idáig? A telefontól a szabadkőművességig és a hadnagy úr nyugtalanságáig.

Sebestyén tizedes, miután megmagyarázta a telefon különleges lehetőségeit a népek egymás közötti érintkezésében, beszélt a népekről és az emberekről, az emberi élet sajátosságairól is, amit meg kell figyelni, amire elég sokat gondolni sohasem lehet. Hogy mennyi mindenféle ember van közöttünk. Úr és szolga — gazdag és szegény. Jólét és nélkülözés, jog és jogtalanság. Most már, ha megnézzük azokat, akik a fronton túl vannak, közöttük is megtalálhatnánk a szegényeket és gazdagokat. Ott is megvannak ugyanazok a társadalmi osztályok, mint nálunk. Felfegyverzett magyarok, osztrákok, németek, oroszok, szerbek, románok állnak háború idején az egymással szemben ásott lövészárkokban, a felvonultatott rajvonalakban. A háború törvénye, hogy itt is elhangzik a parancs, amott is: tűz! — s akkor itt is, a másik vonalban is halottak, sebesültek vannak. A háború törvénye, hogy egyik lövészárokból a másikba tüzelnek a katonák, és ha a lövés nyomán felfordul valaki, jóleső érzéssel szokták mondani: eggyel kevesebb ellenség!

Sohasem mondta ki, hogy az osztályokra tagozódó társadalmakban egy népen belül nagyobbak lehetnek az ellentétek, mint amit esetleg háborúval próbálnak eldönteni a lövészárkokban, s hogy az úr nagyobb ellensége lehet a szolgának, mint orosz a magyarnak, szerb a magyarnak általában. Ő ilyesmit sohasem mondott. De valahogyan kibontakozott a beszédéből, hogy ember és ember, osztály és osztály között magas elválasztófalak, nagy távolságok vannak. Hogy a falakat ledönteni, a távolságot eltüntetni, az élet kiegyenlítődését megvalósítani

milyen módon, milyen eszközökkel lehetne, arról ő soha szót sem szólt. Okos, jelképes beszédben elmagyarázta nekünk, hogy a nép — ami alatt ő félreérthetetlenül dolgozó népet értett — igazi ellenségeit nem feltétlenül azon az úton kell keresni, amelyiken mostanában rajvonalakba terelik, egymással szemben felállítják az embereket, fegyvert adnak a kezükbe . . ., de nem jelölte meg az igazi ellenség megkeresésének útját. Felvetett egy csomó kérdést, amire elmulasztott válaszolni, elhelyezett egy csomó bogarat a fejünkben, enyémben és másokéban, de hogy mit kezdjünk ezekkel a bogarakkal, ahhoz útbaigazítást nem adott.

Ha azt mondom, hogy ez a telefonista tanfolyam politikai iskola volt kezdőknek, akkor igazat mondok. De aki az iskolát csinálta, az nem volt kezdő a politikában.

Próbáltam eligazodni a tanítás zavaros sűrűjében, sehogy sem boldogultam. Kappelmayer főhadnagy urat most jobban gyűlöltem, mint a tőle kapott korbácsütés után, amiről különben — hiszen emlékeznek rá — éppen Sebestyén tizedes mondta nekem az első elítélő szót. Utáltam a hadnagyot is, aki kötözködött a tizedessel. Elgondolkoztam azon, hogy a túlsó front katonái között is lesznek szép számmal kappelmayerek — azok kétségtelenül ellenségeink. De lesznek ott Sebestyén tizedesek is. Miért volna ellenségem az orosz, a szerb, a román Sebestyén tizedes, és miért volna az ottani Dobi és Bolega köztüzérnek ellensége az itteni Dobi és Bolega köztüzér? Hová lehet jutni az ilyen következtetésekkel? Nem tudtam tisztázni magamban a kérdéseket, és nem láttam a megoldásukhoz vezető utat. Odáig dehogy merészkedtem el az okoskodásban, hogy eszembe jutott volna a parancsok bírálata, vagy épp azoknak a megtagadása.

Egyszer foglalkozás közben megkérdezem a tizedest, nem volna-e kedve eljönni sógoromhoz, akit ismer, s úgy sejtettem, kedvelik egymást. Azért is hívom, mert Juliskánk látogatóba jött, harapni- és innivalót hozott nekem, jólesik részeltetni Sebestyént a hazai kóstolóból.

Eljön a tizedes, mértéktartóan iszik, sógorom annál többet.

Nem akar szégyent hozni a vasutas hagyományokra. Politizálnak. Sógorom fölényeskedve, öntelt módon, ami nem tetszik nekem. A vendég nyugodtan. Érvelésének sem módját, sem tartalmát nem tudtam akkor átfogóan megítélni, most már azt mondhatom róla, hogy internacionalista szocialista módjára beszélt és magyarázott. Azt is mondhatom, hogy agitált.

Kérdezi tőlem, hogy iskolai könyvemen kívül, amelyben minden szép és jó, s amelyben a szegények és gazdagok dolgát olyan okosan, szépen eligazították, olvastam-e valamiféle könyvet, ki volt az írója? Elmondom, hogy édesapám télidőben, ha a magtárban nem volt éppen munka, és ha este nem esett ki a kezéből a kanál is a fáradtságtól, felolvasott nekem. Jókai-könyveket olvasott, az „Aranyember"-t, a „Fekete gyémántok"-at s Jókai egyéb munkáit.

— Persze — mondja kedvesen a tizedes —, Komáromban Jókai lehet az egyetlen író, és Szőnyben biztosan Komárom körül forog egy kicsit a világ . . .

Nagyjában így van, érdekes, hogy ily találóan jellemzi a vén várossal kapcsolatos érzéseinket. Elmondom neki a magam szavával, botladozva, mert szokatlan a beszéd; nehézkesen, mert nem szoktam hozzá az érzések ilyenfajta boncolgatásához, hogy csakugyan szeretjük Komáromot, de nemcsak mi, hanem úgy látom, vonzódik oda az egész környék falusi népe. S hogy ha csavarogtunk a városban, vagy apánkkal, anyánkkal mentünk, akik vásároltak odaát, a Duna északi partján, sohasem kerültük el a Jókai utcát. Megálltunk mindig a ház előtt, és elolvastuk a rája helyezett táblán a feliratot: „Ebben a házban született Jókai Mór." No, meg a szigetre is szerettünk járni. Áll ott egy öreg nyárfa, amelyről verset is tudok, de azt nem tudnám megmondani, ki írta:

Komáromi öreg nyárfa, ott a sziget alján,
Ottan áll már hatszáz éve, vagy ezer is van tán.

Beszélek a nyárfáról, csodálatos lombsátráról, amely alatt néha tömegével tanyáztak éjszakánként szlovák aratók, akik du-

nántúli-alföldi uradalmakba munkára indultak, az öreg nyárfa volt útjuknak fontos állomása. Itt gyülekeztek, és innen hozta át őket a komp a déli partra, ahol azután szétszéledtek.

Kérdezi Sebestyén, hogy tudok-e valamit ezekről a szegény tótokról, volt-e velük valami dolgom, hozzájuk valami közöm. Elgondolkozom a kérdésen és kutatok az emlékeimben. Hozzánk is jártak munkára, hónapos munkásoknak neveztük őket, mert ennyi időre szoktak elszegődni, olcsóbban, mint amennyit a helybeli munkások kaptak. Krumpliszedés idején, mint gyerek, sok kicsi társammal együtt napszámoztunk a Lőwinger—Porzsolt-uradalomban. Nagyon erős, kedves arcú hónapos szegődött szlovák leány után szedtem a krumplit. Vörös szeszkrumpli volt, rengeteg termett a bokrok alatt. Gyenge dongájú fiúcska voltam, nehéz a kosár, sok a krumpli, s ha a leány nem segített volna nekem a kocsihoz elcipelni, aligha boldogultam volna. Ha pihenő volt, vagy végeztünk és hazaindultunk, a leány olykor éppúgy magához vont, mint Juliskánk, megsimogatta, megcsipkedte az arcomat.

A tizedes úgy hallgatja a mesémet, mintha a világ leglényegesebb dolgát mondanám, és faggat, hogy „volt-e még valami élményem ezekkel a tótokkal". Hát volt, de ezt már pironkodva mondom el. Ugrattak a társaim, maflának, ügyetlennek mondtak a lányok körül, s egyszer elcsentem Julink tükrét, próbálkoztam valami csintalansággal, hogy bizonyítsam legénykés elszántságomat, kielégítsem a leánytitkok dolgában bennem égő kíváncsiságot. Észrevette a lány, érdemem szerint elvert, de keservesen sírt is közben, s ez nekem talán jobban fájt, mint a verés. Sírtam én is. Utána egy darabig nem törődött velem, de délfelé megbékélt, és attól kezdve testvér módján szerettük egymást mindaddig, amíg a munka tartott.

Vártam, hogy Sebestyén kinevet a gyerekes históriámért, ő azonban csak komolyan, barátságosan, kedvesen nézett rám, és később nem éreztem bántásnak, amikor sógorommal való vitatkozásában újra meg újra gyereknek nevezett.

Közben eszembe jutott annak a szigeti versnek egy másik strófája, azt is elmondtam:

Kik azok a félistenek a harkályi sírba?
Egynek sincs a vitéz neve történetbe írva.

De ez sem igazított el bennünket sem az író, sem az emlékezetemben megragadt vers célja dolgában. Viszont eszembe jutott az a versecske, amit az iskolában Komárom megyéről tanultunk:

Itt Tata, Szőny, Neszmély és Komárom vára,
Mely még ellenségnek nem jutott karjára.

Ehhez elmondtam, hogyan sorakoznak a Komárom városát körülvevő erődítmények. A Werk I. kezdődik a Dunánál, tovább a Werk II. és a Werk III. sorakozik. A Werk XII. zárja be az erődítmények sorát, ez már a Vág—Duna torkolatánál fekszik.

A tizedes visszatérített olvasmányaimra, és eszembe jutott az „Egri csillagok", amit annyira szerettem, hogy mikor elolvastam, utána elmeséltem csúszkáló társaimnak Nagy-Egervár ostromát, olyan érdeklődés mellett, hogy éjfél után mentünk haza a jégről. De ezen túl már csak Rózsa Sándort tudtam mondani és egyéb ponyva dolgokat, azt sem sokat. Hol volt még akkor Móricz Zsigmondnak a nagy regénye, amivel kiemelte Rózsa Sándort a füzetes regényhősök sorából, és megrajzolta a múlt század derekának népi hős betyárját: urak ellenségét, szegények barátját? Mi a ponyvaregényekből ismertük Rózsa Sándor, Sobri Jóska, Angyal Bandi, Bogár Imre nevét.

És akkor Sebestyén rám mutatva, a sógoromhoz fordult:

— Nézd ezt a gyereket... Puskát adtak a kezébe, és mahol-nap kint lesz a fronton, nem is puskával fog hadakozni, hanem ágyúval lövöldöz amazokra, akik talán éppen ilyen szegény és a világ dolgában járatlan, tapasztalatlan gyerekek, mint ő. Ha hallgatod, akkor megérted, hogy játék és könyv volna még a kezébe való, szülői gondoskodásra, a család szeretetére volna szüksége. Minél több kenyérre, húsra, tejre, hogy fejlődjék, erősödjék. Mit kapott eddig az iskolában, mit a papoktól, hogy

megértse a világot, amelyben él? Elgondolkozhat az otthoni nyomorúságon, s azon is, hogy a papok megáldották a fegyvereket, amelyekkel ölni küldik. Győzelmet kértek istentől a fegyvereinkre, halált amazokra. Mi hasznod lesz neked, nekem, mi haszna lesz ennek a gyereknek, ha az isten nem amazoknak a papjaira hallgat, hanem a miénkre, és valóban győzedelmeskednek a fegyvereink, elpusztulnak azok, akiket ellenségeinknek neveznek?

Beszélt a nemzetről, az államról, a társadalomról, az osztályok szembenállásáról, most már sokkal nyíltabban, világosabban, mint a tanfolyamon. A vallásról, amit társadalmi rendünkben emberek félrevezetésére, igazságtalan és embertelen állapotok védelmére, túlvilági szörnyűségek emlegetésével emberek riasztására, megfélemlítésére, keserűségeik lefegyverzésére használnak fel. De használható-e egyébre? Az ő meggyőződése szerint nem. Nem bánja ő, hogy sógorom ragaszkodik a hitéhez, de neki csak hagyja meg a hitetlenségét, hogy annál bátrabban verekedje meg a maga földi harcait.

Sógorom a maga helyzetével meglehetősen elégedetten, védelmébe vette a rendet, aminek ő — így mondta — sok előnyét látta. Munkás-paraszt szülők gyermeke. Napszámozott, aratott, masinázott. Dolgozott az egész családja. Akkor olyan nehéz volt a sora, olyan ínséges a helyzete, hogy állapotával soha elégedett nem lehetett. De tudott rajta változtatni. Az utolsó kévénél bevágta masinázó kalapját a dobba, megmondta társainak, hogy az atyaúristennek sem arat és masinázik többet. Azok kételkedtek, mondták, hogy hallottak ilyen indulatos fogadkozásokat másoktól is, nem lett belőlük semmi.

— Volt valamelyes kapcsolatunk a vasúthoz, ki ne élt volna vele — folytatta. — Vasutas lettem. Dolgoztam, tanultam, kalauz lettem, szépen megvagyunk. A többi régi munkástársam csak gürcöl, robotol tovább . . .

Sebestyén mosolyog, én pedig belekérdezek a sógor elbeszélésébe:

— Mi lett volna akkor, ha minden arató, minden masinázó elment volna a vasúthoz? Felvették volna valamennyit? Elfér-

tek volna mindannyian a vasútnál? S most már mindegyik kalauz lehetne?

Persze, hogy nem ... felel a sógor, és hozzáteszi, hogy a nép egy részének már csak azért is meg kell maradnia a földnél, mert a gabonát le kell aratni, amit levágtak, az csépeletlen nem maradhat, mert abból lesz a kenyér.

— Azt persze a vasutasok sem nélkülözhetik — mondom én. — De van-e valami rendje annak, hogy igazságosan kiválogassák: ki menjen a vasúthoz, kiből legyen kalauz, és ki maradjon az aratásnál, a masinázásnál? Nem volna-e valami módja annak, hogy ne mindig ugyanaz a szegény nép masinázzon, és ne ugyanazoknak a kamrájába, magtárába döntsék a tele zsákokat? Miért jutott emezeknek a föld és jómód, amazoknak pedig a napszám és a szegénység? Lehetséges-e, hogy ezt az igazságtalan, kegyetlen osztályt éppen a jóságosnak mondott isten végezte volna az emberek között?

Magam sem tudom, hogyan raktam össze akkor ezeket a vakmerő kérdéseket, amelyekre mit tudott volna válaszolni az én sógorom? Fordított egyet a szaván, de azzal megint zsákutcába szaladt. Hogy persze abban igaza van Sebestyénnek: gyerek vagyok, isten ellen való vétek ilyen gyerekeket háborúba vinni. De azért én is oka vagyok a sorsomnak. Nem a családunk újév-szilveszteri vitájáról szól, mert az gyerekség. De ha idejében szólunk neki, akkor tudott volna segíteni, s most nem csukaszürkében ülnék az asztalnál, hanem vasutas egyenruhában. Nem a frontra, hanem békés vasutasszolgálatra készülnék. Mert ő igenis fel tudta volna használni az összeköttetését a családja javára, az én mentesítésemre.

Erre megint csak az lehetett a válasz, hogy minden hadköteles-sorba került gyerekből aligha lehetett volna vasutast csinálni. Nem fértünk volna el mindannyian a vasútnál, és ha már háborúznak, akkor kell a katona.

Ha már háborúznak. A tizedes egyszerűen, okosan, érthetően megmagyarázta, miért nem lehet békesség a földön, miért törvényszerűek a háborúk a kapitalista társadalmi és gazdasági rendben, s hogyan kellene munkálkodni mindannyiunknak e

viszonyok megváltoztatásán, a kiegyenlített életért, amelyben minden ember egyenlő eséllyel indul, és munkája, képességei szerint boldogul.

Sógorom elégedett a maga életével, annak alakulásával, Sebestyén nem akarja elvenni tőle az elégedettségét. De hát öt gyerek van a családban. Ha nem változik a világ, lehet-e mindegyikből kalauz, annyira-amennyire rendesebben megfizetett vasutas abban a hazában, amit a sógor talán még hazájának nevezhet, de szeretett hazája lesz-e gyerekeinek, akik nem találván helyüket a vasútnál, ebben a társadalmi és gazdasági rendben menthetetlenül visszacsúsznak a nyomorúságba, szolgasorba, amiből apjuk felkapaszkodott. S ha így van, akkor nem kötelessége-e sógoromnak a maga vasutas elégedettségéből visszatekintenie a fajtájára, a régi osztályára?

— Le kell dönteni a gazdasági és társadalmi korlátokat, a felekezeti válaszfalakat is. Nemcsak nálunk, hanem mindenütt. Enélkül nincs boldogulása a dolgozó népnek . . .

A maga nyugodt módján, szinte szenvedély nélkül mondta, és mégis úgy hangzott, mint valami harci riadó.

Utána el is búcsúzkodott. Pestre megy, mondta, mi ketten már nemigen találkozunk, mert mire ő visszatér Újvárra, bennünket már elvittek a frontra. De később majd csak találkozunk és biztosan lesz beszélnivalónk.

Sógoromat meghívta saját otthonába, Losoncra. Vele majd ott folytathatják a vitájukat.

Bennem örökre megmaradt ennek a beszélgetésnek az emléke.

BUDAPESTI KALANDOZÁS

Tíz nap szabadságot kaptam, még egyszer hazamehettem a frontra indulás előtt. Ez már olyan hosszú szabadságnak tűnt, hogy munka nélkül nem maradhattam. Ahol akadt valami alkalmi kereset, utána mentem. Összegyűlt valamennyi pénz, aminek egy részét édesanyámnak adtam. Nehezen fogadta el. A búcsúzás megint fájdalmasan esett, de ebben már több be-

letörődés volt, mint legutóbbi elválásunkban, amikor otthon töltött két napomba annyi bánatot tudtak az enyimek összesűríteni.

Készülődünk a menetre, s mintha a régi frontkívánó, harcias hetykeségünk csökkent volna valamennyire. Nem arról van szó, mintha sírna a nép, de kevesebb az elszántság, és többet emlegetik a sebesülést, a hősi halál lehetőségét.

Október második felében vagonokba raknak bennünket, Budapest—Nagyvárad—Kolozsvár az útirányunk.

Elindulunk, és első napi utazásunkból azt látjuk, hogy akik küldenek bennünket, s ahová várnak, azoknak nem lehet olyan sürgős a mi utazásunk, ahogyan a menetéletet mi Érsekújváron elképzeltük. Itt is, amott is állunk, ácsorgás az utazásunk, és csak másnap érkezünk Budapestre, Kőbánya valamelyik pályaudvarára, ahol azonmód félretolnak bennünket egy mellékvágányra. Miért állunk, mi lesz velünk, mikor indulunk tovább, senki sem tudja. Ételünkkel sem törődik senki, s ha nem volna mindegyikünknek valami kis hazai elemózsiája, az állomásparancsnokságtól éhen tölthettük volna a napot. A bizonytalanságot és a gazdátlanságot az emberek nagyobbik fele arra használja fel, hogy gyorsan szedje a sátorfáját, bemegy a városba. Engem egy öreg főtüzér buzdít, menjünk együtt. Mondom, hogy sohasem voltam Pesten, megnyugtat, ő annál ismerősebb, és majd meglátom, milyen jól elszórakozunk.

Megyünk, és nekem tetszik a külváros, az utazás villamoson, a kalauznő udvariassága. A Városligetben kötünk ki, s ott fogunk eltölteni hosszabb időt, nézelődéssel, sétával, üldögéléssel, egy pohár itallal.

Belénk szalad egy közülünk való fiú, csuromvizes és annyira elesett szegény, hogy majdnem az ölünkbe hull. Kétségbeesetten mondja el, liheg az izgalomtól, hogy elmaradt a társaitól, azóta lót-fut összevissza, és ez a gonosz pesti nép vagy nem érti, vagy nem akarja érteni őt, senkitől sem kap útbaigazítást. Kérdezik tőle, hol áll a szerelvénye, melyik pályaudvarról jött a városba, de honnan tudná ezt? Megmondta mindenkinek, hogy tüzér, Nyitra megye Zsére községből való, frontra megy,

és meg kell találnia társait, mert különben mi lesz vele, bajba kerül. Ezzel senki sincs kielégítve, otthagyják az emberek, vagy éppen kinevetik.

— Hol hagytad a többieket? — kérdezi a főtüzér.

— Ahol csúszkálnak, sokan csúszkálnak — mondja a legény.

— No, akkor nincs nagy baj — szól az öreg, s valóban, néhány perc múlva már ott vagyunk, ahol sokan csúszkálnak: a jégpályánál. A sok nép ott volt — csodálatosan szépen korcsolyázott némelyik —, de a zsérei legény társai már nem voltak ott, s ő elhatározta, hogy most már nem tágít mellőlünk. A főtüzérnek nem tetszik a dolog, már korábban is úgy viselkedett, mint valami megtáltosodott bakkecske, most ajánlja a zséreinek, maradjon a jégpályánál, nézze csak a csúszkálókat, majd visszajövünk érte.

Annyira biztatja a maradásra, hogy szegény fickó majdnem sírva fakad félelmében, hogy megint elvész a pesti sokadalomban. Pártjára keltem, és hármasban mentünk tovább, ődöngtünk jobbra-balra, nézegettük ezt a pesti világot.

Közben aztán a legkülönbözőbb félelmek támadtak bennem. Semmiféle igazolványunk nem volt. Bármikor belekeveredhetünk valami katonai vagy rendőrségi ellenőrzésbe, takarodó után akárhol belebotolhatunk a járőrbe. Arra is gondoltam, hogy hosszú távollétünk ideje alatt elindíthatják a szerelvényt, s akkor mihez fogunk? De a főtüzér csak ragaszkodott hozzá, hogy töltsük az időnket a kedve szerint, bármennyire ódózkodtunk, akármennyire idegeskedtünk.

Jól megjegyeztem a pályaudvart s a helyet, a vágányt, ahová kocsijainkat félretolták, s ahonnan mi a városba elindultunk. Este hűlt helyét találtuk a szerelvénynek. Elmentek volna? Úristen, mi lesz velünk?

— Mi volna? — kérdez vissza az öreg. — Majd utánuk megyünk személyvonaton.

Talál egy félreállított, üres személykocsit. Az ajtók zárva, de törött az egyik ablaka, ajánlja, hogy másszunk be azon, s ha hideg van, azt is kibírjuk reggelig, jól betakarózunk a köpenyünkbe. Reggel aztán majd csak lesz valahogy. Magamban

szitkozódom, miért adnak csillagot egy ilyen embernek, azonban az öreg szivar már mászik is a kocsiba, a betört ablakon keresztül, a zsérei meg utána.

Én nyugtalan vagyok, nem követem őket, hanem elindulok az állomásparancsnokságot megkeresni, hogy megtudjam, mi lett a szerelvényünkkel, a társainkkal. Ha eresztenek, majd visszajövök hozzájuk, de valószínűbbnek gondolom, hogy igazolvány hiányában ottfognak a parancsnokság őrségén vagy egyebütt. Nem volt bennem valami szilárd a visszatérés szándéka. Mondtam, hogy az állomásparancsnokságra megyek, de azt sem tudtam, hol keressem, és feltámadt bennem az aggodalom, hogy ha valami félvad közös hadseregbeli tiszt elé kerülök, mi lesz a sorsom? Szökött katonának nézhetnek, belöknek valami tetves cellába, és ki tudja, meddig vakarózhatom ott, mielőtt kikerülnék, és még mi lehet velem azután.

Ácsorgok, tanácstalankodom az állomásépület közelében, szembejön egy nő, rám szól:

— Erre jöjjön, velem jöjjön vitéz úr, mert az állomásnál igazoltatnak. Ha nincs igazolványa, bajba kerül, elfogják . . .

Igazolványom nincs, de vele sem akarok menni, durván megpróbálom lerázni magamról az egyértelmű és félreérthetetlen pártolási szándékát. Olyan disznókat mond erre, hogy hasonló beszédet nő szájából még nem hallottam. Aztán megint barátságosan ajánlgatja, ne menjek az állomás felé, mert ott igazoltatnak. Majd, látva a bizonytalankodásomat, mafla parasztnak mond, s megint disznólkodik egy hosszú sort. Először arra gondolok, hogy meg kellene verni — abban az időben átkozott hamarjárása volt a kezemnek, sokszor meg is bántam, de változtatni nem tudtam rajta —, azután megbékélek, és elfogadnám az ő segítségét is, hogy szabaduljak nehéz helyzetemből. Megmondom a járatlanságomat, tanácstalanságomat, ő megint csak elölről kezdi a nótát, a korábbi disznó módján. Látva felindultságomat, végül elfut, és vissza-visszafordulva szidalmaz.

Megyek az állomásra, karszalagos katonarendőrök karjaiba szaladok. Mondom nekik a bajomat, elhiszik a történetet, annál

inkább, mert előttem néhányunk már a kezükbe került. Halálcédulám felmutatásával igazolom magam, s az állomás katonai parancsnokságához igazítanak.

Barátságos képű hadnagyunk, a transzport parancsnoka, akiről azt sem tudtam, ismer-e vagy sem — nevemen szólít, és látom, hogy neki majdnem akkora volt az aggodalma miattunk, mint a miénk, s most őszintén örül, hogy sorra megkerülnek a legényei.

Hol jártam, kérdezi, és a többiek, akik körülötte vannak, érdeklődve, tréfálkozva, jókedvűen hallgatják történetemet a városnézésről, a főtüzér bakkecske természetéről, az elveszett és hozzánk csapódott zsérei gyerekről. Elmondom az ijedelmemet, s hogy a főtüzér a zséreivel egy személykocsiban várja visszatérésemet. Beszélek a nőről, akivel az állomás előtt találkoztam, s hogy miket mondott nekem, hogyan szaladt el, amikor megértette, hogy amire számít, ahhoz nincs kedvem, viszont szívesen elverném. Ehhez neki nem volt kedve.

— Hol teremtődnek ilyen emberek, én ezt egyáltalán nem értem, hadnagy úr... — mondom, s nevet a hadnagy, nevetnek a többiek.

Megnyugtat, hogy a pályaudvarnak egy másik részébe tolták át a szerelvényünket. Majd reggel megkeressük a többieket, együtt megyünk az alakulathoz. Kérdem, mi lesz a főtüzérrel és a zséreivel a személykocsiban, a hadnagy biztosít, hogy ha az öreg olyan nagylegény volt a városban, ráfér egy hűvös éjszaka. A zséreivel majd csak megvigasztalják egymást. Én már csak maradjak itt, a melegben, megérdemlem.

Ultiztak egész éjszaka, és én néztem őket...

Reggel a hadnagy tovább folytatta a tréfát, engem hazavitt a kocsijainkhoz, ráhagyta a főtüzérre, hogy megtaláljon bennünket. Volt erre idő, mert csak másnap éjfélkor indultunk tovább.

Mikor felbukkant az öreg, biztositottam róla, hogy a legnagyobb szeretettel vártam őket. De valahogyan meglátta rajtam a kajánságot, és gorombán rám támadt:

— Sohasem felejtem el ezt neked, te komáromi tróger!

Kinevethettem vagy visszavághattam volna, és egyik épp olyan keservesen érte volna, mint a másik, mert jó szót nem érdemelt. De csak megnéztem, ő meg odábbállt a maga megsértett főtüzéri méltóságával.

ÉHSÉG, TETŰ, KESERŰSÉG

Elindulunk, megállunk — elindulunk, félreállítanak — elindulunk, visszatolatnak: így megy ez három héten keresztül. Messze az út Budapesttől Erdélyig, s közben a szegény tüzér isten legelhagyatottabb árvájának érzi magát, mert éhezik, eltetvesedik, és tapasztalja, hogy gyámoltalan parancsnoka csak arra való, hogy viselje a hadnagyi csillagot, de rangjának és tegyük hozzá, kötelességeinek megfelelően élni vele képtelen. Fázunk és csak jó sokára sikerül átszállni olyan vagonokba, amelyeket fűteni is lehet. Tetveink ebben az új helyzetben, amikor a tüzelő nem gond, mert minden állomáson van fa, és ki tudná azt megőrizni a didergő katonától, no, ebben az új helyzetben a ruhánkban, hajunkban, a vagonok padlóján, a szalmában nyüzsgő tetvek megelevenednek, még nagyobb buzgalommal marnak bennünket, mint eddig, és félelmetes buzgósággal szaporítják egymást.

Éhesek vagyunk, vakaródzunk és káromkodunk éjjel-nappal.

Megállunk egy állomáson, ahol talán csak egy órát, de lehet, hogy egy-két napot fogunk tölteni. Hadnagyunk, aki a kőbányai állomáson olyan jó parancsnoknak tűnt, itt is próbál az lenni, de nincs hozzá tekintélye, és ennek mi koplaljuk meg az árát.

Ennyi meg ennyi embernek meleg étel kellene? Hogy gondolják? Nem számítottunk magukra. Van meleg étel, de nem adhatjuk oda, mert németek jönnek maguk mögött, parancsot kaptunk, hogy azoknak kell biztosítani a reggelit, az ebédet, a vacsorát. Álljanak félre, s ha marad valami, akkor kapnak. Ha nem marad, akkor nem marad! A hadnagy itt istenkedik, amott istenkedik, szaladgál parancsnokságra, próbál segíteni, de nem

hallgat erre az emberre senki. Kiabálni kellene, asztalt kellene verni, vagy mit tudom én, de ez a hadnagy ilyesmire képtelen.

Sopánkodik, hogyan is lehetne segíteni a bajon?

No, az egyik állomásra befutott a mi szállítmányunk. Látjuk, hogy előttünk már megérkeztek, és az állomás konyhája elé ebédért sorakoznak a 82-es székely bakák. Igen ám, de ott vannak a németek, ők már a székelyek előtt ideérkeztek, és a konyhánál most is úgy szól az eligazítás, hogy a németeket rendesen el kell látni. Ám a székelyek kezükbe veszik sorsuk intézését, és miközben tisztjeik illő módon és cinkosan erre néznek, mikor amarra történik valami, s az isten világáért nem látnának okot a beavatkozásra — a bakák rámennek a németekre, olyan báborúságot csinálnak, úgy elverik a „szövetségest" a konyha mellől, hogy gyönyörűség nézni ezt a hadműveletet.

A mi hadnagyunk csak egyik lábáról a másikra állt ijedelmében, hogy mi lesz ebből a csatából, az állomásparancsnokság pedig egyszerre lemondott róla, hogy teljesítse a valahonnan felülről kapott parancsot, előnyben részesítse a németeket. A felsőbb parancsnokság messze volt, a székelyek viszont helyben, és olyan harci tűzben, hogy ép ésszel semmiféle parancsnok nem merhetett elkezdeni velük.

Megkapták ezek a 82-esek hiánytalanul a maguk ebédjét, még mi is belesodródtunk a jólétbe. Itt már a németek kapták azt, ami megmaradt. És nem dőlt össze a világ, csak éppen jóllakott az éhes magyar katona-nép.

Parancsnokunk ily módon kapott valami eligazítást: hogyan lehet segíteni az élelmezési bajainkon. És ha ő nem is mert élni ilyen módszerekkel, ránk nem maradt hatástalan a székely bakák példamutatása.

Maroshévízen rakodtunk ki irgalmatlanul eltetvesedett vagonjainkból, azzal az eligazítással, hogy gyalog megyünk tovább. No jó, megyünk, de hová?

— Hol az istenben van már az a háború, hiszen ágyúlövést sem hallani! — kiált fel közülünk valamelyik. Menetelünk a hegyek közé, téli ruhába öltözködő szálerdők, keskeny irtások között, kanyargó utakon, egészen Borszékig. Ott alszunk utol-

jára együtt, a hegyoldalnak szalasztott, fenyvesek között bujkáló kedves faluban kapjuk meg egy reggel az elosztást, s az utasítást, hogy induljunk el megkeresni az ütegeinket. Én az első üteghez kaptam beosztást, s megint együtt vagyunk a pesti öreg főtüzérrel és a Városligetben hozzánk csapódott zsérei gyerekkel. A főtüzér mondja, hogy isten segítségével eddig minden jól ment, azután nekivágunk az erdőnek. Bélbor felett van állásban az első üteg, előbb egy vezérkari százados volt a parancsnoka, hogy ezzel mi történt, nem tudjuk, most Bokros nevű főhadnagynál kellett jelentkeznünk.

Az üteg első lövegéhez kaptam beosztást. Ennek örültem, mert ilyen mintájú ágyúnál képeztek ki Érsekújváron, és tudtam, hogy Sebestyén tizedes keze alatt minden műveletet, amit az ágyúval és körülötte végezni lehetett és kellett, jól megtanultam.

Másutt mutatkozott a baj. Én voltam ennél a lövegnél a legfiatalabb — kor szerint 19—24 évesek voltak a többiek —, én voltam az újonc, és sohasem gondoltam volna, hogy háborúban, frontszolgálatban annyi terhe lehet a fiatalságnak, az újonci állapotnak, amennyit itt rám raktak a többiek.

Mindenkinek megvolt a becsületes neve, azon szólították. Én „újonc" voltam. Az ágyúnál megvan minden tüzérnek a maga dolga, az enyém is megvolt. De azonkívül a legkülönbözőbb feladatok jelentkezhetnek, és annak elvégzése a mi lövegünknél mindig az „újonc" kötelessége volt. Ha nappal menni kellett valahová, szakaszvezetői rangú lövegvezetőnk körül sem nézett, csak mondta, hogy „induljon az újonc". Ha éjjel zörgött a telefon, legmélyebb álmomból is érdemes volt nekem késedelem nélkül felserkenni, mert a csengetést úgyis nyomban követte a lövegvezető jelentése: „Jó, megértettem, máris indul az újonc!" S az újonc máris indulhatott a rajvonalba vagy az üteg figyelőállásába, vagy mit tudom én, hová. Senki sem veszi észre, hogy ez a szegény fiatal újonc majdnem összeroskad az egyedülvalóságában, a keserűségében, hogy sem barátja, sem bajtársa, hogy vele senki együtt nem érez, hogy éjszaka vagy nappal, tűzben vagy csendes órában szinte meggondolás nél-

kül elküldik őt a pokolba is, mert ő az újonc, s még annyi öröme sincs, hogy ketten volnának újoncok, ketten osztoznának a keserűségben és a terhekben.

1916—1917 kegyetlen telét senki sem fogja elfelejteni, aki abban az időben az erdélyi havasok harcterén élt vagy katonáskodott. Az „újonc" ott volt, és nemcsak a téltől, a hidegtől, társai embertelennek érzett közönyétől szenvedett, hanem a félelemtől is. Fiatal volt az újonc, régen lekopott már róla az érsekújvári harci kedv, és az erdőségben járva most már ő is kesergett azon: miért is született 1898 szilveszter éjszakáján, miért nem később egy nappal . . .

Küldték az újoncot, és ment a sötét éjszakában, olyan utakon, amelyek nem voltak utak, és sohasem lehetett tudni, tulajdonképpen hová vezetnek. A célt, ahová mennie kellett, sokszor még nappal is nehéz volt megtalálni, hát még éjszaka. Hihetetlen sötét volt ezekben a rengeteg erdőkben, magától a sötétségtől is félni lehetett. A feje fölött vagy a közelében el-elfüttyögött egy eltévedt puskagolyó, ki tudja, hol lőtték ki, de amint elsuhant, éppúgy bele is találhatott volna a küldöncbe. És hallatszottak az erdő hangjai, amiket az újonc nem tudott hová tenni, mivel magyarázni, hiszen ezeknek az erdőségeknek egész más hangjaik voltak, mint amelyeket otthon megszokhatott, ha ugyan otthon estidőben vagy éjszaka erdő közelébe engedték. Hátha farkasok törnek rá az ismeretlen neszek mögül? Hiszen a farkasok itt vannak, az kétségtelen, s az emberek annyit beszélnek a farkas támadó kedvéről, vérengző hajlamáról.

Az újoncot indítja a szakaszvezető, akit az semmire sem becsül, mert megfigyelte, hogy félelmében vagy miért, szentek érmecskéiből egész füzért visel a nyakán a dögcédulája mellett. Ha baj van, ezeket morzsolgatja, és néha fennszóval is imádkozik, húzza le istent az égből, ha pedig nincs baj, akkor azért morzsolgatja az érmecskéket, azért mondja imádságait, hogy ilyen szent gondolkozású emberre ne is szakadjon rá a veszedelem. Imádkozik, istenkedik és ügyeskedik, hogy kihúzza magát minden kényes helyzetből, másokat toljon oda, mert erre

módja, hatalma van, hiszen szakasz- és lövegvezető, s akiket kezére adtak, azok kevesebbek, s közülük is legkevesebb az „újonc".

Tőlünk nem messzire erős tüzérségi párbaj, arra figyelek, és hallom, hogy szélesedik a szórás, hamarosan eléri azt a területet, amelyen át kell haladnom. Már mennék, de minket is riasztanak, és még visszafognak, hogy segítsek a felkészülésben.

Nem tudom, mi szállta meg a szakaszvezetőt, jobban megfigyel, mint máskor szokta, és még azzal is megtisztel, hogy nem „újoncnak" szólít, hanem a nevemet mondja, de nem jól, hosszú „ó" hanggal: Dóbi! Dehát miért is tudná rendesen egy újoncnak a nevét? És még jobban meglepődöm, mikor hallom a további mondanivalóját:

— Miért nem viszi magával a maszkját? És csak nem akar elindulni karabély nélkül?!

Veszem a szöges végű botot, megyek gázmaszk és karabély nélkül. Mit segíthet nekem ezen az úton a karabély és az otromba álarc? Mint éles kés vagy ezernyi tű, vágja és szúrja az arcomat a hideg, amihez foghatót még meg nem értem. Oroszok vannak előttünk, biztosan elhallatszik az állásukba, amint tipródó bakancsaim alatt csikorog-nyikorog a hó. De az is lehet, hogy a lövöldözés zaja elnyeli ezt a hangot. Mert lövöldöznek, mind hevesebben, mind ádázabban. Pergőtűz, össztűz vágja, töri az erdőt a közelben, s vajon mikor ér el hozzám? A hátam mögött dörögnek az ágyúk. A mi ütegünk tüzel.

A Vit-havas irányába kell mennem, és rákeveredek egy dorongútra. Érzem a félelmet, lobog bennem a harag azok ellen, akik néhány komiszkenyérrel többet szegtek meg, mint én, egykét évvel öregebbek, történeteik vannak, hogy milyen harcaik voltak Volhiniában, Jakubéninél, Dornavatránál, mit tudom még, hogy hol, s hogy milyen hősök voltak, én azonban csak újonc vagyok, és mennem kell. Közben — furcsa az emberi természet! — eszembe jut, hogy milyen pazarlás egy dorongút. Mennyi értékes fát kell ebbe beleépíteni, aztán gyorsan korhad, könnyen tönkremegy, és megint csak vághatják bele a sok fát, amit okosabban is fel tudnánk használni, például Ko-

máromban. Mit is lehetne ezzel kezdeni a fatelepen, hogyan dolgoznák fel, és mennyit keresne rajta Milch Viktor nagyságos úr és családja.

Taposom a havat, dörögnek az ágyúk, és észreveszem, most nem is félek a farkasoktól. Van azoknak annyi eszük, az élethez való ösztönük, hogy félrehúzódnak ilyen tüzérségi pokol közeléből, amely most ebben az erdőségben dúl. Vagy lehetséges, hogy közöttük is van beosztás, náluk is van újonc, s ezt ők is kilökik a veszedelembe, lelketlenül és igazságtalanul, ahogyan velem tették az én bajtársaim, az én imádkozó szakaszvezetőm?

Valakinek el kéne ezt mondani, meg kellene írni, hogy mit művelnek ezek velem, milyen keserves a sorsom. Persze édesanyámnak nem szabad írni erről, mert megszakadna a szíve, és segíteni amúgy sem tud.

Magamnak kell valamit csinálni, hogy fordulatot teremtsek a keserves életemben. Ha visszamegyek, ha visszajutok, képen vágom azt a nyomorult, gonosz szakaszvezetőt, hogy lepotyogjon a nyakából az aprószentek és kész. Nem ez a legjobb megoldás?

Észreveszem a rengeteg hótól, zúzmarától megterhelt fenyőágakat, amelyek összeborulnak a fejem felett, és időnként egy-egy szélfuvallatra rám permeteznek valamit a fehér terhükből. Lám, ezek gyümölccsel túlterhelt termőfák is lehetnének, s akkor alá kellene támasztgatni minden ágat, hogy le ne roskadjon. De lehetne olyan parancs is, mert mindenféle parancs lehetséges, hogy a hóval és zúzmarával terhes fenyőágakat is alá kell támasztgatni. Ha jönne a telefon, biztosan éjszaka jönne, hallanám, hogy mondja a szakaszvezető: „Jó, értettem, máris indul az újonc!"

Ezen elnevettem magam, és mintha valamit csökkent volna a hideg.

Célomat fedőnevéről ismerem: a „Fokos". Odaérkezem és a figyelő tiszt barátságosan nézeget:

— Olyan kisgyerek arcocskád van, fiam . . . Kicsattan a pirosságtól. — Majd hozzáteszi: — Nem volna kedved hozzám jönni?

Örülök a hadnagy kérdésének, megkérdezem, tud-e róla, hogy végeztem telefonista tanfolyamot.

— Akkor meg vissza sem mész, gyerek ... Legfeljebb a cókmókodért.

Kérdezősködik sorsomról, az ütegnél, az első lövegnél. Jólesik, hogy végre találok valakit, akit érdekel a dolgom, elpanaszolom keserűségemet, és ebből kiderül az is, hogy futárszolgálatom, amiből a figyelő tiszt megismert, egyáltalán nem önkéntes vállalkozás. Aztán meglepődik, mert kérem, várjon néhány hétig az átkérésemmel, mert most már kedvet éreznék rá, hogy jobban megismerjem a bajtársaim gondolkozását. Úgy érzem, a hadnagy érdeklődése valamennyire felbátorított, s ő is úgy értelmezi a kérésemet, mert ott tart reggelig, beszélget velem mindenféléről, barátságos, őszintének érzett emberi érdeklődéssel.

Az üteg felé könnyebb az út, lefelé futok, akaratlanul is sokszor meglódulok, le-lehuppanok, fenéken csúszom, majd megint felkapaszkodom, sietek tovább. Az egyik fordulónál visszahőkölök, halott emberbe botlom. Igen sovány, elcsigázott szegény, s nem látom rajta golyó nyomát. Nézegetem és helyzetéből arra következtetek, hogy vérhasban szenvedhetett, kénytelen volt leülni, és megfagyott. Nem is kell ehhez sok idő ebben a kegyetlen hidegben.

Otthon olyan örömteljes meglepetéssel fogadnak, amire egyáltalán nem számítottam ezeknél az embereknél. Attól féltek, hogy odavesztem éjszaka, s most, hogy mégis előkerültem, örülnek. Most törhetem a fejem, hogy miért. Ha van bennük emberi érzés, akkor miért bántak velem olyan embertelenül? Törhetem a fejem, okoskodhatok.

Kétségtelen, hogy Volhiniában, Bukovinában, mielőtt idekerültek volna — s ez sem nyugalmas, barátságos hely —, sokat szenvedhettek. Talán elhatározták, hogy itt a lehetőség szerint kímélni fogják magukat. Kispekulálták, hogy ha újoncot kapnak, az majd lót-fut, dolgozik helyettük, veszedelembe küldik, csakhogy valamennyire kipihenhessék, felejthessék a régi fáradtságukat és a keserűségüket.

De mit cselekedhettek volna, ha én nem vagyok olyan fiatal, annyira tapasztalatlan, beletörődő? Ha nem éjszaka, titokban, a pokróc alatt vagy erdei küldönc-futárútjaimat járva kesergek, imádkozom vagy káromkodom, hanem ellenszegülök nekik? Szabad jó érzésű embereknek ennyire visszaélni egy félig gyerek társuk, bajtársuk gyengeségével?

Mikor az erdőben rábukkantam a 14-es honvéd megfagyott holttestére, elhatároztam, hogy megváltozom.

Amikor hazaértem és örültek a jöttömnek, emberséget mutattak, megint csak ellágyultam.

De az irányító főtüzér hamar lángra lobbantja ellenséges érzéseimet.

— Tegnap éjszaka szemtelen és fegyelmezetlen voltál a szakaszvezető úrral szemben. Előbb azt gondolta, hogy emiatt kihallgatásra visz. Azután elhatározta, hogy mégis békében hagy, nem tesz semmit ellened, pedig megérdemelnéd.

Elfut a méreg.

— Mondd meg neki, tudom, hogy egy húron pendültök, tegyen azt, amit akar, az anyjának és minden családjának a jóistenit! Érted? Ezt üzenem, és így mondd meg neki!

Otthagyom és megyek a löveghez, látom, ott vannak az emberek, tanácstalankodnak. Mi történt? Mondják, hogy betöltötték feleslegesen, és Polák úgy belökte a lövedéket, hogy most nem tudják kimozdítani, kilőni pedig nem engedi az első tiszt. Az ürítőfa végén gyámoltalanul billegnek az öreg tüzérek, tele aggodalommal, mert ha isten akarja, bot is elsülhet, kapanyél is, hát hogyne tudna elsülni egy srapnel vagy gránát, ha beszorult, és ügyetlenül bolygatja az ember . . .

Megszólal az egyik öreg:

— No, kiskomám, mit szólsz hozzá?

— Ha rám bízzák öreg, kiveszem — felelek. Látom, hogy tamáskodnak, félnek is, bátorítom őket. — Ne féljenek, nem lesz semmi baj. Kiveszem.

Csodálkoznak nagyon, mert — hála Sebestyén tizedes alapos tanításának — néhány mozdulattal, egyszerűen, könnyen kiveszem a lövedéket a cső farából.

— Hogy tudtad megcsinálni? — kérdezik álmélkodva.

Szemtelenül felelek:

— Tudják, én 1848-ban tüzér voltam a komáromi várban, Klapka seregében, ott tanultam a kiürítésnek ezt az egyszerű módját.

Egyik nevet, másik nagyot hallgat, én pedig bemegyek a fedezékbe, jó meleg van, veszem a félretett reggeli feketekávémat, megiszom kenyér nélkül, mert kenyerem nincs, két napra kapunk egy komiszt, tegnap megettem a mai adagomat is.

Aztán hallom, hogy a figyelőből telefonált a hadnagy, közölte, hogy ki fog kérni.

Postát adnak át, otthonról és Nagytapolcsányból, Teritől. Juliskánk már hetek óta szomorkás hangú leveleket írogat nekem. Mi baja lehet — nyugtalan vagyok. Beteg talán, vagy valaki neki is a tyúkszemére lépeget, mint idekint nekem a bajtársaim? Nehezen kihámozom a leveléből, hogy édesanyám és Lidi megint szembetegséggel kínlódik, de félek, egyéb baj is lehet otthon, amit elhallgatnak előttem.

A szakaszvezető újabb levelet ad át. A tábori lap feladója Sebestyén tizedes.

— Kicsodád neked ez a Sebestyén tizedes? — kérdezi.

— Senkim. Kiképzőm volt Újvárban, onnan az ismeretség, amit fenntartottunk.

— Nagyszerű ember, ő volt az én kiképzőm is.

Úgy vágtam oda neki a választ, hogy megértse, nem bánom, ha szemtelenségnek veszi:

— Tanulhatott volna tőle emberséget.

Megnézett, azután magamra hagyott. Mielőtt ő is, de én is elgondolkozhatnánk a szóváltás folytatásának lehetőségein, más elfoglaltságunk támad.

Csulák főtüzér egy ló hátsó combját húzkodja elő a hó alól. Bőr nem volt rajta, valakik — ki tudja, mikor és miért — itthagyták. Ronda volt a formája, de hús volt. A rajkályha melegénél kiengedett belőle a fagyás, testvériesen elosztottuk a húst annyifelé, ahányan voltunk a lövegnél. Megfőtt, de olyan volt, mint a gumi. Rágni nem lehetett, csak nyeltük és nyeltük, amíg

volt belőle. Nem is tudom, mit adtam volna azért, hogy legalább egyszer istenigazában jóllakhassak. Alighanem így voltak vele a többiek is.

Újra meg újra irtóhadjáratot indítunk a tetvek ellen. Kimossuk a fehérneműt, alsóruhánkat, kirakjuk a 30 fokos vagy néha még annál is keményebb hidegre, bízunk benne, hogy nemcsak a víz fagy ki belőle, hanem a tetvekbe is belefagy a szusz. De hogy fagynak meg ezek. Napokig odakint lehetnek a hidegen, mikor a fedezékben felmelegszik és száradni kezd a ruha, azonmód élednek, mozogni kezdenek a tetvek.

Egy tizedes üvegbe gyűjti a ronda férgeket, csavarmenetes kupakzárja van az üvegjének. Leülünk az asztal köré, tiszta fehér papírt terít, kiönti rá a tetűgyűjteményét, és hangos szóval csalogatjuk-kergetjük a bandát. Úgy látszik, egyik fajta hang tetszik nekik, s elindulnak feléje. Másik hangra viszont hátraarcot csinál az egész tetűsereg, és ellenkező irányba masírozik. Mikor megunjuk a játékot, a tizedes visszaönti a tetveit az üvegbe, elteszi őket, hogy azután legközelebb megint elővegye a nép szórakoztatására.

Hogy ez nem volt szép szórakozás? Persze, hogy nem. Éppen olyan volt, mint az életünk.

Egyszer jön a parancs, hagyjuk el mostani állásunkat, menjünk át Hollósarokra. Alig rendezkedünk be, érkezik az új rendelkezés, hogy a Tölgyesi-szorosban keressen a parancsnokság megfelelő ütegállást. De ott sem igen melegedhetünk meg. Mire kitavaszodik — 1917 tavaszát mutatja a naptár, hamarosan észre fogjuk venni, hogy valami szokatlan történt odaát az oroszoknál —, már a negyedik állást építjük magunknak.

Ismeretlen hadnaggyal belőni megyünk az üteget. Mondják, hogy régi ember ezen a tájon, ismeri minden szögletét, nemcsak térképről, hanem a természetben is. Valami okból hosszabb időt töltött Pesten, most visszatért, és személyében megint egy új tiszt úrral kellett ismerkednem. Hófúvásos idő van, s olyan köd fekszik a völgyekben, hogy akár sűrű füstnek néz-

hetnénk. Kihúzom a telefonvonalat, kipróbálom, beszélek az üteggel, rendben van minden. Alkalmasnak látszó helyen, alig mélyebb, mint térdig érő lövészárokban elhelyezkedem. Nézem a ködöt, nem hiszem, hogy alkalmas volna a nap annak a fontos feladatnak az elvégzésére, amit ránk bíztak.

Hosszú várakozás után előbújik a tiszt egy gyalogsági fedezékből, látom, vacog a foga, annyira fázik, hogy nem is tudja egy nyomba igazítani a száját.

Elkészül a céllal, bemondom, az ütegnél megértik, és közlik, hogy a vezérlöveg leadta a lövést a meghatározott célra.

A kitűzött célpont tájékán nemhogy becsapódást láttunk volna, de még robbanás hangját sem hallottuk. Azaz hallottunk becsapódást, de majdnem ellenkező irányból.

A hadnagy módosítja a célpont beállítását. Leadom az ütegnek, megértik, közlik, hogy a megadott célra leadták a lövést.

Megint nem látunk becsapódást. Hallatszik a robbanás, de valahonnan tőlünk jobb felől, nekem úgy tűnik, mintha saját rajvonalunk mögül hallatszanék.

Nem kell sokáig várni a bizonyosságra, rohanva jön egy nyakigláb 18-as honvéd bakatiszt, ordít, hogy felnyársal, ha belelövetek a tüzérséggel az emberei közé.

— Én nem teszem azt — mondom. — Ebben a fedezékben van a hadnagy úr, tessék beszélni vele.

Beszél és a mi hadnagyunk most már nem mer megkockáztatni sem több célkijelölést, sem több próbalövést, aminek az ő számításai és helyismerete szerint kellett volna megtörténnie.

A hadnagy most már az orrát sem üti ki a fedezékből, rám nem gondol, eszébe sem jut, hogy nekem sem ártana egy kis felmelegedés. Közben megbolondul a telefonom, azzal is bajlódom. Kétszer is lehúzom pámpillás kis bakancsaimat, hóval dörzsölöm a lábam, mert félek, hogy lefagynak az ujjaim.

Nem messze tőlem, vastag fa mögött, bunda, szalmapapucs, hósapka védelme alatt áll a gyalogság figyelő őre. Néz engem, sajnál, odafigyel az oroszokra, akik 3—4 kőhajításnyira lehetnek tőlünk, idehallatszik a beszédük, s ha kicsit tisztul, látni is lehet a mozgásukat, valami izgalomban vannak, nem nagyon

fedezik magukat. Néha egy-egy lövést hallani, előfordul, hogy géppuska sorozatot. Hogy honnan és kik ellen, azt megfigyelni, megállapítani nem lehet, csak meg-megszólalnak a fegyverek, füttyögnek a golyók.

— Az ördög nem alszik — figyelmeztet az őr —, fedezd magad valahogyan . . .

— Maga nagyon bánná, ha valami elbírható sebet kapna? — kérdezem.

Hallgat egy keveset, azután mondja bánatosan, hogy elég nehéz azt elrendezni.

— Szörnyű élet . . . — hallom.

— Szörnyű, az úristenit! Éhes vagyok, fázom is olyan kegyetlenül, hogy rosszabb már nem is lehet.

Alighanem egyetért velem.

Végre jön a tiszt, két fegyveres honvéd kíséri, rendelkezik, hogy szedjem össze a vonalat, és megyünk haza. Visszaszáll belém a lélek, összefagyott kezeimmel nagy nehezen felszedem a műszereimet, a bicsakomat, amit jobb híján földszuronynak használtam, fedezéket ástam vele. A hadnagy indul, én még megkérdezem az őrt, miért hozta ez a tiszt a két honvédet.

— Alighanem a farkasok miatt . . . — véli.

— Vannak farkasok?

— Vannak bizony. Bőven.

Gyorsan végzem a dolgom, sietek felszedni a vonalat, iparkodom, hogy besötétedés előtt utolérjem a hadnagyot. — Féltem? Persze, hogy féltem.

Gyalogutak százait taposták ki a katonák a hegyoldalban. Melyiken induljak? Merre mehettek? Ha felfelé bandukoló, állásba törekvő honvéddel találkozom, rohanok kérdezni, látott-e egy tisztet két bakával. Egyik látott, a másik nem. Egyik arra irányított a legjobb szándékkal, a másik amarra. Törekszem lefelé, majdnem annyit fenéken, mint lábon.

Lövöldözés most alig van, ez az idő igazán alkalmas lehet arra, hogy kószáló farkasok űzőbe vegyenek, elintézzenek egy magános katonát. Lám, a hadnagy nem is egy honvédet, hanem kettőt vett maga mellé, testi biztonsága védelmére.

Rohanok a sötétben, fának megyek, csúszom, gurulok, megint talpon vagyok, szaladok. Olykor megakad valamiben a köpenyegem, és attól félek, hogy máris megfogott a farkas. Ha éhes is vagyok, ha sok is a tetű, ha kegyetlenül rossz is az élet, farkasok azért mégse egyenek meg. Szakad rólam a verejték, rohanok tovább.

Végre hangokat hallok . . . Figyelek.

A hadnagy és kísérői egy elárvult tehénkarám korlátján ülnek, cigarettáznak, beszélgetnek. Talán engem vártak . . .

TAVASZ ÉS GYÁSZ

Velünk szemben orosz csapatok, a lövészárkokban orosz katonák. Onnan kapjuk az első híreket az oroszországi forradalomról. Azonban a hírek bizonytalanok és ellentmondók. Hogy valami változás történt odaát, annak első jele a tüzelés gyérülése, azután olyan csend, ami áthúzódik egyik napról a másodikra, a harmadikra, és legfeljebb egy-egy puskalövés hangja zavarja meg. Odaát sokat vitatkoznak, talán gyűléseznek, és vidámabb a harmonikaszó, sokat énekelnek. Deszkára, fahasábra írott üzenetek szólítanak fel minket, hogy ne lőjünk, kiáltásokat hallunk, hogy beszélgessünk, barátkozzunk, s hogy „le a háborúval". Ezzel egyet is értenénk, de senki sincs, aki eligazítana bennünket, hogyan tudnánk mi előmozdítani a háború végét. Egyes emberek indulnak onnan, a mieink közül egyre többen és mind bátrabban mozognak az orosz árkok felé. Barátkozás kezdődik, amit a tisztek nem helyeselnek, de most nem is igen elleneznek. Ők is kíváncsiak, s mi úgy gondoljuk, ha minden fronton kilépnek a katonák a lövészárokból, megindulnak egymás felé, találkoznak a senki földjén, akkor megkezdődik a béke. De sem a hírek nem egyértelműek, sem a barátkozás nem állandó és nem zavartalan.

Odaát valószínűleg lehetnek néhányan, akik tudják, mi történt Pétervárott és Moszkvában, de az események értelmezésében még ezek között sem lehet egyetértés. Néha olyan hango-

sak, annyira viharosak a gyűléseik, hogy már attól tartunk, egyszer majd egymás ellen fordulnak, egymásra tüzelnek. S ha ilyesmire kerülne sor, mit tegyünk? Ha beavatkozásunkat találnák kérni, van-e erre jogunk, és hogyan válasszuk ki azokat, akik mellé odaálljunk?

Egy dolog bizonyosnak látszik, a cárt félretették, de lehetséges, hogy másik cárt állítanak a helyére. Forradalom — de miért, és valóban csak a cár ellen irányul?

Nincs cár, és ne legyen háború! — leggyakrabban ezt hallani a barátkozó orosz katonáktól, s mi, akik olvastunk és hallottunk a cárok kegyetlen önkényuralmáról, a háborúval pedig torkig vagyunk, ezzel egyet tudunk érteni.

Kerenszkiznek, de hová tegyük ezt a Kerenszkijt, akiről mi úgyszólván semmit sem tudunk, talán az orosz közkatonák zöme se túlságosan sokat.

Ha Kerenszkij véget vet a háborúnak, akkor éljen Kerenszkij! — Ez a vélemény látszik a legtermészetesebbnek nálunk éppúgy, mint odaát az orosz vonalakban. Azonban halljuk, hogy Kerenszkij alkudozik a cár egykori szövetségeseivel, és a front nem akar összeomlani. Sem úgy, hogy az orosz katonák egyszerűen hazamennének, sem úgy, hogy mind a két sereg elhagyná állásait, és közös akarattal véget vet az ellenségeskedésnek. Persze fogalmunk sincs róla, hogyan tudna hazamenni az egyik sereg, és hogyan lehetne létrehozni, kifejezni a két sereg békés egyetértését. Jó volna, ha itt lenne Sebestyén tizedes, és megmagyarázná nekünk: ilyen helyzetben elképzelhető-e egyetlen zsákba belerázni a mi hadseregünket a tábornokokkal, a főhadnagyokkal, a főtüzérekkel és a lassan megöregedő újoncokkal, közbakákkal és köztüzérekkel. Általában hasznos volna, ha lenne közöttünk egy Sebestyén tizedes, aki segítene eloszlatni a politikai tájékozatlanságot és zűrzavart, ami fejünkben és közöttünk uralkodik. Ilyen helyzetben érti meg az emberfia politikai írástudatlanságának súlyát, és szenved annak terhe miatt.

Új állásokba küldenek minket, s ily módon annak a kevés barátkozásnak az eredményei megsemmisülnek, amit a velünk

szemben álló — vagy inkább forrongó — orosz csapatokkal létrehoztunk. Most majd mások kezdhetik ezekkel a barátságot, a beszélgetéseket, ha ugyan módjuk lesz rá az utánunk érkezőknek. Mert a sok tájékozatlan és tétova szóbeszéd közben nemcsak a front merevedik meg — az oroszok tovább gyűléseznek, vitatkoznak, dalolnak odaát —, hanem a senki földjén romlik az időjárás, és tisztjeink magatartásából is meg kell értenünk, hogy parancsnokságainknak egyáltalán nem tetszik az oroszokkal való barátkozásunk.

Kezdetben nagy becsülete volt közöttünk egy borbélynak, aki pesti ember, és szervezett munkásnak mondja magát. Tőle hallottuk először Lenin nevét. Lenin számkivetésben él, pedig valamit tehetne Péterváron, Moszkvában, az orosz munkások között, de hát nem tud hazamenni.

„Valamit tehetne" — mondja a borbély, s ahogy mondja, abban van némi lekicsinylése is az oroszországi forradalomnak, amit nem hallgatunk szívesen. Mit kellene Oroszországban tenni, és Lenin, akit a borbély jelentős embernek elismer és mond, miért tenne csak „valamit" a forradalmi helyzethez, ami már megvan, aminek azonban valóságos értelmét, várható további fejleményeit mi még képtelenek vagyunk átlátni. Azonban a borbély nem tudja nekünk megmagyarázni Lenint, elméleti fejtegetésekbe kezd, amit akkor nem értettünk, kedvetlenül hallgattunk, s csak később tudtam meg, hogy a régi szociáldemokrata elmélet volt a forradalomról.

Az oroszországi forradalomnak van „bizonyos fontossága", de egyáltalán nem lehet döntő jelentőségű eseménynek tekinteni a nemzetközi munkásmozgalomban, a proletariátus harcában, magyarázta ő nekünk. Csak Németországban van meg a forradalmi változáshoz szükséges ipari, technikai, kulturális fejlettség, csak a német munkásosztályban található meg az a politikai és szocialista öntudat, ami nélkül a proletariátus forradalmát megszervezni és sikeresen keresztülvinni, a kizsákmányoló osztályok uralmát megdönteni lehetetlen. Erről van szó. Ha Marx és Engels élne, megmagyarázná ezt az oroszoknak is.

Aki szocializmust akar, forduljon figyelmével és bizalmával Németország és a művelt német munkásosztály felé, mert Oroszországban nincsenek meg a nagy fordulat technikai és kulturális előfeltételei. Ezt magyarázta nekünk, ha kérdéseinkkel megmegszorongattuk, és ha valaki ellenvetésekkel próbálkozott, savanyú képpel, fölényesen leintette:

— Így van, ahogy mondom, kérem alássan. Ha nem értik, akkor is így van, kérem alássan.

A tetű és a nyomorúság, a koplalás és életveszedelem állapotában is ügyelt rá, hogy senkivel össze ne tegeződjék, még káromkodni is méltóságteljesen, tartózkodással szokott, és sűrűn mondogatta a kérem alássant. Senki se szerette. És ennek az embernek kellett volna ott, akkor, 1917 történelmi tavaszán megmagyarázni egy csomó tájékozatlan, de felvilágosításra, meggyőzésre érett szegény katonának, hogy mi történt Oroszországban, milyen távlatai nyíltak meg a forradalom továbbfejlesztésének, s hogy mit várhatunk a bolsevistáktól. Sajnos, bár sok mindent tudott, hiszen Lenin személyének fontosságát is pedzette előttünk, a lényeget ez a borbély nem tudta megértetni velünk, és vaskalapos nagyképűsége miatt emberileg is tökéletesen alkalmatlan volt ilyen feladatra.

A háború nem fejeződött be, az oroszokkal való kapcsolataink megszűntek s figyelmünk fokozatosan visszaterelődött hétköznapi gondjainkhoz, a tavasz természeti örömeihez.

Körülöttünk elkopott a hó, zöldellni kezd a fű a havasi réteken. Megszólalnak a madarak, s a komoly sötét fenyvesek alján, utak mentén, völgyekben, patakoknál élednek, zöldülnek a fák, pattognak a rügyek. Tüzérségi ütegállást építünk, és válogathatunk a szebbnél szebb helyekben, mert azért ez most már itt nem igazi háború és nem igazi frontállás. Elhelyezzük a lövegeket, építünk lőszerraktárt, fedezéket magunknak. Szerszám, fa és idő bőségesen van, s minthogy magunknak építkezünk, szívesen pepecselünk mindenfélével, amire néhány héttel ezelőtt még dehogy gondoltunk volna. Ahová lehet, mindenüvé gyeptéglákat rakunk, és bár már egyáltalán nem érezzük létkér-

désnek, fával, lombokkal úgy leplezzük, rejtjük az állásunkat, hogy ez a munka egyenesen varázslatnak mondható.

Tisztálkodunk, rendbe tesszük magunkat ilyen szempontból is. Emberformát kezd mutatni az egész gyülekezet, üldözzük a piszkot, amely annyit kínzott bennünket, és aki a tisztálkodásban nem mutat kellő buzgóságot, nehezen bírja ki közöttünk.

Süt a nap, csattognak, fütyülnek, énekelnek a madarak, s ha lármájukba, csevetelésükbe beledörren egy-egy ágyúlövés, ők szinte észre sem veszik.

Nézegetem az erdőt, amely másforma, gazdagabb és érdekesebb, mint a mi hazai, inkább sík vidéki és telepített jellegű erdőink. Olyanok a mi erdőink, hogy azokat kis fáradsággal, szinte tőszámra számon tarthatnák az uradalmi erdészek. Fenyőfák csak a kastélyparkokban élnek nagyobb számban. Itt végtelen az erdő, áttekinthetetlen, és amilyen félelmetes tudott lenni téli éjszakákon, olyan színes, megragadó a sűrű lombozaton átszűrődő tavaszi nap fényében. Barátságos és gyönyörködtető az erdő megszámlálhatatlan színe, csillogása, villogása a napsugárban, meleg, mély, komoly a színe árnyékban.

Mókusok ugrálnak a fákon, virradattól sötétségig figyelheti az őrt álló, szolgálatot teljesítő ember. Milyen kár, hogy éhes a főhadnagy úr, elrendeli a mókusvadászatot, s amit lelőttünk, azt megfőzeti magának a csicskásával.

Nekünk kétkerekű alkalmatosságon, kondérban hozzák fel a sovány ennivalót. Rühös, gondozatlan, csupa csont-bőr ló húzza a kordét. Így érkezik hozzánk a reggeli, s vele együtt a posta. Nézem a leveleket, a sok tábori lapot. Talán nekem is érkezik valami. Gyanútlanul állok a ló előtt, gondolkozom, reménykedem. A ló pedig, amelyet éppúgy éheztetnek, mint a tüzért, s általában a fenyőágakat rágja, most nekem ugrik, mellemen kiharap egy jókora darabot a köpenyemből, megtaszít, hogy hanyatt esem, és már készül is, hogy rám taposson. Felugrom, idejében elkapom a ló kantárját, ököllel belevágok a vicsorgó ábrázatába, ütöm-ütöm, és csak azért engedem el, hogy üssem a gazdáját, aki nem mondta, hogy vigyázzunk a veszedelmes gebe közelében, most pedig csúfol és szidalmaz.

Lecsendesedem, mert mondják, hogy leveleim vannak.

Átveszem, és az otthoni levélen Lidi írását fedezem fel. Mi történhetett otthon, hiszen eddig mindig Juliska írt. Félve kezdem olvasni a levelet.

Tudatják, hogy Juli nem engedett írni nekem a betegségéről. Most már írnak, mert nem tilthatja meg. Nagy szomorúság ért bennünket. Meghalt az én kedves testvérem.

VÁNDORLÓ ROBOTOS ÉLET

Rettenetesen lesújtott nővérkém halálának híre. Olyan kedves volt nekem a mi Juliskánk, hogy tudtam, soha és senki sem pótolhatja őt életemben. Annyi jóság és becsületesség, szeretet, szorgalom, jó kedély, emberség és testvéri ragaszkodás, korához képest rendkívül fejlett felelősségérzet, ember- és életismeret, játékos kedv és komolyság volt ebben a gyerekben, hogy annál többet, s mindezeknek a tulajdonságoknak szerencsésebb keveredését, amint nála együtt voltak, nehéz lett volna elképzelni. Ki vigasztalhatott volna engem abban a helyzetben, amikor amúgy is annyira árvának, elesettnek éreztem magam a Kárpátokban?

Nagyon jólesett, hogy az a közösség, amelyikbe eddig megfelelőképpen beilleszkedni — talán az ő hibájukból, de talán az enyémből — nem tudtam, most annyira mellém állt. Észrevették, hogy valami bajom van. Először azt gondolták, hogy a lóval történt esetemnek lehet valami következménye, kérdezgettek, faggattak, elővett a lövegvezető. Mikor azután odaadtam neki a levelet, mindannyian igaz rokonérzéssel, részvéttel és sajnálkozással vettek körül.

A részvét mellett pedig mindannyian egyetértettek abban — nem tudom, melyik vetette fel a gondolatot —, hogy mihelyt lehetőség nyílik szabadságolásra, azonnal haza kell mennem a családomhoz.

Erre azonban még elég hosszú ideig nem került sor.

Kiszámíthatatlan volt itt minden. Egyik nap arról volt szó,

hogy ezen a fronton mégis vége szakad az ellenségeskedésnek, más napon pedig feszültté vált a helyzet, legalábbis így mondták nekünk.

A mi életünk abban az időben inkább vándorló robotosélet, mint háborús szolgálat volt. Kaszálni, szénát betakarítani, szénát, szalmát préselni irányították egyik csoportot ide, másikat amoda. Munkáskézre szükség volt mindenfelé, és a katonák szívesen mentek munkára, hogy keressék a változást, megtalálják egykori otthoni életüknek nemcsak a formáit, hanem annak az életnek a terheit is. Emberek közé törekedtünk. Nekem nehezen sikerült elkerülnöm Csíkcsicsóra, majd onnan Füleházára, azonban a szükséges dolgok előállítása, sok ide-oda utazgatás volt a munkám, pedig szívesebben dolgoztam volna együtt a fiúkkal. És gyorsabban visszahívtak, mint ahogyan vártam. Ebből látszott, komolyan vették az ütegnél a szándékot, hogy az első lehetséges alkalommal hazaküldenek. Azt mondták, legyek csak kéznél, ha elkezdődik nálunk a szabadságolás. Ennek nem mondhattam ellent.

Aratás idejére szerettem volna hazamenni, az volt a tervem, hogy a két lánykával összefogva aratást vállalok, s amilyen mértékben képesek leszünk, biztosítani fogjuk a család kenyerét a jövő nyárig. Tudtam, hogy édesanyánknak ez volna a legnagyobb öröme, hiszen mindig arra vágyakozott, legyen a kamrában néhány zsák búza, s nemcsak apám, hanem vele együtt mi is mindig arra törekedtünk, hogy neki ez az öröme meglegyen. Neki az öröme, nekünk pedig a biztonság, hogy ha munkába indulunk, holnap reggel is lesz kenyér.

Most, hogy Julikánk meghalt, több levél érkezett otthonról, mint azelőtt, de a levelek másfélék voltak, mint a régiek. Nemcsak azt árulták el, hogy beteges, gyengélkedő édesanyám igen rossz lelkiállapotban van, hanem azt is, hogy Juli halálával a család életének a motorja állt meg, és nincs otthon senki, aki ezen segíteni tudna.

Bámulatos, milyen éhes tud lenni az emberfia. Nagyon kimért, sovány és hiányos a katonakoszt, amellett pedig éppen

abban a korban vagyok, amikor legjobb étvágyú a gyerek, legnagyobb a szervezetének a természetes igénye. Sokszor üldögélek magamban, és szinte esztelen sóvárgás fog el valami otthoni csomagért. No, nem valami nagy csomagra gondolok. Elég volna, ha amolyan két-három kilósat küldenének. Milyen öröm volna, és mekkorát lehetne lakni belőle. No igen, de hogyan és miből küldjenek? Próbálom vigasztalni magam, hogy nem én vagyok az egyetlen az ütegnél, aki hiába vár csomagot. Nem vagyok egyetlen, akinél s akinek a családjánál nagyobb úr a „nincs", mint a „szeretnénk, ha volna". Van-e egyáltalán kenyerük otthon? Hiszen hallgathatnak róla, ahogyan Julikánk betegségéről is hallgattak.

Tervezgettem, de kiskatona voltam én ahhoz, hogy reményeimnek hangot mertem volna adni. Elérkezett az aratás ideje, én még itt voltam az ütegnél. Csak aratás után kaptam 21 nap szabadságot. Erre három napot oda-, hármat visszautazásra kellett számítani, maradt 15 nap otthoni tartózkodásra. Azután az izgalom, hogy valami közbe ne jöjjön, hiszen még az állomáson is elszedhetik az embertől a szabadságos levelet. Nem jött közbe semmi.

Mikor megérkeztem Komáromba, láttam, bővítik a teherpályaudvart. Az állomásról hazafelé megálltam a munkavezetőnél, kérdeztem, tudna-e alkalmazni szabadságom ideje alatt a földmunkánál. Még örült is ajánlkozásomnak. Nem tudom, mit nézett ki belőlem, de arról biztosított, hogy meg leszek elégedve a keresetemmel.

Hazaértem és rosszul esett, hogy szobánk ajtaját zárva találtam, a kulcs sehol. Újvári néni nekem szaladt, tele boldogsággal, hogy lám, hazajöttem, milyen nagy és erős lettem, kész legény.

Édesanyámat, a lányokat kérdeztem. Anyánk valakinek a szőlőjében kapál, a lányok munkában.

Újvári néni nem tud hozzásegíteni, hogy alsó- és felsőruhát válthassak, csak enni ad, kedvesen és olyan bőkezű módon, ami csak az ő szegénységéből tellett.

Közben végtelen örömmel és boldog sírással megérkezett az édesanyám. Kocsival ment arra valaki, ahol dolgozott, odakiáltotta, hogy megjött a fia. Hogyne hagyta volna ott a kapálást azon nyomban, hogyne indult volna haza, talán szaladt is szegény, annyira kifulladt.

Vetkőztet, mosdat, öltöztet, ugrál, szalad körülöttem, mit vegyen el tőlem, mit adjon a kezembe. Leírhatatlan tud lenni egy édesanyának az ilyen boldogsága, nem is esik sok szó, és mégis megérezni gazdag ragyogását, végtelen melegségét.

Aránylag jól és szerencsésen érkeztem haza, bogarakat sem hoztam magammal. Kint már megszabadultunk tőlük, útközben nem szedtem össze vendéglakókat. Ennek is örülünk.

Ruhát ad rám az édesanyám. Jónak mondható. Lám, milyen szerencse, hogy a szegény ember mindig nagyobbacska ruhát vásárol a növekedőben levő gyerekének, nemcsak a holnapra, de még a jövő esztendőre is gondol a vásárnál. Lötyögött rajtam ez a ruha, amikor új volt, bánkódtam is akkor emiatt, most meg már annyira belenőttem, hogy kénytelen vagyok aggodalommal nézegetni: mibe fogok én öltözködni, ha csak egy-két esztendő múlva kerülök haza a háborúból? Ez az egyetlen felsőruhám van, most éppen passzentosan rám illik. Egy év alatt kinövöm. Az alsóruhából valami csak akad, de az ing is feszül. Ezzel a gondommal azonban nem szomorítom az édesanyámat. Amellett pedig olyan messze van még az idő, amikor én hazatérést remélhetek . . .

Szombati napon érkeztem, mondom édesanyámnak, hogy hétfőn dolgozni megyek, és milyen munkára. A világért se akar engedni. Mit mondanak a faluban, hogy hazajövök néhány napi szabadságra, és ő munkába enged. A lányok hazakerültek, ők is örvendeznek, de munkába állásom dolgában anyánkkal értenek egyet. Hát még Újvári néni?!

Alkudoznak, vitatkozunk, még azt is mondják, hogy szófogadatlan fiú vagyok, pedig igazán más lehetnék, ha már egyszer sikerült kis időre hazajönnöm.

Végül beletörődnek, és abba a kívánságomba is, hogy amíg itthon vagyok, addig édesanyám ne menjen dolgozni. Hogy egy-

szer se menjen, arról nem lehet szó, de rendszeresen nem fog menni, csak néha. Néha otthon lehet maradni, de néha muszáj elmenni.

És itt kerül sor anyagi helyzetünk, úgy is mondhatom, hogy szegénységünk megbeszélésére. Anyánk visszakanyarodik apánk haláláig. Őt is a munka ölte meg, s mindannyiunknak az lesz a sorsa, hiszen ahányan vagyunk, gyermekkorunktól kezdve dolgoztunk és dolgozni fogunk, másoknak dolgozunk, amíg élünk. Pedig ő mennyit ügyeskedik, erőlködik, hogy kicsit „megelőzzük" magunkat. Mert a mi fajtánk mindig arról álmodozik, hogy „kicsit megelőzze magát", és akkor már minden szépen és jól fog gördülni.

Nagy baj volt, hogy én elmentem katonának, de ők annyit szorgoskodtak, annyit kuporogtak, hogy abban bízott, mire hazajövök, kifizetik a bankot. De egyik baj a másikat követte, és úgy áll a bankadósság, ahogy állt. Mennyibe kerültek a betegségek a családban, az övé, a Lidié, s azután mennyibe Juliskánk betegsége, a temetése.

— Miért is ver engem annyira a jóisten, mit vétettem én, hogy egyik csapás a másik után ér? — kérdezi, és keservesen sír.

Nem fogyott az a házadósság, sőt újabb kölcsönöket kellett szerezni. Kölcsönadtak pénzt Végh Jánosék, Feketéék — tudták, milyen bajban vagyunk. Napszámolással talán sohase kopik el a két adósság. Édesanyám azért jár kapálni, szőlőt kötözni, vállal akármilyen munkát, mihelyt hívják. Mindent elvállal, közben aggódik, nehogy úgy alakuljon a dolog, hogy a lányokat is hívják kapálni, s akkor azok kénytelenek egy napra, többre kimaradni a gyárból, pedig minden koronának-fillérnek helye van, amit hazahoznak onnan.

— Jobb volna, ha nem lennék — kesereg, majd gyorsan hozzáteszi —, bocsássa meg isten! De itt vagytok ti, nekem élni kell miattatok, és azért bírom viselni ezt a nehéz életet, mert ti megvagytok nekem. Éjszakákon keresztül nem tudok aludni, a fáradtság se altat el, csak arra gondolok, mi lesz velünk, megsegít-e minket az isten. Csak sírok meg sírok, talán azért olyan

rosszak a szemeim, hogy alig látok, még egy levelet, egy tábori lapot sem tudok megírni neked, kisfiam, pedig mennyire szeretnék.

— Miért volna ez a sors isten rendelése? És a faluban a többi szegényt, az országban és szerte a világon az összes szegényeket, akik ilyen keservesen élnek, miért veri olyan kérlelhetetlenül, és olyan egyformán az isten?

— Jaj, kisfiam, ne is beszéljünk erről, ne haragítsuk istent.

— Nézzük az embereket a tízparancsolat szerint, melyik jó és melyik rossz. Soroljuk a jómódú, a gazdag embereket, akiket ismerünk, s akikről tudjuk, hogy jók vagy gonoszok, de azt is látjuk, hogy sorsuk, életük folyása nem aszerint alakul, hogyan törődnek a tízparancsolattal és a jóság emberi parancsolataival. Nézzük a szegényeket, és róluk ugyanezt elmondhatjuk. Miért volna hát isteni büntetés vagy jutalmazás, igazságosnak mondott isteni rendelés egyiknek ilyen, másiknak amolyan helyzete.

— Jaj, kisfiam, ne beszéljünk erről!

Végh Jánosék, Feketéék kisegítettek bennünket, ha bajban voltunk, ismételten segítettek kölcsönnel, és édesanyám elmondja, százszorosan áldja meg érte őket az isten. Még azt is mondja, szégyelli, hogy tartozunk nekik.

Ki méri le egyszer, mondom, hogy mi adtunk-e nekik többet vagy ők minékünk? Ki mondja és megmondja-e egyszer valaki az igazságot ebben a dologban?

— Hány napot dolgozott egyiknél és másiknál az adósságba, édesanyám?

— Nem tudom én azt megmondani, kisfiam, hogy is tudnám. Ők írják, ők tartják számon. Hívnak és megyek. Jó emberek, miért csapnának be?

— Nem mondom, hogy be akarják csapni. De nem történhet-e meg, különösen nagy dologidőben, hogy egy napot vagy többet is, elfelejtenek beírni, vagy összezavarodnak a feljegyzések?

— Hát az persze lehetséges, kisfiam. Én is gondoltam már ilyesmit, de hát az a szokás, hogy ők írják. Nagy dologidőben

persze hibázhatnak. Hiszen jól tudod, kisfiam, ilyenkor szabott munkaidő nincs.

— Persze, tudom, édesanyám. Hajnalban megy az ember, ráesteledik, s mondják vagy gondolja, sürgős a dolog, régen lement a nap, haza kéne menni, de maradjunk még egy keveset, dolgozzunk még egy verset. A lóhajtó, a pásztorkodó kisfiútól is elvárják ezt a ráadást, a felnőtt napszámostól vagy annak a feleségétől még inkább. Közben ki kell szolgálni a Józsikát meg Jánoskát, a nagygazda rendszerint mamlasz, de majdnem minden esetben gyámoltalan vagy rosszindulatú gyerekét. Most háború van, s Jánoskát és Józsikát felmentették katonai szolgálat alól, nélkülözhetetlenek ők, mert az a hivatásuk, hogy megműveljék az apjuk földjét, termeljenek. Ki gondol arra, hogy én elmentem katonának, a nagygazdák gyerekei pedig itthon lebzselnek, „nélkülözhetetlenek", pedig a földet az én édesanyám, a hozzám hasonló katonagyerekek itthon maradt szegény szülei, testvérei művelik, olyan bérért, amit a munkaadók szabnak meg, ők tartanak számon, és végül úgy számolnak el, hogy beleszámítják ezt is, amazt is, levonják belőle ezt is, amazt is. Én pedig s a hozzám hasonlók védjük a hazát az eskü szövege szerint halálig, éjjel és nappal, étlen és szomjan, tűzön-vízen keresztül. Csuda-e, hogy sokszor eszembe jut: vajon csakugyan az én hazám ez az ország? Katonáskodom, harcolok, ott, ahová küldenek, állítanak, esznek a tetvek, koplalok, filléres zsoldomat pedig összegyűjtöm odakint, hazaküldöm édesanyámnak. Ő pedig elviszi az én összekuporgatott filléreimet Véghékhez, Feketéékhez, adósságot fizet nekik, mert a törvény szerint nem ők tartoznak neki pénzzel és tisztelettel, hanem mi vagyunk adósok, és édesanyám szégyenkezik, mert bár szolgált munkával és verejtékkel, a koronákat, filléreket késedelmesen juttatja el hozzájuk.

— Hej, mennyi kiigazítanivaló van ezen a földön, ebben a mi emberi életünkben — mondom, édesanyám pedig szipog és csitít:

— Ne beszélj így, kisfiam, nem szabad magunkra haragítani a gazdákat, belőlük élünk.

— Ők élnek a mi munkánkból!

— Persze, de ezt nem jó hangoztatni. Ha már egyszer az isten ilyen életet rendelt...

— Majd csak akadnak emberek, akik változtatnak ezen az állapoton. — Édesanyám sóhajt, és aludni megyünk.

Vasárnap beszélgetünk, az idő csak nehezen múlik, valami hiányzik, menni, futni szeretnék, hogy megtaláljam, de magam sem tudom, mit keresek. Unatkozom. Milyen jó, hogy hétfő reggelre már eladtam magam munkára.

És hétfőn reggel munkába álltam.

Kövecses úrnak hívták a munkavezetőnket. Első tapasztalatom az volt róla, hogy nagydarab ember, nagy hanggal és hatalmasan tud kiabálni az emberekre. Meg fogja-e próbálni velem is, és mit fogok szólni hozzá? Nem került rá sor, hogy kiabáljon. Az a munka, amit tőlem kívántak, semmi sem volt számomra. A sok ütegállás-csinálás, az ágyú körüli munka, amit egy esztendőn át esőben, sárban, hóban, fagyban és tűző napon végeztettek velem, jó tréning volt ehhez. Kotrógép körül dolgoztam, igen hamar megtanultam, amit a gép mellett végeznem kellett.

Kövecses úr gyakran mellém ült és beszélgetett. Kérdezősködött a frontról, ottani életünkről, s hogy miért kaptam a kitüntetést, amit a zubbonyomon látott, amikor szombaton munkára jelentkeztem. Nem volt tapintatos, hogy megkérdezte:

— Talán nincsenek hozzátartozói, fiam, hogy szabadságos idejét is munkában tölti? — Barátságosan kérdezte, szűkszavúan és barátságosan feleltem neki, tovább nem bolygatta ezt a dolgot. Sok emberrel volt dolga, lehetett valami tapasztalata a szegényekről.

Kérdeztem, miért nem ad nekem akkordmunkát — azt válaszolta:

— Maradjunk csak így, maga így jobban fog kijönni, fiam.

Furcsállottam, hogy magáz, mondtam volna, hogy gyerek vagyok még, de ez valahogyan elmaradt, és én ezen a néhány napon, amit az állomási építkezésnél töltöttem, maradtam „maga fiam"-nak.

A legmagasabb szakmunkás órabért kaptam, és Kövecses úr még két túlórát is elszámolt naponta. Lényegesen jobban jártam, mintha arattam volna, többet kerestem, csak éppen koronában és nem aratórészben.

Tizenkét napig dolgoztam, sajnálkozva és barátságosan vettek tőlem búcsút az építkezésnél.

Volt valami megtakarított pénzem, mert a fronton hosszú hónapok alatt nem költöttem, nem is igen tudtam volna elkölteni a zsoldpénzt. A szabadságos 21 napra élelmezési pénzt is adtak, ez volt a szabály. Most pedig az építkezési keresetemet is odaadtam édesanyámnak, aki megint sírt egy verset, és azt mondta, hogy a két lány hónapokig dolgozhat a tölténygyárban, akkor sem tud ennyi pénzt hazaadni. Igaz, hogy ránk fér.

Számolgatni kezdett, ennyit kell belőle Véghéknek adni, annyit Feketééknek, erre ennyi kell, amarra annyi — és, persze, ebből se jutott a bankadósságra.

Utána pedig folytathatta a sírást, mert hiszen komáromi munkám befejezése nemcsak azt jelentette, hogy pénzt hoztam haza, annak a pár koronának örülni lehetett. Véget ért a szabadságom, búcsúznunk kellett.

NEM AKAROK CSELÉD LENNI

Szabadságos levelemet Nagytapolcsányig állíttattam ki, az volt a szándékom, hogy meglátogatom Teriéket. Érsekújváron keresztül vezetett az utam, jó lett volna beugrani a sógoromékhoz, talán Sebestyénről is tudtak valamit, akit magamban sokat emlegettem, azonban ez a látogatás elmaradt.

Terit otthon találtam, levelet írt. Igen meglepődött, felsikoltott, amikor betoppantam kis cselédszobájukba, írását eldugta előlem. Követelem a levelet, tréfálva fenyegetőzöm, hogy ha nem kapom meg, elmegyek én innen, a cukrászdában biztosan szívesen lát az a szép német asszony, Teri pedig csak néz rám a nagy szemével, nem mondja, de tudom, hogy nekem írta a

levelet, s ide is fogja adni, csak hát most igen meg van ijedve, meg van illetődve.

Miért nem írtam? — egyike a legelső kérdéseknek, és erre elég nehéz felelnem. Juli halálhíre óta senkinek sem írtam, Teriéknek sem. A lány édesanyja korhol érte: nem elég nekik a bizonytalanság a háborúban elveszett férje, a gyerekek apja miatt? Miattam is aggódniuk kellett.

Megdöbbenti őket Juliskánk halálának híre, amiről persze nem tudtak semmit, de az anya véleménye szerint ez nem elegendő ok a hallgatásomra, a kislány pedig más irányban kereskedik. Úgy gondolja, hogy éppen azért kellett volna nekik — neki írnom, mert ilyen nagy bánat ért.

Belátom az igazukat, de többnek érzem a szemrehányást, mint amennyit megérdemlek. Forr bennem valami: azért jöttem hozzájuk, hogy keseregjenek és keserítsenek? Bosszant az is, hogy magyar nyelvű beszélgetésünk közben Teri és édesanyja elég gyakran szlovákra fordítja a szót, van valami megbeszélnivalójuk, amiről nekem felesleges tudnom.

Schlesinger úr vet véget a perlekedésnek. Meghallotta, hogy itt vagyok, jött és hív, üljünk fel a kis futókocsijára Terivel, nézzük meg a határt.

Teri az anyját nézi, mehetünk-e, a húga kérleli, hadd jöjjön ő is velünk, de az asszony a kisebbiket itthon tartja, bennünket útnak enged.

A lány átad néhány megírott, de tőlem érkezett hír híján postára nem adott régi levelet, s azt is, amit érkezésemkor félbeszakított, eldugott előlem. Kérlel és kéri az anyja is, hogy ezután legyek szorgalmas levélíró, válaszoljak nekik, mert tudom, hogy ők mennyire szeretnek engem, és elképzelhetem, mennyire aggódnak értem.

Elindulunk és elmondja Teri, hogy nem akartak megbántani a szlovák beszédükkel. Anyja biztatta őt, próbáljon rávenni engem a sűrűbb levélírásra. Erről beszéltek. S hogy mennyire ragaszkodik hozzám az ő édesanyja, nemegyszer mondta neki, nem is tudja, engem szeret-e jobban vagy a lányait.

A kislány fecseg, csacsog, de mintha rosszabb magyarsággal

beszélne, mint egy esztendővel ezelőtt. Tréfálok vele, mondom, ha csakugyan sokat gondolna rám, többet gondolkozna magyarul, és nem felejtette volna el a nyelvünket. Nem érti ám a tréfát, pityeregni kezd. Szerencsére ott járunk, ahol tavaly Bolegáék lóherét kaszáltak, emlékeztetem valamire Terkát, és arra figyel, elmúlik a bánata.

Csupaélet-nyárfa árnyékában pokrócra heveredünk, és beszélgetünk. Ennek a sima héjú fának a derekába bicskával bevéstük 14 hónappal ezelőtt kettőnk nevét, az évszámot, hónapot, napot, amikor itt üldögéltünk. Csomó jelt látok a régi vésés közelében, Teri elárulja, hogy valahányszor erre járt, mindig belevágott valamit a fa kérgébe, s néha csak azért jött ide, hogy faragcsálja a kérget. Pedig volt neki elég szomorúsága. Mert például hírt kapott arról is, hogy Jászfaluban verekedtünk, s azt írták, hogy miattam és a kocsmáros lánya miatt volt a verekedés. Miattam? Gondolkozom, ki írhatta ezt a komisz huncutságot?

— Bolega írta?

— Nem volt aláírva senkinek a neve.

— Írt-e neked azonkívül János, és azt aláírta?

— Azt aláírta ... — mondja a lány, ily módon elárulja az én sunnyogó természetű „hűséges" barátomat, akiről mindannyian tudtuk, mennyire irigykedik rám a Teri gyerek miatt. No, ha már benne van az árulásban, megmondja Bolega komám címét is.

A ló nézeget bennünket, vidáman fel-felnyerít. A lány azt gondolja, megismert az állat, örül nekem. Jólesik elhinni, de alighanem igaza is van. Hiszen annyiféle módon tud nézni-látni a ló: érdeklődve, bámészan, unatkozva, közönyösen, barátságosan, melegséggel, szeretettel, még hízelkedve is. S ennek a lónak most kétségtelenül vidám örömet fejez ki a két nagy szeme.

Megbeszéljük Teri családjának helyzetét.

Édesapja velük együtt abban a kis cselédlakásban lakott, azonban a földbirtokos többre becsülte, mint egyszerű cselédembert. Mikor elment katonának, Schlesinger a család számára is megadta az élet lehetőségét, kezdetben az apjuk érdeméből,

talán részvétből is, mert hozzá megérkezett az apa halálának híre, s nemcsak a gyász biztos tudatától kímélte meg a három gyerek gondjával ittmaradt asszonyt, hanem életüket is könnyítette ilyen-amolyan segítséggel. Persze abba az irányba tolta őket, ami legjobban megfelelt az érdekeinek. Teri még az elemi után is tanult valamit, de tavaly már rendszeresen dolgozott a birtokon, s azóta sem változott a helyzete. Az anyának meg kellett értenie, hogy hadba vonult férje jogán nem teszik ki a lakásból, azonban várnak tőle munkát, és azt elvégezte.

Mikor én felbukkantam, és kiderült, hogy értem a mezőgazdaságot, olyan mértékben, ami Schlesinger úr követelményeinek megfelelt, alighanem arra gondolt a birtokos, hogy engem háború után visszahoznak ide az érzelmeim, de az értelmem is, mert egy birtokos ember felfogása szerint magamfajta szegénylegény számára a legnagyobb szerencse lehet, ha valamiféle félhajcsárt csinálnak belőle egy jól vezetett gazdaságban.

Teri a gazda védelmére siet. Nem hiszi ő a Schlesinger úr boronálási szándékát. Emlékeztet, hogy én választottam őt marokszedőmnek, és küldtem Schlesinger úrhoz, mikor elégedetlen voltam a szerszámmal a kasza kiválasztása után.

— Nem az ő kívánsága volt, hogy körülötted lebzseljek, s ha már menni készültem, nem ő tartóztatott, hanem te marasztaltál, és én szívesen maradtam. Ez az igazság, te csúnya magyar legény — mondja, és pirul.

Teri okos és komoly gyerek. Annyi tanultsággal, amennyi neki van, mások kisasszonyt szoktak játszani, s bizony ismertem azt a fajtát, amelyik igen-igen terhére tud lenni apjának-anyjának, sőt az egész környezetének. Ő pedig marokszedő, lovat hajt, szükség esetén mellettem kocsiskodik, általában szívesen dolgozik, és csak kedvesen mosolyog, ha csúfolódom vele, kicsiny és szép szlovák béreslánynak szólítgatom. Nemigen gondol rá, ami nekem sokszor eszembe jut, hogy több iskolája van, mint nekem. Lehet, hogy gyerekszerelem, amit irántam érez, lehet, annál több. Alighanem anyjával is megbeszélték, nekem is, nekik is az volna a legjobb, ha én visszajönnék ide, és szorgalmas munkával szépen megélnénk a birtokon. Hogy

Schlesinger úrnak tervei vannak velem, azt nem titkolja előttünk.

A kislány meghallgatja a földbirtokos emberségéről, cselédekkel, munkásokkal való bánásmódja ügyességéről és hasznosságáról bennem kialakult gondolatokat, s ezeknek ellentmondani nem tud, annál okosabb. De ami a kettőnk dolgát illeti, abban a gazda segítségére próbál lenni.

— Hogy ő téged ide vissza akar hozni, és mi a szándéka veled a munkát illetőleg, azt én már tavaly tudtam, de beszéltek erről a majorban mások is. Nem cselédnek akar. Kedvel, sőt szeret, ezt látta mindenki. Ez azért van, mert szorgalmas voltál, minden munkát lelkiismeretesen, jól végeztél. Ezt mások is észrevették, és nem csodálkoztak rajta, hogy olyan feladatokat kezdett rád bízni, ami nem cselédek dolga. Apa végezte ezt a háború előtt...

Én pedig mondom, ne értse félre, nem az a baj, hogy a birtokos úr bennünket össze akar boronálni. Ott kezdődik és végződik a baj, hogy én senkinek sem akarok a cselédje lenni, még „több mint cselédje" sem. Schlesinger úrnak sem. Ezt én neki már megmondtam, és felfogásomon sohasem fogok változtatni. Ő azt felelte, hogy a háború végéig még sok víz lefolyik a Dunán, valószínűleg hozzá gondolta, hogy addig az én fejem lágya is benőhet. Én azonban tudom, hogy ebben a tekintetben sohasem fogok megváltozni.

— Ezt szeretetből és iránttatok érzett becsületből, tiszteletből is világosan meg kell mondanom — magyarázom neki. — Hogy mi lesz az én jövő életem, arról neked beszélni még nem tudok. Sohasem fogok félni a munkától, és amíg lesz gyár, lesz mezőgazdaság, a kenyeremet meg fogom keresni, akár a legnagyobb nehézségek leküzdése árán. Ha muszáj, a jég hátán is megélek, és kímélni sem fogom magam soha, hogy megkeressem a kenyeret azoknak, akik hozzám tartoznak.

Megmondtam még a kislánynak, hogy irántam érzett szeretetével, de lelkiismeretességével is tisztában vagyok, arra gondolni számomra igen jóleső érzés. Biztos vagyok, becsülettel várja az időt, amikor azután remélhetőleg semmilyen köteles-

ség nem tud elszólítani mellőle. Azonban gondolkoznia kell mindenről, amit most hallott tőlem. Igaz, hogy tulajdonképpen még mind a ketten gyerekek vagyunk, de már eléggé megpróbált bennünket az élet, nemcsak nekem, hanem neki is kijutott elegendő a lelki szenvedésből, nekem meg már annyi, hogy egy életre elegendő volna. Hogy lelkesedtem ezért a nyomorult háborúért, és mit kaptam tőle?!

Beszélgettünk, okoskodtunk, a ló unatkozott és bele-beleszólt a dolgunkba, néha olyan élénkséggel, hogy nevetni kellett rajta. Elszaladt az idő, és ott kellett hagynunk a nyárfát — el nem mulasztva, hogy új dátumot vessünk a derekára.

— Gyere Terka, menjünk haza! Édesanyád azt hinné, ha még soká késünk, hogy elvittelek a háborúba . . .

Kicsit szomorkásan, de mégis elégedetten kocsikáztunk haza, a majorba.

Másnap Schlesinger úr vitt ki a vonathoz. Csomagot is készíttetett nekem, és búcsúzásnál feladta a kocsinkba. Édesanyám csomagja mellé tettem. Ki sem kellett bontanom, külsőre is el lehet gondolkozni a nagy csomag és a kis csomag különbözőségén.

Bántott a lelkiismeret, hogy két napot elvettem az édesanyáméktól, s szégyelltem magam, hogy nem szóltam nekik tapolcsányi látogatásom szándékáról.

HADBÍRÓSÁG

Két nap késéssel érkeztem meg az üteghez, de ezzel senki sem törődött, senki nem vont felelősségre miatta. Míg otthon voltam, az üteg megint vándorolt. Leégett fenyőerdőben tanyáztak, sok esőnek kellett vernie ezt a tájat, hogy földbe sulykolja a tömérdek hamut és kormot, ami a tűz nyomában itt maradt, s amitől hamar kéményseprőformát kapott az ember. Öregember módjára ógok-mógok a kár nagysága miatt, sajnálom az erdőt, de mások leintenek, figyelmeztetnek, hogy télen könnyebben jutunk tüzelőhöz, csak a földre kell lehajolni érte,

annyi a félig-égett tuskó. Télen? Vajon meddig fogunk még ezen a fronton tanyázni?

Értelmetlen dolognak látszik, hogy egyáltalán itt tartanak bennünket, s kapjuk a parancsot, hogy két löveget vigyünk előre egy kilövésre alkalmasnak látszó hegycsúcs tetejére. Nem tudjuk, kire akarnak itt lövöldözni ezzel a két ágyúval. De hát ez a politikusok és a hadsereg vezetőinek, a vezérkaroknak a dolga, egyszerű katona ebbe ne üsse az orrát, nem igaz?

Bőven van időnk, politizálunk. Több emberi keserűséggel és indulattal, mint hozzáértéssel. Az ütegborbély mondja, hogy kapitalizmus, imperializmus, társadalmi és gazdasági rend, kérem alássan. Oroszország már cselekszik, kérem alássan, „de ezek nem értik, hogyan kell csinálni, kérem alássan". Leverik a dolgozó nép kezéről a bilincset, a nép urai ellen fordul, és ha nincs más fegyver, akkor bilincseivel veri őket agyon, kérem alássan, de ez nem igazi módja a forradalomnak, kérem alássan. Ez nem megy olyan egyszerűen, ahogy az oroszok elképzelik. Csak figyeljük Németországot, majd meglátjuk, hogyan kell csinálni a forradalmat, kérem alássan. Hogy nekünk van érzékünk az urak bilincseinek lerázása és a rabtartók agyonveretése iránt, de nem értjük a „finomságot" a borbély magyarázatában, hogy ami Oroszországban történik, az még nem „igazi", hanem várni kell a másikra, amit csak a németek képesek megcsinálni... — ezt ő csak sajnálkozó kézlegyintéssel intézi el. Mit is kezdhet velünk egy ilyen okos, képzett szociáldemokrata, aki tudományra építi majd a maga forradalmát, ha egyszer a németek elindultak — addig azonban maradjunk csak veszteg, kérem alássan.

Sok szó esik közöttünk a német szövetségről, aminek értelmét éppoly kevéssé látjuk, mint ahogyan most már nem tudjuk elfogadni a háború 1914-es, 1915-ös magyarázatait sem. Furcsa visszagondolni rá, hogy „kutya Szerbia" volt az első jelszó, s hogy milyen tűzzel indultak el az első katonák a „gonosz ellenség" megsemmisítésére. Olyan nagy volt a háborús tűz és a hazafiságnak érzett lelkesedés, hogy még nekünk, később bevonuló korosztályoknak is jutott a maradékából.

A németekkel nemcsak frontra vonulásunk közben volt dolgunk, ahol a székely bakák példamutatása előtt mindent feltek előlünk az állomásokon. Meg kellett például tanulnunk, hogy kétféle tüzérségi előkészítése van a támadásoknak. Ha a német gyalogság készülődik, a tüzérség órákkal tovább verte a szemben levő állásokat, mint amennyi tüzérségi tűzzel a magyarok gyalogsági rohamait előkészítettük. Úgy látszott, az irányításban részt vett osztrák és magyar tiszt uraknak is az volt a véleményük, hogy a német értékesebb emberanyag, mint a miénk, annak érdekében nagyobb mértékben szükséges igénybe venni a haditechnika segítségét; a magyar bakákért viszont pazarlás volna a sok előkészítő ágyúzás.

Egy alkalommal ütegünk tüzelése fedezte a rajvonalakba fejlődött német gyalogság előnyomulását. Mellettem sebesült meg egy német. Gondozásba vettem, segítettem levetni a bakancsát, sebét bekötözni. Hálából konzervét, csokoládéját, minden élelmiszerkészletét nekem adta. Ebből a hagyatékból is láthattam; a németekhez képest koldus módra, gyalázatos módon láttak el bennünket.

Erről bizony sokat lehetett beszélni.

Hogy bennünket koplaltatnak, hogy a kenyerünket alig-alig tudja összefogni az a kis búzaliszt, amit hozzákevernek a kukoricához. Én szeretem a kukoricás kenyeret, de nem azt, amit elénk löknek. Zsákokban, apró darabokra összetörve érkezik hozzánk az állásba a szegény prófunt, csajkával, találomra mérik szét közöttünk, és szerencse dolga, hogy egy-egy marékra való kenyérhulladékban mennyi zsákszemetet, kócot, rongyot kap a katona. Az emberek sóványak, elégedetlenek, káromkodnak? Csak káromkodjanak. A német mégiscsak más, az követeli, hogy rendes kosztot adjanak neki, s annak az igényét a mi rovásunkra is teljesíteni kell.

Odakint Németországban a népnek is jobban kell élnie, mint a miénknek, elhordanak tőlünk mindent. Valaki elbeszéli, hogy még a termőföldet is vonatszámra viszik Bácskából, Bánátból, Csanád megyéből Németországba. Hihetetlenül hangzik, de tanúk akadnak, bizonyítják, hogy ez sem szóbeszéd.

Ami pedig a harctéri kíméletüket illeti, abba ne szóljon bele senki. De mi azért elvitatkozhattunk róla, és amiben megállapodtunk egymás között, azzal aligha szolgáltuk a szövetség szent ügyét. Drága volt a német élet, s ha ötórás pergőtűzzel nem vertük ripityára az ellenség vonalát, a drótakadálynak még a maradékát is, akkor volt tízórás, tizenötórás, akár húszórás is a pergőtűz. A 3-as bosnyákokból, vagy még előbb a 18-as honvédekből pedig egész hullahegyeket láttunk, mert a mi parancsnokaink értük drágállották a tüzérségi muníciót...

Megbeszéltük a hadikölcsönt. Aki bizonyos összegű hadikölcsönt jegyzett, hazamehetett szabadságra. De honnan lett volna pénze a fronton a szegényebbjének? Pedig itt belőlünk került ki a többség. Mi nem voltunk „nélkülözhetetlenek", minket nem mentettek fel, mi védelmeztük idekint azokat, akik otthon megbújhattak. S még arra is „jogunk" volt, hogy zsoldpénzünket hadikölcsönre adjuk. Nem volt ez olyan rend, amit ebben a nyomorúságban, amiben éltünk, csak káromkodva lehetett emlegetni?

Aztán az asszonyok dolga... Ha visszajön a katona szabadságról, elmondja ám, hogy náluk vagy a szomszédban, ha panaszkodnak, legelni küldi vagy ágyába próbálja parancsolni a hadbavonult férfiak asszonyait a jegyző, s ez ellen ritkán van orvosság. Milyen öröm volt hallani, hogy azért itt is, amott is összeszövetkeztek az asszonyok, és alkalmas időben istentelenül helybenhagyták a komisz jegyzőt, egyikét-másikát vérében fagyva hagyták sorsára...

Gyötört bennünket az éhség, a bizonytalanság, és kínzott az elégedetlenség.

Valahol szénát kaszál egy kisebb csoport katona közülünk. Üzennek, hogy pásztorkodó csángókkal találkoztak. Egyik barátom birkasajtot küldött, amit a csángóktól vásárolt.

Elkéredzkedem közéjük, azzal, hogy igen szeretek kaszálni. Megvénült, évek óta legeletlen és kaszálatlan területen folyik a széna takarítása. Igen gyenge koszt mellett dolgoznak, itt még a rossz kukoricakenyér után is sokszor hiába sóvárogtak.

Kukoricakenyér, puliszka...

Azt mondta nekem Csíkcsicsón egy székely:

— Nem tudják maguk, mit ér az... Ha én egyszer jóllakhatom puliszkával, egy darab szalonnával, nincs olyan ország belsejéből való ember, aki eljöhetne velem kaszálni!

— No, azt éppen megpróbálhatjuk... — szólok.

A székely a puliszka becsületéért, én — mint „az ország belsejéből való ember" — a búzakenyérért, amin felnevelkedtem, kaszát fogunk, s a székely felesége nézi. Elöl a székely a rendben, én a nyomában. Egyre jobban a nyomában és biztatom hamarosan, kapkodja gyorsabban, mert félek, hogy belekaszálok a hátuljába, nem marad belőle csak egy sótartónak való. Mondom, s úgy igaz, hogy én bizony kényelmesen haladok utána. Megunom és jobb tempót veszek, elébe vágok. A székely káromolja valakinek a jóistenét, a felesége nevet, én meg csak húzom-húzom a komát magam után. Csinálja egy darabig, aztán hirtelen vállára veti a kaszát.

— Elég volt ez, mennénk már haza!

A csíkcsicsói próbát én ily módon megnyertem, de bizony később boldog voltam, ha nem búzakenyérhez, ha nem kukoricáshoz, akkor legalább egy kis puliszkához tudtam jutni.

... Tehenet és birkát kötöttek el az embereink. Ha elfogyott az egyik, jött utána a másik. Hosszú ideje élnek az erdőben, sokat éheztek, úgy látszik ilyen helyzetben könnyebben elbetyárosodik az ember. S addig jártak a kútra a közmondásbeli korsó módján, amíg oda nem koccantak a kőhöz. Az elásott tehén- és birkabőröket megtalálták, megvannak a bűnjelek, hamarosan sorakoztatnak. Én is ettem a húsból, tudtam a tolvajlásokról, ott állok a sorban. Mádéfalvára kísérnek a csendőrök, ahol a hadbíróság előtt fogunk felelni tetteinkért.

Mádéfalván szükségfogdába helyeznek bennünket. Deszkából tákolt középfalakkal osztottak meg egy nagyobb helyiséget, egyik cellából átlát és átbeszél az ember a másikba. Mi többen vagyunk, együtt hagytak bennünket, főhetnénk a bűntudatban és a keserűségben, amikor alkalmunk van rá, megtesszük. Baloldali szomszédunk lekicsinyli tetteinket. Átlátni hozzá, sza-

kaszvezetői csillagokat látok a gallérján. Ürökösen beszél, de olyan furcsa magyar nyelven, hogy felét sem értem a mondókájának.

Tehén és birkák?! Hát az semmiség az ő cselekedetéhez képest. Hogy mi volt a cselekedete, nem mondja meg. Ne búsuljunk, biztat, ő katonaéletének a felét fogdában töltötte. Mi van ezen keseregnivaló? Kérdezem, hogy ha igen, akkor a tetvek, a poloskák miért nem rágták le a gallérjáról a csillagait? Röhög, s mondja, hogy majd az ítélethozatal után szedik le a csillagokat. Köp ő a csillagokra, az egész világra, s ha el is ítélik néhány esztendőre, olyan vége lehet a háborúnak, hogy hamarosan szabadon kell őt ereszteni. Köp szóval, de valóságosan is utálkoztató módon köpköd maga köré, s mikor néhány nap múlva elviszik, bennünket pedig átraknak az ő cellájába — itt már csak másodmagammal vagyok —, undorodom a helyétől, a priccsétől, a padlótól, a faltól, amit összeköpködött. Kellett nekem önkéntes jelentkezéssel kaszálni mennem a csángók közé, hogy ilyen helyzetbe kerüljek?

Cselekedetünk büntetőjogi súlyát nem méregettem, egyszerűen azért, mert hiányoztak ehhez a fogalmaim, magamat pedig különösen ártatlannak tartottam. Nem tudom, hogy társaim mikor kezdték a lopásokat, de ha közöttük élek a kezdet idején, alighanem magam is azt mondtam volna, csinálják vagy csináljuk. Hiszen éppen olyan éhes voltam, mint ők, s ez az éhezés olyan méreteket öltött, hogy az enyém-tiédről vallott fogalmak elhomályosodhattak bennünk. Bár éhségünkért nem az egyes károsodottak voltak felelősek, hanem egészen mások, a katonák között kialakulhatott olyan gondolkozás, hogy ha a parasztok, állattenyésztők tenni akarnának valami emberségeset az éhezésünk enyhítésére, közös akarattal tehetnének, de mivel nem teszik, külön-külön szenvedjenek meg irántunk mutatott közönyük miatt. Ez nem volt erkölcsös álláspont a szónak bibliai értelmében, de azok a katonák, akik elkezdték a tolvajlásokat, messze túl voltak már azon, hogy bármit is adjanak a tulajdonjog bibliai biztosítékaira.

Mikor odakerültem, nekem senki sem mondta, hogy ilyen

szabálytalanság folyik. Sohase hívtak lopni, de tudtam, hogy csinálják és tetszett, hogy milyen igazságos osztást csinálnak, abból ugyan senki ki nem maradhatott, és senkit meg nem rövidítettek. Ha birka volt, abból, s ha tehén vagy borjú, akkor annak a húsából részesedtem, éppúgy megettem a magam részét, mint a többiek. Muszáj volt enni, mert csak lézengtünk az éhezéstől, s ha nem esszük a lopott húst, nem hogy azt az elévült füvet lettünk volna képtelenek lekaszálni, összekaparni, de maga a puszta élet is lehetetlennek látszott már számunkra. Egy évvel, másféllel ezelőtt talán az lett volna a felfogásom, hogy a hazáért végzett szolgálatom érdekében megengedett, amit csinálunk. Most azt gondoltam, hogy annak a szolgálatnak, amit csináltunk, vajmi kevés köze van a hazához, mert tulajdonképpen mi is az én hazám? Mit védelmezek fegyverrel a kezemben és korgó gyomorral? Értettem, hogy a védelmet igényli a király, a honvédelmi miniszter vagy a főispán, még az is valószínűnek látszott, hogy otthon Véghék vagy a plébános szükségesnek érezte, hogy harcoljak, szükség esetén meghaljak értük. De ha anyámat megkérdezik, bizonyos voltam benne, azt mondja: tegyük csak le a fegyvert, menjünk haza, mert ugyan ki akarná elvenni tőlünk a mi nyomorúságunkat?! Pedig anyámról még azt se lehetett mondani, hogy ellensége lett volna a fennálló társadalmi rendnek... Bezzeg, ha Sebestyén tizedest kérdeztük volna! No, de hol volt Sebestyén tizedes?

Nem — egyáltalán nem éreztünk bűntudatot, azért, amit tettünk. Évekig éheztették ezt a katonanépet, s mi boldogok voltunk, hogy a kezünk ügyébe került állatok húsával, legalább néhányszor amúgy istenigazában jóllakhattunk.

Mit mondana édesanyám, ha ismerné a helyzetemet? Aligha nem azt, amit mindig mondani szokott: ver bennünket az isten, csak tudná, hogy vajon miért... Terinek sem írok, még annyira sem tudna beleilleszkedni a gondolkozásomba, mint édesanyám, és ha nem ért meg, mit gondolna felőlem?

Nem írok senkinek, és várunk, koplalunk, mert a fogságban még jobban koplaltatnak bennünket — ha ez egyáltalán lehetséges —, mint az ütegnél.

Egyikünk az ablakon kinézve néhányszor látott feltűnni a közelünkben egy századost az ütegünktől. Biztosan a mi dolgunkban jár, s vajon milyen indulattal?

Nemsokára megkapjuk a parancsot a törzsőrmestertől, aki rendelkezik felettünk, hogy másnap délelőtt 10 órára mindenki tegye tisztába magát. Mosdatlan és borotválatlan senki se legyen, ez hozzátartozik az igazságszolgáltatáshoz.

Milyen lesz az igazságszolgáltatás?

Délelőtt kiállítanak bennünket a folyosóra. Elmegy mellettünk egy fontoskodó emberke, hóna alatt hatalmas iratcsomóval, és elejt néhány szót, hogy amit tettünk, azért felmentés vagy főbelövés jár.

Schwartz nevű sváb gyerek, akiről már tudom, hogy kezdte és szervezte az állatok elkötését, kétségbeesetten rám tekint. Abból, hogy ez is lehetséges, amaz is, ő a golyót választotta ki, mint valószínű végünket, s ha főbelövetés jár, kit illetne meg elsősorban a golyó, ha nem őt.

Vigasztalom, hogy buta dolog főbelövésre gondolni.

— Súlyos ügy ez... — kesereg szegény Schwartz.

— Van enyhítő körülmény is — mondom, mert valamibe csak meg kellett kapaszkodni abban a sanyarú helyzetben.

Aztán beszólítanak bennünket, kezdődik a tárgyalás, és valóban úgy alakul a helyzet, ahogyan reméltem. Hiányos, rendetlen, felelőtlen, mondhatnám, majdnem semmilyen ellátásunkkal védekezünk, amitől mindannyian szenvedünk, s ami nem lehet titok a hadbíróság tagjai előtt sem. Mikor a kihallgatások végére értek, az volt a hangulat, s a mi szempontunkból jobb nem lehetett, hogy a tolvajokat a szó szoros értelmében rákényszerítették a bűncselekményeikre, az pedig becsületükre szolgál, hogy amit loptak, azt minden időben megosztották társaikkal, akár részt vettek azok a lopásokban, akár nem. Az egyik bíróban akkora bátorság volt, hogy kimondta: nem mi érdemlünk büntetést, hanem inkább azok a parancsnokok, akik élelmezésünkért, ellátásunkért felelősek, és tulajdonképpen őket kellene hadbíróság elé állítani.

Nem golyó, hanem felmentés volt az ítéletünk.

Újra visszakerültem az üteghez, és legelső dolgomnak éreztem, hogy ruházatomat s magamat a lehetőség szerint tisztába tegyem. Sokáig üldözött a fogság emléke. Nem is annyira az ott átélt nyugtalanság, a félelem egy esetleges súlyos ítélet miatt, inkább a tapasztalt bánásmód, a fogságba vetett ember semmibevétele, a körülményeim, a piszok, amiben tűrtek és tartottak bennünket egész addig az óráig, amikor egyszerre fontossá vált, hogy rendbe szedjük magunkat, ne legyünk mosdatlanok, amikor bíráink elé állunk. És nyilvánvaló volt, hogy a tisztálkodási parancsot akkor a bíróság iránti tiszteletből és nem az irányunkban hirtelen jelentkezett emberségből adták ki. Nem sokat törődtek velünk az állásokban, hát miért vették volna emberszámba a katonát, ha egyszer fogságba vetették?

Most felső- és alsóruhámat újjal cserélhettem ki, s különböző körülmények összejátszása következtében még jóllaknom is sikerült. Levelek, tábori lapok vártak, különösen Teri írt sokat. Legutóbbi levelei türelmetlenséget, aggodalmat árulnak el. Otthon senki sem értette hallgatásomat, de erről most csak a tapolcsányi kislánynak írtam annyit, hogy ronda és szégyenletes helyzetbe kerültem, s majd ha hazatérek, elmondom mi történt.

Van időm, naponta több levelezőlapot is küldök haza, hogy valamit törlesszek adósságaimból.

1916 augusztusától 1918 tavaszáig másfél esztendőnél hosszabb időt töltöttem az erdélyi Kárpátokban.

Ha most erre a másfél esztendőre visszatekintek, érdekes tapasztalatom, hogy a saját életem alakulását nehezen tudom összekapcsolni ennek az időszaknak olyan eseményeivel, amelyeknek pedig már akkor is felismerhető volt a történelmi jelentősége.

Gondolok itt az időrend miatt elsősorban Ferenc József halálára és IV. Károly trónra lépésére. 1914-ben Ferenc József írta, hogy „mindent meggondolt és megfontolt", az ő nevéhez fűződött a hadüzenet, a Szerbiával való leszámolásnak a háborús

propagandánkban meghirdetett és a nép széles rétegeiben elfogadtatott állítólagos kötelessége. Hogy mit jelentett a Belgrádban átadott ultimátumnak és hadüzenetnek világháborúvá történt kiszélesedése, s hogy a császár lépésével a világuralom felett való osztozkodásnak döntő jelentőségű fejezete indult meg, azt a mi nagy tömegeink nem értették, akkor még én sem értettem. Gyerek voltam, és politikailag tájékozatlan, műveletlen. Osztályhelyzetemből, otthoni küszködéseinkből, nyomorúságunkból következett, hogy már gyerekkoromban vonzódtam a munkások mozgalmai iránt, éreztem, hogy nemcsak a gyárban, hanem otthon, a faluban, a mezőgazdaságban is harcban állunk valamivel, valakikkel sorsunk emberségesebb alakulásáért. Sohasem volt kétségem abban, hogy kik a „mieink" és kik „amazok". De ezt a szemléletet szélesebb távlatokra kibontani és világméretekre alkalmazni a magam erejéből képtelen voltam. „Hazafias lelkesedéssel" vonultam be katonának, akkori gondolkozásomban Vilmos császár, Hindenburg, Ferenc József és Tisza István a „mieink" fogalomkörébe került, s elfogadva az „ellenség" hivatalos meghatározását, a cárral együtt az orosz muzsikot, a pétervári munkást, a szerb parasztot és az északfranciaországi bányászt egyazon zsákba raktam, „amazok" közé számítottam. Sebestyén tizedes magyarázatai figyelmeztettek a tévedésemre, és elindítottak bennem valamit, ami később hozzásegített, hogy az élet apró és nagy kérdéseiben tisztábban, politikusabban és helyesebben tudjak ítélni.

Az erdélyi Kárpátokban tájékozottságunk hiányos volt, de a közénk visszatérő szabadságos katonák megismertették velünk saját családjuk és hazai környezetük állapotát, keserűségeit, éhezését, elégedetlenségét, s ezek a hírek bőségesen elegendők voltak annak megértéséhez, hogy a hátországban másként alakul a helyzet, mint ahogyan az állam vezetői szeretnék. A nép sok mindent Ferenc József személyéhez kapcsolt, és a legegyszerűbb emberek körében is hallani lehetett olyan véleményeket, hogy ha az öreg császár meghal, új világ kezdődik. Egyik ember ilyennek, másik amolyannak képzelte az új világot. Az ütegborbély biztosan másként, mint mi, de jó lett volna tudni,

milyen elképzelései voltak erről Sebestyén tizedesnek. Az „új világ" közeledését a velünk szembe álló lövészárok életének különböző változásai különben ezerszer jobban — és másként éreztették velünk, mint Ferenc József halála.

Abban az időben nem volt rádió, újságokat is hiányosan, rendetlenül, nagy késésekkel kaptunk. Elképzelhető, hogy a hírközlő technika mostani állása mellett milyen nyilvánossága lenne az öreg császár halálának, hogyan készítenék elő az új uralkodó trónralépését. Akkor pedig a parancsnokság megkapta a híreket, az utasításokat, és annak megfelelően eljárt, a szolgálati szabályzatban előírt módon közölte velünk az eseményeket.

Az a király halt meg, akire esküt tettem, de halálának az ütegnél történt bejelentése, s ennek nyomán IV. Károlyra tett eskünk körülményeire homályosabban emlékezem vissza, mint arra a lóra, amelyik éhségében rám támadt és földre taszított. Arra sem tudok emlékezni, hogy az új király koronázásának napján megkaptuk-e vagy sem az ilyen alkalmakkor szokásban volt ünnepi ebédet és a „dupla lénungot".

Pedig Ferenc József halála kétségtelenül világtörténelmi jelentőségű esemény volt. 1916 novemberében az erdélyi havasokban nem látszott annak.

Egyetlen harctéri élményemet sem tudom hozzákapcsolni Esterházy Móric vagy Wekerle Sándor miniszterelnökségéhez. Havasi elhagyatottságunkban, világtól való elzártságunkban valamennyire megmozgatta képzeletünket az ígéret, hogy háború után földet fognak kapni a volt Károly-csapatkeresztesek, de ekkor már annyi bizalmatlanság és gyanakvás élt bennünk mindennel szemben, ami „felülről" jöhet, hogy hittünk is, nem is a megígért földben, s ha igen, akkor inkább csak azért, mert mindannyiunkban kegyetlen erővel élt a vágyódás a föld után. Mi nyomorult szolgasorsunktól reméltük ily módon a szabadulást, a kisbirtokos parasztok fiai pedig szívesen ringatták magukat a reményben, hogy katonáskodásuk révén valamivel megszaporíthatják családjuk vagyonát.

Nincs semmi emlékem arról, hogy a választójog kiterjesztésére vonatkozó hazai viták közelebbről érintettek volna minket,

s hogy ennek a jelentőségéről, a kiterjesztés mértékéből következő további lehetőségekről magunk között beszélgettünk volna.

Az olasz frontról, a balkáni arcvonal maradékának helyzetéről, a nyugati eseményekről sem helyes, világos értesüléseink, sem áttekintésükre lehetőségünk nem volt. A győzelmeknek nagyobb híre volt, mint a vereségeknek, s hogy a kudarcokat szépítgetni, homályos szavakba rejtegetni érdemes, arra már Göbbels előtt is rájöttek a propagandisták. A német hadsereg, helyesebben az a nagy hadigépezet, amit Hindenburg és Ludendorff irányított, hosszú-hosszú ideig tökéletesnek és legyőzhetetlennek tűnt előttünk. De kérdezem, miért lettünk volna mi erről tájékozottabbak az erdélyi havasokban, valóban isten háta megett, mint azok a milliók, akiknek még sovány koszton, kukoricakenyéren is kedves volt a németek legyőzhetetlenségének gondolata, és erre esküdtek nemcsak Vilmos császár birodalmában, hanem IV. Károlyéban is. Nem bizonyított-e mellettük a román támadás megállítása, és a romániai front eseményeinek sorozata, Mackensen és a németek megjelenése után az erdélyi arcvonalon? Azok a magyarázatok is, amelyeket az oroszországi eseményekről magyar feletteseinktől kaptunk, a németek katonai nagyságával magyarázták a cári hatalom összeomlását, és erről az oldalról bizony senki sem figyelmeztetett bennünket a forradalom belső rugóinak jelenlétére és erejére.

A velünk szemben álló orosz katonák között hónapokon át megfigyelt forrongásból, a senki földjén történt barátkozásoknak a közös nyelv hiánya miatt is fogyatékos értesüléseiből csak hézagosan, pontatlanul tudtuk nyomon követni az oroszországi fejlődést. Tudtunk Lenin hazaérkezéséről, a bolsevikok fokozódó előretöréséről, tekintélyük növekedéséről, hiszen az orosz arcvonalban talán gyorsabban járták a katonák a forradalom útját, mint a hátországban a politikusok. Kerenszkij helyett hamarosan Lenin lett a jelszó, Lenin és a szovjethatalom, Lenin és a béke. Azután pedig, amikor a Nagy Októberi Forradalom elsöpörte az orosz polgári forradalmárokat, s a munkások és parasztok kezükbe vették a hatalmat „a túlsó parton", ennek a világtörténelmi jelentőségét megint nem tudtuk lemérni.

Amellett, hogy örültünk a hozzánk hasonlo sorsú szegények hatalomra jutásának, elsősorban mégiscsak arra gondolt legtöbbünk, hogy közelebb jutottunk a békéhez. Ennek a lehetősége ragadta meg a képzeletünket, s nem a „végső győzelem" valószínűsége, amivel tisztjeink próbáltak traktálni bennünket.

Az 1918 március havában aláírt breszt-litovszki béke ebből a szempontból, az általános béke közeledésének szempontjából örvendeztetett bennünket.

A csíki hegyek között csodálatosan szép a tavasz, a nyár, a nagy erdőségek, a virágba borult havasi rétek, a sziklacsúcsok, a harsogva vágtató hegyi patakok, a nagy katonajárásban megzavarodott, de mégiscsak közöttünk élő, előlünk szökdöső, menekülő kisebb-nagyobb vadak, az erdők sűrűjét dühösen morgolódva kereső medvéktől a rémült őzikékig. Télen a nagy havak, amelyekbe derékig esik néha az ember, máskor majdnem belefullad. Jókedvűen lehet kimászni belőle, ha fejünk felett épp akkor nem fütyül a golyó, a fákat nem gránát töri-szaggatja körülöttünk, legfeljebb a szél ropogtatja-hajtogatja a derekukat, koronájukat. Az emberektől kevés jót kaptunk ezekben a nyomorult években, de a természet semmit sem irigyelt tőlünk. Hiába löktek bennünket Csíknek ebben a körzetében erre vagy amarra, az erdők, a hegyek, a folyók, a völgyek, a természet, a virágok és a havas szépsége mindenütt velünk volt.

Egyetlen faluban meg nem melegedtünk, barátokat sehol sem szerezhettünk, igen-igen terhére lehettünk szegény székelységnek . . .

A havason két nőtestvérrel találkoztam. Fából összeeszkábált kalibában élnek, nagy birkanyájat és gulyát őriznek, hogy kinek, azt nem tudom. Ha elvész valamijük, úgy siratják, mintha az övék volna, és úgy szidják a közelünkben tanyázó cseh katonákat, mintha bizony csak ők lopnának juhot és borjút. Nincs férfi a családban, ketten pásztorkodnak, a fiatal lány őrködik a birkáknál, idősebb nénjének gondja a szarvasmarha, éjjel pedig együtt félnek a kalibában. Az állatok a karámban pihennek,

ha ugyan az éhesen körülöttük keringő katonák békében hagyják őket. Az öregebb barátkozott össze velem, de hamarosan tanácsolta, hogy inkább a húgának segítsek, mert ő könnyebben boldogul a gulyával, mint a kislány a birkanyájjal. Körülöttük lebzseltem szabad óráimban, s hogy a segítségem hasznára volt az állatállománynak, nem merném mondani. Nyári melegben árnyékos helyeken kényelmes heverés esett a nagydarab emberre szabott szőrös subájukon, mikor pedig hűvösödött az idő, kiderült, hogy ketten is beleférünk a bundába, egyikünk sem fázik. Isten őrizte annyira-amennyire a birkákat, a lányok néha megszámlálták a jószágot, szidták a cseheket, pedig a mi Schwartzunk már úgy elszemtelenedett, hogy nagyobb tolvaj volt Savanyú Jóskánál. Persze nem árulkodtam rá.

Télre ki kellett költöznöm a subából és a lányok barátságából, arra se voltak ráutalva, hogy éjszakánként segítsek nekik félni: állataikkal együtt lementek a völgybe, s mire tavasszal visszatértek, mi a harmadik-negyedik határban jártunk...

Rengeteg volt a katonanép, völgyből hegyre, hegyről a második-harmadik hegyre vándoroltattak bennünket. Fakitermeléssel foglalkoztunk, de olyan sietséggel, mintha nem a béke, hanem a tatár kergetne bennünket. A békekötéssel pedig megindult nemcsak a felhalmozott lőszer elszállítása, a fegyverzet rendezése, a különböző nagy katonai raktárak lebontása, hanem olyan harácsolás is, ami indokolt keserűséget és gyűlöletet válthatott ki a sanyargatott népből, de arra is figyelmeztethetett, hogy a mi hadvezetőségünk valami oknál fogva itt ki akar takarítani minden padlást, mielőtt elmegyünk. A dicsőséges német hadsereg példamutató módon járt el. Hallottunk róla, s ha vasútvonal közelébe kerültünk, bizonyítékait is láttuk, hogy a tiszt urak még zongorákat, de oltárképeket is loptak és szállítottak haza, mint hadizsákmányt. Utálatos fosztogatás és gyűjtés folyt, s ennek a gazdag szászok, a szegény székelyek és a szegény „legyőzött" románok majdnem egyforma mértékben voltak áldozatai.

Hírek érkeztek a breszt-litovszki békekötés után, hogy az

olasz frontra megyünk, de azt is hallottuk, hogy Franciaországba irányítanak. Türelmetlen, nyugtalan volt mindenki, hamarosan nyoma sem volt közöttünk annak az elégedettségnek, amit a béke megkötése ébresztett.

Gyergyóditrón telepedtünk le, azzal, hogy talán napokon, esetleg órákon belül megkapjuk az indulási parancsot. Főttünk a várakozás keserű levében, és bőven volt időnk helyzetünk, jövőnk megbeszélésére, véleményeink kicserélésére, vitatkozásra. Ha most visszagondolok akkori hangulatunkra, az elkeseredettségre, hogy élelmezésünk nem javul, s hogy a keleti béke számunkra nem a háborús életveszélyektől való szabadulást, hanem csak valamelyik nehezebb frontra való áthelyezést jelenti, túlzás nélkül mondhatom: a robbanási pont felé közeledtek bennünk azok a feszültségek, amelyek azután később sokunknak egész élete pályáját másfelé vitték, mint ahová tisztjeink, államhű, királyhű, rendszerhű politikusok a mi egész nemzedékünket irányítani szerették volna. Későbbi forradalmi magatartásnak, lázongásoknak, tiltott szervezkedéseknek, üldöztetések elviselésének, osztályharcos szemléletnek és elszántságnak soksok katona számára jó nevelőiskolája volt az a katonai szolgálat, amelyet különböző frontokon elszenvedtünk. Az oroszországi nagy fordulat hatása alatt és egyéb történelmi események árnyékában százezrek és milliók forradalmakra nevelődtek, és úgy gondolom, nem túlzás azt mondani, hogy a tömegeknek ez a gyorsabb-lassúbb ütemben történő átformálódása is egyfajta, nem is lehecsülendő jelentőségű történelem volt az 1917—1918-as években.

SZÖKEVÉNY LETTEM

Gyergyószentmiklósra küldtek szolgálati ügyben. Szívesen mentem, nemcsak az utazás, a változás kedvéért. Hírét vettem, hogy egyik távoli rokonom ezen a környéken valahol katonai pékséget vezet, s régóta sikertelenül nyomoz utánam. Most majd én próbálok szerencsét. Megtaláltam. Utoljára gyerekkoromban

láttuk egymást, azután ők Zemplénbe költöztek, mi Szőnyben maradtunk, s elszakadtunk egymástól. Igen nagy a viszontlátás öröme, s nemcsak ölelkezésben nyilvánul meg, hanem kenyérben, lángosban, szalonnában, sokféle földi jóban, amihez a katonai pék talán kéz kezet mos alapon jut hozzá, a katona sehogy sem. Tartóztat, ha van időm, szívesen lát akár egy hétig is, s én gondolom, miért ne lenne nekem időm? Maradok, bár nem egy hétig. Tudom, hogy bármikor megérkezhet az üteghez az indulási parancs. Tusakodik bennem az igyekezet, hogy el ne maradjak a többiektől, másfelől a maradhatnék. Hamarosan eldől bennem a csata.

Elbúcsúzom a rokontól, az éjszakát Szentmiklóson töltöm, reggel elindulok, azzal a szándékkal, hogy az ütegnél jelentkezem. A pályaudvaron hosszú szerelvényt látok, bevagonírozott tüzérség, tábori tarackok. Csak nem a mieink? De bizony ők. Feléjük kellene indulnom, de inkább félrehúzódom.

Megvárom türelmesen az indulásukat, még csellengek is egy sort, csak azután jelentkezem az állomásparancsnokságon. Tudomásul veszem, hogy ütegem az olasz frontra indult, Budapest—Csáktornya irányítást kapok.

Kezemben a hivatalos papír, dátummal, szerelvényszámmal, bélyegzővel, állomásparancsnoki aláírással. Indulhatok. Közben már elhatároztam, hogy Budapesten túl szőnyi kitérővel fogom keresni a csáktornyai vonalat. Meglátogatom édesanyámat, és ha itt elsütkéreztem néhány napig a pékség melegénél, otthon is megpróbálok eltölteni néhány napot.

Gyorsvonattal megyek. Nagyváradon igazoltatnak, és kiderül, hogy vonatom valahol megelőzte az üteget szállító szerelvényt. Hát én majd megvárom őket. Valóban megvártam, de csak azért, mert nem látszott értelmes dolognak előttük nyargalászni. Félrehúzódom az útból, menjenek csak szépen előre, én majd bandukolok utánuk. Budapestig minden rendben van. Jó a papírom, ügyelek, hogy az üteg elé ne vágjak, és inkább személyvonattal utazom, meg ne előzzem megint őket. Mire Pestre érek, ők már Dunántúlon vannak. Parancsom értelmében Csáktornyára kell utaznom utánuk.

Megint igazoltatnak. Tudom-e, hogy milyen gyorsvonaton ülök? Hát hogyne tudnám?! A fehérvár—csáktornyain. Mondanak egy gorombát, figyelmeztetnek, ügyeljek, mert a komárom—győri gyorsvonatra ültem. Mozgás!

Mozgok. Lelépek a vonatról itt, fellépek amott, amikor az igazoltatók másfelé vannak elfoglalva. Mondták, hogy ügyeljek, hát ügyeltem. Persze még kevés gyakorlatom van a lógásban, remegek az izgalomtól és a félelemtől: mi lehet ebből. Fütyörésszek a sarokban, vagy alvást szimuláljak? Próbálom ezt és amazt. Kínlódom így, nyugtalankodom amúgy. De hát ezt is meg kell tanulni. Ártatlan képpel nézek az emberek szemébe, mikor meglódul a gyorsvonat, és zötyögve-zakatolva magunk mögött hagyjuk a pályaudvart, a katonákkal és csendőrökkel, akik szökevényekre vadásznak. Dehogy vagyok én szökevény, kérem.

De jön a kalauz, kéri a jegyeket és a jegyet helyettesítő igazolványokat. Milyen vizsgálat? Gondos, körültekintő. Én is gondos, figyelmes vagyok. Mellettem ül egy katona, átadja a papírját, benne valami kis bankó lapul. Nézem a kalauzt és a bankót, a kalauz néz engem és kiveresedik az arca. A pénzt persze nem adja vissza. Azután inkább engem néz, mint a Csáktornya felé szóló menetlevelemet. Hogy mit gondol magában, nem tudom. Törekszem barátságos lenni a tekintetemmel, de egy hunyorításban elmondom a komának azt is, hogy láttam a bankót, felőlem nyugodtan megtarthatja magának. Először ő könnyebbül meg, azután békében hagy engem, szalutál, és megint elégedett vagyok a vasútasokkal. A sógorom is biztosan így csinálja. Neki is sok szerencsét hozzá — meg a katonáknak is, akiket a kalauzok időre-órára futni hagynak Károly király szolgálatából . . .

Közeledünk Komárom felé. Áthaladunk Szőnyön, nem áll meg a gyorsvonat, jó volna leugrani; szívem-lelkem a torkomban vagy a fejem búbján próbál kinyomakodni. Mi lesz a komáromi állomáson?

Okos katonaszökevény — mert hiszen most már az vagyok, mert eltértem a parancsban előírt menetiránytól —, körültekintő

szökevény nem az állomás felé száll le a gyorsvonatról, hanem a túlsó oldalon. De hát nemcsak okos szökevény van, hanem esze van az igazoltatónak is. Kettőt se lépek, valaki megragadja hátulról a zsákomat, rám förmed, hogy álljak meg. Állok.

— Lógsz, te csibész?!

Nem valami barátságos hang. Mit mondjak rá? Semmit.

— Hol az igazolványod?

Odaadom, belenéz, látja, hányadán van velem.

— Hová való vagy? Mit keresel itt?

Mondom, hogy szőnyi, és megyek én Csáktornyára, csak egy kicsit haza akartam látogatni. Csak egy kicsiny időre. De szigorú a szakaszvezető úr, parancsot kapott, és nem akar tágítani tőle. Hiába kockáztattam az utat?

És ekkor megjelenik Csapó Lajos bátyám, megint egy vasutas, szolgálatban van. Barátságosan, egyszerűen kivesz a szakaszvezető kezéből, nyugodtan mondja neki:

— Hagyd már békében ezt a gyereket . . .

Felém fordul:

— Eredj csak haza, fiacskám, nagyon megörül neked szegény, beteg édesanyád . . .

A szakaszvezető néz, azután már mehetek is. Mégis van emberség. Indulok haza, és otthon végtelen boldogsággal fogad a család, s legfőképpen édesanyám, aki valóban gyengélkedik. Dehogy mondom neki vagy másnak, hogy engedély nélkül jöttem haza.

Másnap elmegyek a vállalathoz, ahol legutóbb dolgoztam. Még mindig folyik az állomás bővítésének építkezése, a munkavezető szívesen fogad. Írást nem kér, még ha sejt is valamit, nem szól. Rendesen fizetnek.

Jó volna itthon maradni egy hétig. Édesanyámnak nemcsak a pénzre van szüksége, hanem az örömre is, hogy vele vagyok, törődöm vele, s ő dédelgetheti a kedves, egyetlen fiacskáját. Elbeszélgetünk arról, hogy egyetlen férfi vagyok a családban, és lám, a haza elkívánt tőlük, s most már én a hazáé vagyok, amíg meg nem kötik a békét. Beletörődéssel mondja, még csak nem is veti fel a kérdést, ami pedig a mi nyomorult körülményeink

között annyira indokolt volt, s engem erősen foglalkoztatott: mi jogon követelt el tőlük a haza, és ha már elvitt, adott-e értem nekik valamit. Szomorú beletörődés édesanyám minden szava. Én pedig arra gondolok: mi jogosítja fel a hazát, hogy szenvedtessen, éheztessen, megcsonkíttathasson, esetleg hősi halált kívánhasson a magamfajta embertől, aki ettől a hazától soha semmi jót nem kapott és nem is remélhet. Ezen gondolkozom, de kérdéseimet megtartom magamnak. Minek keserítsem velük szegény anyámat? Amúgy is van elég baja.

Nyolc nap múlva aztán előszedem az irányító parancsot, eljutok vele Fehérvárra, várom a Csáktornya irányába induló vonatot. Budapestről jön, Nagykanizsa felé veszi az útját, új irányításom pedig már olasz földre, Udinéba szól. Ott fogom megkapni az eligazítást a frontra.

Nincs valami virágos kedvem, ülök a szutykos, zsúfolt fehérvári katonai váróteremben, emberek a padokon, emberek a földön, ki alszik, ki beszélget, ki maga elé bámul — magam is ilyenformán. Mindenféle megfordult a fejemben, ami mögöttem van, s ami előttem.

Néhány óra a várakozás, elernyed a figyelem. Nagy hangon riasztanak: Csáktornya felé beszállni! Nyúlok a pad alá, a hátizsákomért, üreset markolok. Lehajolok, nincs a zsákom. Emberek! Néznek, ki részvéttel, ki nevetgélve, hiszen nevetni is lehet rajtam, hogyan képzelem, hogy ha már egyszer elvitte valaki a szegényes kis csomagot, most majd jelentkezni fog vele, itt van, kiskomám, tréfából csináltam az egészet. Lótok-futok, persze eredménytelenül. A katonarendőr annyit mond:

— Ilyesmi bizony megesik . . .

Hozzáteszi, hogy azért csak iparkodjak kifelé, mert elmegy a vonatom, és abból még további bajom lehet.

Megyek, tele keserűséggel. Kifosztva indulok a frontra, oda a kis elemózsia, amit édesanyám becsomagolt, oda a ruhám, a hátizsákban cipelt felszerelésem, csajka, kanál, miegymás. Még szerencse, hogy otthon jóllaktam indulás előtt, ebben a pillanatban még nem vagyok éhes. De mi lesz holnap és holnap-

után, hiszen Udine nem egy ugrás Székesfehérvártól. Szegény embert még az ág is húzza — gondolom —, de az is eszembe jut, hogy alighanem egy másik szegény ember lehetett az ág, amelyik elhúzta a hátizsákomat, mert kincset ugyan nem sejthetett benne.

Légy megértő, buzdítom magam — de közben háborog a lelkem, és úgy érzem, könnyebben menne a megértés, ha legalább egyetlen pofont lehúzhatnék annak az éhes ismeretlennek, aki elvitte a hátizsákomat.

Valahogyan eljutok Udinéba, a vonat elviszi az éhes katonát is. Napokig ott tartanak, azután megint felülkerekedik bennem az a gondolkozás, ami Gyergyószentmiklóson lemarasztott a vonatról, s valamit én is hozzásegítek, hogy néhány napot nyerjek magamnak.

Udine most elég mélyen bent van a front mögött. Az 1917 október—november havában végbement nagy támadás Görztől, a Monte S. Gabrielétől, az Isonzótól majdnem Velencéig, a Piave vonaláig előre vitte az arcvonalat. Ebben a kis városkában állandó a katonai mozgás, ezrek jönnek és mennek, mindenfelé parancsnokságok, hadtáp, raktárak, elosztók, irányítók. Katonák érkeznek a hátországból, mennek tovább a frontra, a front felől pedig ezen a szűrőn keresztül indulhatnak a hátországba a szerencsés szabadságosok. Hogy valamiféle rend legyen ebben a bolondokházában, ahhoz is több ezer ember munkájára van szükség, úgy becsülöm. De hogy kitől kaphatnék én itt — félig-meddig csavargó, szökevényforma, aki már az arcvonal közelében van, de amennyire teheti, húzza-halogatja a továbbindulást — valami ruhafélét, csajkát, kanalat vagy egy lábast, egy poharat, arról fogalmam sincs. Kapni nehéz, szerezni könnyebb volna, de nincs kedvem hozzá. Ahol ennyi az ődöngő, többségében fáradt, elnyűtt s amellett könnyelmű ember, könnyű dolga lehet a tolvajnak. Lopni kellene, de sehogy sem bírom rávenni magam. Adnak valamiféle ellátást mindenkinek, de koplalok, mert még egy ócska lábast sem tudok szerezni jó ideig. Hűvösek az éjszakák, fázom, mert se köpönyegem, se pokrócom nincs.

Lótok-futok a többiekkel, fáradok, pihenek, lökdösök másokat, taszigálnak mások, káromkodom a többi káromkodóval.

Miért kell nekem ennyire árvának, egyedülvalónak lenni ebben a nagy csődületben? Hát nem találhatnék legalább egy szál barátot? Legalább egy ismerőst, akitől kölcsönkérnék valami evőeszközt.

Ezen az eligazító helyen pedig szinte állandóan folyik a névsorolvasás. Csoportokba gyűjtögetik a katonákat, név szerint szólongatják őket jelentkezésre. A szólított ember pedig vagy jelentkezik, vagy elmegy másfelé, ha néhány órát vagy napot meg akar még takarítani magának a frontszolgálatból.

Az én nevemet is sokszor mondják, én pedig hallgatom, és mikor már éppen ott tartok, hogy befejezem ezt a szerencsétlen udinei csavargást, tegyenek velem, amit akarnak, vigyenek, ahová mennem kell, hátulról valaki széles tenyérrel betapasztja a jelentkezésre nyíló számat, másik kettő közrefog jobbról-balról és ölelgetnek, örvendeznek a látásomnak.

Minél messzebbre törekszünk a helytől, ahol most engem keresnek, de egy óra, kettő múlva már őket is kereshetik, és én sok szerencsét kívánok Petyi Lajos barátunk szakaszvezetői csillagaihoz, Krisztián komám egészséges színéhez és jókedvéhez.

Otthonról jöttek, de hátizsákkal és hazai elemózsiával, amiből hamar juttatnak nekem is, és derülnek a kalandozásaim, koplalásom történetén, amit elmondok.

Hogy én egy hónapja távol vagyok az ütegtől?! Hát ez elképzelhetetlen, ez nem lehet igaz. Egyik oltalmába veszi a hadsereg fegyelmét, és komolyan kérdezi tőlem, szabad volt-e így viselkednem? Szükségem volt nekem erre? Mondom, hogy hát igen. Alighanem szükségem volt, hiszen csináltam és csinálom. No de hát egy ilyen fiú, aki a legigazabb katonának indult Érsekújvárott... Jólesik a másiknak, hogy fejemre olvassa: milyen komolyan vettem a kötelességemet, és őket is hasonló magatartásra unszoltam. A harmadik szemrehányást tesz, mert íme, ők jó katonák lettek az én példám nyomán, és most velem van baj, itt már egészen más példát mutatok.

Hallgatom a tréfát, a komoly szemrehányásokat, csak akkor

fut el a méreg, amikor Petyi Lajos váratlanul magára ölti a magyar királyi szakaszvezető nagyképűségét.

— Elég lazán igyekszel hazádat szolgálni, és ezért ne reméld, hogy Naményi Koncz Győző alezredes úr nagyezüstöt pántol a melledre, amikor egyhónapos lógás után megjelensz előtte!

— Hát az alezredes úrtól csakugyan nem várok dicséretet, azt se, hogy megértsen. De azt nem gondoltam volna, hogy téged ennyire elbutít a három nyavalyás csillagod. Ostobább vagy, mint az ember hinné . . .

Mégiscsak barátok vagyunk és nem összetűzés, hanem csak vitatkozás lesz a dologból. Haza kellett mennem, nyolc napot töltöttem otthon, dolgoztam, mert képtelen lettem volna keresztülutazni Magyarországon anélkül, hogy édesanyámat és az otthoni szegénységünket lássam. Értsék ezt meg azok is, akik talán a maguk életében nem találkoztak a szegénységnek és elesettségnek azzal a mértékével, ami az én sorsom és a családomé.

Petyi Lajos mondja erre a maga szegénységét, és belepirosodik, amikor megkérdezem: ha mások lovaikkal, ökreikkel, házukkal, földjükkel dicsekedtek, s olykor odáig mentek a hetvenkedésben, hogy jó szolgáikat dicsérték, ő miért hallgatott addig szégyenkezve a szegénységével? Szégyellte? Én is szégyelltem néha a magamét, de olykor elönti az embert a nyomorúság fájdalma, és már nem szégyell semmit. Azt sem, ha lopott birka húsát eszi a fronton, hogy fel ne forduljon éhen, és azt sem, ha egy hónapot ellóg a szolgálatból. Elég sokat hallgattunk mind a ketten szégyenletünkben, pedig nem volt okunk rá, mert nem mi választottuk magunknak a szegénységet. Egyszer majd azok fognak szégyenkezni, akik okai ennek, s akik felelősek lehetnek azért is, mert ha a jómódúak beszélhetnek, a szegénynek pedig hallgass a neve, akkor bizony ennek a dicsőséges királyi és császári hadseregnek nagyobbik fele hallgatni kényszerül.

— Az Oroszországból visszatért hadifoglyok hangján beszélsz . . . — hallom a szakaszvezető ellenvetését. S gyorsan hozzáteszi: most jöttem otthonról, nem lehetek annyira tájékozott,

mint amennyire ők ismerik a helyzetet, a várható eseményeket. Vegyem tudomásul, hogy a háború sorsát eldöntő nagy offenzíva készül, és olyanok a haditervek, olyan a csapatok és a hadianyag összevonása, hogy most már nem állunk meg a Piavén túl, hanem Rómáig megyünk. Rómáig?! Bizony Rómáig. Elfoglaljuk egész Olaszországot, a tengerbe seperjük az angolokat, franciákat, akárkiket, akik a „digók" segítségére jönnek. Úgy ám!

Én nem értek a magasabb hadvezetéshez, mondom, sem a hadászathoz, sem ahhoz a politikához, amellyel az ilyen háborút eldöntő hadműveleteket kitervezik és végrehajtják. De a támadás előkészületeit csak a vak nem látja. Miért ne tudnának róla az olaszok és szövetségeseik, akik nincsenek kevesen. Ha pedig várják a támadást, akkor ha ezen az oldalon lesznek ágyúk, azon az oldalon is felvonultatják őket idejében. Emberek ellen embereket állítanak. Lehetséges, hogy százezrek fognak meghalni ezen az oldalon, százezrek amazon, és még több lesz az özvegy, meg az árva, a front mindkét oldalán, mint amennyien már eddig voltak. És miért vannak ezek az özvegyek és árvák? Miért és kiért? Róma messze van, és én nem hiszek olyan támadásban, amivel Rómáig eljuthatnánk. De mi értelme volna az odamenetelünknek? Mi haszna volna egy ilyen győzelemből a magunkfajta szegényembereknek a front egyik és másik oldalán? Nem a szegények sorsa-e a mi közös sorsunk, magyarok legyünk vagy olaszok, csehek, franciák? Nem közös-e a gazdagok sorsa, a front akármelyik oldalát nézzük? Nem arra kellene-e törekednünk, hogy megtaláljuk a megértést a másik lövészárokban szorongó jogfosztottakkal, szegényekkel, a kizsákmányolt szolganéppel?

Tudom, hogy amit mondok, annak egy részében Sebestyén tizedes gondolatait idézem, és akikkel együtt vagyok, ismerték Sebestyént, sok mindent tudnak róla, és gondolkozóba eshetnek. Megértéssel hallgatnak, amikor arról beszélek, hogyan rugdos a sors, nagyon mepróbált az élet, össze vagyok törve, és ebben a helyzetemben sorsom osztályos társaitól várok rokonszenvet és segítséget, s nem az alezredes úrtól.

Még egyszer-kétszer felhangzik a diadalmas római bevonulás álma, de ott, Udinében hangzik el közöttünk először, hogy új társadalmi rendre, új igazságra volna szükség, s ezt talán meghozhatja a háború befejezése, így vagy amúgy. Mikor kimondom a nem is tudom honnan felszedett szavakat — Sebestyéné voltak-e, vagy valamelyik orosz katonáé, akivel a senki földjén találkoztam? —, „internacionalista szocialista társadalmi rend", mély meghökkenéssel hallgatnak a barátaim, de tudom, nem fognak feladni senkinek.

Folytatjuk ezt a vitát, aztán nemsokára kénytelen vagyok jelentkezni, amikor a nevemet szólítják. Vittorio felé indítanak. Van pokrócom, köpenyem, csajkám, kanalam, hátizsákom, kulacsom, tele rummal. Barátaim szerezték.

Mikor elindulok, jólesik a gondolat, hogy mégsem vagyok egyedül ezen az átkozott olasz fronton.

A PIAVENÁL

Vittorio — észak-olaszországi kisváros, melyet az 1917-es őszi offenzívánál foglaltak el a központi hatalmak seregei. Below német tábornok volt akkor a parancsnok ezen a frontszakaszon. Magyarok, osztrákok, németek harcoltak a keze alatt, és az ember kedve szerint ítélheti meg: melyik megszálló nációt utálhatják jobban és még jobban az olaszok, s melyiket miért. Nem sokáig maradok itt — keresem az ütegemet —, kikerülök az arcvonalra, ahol a civil lakossággal már kevés dolgunk lesz. Ahány lövegünk volt, annyifelé szórták el, és időbe telik, amíg megint elmondhatjuk, hogy együtt van az egész üteg. Dús lombú füge- és szederfák, szőlőlugasok leple alá rejtegetjük ágyúinkat, nehéz éjszakai munkával kiépítjük állásainkat, biztosítjuk a lőszerraktárakat. Ami bennünket illet, még mindig nem vált vérünkké a felismerés, hogy ásott fedezékekbe helyezkedjünk el, mert az a legbiztonságosabb. Tüzérek vagyunk, betelepedünk egy emeletes házba, a gazda és családja az alsó helyiségekbe húzódik előlünk, odafent mi tanyázunk.

Nappal alig van mozgás, éjszaka dolgozunk az állások körül, és akkor érkeznek a lőszerszállítók, akik az ágyúktól jó messzire, eléggé rejtett ponton rakják le terhüket, úgy halljuk, éberségből, nehogy az olasz lakosság árulója lehessen tüzérségünk ilyenfajta titkainak.

Tömérdek lőszer érkezik, s mikor együtt vannak a szállítmányok, az a véleményünk, hogy a román fronton egy esztendő alatt sem pusztítottunk el annyi gránátot és srapnelt, mint amennyit most ehhez az egyetlen tervezett támadáshoz kaptunk. Gázgránátot is hoztak, amivel eddig nem volt dolgunk. Fejlődik a technika, s ugyan még hová fog fejlődni?

Egyetlen éjszaka fejenként 31 láda lőszert kell a lerakó helyről az ütegállás lőszerraktárába szállítanunk, s némelyik ember annyira gyönge, hogy hóna alatt egyenként cipeli a lövedékeket. Aki jobban bírja, s közöttük vagyok én is, segít a többieknek. Kemény munka, sokan kidőlnek, magam sem értem a jó erőmet, hiszen én is azt a kukoricakenyeret, azt a szárított zöldséget, bablisztkását eszem, mint a többiek, már amennyire egyáltalán megehető ez a pocsék étel, aminek íze semmi, és büdössége néha elviselhetetlen. Nehéz elhinni, hogy ilyen étel alkalmas volna a világháború győzelmes befejezéséhez, a tervezett római masírozáshoz. Nagy szerencsénk lesz, gondoljuk, ha a szeder beérik, mielőtt elkezdenénk a csatát.

Gyönyörű vidéken vagyunk. Tőlünk jobb kéz felől érkeznek ki a sík vidékre a tiroli hegyek végső nyúlványai, előttünk a Montello magasodik, lekicsinylően „csak magaslatnak" mondják a hegyvidéki emberek, s valóban semmiség az egész, ha a távoli nagy hegyek arányaihoz mérjük. Mintha a természet, befejezve a tiroli hegyek merész építkezését, megszelídülve a tenger közelségétől, kedveskedni akart volna a síkságnak, azzal, hogy ide ragasztotta a Montellót. Olyan szép, hogy fájdalmasan esik feléje irányítani az ágyút, leadni rá egy-egy ágyúlövést. A hegy lábánál, néhány kilométerrel előttünk folyik az Adriai-tenger felé a Piave, ahol a tavalyi offenzíva megállt, s amelynek átlépése most első feladata lesz gyalogságunknak.

Tőlünk jobbra, már a hegyek között, esténként rengeteget dolgozik egy előretolt üteg. Nézzük a torkolattüzeiket, figyeljük, hogyan keresik őket az olaszok, látjuk a becsapódó lövedékek nyomát, féltjük a mieinket, s ha egy-egy kis időre hallgatnak, aggódunk, hogy eltalálták őket, végük van. De azután megint megszólalnak, hetekig fogjuk hallgatni, figyelni a tüzelésüket.

Bal kéz felől a tenger, s ha tiszta felette a levegő, dombról, templomtoronyból néha-néha szabad szemmel is látni a kékségét. Messze van — vajon eljutunk-e a partjához?

Mielőtt a Piavéhoz eljutnék, találkoznom kell Naményi Koncz alezredes úrral.

Már el is felejtettem, hogy egyhónapos lógással szalmaszálat tettem a haditörvények érvényesülésének útjába. Utána agyondolgoztam magam, megkoplaltam a magam részét a nagy offenzíva előkészítésében, s néha olyan együttérzéssel figyelem a jobboldali ütegünk ágyútüzét, hogy már szinte magyar királyi értelemben vett hazafinak látszom — bár közben érkezett új főparancsnokunkkal még nem vagyok olyan jó viszonyban, hogy „József apánknak" nevezném, ahogyan az újságok Habsburg József főherceget tisztelték —, szinte berázódtam a rendes hadfiak sorába, amikor megkapom a parancsot az ezredkihallgatásra.

Feltűnően sokunkat rendeltek Naményi Koncz alezredes úr elé. Úgy látszik, nagy haditettekre kiválasztott csapatainknál sok a bűnös, s amint hallgatom a vétkeket, látom, hogy az én bűnöm kisinas ebben a társaságban. No, ha nekem komolyabb bajom lehetne, akkor ezeket a szegény komákat nem tudom, hogyan büntessék. Egyikét-másikát csak el ne vigyék akasztani.

Ilyesmire azonban nem kerül sor, ellenben megint részesülök egy kis politikai oktatásban.

Mire az alezredes úr a harmadik ember előtt ordít, már megértem, hogy itt nem azt kutatják, mit csinált valaki, s miért csinálta, hanem arra kíváncsiak legelsősorban, kicsoda-micsoda az illető.

Áll a legény, és üvölt az alezredes:

— Munkás?! Gondolhattam volna, hogy munkás! Maga disznó! Maga hazátlan bitang!

Mit mondhat a katona? Hallgatnia kell, mert ez a rend. De a hallgatás ilyen és amolyan is lehet, s parancsnokunk ehhez méri, hogy megelégszik-e az eddigi sértegetésekkel, vagy pedig tovább folytatja a litániát.

— Maga szocialista! Maga bolsevik ügynök! Maga szégyene a hadseregnek! Szégyellje magát, érti?!

Néha annyira leköti ez a mondókája — aminek alighanem nevelő célzatot és hasznot tulajdonít —, annyira beleéli magát az ordításba, hogy eggyel tovább lép. anélkül, hogy büntetést osztana. Azzal pedig, amit különben mond, látom, nem nagyon törődnek az emberek, felakasztani egyik sem fogja magát miatta.

Rám is sor kerül, és jelentkezés után én is megkapom a foglalkozásomra vonatkozó kérdést.

— Földmunkás vagyok, napszámos, de dolgoztam ipari üzemben is — jelentem.

Üvölt már:

— Maga is szégyellje magát, érti?! Maga is disznó, érti?! Maga is olyan hazátlan bitang, mint a többi, érti?!

Értem én, uram, hogyne érteném, csak nem szólok — az alezredes úr dolga az ordítás, az enyém a hallgatás. Szégyenkezés persze mákszemnyi sincs bennem.

Nekem ítélet is jut:

— Vegye tudomásul, hogy egy évig nem mehet szabadságra. Érti?

Ezt is értem. Próbálnám tudomásul nem venni!

Egyszer véget ér ez a kihallgatás is. Utána megtanácskozzuk a dolgot az ütegnél. Legtöbbnek az a véleménye, hogy érdemes volt megkockáztatnom a lógást. Egy hónapig kihúzni magam a szolgálatból, otthon lenni, jóllakni, dolgozni, majdnem két hétig ágyban tölteni az éjszakákat — ezért nem nagy büntetés, amit kaptam.

A borbély megszólal:

— Persze, hogy érdemes volt kockáztatni... Egy évi szabadságmegvonás... Hajaj! Egy év alatt annyi minden történhet. Történni is fog.

Örülök, hogy kimondta a gondolatomat.

Csak ne tenné hozzá ehhez is, hogy „kérem alássan"...

Aztán másfelé fordul a figyelmünk. Esőre hajlik az idő, s minél inkább közeledik a hajnal, annál jobban érezni a közeledő eső szagát. Hogy miért nem alszunk? Várjuk a háromnegyed hármat.

Az órákat összeigazították, egy harminc és feles mozsár fogja megadni a jelt az általános támadásra. Nálunk is nagy az izgalom, arra gondolok: milyen lehet a budapesti 32-esek hangulata, akik az első vonalban, a Piave partján várják az indítást. Naményi Koncz alezredes úr felfogása szerint szinte valamenynyi hazátlan bitang! Vajon érzik-e ezek az angyalföldi, csepeli munkások, hogy hazájuk iránti kötelességük nekimenni a folyónak, az olasz állásoknak?

Eldördül a harminc és feles, akkora a hangja, hogy a várakozás feszült csendjéből kirobbanva, majdnem hogy egymagában is megrendíti alattunk a földet. A következő másodpercekben pedig nálunk s tőlünk jobbra-balra megindul a pergőtűz. Hogy hány ágyúból, azt nem tudom, de szólnak az ágyúk, egybeolvad a bömbölésük, remeg alattunk a föld, körülöttünk szinte tapintható éles rezgésekkel telített a levegő, s az ember fokozatosan elveszíti uralmát az érzékei felett, csaknem öntudatlanul, gépiesen végzi a munkáját az ágyúnál, és halálfélelme sincs, pedig a túlsó partról erősen lőnek, annak jeléül, hogy amott is felkészültek a támadásra.

Azzal kezdtük, hogy lövegenként 27 gázgránátot lőttünk ki, azután tértünk rá a rendes munícióra. A gázgránátoknak meg kell bénítaniok az ellenséges gyalogságot, s mire a mieink odaérnek a becsapódások helyére, addigra a számítások szerint már el is kell oszlania a gáznak. Hogy mi vált be ezekből a számításokból? Majdnem semmi: az olaszok által tervszerűen kiürített állásokat és területeket árasztottuk el hatalmas tüzérségi tűzzel,

rengeteg ágyúból, ennek áldozata az ellenség részéről, mint utóbb hallottuk, említésre sem méltó.

A pokoli zenebona közben a tőlünk húsz lépésre álló lövegünknél csőrobbanás történt. Akkora volt a harci zaj, hogy nem a robbanás hangjára, hanem az állásra telepedő füstfelhőre lettünk figyelmesek.

Tömegszerencsétlenséget is okozhat egy ilyen robbanás, itt azonban szerencsésen megúszták a bajt a legények. Csak az irányító Kalina főtüzért érte egy ütés a fején, hozzávágódott egy lerepedt csődarab. Hogyan és hogyan nem — Kalinának acélsisak volt a fején, ennek köszönhette, hogy életben maradt, pedig az ilyen pokoli tüzelés idején annyira fáradt az ember, hogy még a sapkájától is szívesen szabadul. Hát még azt a sokat átkozott vaskalapot milyen szívesen veti félre. Kalinának fején volt a sisak, és megmaradt az élete.

Mire megvilágosodott, füstfellegek borították a szép Montellót, enyhült, majd teljesen elhallgatott a tüzérségi tűz, annak jeléül, hogy odaát a Piavén túl a két gyalogság birkózik egymással, s az ő biztonságukat sem a mi tüzérségünk nem akarja veszélyeztetni, sem az olaszoké.

1918. június 15-e volt, és innen, a tüzérségi állásból könnyen végrehajtottnak, sikeresnek tűnt a támadás, az átkelés a Piavén, a folyó jobb partján húzódó állások megszerzése, és tudtuk, hogy a Montellón már ott vannak a mieink. Sebesülteket alig-alig hoztak, tehát úgy látszott, a veszteség is kevés.

Délután kíváncsiságból lementem a Piave partjára, nézegettem, mi történik odaát, az itten sebes folyású folyó túlsó partján. A jól ismert katonai mozgás, utánpótlás szállítása.

Esik az eső, s a hegyek között talán még jobban esik, mert változik a színe a víznek, azután megduzzad a folyó, már-már alig fér a medrébe.

Erős ellenséges tüzérségi tűz indult, szemmel láthatóan az a célja, hogy gátolja, s ha lehet, megakadályozza az utánpótlás átszállítását az előrenyomult csapatok ellátására. Felteszem a vaskalapom és igyekszem kijutni a szórásból. Ütést érzek a fejemen. Körülnézek, s tanulmányozom a sisakot. Fáradt gránát-

szilánk talált el, semmi bajom sem lett, a sisak feltartotta az ütést.

Rögtön utána eszembe jut, milyen jó lett volna valami kisebb fejsérüléssel megszabadulni egy időre a harctéri szolgálattól.

Úgy látszik, én már mégsem leszek jó katonája őfelségének, a királynak.

Esteledik, és odaát, a Montellón, mind hevesebbé válik a gyalogsági tűz zaja. Halljuk a gépfegyverek pergő, kellemetlen hangját. Igazi, véres háború ez, kemény küzdelemben lehet odaát a gyalogság. Itt is, amott is sűrűn lövögetik fel a tüzérségi támogatásért esdeklő piros rakétákat. Ha nem értenénk a jelentőségüket, gyönyörködni lehetne bennük, s abban, hogy milyen fényeket vetnek a hegy oldalára, a felhőkbe burkolt égboltozatra. Senki sem tudja, miért nem lövünk. Méltatlankodás hallatszik, miért hagyjuk cserben a társainkat. Olyan a hangulat, hogy az ütegparancsnok nemcsak figyelmeztet, nemcsak fegyelmezett viselkedést követel, hanem szigorú rendszabályok alkalmazásával fenyeget bennünket.

Káromkodunk, elégedetlenkedünk, sajnáljuk, majdnem hogy siratjuk szegény gyalogos katonákat, akik minden jel szerint kétségbeejtő helyzetbe kerültek, és nem segíthetünk nekik. Nem ugyanolyan emberek-e, mint mi? Nem éltünk-e azonos sorsú testvérek módjára a folyónak ezen a partján, s most, íme elhagyjuk őket.

— Csend legyen! — halljuk újra a parancsot, és ezután sem lesz csend. Persze, úgy ítéljük meg, nem nekünk, hanem az ágyúknak kellene szólni.

Valahogy elterjed a hír, hogy nem sikerült a jól kitervelt és gondosan előkészített támadás. Nem megyünk Rómába. Dehogy megyünk!

Parancs jön, önkéntes jelentkezéssel át lehet menni a Piavén, a hegyi tüzérekhez. Ily módon alkalom és lehetőség nyílik, hogy elmenjünk segíteni bajtársainknak, akikért annyira aggódunk. Természetesen mindenki jelentkezik. Nem 1914—1915-ös mértékkel mérhető, kalandkereső hősi felbuzdulás ez, hanem

féltése amazoknak, testvéreknek, barátoknak, akiket, mint tudjuk, halálos veszedelem fenyeget.

Átmegyünk a folyón, azonban hamarosan meggyőződhetünk róla, hogy akik vezettek, maguk sem tudják, mit kezdjenek velünk és a hegyi tüzérekkel, akikhez kerültünk. Úgy szervezték meg a támadást, hogy ha egyszer elakadt, s a két gyalogság egymás torkának esett, ott már csak több gyalogság és még több gyalogság tudna segíteni, tüzérségi támogatás majdnem lehetetlen.

De ha így van, és ezt minden egyszerű katona látja, miért nem látták a parancsnokaink? Miért mentünk át az ágyúkkal?

Hogy megpróbáljuk őket visszahozni.

Árulásról beszél mindenki, tisztek és legénység. Szívem szerint volna hinni az árulásban, csatlakozni azokhoz, akik Zita királynét, a családját átkozzák a vereség miatt, de a józan eszem mást mondat velem. Ha Vittorióban — a városka olasz lakosságának szeme láttára — olyan zajosan, nagyhangúan és átlátszó módon folyt a támadás előkészítése, hogy hetek óta már a verebek is erről csiripeltek — már Udinéban ezzel fogadtak engem is —, s ha az egész felvonulási területen éjjel-nappal szállították előre a csapatokat, a tüzérséget, halmozták a lőszert, megint csak a megszállással is sanyargatott, minden lehetséges módon megszégyenített, alázott olasz lakosság szeme előtt, ugyan lehetett-e még itt olyan „hadititok", amit Zitának vagy a testvéreinek kellett volna megüzenni a vonalakon túlra? Nem hiszem. Odaát tudtak az előkészületekről, és felkészültek a fogadtatásra.

Az úristen pedig, akihez a frontnak mind a két oldalán imádkoztak a hivő lelkek, s akinek papjai nekünk éppúgy segítségét ígérték és győzelmet, mint a Piavén túl az olasz papok az olaszoknak, az olasz isten nevében, ebben az esetben amazok mellé állt. Ha ő irányítaná az egek csatornáit, akkor bele kell törődnünk, hogy ebben az esetben az olaszok kedvéért csinált gátszakadást a mennybéli gyűjtőmedencékben. Éjjel-nappal szakad az eső, csuromvizes az ember, s a Piave olyan harsogó, taj-

tékzó folyammá vált, amilyen különben csak a legnagyobb tavaszi olvadás idején szokott lenni.

Egy ideig az utánpótlás átszállítása a nagy feladat, azután pedig a visszavonulás, a bajba jutott csapatok számára. Az olasz tüzérség pokoli módon veri a két partot, a folyót, az átkelő helyeket. S már nemcsak olaszok, hanem francia és angol tüzérség is feltűnik velünk szemben. Észre kell venni a változást, mert pontosabbá válik az ellenséges tüzérek tevékenysége.

Én is sorra kerülök a menekülésben, nagynehezen sikerül felkapaszkodnom egy dugig megrakott, túlterhelt pontonra.

Mellettem tanácstalankodik a zsérei gyerek, aki csodálatos módon ebben az ágyútűzben, a visszavonulásnak ebben a feszült légkörében nyugodtabb, mint amilyen Pesten volt, amikor társai elvesztették. Ponilovát ölelgeti és a kicsiny, jó formájú állat úgy hozzásimul nyakigláb gazdájához, úgy odadugja a pofáját a melléhez, mintha ez a legény volna az ő minden reménysége, és ők egymástól elválaszthatatlanok.

Biztatom a fiút, kapaszkodjék a pontonra, engedje útjára a lovacskát, majd jön az utána ezen a megveszett, tajtékzó, bömbölő folyón.

Aztán kétségbeesve látom, hogy a ló hátára ül a legény, és nekivágnak a folyónak, együtt. Pokoli módon lőnek az olaszok, fütyülnek a golyók, röpködnek a repeszdarabok, gránátok robbannak a vízben, de mindenki azt figyeli, mi lesz ezzel a két istenteremtményével. Harcol a ló a hullámokkal, az ember segít neki, amit segíthet, de inkább terhére van.

Elérik a partot, kikapaszkodik szegény állat, de azonmód összeroskad. Mire mi átérünk, látom, hogy halott a póni, csak annyi ereje volt, hogy kikapaszkodjék a vízből, azonmód vége lett. A fiú pedig ráborul és siratja keservesen, de olyan fájdalommal, hogy nekünk is megpárásodik a szemünk. A legény önmagát vádolja a lova halála miatt, és nem hagyja, hogy megvigasztaljuk.

Átázva, halálosan kimerülten érkezem vissza az üteghez. Rosszkedvű, elanyátlanodott a társaság, ezek már nem akarnak Rómába masírozni. Ők is mondják, hogy árulás történt.

Olyan élményekről számolhatnék be, amelyek vagy vigasztalnák, vagy még jobban elkeserítenék őket, beszélni kellene arról, mi a helyzet a túlsó parton. De nincs kedvem a beszédhez, alvóhelyet keresek, szeretnék hátat fordítani nemcsak a csatának, hanem az egész mindenségnek.

Hadászati szempontból fontos hely lehet a közelünkben, mert állandóan nehéztüzérséggel lövik a területet, hallom a komáktól, hogy már a tenger felől is kaptak ágyútüzet. Van olyan hír, hogy az angolok flottája messzehordó ágyúkat tett partra, hozzá való kezelőszemélyzettel. A mieink azt mondják, hogy a tengerről lőtték az állásainkat. Érdekes tapasztalatuk, hogy a hajóágyúk tüze nem olyan veszélyes, mint az ember az űrméret után gondolhatná, s hogy nagyon sok óriás gránát egyszerűen a földbe fúródik és bedöglik.

Itt éltem meg életem első légitámadásait.

Jönnek az olasz gépek, valahonnan előkerülnek a mieink is, összecsapnak, lövöldöznek. Még csak véletlenül sem esik meg, hogy az ilyen légi csatákból a mieink kerülnének ki győztesen. Mérgelődünk, a tisztjeink magyarázzák, hogy az ellenség harci gépekkel támad, mi pedig felderítő gépeket használunk. No jó, de miért nincsenek nekünk harci gépeink? És ha amazoknak olyan erős harci gépeik vannak, hogyan tudnak a mi gyámoltalan és rosszul felszerelt gépeink felderíteni? Hagyják őket az olaszok? Dehogy hagyják! Meg lehet így nyerni a háborút? Hogyan nyerhetünk?

— Sehogy sem, kérem alássan. Ezt a háborút mi már nem nyerhetjük meg, kérem alássan.

Ezt nem a tisztek mondták, hanem az ütegborbély.

Bombákat is dobnak az olasz harci gépek.

Egyszer, folyik a légi csata — persze a megszokott módon: az olaszok harcolnak, a mieink felderítenek —, én alszom az ágyú alatt, robbannak a bombák, nem törődöm velük. De egy robbanás túlságosan közel történik, a légnyomás megmozgatja a lövegct, a védőpajzs végigkotor a hátamon, erre muszáj felébredni.

Sajnos, csak fájdalmas, de jelentéktelen horzsolásokat szenvedtem. Ezzel sem lehet hátat fordítani a frontnak.

Úgy látszik, csakugyan rossz katona vagyok, hogy mindig ezen jár az eszem. No, egye meg a fene az egész világot.

Mondják a fiúk, hogy látszanak a bombák, amint ereszkednek lefelé. Hát akkor lessük együtt a bombákat. Hogy már elmentek az olaszok, vége a támadásnak? Nem baj, majd visszajönnek. Persze, hogy jöttek. Miért ne jöttek volna?

Valamelyik tisztünknek eszébe jut, hogy tábori ágyúval lőjük a repülőgépeket. Parancs — az parancs! Nem tudom, az olasz repülők egyáltalán tudomásul vették-e, hogy mi ártó szándékkal durrogtatjuk feléjük az ágyúinkat. Kárt nem tettünk bennük.

Aztán egy idő múlva parancsot kapunk, átirányítanak bennünket bal felé, közelebb a tengerhez. Már nem a Piavét őrizzük, hanem hátrább, valami kisebb folyót, aminek a nevére már nem emlékszem. Semmi komolyabb feladatot nem kapunk, munkánkat fél kézzel is elvégezhetjük. Számottevő veszély nincs, egy hadnagy, akiről azt mondják, hogy otthon úszóbajnok volt, fejébe vette, hogy úszni tanítja a társaságot. Ezzel is telik az idő, és nem haszontalanul. A hadnagy úr másik bogara már nem ilyen kellemes. Kézigránátdobást gyakoroltat, ha kell, ha nem, és abban van a gyönyörűsége, ha levegőben robban a gránát. Ragyog az ábrázata az örömtől, miközben bizonyítja nekünk, hogy neki annyiszor sikerül az ilyen gránátdobás, amennyiszer éppen kedve van a dobáláshoz. Az a nagyember a szemében, aki hozzá hasonló bátorsággal bánik a gyilkos szerszámmal, és igen elégedetlen velünk, a nagy többséggel, akik még az ő kedvéért sem kockáztatjuk feleslegesen a bőrünket, és tisztulunk a közeléből, amikor kísérletezik.

Élelmezésünk, ha ez lehetséges, még rosszabb, mint azelőtt volt. Talán a legfelsőbb hadvezetőség figyelembe vette a gyümölcs érését, a szeder szaporaságát, és az itteni gyümölcsösök gazdagságát, a fügefák idei jó termését. Boldog voltam, mert találtam egy eldugott és majdnem érintetlen kertet, szabadon garázdálkodhattam benne.

Közel kerültünk a tengerhez, s arra törekszem, hogy ha már a háború erre a tájra vetett, lássam és élvezzem az Adriának és partvidékének minden természeti szépségét. Nem számíthatok rá, hogy ha egyszer hazakerülök, még egyszer eljutok ide.

Mire közeledik az ősz, parancsot kapunk az indulásra. Laibach — a mai Ljubljana — környékére irányították ütegünket.

FORRADALOM ÉS HAZATÉRÉS

Tájékozottabbak vagyunk a katonai helyzetről, mint Erdélyben voltunk, de amit tudunk, azt főleg újsághírekből tudjuk, s amilyen irányítottak az újsághírek, olyan a mi tájékozottságunk is. Ezt persze már mostani élettapasztalatom mondatja velem. Ha éreztük is a levegőben, hogy valami nincs rendben a központi hatalmak szénája körül, akkor még nem rendült meg teljesen a bizalmunk a hadijelentések iránt, s azokból elég nehéz volt kihámozni, hogy tulajdonképp mi történt a nyugati fronton, milyen katasztrofális vereséget mértek az angolok és franciák a németekre az augusztusi csatában, ahol először alkalmaztak tömegesen tankokat, s ezek ellen Ludendorf tábornok nem találta meg a védekezés fegyverét.

Kutatták a tankelhárítás módját és — Németország segítséget kért, katonákat a roskadozó Osztrák—Magyar Monarchiától.

Nemcsak a mi ütegünket, hanem az egész ezredet Laibach környékére vonták vissza. Lövegeinket leadatták velünk, gondolom, másoknak kellett ezekkel az idő tájt vitézkedni, mert nemigen lehetett már nekünk annyi ágyúnk, hogy nélkülözhették volna ezt a felszerelést a harctéren. Nálunk csak egy gyakorló ágyút hagytak, és elkezdtük tanulni az új harcmodort, a tankelhárítást.

Annyit már hallottunk a tankról, hogy valami majdnem feltartóztathatatlan ördögi páncélszekér, gépfegyverrel, mit tudtuk mi, mivel, talán még ágyúval is felszerelve.

Azonkívül tudtuk, hogy a tank inkább mászik, mint rohan, s ezért lehet ellene talán ágyúval, talán kézigránáttal megkísérelni a védekezést.

Kivittek bennünket a gyakorlótérre, és egyik csoport a tank akkori sebességének megfelelő gyorsasággal vontatott valami járművet, rendszerint lovaskocsit, amiből azonban a nagy jelentőségű művelet idejére kifogták a lovakat, a másik csoport pedig gyakorolta a tankok támadását, a tüzelést ellenük.

Olyan volt ez a tankvadászati gyakorlat, hogy sírni kellett volna, ha nem találjuk annyira nevetségesnek.

És különösen akkor sírtunk volna, ha valaki ott elmondja nekünk, hogyan taposta szét Észak-Franciaországban 600 tank néhány óra leforgása alatt a németek amiens-i állásait, hogyan morzsolta össze szövetségeseink hosszú hónapok gondos munkájával kiépített frontját. De erről nekünk akkor Laibachban senki sem beszélt.

Tanultuk a tankvadászatot, és annyira előrehaladtunk, nem ebben a tudományban, hanem az időben, ami erősen szorongathatta a németeket, hogy már jelölték ki a szállláscsinálókat, akik mennek a francia frontra, gondoskodnak ottani elhelyezésünkről, de készítettek bennünket is, hogy hamarosan indulnunk kell.

Jó lett volna bejutni a szállláscsinálók közé, úgy gondoltam, világot látni, de mire Laibachba eljutottunk, addig annyi rossz fát tettem már a tűzre, hogy ilyen kiküldetés kitüntetését nem remélhettem. Beletörődtem, hogy ha most nem, akkor két hét, egy hónap múlva amúgy is eljutok Franciaországba.

Tankgyakorlatainkat a laibachi tüntetések híre zavarta meg, szakította félbe, de olyan alaposan, hogy soha többé nem folytathattuk — de a franciaországi szállláscsinálók utazása is bizonytalan időre elhalasztódott.

Parancsnokságunkat értesítették, hogy Laibachban béketüntetések törtek ki, a helyőrség megbízhatatlan, segítséget kértek tőlünk a rend fenntartására.

Életemben először itt kerültem össze szenvedélyes tömegmegmozdulással.

Rengeteg nép vonult ki a város utcáira, békét követeltek, és az idegen csapatok elvonulását. Munkások vezették a tüntetőket, s természetesen sem ők, sem a követőik — a tömegben, most már tudom, együtt voltak osztrákok és szlovének, de akkori tapasztalatom szerint inkább német ajkúak voltak a hangadók, azok vitáztak velünk a legkeményebben —, abban a nagy tömegben senki sem mutatott barátságot irántunk.

Hogy ennek a béketüntetésnek mik voltak a katonai előzményei, azt mi akkor nem tudtuk, azonban úgy gondolom, ezen a helyen meg kell róluk emlékeznem, mert akkor alakult ki az a történelmi helyzet, amely életünk egész további sorát döntően befolyásolta.

Október 24-én az olaszok segítségére hozott angolok a Piave alsó folyásánál, azon a frontszakaszon, ahonnan bennünket visszavontak, erős tüzérségi előkészítés után támadást kezdtek, és különösebb ellenállás nélkül átjöttek a folyón, megvetették lábukat a bal parton. Ugyanakkor az olaszok is támadtak Asiagónál, és az osztrák—magyar hadsereg gyorsan kiürítette Feltrét, Bellunót, s a mi egykori elosztóállomásunk, Vittorio mögé vitte vissza a frontot. Október 25-én a losonci 25. gyalogezred egyik zászlóalja, amelyet ellentámadásra indítottak, megtagadta az engedelmességet. Hónapok nyomorúságos koplalásának, értelmetlen harcainak, tömérdek szenvedésének keserűsége robbanhatott ki ebben a parancsmegtagadásban. Akik parancsot kaptak a „lázadók" lefegyverzésére, maguk is fellázadtak. Elsősorban az egész losonci ezred, majd csatlakozott hozzájuk egy székely gyalogezred is. Megrendült, s azután néhány nap alatt teljesen összeomlott az olasz front. Ebben a helyzetben lobbantak fel Laibachban a béketüntetések. De ismétlem, mi ezekről a harctéri eseményekről még semmit sem tudtunk, mikor rendfenntartásra a városba vezényeltek bennünket.

Az elkeseredett és elszánt tömeg láttára sok minden eszembe jutott, amit Sebestyén tizedes mondott Érsekújváron a dolgozó emberek és a szegények nemzeteken felül jelentkező közös érdekeiről, összefogásunk és egyetértésünk, szükség esetén pedig közös küzdelmeink lehetőségéről, fontosságáról.

Láttam a béke után áhítozó, de már forradalmi tűzben égő laibachi népet, s eszembe sem jutott fegyvert emelni ellenük. Igyekeztem megmondani a társaimnak is, hogy miért. Ennek aztán meglettek a következményei.

A tüntetők sohasem szűntek meg hangoztatni, hogy nincs keresnivalónk a városukban, ebben az országban, menjünk haza isten hírével, de amellett éltettek, ünnepeltek bennünket, mikor látták, hogy sem tüzelni nincs kedvünk, sem velük erőszakoskodni nem akarunk.

Bizonyos idő múlva parancsot kaptunk, hogy térjünk vissza a városból a laktanyánkba, engem pedig az öreg alezredes megint le hazátlan bitangozott és fogdába rakatott.

Néhány óra múltán a laibachi városparancsnokság ismét segítséget kért, s alezredesünk elindított egy csoportot, de most már csak azokat, akiket a tisztek megbízhatóknak gondoltak.

Én ültem a fogdában, de nem sokáig.

Forrongott a nép, jöttek a társaim, követelték a szabadon bocsátásomat, és az őrségnek eszébe sem jutott ellenkezni velük.

Az alezredes parancsa ellenére szabad voltam, és ez már alighanem forradalom volt, aminek isten tudja, milyen következményei lehettek volna ott számomra, ha a történelem nem hajt olyan sebességgel azokban a napokban.

Másnap reggel csillagok nélkül érkezett meg a városból az alezredes és egész kísérete. Odabent valakik leszedték róluk a rangjelzéseket.

Tisztelni kellett az öregnek a határozottságát, amivel cselekedett, anélkül, hogy percet is veszített volna például a csillagjai felvarratásával, ami pedig egy ilyen megcsontosodott öreg tisztnél nem lehetett utolsó gond.

Négyszögbe sorakoztatta az ezredet az udvaron, rövid tájékoztatást adott a front összeomlásáról, a mi helyzetünk különleges nehézségéről. — Idegen földön, idegenek között vagyunk, akik talán nem lesznek irántunk kifejezetten ellenségesek, de barátságukra aztán igazán nem számíthatunk. Haza kell mennünk, mert otthon alighanem szükség lesz ránk. De ha nem volna szükség, akkor is haza kell mennünk. A vasúti szállítást

lehetetlen megszervezni. Ő vállalja, hogy hazavisz bennünket, ha hajlandók vagyunk őt követni, ha vállaljuk a hosszú és alighanem viszontagságos gyalogmenetet.

A nagy többség megszavazza az alezredes javaslatát.

Néhányan ellentmondanak, azokat Naményi Koncz kilépteti, és emberségesen megadja nekik a lehetőséget, menjenek a maguk útján, a maguk módján. Parancsot ad, hogy minden ilyen eltávozó azonnal kapja meg esedékes zsoldját és három napi kenyéradagját.

Mi készülődünk, folyik a csomagolás, a menetoszlop szervezése. Eközben persze már senki sem kérdezi, miért nem ül Dobi István a fogdában, ahová fegyelemsértés, talán izgatás vagy lázítás miatt zárták.

Hatalmas termetű, fiatal, erőszakos fellépésű tiroli vadász tisztek érkeznek a laktanyába, a parancsnokot keresik. Naményi öreg és olyan apróka ezekhez képest, hogy szinte elvész közöttük.

Egy darabig németül folyik a beszélgetés, egyre ingerültebbé válik a vita, végül az öreg kitör magából, és magyarul mond egy cifrát, hogy kit fognak lefegyverezni, leszerelni ezek a tisztek, s hova menjenek azokkal együtt, akik küldték őket, akárkik legyenek.

— Ez honvédezred, és haza fogunk menni! — ordít, és megparancsolja: fogják el a tiroliakat, szedjék el a fegyvereiket, csukják őket a fogdába.

Amilyen szívesen elengedett engem a tegnapi őrség, olyan szívesen teljesíti a parancsot a mostani, csukja be a tiroliakat, Naményi pedig parancsot ad a gyülekezésre, a biztosított menetre és nemsokára az indulásra.

— Irány haza! — így szól a parancs.

Egy ezreddel indultunk, de mire Stájerországban jártunk, már hadosztálynak is bőséges létszámú volt a mi vonuló oszlopunk. Krajnában, Karintiában, Stájerben kisebb-nagyobb csoportokba szétszórva nagyon sok magyar katonát készületlenül, váratlanul értek az események, bizony céltalanul, elveszetten bolyongott ez a nép országutakon, hegyekben, erdőségekben.

A mi felfegyverzetten és fegyelmezetten vonuló ezredünk mágnes módjára vonzotta szegényeket, és hozták, amijük volt, de akkor se zavarta el őket senki, ha egyszál ruhában, kiéhezve csapódtak hozzánk. Hoztuk a teljes fegyverzetünket, s az ezred minden raktári készletét: állatokat lábon, lisztet, cukrot, zsírt, rizst, babot, lekvárt és még mit tudom én, mi minden mást, tömérdek járművön, amelyek végtelen hosszú menetbe sorakoztak, olyan őrizet alatt, ami teljes biztonságot jelentett.

Útközben újra meg újra feltartóztattak bennünket, követelték készleteinket, amelyeket a nép és a forradalomban megválasztott vezetői szerettek volna visszatartani. hiszen abban az időben rendkívüli értékük volt.

Mi azonban csak a magunkét hoztuk, és senkiben sem hagytunk kétséget, hogy egyetlen járművet, egyetlen mázsa lisztet, egyetlen puskát át nem adunk, szükség esetén a harcot is vállaljuk.

Szervezett katonai erőt sehol sem tudtak felvonultatni ellenünk, mi pedig — ismétlem — végül már hadosztályravalóan sokan voltunk. Ha valaki az út széléről nézte a vonulásunkat, s valamit értett a dologhoz, meg emberismerete is volt, láthatta, hogy sem a fegyelem, sem az elszántság nem hiányzik nálunk, fegyverrel sem igen érdemes belénk kötni.

Csak Grázban szerveztek nagyobb katonai erőt, amelynek az lett volna a feladata, hogy megállítson és leszereljen bennünket, készleteinket elszedje. Parancsnokunk ezt felderítette és a város elkerülésére adott rendelkezést. Így azután az osztrákoktól tervezett grázi csata is elmaradt, s mi tovább vonultunk a magyar határ felé.

Stájer földön ért bennünket a budapesti forradalom és a köztársaság kikiáltásának híre. A híreket kezdetben cáfolták, de azokban a napokban mégis valamennyire lazult a fegyelem. A többségnek az volt a véleménye, hogy haza kell érnünk, s amit magunkkal viszünk, életünkért, fegyvereinkért, hatalmas készleteinkért érdemes fegyelmet tartani. Ha hazaérünk, otthon alighanem fegyverrel kell majd megvédelmeznünk hazánk

új, köztársasági államrendjét. Mások — kevesen — úgy értelmezték a forradalmat, hogy most már legyen szabad a vásár, együnk-igyunk kedvünk szerint, valahogy majd csak lesz, mert az ő nézeteik szerint ennek kellett volna a „forradalmi magatartásnak" lennie. Lerészegült, garázda tisztek és katonák megfegyelmezése elég nehéz feladat, s bizony sem az élen haladó századnak, sem a menetoszlop záró alakulatának, utóvédjének nem volt könnyű a helyzete. Nemcsak a mi rendünket, hanem a vonulásunk által érintett terület polgári lakosságának békességét és biztonságát is meg kellett védelmeznünk, ha nem akartunk kétségbeesett ellenállásba kergetni ezreket és tízezreket, akiknek nagy többsége igazán nem akart egyebet, mint hogy mielőbb a hátunk közepét láthassa.

Lövöldözésre is sor került, és három halottja lett a garázdálkodókkal végbement összeütközésnek.

Rettenetes hangulat uralkodott közöttünk, mikor a három embert temettük.

Hiszen mindenki haza vágyakozott, és ez a három ember otthonunk küszöbén esett áldozatául a sorainkban támadt fegyelmezetlenségnek. Mondhattuk volna, hogy maguk keresték a bajt, de azt gondolom, abban a szomorú gyülekezetben senkinek sem volt sem kedve, sem bátorsága ennek a véleménynek hangot adni.

Majdnem háromhetes gyaloglás, ismételt erőltetett menet után értük el a határt, sohasem étlen és sohasem szomjan, mert ennek a seregnek az ellátása éppen olyan szervezett és biztosított volt, mint egész vonulásunk Laibachtól Szentgotthárdig.

Leírhatatlan volt az örömünk, amikor megláttuk az első táblát, ezzel a felirattal: MAGYARORSZÁG. Annyi szenvedés után itthon voltunk!

Szentgotthárdon egy téren leraktam minden feleslegesnek érzett holmimat: pisztolyomat és a három kézigránátot, ami az egész hosszú menetelés idején az övemen lógott, s addig tőlem elválaszthatatlan volt. Amilyen idegenné vált nekem a háború az utolsó időben, annyira a magam ügyének, mindannyiunk

ügyének éreztem ezt a hazavonulást, és ami feladatot, munkát ez az út adott, azt becsületesen elvégeztem, minden időben és helyzetben.

Személyvonat állt a szentgotthárdi állomáson. Felszálltam, és másnap reggel hat órakor leléptem róla a szőnyi megállónál.

Hazaértem, végérvényesen és visszavonhatatlanul.

Azt gondoltam, befejeztem a háborút, a katonáskodást egész életemre.

ZŰRZAVAROS HÓNAPOK

Megváltozott környezetbe tértem vissza. Talán sohasem ébredtem olyan békés, elégedett érzéssel, mint a hazaérkezésemet követő nap reggelén, de hamarosan tudomásul kellett vennem, hogy a gondok nem szűntek meg családunk életében. Édesanyámat, Lidi testvéremet, a Lidi férjét találtam otthon, fiatalabb leánytestvérem Budapestre került, egyik nénikénknek segít a munkájában. Tizenhét éves koromig ebben az egyetlen szobában nevelkedtem, itt éltünk, apánk haláláig ötödmagunkkal. Ha a közben született testvéreim meg nem halnak, meglettünk volna hetedmagunkkal is. A fiatal házaspár alig várta első gyerekük születését, hogy Julinak nevezhessék — édesanyám boldogan ismergette fel a pici gyerek arcában Juliskánk vonásait —, öten voltunk tehát most is, és mégis úgy éreztem, szűk nekünk ez a mestergerendás kis parasztszoba, olykor elbírhatatlanul nehéz benne élni.

Mi volt ennek az oka?

Elsősorban szegény jó anyámnak a természete, aki sohasem tudott volna lemondani róla, hogy beleavatkozzék felnőtt gyerekei érzelmeibe, és ezt hol sírósan, hol erőszakosan csinálta. Lidi szép kislány volt, nem volt még kedve férjhez menni, és nem ahhoz az emberhez, akit édesanyánk kiválasztott neki: Juli elárvult vőlegényéhez. Segítségre lett volna szüksége, s ezt tőlem kellett volna megkapnia. Levélben azonban bajos ilyesmit megvitatni, erőteljesen pedig különben sem avatkozhattam volna a dologba, hiszen vannak helyzetek, amikor félreteszik

a levelet, s örülnek, hogy nincs jelen az írója, mert ha itt volna, őt nem lehetne félretenni, az ő véleményét tudomásul kellene venni. Lidi tehát férjhez ment Juliskánk vőlegényéhez, inkább édesanyám örömére és megnyugvására, mint a magáéra. Megvoltak egymással, keresték egymás megértését, mind a ketten örültek a kislányuknak, édesanyánk pedig talán mindannyiunknál jobban, de nem volt ez teljes és zavartalan boldogság. Gyakran mondom, hogy a terhükre vagyok, pedig talán csak így leplezem: ez a helyzet nekem terhes.

Sietek el hazulról, és mintha muszájból tenném, minden nap igen későn jövök haza. Anyámat rendszerint ágyában ülve találom, mindig sírdogál. Kevés örömünk van egymásban.

— Milyen jó lenne, ha mi ketten lennénk, kicsi fiam — mondja —, de mit csináljak ezekkel? Ha lakásuk volna, mint ahogy nincs, akkor se mehetnének el, hiszen nincs bútoruk, ágybelijük, nincs semmijük...

Az első időben számba veszi a falu, hogy ki tért haza, ki veszett oda, ki esett hadifogságba. Ennek a számbavételnek tárgya vagyok jómagam, itt megállítanak, amott szólítanak, az egyik örvendezik őszintén, a másik tudomásul veszi közönyösen, hogy nem maradtam ott valamelyik csatatéren. És magam is részt veszek mások számbavételében. A harctéren kényszerhelyzetében a legjobb barátai távollétébe is könnyen beletörődött az ember, itthon azonban másként gondolkozik erről. Felélednek és friss erőre kapnak a régi barátságok, újak kezdenek kifejlődni. Otthon várjuk, vagy éppen kimegyünk a kapuba, az utcaajtóba, hátha jönnek a barátaink, felbukkannak az utcán, szólni lehet velük. Máskor rovom az utcákat, hogy találkozzam a pajtásokkal. Ha vendéglőben ülök, az ajtót lesem csak, hátha belép valaki, akivel beszélni szeretnék. Közeli barátaim közül négyet hiába várok. Odavesztek.

Sógorommal járunk fát szedni. Ezt csinálja mindenki — szegény- és gazdaember egyaránt. Egyelőre más vívmányát nem látom a forradalomnak, mint azt, hogy a gróf felébe adja a fát a falu végén található kis akácosból, amit erdőnek túlzás mondani. Koldus kinézetű, haszonfának alkalmatlan, tüzelőnek is

csak némi jóakarattal használható, amit levág és felébe hazavisz a nép. De vágjuk az utak mentén nőtt fákat is. Úgy látszik, van annak valami törvénye, hogy háborús, forradalmi időkben először az ilyen fának esik neki az emberiség, normális körülmények között még lebotolni sem vállalná, most azonban vágjuk nappal és vágjuk éjszaka, senkinek eszébe nem jut, hogy kár, ostobaság, amit csinálunk, még akkor is kár, ha feketén visszük el az uradalomtól, hiszen nem gondolunk a holnapra, a holnaputánra, senkinek eszébe nem jut, ami pedig természetes volna, hogy minden kivágott fa helyébe újat ültessünk.

Folyik a feles „kitermelés" — majd adnánk mi a grófnak, ha ilyen forradalmi időben drágábban adná! — de mindjobban belemelegszik a nép az éjszakai „fekete"-vágásba. Nagy a forgalom, szidjuk azokat, akik kocsival-lóval mennek az erdőbe, éhes gazdaemberek, van pofájuk kocsival vinni a fát, amit a szegényember szálanként kénytelen hazaballagtatni, gyalogszerrel, egy-egy éjszaka többször is fordulva, hogy legyen valami látszatja a munkának. A szegények szidják a gazdák telhetetlenségét, a gazdák pedig az elszemtelenedett szegényeket. Ez a világ sora.

Sógorommal termeljük a családnak a téli tüzelőt. Egyik kezét megroncsolta a dum-dumgolyó, de ettől még ökölbe tudja szorítani, ereje nem csökkent, csak takarékosan bánik vele.

Húzza a fűrészt, de olyan komótosan, mint ahogyan a nagybőgős húzza a vonót, amikor hallgatóba vagy kesergőbe belesegít a bandának. Mesélem neki, milyen ügyes és szorgalmas munkával csináltuk mi odakint a tüzérségi állásokat, de félreért, vagy nem akar érteni. Mit akarok én a tüzérekkel? Kicsodák-micsodák voltak a tüzérek? A gyalogság, az igen...

Biztatom, hogy inkább tüzéresen húzzuk a fűrészt, én nem tagadom a gyalogság érdemét. Legyen a gyalogságé a dicsőség, mi pedig fűrészeljünk tüzér módra, kétszer annyira megyünk.

Nincs valami nagy sikerem a rábeszéléssel, de azért így is szépen gyűlik otthon a fa, amit — jobb híján — forradalmi vívmánynak, forradalmi eredménynek kell tekintenünk.

Nem akar előremozdulni a világ.

Csinálunk nemzeti tanácsot, azazhogy mások csinálják, az embernek kedve nincs, akkora tekintélye nem lehet, hogy irányító módon beleszólhatna: ezt vigyük a tanácsba, amazt takarítsuk ki a falu politikai és közigazgatási vezetéséből. Nálunk is van nemzetőrség, akinek sikerült odacsapódnia, kap valami fizetést, rumot osztanak nekik. De ez sem forradalom.

Akik hazajöttek a frontról, ilyen vagy amolyan változatát mondják az oroszországi dolgoknak, pontos tájékozottsága most sincs senkinek. Hallottuk a hírét a szűrőtáboroknak, ahol a keleti front kommunistagyanús egykori katonáit vizsgáztatták körülbelül olyan szemlélettel, mint amivel a mi alezredesünk minden munkást hazaáruló bitangnak nyilvánított. Jó volna keletről visszatért katonákkal találkozni — de mikor találkozom egyikével-másikával, látom, hogy ezek annyit sem szedtek fel a fronton, mint amennyivel én Erdélyben elvesztettem a hitemet háborúnk igazságában.

Több újságot olvas a falu, mint régen, és ily módon hozzánk is eljut a híre az erjedésnek, de inkább zűrzavarnak. Akik a forradalmat csinálták, vagy mondjam azt, hogy akiket a nép elégedetlensége októberben a forradalom élére lökött, mintha maguk se tudnák, mihez fogjanak.

Elterjedt a híre Kun Béla hazaérkezésének, és sok szó esik nálunk is arról, hogy az ő nyomában kellene megcsinálni a szegénységnek az igazi forradalmat, de érthetetlen módon Szőnyben akkor még senki sincs, aki irányt tudna adni az ilyen szervezkedésnek. Bizalom van az Oroszországból hazatért kommunista vezető iránt, de a bizalom sehogy sem tud testet ölteni, nem válik politikai erővé az én falumban, de Komáromban sem.

Csak mikor megtudjuk Kun Béla bebörtönzését, megveretését, akkor lázadoznak az emberek. Az én kényelmes sógorom annyira felindul, hogy ott helyben agyon tudna ütni bárkit, aki ellensége lehet Kun Bélának, de azokba is keményen beleköt, akik nem akarják megérteni, hogy itt a szegények dolgáról van szó, és a kommunisták ügyéért áldozatot vállalni, harcolni kell, és a szenvedésektől sem szabad visszariadni. Mintha kicserélték

volna az én csendes sógoromat ebben a szép és emberséges, de ugyanakkor valóban elszánt, politikus felindulásában.

Megvan a köztársaság, hadsereget kezdenek szervezni, legalábbis erre lehet következtetni az újsághírekből s a rendelkezésből, amely néhány fiatal korosztályt jelentkezésre szólít, az én évfolyamomat is. Édesanyám nem kesereg annyira, mint amennyire féltem a bánatától, belátja, hogy valóban elégedetlen lehetek itthoni helyzetemmel.

— Menj csak el, kisfiam, mire hazajössz, majd csak lesz valahogy, jó az isten, megsegíti a szegényembert... — ezzel bocsát útnak.

S miután az első világháború jóvoltából szolgáltam Ferenc Jóskát, voltam Károly király katonája, a forradalom jóvoltából most Károlyi Mihály katonája leszek. Komáromban, a volt 12-es közös gyalogezred parancsnokságánál jelentkezem szolgálatra, megelégszenek azzal, hogy bár csak tüzér voltam, én inkább baka szerettem volna lenni már akkor is, amikor tüzérnek vittek, s most rám adják a bakaruhát.

Nem tudnám megmondani miért, bizalminak választanak a katonák, és ha megválasztásomig csak az egyszerű, jó szándékú katona, a forradalom dolgát, de még inkább az elképzelt feladatait komolyan vevő fiatalember keserűségével szemléltem a rendetlenséget és zűrzavart, amibe belecsöppentem, most már felelősséget is kellett éreznem miatta, hiszen bizalmi lettem.

Hadsereg volt? Azt bizony túlzás lenne mondani.

Nincs kaszárnyarend és nincs szobarend. Napost és ügyeletest szerezni nehéz, de még nehezebb találni valakit, aki emezeket leváltja a szolgálatban. Enni mindenki akar — még inkább inni! — de a konyhára favágáshoz, krumplipucoláshoz embert találni: néha majdnem megoldhatatlan feladat. Mindenki el van itt foglalva, de mivel? Őrség? Néha van és néha nincs, de úgy látom, jobb, ha nincs ilyen szolgálat. Senki sem csodálkozik, hogy nincs egyetlen feltöretlen raktárhelyiség az egész környékünkön, és ebből a munkából az őrségek a többiekkel versengve vették ki a részüket. Találni embert, nem is keveset, aki 3—4

századnál elkönyvelteti drága személyét, ilyesmit meg lehet csinálni, ahol talán sohasem áll együtt az egész század, s az ilyen katonák 3—4 helyről szedik fel a ruhát, a bakancsot, a zsoldot. A város környékéről valók naponta hazajárnak, mások a városban töltik az éjszakákat, legtöbbje a Duna-parton sorakozó nyilvánosházakban. Komárom nagy katonaváros volt, a katonák mindenféle szórakozásáról gondoskodtak a múltban, s ezeket az intézményeket a köztársaság sértetlenül örökölte. Akik hazatérnek, azoknak csak két témájuk van: milyenek voltak a nők, és hogy ők kikkel verekedtek. Mert verekednek éjszakáról éjszakára, és egyéb ok nemigen akad, minthogy azok, akikkel összeakaszkodtak, más fegyvernem vitézei.

A század parancsnokával, de alacsonyabb beosztású tiszttel sem lehet sohasem találkozni. A szolgálatvezető tiszthelyettes, akiről tudom, hogy hős legény és nagypofájú hajcsár, katonák réme volt a régi hadseregben, most félti a bőrét, csak sumákol, ha valamit tenni kellene a rend és a fegyelem érdekében.

Megválasztott századbizalmi létemre annyi krumplit pucoltam, annyi fát vágtam, annyiszor voltam kénytelen magam seprőt fogni, hogy a kaszárnyában meg ne egyen bennünket a por, el ne tetvesedjünk szégyenszemre, hogy arra még most is csak utálattal és keserűséggel tudok gondolni.

Egyszer aztán elfogyott a fa. A szolgálatvezető és én elindultunk kocsival vételezni a fatelepre. Gondoltuk, ha nincs segítség, majd csak felrakjuk ketten a fát. De miért ne legyen segítség? A tiszthelyettes hajtotta a lovakat, elhaladunk egy kávéház előtt, és nemcsak látom, hanem hallom is, hogy századunk legénységének jókora csoportja ott duhajkodik. Mondom az öreg zupásnak, én itt szerencsét próbálok, hátha mégis akad valaki, aki eljön nekünk segíteni.

Bemegyek, félvállról-foghegyről fogadnak. Fordulnék vissza, de arcomba szökik a vér, mert észreveszem, hogy különösen az a legény szemtelen, hergeli a többieket is, akiről tudom, hogy a minap a többiek épülésére kiszedte az összefogó kapcsokat az ágyamból, kaszárnyai szólásmód szerint „szabadságra küldött". Az ágy akkor összeroskadt alattam, nevetett a nép,

én mérgelődtem, — s most előttem áll ez a katona, ugratni próbál, acsarog ellenem.

Elönt a méreg és a keserűség, ököllel tapasztom be a száját. Akkora az ütés, hogy összecsuklik a katona, és nekem a többiek előtt bizonyítanom kell, hogy puszta kézzel ütöttem.

De mintha meghökkentek volna az emberek, fölös számban csatlakoznak hozzánk, jönnek a fatelepre rakodni, és a kaszárnyában segítenek fát vágni, fűrészelni.

Tisztában voltam vele, hogy bizalmihoz méltatlan módon viselkedtem. Mikor a kaszárnyába visszatértünk, megmondtam, vizsgálják meg, amit tettem, határozzanak róla, a bizalmi tisztségemről pedig lemondok. Hátha akad valaki, aki nálam alkalmasabb lesz, és végre rendet teremt, ami mindannyiunk érdeke.

Erről azonban hallani sem akartak. Ellenben ettől fogva sokan szégyellni kezdték a piszkot, amiben éltünk, a csürhe-rendetlenséget, ami méltatlan volt a legrosszabb katonához is. Egyik ember hatott a másikra, és nemsokára eljutottunk oda, hogy nemcsak a takarítást, magunk és környezetünk tisztán tartását, a konyha ellátását vállalták a katonák, hanem naponta kivonultunk foglalkozásra is.

Két gond nyugtalanította az embereket, ebből először a kisebbiket mondom el, mert annak hamar végére értünk. Híre járt, hogy Virág nevű ember vezetésével rablóbanda garázdálkodik Érsekújvár környékén, és ez a haramiagyülekezet elindult Komárom felé. Úgy tudták, gépfegyvereik is vannak, és bár pontos értesüléseink nem voltak róla, hogy hol és mit raboltak, hányan vannak, katonaságot küldtek eléjük, puskával és kézigránáttal felszerelve. Magam is azok között voltam, akiket kiküldtek a banda méltó fogadtatására. Virágék azonban másfelől érkeztek, és nekünk nem volt velük dolgunk, mások különösebb erőfeszítés nélkül elfogták, lefegyverezték őket. Inkább mókás cirkuszi gyülekezetnek látszottak, mint rablóbandának. Virág jóképű, jó megjelenésű ember volt, lóháton ült akkor is, amikor már foglyul estek. A többieket hintó hozta, jó

lovaik voltak. Nem sokat teketóriáztak velük. Virágot az öreg vár árkába, kőfal elé állították, agyonlőtték, azt gondolom, minden törvényes eljárás, bíráskodás nélkül. Ott kaparták el, néhány ásónyom föld alá. Úgy láttam, senki meg nem siratta. A többieket szélnek eresztették.

Nagyobb gondunk volt a csehszlovák csapatok közeledése. Tudtuk, hogy elindultak a fegyverszünetben megállapított demarkációs vonal felé, útban vannak, hogy elfoglalják a Csallóközt, a győztes nagyhatalmak által nekik ítélt területeket. Hallottunk róla, hogy velük és az országba nyomuló román és délszláv csapatokkal szemben van valami ellenállási szándék. De ennek a szándéknak a gazdáit, az állítólag országosan megindult fegyveres szervezkedés irányítóit — országos vezetőket, politikusokat, katonákat vagy szervezeteket — nem ismertük. Sok jelét láthattuk, hogy a kormánynak ellenállási szándéka nincs. Nem tudnám megmondani, kiknek a parancsára fegyverkeztünk mi fel, és indultunk Tornócra, egy Érsekújvártól északra fekvő szlovák faluba, ahol az lett volna a dolgunk, hogy feltartóztassuk és megverjük az érkező csehszlovák csapatokat. Hadi vállalkozásra küldtek bennünket valakik, de anélkül, hogy akár csak parancsnokot is állítottak volna az élünkre. Nem volt az csapat, hanem katonaruhába öltözött, puskával és élestölténynyel felszerelt kiránduló társaság, amelyben mindenki a maga természete, jó- vagy rosszkedve szerint csinálta, amit akart. Innivaló bőven volt, és mire Tornócra érkeztünk, a csapat nagyobbik felének egyetlen szem tölténye sem volt már, ellövöldözték a világba, az észak felé döcögő vonat ablakából.

Tornócon úgy fogadott bennünket a nép, ahogyan én vártam, és ahogy ez a csapat megérdemelte. Voltak már ott előttünk is katonák, garázdák, fegyelmezetlenek, a néppel szemben ostobán hetvenkedők vagy gonoszmód ellenségesek. A mi csapataink odaérkezése csak tovább rontotta a helyzetet.

Mi állítólag a nép szabadságát megvédelmezni mentünk oda. Akkori szemléletünkkel a háborúban győztes hatalmaknak azt az elhatározását, hogy a románokat, szerbeket, szlovákokat

s a többségében általuk lakott területeket elvonja a budapesti kormány uralma alól, nem tudtuk és nem is akartuk másként megítélni, mint hogy ez az érdekeltek megkérdezése nélkül, azoknak kárára történik, és ha ezek a népek a megalakuló csehszlovák állam, a megnagyobbodott Románia és dél-szláv állam uralma alá kerülnének, azzal elveszítenék szabadságukat. Hogy ez a magyar „uralkodó faj" szemlélete, s amazok többsége ezzel esetleg nem ért egyet, mi nem gondoltuk. Ha valaki ilyesmit mondott volna nekünk, alighanem lehurrogjuk, de talán rosszabbul is jár.

Az iskolában engem is tanítottak rá, hogy Ferenc József a legbölcsebb király, a mi hazánk a legtökéletesebb közös hajléka minden népnek, nemzetiségnek, s hogy a szlovákok, szerbek, meg a többiek saját akaratukból ragaszkodnak tejjel-mézzel folyó országunkhoz, azt ők is édes hazájuknak tekintik. Hogy a hajlék tökéletessége, a nemzetiségek egyenjogúsága körül valami hiba van, annak felismeréséhez nem kellett nagy bölcsesség, különösen, ha az ember Komárom tövében, a Duna partján nőtt fel és már gyerekfejjel tapasztalatokat szerezhetett arról, hogy a szlovákokat általában kevesebb értékű embernek tekintik, még a munkájukat is rosszabbul fizetik, mint a magyarokét. Később szaporíthattam tapasztalataimat Nagytapolcsányban, majd újakat szereztem Erdélyben, ahol a románok voltak így. Mégis el tudtam képzelni, hogy a szlovákokat a győztesek valóban csak erőszakkal kényszerítik abba az új államalakulatba, amit kiterveztek, és nekünk az itteni népeket védelmező, szabadító szerepünk lehet, ha felvesszük a harcot az észak felől előrenyomuló, országunk épségét fenyegető cseh és szlovák csapatokkal.

Csak akkor döbbentem rá az igazságra, amikor láttam, hogyan fogadnak bennünket a tornóci szlovákok, s még inkább azután, hogy meg kellett értenem: azok a többségükben garázda, részeges, fegyelmezetlen, az öregekkel és fiatalokkal, férfiakkal és nőkkel szemben egyformán durva, fölényes, erőszakoskodó katonák, akikkel együtt én is ebbe a szegény szlovák sárfészekbe kerültem, még azt a maradék rokonszenvet is

lerombolták a népben, ami esetleg korábbi közigazgatási elnyomatásuk, megalázott helyzetük ellenére megmaradt bennük a magyarok iránt.

Még most is elfog a szégyenkezés, ha visszagondolok arra a részeg bakára, aki tornóci tartózkodásunk első napján kérés és kérdezés nélkül felkapaszkodott egy szamár vontatta rozzant kordéra, annak siránkozó-jajgató öregasszony gazdája mellé, s az asszony füle mellett sütögette el, jobbra-balra irányítva a maga élesre töltött, s ha a tár kiürült, akkor újra meg újra megtöltött puskáját a sáros falusi utca két oldalán rémülten és gyűlölködve szorongó népre.

Hogyan tudott volna bennünket szeretni ez a nép?

A katonai szolgálatot különben senki sem vette komolyan. Olyan tábori őrsszerűséget állítottak fel, ezekhez — bizalmi minőségemben — én is elkerültem az esti órákban. Az őrség egyik fele aludt, a másik fele isten tudja, merre járt. Minthogy az ellátás olyan volt, mint a szolgálat minősége, nem lehet csodálkozni, hogy állandóan fogyott a létszám. Aki megunta a dicsőséget, felpakolószkodott valami rekvirált parasztszekérre, ebben hamar akadt társasága, nótázva és lövöldözve vitették magukat az állomásra, hogy elkapják a legelső vonatot, menjenek isten hírével. Mások gyalogszerrel vágtak neki a világnak, egyik sem kevésbé megrakott hátizsákkal, mint ahogyan érkezett. Utálatos helyzet volt, értelmetlen az ittmaradás.

Nagytapolcsányon akkor már benn voltak a csehszlovák légionisták, én mégis arra gondoltam, jó volna oda eljutni. Érsekújvárig együtt mentem néhány barátommal, akik hozzám hasonló módon elszomorodtak tornóci tapasztalataink miatt, és haza törekedtek. Újvárban aztán láttam, hogy gyorsan fejlődnek a dolgok, ilyen körülmények között felelőtlen könnyelműség, meggondolatlanság volna megkísérelni a tapolcsányi utat. Számtalan jelét láttuk, hogy egy-két nap múlva nemhogy Újvároon, de esetleg Komáromban sem lesz már semmi keresnivalónk, ottmaradási lehetőségünk.

Mielőtt elhatározásra jutottam volna, komolyan el kellett gondolkoznom arról, milyen lehet a helyzet Nagytapolcsány-

ban, és milyen következményei lehetnének, ha én oda és nem Szőnybe törekszem eljutni.

Éreztem már, hogy itt sokkal nagyobb történelmi változás készül, folyik, semhogy az maga alá ne gyűrné, könyörtelenül össze ne törné az embert, aki megpróbál szembehelyezkedni gyorsan alakuló törvényeivel. Ha Tapolcsányba megyek, és lehetőség nyílik az ottmaradásomra, valószínűleg hosszú időre, talán örökre el kell hagynom édesanyámat, akinek sokat köszönhetek, s aki mostani helyzetében már majdnem mindent csak tőlem várhat. Elhagyom a hazámat, amiről néha keserűen gondoltam el, hogy sem velem, sem a hozzám hasonló szegényekkel szemben nem mutatkozik annak az édeshazának, amiről az ember álmodozni szeret, de mégis csak Magyarország, és ha ez az októberben született köztársaság nehezen is mozdul, talán lesz ebből a helyzetből fejlődés, és a forradalom végeredményben mégis meghozza azokat a változásokat, amit a szegényemberek remélnek tőle. Igaz, hogy erre semmi biztosíték nincs, és az eddigi tapasztalatok sem a legkedvesebbek. De ez a Magyarország mégis a szülőhazám.

Lehetőség nyílnék-e, hogy Nagytapolcsányban maradhassak? Hát erre még kevesebb a biztosíték. Annak idején barátsággal fogadtak. De ha a tapolcsányiak is szereztek olyanféle tapasztalatokat a közeli időkben, aminőket a tornóciaknak kellett elszenvedniük, vajon feléled-e közöttük irántam a régi barátság?

Nehéz volt a mi életünk Ferenc József, Károly király és a nagybirtok Magyarországában, ahol minden törvény, minden jog, minden fegyver az uralkodó rendszert szolgálta, és mi, szegényemberek annak a rendszernek a szolgálatára rendeltettünk. De a kizsákmányolásban és az elnyomatásban fokozatok voltak, s nem mi éltünk a pokol legmélyebb fenekén. Ha csak arra gondolok, hogy a mezőgazdasági munka területén évről évre, de azt is lehet mondani, hogy a gazdasági éven belül minden munkaidényben nemzetiségi munkásokat hoztak, szerződtettek az uradalmak, abban nemcsak azt mondom meg, hogy ezeket a vándorló csapatokat velünk szemben, a mi követeléseink letörésére esetleg kisebb öntudatuk kihasználásával lehetett felhasz-

nálni. Nemcsak ezt mondom, és nem elsősorban erre gondolok. Inkább arra a feneketlen nyomorúságra, amelyben a nemzetiségi szegények éltek, és amelyben valóban létnek és nemlétnek, maguk és családjuk tengődésének vagy éhenpusztulásának kérdése volt, hogy megkeresik-e azt a pár koronát, a soványnál is soványabb részt az alföldi, dunántúli mezőgazdaságban, amit az uradalmakban odalöktek nekik. Megvoltak a fokozatai a proletár nyomorúságnak a régi „boldog" Magyarországon, és a legmélyebb szegénységben, valóban szüntelenül az éhezés határterületein, a nemzetiségi szegények éltek.

Ha nálunk komisz volt a főszolgabíró, embertelen a csendőr, akkor a nemzetiségi határon túl ezerszer komiszabb és embertelenebb az államhatalom elbizakodott képviselője. Nekünk sem voltak jogaink a községnél, a járásnál, a megyénél, az országos politikában, a nemzetiségi szegények pedig — ha ez egyáltalán lehetséges — még rosszabb helyzetben voltak ilyen értelemben is. Ezenkívül pedig mi „uralkodó nép" voltunk a hazában, legalább elméletben az, noha az uralkodásból a dolgozó tömegeknek semmi sem jutott, a szlovákok, románok, szerbek s a többiek pedig „kisebbség".

Ha egy kapitalista országban, egy tőkésállam határain belül olyan törvények uralkodnak, amelyek elméletben biztosítják az állampolgárok „egyenlő jogait" — legalább a kapitalizmus furcsa „egyenlősége" módján —, akkor ott a gazdagok a gazdagokkal, a szegények a szegényekkel, minden osztály a maga osztályához tartozókkal szoros szövetségben tud élni, és minden osztály — nemzetiségi különbségek nélkül — harcol a maga osztályérdekeiért s a hatalomért. Ha a régi Magyarországon meglett volna a jogoknak ez az egyenlősége, a Kárpátoktól az Adriáig terjedő hazában létrejöhetett volna a szegények hatalmas politikai és gazdasági szövetsége is. Nálunk azonban csak a gazdagok szövetsége volt meg. Olyan állapotokat hoztak létre — természetesen nem véletlenül és nem is hazafias lelkesedésből, amit pedig sokat hangoztattak —, amelyek módot adtak a különböző nemzetiségű szegények kijátszására egymás ellen, s amely állapotok között a szlovákoknak, a szerbnek, a ro-

mánnak lépten-nyomon éreznie kellett, hogy nemcsak gazdaságilag elnyomott, hanem emellett másodrendű, harmadrendű, tizedrangú állampolgár. Csak a legvilágosabb fejűek, csak a képzettebbek, tanultabbak figyelhették meg, hogy a magyar nemzetiségű szegények is súlyos politikai és gazdasági elnyomatásban élnek, s közülük is kevesen gondoltak rá, hogy a sok millió kizsákmányolt között létre lehetne hozni valami szövetséget, amely egyforma eréllyel hadakoznék minden nemzetiség elnyomottainak felszabadításáért. Voltak ilyen törekvések, s ha most visszagondolok 1918 előtti életem egy-egy mozzanatára, megállapíthatom, hogy kisebb mértékben a mezőgazdaságban, annál sokkal határozottabban és céltudatosabban az ipari munkások körében akadtak emberek, akik a nemzetiségi korlátok lebontására, a nyelvi gátakon túlemelkedő proletárszolidaritás munkálására törekedtek, azonban az én akkori megfigyeléseim szerint nagyobb sikereket elérni nem tudtak.

(Talán könnyebb lesz megérteni ezt a fájdalmas sikertelenséget, ha elmondom, hogy például az ércbányászat olyan fontos területére, mint a Sajóvölgy, csak 1916 körül tudott behatolni a szakszervezet és a Szociáldemokrata Párt, s a rozsnyói bányánál még ezután is megkülönböztetések voltak a magyar nemzetiségű és szlovák munkások között, az utóbbiak rovására, egészen 1918 őszéig. Erről 1919 nyarán hallottam, amikor ott harcoltam a Vörös Hadseregben. Nos, ha egy viszonylag fejlett és több ezer munkást foglalkoztató iparvidéken ilyen sokáig hátráltatni, gátolni lehetett a szervezett munkásmozgalmat, s még azután sem volt könnyű eltüntetni a nemzetiségi korlátokat a bányászok között, mennyivel rosszabb lehetett a helyzet politikailag és gazdaságilag elmaradottabb, kulturális értelemben néhol még az analfabétizmussal küszködő, tudatosan elhanyagolt nemzetiségi vidékeken?)

Különbségek voltak a szegények helyzetében magyarok és más nemzetiségűek között, és senkit sem lephetett meg, ha 1918 ősze után az új államélet lehetőségeiben reménykedő szlovák, román és szerb tömegekben a nemzetiségi elnyomottság keserű-

ségét a nemzeti felszabadulás büszke öröme váltotta fel. Ebben a hangulatban pedig többségük bizonyára minden magyarban az elnyomó Magyarország képviselőjét látta. Azokban a magyarokban is, akiknek ez a haza éppúgy nyomorúságot, nincstelenséget, jogfosztottságot adott, mint nekik.

Számíthattam-e rá, hogy Nagytapolcsányban, ahol az egész szlovák népcsalád nemzeti felszabadulásának ünnepét ülik, velem szemben más legyen, nem is barátaimnak, Teri családjának, hanem az egész ottani közvéleménynek az ítélete? Aligha. Elgondolkozva ezeken a dolgokon, a helyzeten, a körülményeken, arra a meggyőződésre kellett jutnom, hogy ha odamennék, csak ünneprontó lennék közöttük, s azok a kedves emlékek, amelyek bennünk élnek, ha nem ma, akkor holnap vagy holnapután feledésbe merülnének. Ki tudja, életre lehetne-e hívni őket még egyszer, ha később, bizonyos idő múltán mégis lehetősége nyílik az emberi, társadalmi és nemzetiségi kapcsolatok tárgyilagosabb megítélésének.

Töprengtem, szédelegtem Érsekújvár utcáin, nehéz volt az elhatározás. Barátokkal, ismerősökkel beszélgettünk, kivétel nélkül azt tanácsolták, menjek haza, törekedjek átjutni a Dunán, mielőtt elvágják hazatérésem lehetőségét.

Végül határoztam, annak megfelelően, ahogyan a helyzetet és változásokat a fentebb leírt módon végiggondoltam. Terinek levelezőlapot írtam: „Újvárból visszafordulok, sietnem kell, hogy a komáromi hídon még haza tudjak jutni. Mindig tisztelettel gondolok rád." Ez volt az egész, nem tudom, kezébe jutott-e. Akkor bizonytalan volt ott a postajárás, bizonytalan minden. Azután pedig hosszú ideig nem volt levelezés a Duna két partja között.

Észak-Komáromba érkezve nem volt nehéz megállapítani, hogy nemcsak Érsekújváron, de itt sincs már nekünk sok keresnivalónk. Az alakulat alaposan megfogyatkozott. A legénység nagyobbik fele szegényparasztok, munkások gyereke: haza törekedtek. A csallóköziek, a demarkációs vonaltól északra, gyakorlatilag már a Csehszlovák Köztársasághoz tartozó területre illetékes magyarok, ideiglenes állapotnak gondolták az új hely-

zetet. Majd kivárják a végét, ráérnek, itthon vannak, Komárom Duna bal parti részén vagy a falujukban. Széledezett a nép. Én átmentem a Duna jobb partjára.

Tíz napra szóló szabadságos levéllel érkeztem Szőnybe.

VÁLTOZÁSOK A FALUBAN

Amíg a szlovákoknál a felszabadulás örömet jelentett, nálunk az elveszett vagy veszendőnek indult területek elcsatolása, megszállása mélységes keserűséget okozott. Még ha elismertük és sajnáltuk is a nemzetiségek korábbi méltatlan jogfosztott és elnyomott helyzetét, népünk óriási többsége nem tudott beletörődni egyik óráról a másikra az ország felosztásába. Akik úgy érezték, hogy itt valami történelmi igazságszolgáltatás ment végbe, sok évszázad hibáiért, bűneiért, azoknak a hangját nemigen lehetett hallani. Visszagondolva 1918—1919 telére, 1919 bontakozó tavaszára, úgy tűnik, hogy a nép körében abban az időben nagy volt az elkeseredettség az északi, déli, keleti területek elszakítása miatt. Sokszor szóba került a nemzetiségekkel szemben folytatott korábbi embertelen, elnyomó, lealázó politika. Az emberek többsége nem tudott messzebbre jutni, mint a fogadkozásig, hogy ha egyszer túl leszünk a mostani bajokon, majd meglátják „azok a tótok, románok, szerbek" s a többiek, mennyire jóságosak, megértők, becsületesek leszünk irányukban. Ezt a mi körünkben olyan emberek mondták, akiknek soha semmi beleszólásuk sem volt annak kialakításába: milyen legyen a nemzetiségi politika, kevés szavuk az általános politikában. De most, nemzeti keserűségtől hajtva, vállalták a felelősséget mindenféléért, amiért nem voltak felelősek, és ígéreteket tettek maguknak és magunk között olyan dolgokra, amiket — ha megmarad Magyarországon a régi osztályuralom — sohasem lett volna módjuk megvalósítani. De hát ilyen az ember. A szlovákok, románok egy része később a két bécsi döntés után, a szerbek a második világháború során Jugoszlávia ellen intézett támadás idején tapasztalhatták, hogy a mi úri osztá-

lyaink semmit sem tanultak a régi bűnökből, azokat készek voltak újakkal és még gyalázatosabb bűnökkel tetézni, s az ostor éppolyan embertelen módon csattant abban az időben a délszlovákiai, erdélyi, bácskai magyar szegények, munkások, dolgozó parasztok, értelmiségiek hátán is.

Mintha az országot ért háborús vereség, a megszállások, a várható területi veszteségek gondolata miatt érzett általános bánat kedvére lett volna igen sok politikai vezetőnek, akik nem tudtak, de talán nem is akartak igazában semmit sem csinálni a tényleges forradalmi fejlődés érdekében, és ha támadások, vádak érték őket, gondolom, szívesen hivatkoztak a minden energiát béklyóba verő nemzeti gyászra.

Annál nagyobb tisztelettel kell megemlékezni a kommunistákról, magáról a Kommunista Pártról, amely nem volt hajlandó beletörődni ebbe a tunya tehetetlenségbe, hanem törekedett, hogy nevelje, felvilágosítsa, a régi sérelmek végleges felszámolására buzdítsa, a kizsákmányolástól mentes, kiegyenlített élet megvalósításáért folytatandó harcra szervezze a tömegeket, előttük új és széles távlatokat tárjon fel. Ennek a munkának érdekes jeleivel találkoztam a falumban, amikor a Duna bal partjáról szabadságra hazaérkeztem.

Már előbb említettem, hogy 1918-ban a harctérről visszatérve, lényeges változásokkal nem találkoztam a falumban, főleg semmi olyasmivel, amit igaz meggyőződéssel forradalmi vívmánynak lehetett volna mondani. Pedig Szőnyben szép számmal voltak szervezett munkások, tekintélye és befolyása volt a Szociáldemokrata Pártnak, oly adottságok, melyekkel bátran lehetett volna kezdeményezni. És a munkások szövetségeseket találhattak volna a faluban és környékén élő agrárproletárokban.

Most, Duna bal parti katonáskodásomból szabadságra hazatérve, egész más helyzetet találtam. Nem a szociáldemokraták, hanem olyan emberek révén, akik Kun Bélát tekintették vezetőjüknek, az oroszországi proletariátust s annak forradalmi harcát a példának, amit követni szándékoztak, és erre szervezték a falusi szegényeket, olyan kommunista mozgás indult meg,

amelynek hatása alól senki sem vonhatta ki magát, ilyen vagy amolyan formában, barát vagy ellenség módján állást kellett foglalni a kommunisták által felvetett kérdésekben.

Rengeteget értekeztek, terveztek és szervezkedtek. Érdekes volt megfigyelni, hogy munkásemberek, akiknek addig nyilvános szereplésre, véleményük beszédekben megfogalmazott nyilvánítására módjuk és alkalmuk nem volt, milyen bátran, öntudatosan szólaltak fel, mondták el nézeteiket, próbálták előbbre vinni a napirendre tűzött kérdéseket.

Megbízottaik, mint megtudtam, rendszeresen jártak Komáromba, Győrbe, Budapestre, felsőbb szerveiktől utasításokat, útbaigazításokat kaptak a munkához, és beszámolóikat olyan formában vitatták meg, amilyen politikai gyakorlatra itt a múltban soha példa nem volt.

Alapos marxista ismerettel senki sem rendelkezett a faluban. Ha mostani mértékünkkel mérjük, talán azok sem, akik tanácsaikkal útbaigazították a szőnyi és hozzájuk hasonló szervezkedőket. De a kommunisták nem álproblémákkal tömték a népet, hanem a helyzet, a szükségletek, igények és indokolt követelések valóságos alapján állva szervezték, irányították a munkát, tárták fel az erőket, és leplezték le az ellenségeket.

A követelések központjában a nagybirtok felosztása állt. Olyan erővel jelentkezett ez a helyi igény, hogy a szőnyi kommunisták a földkérdésben is tapasztalt budapesti tehetetlenség ellenére kezdeményezni tudtak bizonyos mértékű földhözjuttatást az uradalmak terhére. Ennek arányait és gyakorlati lebonyolítását akkor helyben nem tudtam figyelemmel kísérni, mert katonáskodtam — a dunai határvonalon, Nagyszentjánosnál, majd Gönyü környékén teljesítettem határőri szolgálatot —, azonban tudtam róla, hogy a szegényparasztoknak, agrárproletároknak földet adtak, s a papi uradalom igáinak felhasználásával végezték el a szántást. A sógorom is kapott ebből az osztott földből, a család szorgalmasan elvégezte rajta a munkát, és ily módon 1919-ben nekünk is volt saját krumpli-, bab- és kukoricavetésünk. A falumban végrehajtott és az országos lehetőségekhez mérten aprócska földhözjuttatásnak a népre

gyakorolt hatásáról le tudom mérni, mekkora következményei lehettek volna az ország egész dolgozó parasztsága körében, ha az 1919-es proletárdiktatúra az imperialisták elleni háború és a tömérdek egyéb belső gond mellett megcsinálta volna a nagybirtok felosztását, a földosztást.

Később sokszor és a legkülönbözőbb felfogású emberekkel beszélgettem erről a kérdésről. Az első ellenvetés, amit felfogásommal szemben hangoztatni szoktak, az a vélemény volt, hogy abban a helyzetben hiba lett volna földosztással megzavarni a termelőmunka rendjét.

Visszaemlékezve az akkori szegényparaszt és agrárproletár lelkesedésre, nyugodtan merem mondani, nem lett volna itt semmi baj sem a folyamatossággal, sem a termelőmunka minőségével. Az öregebbek tanúskodhatnak mellettem: akik 1919-ben valamilyen módon földet kaptak, azt a leglelkiismeretesebben megmunkálták, ott ugyan a termés körül semmi kiesés nem mutatkozott. Hogy az „új föld" milyen hatással tud lenni az emberek munkakedvére, milyen erőfeszítésekre ösztönözi őket, azt 1945-ben is tapasztalhattuk.

Mondani szokták, hogy az 1919-es szétzilált közigazgatási apparátussal nem lehetett volna lebonyolítani a földosztást. No, ezt az egész feladatot nyugodtan rábízhatták volna az agrárproletárokra.

Olyan vélemény is elhangzott, hogy a proletárhatalom megdöntése után a földtulajdonhoz juttatott agrárproletárok még szörnyűbb helyzetbe kerültek volna, mint ami amúgy is osztályrészük lett, mert a nagybirtokosok Horthynak és vele egy húron pendülő gyilkos tisztjeinek segítségével, az országgyűlésük és bíróságaik minden erejével, a fehérterror vérszomjával elsősorban ezekre vetették volna rá magukat. Bizonyos, ha a proletárhatalom felosztotta volna a nagybirtokot, Horthyék „alkotmányos élete" azzal kezdődik, hogy semmisnek nyilvánítják a földosztást, letartóztatják, börtönbe és internáló táborba hurcolják azokat, akik a nagybirtok szétosztását szervezték és lebonyolították. A terrorista bandák sok embert megkínoztak és megöltek volna, és arra lehet gondolni, nem volt-e amúgy is

túlontúl sok a véráldozat és a szenvedés a fehérterror idején. De az is bizonyos, hogy hatszázezer, vagy annál is több szegényparasztot, mezőgazdasági és földmunkást internáló táborba vagy börtönbe zárni nem lehetett volna. Akkora volt ez a tömeg, hogy talán nem is tudták volna teljesen visszacsinálni a földosztást. De ha mégis, akkor az agrárproletárok s családtagjaik — az a később sokat emlegetett hárommillió koldus — még nagyobb gyűlölettel fordultak volna szembe Horthyval és feudális rendszerével; nyomorúságuk minden órájában és percében hálával emlékeztek volna a kommunistákra, akik a szegények érdekében hozzányúltak a földhöz, megnyitották számukra az emberhez méltó élet lehetőségét és ettől Horthy Miklós és bandája fosztotta meg őket. Tulajdonképpen fel sem lehet mérni, mit jelentett volna a mi életünkben a húszas, harmincas években egy ilyen végsőkig elkeseredett és nemcsak a nyomorúságtól, hanem a bosszú érzésétől is harcra korbácsolt tömeg, azzal a politikai erővel, amit minden faluban és városban, összességében pedig országos arányokban újra meg újra küzdelembe tudtak volna vinni a kommunisták Horthy és a kapitalizmus, a fasizmus ellen.

Természetesen ne gondolja senki, hogy ezeket a dolgokat én 1919-ben, a maguk idejében végig tudtam volna gondolni. Hiányzott ehhez a politikai nevelésem, a felkészültségem. Ha most beszélek erről, csak azért teszem, hogy jelezzem, egész életemnek és munkámnak mindig visszatérő központi problémája volt a föld és a mezőgazdasággal foglalkozó tömegek helyzete, a dolgozó parasztság lehetőségei a politikai fejlődésben.

1919-ben inkább az érzésem, mint politikai tisztánlátásom diktálta — mert az utóbbiról nem lehetett szó —, hogy a földet nemcsak Szőnyben, hanem az egész országban minél gyorsabban ki kellett volna venni a nagybirtokosok kezéből, és átadni a dolgozó parasztoknak.

Mint előbb már említettem, 1919 tavaszán a köztársasági hadsereg katonája voltam. Furcsa, rendetlen katonáskodás volt ez, minden vonatkozásában. Figyelés a Duna északi partvidékére és várakozás, hogy idebent valaminek történnie kell.

Bár a katonaságot, amelyben szolgáltam, csak a legnagyobb jóakarattal lehetett hadseregnek nevezni, a szolgálati szabályzatban előírt formaságok időnként felbukkantak életünkben. A proletárdiktatúrát parancsban adták a tisztjeink, s amint ők abban az órában nem tudakolták nézeteinket külön-külön és együttesen a proletariátus hatalomátvételéről, mi sem kérdeztük az övéket. S ez nemcsak azért volt, mert parancshirdetésnél a katona általában nem kérdezheti: tulajdonképpen mi történt és miért? Az ember már az első pillanatban kénytelen volt arra gondolni, hová tegye ezeket a polgári forradalomban is haszontalan, tekergő és a katonának csak rossz példát mutató tiszteket a proletárok államában.

Kihirdették nekünk, hogy a győztes nagyhatalmak a köztársasági kormányhoz intézett jegyzékben tovább szigorították a demarkációs vonalakat, az eddiginél is szűkebbre korlátozták azt a területet, amelyre nem jöhettek idegen megszálló csapatok, s ahol legalább papíron sértetlen maradt a magyar kormány joga és fennhatósága. A kormány tanácskozott a helyzetről, majd átadta a hatalmat a munkásság képviselőinek, s Budapesten kikiáltották a proletariátus diktatúráját.

Ha most visszagondolok 1919. március 21-ére, s megpróbálok választ adni a kérdésre, milyen hatása volt Komáromban és a mi szűkebb környezetünkben a proletárdiktatúra kikiáltásának, hibát követnék el, ha nem azzal kezdeném: az emberek többsége tele volt várakozással, anélkül, hogy valamennyire is világos fogalma lett volna a várható fejleményekről, vagy hivatottnak érezte volna magát cselekvő módon beavatkozni a fejlődésbe.

Megpróbálom részletesebben felvázolni a helyzetünket.

Mi, a század katonái, akik parancs formájában értesültünk Károlyi lemondásáról és Kun Béla hatalomra jutásáról — mert a kihirdetett diktatúrát természetesen azonnal összekapcsoltuk Kun Béla személyével —, foglalkozásunk és származásunk sze-

rint munkások és parasztok voltunk, tehát a munkáshatalmat egyértelműen fogadhattuk volna. De politikai fejlettség, tájékozottság és gazdasági helyzet szempontjából egyáltalán nem voltunk egyforma munkások és egyforma parasztok. S amilyen különbözők voltunk politikai és gazdasági értelemben, olyan módon és mértékben hatott ránk a március 21-ét megelőző idők propagandája a kommunisták mellett és ellenük. Mi, a magamfajta gondolkozású emberek a hadseregben, boldogok voltunk a bolsevikok oroszországi győzelme miatt, elfogadtuk a közénk érkezett kommunisták tanításait, és sokat vártunk Kun Béláéktól, akik harcoltak és szenvedtek a kizsákmányolt nép jogaiért. Gyűlöltük azokat, akik kínozták és megverették őket, várva vártuk a börtönből való szabadulásuk és hatalomra jutásuk óráját. De még Károlyi katonái között is — mert nem mondhatom, hogy mindannyian az októberi forradalom katonái lettünk volna —, szóval közöttünk is sokan voltak, akik elfogadtak minden maszlagot és hazugságot, amit a reakciós propaganda a kommunistákról, ellenük sugalmazott. Ezek nem csupán hitték, hanem vallották és esküdni mertek volna rá, hogy Kun Béla első dolga lesz leromboltatni a templomokat, nyilvános házakba küldeni az apácákat, megszüntetni a magántulajdon minden formáját, szétosztani nemcsak az uradalmakat, hanem a Kis Jánosok és Nagy Péterek három-öt hold földecskéjét, kommunizálni nemcsak az ágyakat és az asztalokat, hanem a feleségeket is, bevezetni a nőközösséget, a szabadszerelmet. Tudom, hogy ez a sok gonosz ostobaság most hihetetlenül hangzik, de akkor nagyon sokan tökéletesen tájékozatlanok voltak a kommunisták elvei és szándékai dolgában, és miután ezeket a butaságokat hónapokon keresztül olvashatták polgári újságokban, hallhatták tekintélyesnek ismert polgári politikusok szájából, hallották napról napra templomok szószékéről és a gyóntatószékben — csodálkozhatunk-e, hogy igen sok egyszerű ember tájékozatlanul állt az 1919-es új helyzet előtt, és bizonytalanul várta, mi lesz vele, mikor viszik el a lovát, a feleségét s az udvaráról a favágó tuskót...

A proletárdiktatúra kikiáltása órájától mindenki „elvtárs"

volt mindenkinek. De még a mi századunk kis közösségében — ha ugyan közösségnek nevezhettük —, még közöttünk, néhány tucat katona között is, kevesen voltak a szó igazi értelmében vett elvtársak. Még senki sem tudta, mit hoz a holnap, de a magántulajdon féltése, vagyoni kiváltságok miatt érzett aggodalmak máris létrehoztak elkülönült csoportokat, s közöttünk a viták egyre élesebbek lettek. S hogy nem robbantak ki komolyabb összetűzések, azt nem egyik vagy a másik okosságának, mérsékletének lehetett köszönni, hanem inkább annak, hogy akinek otthon féltenivalója volt, inkább előbb, mint később, abbahagyta a vitatkozást, összeszedte a cókmókját, hátat fordított a katonaságnak, sietett haza, hogy személyesen oltalmazza vagyonát és családját az általa feltételezett szörnyűségekkel szemben. Otthon azután megtalálta a kapcsolatokat azokkal, akik hasonló félelmekkel voltak tele, vagy éppen maguk szították a félelmet a tájékozatlan emberek között, s ha már kialakult bennük az egyetértés, akkor sem változtattak felfogásukon a proletárdiktatúrával szemben, ha az uraktól, papoktól jósolt rémségek és ostobaságok sehogy sem akartak bekövetkezni.

Mindenki a „Vörös Ujság"-ot, a „Népszavá"-t olvasta, de ettől az emberek még nem váltak szocialistákká, kommunistákká, és ha abban a helyzetben is meg lehetett, meg kellett érteni a proletárság teljes egységének jelentőségét, egyik óráról a másikra nehéz volt felejteni a korábbi vitákat, s azt a bizalmatlanságot, amit sok szociáldemokrata vezető a munkásmozgalomban az én akkori tapasztalataim szerint is szívesen szított, táplált, a kommunistákkal szemben. Ismertem szociáldemokratákat, akikről el tudtam képzelni, hogy a két párt egyesülésének nyilvánosságra hozatala után teljes szívvel-lélekkel a proletariátus közös ügye mellé állnak, másoktól viszont csak azt várhattam, hogy hallgatni fognak, jó esetben félrehúzódnak, rosszabb esetben pedig jobboldalt keresnek és találnak szövetségeseket, s a kommunisták ellen fordulnak.

Valami rendkívüli arányú nevelőmunkára lett volna szükség, de volt-e ilyesmire lehetőség az akkori helyzetben? Nem volt.

Ha most összemérem a proletárhatalom kikiáltásának hatását a városban — ami alatt akkor már Komáromnak a Duna jobb oldalán elterülő kisebbik részét értettük, s kezdtük emezt Magyar-Komáromnak, a másikat Cseh-Komáromnak nevezni az egyszerű szóhasználatban — s a hangulatot a falumban, azt kell mondanom, hogy Komáromban hangosabb lehetett a hatás, Szőnyben viszont mélyebbnek, komolyabbnak éreztem, annak ellenére, hogy az ellenséges pusmogásnak ott is megvoltak a szóvivői és meghallgatói.

Hogyan értem ezt a mélyebb hatást?

Már előbb beszéltem róla, hogy falumban milyen szépen megindult 1918 őszén a kommunista mozgalom, a szervezkedés, hogy a munkások, agrárproletárok soraiból, az ismeretlenségből felbukkant vezetők köré bizalommal sorakozott a szegény nép, ismerkedett az elvekkel, amelyek újak és mégis annyira ismerősek voltak, s amelyeknek jövőjében, végső győzelmében hinni annyira jóleső érzés lehetett. Akik ebben a szervezkedésben, a tanácskozásokon, a megbeszéléseken részt vettek, mindent úgy értettek a Magyarországi Szocialista Párt Forradalmi Kormányzótanácsa aláírásával megjelent kiáltványban, ahogy azt az új vezetők, akik a „Mindenkihez!" intézett felhívást fogalmazták, a helyzet és a feladatok ismeretében becsületesen és szenvedélyes szóval megírták, kinyomtatták. Nem volt itt senkiben bizalmatlanság, hogy ne lehetne megvalósítani a terveket, s ezekre az emberekre támaszkodni lehetett. Helyzetükből és abból a körülményből, hogy falun éltek, a nagybirtoknak kiszolgáltatva, természetesen következett, hogy figyelmük központjában a földkérdés várt és remélt megoldása állt. Hogy ebben a dologban mi történt, és hogy az én mostani felfogásom szerint mi volt a lehetőség, arról előbb beszéltem, és most megismételni nem akarom. A későbbi időkben hallottam a hírét, hogy például gróf Esterházy Móricot, lefoglalt hatvanezer holdas hitbizományának valamelyik birtokára — vagy az egészre? nem tudom — termelési biztosnak nevezték ki. Ez természetesen nem felelt meg a földkérdés rendezéséről kialakult véleményünknek. Aztán édesanyám üzent: „gyere haza

fiam, jól keresnek az emberek, hetedik keresztért aratnak . . ." — hát a részesaratást még ilyen formájában sem érezhettük vágyaink beteljesedésének. S így volt ezzel a falumban minden agrárproletár.

A földkérdés komolyan foglalkoztatta a falum népét, és amit a direktórium a maga területén tenni tudott, megtette. Pokorny István, Fülöp János, akiknek a neve az akkori vezetők közül elsőnek eszembe ötlik, tehetséggel, becsülettel és kommunista öntudattal fogott hozzá, hogy a faluban kialakuljon olyan rend és életforma, amit munkás- és szocialista fogalmaik szerint a legjobbnak gondoltak, és törekvéseik a nép nagy többségének egyetértésével találkoztak. Komoly, felelősségérzettől áthatott, a közösség szolgálatában fáradhatatlan emberek voltak. Egyáltalán nem nagyképűek; sem a hivatal, sem a tekintély el nem kapatta őket.

Ha hazamentem, részt vettem a különböző összejöveteleken, és amit fontosnak tartottam, most már nyilvánosság előtt is elmondtam, javaslatokat tettem. Senki le nem torkolt a vitában engem, fiatalságom ellenére éppúgy meghallgattak, komolyan vettek ezek a megválasztott vezetők, mint az idősebbek jó szándékú és tartalmas hozzászólásait.

Pokornyt, Fülöpöt borral, semmiféle itallal sem lehetett megközelíteni, pedig akkoriban — különösen a szőlős vidékeken — ez volt az új vezetők megkörnyékezésének legmegszokottabb és nem is nagyon elítélt módja. Az elrendelt országos szesztilalmat általában nehéz volt megtartani, hiszen még az orvosok is rendeltek receptre bort és szeszt azoknak a „betegeknek", akik barátaik voltak, vagy jól megfizették az ilyen recepteket. Nálunk sok volt a szőlősgazda, boraikat a pincékben tárolták, őrizték, ha kellett, akkor dugdosták. A módos parasztok a legképtelenebb és legutálatosabb tülekedést művelték az új vezetők körül, hogy őket maguknak és szándékaiknak megnyerjék, vagy ha ez nem sikerülne, akkor legalább jó hírüket rontsák az itatással. A direktóriumi vezetőink közül Kósa András hajlamos volt rá, hogy ha kelepcébe csalogatják, menjen és igyon. Jófejű ember volt, s a gondolatait hatásosan tudta kifejezni. Az ilyen

embernek akkor értéke volt, hiszen annyiféle gondolat és lehetőség, vágyakozás és indulat kavargott a levegőben, hogy jólesett hallani, ha valaki értelmesen rendszerbe fogta, osztályozta, magyarázta. Kósának értelme és ügyessége nagyobb volt, mint a becsülete. Szavaival feledtetni tudta a vagányságát, a megbízhatatlanságát. Korhelykedését sokszor mentségéül emlegették, holott utóbb kiderült, hogy árulásának borral, itatással is öntözték az útját. Áruló lett, és átállt a fehérekhez, egyetlen a falunk kommunistái közül. Azért említem meg, mert egyetlen volt a sokaságból, akiket megkísértettek, és engedett a fehérek hívásának, elaljasodott. A többieket, akik szenvedést, üldöztetést tűrve hűségesek maradtak az ügyhöz minden körülmények között, annál nagyobb tisztelettel vette körül a szegénység. Másoknak a tiszteletére pedig nem is tartottak igényt.

Azt mondtam, hogy falumban talán mélyebb, Komáromban hangosabb volt a proletárdiktatúra kikiáltásának visszhangja. A várakozás egyforma volt mindenütt, de a városban több volt az értelmiségi elem, olyan emberek, akik értettek a hangulatok irányításához, a hangos megnyilvánulások megszervezéséhez. A városi munkások és a falusi szegények komolyan vették a Forradalmi Kormányzótanács kiáltványának minden betűjét, szó szerint egyetértettek azzal a megállapítással, hogy a munkásság és a parasztság nem hajlandó többé a nagytőkések és nagybirtokosok igájába hajtani a fejét, az országot csak a szocializmus, a kommunizmus mentheti meg az összeomlás anarchiájától és a külpolitikai katasztrófától: a proletárság diktatúrája, a munkások és a földműves-szegények uralma. A polgárság nagy többsége egyáltalán nem gondolt, vagy nem akart gondolni a belső változások lehetőségére, szükségletnek persze nem érezte azokat. Inkább arra törekedett, hogy a proletárdiktatúra előtt álló katonai feladatokra fordítsa a közvélemény figyelmét, és könnyű dolga volt, mert az ország katonai megszállása súlyosan érintette a nép nemzeti érzékenységét. Az első napokban minden városban könnyű volt megszervezni tüntetéseket, azzal a jelszóval, hogy „minden erőt mozgósítani kell

a csehek, a románok, a szerbek ellen", ez alól Komárom sem volt kivétel, hiszen a Duna túlsó oldalára megérkeztek a csehszlovák csapatok, s ebben a helyzetben kevesen gondoltak rá, hogy a szlovákoknak — a komáromi és környéki szlovákoknak is — joguk van az önrendelkezésre, a szabadságra. Míg a kommunisták a proletárság teljes egységének megvalósításán fáradoztak a belső feladatok megoldására, és azért, hogy az ország, a nép szembe tudjon szállni a kibontakozó imperialista intervenció és invázió erőivel, addig a polgári gondolkozás központjában változatlanul a Kárpátoktól az Adriáig terjedő birodalom sérthetetlensége állt. Jelszavuk kezdetben minden katonai erő mozgósítása volt, azonban néhány hét múlva — mikor már megriadtak a belső változások jeleitől — inkább azt lehetett hallani: „most aztán megmutathatják a kommunisták, mit tudnak csinálni a határokért!" Ebben már több volt a rosszakarat, mint a félreálló emberek várakozása.

A hadseregben márciusban azt a mozgást lehetett megfigyelni, amiről már előbb írtam. Fegyelem nem volt, jöttek-mentek az emberek, kedvük és hajlamuk szerint, s papíron mindenütt magasabb volt a létszám, mint a valóságban. Hallottuk valami hírét, hogy átszervezik a hadsereget, önkéntes jelentkezés alapján, de emlékezetem szerint nálunk az erre vonatkozó rendelettel nem sokat törődtek. Talán a fegyelmezetlenség rendkívüli méretei miatt. Később olvastam róla, hogy március 21-e előtt öt hét alatt mindössze ötezren jelentkeztek az országban a felállítandó vagy szervezés alatt álló új hadseregbe. Azért említem meg itt ezt a számot, hogy valami fogalma legyen az olvasónak: milyen katonai örökséget vett át a proletárdiktatúra Károlyiéktól, függetlenül attól, hogy körülöttünk majdnem mindenütt mozgásban voltak a megszálló csapatok, és nem igen kételkedhettünk benne, hogy az imperialista nagyhatalmak kísérletet fognak tenni a munkás-paraszt állam katonai megsemmisítésére, s ehhez felhasználják a csehszlovák, román és szerb-horvát erőket is, amit ellenünk mozgósítani tudtak. Mikor a Tanácsköztársaság létrejött, az országban teljes katonai zűrzavar volt, s hiába töröm a fejem, most nem tudnám meg-

mondani, hogy annak idején például nekünk milyen alakulataink voltak, és milyen felsőbb parancsnokság alá tartoztunk. Nem azért, mert ezen a téren rosszul működik az emlékezetem, hanem egyszerűen azért, mert akkor sem tudtam. Katonák voltunk, elavult felszereléssel és bizonytalanságban. Ez a helyzet csak azután változott, amikor a Tanácsköztársaság ellen nyíltan megindult az imperialista hadjárat az összes frontokon.

Megfogyatkozott gyalogezredünknek Komárom magyar oldalán volt a székhelye. Zsoldunk és ellátásunk miatt nem panaszkodhattunk. Határőr szolgálatot láttunk el a Duna partján. Századnyi emberrel előbb Nagyszentjánosra, majd Gönyüre irányítottak. Bár közülünk sokan hallani sem akartak fegyelmező vagy fegyvergyakorlatokról, néhányunk más véleménye és a többire erőszakolt akarata következtében tűrhető volt az éberség és fegyelem, amivel a határt őriztük. Gyönyörű itt a Duna, több szigetcsoport ékesíti, teszi változatossá a nagy folyó képét. A szigetekre átmentünk, hogy közelebbről lássuk a túlsó parton őrködő csehszlovákokat. Aránylag tűrhető viszonyban éltünk, ők nem törekedtek mutatni magukat, mi sem. Ha mégis leadtunk egy-egy lövést a túlparton elképzelt mozgó alakra, onnan megválaszolták. Parancsnokainknak jelentettük, hogy ők kezdték. Nyilván ezt jelentették ők is, fordítva.

Szép tavaszi napok voltak, számunkra inkább üdülés, mint katonai szolgálat.

Április közepén megindult a románok támadása a tanácshatalom ellen. Megjelent a Magyarországi Szocialista Párt, a Forradalmi Kormányzótanács és a Budapesti Forradalmi Munkás- és Katonatanács felhívása: „Veszélyben a forradalom!" Szervezték a hadsereget, a munkásezredeket, az önvédelmet. Elrendelték a volt tisztek és altisztek kötelező bevonulását. Április utolsó napjaiban hírét vettük, hogy az északi arcvonal néhány szakaszán a csehszlovák csapatok támadást kezdtek. Nálunk csend volt.

Utasítást kaptunk, hogy május 1-ére virradóra űzzük ki Komáromból és környékéről a csehszlovák imperialistákat. Gönyü-

ről Komáromba vonultattak bennünket, s ami a támadási parancsnál is érthetetlenebb volt, helyünkre senki sem jött.

Századunk félszemű parancsnoka, különben aktív tiszt, aki eddig is keveset törődött velünk, s nemigen mutatta, mintha szívén viselné a proletárok hatalmának dolgát, a bevonulási parancsot arra használta fel, hogy búcsú nélkül elhagyott bennünket. Nem volt kár érte, de azt sem mondhatom, hogy örültünk szökésének. Ez volt első ilyenféle tapasztalatunk.

A KOMÁROMI TÁMADÁS

Komáromban azzal fogadtak bennünket, hogy a felderítés és minden előkészület megtörtént. Kik és hogyan végezték a munkát? Munkások, a direktórium emberei. Annyira összejárt, összeszokott itt a két part népe, hogy még a mostani feszült helyzetben sem lehet légmentesen lezárni a Dunán húzódó demarkációs vonalat. Itteni munkások érintkeznek túlpartiakkal, nemcsak a magyarokkal, hanem szlovák nemzetiségűekkel is, és odaát az a tapasztalat, hogy a hajógyáriak minden nemzetiségi elfogultságon túl, a magyar kommunistákkal, a proletárdiktatúrával rokonszenveznek, és a légionistákat, akik cseh-morva földről érkeztek hozzájuk, a szlovák sorozott katonákat, akiket behívtak szolgálatra és fegyverbe állítottak ellenünk, az imperialista hatalmak kézben tartott, irányított szövetségeseinek, a munkásosztály ellenségeinek tekintik. Egyetértenek a mieinkkel abban, hogy az új csehszlovák köztársaságban újfajta elnyomás készül a szegény dolgozó nép ellen, s a készülő kizsákmányolással szemben a mi proletárhatalmunktól remélnek védelmet. Ez a magyarázata, hogy katonai vezetők, parancsnokságok tudta nélkül, egyetértés keletkezik a két part munkássága között, és a hadseregben uralkodó zilált helyzetnek eredménye a vörös csapatok nem a legvilágosabban megszervezett részvétele a tervezett akcióban, Cseh-Komárom május elsejére kitűzött elfoglalásában.

Tiszteket sehol nem látni az előkészítésben, ennek lehet olyan

magyarázata, hogy nem avatták be őket semmibe, de lehet más is, s én — bizalmatlanul — aggodalomra hajlok.

Volna időm, hogy hazaugorjak édesanyámhoz néhány percre a támadás előtt, de arra gondolok, hogy agyonsírná magát, és istenkedne, maradjak otthon, ne tegyem ki magam életveszedelemnek. Katona vagyok, és politikai értelme is látszik, tetszik a várható támadásnak, a csehszlovák munkásokkal várható első katonai együttműködésnek. Nem megyek haza.

Egy földim van velem, módos parasztfiú, húzza haza a szíve, talán nem is állt testéhez az akció, könnyezve búcsúzkodik tőlem, hazaugrik, mondja. Összeölelkezünk, olyan gondolatokkal, hogy talán többé nem is találkozunk. Vajon nem azért búcsúzik-e annyira, hogy otthon maradjon a családjánál, kihúzza magát a csatából? Tévedtem, becsületesen visszatért.

Részletes eligazítást kaptunk. Világosan él most is az emlékezetemben, leírom itt, mert később — évek múltán — mindenfelé kerestem feljegyzéseket erről az akcióról, de hiába. Úgy látszik, történetírók nem voltak velünk ebben a csatában.

Úgy tájékoztattak minket, hogy Cseh-Komárom védelmének erejét, elhelyezését, teljesen felderítették, ahhoz szabták az akció terveit. Fegyveres erőnk nagyobbik fele — ehhez tartoztam én is, a mi csapatunk — a közúti hídon vonul át, puskalövés nélkül. Valamivel kisebb erő a vasúti hídon megy át a folyón, harc nem lesz, mert mindkét híd déli hídfőjétől egy-egy csónak indul, önként vállalkozott és a helyszínnel tökéletesen ismerős katonákkal, odaát a hajógyári munkások segítségével csendben lefegyverzik a hídőrségeket, majd zseblámpával fénykört írva jelzik a híd közepéről az ideát várakozó csapatoknak, hogy szabad az út, indulhatunk.

A vasúti hídon átkelő csapatok elfoglalják a Werk I. és a Werk II. erődöt, s a többi erődítményt, a mi feladatunk az Újvár és az Öregvár elfoglalása, az ottani katonaság lefegyverzése. A városban szétszórtan lakó tisztek szálláshelyeit pontosan számba vették, megvan a parancs, hogy egyik és másik csoport milyen utcákban fogja el és tegye ártalmatlanná a csehszlovák hadsereg tisztjeit.

Órákkal előbb érkezünk várakozóhelyünkre, a rendezőpályaudvaron irgalmatlanul füttyögnek, tolatnak, füstölnek a mozdonyok, mindez azért történik, hogy leplezzék a gyülekezést, elterelje rólunk a figyelmet.

Egyszer csak felbukkan mellettem az én szőnyi komám, még nagyobb izgalommal, mint amiben mi várakoztunk. Sebtiben búcsúzott odahaza, de nemcsak arra szorított időt, hogy kimenjen a szőlőbe, jól beszívjon az apja borából, s még nekem is hozzon egy kulaccsal — „Hátha most utoljára kínálhatlak meg . . .” — mondja —, hanem édesanyámnak is beszólt, hozott tőle fél liter tejet és sok-sok jókívánságot. A tejet iszom, a bort megköszönöm, elteszem, hogy jó lesz odaát. A földi pedig hozzám húzódik, átjön velem — mondja —, nem hagy el, ha meg kell halni, hát haljunk meg együtt. Jólesik a ragaszkodása, annál kevésbé a hervadt állapota, amit meg is mondok neki. Sunnyog, morog, fészkelődik, becsípett ember módján, de mire eljön az éjfél, kijózanodik.

Előbb még nagy lárma zavarja meg a készülődést. Karszalagos, tiszti beosztású emberek érkeznek, élükön egy háborús osztályparancsnok, akit megismerek. Táviratot lobogtat, kiabál:

— Kun Bélától érkezett! Nem ért egyet a támadással, megtiltja!

Látjuk a táviratot, nem hisszük, hogy valódi volna. Hogyan is juthatna eszébe Kun Bélának ezt a szép akciót, Komárom holtbiztosnak gondolt visszafoglalását megakadályoznia?!

Nagy az izgalom, a tisztek lármáznak, a katonák jobban, mi vagyunk többen, a mi felháborodásunk dönti el a vitát. Gyorsan letartóztatják a tiszti társaságot, viszik a huszárkaszárnya fogdájába, a kulcsot magukkal hozzák.

Évek múlva tudtam meg, hogy ha nem is Kun Béla küldte a táviratot, valóban illetékes helyről érkezett. A győri kerületi parancsnokság politikai megbízottja április 30-án értesült róla, hogy az újszőnyi vörös csapatok a komáromi munkássággal titkos egyetértésben elhatározták Komárom megtámadását és elfoglalását. Azokban a napokban még csak a román fronton voltak komoly harcok, a cseh frontnak a keleti szárnyán helyi csa-

tározások. A Duna vonalán csend volt, nem lehetett világosan látni, hogy a csehek mit akarnak. Szántó népbiztos parancsot küldött a győri politikai megbízottnak és az újkomáromi védőszakasz parancsnokságának, hogy a vállalkozás kilátástalan voltára és esetleges kellemetlen külpolitikai következményekre figyelemmel mondjanak le az akcióról, győzzék meg erről a támadásra készülődő csapatokat. A meggyőzési kísérlet formája nem volt a legjobb, és ha figyelembe vesszük a csapatokban a tisztekkel szemben mindjobban kibontakozó bizalmatlanságot, meg fogjuk érteni, hogy a vöröskatonák nemcsak a távirat hitelét tagadták, hanem arról is gondoskodtak, hogy a tiszteket ártalmatlanná tegyék.

Elérkezett az éjfél. Ebben a percben feszült izgalomban, szorongva vártuk a szabad utat jelző fényjelet a csónakon átkelt bajtársainktól, hogy a túlsó partra rohanhassunk. Sokáig tart a várakozás, síri csend itt és odaát. Mi történhetett? Földim és jó barátom fészkelődik, azt gondolja, mégse menjünk át, de aztán beletörődik, hogy megyünk.

Kézigránátok robbanása, erős gépfegyvertűz, vad harci lárma szakítja félbe a csendet, jeléül annak, hogy sem a vasúti hídnál, sem nálunk nem sikerült a meglepetésszerű átkelés, az a 12—12 ember, aki csónakon ment át a Dunán, hogy utat nyisson nekünk, ellenállásba ütközött, s most már nem az útért, hanem az életéért harcol. Elkeseredett hajrázással vágunk neki a hídnak, bajtársaink segítségére.

Árulás történt.

A hajógyári munkásokkal együtt kellett volna végrehajtani a támadást. A hajógyár a szigeten van, annyira a közúti hídnál, hogy ha kilépsz a gyár kapuján, már rajta vagy a hídon. Ha a munkásoknak sikerült volna lefegyverezni a hídfő őrségét és magát a fő őrséget, amit árulás nélkül elég könnyen megtehettek volna, akkor a mi csónakos rohambrigádunknak valóban alig lett volna más tennivalója, mint hogy jelzést adjon nekünk az átvonulásra.

Azonban a csehek ismerték a tervet, és a hajógyári éjszakai

műszak munkásait jóval a támadás időpontja előtt elfogták, katonai akcióval ártalmatlanná tették, őrizetbe helyezték.

A hidak környékét megrakták csapatokkal, megtömték elhárító fegyverekkel. Csónakos rohamistáinkat a tervezett kikötési pontokon több gépfegyver és golyószóró várta, mint ahányan ők voltak, és vad tüzelés fogadta a mieinket. Őrség állt a Duna ágán átvezető kis hídon, ezzel senki sem számolt, ezt is meg kellett semmisíteni. A nagy híd cseh-komáromi végén kettős őrség, a nagy híd és a kis híd között az őrszoba tömve katonákkal, az őrszoba padlásán géppuska. A híd közepén, a demarkációs vonalon géppuskafészkek, kétszeresen megerősített őrség. A hídon kívül mindenfelé géppuskafészkek, ahonnan tűz alatt lehet tartani a hídpályát, annak minden pontját. Így történt, hogy nekünk már indulásunk percében halottaink és sebesültjeink voltak. A demarkációs vonalon szolgálatot teljesítő csehszlovák katonák, hazájukat védő harcosok módján, hősiesen helytálltak posztjaikon, pedig ők aztán igazán nehéz helyzetbe kerültek. Elölről mi rohantunk rájuk, hátulról a még mozogni tudó rohamistáink kézigránáttal támadtak. Végül egyetlen emberük állt, nem tudom, kapott-e sebeket vagy nem, semmiáron sem akart kézre kerülni, és mikor már teljesen reménytelennek ítélte a helyzetét, felszereléssel, mindenestül a Dunába vetette magát.

Kis csoportunk átverekedte magát a dunaági kishídon, ott voltunk a nekünk annyira ismerős piactér sarkán, pokoli erejű tűzben, bizonyára emiatt voltunk olyan kevesen, és ezért nem voltak követőink. Gránátokat vetünk jobbra-balra, ahol mozgást észlelünk vagy megbúvott embereket sejtünk. Hátunk mögött ijesztően csörömpölnek, pattognak, szikráznak a puska- és gépfegyvergolyók a híd vasszerkezetén, kézigránátok robbannak, előttünk és mögöttünk ágyú dörög.

Gránátunk fogyóban van, segítség nincs, a földhöz lapulva, kúszva törekszünk visszafelé. A híd szigeti oldaláig jutok, halottak fekszenek jobbra-balra, sebesültek jajgatnak. Fölöttem találat éri a távíróvezeték tartószerkezetét, rengeteg drót szakad rám, úgy belekeveredem, hogy a magam erejéből szaba-

dulni sem tudok. Elkeseredett és halálosan kimerült vagyok, érzem, hogy itt pusztulok.

Egy jó barátom bukkan fel mögöttem, nyugtalanította a lemaradásom, segítségemre visszatért. Kiszabadít a drótok közül, kifújom magam, azután eljutunk a híd végén álló kápolnáig. Ott szegény barátom halálos találatot kap, szó nélkül hanyatt esik. A kápolna mögé vonszolom, melléfekszem, szólongatom, nem felel. Ügyelve arra, hogy világosságot ne csináljak, cigarettára gyújtok, de azonnal eldobom, nem kell, nem ízlik. Nézem az eget, a földet, tapogatom a barátomat, hiába, nincs segítség — halott. Talán nekem sem lesz menekülésem, gondolom, de az bizonyos, hogy ha ő nem tért volna vissza értem, más lehetett volna a sorsa, s ez a kétségbeesésig elkeserít . . .

Segítséget kapunk. Győri vagongyári munkások érkeztek, és azonnal harcba indulnak. Mi kevesen álltunk fel erre a nagy vállalkozásra, felszerelésünk kevés, lőszerutánpótlás nincs. A vagongyáriak sokan vannak, de már a felvonulásukból látni, hogy sem nekik, sem parancsnokaiknak nincs harctéri tapasztalatuk, és a helyi viszonyokat sem ismerik.

A hídról levezető töltés bal oldala úgyszólván teljes védelmet nyújtana puska- és gépfegyvertűzzel szemben, de a győriek a jobb oldalon nyomulnak előre, ott nincs fedezékük, és a csehek minden nehézség nélkül lőni tudják őket.

S a baj nem jár egyedül. Szőnyben, a grófi kastély udvarán állásban van egy tüzérüteg, segíteni akar nekünk, lövöldözni kezd, de bele a vakvilágba, minden tájékozottság és felderítés, megfigyelés nélkül. Sejtelmük sem lehet, hogy a rosszul sikerült támadás után milyen ideát a helyzet, de ők csak lőnek. Eltalálják a Szent András-templom tetejét, aminek se haszna, se értelme. Csata közben észre sem vettük.

Viszont eltaláltak egy lőszerraktárt, és azt annál inkább észre kellett vennünk. Komárom térségében, a Dunának mind a két partján sok ilyen állt, Puskaporos I., Puskaporos II. és így tovább nevezte őket a köznyelv. A mi drága tüzéreink belelőttek az egyikbe, olyan robbanás történt, hogy megmozdult alattunk a föld, és — ez volt a baj — másfél órára olyan tűz és világos-

ság támadt, hogy a csehek nemcsak láthattak, de akár egyenként számba vehettek bennünket, külön-külön lövöldözhettek mindegyikünkre. És ebben a világításban nyomultak előre hősiesen, tömérdek veszteséggel a mi szegény győri barátaink, elvtársaink, a vagongyári munkások . . .

A vasúti hídon átvonult csapatnak valamivel kedvezőbb helyzete volt, mint nekünk, de ők is komoly veszteségeket szenvedtek. Átjutottak, néhány erődítményt elfoglaltak, behatoltak a város belsejébe. Nekik is több emberre és főleg több lőszerre lett volna szükségük az akcióhoz és még inkább annak a folytatásához. Ha lőszerutánpótlást kapnak, talán tovább törnek előre, és elérik azt a térséget, ahol mi nem tudtunk áttörni a hídfőnél elhelyezett erős cseh védelmi záron.

A szigeten vagyunk, és lassan ránk virrad. Tudomásul kell vennünk, hogy a vállalkozás nem sikerült. Azt is, hogy ha éjszaka elmulasztottuk a teljes visszavonulást, most már újabb sötétedésig tartani kell a szigetet, s csak holnap este próbálkozhatunk meg a hazatéréssel.

Úri kinézésű nagy házban rendezték be a kötözőhelyet, fehér köpenyes, csinos fiatal lány szorgoskodik a segélynyújtás körül. Egyik embertől a másikhoz fordul, mindenkihez és főleg a súlyosabb sebesültekhez van kedves szava. Fiatalos bolondság, de rosszul esik, hogy engem észre sem vesz, holott ismerjük egymást. Annak idején hozzájuk jártam fát vételezni, ő bonyolította le az adminisztrációt, és annyit tudott kotyogni-fecsegni, hogy alig lehetett szabadulni tőle. Menni akarok, amikor megszólít:

— Csupa vér az arca, mosakodjék meg. Megsebesült?

Csak azután ismer fel. Mondom, hogy sebesülést nem érzek, majd a Dunában megmosakszom. Saját mosdóját kínálgatja. Valóban véres és sáros az arcom, annyira, hogy magam is nehezen ismerem fel vonásaimat. Alighanem a kápolnánál kiszenvedett barátom zubbonyán véreztem össze magam ennyire, de az is lehet, hogy másutt. Volt itt vér annyi, tócsában is, amennyit a nagy háborúban sem láttam. S mit tagadjam, féltem, sokszor

voltam ezen a keserves éjszakán olyan helyzetben, hogy azt hittem, a földbe kell fúródnom, ha meg akarom menteni a fejem. Emlékszem, úgy odaszorítottam fejem a járda szegélye mellé, hogy belefájdult az arcom. Eközben összevérezhettem magam.

A lány a jól ismert irodahelyiségbe hív, megkínál itallal. Közben beszélget, ahogyan szokta. Sajnálkozik, hogy nem ismert fel, és miért nem szóltam. Aztán másról beszél.

— Apa nem szereti magukat, de ezt csak magának merem megmondani. Hallani sem akart róla, hogy kötözőhelynek engedjük át a lakás egy részét, s megtiltotta, hogy segítségükre legyek. De én annyira sajnálom magukat, és — apa majd megbékül . . .

Köszönöm a jóságát a többiek helyett is, és közben arra kell gondolnom, vajon meg tudnak-e békélni valaha ezek a gazdag emberek a proletárok hatalmával. Aligha.

Aztán végül tréfára is kedvem van, mikor búcsúzom. Ígérem a lánynak, igyekszem találkozni valami golyóval, hogy visszatérhessek hozzá, kedveskedhessen velem, ápolhasson. Mosolyog és visszamegy a sebesültekhez, folytatja a dolgát.

Erősen világosodik. Hogy mekkora a veszteségünk, és mi lesz velünk, tájékozatlanok vagyunk. Odaátról lőnek, én egy nyárfa tövében fekszem, cigarettázom, a másik fa koronáját leborotválja egy lövés, mellém zuhan, alig ügyelek rá. Fáradtság, beletörődés? Eszembe jut, hogy a földimet a roham percétől fogva nem láttam — elfog az aggodalom: vajon hol van, mi történt vele?

Tőlem jobbra néhány szorgalmas ember gyalogsági ágyúval pufogtat a Duna túlsó partjára. Figyelem őket, tetszik a munkájuk. Mesterei a kiságyú kezelésének, éjszaka jó néhány géppuskafészket megsemmisítettek, elhallgattattak.

Sűrű köd ereszkedik, május 1-én szokatlan idő. Azt gondoljuk, hogy a csehek már rendbe szedhették soraikat, alighanem támadásra készülnek. De nem történik semmi, ők is úgy lehetnek velünk, mint ahogyan mi róluk gondolkozunk. Hiszen mi

is rendezkedhetnénk, támadásra gyülekezhetnénk a köd leple alatt, ha többen volnánk és lőszerünk volna.

Futárszolgálatos hozza a parancsot: elrendelték a visszavonulást. A csehek állandóan lövik a hidat, ez most szabályos háború. Sietünk a magyar part felé, nem akar vége lenni ennek a hídnak. Soha negyedannyi hosszúnak sem éreztem, pedig sokszor átmentem rajta gyerekkoromtól mostanáig.

A híd végén fedett helyen polgári ruhás vezetőfélék állnak, ők nem szólnak, én nem köszöntöm őket. Olyan szánalom van a tekintetükben, hogy kénytelen vagyok megállni, végignézni magamon, s megértem sajnálkozásukat.

A raktárban kérdés és vita nélkül átöltöztetnek.

Hazamegyek édesanyámhoz. Hiába vagyunk már túl mindenen, csatán, életveszedelmen, a félelmen miattam, s az aggódáson, hogy a robbanásoktól, az ágyútűz morajlásától rájuk roskadhatna az öreg ház, amely olyan állapotban volt, hogy nagyobb kiáltástól is féltenünk kellett. Jajveszékel szegény anyám, mintha most kezdődnék az igazi veszedelem. Hallottak mindent, még a csatakiáltásokat is, nem tud szabadulni az ijedelemtől.

Este korán lefekszem, nyomban elalszom. Magam nem tudok reggelig semmiről, ébredésem után mondják, hogy igen rossz álmaim lehettek, állandó mozgásban voltam, dobáltam magam, kiabáltam, de olyan ijesztő öntudatlansággal, hogy féltek, beteg vagyok.

Édesanyám kétségbeesetten tiltakozik, amikor vissza akarok térni a csapatomhoz, és annál kevésbé akar beletörődni az indulásomba, mert hallott valamit harangozni, hogy most már egyáltalán nem kötelező a katonai szolgálat, akkor pedig az ő egyetlen fia miért nem marad otthon . . .

A csapat — néhány ember kivételével, akik elestek, megsebesültek, eltűntek, talán hazamentek — visszatér Gönyüre, hogy folytassuk a régi szolgálatot. Valami módon olyan a társaság, mintha kicserélődött volna. Fegyelmezettek vagyunk, a szolgálatban mindenki helytáll. Újra meg újra visszatérünk a komá-

romi támadás megbeszélésére. Miben követték el a hibákat az előkészítők, és hol hibáztunk a végrehajtásban. Jólesik tapasztalni, hogy senki sem henceg. nincsenek háryjánosaink, és nincsenek hadvezérek, akik mindent jobban tudtak és jobban csináltak volna. Politizálunk, és az emberek megértik annak a jelentőségét, hogy ez a komáromi dolog alighanem az első kísérlet volt magyar és más nemzetiségű munkások fegyveres együttműködésére a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. Nagy kár, hogy nem sikerült.

Kesergünk az elveszettek miatt. A csapat legfegyelmezetlenebb katonája, legtöbbünk mérgének céltáblája egy parasztgyerek volt, görbe lábú, lopótökforma fejű, nyápic legény, aki számunkra érthetetlen okokból örökké kölnivízben, parfőmben úszott, még púderrel is kente az ábrázatát. Büdös Bogárnak hívtuk, és senki sem állhatta. Komáromból ő sem tért vissza, alighanem odaveszett. Beszélünk róla is, valaki szépen megmagyarázza, milyen volt a természete, tisztára törekszik mosni szegénynek az emlékezetét. Megállapodunk, tulajdonképpen jó, hogy ilyen is akadt közöttünk, és kár érte. Ilyen az emberi természet, és ez alighanem jó.

Rövidesen irányítást kapunk Hajmáskérre.

AZ ÉSZAKI FRONTON

Néhány század voltunk, azok is hiányos létszámmal. Túlzásnak éreztem, amikor hallottam, hogy azért megyünk Hajmáskérre, mert „összevonják az ezredünket". Dehogy voltunk mi ezred, és még kevésbé éreztük, hogy hadosztálykötelékben lennénk. Hogy a fegyelmezetlenségben és rendetlenségben, a létszám és felszerelés áttekinthetetlenségében és bizonytalanságában mennyi részük volt a közöttünk csellengő volt tiszteknek, megmondani nem tudom. Gyanakodva néztem őket, és ebben az érzésemben nemcsak osztozott, hanem szította is bennem Kurinecz Mihály barátom. Alig három esztendővel idősebb nálam, de okos, bátor és határozott az ítéleteiben. Azt hinnéd, hálni jár

belé a lélek, de ez a lélek egyáltalán nem mutatkozik álmosnak, a test pedig bírja a fáradalmakat szükség esetén.

Mikor megérkezünk Hajmáskérre és kivagoníroznak, látjuk, hogy sok embert hoztak ide, alighanem az erő számbavételéről, szervezésről, a fegyverzet kiegészítéséről lesz szó. De ha fegyelmet keresünk, emezeknél még kevesebbet találunk, mint amivel mi érkeztünk, és Kurinecz komámtól itt hallom a figyelmeztetést: ellenséges munka eredménye lehet a zűrzavar. Szabotázs? Talán még az is.

Elképzelhetetlenül elhanyagolt, piszkos szálláshelyet jelölnek ki nekünk. Akik innen kimentek, olyan mocsokban éltek, amit nézni is elkeserítő. Mit tegyen ilyen helyzetben az emberfia, ha tisztaság után vágyódik? Nagytakarítást csinál. Mi valamennyien készen volnánk erre, de akik előttünk érkeztek, azok követelőznek, nem hajlandók beköltözni, takarítsanak számukra mások, és azt kívánják, legyünk szolidárisak velük. De miért nem szolidárisak ők velünk a jó szándékban, hogy ha már ilyen disznóólba keveredtünk, ne sajnáljuk a fáradságot, hozzuk rendbe a tanyánkat? Nem és nem! Bármilyen hihetetlenül hangzik, annyira kiélesedett a helyzet, hogy már a géppuskákat is felállították. Alig volt lőszerünk, de akik szították a tüzet, képesek lettek volna lövöldözésre, hogy érvényesítsék buta vagy kártékony akaratukat: mi katonák vagyunk, és nem takarítunk, mert minket megillet a tiszta szállás.

— Majd elbánunk velük... — mondta Miska, majd munkához látott, nem puskával, hanem okos, meggyőző szóval, és nem maradt egyedül.

Rendbejöttek a dolgaink. Nem csatáztunk, hanem takarított az egész nép, azután pedig elkezdték rendezni a sorainkat. Sürgetett az idő.

Csak néhány napot töltöttünk Hajmáskéren. Szerelvényünket Budapesten át Miskolcra, az északi frontra irányították, ahol már állt a harc az olasz és francia parancsnokság alatt harcoló csehszlovák intervencionista csapatokkal.

Miskolc tele volt katonasággal abban az időben. A csehek visszavonultak, és a Vörös Hadsereg új támadásra készült, ami-

ben nekünk is részt szántak. De néhány nap itt is eltelt várakozással, a város megismerésével, annak jó és rosszabbik értelmében. Azután mégis rendbe szedtek, és gyalogmenetben útnak indítottak bennünket. Kellemes tavaszi idő volt, gyönyörű a táj, gyorsan koptak a kilométerek. Elértük Jósvafőt, Aggteleket, a Cseppkőbarlang felett állt a tábori őrs, ahol szolgálatra berendezkedtünk. Valamilyen okból tiltották a barlangba menetelt, így nem kerültünk kísértésbe, hogy mi fedezzük fel az átjárást, amit pár év múlva megtaláltak, s amelyen keresztül a csehszlovák arcvonal mögé kerülhettünk volna. No, de akkor még senki ilyesminek a lehetőségére nem gondolt.

Pünkösdnek mind a két napját itt töltöttük, váltást nem kértünk, nem küldtek. Talán akkor se kapunk, ha kérünk. Vendéglőbe mentünk, annyi volt a söröző katona, hogy alig győzte őket kiszolgálni a vendéglős. Valahogyan senki sem érzi itt a front közvetlen közelségét, annak a veszélyét. De egyáltalán van-e itt front? Montellói, piavei értelmében, de még világháborús erdélyi értelmében sincs.

Tüzérek viszik a szót legnagyobb hangerővel, lármáznak, hencegnek, s mikor egyik-másik csitítani próbálja őket, valamelyik gőgösen felcsattan:

— Ki mer itt fennakadni a viselkedésünkön?! Kicsoda?

— Hát én, öcsém!

— Nocsak!

Egymás nyakába esünk, a viszontlátás nagy örömével. Valamikor együtt voltunk újoncok a komával Érsekújváron, később Udinében találkoztunk. Hamarosan annyi az ismerős, oly sokan bukkannak fel a tömegben, osztozni a viszontlátás örömében, hogy akár két üteget is el tudnánk látni, akármilyen tüzelőállásban.

Hogy kerültem én a bakák közé? — kérdezik. Hogy tehet ilyet egy tüzér? Hagyjam a gyalogságot, menjek át a tüzérséghez. Nem kell ahhoz se parancs, se engedély, vegyem csak le a parolit, adnak helyette másikat, ennyi az egész. Rend és fegyelem bizony gyengén áll közöttük és közöttünk is. De megmaradok a gyalogságnál.

Tovább indulunk. Legközelebbi célunk Gömörszőllős, a falu felett csehszlovák rajvonal áll, ezt fogjuk megtámadni, amikor az itteni arcvonalra megérkezik a támadási parancs. Valahogy kedvetlen az egész társaság. Elsősorban a tisztek miatt, akikkel sehogy se tudunk sem értelemben, sem érzelemben zöldágra vergődni, nem tudjuk, hová tegyük őket, de a proletárhatalom mellé sehogy se illik ez a köztünk csellengő, parancsnoki hatáskörrel felruházott néhány ember. Jó volna valakivel elbeszélgetni róluk, nálunk tájékozottabb, a politikát jobban értő emberekkel. Tudjuk, hogy a hadseregnél működnek politikai megbízottak, de ezekből nekünk még nem jutott. Így aztán csak magunk között beszélgetünk a gondjainkról, olyan értelemben politizálni, ahogyan ebben a helyzetben szükséges volna, saját erőnkből képtelenek vagyunk.

Másik gondunk az ellenség megítélése. Milyen hadsereggel állunk szemben, hogyan gondolkoznak rólunk odaát a katonák? Légionistákból, átszervezett kötelékekből és behívottakból áll a csehszlovák hadsereg. Galambszürkében, hetyke formájú kalapban, hegyi vadász módra öltözve az olaszországi csehszlovák légió, kékben, félrecsapott puha sapkában azok a csehek és szlovákok, akik Franciaországban jelentkeztek katonai szolgálatra a monarchia ellen, és a fegyverszünet után hazatértek. Régi kincstáriban, a közös hadsereg raktáraiból származó és kétfarkú oroszlánnal díszített egyenruhában a régi és új sorkatonák. Amíg csak a demarkációs vonalat őrzik, addig ez a sokféle ember, együtt az új csehszlovák állam hadserege. Mikor azonban támadásba indultak ellenünk, akkor már párizsi parancsok szerint cselekedtek, a kapitalizmus katonái, a szocializmus, a kommunizmus ellen. Imperialista hadsereg, amelyet a proletárok hatalma ellen vonultattak fel. Hogy nincs közöttük egyetértés, azt könnyű megfigyelni.

Kurinecz komám beszél szlovákul, s ahol ez békés körülmények között lehetséges, szóba elegyedik az ellenséges katonákkal, megismeri különböző nézeteiket, és tapasztalja, hogy közülük sokan nem is nagyon ellenséges érzelműek. Ezek pontosan tudják, miről van szó, s nem titkolják, rokonszenves nekik

a magyar tanácshatalom. Egy katona — civilben gyári munkás — rendszeresen átjár. Nem katonai titkaink után fürkész, hanem politikáról beszélget, és amit mond, úgy hangzik, mintha Sebestyén tizedes mondaná. Szigorú a fegyelem náluk, de nem szívesen harcolnak ellenünk, és szeretnék, ha a Magyar Tanácsköztársaság minden külső nyomás ellenére, még az ő harci cselekményeik ellenére is fennmaradna, virágozhatna. Hogy a különböző szempontokat mi módon lehetne összeegyeztetni, azt persze nem tudják. De sokat beszélgetnek erről.

Megtudjuk azt is, hogy idegen főparancsnokaikat, elsősorban az olasz tábornokokat, tehetségteleneknek vagy éppen árulóknak tekintik, irántuk semmi bizalmuk nincs. Ha csak feleannyi igaz, amit mondanak róla, akkor Piccione tábornok valóban nem ehette kanállal a haditudományt. De bánja az ördög a tábornokaikat. Jó lenne hinni benne, hogy azok a cseh és szlovák munkások, szegényparasztok, akik a fronton túl szívesen gondolnak a magyar proletárhatalomra, valamit tudnak cselekedni értünk, mielőtt az intervenciós háború összetörné a gerincünket. Hiszen ha az oroszok kicsit közelebb lennének... De sokszor emlegetjük!

Esőre fordul az idő, és megérkezik a támadási parancs. Négy lövegből álló üteg hajnalban lőni kezdi a csehszlovák vonalat. Tüzéreink jobbra állnak, alig hátrább valamivel, mint mi, és bosszankodni kell miattuk, mennyire nem fedezik magukat. Ha a cseheknek kedvük és ágyújuk volna, hamar elintéznék őket. Azonban erre nem kerül sor. Egészen rövid ideig tartó tüzelés után egymásután három lövegnél történik csőrobbanás, és kénytelen vagyok elgondolkozni az okán, miután majdnem két évet töltöttem arcvonalszolgálatban, és ez idő alatt összesen egyszer tapasztaltam csőrobbanást. Muszáj rosszakaratra, kártékony szándékra, szabotázsra gondolni. De kik tervezték, kik csinálták?

Az épségben maradt löveg lead még néhány lövést, azután megkapjuk a támadási parancsot.

Üres állást rohamozunk, a csehszlovákok ellenállás nélkül visszavonultak. Üldözési parancsot kapunk, és megyünk előre,

erőltetett menetben, amit Scholtz nevű századparancsnokunk szab meg, lóhátról. Ő is hivatásos tiszt volt, s nem sokat törődik a legénységgel.

Meleg van, elég nehéz a felszerelés, nemcsak éles töltények s a fegyver, hanem kézigránátok is húzzák az embert. Iszunk, izzadunk, káromkodunk. A tiszt csak lovagol az élen, eszébe nem jutna, hogy csak egy negyedóra, félóra pihenőt adjon. Kurinecz szidja apját-anyját nemcsak Scholtznak, hanem annak is, aki bakatiszt alá lovat engedélyezett. Nevetni lehetne, ha nem volnánk annyira elgyötörtek.

Végül azt mondja Miska, hogy ha ez nem törődik velünk, engedélyezzünk magunknak egyórás pihenőt. Az a nyavalyás csak menjen elöl a maga orra után, bárcsak belefutna valami cseh őrjáratba. Hátha éppen az a célja? — tűnődünk, de már áll a nép, azazhogy hever a földön, fáradtan, s várakozással, most már mi lesz.

A tiszt egyszer észreveszi, hogy elveszett mögüle a legénység, megáll, visszanéz, visszafordítja a lova fejét.

Ki adta a pihenési parancsot? — kérdezi. Kurinecz, mint az első szakasz parancsnoka, jelentkezik.

A tiszt vizet kér. Valahogyan nem iparkodik senki. Közelemben van, végül nyújtom a kulacsomat. Mi volt ez, kérdi, én pedig megmondom, hogy nem ártana, ha valamit javulna a viszony közte és a legénység között. Észreveszi, igen komolyan hangzott a szó, és még jobban elkomorodik, amikor hallja a véleményt, hogy a parancsnok legyen figyelemmel emberei állapotára, fáradtságára — de talán lóhátról nehéz lehet megfigyelni a gyalogló katonát.

Indulunk tovább, és most már Scholtz is gyalogol.

Rozsnyó előtt biztosra vesszük, hogy kimelegítjük egymást csehszlovák ellenfeleinkkel, de nem adnak lehetőséget erőink összemérésére. Nemcsak a Sajó völgyében vonulnak vissza, hanem azt a széles hegyhátat is kiürítik, ami Torna és Rozsnyó között, az országút felett uralkodik. Igaz, hogy közben ideérkezett „Juliska", árva harminc és feles mozsárágyúnk, s egyet lőtt arra a pontra, ahol az országút sziklás szoroson haladt át,

mielőtt leereszkedne a rozsnyói völgykatlanba. Ezzel a földet rengető lövéssel alighanem azt akartuk sejtetni, hogy nagy tüzérségi erők érkeztek Rozsnyó elé. A csehszlovákok parancsnoksága mindenesetre elrendelte a visszavonulást Rozsnyó és Krasznahorka mögé — öregágyúnk pedig ment tovább, és néhány óra múlva talán Kassa, talán Rimaszombat körül adta le félelmetes tisztelgő lövését.

Egyvonalban állunk tábori tüzéreinkkel, akik közvetlen irányzékkal lövik a kivonulókat, sok kárt és veszteséget okoznak nekik. Órákig tart a csapatok és a trén vonulása, sokára fognak eltűnni Krasznahorka vára mögött a szomolnoki hegy erdőségében, de nekünk nincs annyi gyalogsági erőnk, hogy megtámadhatnánk őket.

Csak a tüzérek lövöldözgetnek. Jól látni a konyhát, két szürke ló húzza, rajta két ember. Telitalálat, oda a lovak, az emberek, a mozgókonyha. Később arra haladunk, és látom szegény áldozatokat, vérükben, holtan. Igen szép, göndör hajú, szőke fiú az egyik, valóságos fodrászremek a frizurája. Még évtizedek múlva is vissza-visszatért álmomban a véres, szép feje, amint a porban hevert, s úgy érzem, ha élne, még ma is megismerném, sok ezer ember közül ki tudnám választani. Furcsa gépezet az ember emlékezete.

Június 10-én vonultak be Rozsnyóra a vörös csapatok.

Minket Krasznahorka várában szállásoltak el. Néhány napig teljes csend van. Két-három öreg ember él a várban, halott grófok a kriptában. Az őr legendákat mesél a lőcsei fehér asszonyról, Andrássy István kuruc generálisról, amint azt Jókai is megírta regényében. Mutogatja a régi ágyúkat, köztük azokat a játékformákat, amikkel az Andrássy-gyerekek áruló apjukra lőttek. Megmutatja Andrássy Istvánnét üvegkoporsójában, bebalzsamozva, intésre felemelt ujjával, róla írta Jókai, hogy holtában is óvta gyerekeit az apjuk elleni lázadástól. Bámulatos a tisztelet és az értelem, amivel az őr a régi festményeket, szobrokat, fegyvereket, bútorokat, azok érdekességét és szépségét magyarázza. Ez még évtizedek múlva is eszembe fog jutni, amikor a második világháború után tapasztalom, hogyan

hordja szét, pocsékolja, nem tudja becsülni falusi népünk az elhagyott kastélyok sok értékét. Nem becsüli, mert sok minden egyéb mellett arra se tanították meg, hogy képekben, a különböző műalkotásokban meglássa, felismerje a szépséget.

Sok érdekes dolgot láttunk ebben az öreg, múzeumféle várban, amelyben uraknak lakni kényelmetlen volna, katonai értéke semmi. Persze kacat is akad bőven, amit ezek az itt szolgáló öreg cselédek, kulcsárok, mifélék csak azért tisztelnek, mert grófi holmi, és bár magatartásukat magyarázni nem tudják, a szemetet is őrzik, szolgalélekkel körülrajongják. Kérdezzük, merre van a grófjuk, azonnal titoktartókká válnak, bezárkóznak, alighanem tudnak róla, de nem beszélnek. Inkább visszakanyarodnak néhány hónapot, és azt mondják el, hogy Andrássy Géza gróf 1918 őszén, az októberi forradalom idején a nemzetőrség parancsnoka volt Rozsnyón, de talán az egész járásban. Így indult Gömörben ez a forradalom. A polgármester alakította meg a rozsnyói nemzeti tanácsot, a gróf volt a nemzetőrség parancsnoka. Csak később szóltak bele a bányászok, és következett valami változás, aminek azután a cseh légiók bevonulása vetett véget.

Furcsa ez a front. A Vörös Hadsereg megszállta Rozsnyót, mi a krasznahorkai várban vagyunk. Hárskúton eltöltött két napot egy kis szabolcsi csapat, aztán hazamentek, mert hírét vették, hogy a Tiszántúl támadnak a románok. Mi kocsikkal járunk portyázni, kijelölt helyekre tábori őrsöket állítunk. Dernőről asszonyok jönnek, elmondják, hogy felettük a hegyoldalban ott vannak a csehek, rálőttek parasztokra, akik az erdőbe kivert állataikat terelgették. Ezek az erdőségek a hátunk mögött tele vannak csehszlovák katonasággal, akik parancsra várnak.

Rendszeresen kijárok Dernőre. Magyar anyanyelvű nép lakja, a gyári munkások, bányászok egy része Rozsnyóra jár dolgozni. Most is úgy mennek munkába, mint a legnagyobb békében, amit nehéz megérteni. Azután fogják majd megkísérelni az ellenállást, amikor mi visszavonultunk. A parasztok szegé-

nyek, a földek java az uradalomé. Nem is gondolnak rá, hogy szét kellene, hogy egyáltalán szét lehetne osztani. Barátságosak irántunk, ennyi az egész. Merre sejtik a cseheket? Megmondják. Vigyázzunk, tanácsolják, de ha az erdőben járunk, ügyeljünk a medvékre is, mert sok van belőlük. Egyéb vad, szarvas, őz, vaddisznó is bőven akad.

Kurinecz Miskával szinte állandóan járjuk a környéket, az erdőket. Feltűzött szuronnyal megyünk, azzal az elhatározással, hogy a csehekre csak akkor lövünk, ha önvédelmünk miatt szükséges, a medvére, ha találkoznánk vele, szuronnyal megyünk. Éjszaka félelmetes az erdő sötétségével és zörejeivel, kutyahosszányira se látni, ügyelni kell nemcsak a biztonságunkra, hanem arra is, hogy el ne veszítsük egymást.

Barátom nagyon bizakodik, hogy a csehszlovák hadseregben szolgáló sok kommunista érzelmű ember meg fogja akadályozni ezen a fronton az igazi háború kibontakozását, hiszi, hogy a csehek többsége tiszteli a mi proletárhatalmunkat, hozzánk húz. Jó ideje átjár hozzánk egy elvtárs a légionisták közül, mindenről a legalaposabban tájékoztat minket. Okunk van hinni, hogy mi alighanem többet tudunk a szemben levő arcvonalról, mint azok a tisztjeink, akik a mi jelentéseinkkel se törődnek sokat. Ettől a barátkozni átjáró csehszlovák kommunistától tudjuk meg, hogy az olasz főparancsnokukat elcsapták, hazaküldték, franciák vették át náluk a vezérletet, gyülekeznek a csapatok, sok hadianyag érkezik, napok kérdése a nagy ellentámadás.

Megint éjszaka van, rójuk az úttalan utakat, ösvényeket, káromkodom, szidom az erdőt, a sötétséget, a sok szolgálatot. A szolgálat sok is, kevés is. Minden felderítési feladatot önkéntes jelentkezőkkel bonyolítunk le, Kurinecz szakaszparancsnokot nehéz megelőzni az önkéntességben, pedig neki nem ez volna a dolga.

— Gyere, földi, majd mi elintézzük . . .

Egyszer ellentmondtam neki, elment egymagában. Azután már mindig együtt mentünk, a parancsnoki szolgálatot átadta a helyettesének. Most a felderítés a legfontosabb, mondja és

igaza van. Szerencsénk azonban nincs. Sem ellenséges katonákkal, sem medvével nem találkoztunk ez alkalommal sem. A célul kijelölt házcsoportot megtaláljuk, ijedt képű szlovák ember fogad. Csehszlovák katonák nincsenek náluk. Nemrégen mentek el, és biztosan vissza fognak jönni. Alig van nap, hogy kétszer is ne járnának erre. Hát majd mi is törekszünk, adja át nekik üdvözletünket. Nem úgy veszi Kurinecz szlovák nyelven elhangzott ígéretét, mintha örülne a kilátásba helyezett viszontlátásnak és a csehszlovák járőrrel tervezett találkozásunknak.

Visszarendelnek minket Rozsnyóra. Krasznahorkára és ebbe a hosszú dernői völgybe egyetlen lelket se küldenek helyettünk, mit sem törődve azzal, hogy itt azután akár egy hadosztály is felvonulhatna csapataink oldalába. A Sajó völgyében álló csapatoknál sem találunk valami nagy bizalmat a tisztek iránt. Stromfeldben nagyon bízik a nép, de hol van innen Stromfeld?

Páncélvonat állomásozik a rozsnyói állomáson, önkéntes vállalkozókkal elég gyakran előretör észak felé, a csehszlovák vonalak mögé 15—20 kilométerre, egészen Dobsináig. Minden ilyen áttörés csetepatéval, lövöldözéssel jár, de a vonat mindig szerencsésen visszatér. Nem gondolunk rá, hogy ebben a szűk völgyben kisiklathatnák, odaszorulna a csapat, menthetetlenül elpusztulna, vagy fogságba esne. De szerencsénk van, a csehek se gondolnak ilyesmire. Megy a vonat, lövöldözés kíséri, azután visszatér. Parancsnokától engedélyt kérünk, és Kurinecz Miskával részt veszünk egyik vállalkozásán. Érdekes volt az áttörés a vonalon, áthaladás négy-öt falu állomásán, ahol a szlovák lakosság körülbelül olyan felületes érdeklődéssel vette tudomásul jöttünket-mentünket, amilyen érdektelen várakozást fájdalmas érzéssel tapasztaltunk Krasznahorka környékén. Szóltak a puskák, a gépfegyverek. Mindenütt mozgás, az ellentámadásra való felkészülés világos jelei.

Rozsnyón a bányatelep előtt majdnem fedezetlenül állnak az ágyúink, tömérdek kíváncsi civil nép a tüzérek körül. Ha tüzelnek az ágyúk, ritkul a nézőközönség, különben állandó

járás-kelés, terefere. Bányászok a harmadik-negyedik határból, a cseh vonalak mögött fekvő községekből is. Itt elmondják, hogy mi újság náluk, s este, amikor tarisznyával a hátukon átballagnak a fronton, hazamennek a falujukba, ott alighanem elmondják itteni tapasztalataikat.

Üzeneteket hoznak és visznek, sohasem fogjuk megtudni, hogy ilyen üzenet vagy telefonon érkezett félrevezető utasítás okozta-e később, alkudozásra mindig kész tisztjeink vesztét.

Megindul a támadás, felkészülten és nagy erővel. Tüzérséggel és gyalogsággal, sokkal szervezettebben, mint ahogyan nálunk a védelmet minden előzetes intés, figyelmeztetés, pontos hírközlés ellenére megszervezték. Lényegesen jobb a csehek fegyverzete és komoly harcban gyorsan érezni lehet ennek a hátrányát.

Mikor megindult a csehszlovák előnyomulás, mi Rozsnyó felett, Sajóháza határának kertes részén vagyunk, én egy diófára helyezett géppuskával, sokáig mély hallgatásban, míg fejem fölött nyírják, törik, hasogatják a rövid törzsű fa dús terebélyű koronáját és ágait a csehszlovák géppuskák, golyószórók lövedékei. Forgatom a gépemet jobbra-balra, de tüzelésre még mindig nem látok alkalmat, mert a csehek úgy nyomulnak előre, ahogyan ilyen terepen támadni kell. Mind közelebb, mind közelebb jön a lövöldözés, de úgy látom, engem innen képtelenség volna kilőni. Viszont tőlem balra elhallgat a géppuskánk, mozgást, tülekedést látok, észreveszem, hogy a hegy oldalán előretörő csehek a szomszéd géppuskásaink háta mögé kerültek, s ha nem kezdek valamit, nekem is hasonló sorsom lesz. Rájuk tüzelek, meglepetten fordulnak a bokrok felé, menekülnek, elmegy az az emberük is, aki elfogott három vörös katonánkat vitte volna hátra. Emezek felém szaladnak, különösen egy Mayer nevű sváb fiú boldog, gyerek kinézésű, tömzsi kis ember, még napok múlva is emlegetni fogja a hatalmas pofont, amit fogságba esése első percében kapott, mikor nem akarta tudomásul venni, hogy hadifogolynak se joga, se szüksége nincs oldalfegyverre.

Már eleve reménytelennek látszott ez a csata, nem is tar-

tott sokáig. Akkora erővel jöttek a csehek, hogy azt a maroknyi csapatot, amelyik Rozsnyót védelmezte, utolsó szál emberig elfoghatták volna. De mintha ők se fordítottak volna erre figyelmet. Kevés embert, sok lőszert, fegyverzetet vesztettünk.

Nem tudom ki rendelte el a visszavonulást. Tisztek nélkül hagytuk el Rozsnyót. Évtizedek múltán, amikor megint a Sajóvölgyben jártam, tudtam meg, hogy mi lett a végük. Valamilyen értesítés alapján a csata hevében előrementek a sajóházi bánya egyik megjelölt épületébe, valakiket vártak, megbeszélés szerint. Kézigránátokat dobáltak rájuk a nyitott ablakon keresztül, és senki sem menekült meg élve.

Rozsnyó már jóval mögöttünk volt, amikor rövid időre újra fellángolt a harc valahol a bányatelep körül. Addig, amíg mi ott voltunk, a bányászok sokat segíthettek volna, ha fegyveres erővé alakulnak és szervezetten részt vesznek a küzdelemben. De ezt nem tették, csak szemlélői voltak a csatának. Úgy látszik most a visszamaradt fegyverekkel megkísérelték a harcot, aminek semmi értelme sem volt. Persze az általános harctéri és főleg a politikai helyzeten az sem sokat változtatott volna, ha nekünk sikerül akkor megnyerni a rozsnyói csatát. Elvesztettük volna a következőt, akkora erőt vetettek be a csehek a Sajóvölgyben. Mikor Putnokon gyülekeztünk, láttuk, hogy általános visszavonulás történt, rengeteg ember gyülekezik a front szomszédos szakaszairól. Nagy volt a zavar, amit csak növeltek a különböző híresztelések állítólagos politikai és katonai eseményekről. Ezeket ellenőrizni senki sem tudta, és mintha itt is rábízták volna a véletlenre, hogyan tájékozódik a helyzetről ez a vereségtől, visszavonulástól amúgy is kedvetlen sok katona.

Majdnem egyszerre kaptuk meg a csehszlovák kormánnyal kötött, a Tanácsköztársaságra a nagyhatalmaktól Párizsból ráerőszakolt fegyverszünet hiteles hírét, s azokat a jelentéseket, amelyekből kiderült, hogy a nyugati hatalmak utasítására, tőlük támogatva, a románok döntő támadásra készülődnek a magyar proletárhatalom ellen.

Minket Szolnok környékére irányítottak.

A román királyság fegyverbe parancsolta országa dolgozó népét. Franciáktól, olaszoktól, angoloktól, amerikaiaktól támogatva és irányítva, segítségére sietett azoknak a magyar uraknak, akik néhány hónappal előbb ezen az oldalon képviselői voltak a Romániával szemben ellenséges politikának. Területekért, természeti kincsekért és néhány millió ember feletti uralomért folyt itt a háború, amelyet a román királyság és az Osztrák—Magyar Monarchia viselt egymás ellen. Része volt az imperializmus általános nagy mérkőzésének a világ felosztásáért, de azon belül külön háború Erdélyért és az Erdélyben élő népek feletti uralomért. Megvoltak a háború nemzeti jelszavai mind a két oldalon, nálunk Erdély megvédése, a románoknál a magyar impérium alatt valóban elnyomott, nemzeti jogaitól elzárt román milliók felszabadítása, az anyaországhoz való csatolása. Én magam Erdélyben járva kevés különbséget tudtam felfedezni a magyar szegények és a román nemzetiségű szegények gazdasági és társadalmi helyzete között, s hajlottam arra a véleményre, hogy amennyire a magyar szegény meg van áldva a maga magyar uraival, az uralom változása esetén — ha csak az impérium változik és nem a rendszer —, a román szegény nem kisebb mértékben lesz megáldva a román urakkal, akik emezek helyett a nyakára telepednek. S amennyivel hátrányosabb helyzete volt a román szegénynek a magyar urak markában, olyan lesz a magyar szegények kiszolgáltatottsága és elnyomottsága a román urak uralma alatt. A világháborúban ebben a vitában törekedtek döntést kiharcolni a magyar és a román uralkodó osztályok, s hogy minél kevesebb személyes áldozattal kapartassák ki maguknak a hatalom gesztenyéjét, elküldték harcolni a frontra a román és a magyar szegényeket egyaránt. Nagy érdekekről volt szó a két ország uralkodó osztályai között, elsősorban hatalmi és anyagi érdekekről, s hogy a két népből származó egyszerű katonák egymás ellen harcoltak a fronton, azért a magyar urak s a román urak voltak felelősek. Hogy az egyszerű emberek külön-

ben meg tudtak férni egymás mellett, azt látni lehetett Erdélyben. De a Kárpátokon túl is, ahol egész magyar szigetek éltek a románok között, azokkal egymást megértve, békességben. A háborút, amiben egyformán szenvedett mind a két nemzet, a román és a magyar uralkodó osztályok kezdték és szították. Magyarország keleti háborúja része volt annak a harcnak, amit a központi hatalmak uralkodó osztályai folytattak egy olyan szövetség ellen, amelyben együtt voltak ugyanazok a francia, angol, olasz, amerikai, román uralkodó osztályok, amelyek most, 1919 nyarán a magyar urak szövetségesei lettek a szabadságért felkelt magyar proletariátus, a magyar munkás- és paraszthatalom ellen. A román nagyurak pedig korábbi esküdt ellenségeikkel, a magyar nagyurakkal sietve szót értettek, s a magyar dolgozó nép ellen fegyverbe parancsolták, háborúba küldték a román dolgozó népet. Ez volt a mi 1919-es keleti háborúnk.

A Tisza mindkét partján gyülekeznek a csapatok — mi Szolnok környékén szóródunk szét, hogy milyen tervek szerint, azt áttekinteni nem tudjuk. Halljuk, hogy Stromfeld lemondott, és ez mindenkinek rosszul esik, mert bár egyikünk se látta soha ezt az embert, bizalommal vagyunk iránta, olyan bizalommal, amit a régi hadsereg volt tisztjei irányában egyáltalán nem tudunk érezni. Stromfeldet magunkénak érezzük, és később, a harcoknak egy válságos alakulása idején egy időre meg tudja állítani a visszavonulást pusztán az a hír, aminek különben nem volt alapja, hogy Stromfeld visszatért, és éppen mögöttünk vette át a parancsnokságot. Minket akkor már régen elárult Julier, aki Stromfeld helyére lépett a vezérkari főnökségbe.

Jánoshidán táborozunk le. Néhányadmagunkkal egy nyugodt, békés paraszthánál kapunk szállást, ahol hadiözvegy asszonyból, két serdülő gyerekből és egy minden hájjal megkent nagyapából áll a háznép.

Az asszony aratáshoz készítgeti a két fiatalt, s az öreg imittamott belesegít, amennyire képes. De inkább beszél, mint cselekszik. Sajnálom szegény gyerekeket, pedig ilyen koromban,

sőt már előbb, én is arattam otthon. Valami különbség még van: én másoknak, ők maguknak aratnak.

Szólok parancsnokunknak, hogy amíg csend van, segítenék ezeknek, és ő szívesen ad szolgálatmentességet. A család kezdetben hinni sem tudja, hogy komolyan segíteni akarok, azután annyit hálálkodnak, hogy muszáj kurtán véget vetni a mondókájuknak.

Látom, hogy ezen a vidéken nem halad az aratás olyan hajrával, mint amit otthon megszoktam, az első napon mégis nagyon elfáradtam.

Marokszedőm könnyen boldogult. Gondom volt rá, szépen lerakni a levágott gabonát. Úgy vehette, mintha kedveskedésből tenném, pedig megszokásból tettem. Ha egyszer így szokja meg az ember a kaszálást, nem tudja másképp csinálni. Szépen kaszálni annyit jelent, hogy apró tarlót hagy maga mögött a kaszás, és nem kuszált a rendfejre lerakatott gabona. Jól és szépen kaszálni semmivel sem nehezebb, mint rosszul, s aki jó kaszás, annak amaz fáradságosabb munka volna.

Milyen kár, hogy ennyire sík a táj, s egyetlen fa sincs a közelünkben. Odahaza megszoktuk és megszerettük az árnyas fákat az utak mentén, a dűlő végében, az árkok partján. Nagyszerű érzés volt a jó munka után étkezéshez fák alá, bokrok tövébe telepedni a fazék vagy a tál mellé, amit anyánk utánunk hozott a faluból. Sehol sem lehet olyan jóízűen enni, azután szundítani egyet, majd kikalapálni a kaszát, mielőtt megint nekiállna az ember a kaszálásnak. Otthon persze nemigen ügyeltem a határ változatos szépségére, de itt hiányzik, és nemcsak azért, mert élesen tűz a nap, s előle sehová se lehet elmenekedni. Még jó, hogy itt ácsorog a vénember, bosszantom őt a kopár, kietlen határukért, ami, ha jól megnézzük, nem is kopár, nem is kietlen. Csak hát Alföld, az én szívem pedig a Dunántúl után sóvárog.

Édesanyámtól levél érkezik:

„A te korosztályodból valók már mind itthon vannak. Miért nem jössz te is, kisfiam? Pedig jó aratást csinálhattunk volna,

hetedik részért. Remélem, hogy masinázásra itthon leszel, nagyon várunk."

Én itt aratok, és itt tart a katonakötelességem.

De miért mentek haza a többiek? Mi történik Budapesten és az ország különböző tájain? Oda is hazamennek a vöröskatonák? Valami nincs rendben.

Aztán katonagyűlésre hívnak össze bennünket, együtt van a vidéken táborozó egész fegyveres erő. Nem sok, de nem is kevés, amint áttekinthetem.

Bokányi Dezső a gyűlés szónoka. Komáromi származású ember, Kurinecz barátom beszélt is vele, és az volt a véleménye róla, hogy hozzá hasonló képességű szónok ritkán születik. Barátom véleményének nehezen tudtam volna ellentmondani, legfeljebb azért, mert rosszul esett hallani Bokányi keserűségét, amivel a helyzetről beszélt. Rámutatott az országút szélén sorakozó fákra:

— Ha megbukik a proletárdiktatúra, elvtársak, nem lesz elég akasztófának ez a sok akác az utak mentén . . .

Gyanítottuk, hogy sok minden nincs rendben, s nemcsak a külső ellenség vonult fel ellenünk, hanem idebent is sokan szívesen megfojtanák a munkás-paraszt hatalmat, és vannak eszközeik ehhez a piszkos munkához. De nem éreztük annyira közvetlennek a veszélyt, mint ahogyan Bokányi beszélt róla. Nem törte le a harci kedvünket, s talán éppen az volt a célja, hogy felkorbácsolja az emberek indulatait a nagy veszély megvilágításával. Sok emberben felébresztette a gondolatot, hogy ezeket a katonákat régtől fogva alaposabban és részletesebben kellett volna tájékoztatni a politikai helyzetről és azokról a kérdésekről, amelyek napról napra visszatérő gond formájában jelentkeztek a párt és állami vezetők munkája során. Mi — különösen a magamfajta fiatalok —, ha tapasztaltunk is zavarokat imitt-amott, lelkesedtünk a győzelemért, hittünk benne. Most egyszerre zúdult ránk a felismerés, hogy bukás is lehetséges, s hogy Budapesten és az ország különböző vidékein ellenforradalmi megmozdulások is történtek.

Ha kezdettől fogva ismertük volna a valóságos helyzetet, és

mód lett volna rá, hogy megszervezzék a hadseregnek a legalsóbb egységekig lenyúló politikai nevelését, irányítását, akkor szervezettség és fegyelem dolgában alighanem más lett volna a magatartás, mint amit mindenfelé tapasztalni lehetett. Talán a szabadságra hazament katonák sem maradoztak volna el olyan nagy számban, hanem visszatérnek becsületesen és kötelességtudó módon, hogy teljesítsék kötelességüket a haza és a proletárhatalom védelmében.

Ennek a politikai nevelésnek és irányításnak feladata lett volna az is, hogy nagyobb éberségre figyelmeztessen bennünket a régi hadsereg tisztjeivel szemben. Hogy mi gyanakodva néztük a mieinket, velük tisztába jönni nem tudtunk, de tiszta szándékaikban nem tudtunk hinni, az nem valami fentebbről érkezett figyelmeztetésnek, óvásnak volt az eredménye, hanem saját helyi tapasztalatainknak, és annak, hogy volt közöttünk egy-két ember, aki a hűség szempontjából gyanús jelenségeket észrevette, s azokból a magunk körében levont némely következtetéseket.

A katonai gyűlés után zaklatott élet kezdődött számunkra, anélkül, hogy számottevőbb harci cselekményben részünk lett volna. Szinte naponta más és más irányba meneteltettek minket, és ha eddig nem lett volna okunk gyanakodni a vezetőkre, most annál erősebbé vált a meggyőződésünk, hogy senki sem tudja, vagy nem akarja tudni, hol készül valójában támadás, hol volna szükség nagyobb erő összevonására.

Végül a Zagyva-parton kötöttünk ki, úgy látszott, hogy itt néhány napot eltölthetünk, akár védekezésben, mert a vonal alkalmas volt védelmi harcra, akár pihenőben. Pihenőre szükségünk volt, nem harci fáradalmak, hanem a sok összevissza vonulgatás miatt. Egy ideig teljes csendet tapasztaltunk, sem polgári emberek, sem katonák nem mutatkoztak előttünk. Azután megkaptuk a parancsot az előnyomulásra. Átmentünk a Tiszán, és inkább kevesebb, mint több ellenállásba ütközve Mezőtúr és Karcag irányában tört előre a hadosztály, amelynek kötelékébe tartoztunk.

Kár, hogy a községek, tanyák nevét nem tudja megjegyezni

magának az ember. Feljegyezni nem is próbáltam akkor, de talán nem is tudtam volna, hiszen ha éjszaka bementünk valami majorfélébe vagy kastélyba, nemigen kérdeztük, hol vagyunk, a kastélyban esetleg senki sincs, aki elszökött méltóságos vagy kegyelmes gazdájának kilétéről tájékoztatott volna bennünket. Emlékszem Zagyvarékásra, Törökszentmiklósra, Kenderesre, Fegyvernekre, Mezőtúrra, Túrkevére — arra jártunk. De hogy melyik kastélyban tudtuk olyan nehezen lebeszélni az embereket a festményekbe való lövöldözésről, azt már nem tudnám megmondani. Csak arra emlékszem, hogy ilyesmi előfordult, és én nem a művészet értékeit féltettem, mert azokról kialakult véleményem még nekem sem volt, nem lehetett, ilyesmire nem tanított senki, hanem egyszerűen a pusztulás és a pusztítás fájt. Előhozakodtam krasznahorkai élményeinkkel, és említettem azt a féltéssel keveredett tiszteletet, amivel az ottani öreg kulcsárnép a festmények és szobrok fontosságáról, értékéről beszélt nekünk. — Mi hasznunk lehet abból, ha itt képekre lövöldözünk? Semmi. Amellett az ilyen szobában-teremben való összevissza lövöldözésnek veszélyei vannak. Gellert kap a golyó, orron vághatja azt is, aki kilőtte, kárt okozhat másokban, bennem is. Nem gondoljátok? — Egyik morog és abbahagyja, a másik morog és folytatja.

S most, amikor már mögöttünk vannak a második világháborúnak is a tapasztalatai, megint szükségét érzem, hogy néhány szót mondjak a művészet megértéséről.

Mit tapasztaltunk 1944—1945-ben? Elhagyott úri lakokból, grófi és más földesúri kastélyokból — egyik-másik nagyúrnak száz kastélya is állt, főleg a Dunántúlon szétszórva — tömérdek képet, festményt, szobrot, csak műértéssel felismerhető kincset hordtak szét. Egy részével futott a gazda, nyugat felé, másik részét az egykori szolgák, környékbeli parasztok hordták szét. Bár értékelni nem tudták, tűzre nem vetették. Legalábbis ilyesmiről nemigen hallottunk. Gazdátlannak látták, hát elvitték. Ha volt hely a lakásban, felakasztották a falra, de nem valami figyelmesen. Nem hiszem, hogy egyetlen szentképet az ágy fö-

lül, vagy családi fotográfiát bármilyen kastélyból hozott festmény kedvéért leakasztottak volna eredeti helyéről, hogy oda az új szerzeményt tegyék. Ha odabent nem volt hely, akkor az istálló falára került a kép, és később onnan szedték össze szemfüles ügynökök.

Népünk nagyobbik fele nem értette a művészetet, és azt kell mondanom, még ma is kevéssé érti. Nincs fogalma arról, hogy ennek ez a szépsége, a különlegessége, amannak megint más, és miért. Minthogy a képek vagy szobrok nem tudják megmozgatni az érzelmeit — persze kivétel itt is akad —, magának a művészetnek a dolga, ha arról mások és kellő előkészítés nélkül beszélnek, neki érdektelen és unalmas téma. De nekünk egyszer ezeken a korlátokon is át kell törnünk, hiszen nehezebb problémákkal is megbirkóztunk, türelemmel, okos mértéktartással, az emberek érzelmeinek és tudatának figyelembevételével. Egy egész népet, ha annak öregjeit annyira félrenevelték, vagy sehogy se nevelték, egy csapásra nem tehetnek műértővé, a különböző művészetek szakértőjévé. De ha már a legapróbb gyerekek nevelésében ügyelünk rá, hogy magyarázzuk a szépet, mindenféle nevelő formában törekszünk a felnőttek, az idősebbek értelmét és érzelmét a szép felismerésére és megértésére irányítani, akkor a faluban is otthonossá válik a művészetek szeretete és megbecsülése.

Azt mondta nekem egyszer Sopronban egy szőlő-szövetkezeti tag, parasztember:

— Minden esztendőben jó jövedelmet osztunk szét. Új házat építettem, berendeztem. Kívül-belül rendben van. Földet nem tudok venni, miért is vennék. Van a szövetkezetnek földje. Nekem a bankban fekszik a sok pénzem, mit csináljak vele? Ajánlották, hogy menjek üdülni. Hát én azért nem adok pénzt, hogy kiüljek henyélni a vízpartra . . .

Tanácsoltam, vegyen szép festményeket a lakásába. Szentképei mellett alighanem megférnek azok is. Akár szobrot is vásároljon, olyant, amilyen tetszik neki. Vegyen könyvszekrényt, tágas legyen és szép bútor. Rakja tele könyvekkel, tapasztalni fogja, hogy ha a könyveket jól válogatta össze, öröme lesz be-

lőle. Aztán ha vízparton nem akar henyélni, mozogjon. Nézzen körül az országban, sokfélék a városok, más-más a táj. A külföldi utazás már nem az urak kiváltsága, a parasztok sincsenek belőle kirekesztve.

Feleli, hogy ilyesmikre nem gondolt. Azt hiszem, törekednünk kell rá, hogy dolgozó és szépen gyarapodó embereink különösebb ösztönzés nélkül is gondolni tudjanak ilyesmikre.

Ami a háborúban szétszórt műkincseket illeti, szerencsének tűnik, hogy 1945—1946-ban annyi szemfüles városi képkupec akadt. Felhajtókkal dolgoztak, de személyesen is leutaztak a parasztportákra, még az istállóba is bementek, ha szimatoltak valamit. Összeszedték a festményeket, szobrokat, értékes bútorokat, meggazdagodtak rajta. Aztán számba lehetett venni a sok műértéket; a legszebbek, legértékesebbek állami gondozás alá, képtárakba, múzeumokba kerültek, mindazok gyönyörködtetésére, akik értik és szeretik azokat.

De visszatérek a tiszántúli harctérre, ahol egy darabig még vonulunk ide, vonulunk oda, velünk szemben, de oldalról is erősödik, gyengül, azután megint erősödik a tüzelés. Kürtjelek hallatszanak a távolból, egyik ember véleménye szerint a románok indulnak rohamra, mások azt hiszik, hogy ezek a mieink jelzései, munkásbrigád harcol előttünk, s ezeknek Stromfeld volna a parancsnoka. Számunkra teljesen áttekinthetetlen a helyzet, nem tudjuk, hogy előttünk és tőlünk jobbra-balra mi történik. Tisztjeink semmi jelét sem mutatják, hogy tájékozottabbak volnának. Ezek inkább mintha várnának valamire ...

Nagy túlerő tűnik fel előttünk. Hullámzik a harc, azután megindul a visszavonulás az egész arcvonalon. Hatalmas erők vonultak fel ellenünk, és a szétszóródott csapatok rendszertelen harcaiból, az általános rendetlenségből kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy döntő vereséget szenvedtünk, anélkül, hogy mi magunk ennek elhárítása érdekében minden erőfeszítést megtettünk volna. Bennünket, a mi egységünket ebbe a harcba bele sem vonták olyan értelemben, amint a másik háborúban a tartalékokat veszélyes helyzetben tűzbe ve-

tették, azzal a paranccsal, hogy az utolsó emberig ki kell tartaniok.

Vonulunk vissza a hátrálókkal, jó célpont vagyunk ezen a sík alföldi területen, ahol nincs egy vakondtúrásnyi földkupac sem, ami mögé elbújhatna az ember az ágyúk és fegyverek tüzével szemben. Csak a learatott búzaföldeken álló keresztek nyújtanak valamennyi védelmet.

Egy kukoricásba kerülünk, és alighanem hátvéd-feladatot kell ellátnunk, bár arra sem kapunk parancsot, hogyan próbáljuk ezt a legjobb formában megoldani, és kik vannak mögöttünk, előttünk, s tőlünk jobbra-balra. Nincs összeköttetésünk saját erőinkkel, és tájékozatlanok vagyunk a velünk szemben, de talán már mögöttünk vonuló ellenséges erőkről. A magas növésű kukorica jelent valami védelmet, takarást nyújt, de ugyanakkor veszedelmes, mert éppúgy elrejti a románokat is. Ők sem ismerhetik jól a helyzetet és bizonytalanok. Zörög a kukorica, nemhogy egy fegyveres ember, de még egy nyúl sem tudna tovább lopózni benne zajtalanul. Így aztán nemigen tudjuk, mitől ijedezünk mi, és mitől tartanak azok, akik mozognak még a kukoricásban, azt sem tudjuk, emberek-e vagy más. Ha olyanféle zajt hallunk, mintha fegyver ütődne fegyverhez, kulacshoz, vagy závárzat csattog, még jobban lapulunk, de ha mi csinálunk zajt, lapulnak amazok. Az elképzelhető legnagyobb feszültségben figyelünk és várakozunk. Néha elveszti türelmét az ember, felkiált: „Kik vagytok?" — s hogy nincs válasz, csak futás, abból következtetni tudunk, hogy akikkel együtt „birtokoljuk" a kukoricást, inkább románok lehetnek, mint a mieink. De sem mi nem lövünk, sem ők nem lőnek ránk.

Óvatosan abban az irányban mozgunk, amerre a mieink vonulhatnak, ha ugyan jó a tájékozódó érzékünk.

Nehezen ránk virrad, és most már elég sok polgári személy is csatlakozik hozzánk. Férfiak, nők, idősebbek és fiatalok, kicsiny motyójukat hátukon cipelve, maguk után vonszolva, gyerekekkel bajlódva, és apróságok is olyan ijedt cipekedésben, ami csak az általános rettegéssel, a halálfélelemmel magyaráz-

ható. Jönnek a városokból és a falvakból, védelmet remélnek nálunk. A tanyák népe is bujkál, de inkább az otthona környékén, s ennek talán az a magyarázata, hogy a proletárdiktatúráért felelősséget aligha érezhetnek. Igazában azt sem tudja ennek a rideg életre kivetett tanyasi népnek legtöbbje, hogy mi történt, és mi van körülötte.

Két leánytestvér csapódik mellénk, az egyik kicsi, a másik még kisebb. Vajon miért menekülhetnek? Kit bántottak ezek, és miért éreznek felelősséget? Hát ők nem, de édesapjuk vezető ember volt a direktóriumban, az egész család elhagyta otthonát, és menekülés közben máris szétszóródtak, mi lesz még később? Hová tartanak? Budapesten van valami atyafiságuk, oda szeretnének eljutni, de hogyan, azt nem tudják.

Pártfogásomba veszem szegényeket, mert bizony ijedeznek ezek mindentől és mindenkitől. A katonáktól is félnek, majdnem óhatatlan, hogy az élet legdurvább dolgaival, még trágárkodással is szembekerüljenek, hiszen a visszavonuló, élete-sorsa felől bizonytalan ember még erőszakolt durvasággal is próbálja leplezni félelmét. Magam se vagyok öreg legény, ha jól meggondolom, fiatalnak is fiatal, azonban a két gyerek bízik bennem, ragaszkodik hozzám, nálam keres védelmet minden képzelt és valóságos veszedelemmel szemben. Egy ideig közös velük a csajkám, a kanalam, a pokrócom és a sátorlapom, s boldogok, mert nem történik semmi bajuk, nem lopja el őket senki.

Hogy kik voltak, hová jutottak, mi lett az elveszett apjukkal-anyjukkal, azt bizony nem tudom. A szolnoki zűrzavarban tűntek el mellőlünk, ahol jószerencse, hogy mi magunk is megmaradtunk.

Leírhatatlan káoszba keveredtünk a szolnoki Tisza-hídfőnél. Visszavonuló csapatok és menekülő civilek ezrei és ezrei próbálnak átjutni a Tiszán, abban bízva, hogy a hídon innen már biztonságban lesznek.

Nagy csoport közepén civil férfi áll, karabély a nyakába vetve, rendet akar csinálni, azonban kevés sikerrel, amin nem lehet csodálkozni. Jólesik az embernek elhinni, hogy ilyen

helyzetben nem lehet más ez az intézkedő, rendcsináló férfi, mint maga Kun Béla, és minthogy senki sincs közöttünk, aki ismerné őt, közelébe férni pedig nem tudunk ebben a zűrzavarban, elfogadjuk és magunk is terjesztjük a hírt, hogy eljött és maga hoz rendbe mindent, nemcsak az átkelésnél, hanem az egész Tisza-fronton.

Szolnok határában, a vasútvonal mentén rajvonalba állítanak minket, megteszünk mindent az itt kínálkozó természetes védelmi vonal megerősítésére, és bár elég gyér számmal maradtunk a században, a hangulat bizakodó, elszántuk magunkat, hogy mindenáron feltartóztatjuk a románokat. Előretöréseiket kézifegyverrel, géppuskával, kézigránáttal újra meg újra visszaverjük.

Valami tanyaház van mögöttünk, benne telefonisták dolgoznak. Onnan kapjuk a hírt, hogy tőlünk északra a románok átkeltek a Tiszán, talán már messze mögöttünk járnak. Aztán éjszaka néhányunknak fülünkbe súgják a megdöbbentő jelentést, hogy Budapesten megbukott a tanácsrendszer.

A fiúk hajnali támadásra fegyverkeznek, vakmerő kézigránátos csatát terveznek, annak az esélyeit latolgatják, rosszul esne megmondani nekik az összeomlás hírét, és még él bennünk valami halvány reménység, hogy talán nem is igaz. Hiszen szörnyű elképzelni, milyen következményei lehetnek a bukásnak. Mi lesz a munkásosztály sorsa, mi lesz a falusi szegényekkel, és mit csinálnak azokkal, akik vezető szerepeket vállaltak a politikában és a hadseregben. Igaza lenne Bokányinak?...

Hatodmagammal felderítő útra mentem. Az volna a dolgunk, hogy kipuhatoljuk a velünk szemben álló erőket, és híreket szerezzünk a században kitervezett támadás dolgának előmozdítására.

Sejtelmünk sem volt róla, hogy azokban az órákban már mekkora román erők mozogtak körülöttünk, elszigetelt egységünk körül.

Alig mentünk valamit előre, huszonöt-harminc főből álló román egység gyűrűjébe szaladtunk, akik úgy bukkantak elénk, mintha a földből nőttek volna ki hirtelen. Lövésre kész fegy-

verrel vettek körül bennünket, megadásra szólítottak. Ellenállásról szó sem lehetett.

Feltartottuk a kezünket, vártuk, mi lesz a sorsunk.

Sorra megmotoztak, egyikük-másikuk durván, kegyetlenül káromolt bennünket — magyarul. Román egyenruhában voltak, én akkor arra nem figyeltem különösebben, hogy magyarul beszélnek, nem volt nekem abban a helyzetben arra gondolatom, kicsodák-micsodák lehetnek ezek a magyarok.

Feltúrták a hátizsákomat, megtaláltak benne egy nyakba akasztható, mellvédő láncfonadékot, amit a franciák használtak fegyverlövedék ellen, de a nagyháború végén jutott belőle a Magyar Tanácsköztársaság ellen felvonultatott egyéb seregeknek is. Csatározásaink során, előnyomulásunk idején egy elesett román golyószórós katona nyakából akasztottam le, s csak véletlen volt, hogy nem a nyakamban lógott, hanem a hátizsákban cipeltem.

Mikor a kezükbe került, nekem estek, puskatussal leütöttek, rúgtak-tapostak, amíg eszméletemet el nem vesztettem.

Amint magamhoz tértem, furcsa módon legelőször arra gondoltam: szépen kezdődik az én hadifogoly-életem.

MEGMARADHATUNK-E?

Vajon mit kezdenek velünk, mi lesz a sorsunk?

Szolnok mellett, egy téglagyár közelében ért bennünket a balsors és óráról órára többen vagyunk. Néhány órája még erős lövöldözést hallottunk. Lehetett a mi csapatunk — fogságba esésünk pillanatától róluk semmit sem tudunk —, lehettek mások is, akik még harcolnak. Már biztosan tudjuk, hogy elbukott a munkás-paraszt hatalom, de katonái valahol még megkísérelhetik a harcot, ha másért nem, akkor szabadulásukért a fogság és annak teljesen bizonytalan következményei elől.

Mikor eszméletre tértem, méltatlankodom, miért is bántak el velem ilyen kegyetlenül. Jó, hát nálam volt a lánc, és gon-

dolhatták, hogy nem ajándékba kaptam, hanem elvettem egy román katonától. Katonai felszerelést nem bűn elvenni. Elfogatásunk izgalma közben kaphattam volna érte egy pofont, ennél többet nem.

Egyikünk, aki benne volt a hatos járőrben, és velem együtt esett fogságba, de nálam jobban járt, morogva mondja, hogy nem románok bántottak, hanem magyarok. Csodálkoztam, de eszembe jutott, hogy valóban magyarul szidalmaztak.

Emez pedig mondja, s a többiek megerősítik, hogy alighanem azért maradtam életben, mert egy zsidóforma román katona közbelépett, hagyjanak már békében, eleget rugdostak és ütöttek. Az egyik magyar erre az anyja román zsidó istenét szidta ennek, de a többi román is megelégelte a velem folytatott kegyetlenkedést.

Nem tudtam én ezt akkor megérteni, miért akartak volna engem, a magyar katonát, ok nélkül megölni magyarok, még ha azok román egyenruhában is voltak és a Vörös Hadsereg ellen harcoltak. Az élet hamarosan megtanított rá, hogy az ilyesmi bizony egyáltalán nem lehetetlen.

Vértől és portól csatakos és maszatos volt arcom és testem. Őrzőink parancsnoka bizonyos idő múlva megszánt, és megengedte, hogy a téglaégető egyik vizzel teli medencéjénél — ha nem is volt éppen tiszta a víz —, valamennyire lemoshassam magam.

Fojtogató hőségben, szabad ég alatt álltunk, ültünk, vártuk, hogy mit kezdenek velünk. Múltak az órák, nemhogy enni, de inni sem adtak, délután már azt hittük, éhen és szomjan kell vesznünk. Akkor még nem gondoltuk, hogy sem éhségében, sem szomjúságában nem hal meg olyan könnyen az ember, és mi még csak ezután fogjuk igazában megpróbálni: milyen a szervezetünk teherbírása a nélkülözésekkel szemben.

Volt időnk elgondolkozni, mi lett a többiekkel, a századdal, amitől elszakadtam. Ők jártak-e jobban, vagy én. Azt a kegyetlen verést, amit én kaptam, és kaphatott volna más is, ők mindenesetre megtakarították. De hányan maradtak életben, ha valóban harcba keveredtek?

Három és fél esztendő alatt mennyi barátot szereztem, és hány régi és új barátot veszítettem el? Kit erre, kit amarra vetett a sors és a háború, sokan meghaltak. Fiatalok voltak, legtöbbje még csak gyerek, ezek úgy haltak meg, hogy azt sem tudták, tulajdonképpen mi az élet.

Végre elindítottak minket valahová, senki sem tudta, mi a cél. Augusztus 3-a volt, emlékezetem szerint vasárnap. Éreztük, hogy ha ezen a napon istentiszteletre visznek bennünket, kemény és kegyetlen istentisztelet lesz.

Abonyban egy uradalmi árpatarlón állítottak meg. Annyi volt itt a fáradt, összetört, elkeseredett ember, hogy azt lehetett volna hinni, együtt van ezen a tarlón az egész Vörös Hadsereg.

Bealkonyodik, boldogok vagyunk a boldogtalanságban, hogy nem perzsel a nap, éjszakára hűvösebb lesz. Adhatnának valamit enni, nem adnak. De italunkra sincs senkinek gondja. Nemhogy mosakodásra, égető szomjúságunk enyhítésére sincs víz.

Elmúlik az éjszaka étlen-szomjan, kegyetlenül fáj mindenem, hiszen olyan embertelenül összevertek. A többiek vigasztalgatnak, pedig ők is vigasztalásra szorulnának.

Reggel perzsel a nap, és égetni fog megint egész napon át. Természetes árnyék sehol sincs, mesterséges árnyékot létrehozni semmi módon nem tudunk. Koplalunk, szomjazunk és nincs segítség.

Ha valaki azt mondta volna nekem egyszer, hogy ezt az éhséget és szomjúságot emberhalál nélkül ki lehet bírni egy álló héten át, nem hittem volna neki. Pedig kibírtuk, magam sem tudom, hogyan.

Végül egyik nap megengedik, hogy kisebb csoportok vizet vegyenek egy alföldi gémeskútból, amelynek iszapos, rossz ízű a vize. Akik valamikor megásták, nem ilyen tömérdek ember számára méretezték. Csajkánál, kulacsnál nagyobb edényünk nincs, s annyi fegyelem és öntudat sincs ebben a szomjúságtól agyontikkadt tömegben, hogy valami rendet tudnának tartani. Olyan eszeveszett rohanás, tülekedés, marakodás kezdődik a vízért, hogy már az első nap első órájában két halottja lett a

vízvételnek. Szuronyos katonák őrizték a kutat, könnyű volt beleszaladni a szuronyukba. Még csak nem is oltottuk el a szomjunkat, és már temetni kell a táborban, ha ugyan ezt a szomorú helyet annak lehet nevezni.

Enni csak nem adnak . . .

Az árpa nincs betakarítva, kepékben áll az óriási táblán. Először ebből almoltunk magunk alá, így csináltunk benne tömérdek kárt. Amilyen vastagon lehetett, úgy ágyaztunk magunk alá, ez volt az ottani életünk egyetlen kényelme.

Valaki elkezdte morzsolni és árpaszalmával csinált tűznél pörkölni a szemet. Sok munka kézzel kimorzsolni egyetlen kévét is, de ha ennyi ember csinálja, mégis sokra megy. Hogy volt-e ennek az ételnek valami íze, nem tudom. Kezdetben nem próbáltam, s ha később eszembe jutott volna ráfanyalodni, elment a kedvem azoknak a láttán, akik ették.

Éhes és szomjas vagyok, de már olyan mértékben, hogy nem is érzem. Üres az életem, mintha kihalt, kipusztult volna belőlem minden, és szinte hallottam, hogy elcsigázott, összevert testem kong az ürességtől.

Napokon keresztül csak fekszem, vakarózom, mert csíp az árpapor, még jobban a toklász. Nem tudnám megmondani, hogy éjjel vagy nappal alszom-e többet, ebben a nyomorult állapotban valahogyan összefolyik az éjszaka és a nappal. Szégyellem az elesett állapotomat, de hiába minden erőlködés, nyöszörgés nélkül megmozdulni sem tudok.

Egyik éjszaka végre megemberlem magam, reggel annyira magamhoz térek, hogy hívom a fiúkat, menjünk, keressük a mieinket, itt kell lenni azoknak is. Addig járjuk az emberrengeteget, amíg csakugyan összeakadunk a barátainkkal. Igen nagy az öröm, sok a kérdezgetés, mikor meghallják, mi történt velem, hogyan vertek félholtra, azt mondják, verhettek volna halálra is, amilyen itt a hangulat.

Hozzájuk telepedünk, és egyhetes koplalás után végre ételhez jutok. Egyik barátom kínál meg vele, aki szakács volt a csapatnál, és amit el tudott hozni a fogságba a konyhájáról, magával hozta.

Áztán beljebb kerülünk egy Sashalom nevű majorba, annak a dohányszárítóit léptették elő a fogolytábor-szállások rangjára. Szerencsénk van, mert a major területén néhány kutat találunk, ezután már sem verekedés nincs a víz miatt, sem emberhalál.

Enni változatlanul nem adnak. De a dohánykertészeket és a többi uradalmi cselédet nem költöztették ki a majorból, gyűrűért, óráért lehet náluk kenyeret cserélni. Én olyan szerencsés vagyok, hogy zsírt is tudok szerezni.

A tábor közvetlen szomszédságában learatva áll az uradalom búzája. Kévéjét 10 korona kékpénzért adja a román katona, amelyiknek jobb szíve van, két kévét is ad egy tízesért. A búzát kicsépeltük, egy mozsárszerűségben megtörtük, nokedlit csináltunk belőle. Olyan jól sikerült, hogy hasonló étvággyal én azóta sem ettem semmit.

Fél zsákra való búzát gyűjtöttünk össze, a zsírral takarékosan bántunk. Horváth János barátom főzte a nokedlit, ő nemcsak a politikát értette, hanem a főzést is.

Orosz hadifogságban volt, külön gondoskodásból került haza, a proletárforradalom képzett harcosának érezte magát, és ha ezt a szegény emberek felszabadulásába, jobb életébe vetett végtelen hitnek a mértékével lehet mérni, akkor az igazat mondta. Más mértékem akkor nem volt a képességei és a tanultsága megítélésére. Szívvel-lélekkel összetartottunk, valóban testvérek módjára.

Augusztus volt, ilyenkor gyakori az éjszakai villámlás, égzengés, az Alföldön messzire látszanak a fények.

Horváth János és mások is mondták, hogy nem veszhetett el a proletárhatalom, eljönnek az orosz csapatok, és meghozzák nekünk hamarosan a szabadulást. Esténként ezer meg ezer ember figyelte, hogy villódzik-e az ég kelet felől, és szájról szájra adtuk a meggyőződésünket, hogy a szovjet csapatok ágyúinak torkolattüzét látjuk. Égig csapott a boldogság, ha ágyúdörgéshez hasonló morajlásokat hallottunk a távolból. Senki se merte volna azt mondani, hogy villámfényt látunk a messzeségben, távoli mennydörgés hangzik el hozzánk. Vártunk és reménykedtünk.

Szegény jó Horváth János megfogadta, hogy a kezét tisztán tartja, de különben nem mosakszik addig, amíg meg nem érkeznek a felszabadító csapatok. Egy darabig eltűrtük, hogy tartsa a fogadalmát, de végre is fellázadtunk, bármennyire egyetértettünk a fájdalmával. Szakácsi ügyeskedéséhez sehogy sem illett a mosdatlansága.

Valakinek eszébe jut, hogy megengedhetetlen a mi főzőcskénk.

Most is világosan előttem van a kép. Barátom csinálja a nokedlit, szaggatja a csajkába, amelyben lobog a forró víz. Jön a táborparancsnok, korbács a kezében, oldalán két ember, azoknak is korbács a kezükben. Felrúgják a csajkát, ordítanak, nekimennek Horváth Jánosnak, ütik-vágják a nagydarab embert, az meg áll előttük mosdatlan és borotválatlan vadember pofával, tehetetlenül lógatja hatalmas két mancsát, vasvilla szemét az ég felé fordítja. Én búsulok miatta, de segíteni nem tudok neki. Örülök, hogy legalább kis zsírosbödönünket már előbb elvittem a főzés színhelyéről, így aztán a nokedli odalett, de kevéske zsírunk megmaradt, és holnap folytathatjuk a főzést.

Fekhelyemen dugdosom a bödönt, Jánossal őrizzük, napközben újra meg újra megnézzük, helyén van-e. Egér rájárhat, s ebben a nyomorúságban tolvaj is akadhat közöttünk. Se egér, se tolvaj nem vitte el a zsírunkat.

Barátomnak gyűrűje volt, nekem órám. Egy-egy alföldi kenyeret vásároltunk értük. Úgy érezzük, hogy ezzel főnyereményt csináltunk, azt lehet mondani, teljesen rendbejöttünk élelmezés dolgában. Gazember a táborparancsnok, hogy azt a disznóságot csinálta a főzésnél, de máskor majd jobban ügyelünk.

Kevesebb volna a fáradság, ha megfőznénk a búzát, megpróbáljuk, de só nélkül rossz, sóval talán még rosszabb. Ez hihetetlenül hangzik, de aki nem hiszi el, annak ajánlom, próbálja meg.

Azután mégis elkezdenek enni adni.

Kezdetben csak kenyeret kapunk, később ebédet is, rendszerint sós tengeri halat. A kenyér igen jóízű, gömbölyű kilós cipó,

amit négy emberre adnak, négyfelé vágjuk, minden nap más szeleteli fel. Aki vágja, az kapja az utolsó darabot, amit a társai otthagytak. Ez a legigazságosabb formája az osztozkodásnak, de ebben az éhségben minden falat számít, és a soros az osztozkodás végén mindig úgy érzi, hogy áldozata a többieknek.

Az első világháborúban tömérdek szárított zöldséggel, bablisztfőzelékkel és pácolt sós tengeri hallal boldogították a katonát. Élvezhetetlen ételek voltak ezek, azt hiszem, a tengeri hal volt a legutálatosabb.

A sashalmi táborban mindent megpróbáltunk, hogy ezt a rossz ételt ehetővé tegyük. Próbáltuk főzni, nyárson sütni, végül barakkjaink oldalára akasztgattuk a halakat, hadd süsse a nap, legyen büdös, törjön ki miatta dögvész a táborban — gondoltuk, itt már csak valami tömegszerencsétlenség szabadít meg bennünket a haltól.

Az augusztusi nap perzselte a halat, bűzlött az egész környék. A románok összeszedegették a sok dögöt, ami nem ment erőszakoskodás nélkül. Ezután a barakkok belsejébe akasztgattuk az ebédünket, ott büdösödött. Még durvább eszközökkel próbáltak bennünket jobb magaviseletre kényszeríteni, de semmi sikerrel.

Végül már el sem ment a nép az ebédosztáshoz, s egy napon ott maradt a tömérdek sózott hal.

Másnap összeparancsoltak bennünket. Három helyén a tábornak három katolikus pap szólt hozzánk. Ostorozták kommunista „elvetemültségünket", bűnös mivoltunkat, és ajánlották, hogy bűneinket ne tetézzük ellenállással a táborparancsnokság szándékaival szemben. Ők tudják, mondták ékes szóval, hogy a harctéren a katonák — tehát mi valamennyien, akik itt vagyunk — megették a sózott halat, és itt is meg kell ennünk. Saját érdekünkben legyünk fegyelmezettek, és együk meg a halat.

Azt mondtuk nekik, amit az érzéseink diktáltak, azt kapták, amit megérdemeltek embertelen fellépésükért.

Román tisztek és horthysta megfigyelők hallgatták a szónoklatokat, és tapasztalataikról alighanem jelentést tettek.

Győztünk, de sok köszönet nem volt a győzelemben. Sós hal helyett savanyított káposztát kaptunk. Három ujjával belemarkolt a szakács a hordóba, s amit így kiemelt, az volt a fejadag. Az első napokban kevesellték, később azonban ez is sok volt, voltak napok, amikor teljesen ehetetlennek éreztük.

Keservesen vonszoltuk a napjainkat. Alomszalmánk összetörött, olyan finom alattunk a por, hogy belesüllyedünk. Tömérdek a tetű, már nemcsak a barakkban, hanem kint, a szabad ég alatt is. Horváth barátomnak van ehhez egy története, amely erősen kalandosnak hangzik, de majdnem igaz, és egy kicsit az egész állapotunkra jellemző.

Azt mondja, hason fekve olvasott odakint, s közben a füves földről annyi tetű mászott a könyvére, annyira ellepték a betűket, hogy alig lehetett olvasni tőlük.

— Lekotortam őket — mondja — egyet se öltem meg. Vesződjék velük az öregisten . . .

Csóválom a fejem, nem hiszek neki, tüstént megharagszik. Miért nem hiszem? Mert én is olvastam, és az én könyvemre nem mászott egyetlen tetű sem.

— Szóval én hazudok! — pattog.

— Abban igazad lehet, hogy annyi tetűt láttál. De nem a földről másztak azok, hanem a mosdatlan képedről, a ronda szakálladból hullottak a könyvre . . .

Emiatt azután három napig haragudott. A valóság az, hogy tömérdek volt a tetű.

Végre fertőtlenítő kazánokat hoztak. Sajnos, nem sok hasznukat láttuk. A nadrág, a zubbony, az ing összement a fertőtlenítésben, mintha mindegyiket a kutya szájából húzták volna ki. A nadrágszíjaknak és a sapkák bőr ellenzőinek semmi bajuk nem lett, a tetveknek tehát ilyen módon meg sem kottyant a fertőtlenítés, keveredtek, és ha lehet még jobban szaporodtak, mint előbb.

A bihari 4-es gyalogezred volt vöröskatonái is táborunk lakói. Jól szervezett, bátor emberek, így lefegyverezetten is. Semmilyen áldozattól nem riadnak vissza, hogy emberekhez

méltó életkörülményeket harcoljanak ki számunkra is. Természetesen a papok szerepeltetése ellen is ők voltak a fő lázadozók.

Egy bukaresti ezred teljesít most táborőrséget. Érkezésük után a szolgálattevő törzsőrmesterük eljött közénk, szinte könnyezve hallgatta sorsunkat, helyzetünket.

— Saját hazájukban így élni, bizony rettenetes lehet... — sóhajt.

Elmondjuk neki, hogy ez nem a mi hazánk, hanem az uraké, s úgy látszik, most már egy ideig az övék marad. Meg akartuk szerezni magunknak, a dolgozó magyaroknak. Ez a bűnünk, ezért ülünk szögesdrótok mögött, ezért merednek ránk az őrségből a hegyes szuronyok, a géppuskák és golyószórók. Ezért éhezünk, és ezért nem engedik közelünkbe a hozzátartozóinkat, anyánkat, testvéreinket, a házasembernek feleségét, gyerekeit.

A törzsőrmester hallgat, de sötétbarna arca meg-megvonaglik.

Mi pedig tovább panaszkodunk. Úgy tartják az urak ezt az országot, mintha náluk kezdődnék és náluk fejeződnék be a történelem, a nemzet, a jog és az igazság. A milliók kötelességét a szolgálatban, az engedelmességben látják. Embertelen volt a sorsunk, ezért lázadtunk fel, kerestük a magunk igazságát és szabadságát. A kapitalista világ összefogott, gonosz és lelketlen uraink segítségére siettek, a munkásosztályt, a szegényparasztokat legyűrték, szomszédaink seregei segítségével megint a régi igába hajtották a magyar népet. Kegyetlen volt a helyzetünk és ezután alighanem még kegyetlenebb lesz...

A derék törzsőrmester nem szólt mindezekre egyetlen szót sem, csak nézett és hallgatott bennünket, de a szemében annyi jóság, egyetértés volt, hogy amikor elment, még azután is éreztünk magunkban valami megnyugvást, örömet, hogy van valaki a közelünkben, aki úgy látszik, megért minket.

Amint múlnak a napok, egyre több ember gyűlik össze a szögesdrót-kerítésen, az őrök sűrű vonalán túl. Asszonyok, gyerekek, öregemberek. Batyu a hátukon, csomagok a kezük-

ben. Az őrök hol közelebb engedik, hol messzire zavarják a népet. Mi próbáljuk ismergetni őket, ők testvért, fiút, rokont, férjet keresnek a mi szomorú és tarkabarka gyülekezetünkben. Hadsereg maradékának már nemigen látszunk. Ruháink leszakadtak rólunk, egyik így, a másik amúgy próbálta pótolni a hiányait. A románok jóvoltából mindenféle kacathoz jutunk, isten a megmondhatója, honnan került ide annyi különböző rongy, aminek sokszor már az eredeti rendeltetését sem lehet megállapítani, s azt sem, hogy új korában férfiak vagy nők viselték-e?

Eljött volna hozzám az édesanyám? A sok batyus asszony között, akiknek útját elállják a katonák, mintha őt látnám. Honnan tudhatná, hogy élek, és éppen itt keressen? Lehetetlen, hogy ő volna, és mégis szeretném, hogy csakugyan ő legyen.

Szaladok Horváth Jánosért, nézze meg, hátha káprázik a szemem. Mikor már cipelem magammal, s nem ellenkezik, hanem türelmesen követ, akkor jut eszembe, hogy az én barátom sokat hallott az édesanyámról, de nem ismeri, sohasem látta... Mégis, mikor a kerítés közelében együtt állunk, és most már határozottan felismerem a nagy batyu alatt görnyedező szegény anyámat, s János részt vesz az örömömben, úgy érzem, erre az igazi barátra nekem csakugyan szükségem volt anyám felismeréséhez.

Elcsigázottan áll a távolban édesanyám, talán már tegnap és tegnapelőtt is itt állhatott a többi szomorú várakozóval.

Jön a törzsőrmester, nézi a családtagokat, a rokonokat a drótkerítésen túl és a dróton innen tolongó katonákat, s az én síró-nevető örvendezésemre is felfigyel.

Parancsot ad, és a katonák a drótkerítéshez engedik a látogatókat kívülről, a katonákat idebentről. Összeszalad a nép, közelebb botladozik az én édesanyám is. Megfogom a kezét, megdöbbenek, mert nem látok örömet az arcán.

Szólítom és felderül — de azon nyomban el is sírja magát.

— Nem ismertelek meg, kicsi fiam — hallom a hangját. — Nem ismertelek meg...

Milyen régen hallottam, hogy kicsi fiamnak szólítanak, és milyen jólesik megint hallani ezt a kedveskedő szót.

Rázza a sírás az édesanyámat, alig-alig tud beszélni. A román törzsőrmester odajön, vigasztalgatja. Majd kézenfogva a drótkerítés nyílásához vezeti, félreállítja az őrt, engedi, hogy anyám néhány percre bejöjjön, karjaiba ölelhessen.

— Élsz, kicsi fiam, élsz, kicsi fiam . . . ? — hallom.

A román szolgálatvezető megint kézen fogja anyámat, és kivezeti, csak annyi időnk volt még, hogy Horváth János leemelhette édesanyám hátáról a batyut, a vászon asztalruhából elkezdte kirakosgatni az elemózsiát.

Állunk egymással szemben a drótnál, fogjuk egymás kezét, és nem is tudom, miről beszélgetünk. Csak arra emlékszem, hogy megtudtam: már mindenki otthon van, én vagyok az egyetlen, aki hiányzik a faluból, azok közül, akik túlélték a háborút.

Igen boldog napja volt ez a tábornak. Akik látogatót kaptak, azoknak természetesen nagyobb az örömük, de a többieknek is most adódott lehetőség, hogy levelezőlapokat, üzeneteket küldhettek hozzátartozóiknak.

A törzsőrmester annak a jóérzésű embernek az örömével jártkelt közöttünk, aki tömérdek emberrel cselekedett jót, de azért köszönetet senkitől sem vár, nehezen is tudná elviselni. Ha abban a helyzetünkben egyáltalán lehetett szó elégedettségről, akkor ezen a napon ez a fogságba vetett sok ezer vöröskatona elégedett volt . . .

A tábor körül sűrűn állnak a román őrök, minden második embernél golyószóró, nagyon komoly, erős tűzfal a drótkerítés mentén. Éjjel, bár látják egymást, kiáltva jelentkeznek, hogy ennyi és ennyi számú őrnek a posztján minden rendben van. Nagyon vigyáznak ránk, veszedelmes nép lehetünk azok számára, akik ide bezártak minket.

Bármilyen elképzelhetetlen a szökés, mégis történnek próbálkozások.

Valahonnan, egy politizáló, beszélgető nagy csoportból ki-

tör egy ember, átszökik a drót között, azt hinnénk, nekimegy a legközelebbi őrnek, fel akarja lökni. De nem, irányt változtat, átrohan két katona között, elvágtat a közeli kukoricás felé. Tízszer is lelőhették volna, míg végül megszólalnak a fegyverek. Valóságos háborús csatazaj, fut az ember, látjuk, hogy elérte a kukoricást, és örülünk, hogy sikerült neki a szökés.

Reggel azonban arra ébredünk, hogy a szökevény holtteste a tábor közepén fekszik, közszemlére, elrettentésül...

A kukoricatáblán túl is lehetnek őrök.

Mégis újra meg újra tanúi vagyunk szökési kísérletnek. És a következő reggelen mindig ott a halott a tábor közepén...

Feszült légkörben élünk, és ehhez nem kismértékben hozzájárul, hogy az embereknek egy nem is kis létszámú csoportja kezd elkülönülni tőlünk. A régi hadsereg egykori továbbszolgáló altisztjei, őrmesterek, törzsőrmesterek, tiszthelyettesek felvarrják régi rendfokozatukat, és azután külön szálláshelyet kapnak, lényegesen jobbat, mint a miénk. Hozzájuk csapódik néhány sokpénzű ember, aki a Vörös Hadseregben szolgált, de karpaszományával meg vagyonos helyzetével szerzett magának „jogot", hogy elszakadjon tőlünk, és tagja legyen a kiválasztottak bandájának. Az altiszt uraknak valakik kapcsolatokat szereznek, bizonyos, velünk szemben kifejezetten ellenséges politikai beállítottságú román körökhöz, a karpaszományos úrifiúknak pénzük van, amiből az altiszt uraknak és a román uraknak is jut. A szolgálatvezetőnk nincs benne ezekben az üzletekben, de elnézi, és talán el is kell néznie valamilyen okból az elburjánzó visszaéléseket. Végül ő lesz az áldozata a csúnya disznóságnak.

Azzal kezdődik, hogy a kivételezett társaság el-elhagyogatja a tábort, majd kedve szerint kocsit és kocsikat kap, rendszeresen kirándul Abonyba. Azt mondják, fogorvoshoz járnak, persze ezt senki sem veszi szó szerint, az sem, aki képletes felügyelet formájában elkíséri őket.

Hogy hová mennek, azzal egy ideig a román parancsnokság nem törődik, mi pedig hiába panaszkodnánk a kivételezések miatt, nekünk nincs szavunk.

De hol ebben, hol abban az abonyi vendéglőben tör ki a botrány, nagy italozások hadifoglyok és kísérőik részvételével, később mind gyakoribbak a verekedések is. Amíg nagyobb zaj nélkül csinálják, csak morgást hallani miatta, és kisebb fegyelmi intézkedéseket hoznak, miután megtörtént, hogy valamelyik kocsmában összeborulva találták az altiszt urakat, a karpaszományos urakat a román kísérővel, s annyira részegen, hogy alig tudtak beléjük lelket verni. Azonban egyszer elkezdenek lövöldözni, és nemcsak a románok használják a golyószórót, hanem a magyarok is, pedig a hadifoglyoknak tudvalevőleg nincs fegyverük.

Most beavatkozik a parancsnokság, ezután soha többé nem látjuk a jószívű szolgálatvezetőt, őt teszik felelőssé a dorbézolásokért és a lövöldözésekért, azonkívül mi is megkapjuk a magunk számláját: szigorú zárlatot rendelnek el, a táborból kitiltanak minden idegent, minden látogatót, mintha bizony azok a messziről jött síró-rívó asszonyok, családtagok csinálták volna a bajt, akik boldogok voltak, ha hetek és hónapok aggodalmai után ebben a táborban végre megtalálták elveszett hozzátartozóikat, és élelmiszerrel próbáltak enyhíteni a sorsukon.

Már említettem, hogy a bihari 4-es vörösezred is velünk raboskodott. Ezek a foglyok szervezettek, nyilván ezért igen bátrak voltak, s amikor látták, hogy a bűnösöknek semmi bajuk, viszont az ártatlan ezreket büntetik, kezükbe vették az igazságszolgáltatást.

Megtámadták azt a külön épületet, amelyikben az altisztek és pénzes barátaik laktak. Senkit se ütöttek agyon, de ha voltak ezek között, akik eddig fogorvos-látogatás címén járták Abonyt, most már valóban megkapták a jogcímet, hogy fogorvoshoz vagy egyéb orvoshoz vigyék őket.

Zendülés volt, ahogyan a szolgálati szabályzatban megírták. A táborparancsnokság belső ügynek tekintette a dolgot, csak a tábor őrségét erősítette meg, lövésre sem parancsot, sem engedélyt nem adott. Okos óvatosság volt. mert elképzelhetetlen, mi történt volna itt, ha ennek a felzaklatott sok ezer fogolynak a közébe lőnek.

Még ahhoz sem nyúltak, aki a többi hadifogoly közül akarva, nem akarva kicsit belekeveredett a dologba, és megtette a magáét, hogy abban a bandában minél több legyen a kivert fog és a cipóra vert ábrázat.

Miután a csata elcsendesült, megindult a szigorú vizsgálat. A bihariak közül kerültek ki a zendülés ügyének fő vádlottai. Huszonvalahány embert fejenként 25 botütésre ítéltek, ez volt abban a román hadseregben a megszokott büntetés.

Négyszögbe állították a tábort, ahogyan annak idején a papok látogatásakor is tették, nagyság szerint a népet, végig kellett néznünk az elítéltek megbüntetését.

Alacsony termetű, csupaizom szakaszvezető volt a támadás kezdeményezője, ő volt a fővádlott, mellette sorakoztak a társai. Előttük a deres, velük szemben a táborparancsnok, négy tiszttel és válogatott katonákkal, akiknek ki kellett osztaniok a büntetést. Több botot hoztak, hogyha az egyik netalán alkalmatlanná válik, kéznél legyen a másik.

A szakaszvezetőt szólították. A parancsnok elé lépett, tisztelgett, szabályosan jelentette, milyen célból állt elő. Meztelen fenekére megkapta a huszonöt botot, meg sem nyikkant, pedig kegyetlenül verték.

A huszonötödik után felhúzta a nadrágját, a parancsnok elé lépett, szabályosan tisztelgett, és szabályos fordulattal ellépett előle.

Testes, nagy fejű, elhízottforma ember volt a második, ez már az első ütések után irgalmatlanul üvöltött fájdalmában. A tiszt, aki a végrehajtást vezényelte, most a 19. ütés után kegyelmet gyakorolt, ezt a legényt leléptette.

Ezután, ki-ki, ahogyan ordítással bírta, aszerint kapott sokat vagy kevesebbet, de a huszonöt botot egyik sem kapta meg.

Azt hittük, végére értünk ennek a kegyetlen ítéletvégrehajtásnak, de tévedtünk.

Megint előparancsolták a szakaszvezetőt.

Jelentkezett, letolta a nadrágját, ráfeküdt a deresre, és most pihent ember, új bottal kezdte verni. Szegény embernek már nem is kék, hanem fekete volt a feneke, mozdulataiból látszott,

hogy irtózatosan szenved. De most sem adott ki egyetlen hangot sem!

„Tizenhárom" után a parancsnok láthatta, hogy inkább agyonvereti magát a szakaszvezető, akkor sem fog jajgatni. Beszüntette a veretését.

Az ember felállt, felhúzta a nadrágját, tisztelgett — csak az elfordulásán lehetett látni, hogy nehezen áll a lábán. De kihúzta magát, és bement a sorba.

Jó lett volna egy éljent kiáltani szegénynek, odamenni, megveregetni a vállát, de foglyok voltunk, és itt katonai ítéletvégrehajtás történt.

Szomorúan vonultunk el a botozás színhelyéről.

Őszre fordult az idő, s ha nappal még meg is vagyunk valahogyan, éjszaka kibírhatatlan a hideg. A szalma már teljesen elkopott alólunk, takarónk nincs, átvacogjuk az éjszakákat, és minden reggel csodálkozunk, hogy még élünk, nem fagytunk rakásra.

Vajon az-e a céljuk, hogy valamennyien itt pusztuljunk? ...

Végre valamilyen mozgolódásból arra következtetünk, hogy történni fog valami velünk. Senki sem tudja, mit terveznek, s vadabbnál vadabb hírek terjednek el közöttünk a tábor lakóinak sorsáról. Angol, francia vagy amerikai gyarmatra, távoli lakatlan szigetre fognak internálni minket, s ha itt nem haltunk meg, hát ott majd elpusztulunk. Fehér-Magyarországnak semmi szüksége nincs ennyi kommunistára, a proletárhatalom után sóvárgó emberre. Menjünk csak innen, valahová a pokolba. A hírek a poklot illetőleg megegyeznek egymással, csak azt nem lehet tudni, hol lesz a pokol, amit nekünk szántak. És érdekes, alig akad olyan, aki ne vállalna szívesebben bármilyen deportálást, bármilyen lakatlan szigetet, mint azt, hogy ebben a nyomorúságban tovább folytassuk szenvedésünket és csendes tömeg-haldoklásunkat.

Egyik nap sorakozót rendelnek. Úgy szól a parancs, hogy minden motyónkkal együtt álljunk sorba. Tehát megyünk. A motyókkal nincs sok gond, alig van valami összeszednivalónk.

Rongyokban vagyunk, nincs már nekünk semmi értékünk. Az életünk sem er semmit, de azért nyugtalanít, hogy a bihariakat nem riasztották, őket szigorú őrizet mellett barakkjaikba parancsolták, még el se búcsúzhattunk tőlük, nem köszönhettük meg, amit mindannyiunkért tettek.

Hová megyünk? Távoli országba, gyarmatra, szigetre?

Menetoszlopban, erős kísérettel elindulunk. Egyelőre nem vonatra, hanem nyitott teherautókra raknak, és itt éppúgy, mint szállítás közben, nagyon-nagyon vigyáznak ránk, a szökést nem lehet megkísérelni.

Kecskeméten raknak le néhány napra egy laktanyában, majd a város közelében levő barakktáborba szállítanak. Szállásunk jobb, mint a sashalmi volt, ellátásunk azonban olyan, hogy csak éldegélni lehet belőle. A gyertya pislog, de nem alszik el.

Mintegy tizenöten lehetünk, akik észrevesszük, hogy ránk külön gondjuk van, velünk megkülönböztetetten szigorúak, és halljuk a híreket az országban dühöngő véres terrorról, a gyilkosságokról, nem lehet nagy bizalmunk a jövő iránt.

Egyik reggel arra ébredünk, hogy őrizetünkben lényeges változás történt. Polgári ruhás, parasztforma, fegyveres emberek állnak a drótok mögött. Közelükbe megyünk, kérdezzük, kifélék, de ránk szegezik csőre töltött puskájukat, és ábrázatukon látjuk, hogy szívesen ránk is sütnék a fegyvert. Imitt-amott riasztó lövéseket adnak le, nem tudjuk, kik és miért riasztanak.

A tábor bejáratánál előbb katonatisztek őrködtek, most csendőrök veszik át a szolgálatot. Kíméletlen, kegyetlen emberek ezek, néha arra kell gondolnom, talán nem is emberek.

A parancsnokság unos-untalan „fegyelmez" bennünket. Leggyakrabban riadót fúvatnak, s a tábor bejáratához közel elhelyezett századok legénységének hátul, a hátrább elhelyezett foglyoknak elöl kellett sorakozniok. Rohanunk, egymást lökdössük, tapossuk, s mikor már azt hisszük, hogy helyben vagyunk, visszaparancsolnak az eredeti helyünkre, kezdődik minden elölről. Nincs ennek más célja, mint a gyötrés, kínzás, ennyi tömérdek embernek a folytonos megalázása.

Az egyéni büntetés a kaloda, amivel itt ismerkedünk meg,

eddig csak könyvekben olvashattunk róla, s akik múzeumokba jártak, ott láthatták. Horthyék ezt is előszedték szomorú történelmi múltunkból.

Nehéz a helyzetünk, s a szökési kísérletek reménytelenek. Aki megpróbálja, kegyetlenül megbűnhődik . . .

Sárgaság pusztít közöttünk. A halottakat úgy szedik össze, mint valamikor a kolerajárvány idejében csinálták. Reggel végigvonul a stráfkocsi, két soron egymás végébe helyezve, rástószolják a halottakat, rájuk vetnek valami rongyot, viszik a temetőbe az éjszakai áldozatokat. Mi pedig nézzük, s találgatjuk, hogy másnap reggel kik és hányan kerülünk sorra . . .

Megismerkedem valamivel, amit képzeletemben nem tudtam volna beilleszteni egy fogolytábor életébe. A Vörös Hadseregben nálunk hiányzott, itt megvalósul. A foglyok közül néhány képzett ember elkezdi a nevelőmunkát. Ennek középpontjában a marxista ismeretek állnak. Kialakulnak a tanfolyamok, azoknak a rendje, az előadók és az őrség, amelynek az a feladata, hogy senki meg ne zavarja a tanulást, ha pedig veszély van, riasszon.

Rendszeresen tartják az előadásokat, politikai, társadalmi, gazdasági kérdések tisztázódnak előttünk, kérdéseinkre választ kapunk, érdekes viták alakulnak ki. Veszélyes és kockázatos dolog, amit csinálunk, s főleg azoknak veszedelmes a helyzete, akik ebben a gyűlöletes környezetben osztályharcról, kizsákmányolásról, elnyomatásról és a dolgozó embernek a jogairól mernek jelentős nyilvánosság előtt beszélni. Megismerkedünk elvekkel, melyekről eddig alig-alig vagy semmit sem tudtunk, tisztáznak előttünk fogalmakat, amelyeket legfeljebb emlegetni hallottunk. Megtanulunk vitatkozni, szavakban kifejezni gondolatokat, eszméket, amelyek bennünk éltek, de eltemetetten, mert hiszen eddig nem tudtunk beszélni róluk. A viták nem maradnak meg az előadások körében, gondolatainkat magunkkal visszük, és ha ketten-hárman vagyunk együtt, olykor darabosan, bizonytalanul, máskor könnyedén, gördülékeny módon tudjuk elemezgetni új fogalmainkat.

Csendőrök és ellenünk uszított „polgárőrök" fegyveres gyű-

rűjében tanuljuk meg százan és százan a marxizmus alapelveit...

Új táborparancsnokot kapunk. Nem várunk tőle se jót, se rosszabbat, mint amiben eddig részünk volt, hiszen ha az előadások, a viták nem volnának, ha nem szövődnének értékes barátságok közöttünk, helyzetünk teljesen elviselhetetlen volna.

A parancsnok szemlére rendeli a tábort, nézegeti egy darabig a sok rongyos, elgyötört embert, majd végül megáll a századunk előtt, rám mutat, kiszólít a sorból. Aggodalommal állok eléje. Néhány kérdésre válaszolok, azután kinevez — a tisztiszolgájának. Nem érzek magamban hivatást az őrnagy úr szolgálatára, de mikor megtudom, hogy a parancsnok a Beretvás Szállóban lakik, és beosztásommal azzal a jog és kötelesség is jár, hogy naponta reggelenként két-három órára nemcsak elhagyhatom, hanem el kell hagynom a tábort, és a városba mehetek, hihetetlenül szerencsésnek tartom magam.

Kilépési engedélyem van, néhány hétig élvezem a városbajárást, a szabadabb mozgás örömét.

Elterjed közöttünk a hír, hogy 1920. január 15-re valamenynyiünket haza fognak küldeni, és ez hitelesen hangzik, mert a 20 éven aluliakat váratlanul, minden válogatás nélkül, hazabocsátják.

De elkezdődik valami vizsgálat a táborban, nyomozó csoport végzi, ehhez naponta odaszólítanak 25—30 kiválasztott foglyot, és nemcsak szóval, hanem gumibottal is folyik a kihallgatás. Napról napra szaporodik azoknak a száma, akik összeverve kerülnek vissza a bizottság színe elől.

Egy reggel mutatom az őrnek a kilépési papíromat, ez is tudja, hogy kihez és miért járok a városba, azonban most gorombáskodik velem, hogy majd ez lesz és az lesz a büdös kommunistákkal, végül puskatussal arcul vág. Elborít a vér, nézek az őrsparancsnokra, azt nemhogy felháborítaná az embertelen eljárás, hanem inkább jól mulat rajta. Vérbe borultan nem mehetek ki, visszafordulok, hogy megmossam magam. Tükör nincs, de érzem, hogy kegyetlenül elcsúfított az ütés. Háromszor akkorának érzem a fejem, az arcom, és mintha mind a két fogsorom

meglazult volna, kikívánkoznék a helyéről. Legszívesebben itthon maradnék, azonban barátom unszolására később mégis elindulok a városba. Most kiengednek. Útközben találkozom az őrnaggyal, aki már a táborba igyekezett. Elmondom késésem okát, semmit sem szól. Hogy rendjén valónak érezte-e, ami velem történt, vagy pedig neki magának is oka volt-e, hogy féljen a nyomozóktól és a hatalmaskodó polgári őröktől, sohasem tudtam meg.

Harmadnapra engem is a nyomozó csoport elé állítanak. Egy bortól gőzös ember kérdezget a vörös hadseregbeli szolgálatomról, hogy végeztem ezt vagy amazt, de hamarosan másfelé viszi a szót: milyen családból való vagyok, kik az atyafiságom, hol élnek és mit csinálnak. Kérdez, én felelek, gumibotjával a feldagadt képem előtt hadonászik, végül belevág az arcomba.

Elszedték kijárási engedélyemet, kiemeltek a barátaim közül, és teljesen ismeretlen emberek közé raktak, akik vöröskatonák voltak, mint én, de mégis idegenek. És egyiket a másik után elbocsátják a táborból, csak én nem kapok szabaduló levelet. A barátaim felől kérdezősködöm, őket is csapatosan bocsátják el. Végül már senki sincs itt, akihez egyetlen bizalmas szót szólhatnék. Nem tudom, mit akarhatnak tőlem, és megint rákényszerülök a tépelődésre, vajon hazatérek-e én innen elevenen?

Azután nem történt velem semmi különös. Hajmáskérre vittek, ahonnan 1920 február derekán elbocsátottak.

Egy hideg téli napon bekopogtam anyám ajtaján.

— Megmaradtál, kicsi fiam? — kérdezte, miután kisírta magát.

Próbáltam megnyugtatni, hogy hiszen látja, valóban megmaradtam.

Az elbocsátás úgy szólt, hogy rendőri felügyelet alá helyeztek.

Rongyosan érkeztem haza, az a katonaruha volt rajtam, amelyik kiszolgálta a csehszlovák és román frontot és a fogolytábort, ahol kezdetben hadifogoly voltam, azután internáltja annak a fehérterrorista Horthy-rendszernek, amely idegen hatalmak fegyveres és gazdasági segítségével rátelepedett a magyar nép nyakára.

Otthon nincs ruhám, csak szegénység. Régi ruhámat kinőttem, újra nem volt pénze édesanyámnak és nekem sem. Hogyan lehet élni ilyen rongyosan? Hétköznap is szégyen kimerészkedni az utcára, az emberek közé, vasárnap pedig egyenesen képtelenség. De amikor kint járok, észreveszem, hogy éles különbség van emberek és emberek ruházkodása között — alighanem az életmódjuk, a lehetőségeik között is —, s a nagy többség éppolyan rongyos, mint jómagam. A távolság még nagyobb lett jómódúak és szegények között, mint azelőtt. A szegények óriási táborában pedig nem lehetett szó egyetértésről, mert sok volt a munkás, kevés a munkaerő kereslete, és annyira még nem tértek magukhoz az emberek, hogy bérharcokra gondolhattak volna.

Minden szegény családnál az volt a kérdés, hogy másnapra lesz-e valami kevés ennivaló. Akiknek egy hétre előre megvolt az élelmük, azok már irigylésre méltó emberek voltak.

Utasítás szerint jelentkezni mentem a községi elöljáróságra. Nem volt nekem azelőtt semmi bajom ezekkel a falusi vezetőkkel. Sőt, azt érezhettem, hogy valamire becsülik apám jóhírét, egész családunk szorgalmát, tisztességét.

Most úgy fogadnak, mintha leprás volnék.

Mit árthattam ezeknek, és mit akarnak tőlem?

Megyek a csendőrségre. Oda álljon! Lépjen elő! Vissza! Honnan jött? Kikkel volt együtt? Kik a barátai? Kikkel levelez? Hol járt a háború alatt? Mit csinált ekkor és ekkor? Elmehet! Jöjjön vissza!

Mikor visszamegyek, és elébük állok, azt mondja a parancsnok:

— Aztán ha valamit észreveszünk, megkékül!

Talán már most is kékre vernének, de úgy látszik, ilyenkor még nem szokás. Azzal megyek el, hogy átkozott az én sorsom, mi lesz még belőlem.

Sokáig nem találok munkát. Édesanyámnak semmije sincs, sógorom sovány keresetéből élünk. Szerencse, hogy megszoktam a legembertelenebb nélkülözést, igen kevéssel megelégszem, de bármilyen részvéttel és szeretettel nyújtják felém, nehezemre esik azt is elfogadni. Mondom, hogy nincs étvágyam, édesanyám kerülget, érti ő az étvágytalanságom okát, azonban segíteni nem tud.

Végre egyik uradalomban munkát kapok, sok munkát, kevés bérrel, de jólesik, hogy egyáltalán dolgozhatok, és van keresetem, amit hazavihetek. Hol vannak már a régi legénykedések?

Eszembe jut, hogyan állítottam néhány évvel ezelőtt Tapolcsányban, nincs nekem szükségem senkinek a segítségére, nem akarok senki cselédje lenni, jó munkás vagyok, erős a karom, megélek a jég hátán is. Hát most itt vagyok a jég hátán, de amit csinálok, azt nem lehet életnek nevezni. Itthon vagyok, mégis idegen minden, ismeretlenek a lehetőségek. Támogatást keresek, hogy bejussak a komáromi fűtőházba, de sikertelenül. Maradok az uradalomban, szorgalmasan dolgozom, hogy biztosítsam a munkahelyemet.

Még meg sem melegedtem otthon és a munkahelyemen, pótsorozásra szóló idézést kapok. Valóban, az a korosztály, amelyiknek tagja vagyok, két másikkal együtt fegyverben van, ebből sorozták Horthy úgynevezett nemzeti hadseregét. Engem is ide fognak vinni?

Kisbéren történik a sorozás, sokunkat alkalmasnak találnak, engem is. De A és B csoportba osztályozzák a besorozott katonákat, és engem a B osztályba raknak. Fegyver nélküli szolgálat, javító-nevelő célzattal. Bevonultatnak, és elkezdem a politikailag megbízhatatlanok fegyvertelen szolgálatát. Ez azon-

ban csak egész rövid ideig tart, még április havában a győri mozgó gyalogezredhez vezényelnek át, és fegyvert is kapok. Fél esztendeig alaposan megmozogtatnak minket. Szolgálunk Pesten, Erzsébetfalván — a mostani Pesterzsébeten —, Balassagyarmaton, Komáromban és végül Győrött. Jó ideig aránylag zaklatásmentes volt az életem. Végeztem a katonai szolgálatot, mint a többi. Egyszer azonban nem tudtam uralkodni az arcomon, és baj lett belőle.

Volt nekünk egy nagyon gőgös főhadnagyunk, aki nem győzte mondani saját hősiességét a kommün leveretésében. Itt ezt csinálta, másutt amazt, mindenütt ő volt az a katonatiszt, aki a legnagyobb cselekedeteket, halált megvető bátorsággal elkövette. Egyszer azután saját hősiességének értékét fokozta le, mert azt találta mondani, hogy „magyar embernek el kellett képednie a nyomorult kommunista patkányok gyávaságán". Ezen én elmosolyodtam, és észrevehette, hogy kevés tisztelet, de annál több gúny van a tekintetemben.

A főhadnagy ordított:

— Mit röhög, maga patkány, maga disznó, maga kommunista? Mondja meg, hogy miért röhög, mert különben lelövöm!

Kirángatta pisztolyát a táskájából és megütött vele.

Felelnem kellett a kérdésére, feleltem:

— Az jutott eszembe, hogy akikkel a főhadnagy úrnak dolga volt a harcaiban, azok nem magyar emberek voltak?

— Maga piszkos patkány, azok nem magyarok voltak, hanem kommunisták!

— Ha gyávák voltak, miért volt szükség ellenük idegen fegyveres erő segítségére?

Ez a vihar mégis elült valahogyan, de a baj nem jár egyedül — és tegyük hozzá a másik közmondást is, a korsóról, amelyik egyszer eltörik.

Másnap sorakozó. A főhadnagy megkérdezi, kinek van géppuskás kiképzése? Senki sem jelentkezik. Kiáltja, hogy akinek van, az magyar emberhez illő módon jelentkezzék. Megint csak nincs jelentkező.

— Írnok, hozza ki a lőlapot az asztalomról!

Átvillan a fejemen, hogy ez talán az én lőlapom, de másé is lehet.

Az írnok hozza a lapot, a főhadnagy megint kiált, most már kezében a lőlappal:

— Akinek géppuskás kiképzése van, magyar emberhez illő módon jelentkezzék!

Nagyon tetszik neki ez a „magyar emberhez illő mód", harsogja, de senki sem szól, én sem.

— Írnok! — kiált. — Ki a lőlap tulajdonosa?

— Dobi István!

Hallom a nevem, no, gondolom, helyben vagyunk, de jámbor módon, egyszerűen kilépek a sorból, jelentkezem:

— Parancs!

A főhadnagy ordít, rázza az orrom alatt a lőlapot, ha félszemmel rápislantok, látom nagyszerű találatok vannak rajta, a század figyel, hogy uramisten, mi lesz. Meg kell várni türelmesen, míg az ember kiordítozza magát csak úgy általánosságban, a patkányokról, a kommunistákról, a bitangokról. Végül értelmesen kérdez és felelni kell:

— Miért nem jelentkezett?

— Nem gondoltam, hogy itt van a lőlapom.

Szinte szikrázik a szeme az indulattól.

— Ha kiképzése van, és ha becsületes magyar ember, jelentkeznie kellett volna!

Megszólal bennem az ördög:

— Féltem, hogy ha jelentkezem, ez a századtól való elhelyezésemet vonja maga után. Én pedig nem akarok innen elmenni. Nagyon szeretek a főhadnagy úr századánál lenni!

Az egész század nevetésben tört ki.

Hiába néztem én a tőlem telhető legártatlanabb tekintettel a főhadnagy képébe, az bizony kihallgatásra rendelt, és másnap reggel fegyelmezetlen magatartás, szemtelen viselkedés az elméleti oktatáson, nem magyar katonához méltó és illő viszony a katonai szolgálathoz és az elöljárókhoz — ennyi mindenféle bűn címén különböző szigorításokkal megterhelt 21 napi magánzárkát kaptam.

Életemben mindig félelemmel és utálattal gondoltam az ilyen rácsmögötti életre, és amennyire csak tudtam, törekedtem elkerülni. Most azonban nem ügyeltem magamra, és viselnem kellett a következményeket. Kiszedtem bakancsaimból a fűző szíjakat, leoldottam a nadrágszíjat, komiszgatyámból előírás szerint kihúztam a madzagot, és elfoglaltam kijelölt zárkámat a győri vadászlaktanyában.

Ellátásom — barátaim jóvoltából — jobb volt, mint odakint. Böjtnapokon még többet adtak enni, mint máskor. Bort és cigarettát annyit hoztak, hogy gondoltam, bár csak a fele jutna odakint a fiúknak. A kemény fekhely miatt eszembe sem jutott volna panaszkodni, kaptam én ehhez olyan szoktatót Sashalmon, Kecskeméten, hogy ez igazán semmiség volt. Mégis igen rossz, majdnem kibírhatatlan volt ez a hely. Minden képzeletet felülmúló tömegben éltek itt a poloskák, és éjjel-nappal gyötörtek, szívták a véremet. A zárkában éjjel mindig, nappal a rendelkezés szerint igen gyakran teljes sötétség volt. Vándoroltak rajtam összevissza, ellepték a testemet, az arcomat, a kezemet, a lábfejemet. Ha ketten volnánk a zárkában, megosztoznának rajtunk, de egyedül vagyok, és nem tudom, mióta koplaltak ezek a férgek, most azután rám vetették magukat kegyetlen vérszomjúsággal. Csupa vér vagyok, ölöm őket, de mintha minden nap többen volnának. Véresre vakarom a testem, főleg a lábfej és a boka körül. Orvoshoz kellene mennem, de barátaim, akik megtalálják a módját, hogy erről tanácskozzanak velem, óvnak ettől a kísérlettől, mert az orvos durva ember, s különösen kíméletlen azokkal szemben, akiket politikailag megbízhatatlanoknak vagy annál is rosszabbaknak tart. S rólam ez a közvélemény az uraink körében. Tanácsolják, inkább még többet egyem, igyam, termeljem a vért, hogy jusson a poloskáknak, de bennem is maradjon.

Vasárnap reggel nyílik az ajtó, a napos hozza a parancsot, a főhadnagy úr rendelte, hogy menjek a századhoz, a laktanya mögött együtt áll a legénység.

A főhadnagy erősen másnaposforma, úgy látszik, átzüllötte

az egész éjszakát, valami rosszul sikerülhetett neki, mert veszettmód ordít, dúl-fúl, kemény szigorral csináltatja a századdal a fegyelmező gyakorlatot.

Libasorban vonultatja maga előtt a századot, billegve áll előttünk. Én megyek a magam helyén, bakancsaim fűzetlenek, mikor eléje érek, én is kivágom a díszlépést, de azt nem fűzetlen bakancsokhoz találták ki, az enyém lerepül a lábamról, épp csak el nem éri a főhadnagyot.

Ordít és visszaparancsolja a patkányt a zárkájába. A patkány még mindig én vagyok.

1921. november 1-én leszerelnek, és hiába teljesítettem fegyveres katonai szolgálatot, még további két hónapig rendőri felügyelet alatt tartanak.

Mikor végre ettől is megszabadulok, 1922. január 1-én, sikerül helyet és alkalmazást kapnom a komáromi fűtőházban. Mintha megérkeztem volna valami olyan helyre, ahol talán megnyugszik az életem.

SZERENCSE?

A fűtőház „kimosó" néven ismert, egészségtelen és piszkos munkahelyén dolgozunk. Huzatos csarnokban, hideg vízzel, mocsokban és a csontig való átfázás örök veszedelmében. Azonban ki gondol itt kényelemre és egészségre, amikor fiatalok vagyunk, s úgy tűnik, hogy a fiatalság meg az egészség örökké tart? Minden megkeresett fillér fontos, és itt magasabb a bérezés, nagyobb a kereseti lehetőség. Munkaruhát adnak, az is nagy segítség. Huszonnégy óra munka után 24 órás szabadnap következik, ezt fel lehet használni arra, hogy másfelé megy az ember, próbál mellékkeresetet találni. Amit csinálunk, nagyobb fizikai erőfeszítést nem kíván, szellemit pedig egyáltalán nem. Jólesik azt gondolni, hogy fáradság nélkül dolgozunk, és mégis megvan a kereset. Csak később jut eszembe, hogy ez az a fajtája a munkának, amibe az ember belebutulhat vagy belebolondulhat.

Tanulgatom az akkori vasutaséletet, a cimborák megtanítanak a fizetés pótolgatására, amit a munkásság akkori kizsákmányolt és elnyomott állapotában, munkában való hajszoltsága, a munkaadóval szemben táplált ellenséges érzései közepette, amiket én is magamban hordozok és állandóan növekedik bennem, egyáltalán nem érzek erkölcstelennek. Mióta kiléptem az iskolából, ahol a tízparancsolat erkölcsére tanítottak, háborúban és békében, munkában és szórakozásban sokféle erkölccsel és erkölcstelenséggel találkoztam. Az élet belém pofozta a felismerést, hogy különböző helyzetekben és különböző társadalmi helyzetű emberekre más és más erkölcsi normák érvényesek. Így aztán most egész rövid idő alatt megbarátkozom ezzel a fűtőházi erkölccsel is, bár imitt-amott helytelennek érzem, amit csinálok vagy elnézek.

Felokosítanak, hogy az ember kiveszi a járandósági szenet, annak most nagy értéke van, s kéz alatt eladja, forgalmi árán alul, de még mindig jól jár vele. Eladja, mert közben állandóan hozzájut tüzelőhöz, és ki volna olyan szamár, hogy ne élne az alkalommal? A fűtőház műhelyében, azt lehet mondani, hogy „nagyban" folyik a bádogtáskák gyártása, még olyan rendelőknek is, akiknek hivatali kötelessége volna a műhely és a bádoglemez készletek ellenőrzése. A táskában elfér az élelem, poharakban még a főtt étel is, amikor munkába megyünk. Hazafelé pedig senki sem nézegette, mi van a skatulyában. Pocsékoljuk az anyagot, amivel dolgozunk, ezt-amazt eladjuk belőle; ólmot, amire a pakolófödeleknél van szükség, petróleumot, amivel világítunk, s kedvünk szerint gazdálkodunk a kenderkóccal, a repceolajjal, a ronggyal. Fogy és eltűnik mindenféle. A kazánokból még a bentrekedt vörösréz támcsavarokat is kiszedjük, jól lehet értékesíteni. Aprócska dolgok voltak ezek külön-külön, de országos méretben sokat jelenthettek.

Az akkori dolgokról, akkori viszonyokról beszélek. Szocialista építkezésünk közben gyökerében megváltozott a munkásság viszonya a munkához. Akkor nem magunknak és magunkért dolgoztunk, mint most, amikor a haszon az egész nép haszna, a kártétellel önmagunknak ártunk.

Visszatérve munkámhoz és munkahelyemhez, el kell mondanom, hogy elégedett vagyok a helyzetemmel és velem is elégedettek, amit különösen a fűtőház főnökhelyettes-mérnöke juttat elég gyakran kifejezésre. Emberséges ember, és elterjed a híre, hogy szocialista. A vélekedés híre eljut hozzá, mosolyog, és nem tiltakozik. Nagy tekintélye van a dolgozók előtt, ezt azonban inkább emberségének, mint világnézetének tulajdonítom. Én olyan szalonszocialistának érzem, Csokonai neve miatt is tisztelem, bár lehet, hogy ezt magyarosítás útján szerezte.

Tudta rólam, hogy a Vörös Hadseregben szolgáltam, és ismerte annak következményeit, fogságomat, internáltságomat, rendőri felügyeletemet — erre soha megjegyzést nem tett. Tudta, hogy a „Népszava" előfizetője vagyok, és megtörtént, hogy bekérette tőlem az újságot, nyilván el is olvasta. A kimosó munka fontosságáról sokat beszélgetett velem, de politikáról soha. Egy alkalommal elmondtam neki nehéz helyzetemet, és azt, hogy egyhónapos aratási szabadság milyen nagy segítség volna számomra. Megértett és a kívánt időben engedélyezte. Az akkoriban szokásos jóléti kedvezményeket is megadatta nekem, alighanem a jó munkámért.

Lesznek, akik a még több keresetért való erőfeszítéseimből talán arra következtetnek, hogy harácsoló, telhetetlen természetű ember voltam. Tévednek. Mezítelen voltam és otthoni nyomorúságunk kényszerített rá. Vékonyka, 163 cm magas sihéder voltam 1916-ban, amikor elvittek katonának. Akkor is csak „vesd le, vedd rá" módon volt alsó- és felsőruhám. Azóta öt esztendő telt el, és 22 éves férfi lett belőlem. Ha mégannyi ruhám lett volna, abból is kinövök. De mondom, egyszál váltásom volt. Édesanyám, ha lehetséges, még szegényebb, mint a háború alatt. Nem is tudom, hogyan és honnan kaparta össze, amit elhozott nekem Sashalomra, majd a kecskeméti táborba, végül Hajmáskérre. Jött ablaktalan, húzatos kocsikban, vagon tetején utazva, jött és hozta a szeretetét, a szavát, s ennivalót, amivel mindig szinte az éhenhalás küszöbéről hozott

vissza. Nem riasztotta vissza a fáradság, nem félt a válogatott gazságoktól, az embertelenségtől, ami az ilyen táborlátogatót útja minden kilométerén végigkísérte a fehérterror szörnyű hónapjaiban. És nem tartotta otthon az egészségi állapota sem. Gyenge, törékeny, beteges asszony volt az édesanyám. Egyszer, valamikor régen vörös port írt neki az orvos köhögés ellen, s ezt évek óta szedte. Az orvos másoknak, rokonoknak és ismerősöknek is vörös port írt. Ezek betegség esetére biztosítottak voltak, nekik nem került pénzbe a vörös por. Jó szívvel küldtek az övékből anyámnak, ő örült a segítségnek, ez nem került pénzbe, és néha úgy érezte, hogy ez a vörös por hatásosabb, jobb, mint a másik volt. Én pedig láttam, hogy neki orvos és orvos kellene, s alighanem másra is szüksége volna, mint a rokonok-barátok vörös porára. Végtelenül tiszteltem és szerettem édesanyámat, de tudtam, hogy valami más módon is viszonoznom kellene már a jóságát és tömérdek áldozatát. Jobb élethez kellene őt segítenem. Ezért is törekedtem több és több keresetre. És most már mintha rám tekintett volna az egek ura. Szépen összeszedegettem magam a fűtőházi keresetből, és szerencsém volt az aratással is.

Dózsa Károlynál, jómódú és aránylag jól gazdálkodó parasztembernél sikerült aratást vállalnom, mégpedig úgy, hogy a gazda velem egykorú fiával társultam, mi voltunk az aratási vállalkozók. Munkaerőmön és aratási eszközeimen kívül nem volt gondom semmire, ők adtak kosztot, jó étkezést, hiszen jómódú parasztemberek bentkosztos aratója lettem, a maguk ellátását adták nekem is.

Dózsa Károly bolondja volt a műtrágyának, ami abban az időben még fogalom volt az ilyen parasztembereknél. Ő nemcsak a búzavetésére, hanem a rozsra is bőven szórt műtrágyát. Sajnos, elég sok volt a rozsvetése, mert abban az időben azt gondolta, hogy a búza nem teremne meg a szőnyi földjein. Hatalmasak voltak a rozsok, szinte félt tőle az ember, ha eléje állt. Akár a nád, olyan volt a szalmája. Az öreg gazda szerint a szalmatöbblet egymagában is megfizeti a műtrágya árát, mert

a szalmából szerves trágya lesz, a jó gazdálkodáshoz ez az első feltétel. Dózsa Károlynak elég nagy állatállománya volt, alájuk jól hasznosította a szalmát, a földjeit pedig rendesen trágyázta. De azt is tudta a gazda, hogy a szalma nem kalász nélkül való, és a sok szerves trágyán, bőséges műtrágyán hizlalt kalászokban mag is bővebben van.

Kint vagyunk hát Dózsa Károly földjén, és az első hajnalon már három órakor megjelent a gazda egyfogatú kocsiján. Nem titkolja, hogy bizalmatlansága hozta ki. Nem hitte, hogy idejében felébredünk. Ismeri a fiát, „olyan álomszuszék, az anyja úristenit, minden reggel fel kell rázni őt!"

— Téged még nem ismerlek — folytatja a bevezetés után. — Ha olyan volnál, mint szegény apád volt, nem lenne semmi baj. De hát ki tudja, mi van benned? Majd meglátjuk.

Még két hajnalon látogatott meg minket, mindig odakint és munkában talált, akkor már megnyugodott. S amikor már megbizonyosodott róla, hogy jól megy a munka, gyönyörködött a gondosan összerakott kepesorokban, a szép tarlóban, amit úgy jellemzett, hogy „sima ez, gyerekek, mint az asztal". Bármilyen fárasztó volt a kézi aratás, magáért a munkáért is gyönyörűsége tudott lenni benne az embernek, s milyen jólesett arra gondolni, hogy egyszer talán a magamfajta szegény is a saját aratásának örülhet... Pedig hej, milyen messzire volt akkor tőlünk ez a lehetőség... De álmodni lehetett róla...

Bármilyen munkánál kárt okoz a hanyagság, az aratásnál és cséplésnél pedig sokszoros lehet a kár. Mikor másoknak dolgoztam, akkor is az volt a felfogásom, kár minden elhullott szemért, jobb, ha a zsákba kerül, kenyér lesz belőle. Mennyivel inkább érezhetik ezt azok a szövetkezeti parasztok, akiket nem az idegen gazda gondossága vagy kapzsisága hajszol, hanem saját érdeküket szolgálják, vagy ártanak annak a jó, vagy rossz munkájukkal.

Itt említek meg még egy munkaműveletet, amire hasonlóan kényes a jól gazdálkodó ember, mint az aratásra. Ez a szőlő metszésének dolga. Itt is azoknak van igazuk, akik igényesek.

Azok végeznek jó munkát, akik nemcsak káromkodni tudnak a tenyerük és derekuk fájdalma miatt, hanem gyönyörködteti is őket a szépen és szakszerűen végzett munkájuk, s jóleső érzés hallgatni azokat, akik megállnak a szőlő végénél, dicsérik a munkát, aminek meglátszik a nyoma, és azt az embert, aki a jó termésért lelkiismeretesen, gondosan és jól dolgozott.

Elvégeztem a Dózsa Károly-féle aratást, minden rendben ment, sikerült megszerezni a kenyérnek valót. Egyébként is gyarapodtam, persze szegényember módján. Már volt tűrhető alsó- és felsőruhám, néha még a zsebemben is fennakadt egy-egy könnyebb szívvel elkölthetőnek gondolt bankó — csak amolyan akkori inflációs bankó, rajta nagy szám, benne kis érték, de az is valami volt. Elértem az életnek azt a színvonalát, ami az ilyen magamfajta proletár számára, aki mindenütt szívesen vállalt munkát, abban a gőgös földesúri rendszerben egyáltalán elérhető volt. Nekirugaszkodtam az életnek, hogy no, tudom-e valamire vinni, és néha még olyan gondolataim is támadtak, hogy szerencsém van.

Csak úgy menetközben, még a szomszédok is alig vették észre — megházasodtam.

HÁZASSÁG

Gyerek volt az én későbbi feleségem, mikor összebarátkoztunk, és mind a ketten gyerekek, mikor először megfordult a fejünkben, hogy párok lehetnénk. Édesanyám is nagyon megszerette Erzsikét, a katonasághoz nekem írt leveleiben mindig megemlékezett róla, szeretettel és elismerő módon. Anyámnak jólesett, hogy a kislány időnként meglátogatja, ha arra vezet az útja, s olykor még felőlem is kérdez. Ezekről a látogatásokról és beszélgetésekről hírt kapok, s későbbi reményeimre gondolva csak akkor kezdem ellenkezés lehetőségét sejteni, amikor anyám arról példálózik, hogy nem szeretné, ha majdani menye katolikus vallású lenne, és erről, meg amarról a lányról is ír, akiket kálvinistának tud vagy gondol, azokra próbálja terelni a figyelmet. Aztán alighanem leesett a nagy kő édes-

anyám szívéről, amikor kitudakolta és tudomásul vette, hogy ilyen akadály közöttünk nem volna. Aki falun élt, az tudja, hogy régen az egyszerű emberek gondolkozásában a „vegyes" házasság majdnem maga a pokol, de ha az nem, akkor legalábbis tilalomfa volt a mennyország felé vezető országúton.

Hazatérésem után a faluban meglehetősen társtalannak, politikai helyzetem miatt bizonyos értelemben elszigeteltnek éreztem magamat, s végtelenül jólesett, hogy volt egy kedves, szép leány, aki szeretettel és nem is titkolt őszinte vonzódással fogadott. Látnom kellett, hogy várt reám, és boldog volt, ha fiatalsága minden örömét megoszthatta velem. Szerettük egymást nyíltan és titkon, talán azt is lehetett volna mondani, a fiatalok felelőtlenségével, de aki meg tudja érteni, mennyi szerencsétlenség volt mögöttem, mennyi gond a vállaimon, nem fog elítélni érte, hogy mi ketten egymás szeretetében kerestük és megtaláltuk az örömet, ami nélkül a szegények élete is elképzelhetetlen.

Mikor tudattuk a két családdal, hogy házasságot akarunk kötni, feleségem családjánál nem találkoztunk nagy örömmel, édesanyám pedig olyan feltételeket emlegetett, hogy azok roszszabbak voltak a nyílt ellenkezésnél. Elmondom először az ő kívánságát. Össze akarta telepíteni az egész családot maga köré, abba az egyszobás kis lakásba, ahol már eddig is két család élt, nem is rövid idő óta emberhez méltatlan állapotok között, és már eddig is sok keserűséget okozott nekem. Anyám úgy okoskodott, hogy ha mi hazaköltözünk, sógorom előbb-utóbb kénytelen lesz lakás után nézni, ő pedig akkor eléri életének most már egyetlen vágyát: velünk, az én családommal fogja leélni még hátralevő éveit. Arra dehogyis gondolt, hogy sógoromék apró gyerekeik miatt nem tudnak lakáshoz jutni. Édesanyámnak nagy fegyver volt a kezében, vagy legalább ő nagy fegyvernek érezte. Az akkori törvények szerint kiskorú voltam, és az ő írásbeli hozzájárulása nélkül nem köthettem házasságot.

Feleségem családjánál más volt a helyzet. Ebben az anyagilag nálunk jobb helyzetben levő, végeredményben azonban

ugyancsak szegény nyolctagú családban eddig senki sem gondolt arra, hogy a nagylány akárcsak három esztendőn belül is férjhez fog menni. Elképzelhetetlennek tartották, hogy gyerekük ne a falusi hagyományunknak megfelelő módon előkészítve, kistafírozva menjen férjhez. Erzsike édesanyja talán más okból is ellenezte a házasságunkat, de erről majd később beszélek.

Itt is, amott is nehézségekkel, ellenkezéssel találkoztunk. Nem mondom, hogy én ne tudtam volna elismeréssel adózni azoknak a férfiaknak, akik akár 30—35-ik évükig várakoztak a házasság szent cselekedetének végrehajtására, de az ember másnak adja az ilyen tanácsokat, közben ő maga ellenkezés nélkül követi a benne feltámadt vágyakat és érzelmeket. A mi életünkben elérkezett a házasságra lépés ideje, és szándékunkat mindenképpen végre akartuk hajtani.

Végül édesanyám felhagyott az éjjel-nappal való siránkozással, mert megígértem neki, hogy ha a sógoromnak sikerül lakást szereznie, mi majd hozzá költözünk. Közben-közben azonban eszébe jutott, hátha meggondolom a dolgot, újabb és újabb ígéretekért zsarolt, megfenyegetett, hogy különben nem írja alá a szülői beleegyezést. Mi mást tehettem volna, megbeszéltem nagybátyámmal, és aláírtam én magam az anyám nevét arra a beleegyezésre... Aláírtam, mert tudtam, fenyegetőzésének nincs más belső tartalma, mint a félelem, hogy elveszíthet.

Most pedig beszélek a feleségem családjáról. Édesapja bácskai szegényparasztok gyereke volt, Budapesten katonáskodott, ott ismerkedett meg mostani feleségével, aki szőnyi leány volt, és házasságkötés után a mi falunkban telepedtek le. Amolyan falusi borbély, a szakmát sohasem tanulta, a katonaságnál beleszokott. Jól csinálta, és falunkban még az ipar gyakorlásához szükséges engedélyt is megszerezte. Nagyon szorgalmas, igen gondos családapa. Borbélymesterségével hetenként két napon foglalkozik, szombat—vasárnap. Szombaton már hajnalban indul a gazdálkodó kuncsaftjaihoz, estig őket teszi tisztába egy hétre, és ezért tőlük jelentős mennyiségű kenyérgabona és ta-

karmány konvenciót kap a gazdasági év végén. Szombaton este már otthon dolgozik; csinálja a munkát éjfélig, de akár éjfél után is, ha van vendég. Vasárnap megint hajnalban kel, és délután egy órakor, kettőkor ér haza. Előbb a komáromi fatelepen dolgozott heti öt napot, később megvált ettől a munkahelyétől, és a mezőgazdálkodás területén foglalatoskodott, ügyesen, tehetségesen. Kétszobás lakásban éltek, a porta után elég nagy kerttel, a ház táján elég sok baromfit, köztük víziszárnyasokat is neveltek. Sertéseik voltak, később tehenet is tartottak. Az 1922-ben végrehajtott Nagyatádi-féle földreform során 3 magyar hold földet kaptak.

Felesége harcos asszony — engem minden időben inkább megtűrt, semhogy szívelt volna. Böske lánya elmondta nekem, hogy anyjának, Villám Erzsébetnek leány korában egyszer régen, hosszú ideig udvarolt egy Dobi, az én apai ágról való nagybátyám, s ahelyett, hogy elvette volna — s most az én Böském nem lehetne a feleségem, mert Dobi-lány és egészen közeli rokon volna —, nos, ez a Dobi hűtlenül elhagyta Villám Erzsébetet, aki feleségem szerint ebbe a csalódásába sehogy sem tud beletörődni. Hát ez volna a baj közöttünk, de ettől persze lehetett egyéb is. Hiszen utóvégre is az én anyósom az állítólag soha el nem múló szerelmi csalódása mellett hat szép gyereket szült az urának, az én későbbi apósomnak. Feleségemnek négy fiú és egy leánytestvére volt. Két fiú szakmát tanult, az egyik mozdonyfűtő, tehát vasutas volt, a negyedik napszámozott. Feleségemnél néhány évvel fiatalabb volt a másik leánygyerek. Mi megállapodtunk, és édesanyám nehezen beletörődött, hogy a házasságkötés után a feleségem családjánál lesz a mi új otthonunk.

Az anyakönyvvezetőnél szokatlan és furcsa dolog történt velünk. Két tanúnkkal — éltes parasztemberekkel, nagybátyáinkkal — napra és órára pontosan megjelentünk a hivatalban, ahogyan előbb magával az anyakönyvvezetővel megállapodtam. Más elfoglaltságára hivatkozott, és nem akarta elvégezni a házasságkötéssel járó dolgát. Tanúink hiába kérlelik,

hajthatatlan. Kérdezem tőlük, miért nem voltak erélyesek, mondják, hogy nem mernek kezdeni vele, állandóan a kommunizmust emlegeti. Értem, honnan fúj a szél, várunk, jönnekmennek az emberek a községházán, hallják, hogy mi történt, ógnak-mógnak, hangosan felháborodni senki sem mer, de halvány nyomát érezni annak, hogy az anyakönyvvezetőt, aki különben durva, a szegény nép iránt rosszindulatú ember hírében áll, ezért a cselekedetéért elítélik.

A tanúk mondogatják maguknak és nekem is, hogy talán jöjjünk el holnap vagy holnapután, de valóban, ki hallott már ilyesmit? Én azt mondom, hogy ha ma nem lesz meg az esketés, akkor nem lesz se holnap, se holnapután, dühös vagyok, és mellettem az az ijedt szegény gyerek úgy remeg félelmében és kétségbeesésében, hogy attól félek, valami baja lehet.

— Gyalázatos ember az! — mondja mellettünk valaki bátrabban, és én feléje fordulok.

— Elsősorban az a rendszer gyalázatos, amelyik megtűri, hogy ilyen emberek üljenek a hivatalban!

No, erre megijed az ember, dehogy akar ő belekötni a rendszerbe, ő ennek a rendszernek igenis százszázalékos híve, mire én gratulálok neki, és most már inkább rám haragszik, mint a jegyzőre.

A tanúk ellenkeznek, én azonban mégis bemegyek az anyakönyvvezető hivatalába, ahol most a jegyző úr adóügyi tennivalóival foglalkozik, nagyon vidáman. Szemtelen a szava és a keze járása is; rengeteg asszony van körülötte, valami vagyonváltság befizetésről alkudozik velük, ide szól, amoda nyúl, nagyokat röhög, én meg csodálkozom, hogy ennyi asszony közül egy se akad, aki a tapogató mancsára vágna. Úgy látszik, a jegyző úr valamit átmentett a háborúból ebbe a Horthy-békébe a régi tempókból, amivel a katonák feleségeit gyötörték az ilyen kisistenek — az adófizető asszonyok pedig még nem tudtak megszabadulni a régi félelmeiktől.

Lefojtom az indulatom és a hangomat, elcsendesül mindenki, mikor magyarázatot kérek a jegyzőtől, miért nem akar minket összeadni. Az asszonyok még a lélegzetüket is visszafogják.

A jegyző türelmetlenül legyint a kezével, én meg feljebb emelem a hangom, és most már nem kérek, hanem követelek magyarázatot.

— Követel?

Mondom, hogy igen, és erre mintha magába csuklott volna ez a gőgös úriember. Szinte hebegve magyarázgatja, hogy itt ez a sok asszony, azokat nem küldheti el, sok a dolga és igenis elfoglalt...

Az asszonyoknak kedves módon egyszerre megjött a szavuk, kiáltozni kezdtek, ők türelemmel várnak, végezze csak a jegyző az esketést.

Így azután nem tudott mást tenni, mint hogy átvonult az esketési szertartások megszokott színhelyére. Mogorva pofával végezte a dolgát, csak akkor derült fel, amikor elkészült, és barátságosan kezet nyújtott, ahogyan az már elő van írva.

Én pedig minden tisztelet nélkül, semmibe véve a hagyományokat, hátat fordítottam neki. Ahhoz se volt kedvem, hogy jó napot mondjak, mikor behúztam az ajtót magunk mögött.

Évek múltán elég sok dolgom akadt a községházán, nem a magam ügye-bajával, inkább a másokéval, s az lett volna természetes, hogy lépten-nyomon összekerülök ezzel a jegyzővel, aki amolyan minden lében kanál ember volt, abba is gyakran beleütötte az orrát, ami szorosan véve nem tartozott rá. Velem akkor is kerülte a találkozást, amikor ezzel a hivatali körét sértette, arról persze még kevésbé lehetett szó, hogy egymással vitába keveredjünk. Én őriztem magamban az emlékét az esküvőm napjáról, s alighanem ő is őrizte az enyémet.

Apósomék lakásán a hátulsó szoba a mienk, rajtunk kívül a család egyik legényfiának a szálláshelye. Egy év korkülönbség van közöttünk az ő javára, ezt szívesen éreztetné velem, de van is hozzá bátorsága, nincs is. Pislog és hallgat, látom, hogy nincs elragadtatva a sógorától. Talán azért, mert hörcsögtermészete miatt gyerekkorunkban sokszor verekedtünk, és én majdnem mindig földhöz teremtettem. Most azzal törleszt, hogy

embertelen módon horkol, én fel nem ébreszteném, de jó lélekkel vagyok iránta, néha kérem a feleségemet, szólítsa, nehogy belepusztuljon a vaderejű horkolásába. Egyszóval nem nagy a barátság közöttünk . . .

Azt hiszem, valaki figyelmeztette a feleségemet a szegénységünkre, mert egyszer afelett morfondíroz, milyen kár, hogy nekünk tulajdonképpen semmink sincs.

Én magamat és a hozzám hasonlókat nincstelennek éreztem, azonban szegénynek soha. Idézgettem a szólásmondást, hogy szegény az, akinek keze-lába nincs, vagy gondolkozásában fogyatékos — én a munkában mindig meg fogom állni a helyem, csak egészségem legyen, akkor aggodalomra nincs okunk.

Megnyugszik a gyerek, én azonban meglehetősen idegennek érzem magam a családban. Ő valahogyan közöttünk lebeg, ahogy ez már lenni szokott a régi család és az új házastársak között. Jólesett volna, ha tapasztalom, hogy feleségem észreveszi nehéz helyzetemet, és próbál valamit segíteni a családjába való beilleszkedéshez, de erre nem kerül sor.

Ha mindnyájan együtt vagyunk, zsúfoltan ülünk étkezés idején a nem túlságosan dúsan megterített asztal mellett, és ebben az állapotban sokszor el lehetne mondani rólam: „Szemérmes koldusnak üresen marad a tarisznyája." Bosszankodom, magamat szidom emiatt, mást ugyan miért szidnék. Szerény vagyok, senki sem törődik velem. Ha szerénytelen volnék, valószínűleg azt se vennék másként. Sokat gondolkozom, miért olyan nehéz a megszokás. Hiszen békében és háborúban annyi helyen jártam, olyan változatos körülmények között, hogy meg kellett tanulnom az emberekkel való együttélést, legyenek azok hozzám közelállók vagy vadidegenek, jóindulatúak vagy barátságtalanok. Itt pedig nem találom a helyem, nem is bánnám, ha valaki leülne velem, megmagyarázná nekem, hogy ide engem senki sem várt, én ide betolakodtam. De ilyet senki sem mond — elmondom én magamnak.

A család Gyuri nevű tagja igen jó barátom, gyerekkorától fogva alig tudott élni nélkülem. Volt idő, amikor katonáéknál egy századnál szolgáltunk, és ő el nem tudott maradni tőlem.

Ügyelt rám, hogy idegen leányra rá ne nézzek, azzal meg ne sértsem az ő Böske testvére iránt kötelező hűségemet. Mikor hirtelenében összeházasodtunk, az már nem tetszett neki, elmagyarázta, hogy a házasságot milyen gondosan kell előkészíteni, s ő ezt fogja cselekedni, amikor elérkezik az ideje. Még a testvérét is megbántotta a megjegyzésével, az sírt miatta.

Ami pedig Villám Erzsébet régi szerelmét illeti, arról azt mondta Gyuri barátom, anyja hetedíziglen tud haragot tartani, de azért az ő véleménye szerint ott kell keresni az ellentét gyökerét, hogy a családot meg sem kérdezve, a magunk feje után mentünk, apósomat-anyósomat kész helyzet elé állítottuk a házasságunkkal.

Ajánlottam neki, hogy a feleségemet ne próbálja még egyszer megbántani, különben pedig azt mondom, ha egyszer ő alapos előkészítés, és a házasságnak a családdal való gondos megbeszélése után feleségül vesz valakit, ne közösködjék senkivel, még az anyósával sem. A megbántottság és a helyét nehezen találó ember keserűsége mondatta ezt velem.

Egy éven belül, a mi Gyurkánk, apja-anyja és felesége családjának megkérdezése nélkül házasember lett — akárcsak én.

A család legidősebb tagja, szintén legényember, mozdonyfűtő. Komoly ember, jó fiúhoz illő módon becsüli szüleit és testvéreit, csak talán a feleségem javára tesz valami kevés különbséget. Idősebb nálam, de évek óta érezteti a rokonszenvét, és ez jólesik nekem, mert tudom róla, hogy faluszerte tisztelik, a munkahelyén megbecsülik. Mikor hozzájuk kezdtem járni, hamarosan észrevette, hogy nem borotválkozás végett nyitom ki olyan gyakran a lakásuk ajtaját. Hirtelen elhatározott házasságunk neki sem tetszett, erről ő is megjegyzést tett, de különben barátsággal fogadott az otthonukban.

Alapjában véve, ezek a gyerekek, apósommal együtt, kedvesek hozzám és tisztelettudók. Személyemben nem bántott meg soha egyik sem. Tudtak elismeréssel lenni, ha annak okát látták, és szívesen voltak a társaságomban, ha erre mód nyílt. Még arra is kísérleteket tettek, hogy feloldják bennem a helyzetem miatt érzett idegenkedést, keserűséget.

Látom, hogy anyósom néha törekszik nekem szépet és jót mondani, de én bizalmatlan vagyok, erőltetettnek érzem, amit csinál, és csak akkor tudok jó képet vágni hozzá, ha erre külön elhatároztam magam. Kettőnk között rossz értelemben vett szóváltás, pörlekedés sohasem volt. De ha a család valamelyik más tagjával vitatkoztam, és úgy látszott, hogy legyőzöm vagy meggyőzöm a fiúkat, akkor bizony sokszor kiborult nyugalmából a mama. Ezt persze csak ellenszenve válthatta ki belőle, mert legtöbb esetben úgy volt igaz, ahogyan Gyuri mondta:

— Mutter, Mutter! Maga ne szóljon, maga nem érti ezt!

Ez persze olaj volt a tűzre.

Sokszor éreztem, hogy valami módon meg kellene tréfálni az anyósomat, neki-nekiduráltam magam, de végül mindig visszakoztam. A tréfát semmiféle formában nem értette, és ha rossz kedve volt, egyetlen nézésében több bántás tudott lenni, mint bármelyik beretvanyelvű asszony nyelvelésében. Sokszor gondoltam, meg kéne mondani neki, hogy nagybátyámat alighanem ilyenfajta nézésével riasztotta el magától, de annyi bátorságot sohasem tudtam összegyűjteni, hogy a gondolatot szó követte volna, és ez valószínűleg helyes volt.

Sok keserűséget okozott nekem ez az állapot. Hiányzott akkor az élettapasztalatom, hogy túltegyem magam a nehézségeken, s még nem tudtam: amíg világ a világ, és emberek az emberek, az öregek és a fiatalok, egyik és másik nemzedék között, mindig lesznek súrlódások, értetlenségek. Sok jó szándék kell ezeknek az elsimításához. Most már tudom, nem kellett volna nekem sem mindent szó szerint venni, mellre szívni, amit az anyósom mondott. Tréfálkozással, kedélyességgel többre lehet menni az öregebbeknél, mint éles beszéddel. Ha én nem is voltam ilyen okos annak idején, most jó szívvel tudom ajánlani ezt a magatartást a mai vőknek és menyeknek, a mai fiataloknak.

Aránylag tűrhetően gyarapodtunk. Nekem is, feleségemnek is vettünk rendes ruházatot, a gyerekholmi is együtt lesz, — ha jön a gyerek. Arattam és öltünk is, nem éppen kicsiny ma-

lackákat: kenyerünk van újig, zsírunk és disznóhúsunk tavaszig. Ha lakást tudnánk szerezni, nyugodtan elköltözhetnénk feleségem családjától, és úgy látom, hogy a lakás berendezése sem volna megoldhatatlan kérdés számunkra. De lakás nincs, és maradunk tovább anyósoméknál, mindig úgy érzem, hogy kegyelemkenyéren, pedig ez nem igaz. Sok mindenfélének kellene történnie, hogy ez az érzés megszűnjék bennem. De ilyen dolgok nem történnek. Inkább az ellenkezője.

Édesanyámhoz vasárnaponként hazamegyek. Nem megyünk, hanem megyek.

Sirat szegény — ezt, amazt mondja, amit éppen ki tud gondolni a bánatomról, és hiába bizonykodom neki, ő csak sírja a magáét, nem vagyok én rendben, nem lehet jó az életem.

Siratja, hogy nincs velem a feleségem, miért nem jöttünk együtt. Csakugyan, miért nem jöttünk együtt? Hát az a fiatalasszony nem kíváncsi rá? Én egy darabig nem veszem komolyan ezt a panaszt, azután már nagyon egyetértek vele. Mi az oka, mi lehet az oka, hogy Böske azelőtt oly gyakran benyitott hozzá, most pedig kerüli őt? Mári testvérem megtoldja a szót, kenyeket mond, őt erre különösebben biztatni nem kell. Nekem rosszul esik, amit mondanak, azonban megfelelni rá nehéz. Kérem, ne vegyék rossznéven a feleségemtől, de ez nem sokat segít. Mikor hazatérek, a feleségem hallgatja a szemrehányásaimat, de nem változtat a magatartásán édesanyám irányában. Könnyű megállapítani, hogy anyósom állította őt szembe az anyámmal. Annyira, hogy imitt-amott már annak a kívánságnak is hangot ad a fiatalasszony, jó volna, ha én se járnék annyiszor anyámhoz.

Magyarázom, hogy helytelen, kegyetlen és embertelen, amit csinálnak, kérdezem, jólesik-e majd nekik, ha egyszer lakásunk lesz, s onnan feleségem egyedül fog hazajárni a szüleihez. De hiába minden, a családban anyósomé az utolsó szó, amit ő akar, az szentírás. Marad minden a régiben, még rosszabbodik inkább, és nekem végtelenül rosszul esik, hogy feleségem annyira távol kerül az édesanyámtól, akit én nagyon szeretek.

Közben múlnak a hetek-hónapok. Feleségem időnként mutat ezt, amazt, amivel gyarapodtunk, és hagyja, hogy én azt gondoljam, anyjától származik ez a sok szép és jó holmi. Persze a stafírung, gondolom, darabonként érkezik meg, ha már annyira hirtelen rátörtünk a családra a házassági elhatározásunkkal, s nem volt idő a kelengyét a férjhez adó család helyzetének megfelelően idejében kiállítani. Azonban feleségem sohasem tudott hazudni, a szavába, a mozdulataiba bele-belecsúszik valami, ami bennem gyanút kelt. Azután a gyanúm igazolódik.

Amilyen mértékben szorgalmaskodom és túlhajtom magam a munkában, feleségem annyira gondos, takarékos, és minden fillért a helyére tesz. Mindkettőnk öröme, hogy össze tudunk gyűjteni egy kis pénzt, hiszen a mi életünkben sohasem lehet tudni, mikor lesz rá szükség, no meg útban van a gyerek, azzal is sok, előre nem látható kiadás jár. Tapasztalva, hogy a fiatalasszony olyan mestere a magamfajta munkásember keresete beosztásának, nyugodtan rábízom a dolgot, a gazdálkodást, biztosan tudom, hogy ott a legjobb kezekben van. Így volt ez nálunk, és 23 esztendős munkáséletem alatt végig így is maradt.

Észreveszem, hogy amint jön valami új holmi a háztartásba — „anyósom vásárolta", kellene gondolnom —, hiányzik a pénzecskénkből. S ahogyan szaporodnak rossz tapasztalataim, gyűlik életemben a kín és a jaj, örömvárásomra üröm csöppen az életembe, akarva nem akarva kipattan bennem a türelmetlenség, tapintatlanul megbántom szegény feleségemet. De azután számot vetünk a helyzetünkkel, s bár nehezebb napokra összegyűjtött pénzünk nagyobbik fele már hiányzik, mikor a számvetésre sor kerül, mondom, hogy legyen tréfa az egész, ne csináljunk felesleges gondokat magunknak, hiszen — mind a ketten nagyot nevetünk rajta — „idestova gazdag emberek leszünk". Az a tapasztalatunk, hogy elboldogulunk mi a magunk fonyásából. Megegyezünk benne, végtelen jó érzés lesz, ha bebizonyosodik majd, hogy a magunk gondoskodásából, szorgalmából, két kezünk munkájából lassan-lassan meglesz minde-

nünk, amire ilyenfajta emberek háza táján szükség van, mint aminők mi vagyunk . . .

Így azután a feleségem tovább vásárolgatja a stafírungját, de erről ő is gondolhat magában valamit, gondolok én is, és a rossz érzéseinket magunkban hordozzuk.

FÖLDET KAPOK BRIGÉCIÓBAN

A fűtőház légköre sajnálatos módon megváltozik. Csokonai főmérnököt elhelyezik Komáromból, és aki helyére lép, az „keresztény és nemzeti", olyan értelemben, ahogyan azt Horthyék nálunk meghonosították. Reakciós ember a velejéig, mindenfelé vörösöket keres, hogy legyen oka a tombolásra, a politizálásra a maga módján. Rám könnyen rám bukkan, és nehezen van előtte maradásom. Munkám miatt nem lehet kifogás, arrról nem is esik szó, azonban hallom, hogy gyakran emlegetik a múltamat, a megbízhatatlanságomat.

Leichner úr maga elé rendel, és megkérdezi, amit úgyis tud mindenki: igaz-e, hogy a fűtőházba járatom a „Népszavá"-t. Persze, hogy igaz.

— Vasutas akar maradni, vagy kitart a „Népszava" mellett? — kérdezi.

Válaszolok szelíden, hogy ami azt illeti, otthon is olvashatom én a „Népszavá"-t.

— Másról van szó! — vág a szavamba.

— Ha jól értem, akkor arról, hogy ne beszéljek szocializmusról a vasút területén.

— Másutt sem, fiatalember, ha nálunk meg akar honosodni!

Látom, komolyra fordul a dolog, mondom neki, hogy tőlem telhetően lelkiismeretes munkát végzek, egyebet ne kívánjanak tőlem. Ha nem vagyok jó így, ahogyan vagyok, bocsásson el. Mielőtt azonban ezt tenné, kérem, tegye lehetővé, hogy a fűtőház főnökével beszélhessek.

A főnök azt mondja, ő is jónak látja távozásomat. Mikor munkámra hivatkozom, s kérem, erről tájékozódjék Csokonai

főmérnöknél, azt feleli, hogy neki ilyen tájékoztatásra nincs szüksége. Jól ismer. Aztán felemeli a hangját, nehogy félreértés maradjon bennem ismeretei természete dolgában:

— Leichner úr tájékoztatott engem, és ez nekem elég. Végeztem.

Beszélgetésünk ideje alatt nem vette fel a szemét az íróasztaláról, az isten világáért szemembe nem nézett. Köszönés nélkül hagytam el a szobáját.

Leichnert a folyosón találtam, tudta, hogy mire vár, és igen nagy megelégedés sugárzott az arcáról.

— Őszintén sajnáljuk magát, de saját boldogulása ellen cselekszik, amikor ragaszkodik politikai nézeteihez — szólt. — Tudunk róla, hogy megházasodott. Sokszoros oka lett volna, hogy idejében meggondolja, mit csinál, hogyan viselkedik. Mihez fog most kezdeni?

— Hogy mihez kezdek, Leichner úr, azt nem tudom. De azt tudom, hogy semmi olyant nem tettem, ami elbocsátásom oka lehetne. Egyetlen eset sem történt, amikor azt mondhatták volna, hogy nem férek a bőrömbe. Politikai vitákat nem provokáltam. Ha politikai kérdések felvetődtek, azok elől nem tértem ki, de még rendőri felügyeletem alatt sem csináltam semmi olyat, amiért velem szemben fel tudtak volna lépni, s ami indokolhatná az elbocsátásomat.

Ezt ő megcáfolni nem tudta, meg sem kísérelte.

Megmondtam, sajnálom itthagyni a munkahelyemet, de egyebet nem tehetek, mennem kell, miután kiderült, hogy kifogástalan, rendes munkám nem elegendő nekik — olyasmit is kívánnak tőlem, amit az én felfogásom szerint senkitől sem követelhetnek. Le kellene mondani dolgokról, melyekről lemondani nem tudok és nem akarok. Félek, hogy munkanélküli leszek épp akkor, amikor nemcsak házasságom, hanem útban levő gyermekünk sorsa is nagy felelősség számomra.

Keserűséggel és szégyenkezve hagytam el a vasutat. A becsületes munkásember szégyenkezése támadt fel bennem, hogy nem tudom megkeresni a család kenyerét, s a feleségem családjában kevesen fogják megérteni a bűntelenségemet, talán

senki sem akad majd, aki ne bennem, hanem a gazságokkal, embertelenséggel, aljassággal teli tőkés rendszerben látná meg a felelősséget az én dolgomért. Ilyen gondolatokkal mentem haza, és útközben sokszor meg-megállva vizsgálódtam magamban, hátha tévedtem, mégis elkövettem valami bűnt, amit kerülnöm kellett volna, de ilyesmit találni nem tudtam.

Törtem a fejem, hogyan mondom meg otthon, mi történt velem, és mit cselekszik majd a feleségem.

Csodálatosan jó érzés volt, mikor tapasztaltam, hogy az egész család velem együtt érez, s ha talán nem is érti hiánytalanul a gondolataimat, azokat most elfogadja bírálat nélkül. Senki a világért ki nem ejtené száján a kérdést, mi lesz velem és velünk holnap meg holnapután. Csupa tapintat és szeretet mindenki, még az anyósom éles nézése is megszelídülni látszik, amikor rám tekint. A bajban együtt voltunk, és a feleségem találta meg az alkalmas szót, amit mindenki elfogadott, egyik ezt, másik amazt tette hozzá, és felderültek az arcok: tulajdonképpen elégedettek lehetünk.

— Olyan piszkos, egészségtelen volt az a munkahely, nem keseregni, hanem örülni kell, hogy megszabadultál tőle... — mondta a feleségem.

Azután hozta összekuporgatott pénzecskénket, sorolta, menynyi terményünk van, nem kell attól félnünk, hogy holnap vagy akár egy hónap múlva nem lesz kenyerünk. S ennek végtelenül örvendezett az egész család, bizonygatták, hogy hamarosan rendbejön majd minden... Ez a beszélgetésünk akkor sok mindent elfeledtetett, ami addigi együttélésünkben kedvetlenítő volt.

Abban az időben történt, hogy két magyar hold földet kaptam.

A mi falunkban semmit sem tudtak az emberek Károlyi Mihályék, Búza Barnáék 1918-as földosztó szándékáról, arról pedig nem mertek beszélni, hogy 1919-ben olyasmi indult meg a proletárforradalommal, aminek az elnyomó nagybirtok-rendszer teljes felszámolása lett volna egyik legfontosabb következménye a mezőgazdaságban, a falusi életben. Most Nagyatádi

Szabó István földreformjának híre okozott izgalmakat, és váltott ki az emberekből vérmes reményeket. Majdnem olyan büszkék voltak erre a földreformra a nagyatádisták, mint amilyen örömet okozott a nagybirtokosok körében, akik számára most megnyílt az alkalom, hogy legrosszabb földjeik átadása ellenében ne csak megváltási árat, hanem még köszönetet és dicséretet is kapjanak.

Nagyatádi ügyelt rá, hogy csak így és csak ennyire nyúljanak hozzá a nagybirtokhoz, s az is az ő osztályérdekeinek és korszerű „keresztény-nemzeti" gondolkozásának megfelelően történt. A szegényparasztok és a teljesen nincstelen agrárproletárok csak olyan mértékben részesedhettek az áldásban, hogy abból sovány kenyér is csak szűkösen születhetett. Gyenge minőségűek és a falvaktól távol feküdtek a kiosztott földek, nehéz a megközelítésük, a művelés és a róla való betakarítás súlyos igaerő és fuvarozási terhet jelentett minden szegényparaszt számára, másfelől lehetőségeket a nagygazdáknak, akik az igát, a fuvart pénzért és napszolgálatért drágán mérték.

Nálunk, a földreformnak és Nagyatádi Szabó Istvánnak leglelkesebb híve Szijj Bálint nagyigmándi parasztember volt: a falu legmódosabb gazdáinak egyike, olyan akkoriban divatos vitézkötéses, magyarkodó magyar, 1920-tól több cikluson át nemzetgyűlési, országgyűlési képviselő. Évek múltán felsőházi tag, az 1930-ban megalakult Független Kisgazda Párt elnöke, akivel azután holtáig sokszor volt találkozásom, s ültem vele különböző pártértekezleteken, országos nagyválasztmányban, egyebütt — mind a ketten tudtuk egymásról, hogy politikai törekvéseinket nemigen lehetne közös nevezőre hozni, hát meg sem próbáltuk.

Frontszolgálat volt a Nagyatádi-féle földhözjuttatás feltétele — ezt Károly-csapatkereszttel kellett igazolni. A világháború egyéb keresztjei mellett, amelyeket olyan nehezen viseltem, ezzel a szerény kereszttel engem is felruháztak, s mikor jelentkeztem földért, két kisholdat kaptam, amit valamikor egyenként hét, összesen 14 aranykoronára értékeltek a földkóstolók, annál többet nem is ért, de föld volt. Törekedtem aztán termelni

rajta mindent, amit lehetett: búzát, kukoricát, közte babot és tököt. Krumplit és zöldségfélét olyan helyen, ahol efféle megteremhetett. A kapálást, egyéb munkát kora hajnalban, késő este és vasárnap végezte az ember, mert emiatt munkából napot szalajtani nem szabad. A fáradság nem számított, valami látszatja még akkor is volt, ha évről évre kopott a föld termőereje, hiszen rendes szerves trágyázásra a magunkfajta embernek nem volt módja.

Bevezetőben már említettem a falum római korból való dicsőségét.

Határunknak azon a táján lettem földbirtokos, ahol Brigéció aludná örök álmát, ha békén hagynák a régészek és szőnyi önkéntes kutatói a régi világ remélt, de nehezen megtalálható kincseinek.

Alighogy tulajdonba léptem, előszedtem édesapám rozsdás, derékban forrasztott öreg kőkereső fúróját, és indultam vele én is kincset keresni. Bizony megizzasztott a munka, sokáig hiába fúrtam erre és arra. Mikor már majdnem végképp beleuntam, elakadt a fúróm, kőre bukkantam, nem is kicsiny területen.

Kiástam a földet s eltakarítottam. Ami első pillantásra érdemlegesnek látszott, mintegy tizenöt köbméter kő volt, fundamentumnak kiválóan alkalmas, és azonmód elhatároztam, hogy felépítendő házamnak ez lesz az alapja — áldja meg érte az egek ura a rómaiakat, akik ide hozták, ki tudná megmondani, milyen messziről. Jó minőségű, értékes kő volt.

Azonkívül találtam főző- és vizesedényeket, serpenyőket, s bár sok kárt tettem bennük a furkálás izgalmában, végül majdnem egy havi keresetnek megfelelő pénzt kaptam értük.

Kutattam tovább is, de ezután már teljesen eredménytelenül. De amit találtam, azt szomszédaim irigyelve szemlélték, hogy nekem milyen szerencsém van, nekik pedig nincs.

Most éppen kukorica alá szánt nekem egyik középparaszt barátom, ő is nekibuzdult a régiségkutatásnak, áll az ekéje, ösztökével túrja és szórja a földet, s mikor észreveszi, hogy figyelem, kiabál:

— Gyere segíteni, koporsót találtam, eltörte az ekém vasát! Feles, ami benne van . . ? — kérdi.

Kénytelen vagyok komolyan venni, amit mond, megegyezünk, hogy felesben osztozunk a leleten, én szaladok alkalmas szerszámért, hogy minél gyorsabban feltárjuk a kincset.

Ám hamarosan csökkennek, végül teljesen elhervadnak reményeink, mert akkora lyukat találunk a szarkofág egyik sarkán, hogy azon keresztül alighanem belebújtatott már valaki ebbe a koporsóba egy 5—6 éves gyereket. Ha volt kincs, azt bizony már elvitték az orrunk elől.

Káromoljuk a rablók anyja istenét, de ennél többre nem jutunk. A komám visszatér a szántáshoz, én egyéb munkámhoz, és lassan beletörődöm, úgy gondolkoznak a szomszédaim is, hogy úgy látszik, mi Brigécióban is kénytelenek vagyunk vetni, ha aratni akarunk.

. . . Néhány évtized múltán, amikor már megszűnt az úri Magyarország, s az egykori földjeinken már szocialista szövetkezeti gazdálkodás folyik, én miniszterelnöki teendőim közben látogatóba hazamegyek Szőnybe. A kis házban, amelynek alapjába beépítettük a római köveket, régi jó barátokkal, munkatársakkal, elvtársakkal beszélgetünk életünk dolgairól. Az asztal mellett ül az a barátom is, akinek ekéje eltört a szarkofágon — most a szövetkezet vezetőségi tagja. Ott van velünk Petrovics Jenő, Brigéció nagy szakértője is, én hozzáfordulok: nem ő rabolta-e ki valamikor a mi koporsónkat?

Nagy nevetés tör ki a kérdésre.

Petrovics Jenő bogarasan régészkedni szerető ember, és alighanem érti is a dolgát, mert hol jó, hol rossz kapcsolata van a Nemzeti Múzeummal, de mindig felkeresik őt, és tudom, adnak rá, amit mond. Abban a régi világban az volt a véleménye, hogy azok a horthysta múzeumi népek kihasználják, agyondolgoztatják és becsapják őt, ha talál valamit, övé a munka és filléreket kap érte, amazoké a dicsőség. Pedig hol vannak azok az ő tudományához? Nemcsak a lelőhelyeket ismeri, az ásatás csínját-bínját érti, hanem az elmélet is kisujjában van.

A Múzeum időnként kizárta a munkából, olyankor partizánkodott a maga szakállára, ami nem volt, csinálta éjszakánként, de nappal is, vakmerően és talán főleg azért, mert tudta, hogy a csendőrök folyton figyelik, a nyomában járnak, „a Nemzeti Múzeum ráuszította a kakastollasokat".

Mikor most a régi koporsóról kérdezem, elmondja, hogy tud róla, de nem ő szedte ki a tartalmát, hanem valaki más. Rámutat egyik fiatalabb vendégünkre.

— A te apád volt, isten nyugosztalja, téged dugott be a lyukon. Nekem sohasem mondták meg, hogy igazában mi volt a koporsóban. Karperec, lánc, gyűrű, fülbevaló? Na, Feri, mi volt benne? Semmi? Talán olyan régen volt, hogy nem emlékszel, de az is lehet, hogy nem akarsz emlékezni rá . . .

Azután kioktat bennünket, hogy aki kiszedte a kincset, ha volt, nem tőlünk szedte el, hanem a gróftól. Mikor ugyanis a sírbontás történt, a föld még az uraság birtokához tartozott, a koporsó tartalmához nekünk akkor semmi közünk sem volt. Ha aztán később eltörött az ekevas, az már a mi bajunk.

De térjünk vissza a munkanélküliségem idejére.

Két héten keresztül Tatabánya gépüzemét boldogítottam, s gondoltam arra is, hogy ha már a vasúttól elűztek, a bányában kellene szerencsét próbálnom. Szőnytől Tatabányáig majdnem 40 kilométer volt a távolság vasúton, annyit panaszkodtak útitársaim a bányára, hogy ezzel még a gépüzemi munkától is sikerült elriasztaniok.

Ezután gyerekkori munkahelyemet, a komáromi fatelepet kerestem fel. Weiss úr, az üzem vezetője, már nagy ember volt a vállalatnál, amikor gyermekmunkásként vettem tőlük búcsút. Barátságosan fogadott, kérdezte, munkára jöttem-e vagy egyéb célom van. Mikor megmondtam, hogy munkát keresek, közölte, szívesen foglalkoztat, sőt szabad választást ad, géphez megyek-e vagy a placcra. Az utóbbit választottam, abban a reményben, hogy akkordmunkához és magasabb jövedelemhez juthatok.

Abban az időben már jelentős számban dolgoztak itt szervezett munkások. A fűrésztelepiek a Földmunkások Országos Szö-

vetségéhez tartoztak, és ily módon én először ebben a szakszervezetben szereztem tagságot, részt vettem a munkában, s miután rendőri felügyeletem már megszűnt, a Szociáldemokrata Párt szervezetében is dolgoztam. Ez a párt komoly tényező volt a komáromi városi politikában, és az országgyűlési választások idején is számolni kellett az erejével.

Nemsokára erdei munkára helyeztek ki, amit szívesen fogadtam. Különleges szakmunka volt ez, eddig fogalmam sem volt a természetéről, s talán azért is érdekelt. Több száz méteres csúszda építése a feladatunk, ezen fogják majd lebocsátani a tűzifát a hegyről a rakodóhelyre vagy annak közelébe. Egy ruszin ember az építkezés mestere, valamennyien csak bámultunk, milyen ügyesen forgatta a szerszámait, mennyire értette az egész mesterséget. Fejszével, fűrésszel és fúróval dolgoztunk. A csúszdához szükséges fát az erdőben kellett kitermelnünk. Mikor hozzáfogtunk a fadöntéshez, nekem eszembe jutottak erdélyi harctéri emlékeim: ott is rengeteg fát döntöttünk az állások építéséhez, de mekkora ügyetlenséggel és mennyi pocsékolással. Levágtuk az egyik fát, dőlt a másikra, s most már, hogy az elsőhöz hozzáférhessünk, fűrészeltük a másodikat, de az is megtörtént, hogy végül a kettő felakadt egy harmadikon és azt is ledöntöttük, hogy megkeritsük az elsőt, az egyetlent, amire fejlettsége, minősége miatt szükségünk volt, s amit felhasználni tudtunk. A többi ott maradt, pocsékba ment.

Ilyesmi a mi ruszin barátunknál sohasem történt. Ha egy fa kellett, akkor egyet döntöttünk, ha tíz, akkor tízet, de mindig a legalkalmasabbat, és azt, amit használni tudtunk. A fa arra dőlt, ahová dőlnie kellett, és kárt alig csináltunk. Egyszerű mesterség volt ez, mégis mennyi szakértelem, mennyi ügyesség kellett hozzá, s mire elkészült a csúszda, olyannak, aminőre szükségünk volt, gyönyörűség volt nézni az üzembe helyezését. Mi csináltuk, egy szerény, egyszerű munkásember irányításával, és mindannyian elégedettek voltunk, mikor az első hasábfák irdatlan sebességgel elindultak a hegyről a rakodó felé.

SZÜLETÉS ÉS HALÁL

Jó szerencse volt, hogy hazajöttem. Feleségem állapota annyira előrehaladt, hogy azt gondolják az asszonyok, legfeljebb egy-két napja lehet már csak hátra egy darabban.

Éjszaka olyan fájdalmai jelentkeznek, hogy megrémülünk tőle. Anyjának az a véleménye, el kell hívni a bábaasszonyt. Várom, hogy valaki majd indul, de néznek rám, és akkor értem meg, ez már az én dolgom.

Elindulok hát, és útközben tömérdek furcsa gondolat fordul meg a fejemben, olyan gondja a házaséletnek, ami eddig valahogyan sohasem foglalkoztatott. Csak menjen minden baj nélkül, hajtogattam magamban, legyünk rajta túl, legyen fiú vagy leány, mindegy, csak Böskémet ne érje baj, de ugyan miért is érné?!

Jóisten, hogy micsoda kényelmes ember ez a szülésznő, mintha nem életről és halálról, hanem egy pohár vízről volna szó. Sürgetem, de minél kétségbeesettebben szólítgatom, annál cifrábbak a viccei, és semmi sem sürgős neki. Alig hosszabb a szélességénél, erről ugyan én is tréfálhatnék vele, de akkor eszembe sincs, csak hajtom, hogy siessünk, asszonyság. Nem is tudom, hogyan szólítsam. Miért is nem tanítják azt valahol: hogyan viselkedjék a tapasztalatlan fiatalember, mikor első gyereke dolgában a bábaasszonnyal értekezik?

Végre hazaérünk, és észreveszem, hogy a szülésznőnek már

nincs kedve a vicceléshez. Meg kéne mondani valakinek, de ha más nem vette észre, talán én tévedtem és kinevetnek. Szorongva várakozom a konyhában, be-belesek a függöny mellett az ablaküvegen keresztül, de ettől nem leszek okosabb.

Néhány perc múlva kijön a szülésznő, és azt mondja, ehhez kevés az ő tudománya, hívjak orvost.

Éjfél már elmúlt, alszik az egész falu, mikor végigrohanok az utcán. Alszik az orvos is. Kopogtatok, kiüzen, hogy hagyjam békében, nem jön el a feleségemhez. A bábaasszonytól írást hoztam, azt hajlandó volt elolvasni, ad valami orvosságot, vigyem haza, és hagyjam őt békében.

Szeretnék hinni az orvosság hasznában, de mire hazaérek, feleségem már elvesztette eszméletét, habzik a szája, szenvedő testét majdnemhogy csomóba köti a görcs. Az orvosságot nem lehet beadni neki.

Visszamegyek az orvoshoz kocsival, kopogok az ablakán, a pokolba kerget.

Várok, elölről kezdem, még durvábban felel. Arra járnak az éjjeliőrök, mondják, hogy Almásfüzitőn nagy mulatozásban vett részt a doktor úr, persze, nincs kedve kibújni az ágyból. Ezt értem, de a feleségemnek segítség kell.

Mikor megint megzörgetem az ablakot, az orvos még durvább lesz, csendőrökkel fenyeget, átszól nekik telefonon, azok majd ellátják a bajomat.

Keserves kínomban nemcsak a türelmemet, de úgy érzem, hogy az eszemet is elvesztem. Beverem rá az ablakot.

— Én nem alszom, de te sem fogsz aludni ma éjszaka, vén csibész! Most aztán megvan rá az okod, hívhatod a csendőröket...

Hogy jönnek-e vagy sem, nem tudom. Aligha jöttek, mert talán otthon is kerestek volna, de nem jöttek utánam.

Komáromba megyek kocsival — magam sem tudom, hogyan és hány perc alatt érkeztem oda.

Az első orvosi táblánál bekopogtatok, dr. Kiss meghallgat, alvóruhája fölé semmit sem vesz, csak csizmájába bújik, hatalmas bundát húz magára, indulunk. Annyira megnyugtató a

türelme és embersége, hogy már panaszkodni tudok neki, dr. Gyémánt, a szőnyi orvos viselkedése miatt.

Nem — erről neki nincs véleménye.

Feleségem állapotáról látatlanban se jót, se rosszat nem mond, csak azt kérdezi, merre van előbb vonat: Győr vagy Tatabánya felé?

— Talán kórházra tetszik gondolni?

Nekem semmit sem válaszol, csak a kocsisnak szól:

— Biztassa jobban azokat a lovakat, öregem ...

Otthon nem változott semmi. Az orvos elvégzi a vizsgálatot, most már hozzám fordul:

— Kórházra van szükség, fiatalember, amilyen gyorsan csak lehet.

A budapesti vonatot érjük el, így a tatabányai kórházba indulunk.

Szerencsénk van, a tatabányai állomáson kint van a mentőkocsi, felrakjuk a feleségemet, gyorsan a kórházban vagyunk.

Igen nagy megnyugvás, hogy orvosok gondozásában tudom őt, indulok haza, nem részvétlenségből, hanem azért, mert itt semmit sem segíthetek, a mindennapi keresetemre pedig nagy szükség van. Sokba fog kerülni az orvos, a fuvarköltség, az utazgatás, ha erre gondolok, megtakarított pénzecskénk igen kevésnek tűnik, és valóban nem sok.

Mikor utazom, mikor hazaérek, értem meg, hogy ebben az állapotban az embernek nem lehet megnyugvása, mindaddig, amíg az asszony és gyerek sorsa erre vagy amarra el nem dől. Tudom, hogy az orvosok meg fognak tenni mindent, de nekem mindig szemem előtt van szegény feleségem görcsbecsavarodott szenvedő teste, az eszméletlensége.

Tatabányára este visszatérve, azzal fogadnak, hogy leánygyermeket szült az asszonyka, anélkül azonban, hogy öntudatát egyetlen pillanatra visszanyerte volna.

A kisbabát megviseltnek látom, és nem hiszek az orvosoknak, akik azt mondják, hogy életben marad. Azt sem tudom elhinni, hogy a feleségem túl van az életveszélyen, és hamarosan magához fog térni. Nem hiszem, és mintha kiveszett volna

belőlem minden reménység, magam sem tudom, érdemes-e még élni. Nyugalomra volna szükségem, de legalább arra, hogy kialudjam magam.

A szőnyi orvos biztosan nyugodtan alszik.

Végre ébredezni kezd a beteg, s akkor gondolom végig, hogy ennyi szenvedést normális állapotában levő emberi szervezet el nem bírhat, amennyit ő kiállt. Hallotta a szőnyi orvos embertelen közönyét, érezte állapotának reménytelen súlyosságát, szenvedte a vasúti szállítás megrázkódtatásait, ki tudja, mit és mennyit értett meg abból, amit átélt, mielőtt elvesztette volna öntudatát.

Mikor teljesen magához tért, nekem már haza kellett utaznom, és csak másnap jöhetek újra vissza. Mondják a kórteremben fekvő asszonytársai, hogy semmire sem emlékszik, semmit sem ért, fogalma sincs róla, mi történik körülötte. Csodálkozva hallgatja, hogy szüléséről beszélnek az asszonyok, és kislányáról, akit én elvittem haza, minthogy az anyja, ebben az állapotában, tehetetlen volt vele.

Nyitva vannak a szemei, mikor ágyához ülök, de annyi közönnyel néz rám, hogy megborzadok tőle. Próbálom szóra bírni, de sokáig sikertelenül.

Lassan-lassan magához tér, először annyira, hogy jajgat, valami fájdalma van, majd észleli, hogy a lábával történt baj. Aztán emlékezni kezd, és a gyerek felől kérdez. Megmondom neki, hazavittem, édesanyám gondjába vette.

Apáca ápolónővérek dolgoznak a kórházban, hallgatnak róla, mi történt az asszony lábával, az orvos nyugtatni próbál, hogy semmiség, egy-két nap alatt rendbe jön a seb.

Mi történt? Gondatlanság a szerencsétlenségben. Vattába burkolt forróvizes üvegekkel rakták körül a beteget, az öntudatlanságában fetrengő asszony mozgása következtében egyik üveg vattagöngyölege lebomlott, nem vették észre, ő szólni erről nem tudott, s a forróvizes üveg elég komoly égési sebeket okozott.

De azután ez is rendbe jött. Feleségem meggyógyult, elhagyta a kórházat, hazamentünk.

Elsőszülött leánygyermekünknek nem sokáig örülhettünk. Háromhónapos korában meghalt a kicsi.

Községi orvosunkat felelősnek éreztem sok mindenért, viselkedését gonosznak, embertelennek, ahhoz méltatlannak éreztem, ami fogalom az emberekben az orvosról él, és általában nem alaptalanul. Lehet-e ennél szebb foglalkozás és hivatás? Nem lehet. De ha egy orvosban nincs meg a hivatásához méltó emberi érzés, nem lesz soha igazi orvos, annak inkább lócsiszárnak kellett volna mennie.

Mikor a feleségem hazatért, sokat tűnődtem azon, hogyan lehetne más embereket megóvni hasonló eljárástól, mint aminek mi áldozatai voltunk. Tagja voltam a Szociáldemokrata Párt komáromi csoportjának, a pártnak már volt parlamenti képviselete, azt gondoltam, valamelyik képviselőnek interpellálnia kellene a parlamentben, hiszen a biztosított munkásoknak érdekében állna, ha ilyen jelenségekre felhívnák a figyelmet, s a szőnyi orvos fegyelmi eljárás alá kerülne. Sajnos, a pártnak az volt a véleménye, hogy ilyen kérdések nem valók az országgyűlés elé.

A szakszervezet komolyabban vette a dolgot, és annak segítségével elértem, hogy az orvos kénytelen volt a hibájából felmerült költségeket megtéríteni. Az anyagi kár talán jobban érintette dr. Gyémántot, mintha fegyelmi elé állították volna. Boszszút táplált irántam, és amíg egymással dolgunk volt, nemcsak velem, hanem családommal, gyerekeimmel is éreztette.

Nem sok idővel gyerekünk halála után nyomás következtében belső törés támadt az egyik ujjamon. Biztosított voltam, és ehhez az orvoshoz kellett mennem. Megnézte a kezem, semmit sem rendelt rá, mondta, hogy majd ha vágásra beérik, jöjjek vissza megint.

Mi úgy szoktuk meg, hogyha valaminek gyűlni, érlelődnie kellett, arra marhaganéj volt az alkalmas házi orvosság. Én is azzal kötözgettem az ujjam, s megfelelő időben megint elmentem a rendelésre. Ha akarom, felvágja ma, ha akarom holnap vagy holnapután. Mit akarhattam én ilyen esetben, nem voltam orvos. Csak azt tudtam, hogy nagyon fáj a kezem.

Nekiállt, felvágta, s bizony kegyetlen fájdalmat éreztem a műtét közben, de becsület dolgának tartottam, hogy meg ne szisszenjek. Tudom, értelmetlen legénykedés, kicsit gyerekes nagyképűség volt ez, de láttam az orvos mély ellenszenvét irányomban, és nem akartam, hogy esetleg megmosolyogja a kínomat, pedig talán nem is tette volna.

Néhány nap múlva kötözésen voltam, és láttam, hogy az előttem soron levő két beteget — egyiket a nyakán, másikat a kezén — nagyon piszkos fáslival köti be az orvos. Mielőtt sorra kerültem volna, kibontottam a sebemet, és a kötést a szemétbe dobtam. Nagyon ingerülten kérdezte, hol van, s mikor megmutattam, egyáltalán nem titkolta a mérgét, hogy az én kedvemért kénytelen új kötést csinálni.

Néhány év múlva másodszülött kisfiunk miatt futottam az orvosért. A gyerek kis futball-labdájával a kert alatt várt, szokása szerint, amikor munkából hazatértem. Most azonban nem hívott játszani, amint különben tenni szokta. Fáradtnak mondta magát, lefeküdt. Egy-két órán belül úgy láttuk, hogy a gyerek állapota, előttünk érthetetlen okok miatt, súlyosra fordult.

Az orvos nem volt hajlandó zavartatni magát kora esti pihenőjében, nem lehet annak a gyereknek semmi komoly baja, reggel majd eljön hozzá, ha szükség lesz rá.

Nem volt szükség, mert a kicsi éjféltájban meghalt.

Reggel megyek az orvoshoz, észreveszi az arcomon, hogy valami súlyos dolog történt, és a megrendült ember hangján kérdezi, mielőtt bármit szólhatnék:

— Csak nem halt meg az a gyerek?

— Meghalt — felelem —, s hogy meghalt, az a maga lelkén szárad, doktor úr . . .

Magyarázkodni kezd, de elutasítom, mondom neki, hogy bármit beszélhet, engem megnyugtatni nem tud, és valami egyéb utat kell keresnem, hogy kérdéseimre választ kapjak.

Érti, mire gondolok, amikor a községházára bejutok, ott már az irántam kifejezett részvét mellett mindenkiben nagy igyekezetet találok, hogy meggyőzzenek: a bajon már úgysem lehet segíteni, hagyjam a gyereket pihenni isten nevében.

Tudom, nem a gyerekről van szó, hanem az orvosról, mondom, hogy szükségesnek tartom a vizsgálatot, a boncolást is. De bármit kívánok, csak nem akar az sehogy sem mozdulni, nem csinálják.

Az orvos elvégzi a halottvizsgálatot, kiadják a temetési engedélyt.

A református pap megjelenik, és rémíti az egész családot, miért boncolnák fel ezt a szegény gyereket, akit isten oly szép formára megteremtett, és az ő rendelése volt, hogy meghaljon. Amit isten egybealkotott, orvosi kés ne nyúljon ahhoz, hogy az emher esztelen és értelmetlen kíváncsiságát kielégítse. Azt lehet mondani, hogy a falu egész intelligenciája beavatkozott. Engem békében hagynak — csak épp semmit sem csinálnak a kívánságaim szerint —, de annál inkább gyúrják-gyomrozzák egész környezetemet, és nem eredménytelenül. Nem — csakugyan égbekiáltó vétek volna szétszabdalni azt, amit isten egybeteremtett, a családban is csak ezt mondogatják.

Beletörődöm, hogy nem pörlöm az ördögöt az öreganyjánál — a kis halottat eltemetjük.

Ez megint egy keserves élettapasztalat volt.

Pedig már abban az időben történt, amikor kezdtem elképzelni, hogy semmiféle hivatalos megbélyegzés nem nyom a falumhan, már nem vetik szememre lépten-nyomon kommunistaságomat és 1919-et. Részt vettem a falu kulturális életében, közreműködésemnek eredményeiről nem kevés szó esett, és elismerő formában. Józan és békés életem, a munkában tanúsított szorgalmam, s az a tulajdonságom, hogy ok nélkül senkit meg nem bántottam, a tiszteletet kinek-kinek érdeme szerint megadtam, valami nyugalmi állapotot teremtett körülöttem. De a gyerek körül tapasztalt embertelenség miatt fel kellett jajdulnom — akadt volna ember, aki helyemben másként tudott volna viselkedni? S íme, hogy összefogtak ellenem . . .

Magára hagyott öreg házaspárnál megüresedett egy lakószoba s egy félkonyha, ezt sikerült kibérelni, új otthonba kerültünk. A házigazda szegényparaszt módján, sokat napszámolva élte életét, ha ugyan életnek lehetett azt nevezni, dolgozott, amíg a munkaeszközök ki nem estek a kezéből, most már tehetetlen és feleségével együtt olyan elhanyagolt szegények, hogy szánalmasabb a sorsuk a koldusokénál. Csapó bácsi és Csapó néni túl van a nyolcvan esztendőn, mikor odakerülünk hozzájuk, jólesik az első órától fogva látni, hogy feleségem milyen jóságos, emberséges irányukban, a maga módján, és a mi lehetőségeink szerint törekszik enyhíteni nélkülözésüket. Ha jól meggondolom, valójában nem is ház, hanem saját putri, amiben éltek, s ahová most mi beköltöztünk. Mikor már benne vagyunk, akkor látjuk, hogy posványos, vizes a lakás, s ha figyelembe veszem az itteni helyzetet, a két öregnek hosszú évtizedek folyamán végzett töméntelen munkáját és hiányos táplálkozásukat, tisztátlanságukat, sehogy sem tudnám megmagyarázni hosszú életük titkát, pedig ilyen titoknak mégis kell lennie. Nagyon ügyesen rejtegethetik.

Feleségem látja, hogy a mosdótálban dagasztják a kenyerüket és ijedelemmel vegyes megbotránkozással mondja nekem: abban mossák a lábukat is. Én kételkedem, mert úgy látom, hogy ez a két öreg egyáltalán nem mosakszik. Arcukat nemigen moshatják, s ha ezt nem, akkor miért törődnének a lábuk tisztaságával?

A tyúkokkal kelnek reggel, és azokkal térnek aludni. De én még korábban indulok munkába, estére pedig, mikor hazakerülök, ők már alszanak. Nemigen találkozunk velük, a feleségem mondja, hogy tartózkodók, a lakásunkba nem járnak be soha.

Mikor beköltöztünk, Csapó néni körülnézett, véleményt nem mondott, kiment, és utána sohasem nyilvánította szándékát, mintha meg akarná ismételni a látogatást.

Rendkívül tapintatosak irányunkban, de kisgyerekünket kínálgatják azzal a kevéssel, amijük van. Kenyérnél többet nem-

igen adhatnak, de az szépnek látszik, s alighanem jóízű. Az öregasszony a kenyérlisztet főzőliszttel vegyítette, az ő kenyere fehérebb volt, mint a mienk. Tudomásul kell vennünk, hogy ha ilyen éltes korára el is felejtett mosakodni és fésülködni, azért még ő igen jó kenyérsütő néni lehet.

Csapó bácsi lépten-nyomon emlegette, hogy valamikor a falu legjobb kaszása volt, és ennek ki mert volna ellentmondani. Mondta ezt józanul és mondta részeg állapotában — ha szegények is voltak, italt mindig szerzett az öreg és józanul ritkán láttam. Versben beszélgetett, és minél több ment le a garaton, annál frissebben peregtek a versei. Versben kérdezett és felelt, szidott és dicsért, ugratott és szerénykedett, mókázott a gyerekekkel, és felelt meg a feleségének, ha Ürzse néni otthon megunta a várakozást, s elment a kocsmába, hogy onnan hazaperelje férjeurát. Csapó néni magázta férjeurát, ez gyerekkorom idős háziaspárjainál gyakori volt a mi falunkban, s miután megfigyeltem, hogy Ürzse néni ebben a magázó formában nem tátja ki annyira a száját az ura ellen, mint ahogyan tehetné, az a meggyőződés támadt bennem, hogy ahol a férj időnként kirúg a hámból, ott a házastársak érintkezésében kedvezőbb légkört tudna teremteni a magázás. Bár lehetnek asszonyok, akik magázva is nagyon gorombákat mondhatnak az emberüknek, én ilyennel nem találkoztam. Persze az is lehetséges, hogy Ürzse néni az ura verselő tehetségét tisztelte, és ezért nézett el neki sok mindent.

Egyszer megkérdeztem az öreget, tanulta-e valahol és leírta-e valamikor a versecskéit?

— Hun tanultam volna, és ki bírná leírni azt, amikor a neve leírására is alig képes az ember . . . — morogta Csapó bácsi.

Új bútort hoztunk az új otthonunkba.

A fatelep gazdái előlegezték a bútoranyagot, és a választásomra bízták. Nagyon tetszett nekem a gőzölt bükkfa, és minthogy nemcsak én találtam azt szépnek, kifogástalannak, hanem az asztalos is, akiben megbíztam, nem fenyőt, hanem bükköt választottam, s ebből készült el a bútorunk.

Sajnos nem volt belőle sokáig örömünk. A bükkfának az a természete, hogy bármennyire gőzölt, még ha több éves vágású is, dolgozni kezd, ha nem a neki megfelelő száraz helyre kerül. Mi pedig nem száraz, hanem posványos lakásba hoztuk a bükkfabútorunkat, s hogy ennek ott mi lesz a vége, arra senki sem figyelmeztetett. A gyönyörű bútor nemcsak kifakult hamarosan, hanem duzzadt, hajlott, repedezett, egyszóval egészen rövid idő alatt olyan állapotba került, hogy siralom volt ránézni. Ez lett az örömünkből.

Bőségesen van tüzelőnk, de bármennyire fűtünk, télen elég hideg ez a nyirkos lakás.

Lakószobánkkal szemben áll az ól, kilátásnak nem nagy gyönyörűség, amolyan szegényes falusi kilátás. Kapu és kerítés nincs, s ha tolvajlás nem is divatos nálunk, mégis jólesik tudni, hogy ha nem az ól, akkor a bennevaló disznó szem előtt van. Rendkívül szép jószág. Alszik és eszik, ebből áll az élete. Az utóbbit szorgalmasan, az előbbit kétségbeejtően hangosan műveli. Nehezen szokjuk meg éktelen hortyogását, a szomszédok előbb, mint mi magunk, s nagyokat nevetnek, ha hallják, hogy éjszaka megint kikergetett az ágyból a félelem: hátha belepusztul az állat ebbe a hangos alvásba, ami néha egyenesen hörgéssé fajul.

— Ne féltsd — biztatnak — jó hízó lesz ebből . . .

Nekik lett igazuk.

Hideg tél után esős tavasz következett és csapadékos nyár. Sűrű időközökben záporeső esett, s ilyenkor még jobban átnedvesedett a szobánk, mint ahogyan megszoktuk. Nagyobb eső után pedig egyszerűen felfakadt a víz a szobában, olyan mértékben, hogy a hepehupás talajon néhol térdig gázolhattunk benne.

Első gondolatom szerint a községházára mennék, kéréssel, hogy tűzifecskendővel szivattyúztassák ki a vizet, de eszembe jut, hogy ott aligha találok megértést. Feleségemmel nekiállunk a vízhordásnak, kannákkal, edénnyel, ami kezünk ügyében van. A nagy munka közben nyugtalanul morfondírozok ma-

gamban, hogyan fogunk mi ebben a lakásban élni, s vajon meddig lesz ilyen siralmas a sorsunk. Valahogyan meg kellene előzni a nagyobb bajokat.

Nem is kell messzire mennem a körülnézésben, mikor a visszatérő szennyes áradás forrását keresem. A szomszédban gazdálkodó család lakik, inkább amolyan robotos parasztnép, nem lehet a jobb módúak közé számítani, és ennek megfelelően kevéssé rendezett a házuk tája. A trágyatelepet — ebben az esetben közönséges trágyagödröt — épp a mi lakószobánk falának tövében ásták, és a lejtős udvarról ide fut minden víz, benne érik a trágya, s közben alattunk csendesen rothad a föld. Most már mindegy, hogy az összegyülekezett víz a maga erejéből tört-e be hozzánk, vagy a trágyadomb valamelyik élősködő állata, patkány vagy más fúrt alagutat a szobánkba, tény, hogy megvan a baj.

A segítés egyetlen módja a trágyatelep áthelyezése, helyének feltöltése volna. Ha jól meggondolom, nem különlegesen nagy munka, hiszen ebben az esetben nem arról volt szó, hogy vagonszám kellett volna elszállítani onnan a trágyát.

De az érdekelt paraszt bojnyikforma, barátságtalan ember, mit remélhetek tőle? Ha eszembe jut, hogy családját ostorral veri — ami talán a szeretetnek egy magasabb rendű kifejezése volna nála —, s hogy miután az első feleségét testileg-lelkileg régen elkoptatta, most már abban a kegyetlen családi életben a második asszony is a sír felé ballag, csökken a hitem, hogy érdemes ezzel az emberrel egyáltalán szót váltani. Mégis megkísérlem.

Megkérem, nézzen körül a lakásunkban, látni fogja, milyen állapotban van és miért. Hogy van egy lyuk, amelyiken befolyik a trágyalé? Nem hiszi, hogy ez volna a baj forrása. Ha nem hiszi, segítsen megállapítani az okot. Azután pedig tegyen valamit a trágyatelepével, szívesen segítek. Kettőnk munkájával meg tudjuk szüntetni a bajt.

Fortyogtatja a pipáját, a fűzfavesszőből magacsinálta pipaszáron folydogál lefelé a mocskos, sárga bagós nyál, végül mond egy gorombát az ember:

— Én nem vagyok oka az esőnek, isten dolga, de annak sem, hogy olyan koldus fundamentum van ez alatt a nyomorult viskó alatt!

Mikor tovább kérlelem, azt mondja, hagyjam békében, meghalni sincs neki ideje, nem ilyen dolgokkal bíbelődni. Nincs ennek az öreg mókusnak sem értelme, sem szíve, sem lelkiismerete.

— Ha konok marad, bátyám, a községházához megyek ... — próbálok rá ilyen módon hatni, de semmi haszna.

— Eridj, bánom is én! Azt hiszed, ha a bíró rokonod, neked most már mindent lehet?! Parancsoljon az is a maga udvarában, az anyátok dandó úristenit!

No, jó, hogy végre a bíró-rokonomat is fejemhez vágta valaki. Elmosolyodtam, azután kénytelen voltam keserűen, hangosan nevetni. Hogy rokonom-e nekem Dobi László bíró úr, és milyen formában, nem tudnám megmondani. Ő biztosan jobban tudja, s ha igen, akkor alighanem a rokonságot tiszteli meg vele, mikor hatalmas csizmáival nagyokat törekszik taposni rám, amikor csak módját ejtheti. Nézem a szomszédot, amint bután-gőgösen áll a maga szemétdombján, átfut az agyamon, tulajonképpen be kéne vágni őt a trágyalébe, állatai mocskába, hogy méltó helyen legyen, de mi haszna volna. Hát élet-e az én életem és a magunkfajta ember élete? Káromlom istent, miért nem gondolt rám is azokon a helyeken, ahol olyan könnyen osztogatták a halált. Ha nem térek haza a háborúból, most örvendezhetnék az örök nyugalomnak, nem kellene ennyi gonosz és buta emberrel hadakoznom.

Végül ráfanyalodom a községházára, megjelenek Dobi László színe előtt. Nagyatádista ő is, és ami Szijj Bálint Nagyigmándon, annak érzi magát Dobi uram Szőnyben, sőt úgy gondolja, hogy Nagyatádi Szabó István kegyében és szeretetében is a legelsők között áll az ország parasztjai közül. Üreg főjegyzőnk áll a háta mögött, amikor meghallgat. Azazhogy meg sem hallgat, belevág a mondókámba:

— Előbb az ország rendje volt magának útban, most pedig a szomszédja ganéjdombját akarja szétdúlni?!

Ilyen atyafiságos hangra belőlem is kibuggyant a rokoni szeretet:

— Ükör . . . — szóltam, pedig a sírás fojtogatott.

Dobi László lélegzett egy nagyot, de mielőtt kimondta volna, ami a szívét nyomta, a jegyző közbelépett, és elgondolkoztató módon, majdnem barátságosan szólított fel, hogy hagyjam el a helyiséget.

AZ ELSŐ VÁLASZTÁS

Elégedetlen voltam a világgal, s a falu elégedetlen volt velem. Egyik fajta ember azért, mert gonosz lázítónak, az állami és társadalmi rend kiirtásra méltó veszedelmének gondolt és mondott, a másik fajta pedig féltésből, szeretetből. Nem én voltam az egyetlen a faluban, az üzemben, a közeli és távolabbi környéken, aki változtatni szeretett volna az életnek 1919 után ránk erőszakolt, a fehérterror gyilkosságaitól, terrorjától, a a durva elnyomástól, a proletárdiktatúra után szabadon garázdálkodó uralkodó osztályok embertelenségétől terhes rendjén. Az igazságtalanságok miatt érzett keserűség lobogott-e bennem olyan tűzzel, hogy nem tudtam hallgatni vagy a fiatalság könnyelműsége volt-e — ítéljenek erről mások, én nem próbálom eldönteni. Amazok hallgattak, sokszor tapasztaltam, hogy szánakozva néznek, és ha egyikével-másikával bizalmas helyzetben találkoztam, nem szűnték mondogatni:

— Minek csinálod?

— Nincs ennek most semmi értelme . . .

— Magadnak keresed a bajt, és senkinek se lesz haszna belőle . . .

— Legalább a családodra gondolhatnál . . .

A falu vezetői, az intelligencia, a „keresztények és nemzetiek", a nagyatádista gazdák, a kormánypárt helyi vezetői utáltak, ezt eltitkolni nem is próbálták, valószínűleg érdemüknek érezték külön-külön és együttesen, s alighanem várva várták és remélték, hogy egyszer majd csak beleszaladok a hálójukba,

vagy egyenesen a csendőrök bicskájába. Én pedig kerülgettem a háló száját és a csendőrszuronyt, néha még játékos kedvem is támadt, amint csináltam.

Az 1922-es választáson három jelölt kínálta szolgálatait a kerület népének. Szijj Bálint volt a legtekintélyesebb, súlyban, vagyonban és politikai befolyásban egyaránt. Valami Gerencsér nevű ember kereszténypárti programmal lépett fel, M. Ferenc kisbéri kisiparos pedig a Kossuth-párt programjával, amiről már nem tudnám megmondani, milyen program, és volt-e valami köze Kossuth Lajoshoz. M. Ferencet tisztességes embernek tudtam, a tanácsrendszer idején is volt valami szerepe, kommunista hírét terjesztették. Senkinek sem volt könnyű dolga, aki a falvakban melléje állt, érdekében dolgozni próbált, ezzel a munkával tömérdek zaklatásnak tette ki magát az ember. Én a munkát szívesen vállaltam, a zaklatásról nem mondom, hogy jólesett, de eléggé hozzáedződtem már, és talán jobban viseltem, mint mások.

Végére értünk az agitációnak, és elérkezett a választás napja. Mint a szavazatszedő bizottság tagja, tanúja lehettem: hogyan vezetik fel a különböző uradalmak intézői a cselédeket, és miként irányítják a szavazatukat. Mikor az egyik intéző már annyira ment a szemtelenségben, hogy elsőnek leszavazott, s azután a helyiségben maradva, alkalmazottainak egyszerűen szájába rágta, kire kell leadniok szavazatukat, tiltakoztam az elnöknél, Váradi nagytiszteletű úrnál. Miután a tiltakozásnak semmi foganatja nem volt, kezemben a választási rendelettel, annak megfelelő rendelkezését idézve, erélyesen felszólítottam az intézőt, hagyja el a szavazóhelyiséget.

A nagytiszteletű úr botránynak minősítette fellépésemet, és haragjához méltó felháborodással közölte, hogy ilyen eljárást nem várt volna tőlem.

— Én sem gondoltam volna, hogy elnök úr eltűr ilyen szabálytalanságot — feleltem.

Az intéző természetesen nem akart mozdulni, szó szót követett, én igazamból nem engedtem, végül annyira elfajult a vita,

hogy fel kellett függeszteni a szavazást. Perceken belül összeültek a község urai, részben, mert a két szavazatszedő küldöttségnek tagjai voltak, részben talán csak azért, hogy részt vegyenek kioktattatásomban, mert hiszen ki gondolhatott volna egyéb fejleményre. Megsértettem az intézőt, aki nem akárki-akármi ember, megbántottam a nagytiszteletű urat, aki a törvényesség őre ezen a napon. Egyiknek feje fölé a mögötte álló nagybirtokos úr tekintélye kerekít glóriát, a másikra az egyház méltósága sugározna dicsfényt, ha nálunk kálvinistáknál szokásban volna a szenteknek ilyen fénykarikákkal való megtiszteltetése. Ott volt a bíró, aki majd felnyársalt vasvillatekintetével, ott voltak a többiek, egyik ezért, másik amazért fojtott volna bele akár egyetlen kanál vízbe. Egymás szavába vágva próbáltak jobb belátásra bírni, majd abban versenyeztek, melyik talál alkalmasabb érvet a megfélemlítésemre.

— Vegye tudomásul — mondta Dobi László —, hogy ebben a községben sohasem fog az történni, amit maga kigondol, amit maga akar. Ennek a járásnak sohasem lesznek olyan képviselői, mint maga és a jelöltje. Érti?

Értettem, de csak nem engedtem ki kezemből a törvényt, nem akartam eltérni attól a tárgytól, amit én a hirtelen összerántott értekezlet témájának tudtam. A törvényben piros ceruzával aláhúztam a megfelelő mondatokat, és ezeket idézgettem.

Végül azt mondtam, ne rám acsarkodjanak, hanem azokra, akik a törvényt csinálták. Azokkal csak nincs valami bajuk?

— Ezt a törvényt nem Kun Béláék csinálták, ennek a tiszteletben tartásához én ragaszkodom! — hangoztattam, és volt bennem annyi önuralom, hogy ezt halálos komolyan mondjam.

A bíró keresztbe lenyelt volna erre a szemtelenségre, én meg csak néztem őt, szelíden pislogatva rá.

— Nekem már régen kialakult a véleményem maga felől... — Ránézett a jegyzőre. — Ezt annak idején Ágoston főjegyző úrnak is megmondtam, ugye, főjegyző úr...

— Hát hiszen nekem is megvan a kialakult véleményem a bíró úr felől, abban nincs semmi hiba. S nem is fog az megvál-

tozni soha, ebben egyetértünk... — válaszoltam, és ezzel a viharos értekezlet zátonyra is szaladt.

Az intéző urak ezután kint adták a parancsokat a cselédeknek, idebenn pedig a nagytiszteletű úr ügyelt, hogy hiba ne legyen a parancsok teljesítése körül.

A vihar természetesen nem maradt meg a tanácskozás színhelyére korlátozva, a nép tudta, mi történt. Nekem akkor már igen sok barátom volt, talán azt is mondhatnám, hogy tisztelőm. Délidőben sokan körülvettek.

— Igaza van, de hiábavaló a harc — mondja az egyik.

— Urak voltak, vannak és lesznek örökké... — így szól a másik.

A harmadik arról próbál meggyőzni, hogy ha nem politizálnék, abból több haszna volna a községnek, mert ha egy kis engedékenységet mutatok, az egyházi és közigazgatási vezetők többsége szívesen kiegyezik velem, és egyik-másik gondolatomat elfogadnák, pártolnák, keresztülvinnék.

— Érdemes emiatt a választás miatt ennyire kiélezni a helyzetet? — kérdezi a következő. — Más jelöltet nem engednek megválasztani, mint kormánypártit. Hogy ezek kicsodák-micsodák, az ördög se tudja. Szijj Bálint? Jó. Te tudod, hogy kicsoda, ezért ellene vagy. Legtöbbünk ma látta először, s alighanem utoljára. Ideküldik ezeket a jelölteket, s minél hamarabb tisztulnak innen, annál jobb nekünk. Ők elmennek, mi itt maradunk, magunk között vagyunk kénytelenek élni. Megéri Szijj Bálint vagy akármelyik jelölt, hogy miatta mi a faluban egymásra acsarkodjunk? És ezekben a politikai hadakozásokban eddig is te húztad mindig a rövidebbet, ezután sem lesz másként...

Így ápolgatnak, így térítgetnek, és én arra gondolok, hogy ennek az átkozott rendszernek hány méltóságát és oszlopát választják képviselőnek ezen a napon, szerte az országban, hasonló gondolkozású, mindenbe beletörődő, keserű hangulatú emberek, akik hozzá sem fogtak a politikai munkához, és már belefáradtak, meg sem kezdték a maguk harcát s már abbahagyták.

Végzem a dolgom a szavazatszedő bizottságban, és estére úgy veszem tudomásul Szijj Bálint képviselőségét, mint ami a dolgok természetes rendjéből következett és elkerülhetetlen.

Sok hasonló és még rosszabb választást harcoltam végig abban az átkozott és embertelen „keresztény, nemzeti és fajvédő" rendszerben, és életem nagy elégtétele volt, hogy ott lehettem a rendszer temetésén.

PATKÁNYVESZEDELEM

Másik lakásba költöztünk. Nem új ez nekem, kicsi koromban laktunk itt, nagyobb családdal ebben a kis szobában, mint ahányan mi érkeztünk: Sándor fiammal hárman vagyunk. Abban bízunk, hogy itt mindenféleképp megváltozik a helyzetünk, még a gyerekkel is kevesebb lesz a baj. Eddig úgy éltünk, hogy éjfélig a feleségem dajkálta ezt a betyárt, éjfél után az én feladatom volt, hogy lebeszéljem a randalírozásról. Nem tudom, miért gondoltuk, hogy itt megjavul, de ez nekünk szent meggyőződésünk volt.

Kicsiny a szoba, közös konyhán élünk egy igen jóravaló családdal. Ugyanaz a kert, ami gyerekkoromban volt, elején glédában az orgonabokrok, mintha ezek sem változtak volna, olyan bőségesen és szépségesen virágozzák az illatos duplaorgonákat, mint régen. A mostani legények alighanem éppúgy rájárnak, mint a régiek tették, csak most már nem édesanyám haragszik rájuk, nem Juli nővérem nyelvel velük. Úgy szerették a veszekedését, annyira kedvesen fogadták, hogy egy alkalommal szinte virágba temették a gyereket. Hol van már apám, akivel a legények együtt dolgoztak, s akit anyám hite szerint ők csalogattak a kocsmába, s hol van Juli nővérem? Mind a kettő a temetőben. Milyen hosszú és nehéz utat jártam be én azóta. Most pedig megint itt vagyok, feleséggel és gyerekkel.

A régi kályha áll a szobában, nem is kályha, hanem sütőkemence. Zöld, sárga, se piros, se rózsaszín cserepek borítják, s ha felesleg van belőle, csirke-kacsa-liba itatónak is lehet hasz-

nálni. A kemence jól melegített, és benne sütötte édesanyám a kenyeret, a rétest. A kályhapadon aludt mindig a legkisebb gyerek: nem a pólyába-bölcsőbe való, hanem a legkisebbik azok közül, akik onnan már kinőttek. Eszembe jut egy téli nap, amikor hajszál híján a Duna vizébe fulladtam.

Lovasdi játékot játszottunk a kanális jegén, vidáman és gondtalanul nyargalásztunk. Szerencsére éppen én voltam a befogott, nyakamban volt a zsinegből összeeszkábált lószerszám, mikor a jég beszakadt alattam. Húzott a víz kegyetlenül, már majdnem a jég alá kerültem, de végül a szerszám, a többiek és a magam lélekjelenléte segítségével kimenekedtem. Utána csupaszra vetkőztem, minden ruhadarabomat két végre fogva kifacsartuk, amennyire képesek voltunk, megszabadítottuk a víztől. Azután amúgy nedvesen magamra vettem és futás haza. Édesanyám éppen ezen a napon sütött kenyeret, be volt fűtve irgalmatlanul. Ő maga a dagasztással foglalatoskodott, mikor besurrantam, és öregember módjára végigfeküdtem a kályhapadon, csupán annyi volt a különbség, hogy nem pipáltam és nem nyöszörögtem, ahogyan az öregek szokták. Csizmámat persze nem vetettem le, csendben voltam, és annyira szokatlanul szótalan, hogy anyám nem győzte kérdezni, mi bajod, fiacskám? Sötét volt a kis szoba, ablakáról nehéz lett volna megmondani, azért van-e, hogy bebocsássa, vagy inkább kirekessze a nappali világosságot. Ruházatom ázott állapotát ebben a félhomályban nem lehetett látni. Bátran mondtam anyámnak, hogy nincs semmi bajom, összeverekedtünk a gyerekekkel, most haragban vagyunk, azért nem megyek játszani. No, akkor rendben van.

Jön ám édesapám, a faluban már szétszaladt a híre, hogy majdnem odavesztem. Mi történt, és hogyan történt? Én állítom keményen, hogy összevissza beszélnek az emberek, híre sem volt ott veszedelemnek. Apámnak még kételkedni sincs módja, mert tanúskodik édesanyám:

— Hagyjátok ezt a gyereket! Itthon volt szegénykém, ki sem mozdult a lakásból, itt feküdt egész nap a kályhapadon...

Bükkfabútorunk kinézése nem is volt olyan elkeserítő, amikor berakodtunk ebbe a kicsiny lyukba. Most majd elkezdjük tanulmányozni a természetét ebben az új helyzetben. Hogyan viseli ennek a lakásnak a nedvességi vagy szárazsági fokát, a levegőjét. Egyik deszkája elfelé törekszik-e majd a másiktól, vagy jobban egymáshoz simulnak? Ahogy egykor édesanyám nem vette észre rajtam a csuromvizes ruhát, mi most nem látjuk a félhomályban a bútor fakó színét, duzzadt, repedezett állapotát.

A kályha végébe, a fal mellé állítjuk az én ágyamat, a másik oldalra, az ajtó mögé, ugyancsak falhosszába a feleségemét. Az ő ágya mellé kerül a bölcső, s benne a Sanyi gyerek.

Ezt a lakást is csak béreltük, de boldogok vagyunk feleségemmel együtt, mert magunkban vagyunk, s ha kicsiny is a szoba, nem posványos, még csak nedvesnek sem látszik.

Vert falú házak ezek mind, sárból készültek száz éve, talán százhúsz vagy még régebben. Korukat az itt totyorgó öregemberek sem tudják megmondani. Nem mindegy, hogy milyen korú a ház? Itt van.

Nagytakarítást csinál az asszonyka, meszel, s tapaszt, ahol a fal állapota azt kívánja. Ha egérlyukat talál, üvegcseréppel betömi, abban bízva, hogy halálos bosszúságot okoz a féregnek, talán arra kényszeríti őt, hogy családostul másfelé költözzék. Munka közben ijedten fedezi fel, hogy azt a falat, amely lakószobánkat a kamrától elválasztja, patkányok fúrták át, s mikor egyik lyukat betömi, másod-harmadnap még többet talál. Ijedelmében én is osztozom, tisztában vagyok vele, hogy ezek az undok dögök feleslegesen nem fúrkálóznak, s ha nappal nem is, akkor éjszaka bejárnak hozzánk. Féltjük a bölcsőben fekvő kisgyereket, mert a faluban a legszörnyűbb történeteket halljuk a patkányveszedelemről. Egyik házban a gyerek orrát, másikban a fülét, és mit tudom én, hogy még mijét rágták le. Mondják azt is, hogy különböző gyógyíthatatlan betegségeket terjesztenek.

El innen, minél előbb — gondolom én, és mondja a feleségem. El ám, de hová? Mennyire örültünk ennek a lakásnak, és

milyen nehezen kaptuk meg. Hej, csak szegény embert ne teremtett volna az isten... — sír a feleségem. Bátorítom, fogadkozom, hogy kiirtjuk a patkányokat. Egyenként fogom őket agyonverni.

Éjfélig az asszony tart patkányügyeletet, éjfél után én. Lámpánk lecsavarva ég, feleségem talán elszundított, talán félelmében moccanni nem mert, egyik este arra ébredek, hogy a kis ablakban egy fedővel letakart piros lábas tetején, amelyben ételmaradék van, két jól megtermett patkány üldögél.

Ugrom az ágyról, hogy agyonüssem a ronda férgeket, káromkodom indulatomban, és talán azért is, hogy utálkozásomat szavak mögé rejtsem, de igazában még lábon sem vagyok, a patkányok már nyomtalanul eltűntek.

Mérgeket, egyebeket, mindenfélét ajánlottak az emberek a patkány ellen. Semmi sem használt. Nagyszerűnek mondott patkányfogó ládát kaptam, alaposan kifüstöltem, igen csalogató eleséget helyeztem bele. A takaróm alól figyeltem, hogyan jöttek az állatok, kerülgették, szimatolták a csapdát, de az isten világáért bele nem mentek volna. Köptek a csapdára és rám is, mintha azt mondták volna, csapjam be az öregapámat. Mikor megunták a sétát, eltakarodtak.

Egyszerűbb fogót gondoltam ki a következő éjszakára. Cukrosládát helyeztem a szoba közepére, fejével lefelé fordítva, pálcikával feltámasztva. Alá kukoricát szórtam, a pálca támasztékára zsineget kötöttem, hogy amikor a patkány a láda alá kerül, fejére boríthassam. A láda aljában a középső deszkából a szögeket eltávolítottam, ily módon a deszkát kihúzhatóvá tettem. Az volt a tervem, hogy mikor a patkányt befogjuk, átlátszó függönycsipkével letakarjuk a ládát, s ha a meglazított deszkát kihúzom, belelátok a csapdába, az odaszorult patkányt bottal agyonverem. Ilyen szépen kiterveztem mindent, s egy darabig ment minden a szándékunk szerint. A patkány ráment a kukoricára, én a zsineget meghúztam, a láda rábillent az állatra, befogta. Mikor eddig eljutottunk, feleségem ráborította a ládára a csipkét, én nekikészülődöm, hogy húzzam a deszkát. Megállok, mert észreveszem, hogy szegény szófogadó asszonyka

hálópendelyében úgy reszket mellettem, mintha a mi életünk volna veszedelemben, nem a patkányé. Rádörrentek, mi az istentől félsz, mitől rettegsz? Vitatkozik, adja a bátor embert, de még jobban reszket. Mikor pedig kihúzom a deszkát, ugrik a patkány, feleségem sikolt egyet, otthagy csapot-papot, engem, a csipkefüggönyt, a csapdát, s miközben én összekáromolom szegény jó-édesanyját, ráborul a bölcsőben alvó gyerekére.

Nem tudom, én bátrabb lettem volna-e az ő helyében — láttam, hogy a patkány nekiugrott, a kezét is érintette — most mindenesetre ő sírt, és én káromkodtam.

A patkánylyukat már előbb betömtük a gyerek cipőjével, a cipőcske a helyén volt, tehát az állatnak a szobában kellett lennie. Hol keressük? Nem tudtuk. Annyi kacat volt a szobácskánkban, hogy közöttük nem egy patkány. de még nagyobb állat is megbújhatott volna.

Keressük, kutatjuk, izzadok izgalmamban, aratáskor sem különbül.

Végre az én ágyam és a fal közötti keskeny résben fedezem fel a ronda férget, vadul dolgozik a karmaival, próbálja befúrni magát a falba. Iszonyodom és félek — a gyereket féltem, aki békességben alszik a bölcsőjében.

Elhúzom az ágyat, a patkány eltűnik.

Télikabátom ujjában találom meg, a szöveten keresztül a derekát markolhattam, olyan döbbenetes érzés volt, hogy elengedtem, borzalmamban felsikoltottam. Elégtétele lehetett volna szegény feleségemnek, ha neki magának is nem lett volna meg a félelme, a rémülete.

A patkány a bölcsőre ugrott, a gyerek párnája alá fúrta be magát, Sanyi fejecskéje alatt. Hogyan férjünk hozzá, miképpen védelmezzük a gyereket? Vedd ki a cipőt a lyukból, menjen ez a rothadt dög, ha tudja az útját, mielőtt bele kellene őrülni ebbe a szörnyűségbe — kiáltok a feleségemnek s ő szalad a patkánylyukhoz, kívánságom szerint cselekszik.

Nem tudom, hogyan történt, de szinte abban a pillanatban, amint a feleségem kivette a cipőt a lyukból, a patkány már ott volt és elmenekült.

Hetekig küszködtünk, hadakoztunk a patkányokkal, már-már úgy éreztük, hogy reménytelenül. Arról nem hallottunk, hogy a szomszéd házakba is járnának, de a kertekben, az udvarokban, az ólakban és istállókban rengeteg volt a patkány. Néha annyira ellepték a hízók vályúját, hogy az állatokat is féltettük tőlük. Volt olyan legenda, hogy a patkány belefúr a kövér disznóba, de ilyesmivel nem találkoztunk.

Végül egy Ratapax nevű patkányirtószer segített, olyan tömeghatással, hogy hetekig dolgunk volt a dögök eltakarításával. El sem tudom mondani, milyen jó érzés volt megint nyugodtan tölteni, átaludni az éjszakákat, s közben a gyereket is biztonságban tudni.

... Hogy el ne felejtsem: Sanyi csakugyan megjavult az új otthonunkban.

TEMETKEZÉSI ASZTALTÁRSASÁG

A kálvinista ifjúsági körben ismerkedtem meg a műkedvelés dolgaival, s ha a pap és a helyi intelligencia barátságát és bizalmát politikai „bűneimmel" el nem játszom, alighanem hónom alá nyúlnak, versmondó, szavaló képességemet, a színpadi játékhoz való érzékemet megbecsülik, és idővel talán még gyöngyösbokrétaságra is felterjesztettek volna valami magas keresztény és nemzeti hivatalhoz ...

Tapasztalataimat a gyár műkedvelő csoportjában hasznosítottam, s miután nálam jobb nem akadt, kénytelen voltam elvállalni a csoport vezetését.

Munkahelyemen egy rakodó csoport tagja lettem, olyan munkához jutottam, ami kedvesebb volt számomra, mint korábbi helyem. Nem szerettem a napszámos vagy órabéres munkarendszerben való életet, most hat személyből álló kis kollektíva tagja lettem, teljesítménybérezésünk volt. Szabad ég alatt dolgoztunk, télen és nyáron egyformán. Ezt egyáltalán nem éreztem bajnak. Bírtam én a meleget, a forróságot is. A hideg sem ártott meg. Esőben, jeges hidegben kellemetlen volt a rakodó

munka, nagyobb figyelemre és óvatosságra volt szükségünk, de jól csináltuk, megbecsültek minket, és szépen kerestünk. Különféle rönkfát raktunk ki vagonokból, igen ritkán hajóból, s beraktuk a készárut, a tölgy, kőris, bükk, juhar, jávor, dió, platán, nyár, fenyőpadlót, deszkát, dongát és egyéb fűrészelt faárut. Összeszoktunk, s az volt rólunk a vélemény, hogy számunkra nincs is lehetetlen munkafeladat. Valóban, néha olyan rönkhegyeket raktunk és bontottunk, hogy magunk is elbámultunk rajta.

Ez a rakodócsoport volt a gyár szakszervezeti mozgalmának motorja. Mi újítottuk fel az üzem munkásainak hagyományos rendezvényeit, azokat kiszélesítettük, színessé és politikussá tettük. Munkaadónk ilyen törekvéseinket részben helyeselte, politikai részében elnézte, s minthogy a városban nagy hatalom, tekintélyes, befolyásos család volt, baráti kapcsolatai révén olyan emberek érdeklődését is kultúrmunkánkra irányította, kikhez különben nem tudtunk volna hozzáférkőzni.

Műsorainkat a tőlünk telhető legmagasabb színvonalra igyekeztünk emelni, előadásainknak, melyeket rendszerint táncmulatsággal fejeztünk be, szép erkölcsi, politikai és anyagi sikere volt. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy politikai mondanivalónk mindenkinél tetszéssel találkozott, de erre nem is törekedtünk. Számunkra az volt fontos, hogy azok tapsoljanak a politikai tartalomnak, akiknek szántuk, s ha mások a fogukat szívták, miattuk nem estünk búbánatba.

Mikor láttuk, hogy szakszervezeti keretben nehezen tudunk mozogni, „temetkezési asztaltársaság" címén folytattuk áldásos tevékenységünket.

Közönségproblémánk nem volt. Anyagi értelemben nagy segítséget jelentett, hogy az üzem igazgatója rendelkezésünkre bocsátotta a gyár külföldi ügyfeleinek, vásárlóinak címjegyzékét. Ezeknek aztán rendszeresen küldtünk tiszteletjegyet, s tőlük jegymegváltás címén igen szép összegeket kaptunk — bizonyára temetkezési céljaink támogatására.

Kialakult a megfelelő vezető és színjátszó gárdánk, beszereztük a munkánkhoz szükséges színpadi kellékeket. Sok segítsé-

get kaptunk a cseh-komáromi kommunista pártszervezettől. Volt nekik egy dalköltőjük, s ami a Dunának ezen az oldalán nekünk fájt a komáromi városi életben, annak az anyagát átvitték az embereink a túlsó partra, ott a költő csípős-borsos versekben ingyen, szívesen feldolgozta nekünk. Hiába szaglászott a rendőrség, az anyagnak ezt az ide-oda vándorlását felderíteni, a tetteseket leleplezni nem tudta, s alig volt előadásunk, amelynek hallatára a polgármester és környezete ne kapott volna dührohamokat.

Férfiaink és nőink, még az idősebbek is szívesen vállaltak szerepeket. Nemegyszer megtörtént, hogy Horváth József, Porkoláb József, akik már az 1919-es kommunista mozgalomban sem éppen fiatal fejjel vettek részt, s most városi képviselőtestületi tagok voltak, ha valamilyen kérdésben lehurrogták őket a képviselőtestületi ülésen, a mi előadásainkon versben mondták el vagy elénekelték súlyos mondanivalójukat, amit a túlparton szedtek össze versbe, kupléba az elvtársaink, munkásszínpadunk közönsége pedig viharos tapsokkal kísért.

Valamelyik elvtársunk szűk kis konyhájában folyik a tanulás, a rendezés, a készülődés. Igen nagy aggodalommal, főleg azért, mert nem tudjuk, sikerül-e betanulni a szerepeket, és nincs senkink, akit szakértőnek mondhatnánk, aki jóakaratúan, de tekintéllyel gyakorolhatna kritikát. Nincs emberfia az értelmiségiek soraiban, akit magunk közé hívhatnánk, mert félnek tőlünk, mint a veszedelemtől. Magunkra és csakis a magunk ítéletére vagyunk utalva, s ha egy előadás már sikerült, ebből merítünk biztatást: sikerülni fog a következő is. Van erőnk és lelkesedésünk, és ha már rám bízták a vezetést, mindenki segíteni akar. Annyi szeretetet, bizalmat, tiszteletet és féltést érzek magam iránt, hogy tudom, meg sem érdemlem, de ha megvan, akkor ez kárpótlás lehet életem tömérdek egyéb bánatáért.

A következő kérdést tőlünk teljesen függetlenül döntik el: ez az engedélyezés. Megtörténik, hogy hónapokig tanulunk valamit, azután megkapjuk a hatóság tilalmát és kezdődhet elölről minden, hiába volt a készülődés.

Nem engedélyezik a „Vörös szegfű" és a „Megöltem egy

embert" című darabot. Elfogadható indoklás nincs. Barátaim csak miattam aggódnak, el ne veszítsem a türelmemet, azonkívül, hogy hiába dolgoztunk, súlyosabb bajba ne keveredjem a hatóságokkal való vitatkozásban.

A „Kékvérűek" című színdarabot Komáromban engedélyezték, az én falumban nem. Ott a rendőrkapitányság nem lát okot a betiltásra, Szőnyben az öreg főjegyző nem ad engedélyt.

Távollétében elmegyek az őt helyettesítő segédjegyzőhöz, a műkedvelőknél általában szokásos módon szóbeli bejelentést teszek, amit ő tudomásul vesz, azzal, hogy az előadáson személyesen fogja ellátni a hatósági képviseletet.

Ám az előadás napjára hazaérkezik a főjegyző, visszavonja az engedélyt, s azt mondja, majd ad ő nekem kékvérűeket!

Előadom az öregnek, hogy az engedélyt megkaptuk, az előkészületek pénzbe kerültek, jóhiszeműen jártunk el, a károsodást a hatóságnak kell viselnie, különben kénytelenek vagyunk megtartani az előadást. Nem lehet! Akadályozzák meg a csendőrökkel, az erőszaknak engedni fogunk, ez a válaszom. A főjegyző morog valamit, én megyek a vendéglőbe, ahol az előadást megtartanánk, de oda már megérkezett a „tanács" a községházáról, sűrű bocsánatkérések kíséretében közlik velünk, hogy mégsem kaphatjuk meg a kultúrhelyiséget. Ha már berendeztük a színpadot, más tennivalónk nincs, mint hogy leszereljük.

Sikerül beverekedni magam a főszolgabíróhoz, és én belátom az ő igazát bizonyos kérdésekben, hogy ő belássa az enyémet a főkérdésben. Kiadja az írásos engedélyt a szőnyi előadásra, kérésemre telefonál a főjegyzőnek, hogy az előadóhelyiség gazdáját is nyugtassák meg, szabaduljon fel a berendezett színpadunk. De a műsorban szereplő két vers közül csak Juhász Gyula „Ima a kenyérhez" című költeményének szavalásához járul hozzá a főbíró, Szakasits Árpád „Ballada a gépekről" című versét nem engedélyezi. „Sok benne a tendencia" — mondja —, én pedig elhatározom, hogy lesz Juhász-vers, bemutatjuk a „Kékvérűek" című egyfelvonásost, előadjuk az engedélyezett programot, s végül el fogjuk szavalni

Szakasits versét is. Ha már végére értünk a műsornak, mi történhet? Így csináltuk, s végül nem lett semmi következménye a dolognak.

A különböző egyházak vezetői nem győzték szorítani, biztatni a hatóságokat, hogy ugrasszanak szét bennünket, tegyék lehetetlenné a munkánkat. Ezek a szervek, bármennyire óvatosak voltunk, körülbelül tisztán látták politikai szándékainkat, és ahol csak tehették, akadályokat gördítettek az utunkba, de végső döntés nem történt.

Mi pedig amellett, hogy egymás nevelésére gondoltunk, s azt munkáltuk, arra fordítottuk a legnagyobb figyelmet, hogy tömegkapcsolatokat szerezzünk, a nép minél szélesebb rétegeivel találkozzunk a rendezvényeinken. Ennek a célnak nemcsak működvelő munkánkat, hanem emberi kapcsolatainkat is szolgálatába állítottuk.

Mindannyian egyetértettünk abban, hogy előbb Komáromban, majd Szőnyben a működvelő csoportunkon keresztül szerzett kapcsolataink révén sikerült munkásokat beküldenünk a város és a község képviselőtestületébe.

Bevételeinkből szép könyvtárat létesítettünk, a szakmai szervezet helyiségében működött. Sohasem tekintettünk rá másként, minthogy a szakmai, illetve a szociáldemokrata pártszervezet tulajdona.

A cseh-komáromi kommunista párttal kiépített szoros kapcsolatunknak köszönhettük, hogy a túloldalon levő temetőben nyugvó, az 1919. május 1-i csatában elesett elvtársaink közös sírjára évről évre el tudtuk küldeni, később személyesen is elvittük virágainkat.

A munkás működvelő társaság tagjai kivétel nélkül párt- és szakszervezeti tagok voltak. Mikor a helyzet alakulása lehetetlenné tette a közös szervezetben élést, a komáromi és szőnyi tagok külön szervezetet hoztak létre. Ezt a fasiszták később szétverték. De egyáltalán nem volt véletlen, hogy a felszabadulás után mind a komáromi, mind pedig a szőnyi társaság mint kommunista pártszervezet alakult újjá, és kezdte meg ismét működését.

A fűrésztelepen élénk szakszervezeti és pártéletet éltünk. Csak szervezett munkások dolgozhattak az üzemben, munkaadóink tudomásul vették bizalmi rendszerünket. A dolgozók bérezése győri összehasonlításban is jobb volt más hasonló munkahelyeknél. Munkaadóink és a tisztviselők ezt és a barátságos kapcsolatok ápolását nem leereszkedésként gyakorolták, hanem a gyár jól felfogott érdekének tekintették, és igazuk volt. A barátságos viszony és a szervezett munkások jogainak, igényeinek tiszteletben tartása jól kamatozott a vállalatnak.

PROLETÁR HÁZÉPÍTÉS

Lehetővé vált számomra, hogy házhelyjuttatásban részesedjek. Igényeltem a telket, s azonnal nekifogtam egy szoba-konyhás házacska építkezéséhez. Kőanyagom megvolt hozzá — mint már említettem, a rómaiaktól örököltem —, kevés, de a mi életünkben mégis számottevő megtakarított pénzemből megvásároltam a kúthoz szükséges betongyűrűket. Egy kora tavaszi vasárnapon néhány barátom segítségével leeresztettük a gyűrűket. A kútásás fő munkáját természetesen magam végeztem. Nagyszerűen sikerült minden. Szép volt a kút, s egészen bővizű, ezzel az építkezésnek és a leendő háztájnak egyik fontos előfeltételét és értékét sikerült megteremteni.

A falusi kislakások építésének támogatására kölcsönakciót vezettek be, én is bejelentettem az igényemet 1500 pengő kölcsönre, amire a hivatalos előírások, az újságokban történt bejelentések szerint igényjogosult voltam. Azonban a községi elöljáróság, politikai okokra hivatkozva, nem javasolta számomra a kölcsön folyósítását, ami ennek következtében vízbe esett.

Az öreg főjegyzővel olyan viszonyban voltunk, hogy jót és rosszat megmondtunk egymásnak. Most is nyíltan megmondta: jólesett neki, hogy a „Kékvérűek" miatt üthetett rajtam egyet.

Szijj Bálint hajlandó volt támogatni, azonban Ágoston főjegyző urat megkerülni ő sem tudta, az pedig politikailag olyan

elvetemült embernek festett előtte, hogy talán még a protekciója se volt olyan erős, mint különben esetleg lehetett volna.

Kedvezményes, tizenöt éves kölcsön helyett a 12 százalékos kamattal terhelt bankkölcsön útját kellett felderítenem. Nem is volt különösebb nehézségem. Több gazdálkodó ember felajánlotta kezességét a banknál, illetve a hitelszövetkezetnél. Megtakarított pénzem és az üzem által engedélyezett anyaghitel mellett 1200 pengőre volt szükségem, ezt váltóra vettem fel, és négy parasztember, közöttük egy egészen módos gazda vállalta értem a kezességet. Ilyen kezesekkel akadály nélkül megkaptam a kölcsönt, s mire a ház felépült, végösszegében 1800 pengő körül volt különböző tartozásaim összege — ezek törlesztésének, visszafizetésének gondja mellett ekkor már öttagú családot kellett eltartanom.

Most erre azt kérdezhetné valaki: hát ilyen kevés pénzből fel lehetett építeni egy házat? Igen. De ha azt nézzük, hogyan építkeztem, megkapjuk magyarázatát az olcsó építkezésnek.

Proletárházat építettem, s nem egymagamban. Ha jól emlékszem, mintegy tíz házat húztunk fel abban az időben oly módon, hogy a közösen végezhető nagyobb munkafolyamatokhoz egy-egy vasárnap összeálltunk, valahány család érdekelt volt, és sorra vettük az építkezéseket. Nemigen tekingetve rá, melyik mit és mennyit végez, becsület dolgának éreztük, hogy minden család tehetsége szerint a legtöbbet nyújtsa, és kalákában kölcsönösen kisegítettük egymást.

Kő vagy beton fundamentumra jön a sár, amit fecskék módjára rakunk. Annyi földet készít elő az ember, amennyi sárnak elegendőnek tűnik, vízzel megereszti, lovakkal vagy más módon lehetőleg rozsszalmát tapostat bele, meggyúratja, mindaddig, amíg falazáshoz alkalmas sűrűséget ér el, egy éjszakán szikkadni hagyja az egészet és másnap vasvillával lehet rakni a falat. Az úgynevezett ragalja berakásához, az ajtókhoz, ablakokhoz, falak éléhez elég sok vályogra van szükség, azt maga készíti elő az ember, s ha munkahelyéről elmaradni nem akar, ami könnyelműség volna, különösen ilyen helyzetben, amikor minden fillér keresetre szükség van, ez a munka nem gyerek-

játék. De elkészül, mert meg kell csinálni, megvan a fundamentum, az alapozás, ott vannak a barátok, akik segítenek, és amikor három vasárnap múltán jól körülnéz, örömmel látja, hogy megvan a fal, ereszmagasságig, áll az egyszobakonyha, természetesen földpadlózattal — jó ideig úgy is marad —, s bár kívülről vakolatlan az épület, emiatt keseregni ugyan nem érdemes.

Hogyan dolgozik az ember? Az üzemben a rakodó munka nem könnyű, de fiatal vagyok még, terhét nemigen érzem, s különösen most nem, amikor feszít a fészekrakás öröme. Néha úgy érzem, nincs az istennek az a munkája, amivel én meg ne tudnék birkózni, csakhogy álljon egyszer a mi kedves házacskánk. Ha jól sikerült a reggeli ébredés, munkába menet előtt fél órát, egy órát el lehetett dolgozgatni az építkezésen. Kilencórás munkanap után este 6 óra felé már a magam kis házhelytelepén voltam, este tízig, néha tizenegyig talicskáztam a földet, dolgoztam azt, ami soron volt. A holdvilággal hej, de mennyire törekedett jó barátságban lenni az ember, öröm volt, ha megfelelő időben és kellő fényességgel teljesítette szolgálatát, felhő mögé nem nagyon bujkált.

Mikor késő este leteszem a szerszámot, és indulok haza a kertek alatt, érzem ám, hogy húz lefelé a vállam, teher a két karom, csalogat a zöld fű a gyalogút mentén, az árokparton, jó volna belefeküdni, ha itt egy jó nagyot aludhatnék, vacsora se kellene.

De csak lépegetek tovább, és egyszer hazaérek. A feleségem a fal tövében, a sámlin ül, jól tudja, hogy rengeteg munkával jár az előkészület és maga az építés, sajnálkozik és méltatlankodik, miért dolgozom agyon magam, miért hajszolom a dolgot, nem kell egyszerre felfújni mindent. De ha nem ezt tenném, alighanem rosszul esne neki. Kesereg és morog, tréfálkozik és bosszús, miért késtem ilyen sokáig, mert ki hinné el, hogy hajnaltól mostanáig csak tisztességes helyen jártam. Nevetni kell ezen, de azért muszáj elgondolni azt is, vajon hogyan és meddig várt volna, s mit mond, ha valóban engedek a nyári este csábításának, és alszom egyet a fűben, a kertek alatt. No,

ne morogj, mondom neki, és bizony előfordul, hogy még tovább, emeltebb hangon morog — ilyenkor mérgelődve tesszük el magunkat holnapra.

Értem én szegényt, hogyne érteném. Sokat van egyedül, s egy fiatalasszonynak, de még az idősebbnek sem öröm az egyedüllét, a magárahagyatottság érzése, még akkor sem, ha időnként megszólal valahol a gyerek, és figyelmezteti az anyját: no-no, itt vagyok ám én is! Hol jár az ember? Tudja, hogy dolgom van a Szociáldemokrata Pártnál, a szakszervezetnél, a kultúrcsoportnál. A legutóbbi miatt különösen sokat békétlenkedik, a mai napig sem árulta el, miért. Szó se volt róla, mintha nem értette volna a politikai, szakszervezeti és műkedvelő munka jelentőségét, igen jól értette. Csak az volt a véleménye, hogy csinálja más, s ne legyek én ott mindenütt. Most pedig ehhez az elfoglaltsághoz még hozzájárult a hajnalban kezdődő, éjszakába nyúló munka az építkezésnél.

Néha hosszúra kinyújtja a nyelvét, gorombákat mond, máskor egyszerűen sírva fakad, hogy milyen az ő élete, pedig talán nem is érzi ezt olyan rossz életnek, dehogy is érzi. Ám ilyenkor én is úgy vagyok, hogy összetorlódik bennem minden gond, rengeteg az elrendeznivaló a fejemben mára, holnapra, holnaputánra, összedől a világ, ha nem lehetek békességben, és ennek érdekében megteszem a magamét — nehogy békesség legyen. Ilyen az emberi természet.

Más alkalommal türelmesen magyarázgatom, hogy nemcsak én csinálom így, hanem szerte az országban tömérdek ember végez hozzám hasonló munkát, de az egész világon csinálják emberek városokban és falvakban.

— Abból ugyan nekem kevés örömem van, hogy azoknak az embereknek az asszonyai is nap mint nap, éjszakáig várják az uruk hazajövetelét — mondja az én Böském. Én próbálom megmagyarázni, nem így kell nézni az ilyen dolgot. — Sovány vigasz, ha mások is csinálják! — így vág vissza.

— Sajnos, kövérebbet nem tudok mondani, és abban sem vagyok bizonyos, hogy egyszer, valamikor ennél jobbat, vigasztalóbbat, kedvesebbet mondhatok neked... Mindenesetre re-

ménykedem, és szeretném, ha te is osztoznál ebben, akkor könnyebben bírnám a munkát és a késői hazajövetelek terhét, mert azok bizony nekem se jelentenek örömet.

Évődünk és zsörtölődünk, közben az ember arra gondol, hogy sok az adósság, s még akkor is, ha sivatag módjára kiszáradt a torka, visszatorpan attól, hogy akár egy kis fröccsöt is megigyon.

„Háztulajdonossá" válik a proletár, és igen-igen megnézi, mennyit költhet cigarettára, pedig bagó nélkül igazán nincsen élet. Valamelyik komám odasomfordál hozzám, volna-e számára egy cigarettám. Miért nem veszel, kódis, fene a háztulajdonos ábrázatodat! Persze, ez is háztulajdonos, és ha holnap én kunyerálok tőle egy cigarettát, ő fog lekódisozni engem. Takarékoskodunk irgalmatlanul, megtörténik, hogy már nem cigarettát, hanem egy-egy szippantást kérünk attól, aki éppen szívja a bagóját — lehetséges, hogy az is mástól kérte... Úgy tudunk beszélni egy-egy cigarettáról, mintha isten legnagyobb kincse volna, képesek vagyunk magyarázkodni: értsd meg, komám, nekem se potyog az égből, miért nem osztod be jobban, most még ez egyszer itt van, de czen a héten már ne számíts rám. Egyik jobban győzi szóval és ideggel, a másik kevésbé, és gyakran összekáromoljuk egymást. Valaki végül is feltalálja a puskaport: a pipadohány olcsóbb, és azt kezdjük szívni, újságpapírba csavarjuk, cigarettapapírra se költjük a pénzt. Meg lehet ezt szokni, annyira, hogy amikor megint megengedheti magának az ember a rendes cigarettát, nehezen tudja elfelejteni azt a másikat.

És mikor tető alatt van a ház, elmondhatatlan nagy boldogság. Íme, mit csináltunk, a magunk erejéből.

Az ablak azért van a házon, hogy levegőt és világosságot árasszon az otthonunkba. Feleségem azt mondja, nem maradhatunk redőny nélkül. Nyugalmasabb estén saját árnyékunk vetődik az ablakra, és azt hisszük, idegen ólálkodik odakint, az ablakunk alatt. Az asszony sokszor van egyedül a gyerekkel, értem, hogy az egyszerű ablaküvegnél erősebb biztosítást szeretne az utca felől. Nekem is megnyugtató, ha érzem, hogy tel-

jes biztonságban vannak idehaza az enyimek. Ígérem, hogy két héten belül meglesz a redőny. Böske örül, de azután rám tekint panaszosan:

— Ne jelentse ám a redőny azt, hogy azután még gyakrabban és könnyebb szívvel elmaradj, s még később járj haza...

Ígérem neki, hogy nem lesz oka elégedetlenségre. Pedig tudom, hogy meglesznek nekem az esti elfoglaltságaim két hét és két hónap múlva, azután is. Alighanem mindaddig, amíg élek. És ő is tudja.

Saját házunkban vagyunk, van udvarunk, portánk, kis kertünk, az egész terület 300 négyszögöl. Feleségem nagyszerűen tud gazdálkodni s már nem támaszkodunk kizárólag a gyári fizetésemre, csirkék, kacsák, malac vagy éppen malacok bukkannak fel és növekednek, csárálnak, lábatlankodnak, visítoznak a házunk táján. Sőt mi több, egy ideig még kecskénk is lesz. Én ugyan nagyon utálom a gidát, ki hinné, hogy a trágyája miatt fogunk megbékülni vele. A feleségem a teje miatt tartotta. Fejt is tőle annyit, hogy bizony a szövetkezeti mozgalmunk első éveiben egyik-másik silány szövetkezetben eszembe jutott a kecskénk — bár annyit fejnének itt a tehenektől... No, de minden elmúlik. Nálunk Szőnyben elmúlt a kecske, szövetkezeteinkben pedig a gondatlan állattartás siralmas korszaka.

Fizetésemmel elégedett vagyok, s az sem nyugtalanít, hogy adósságom jó ideig inkább szaporodik, semhogy csökkenne. Bárhogyan takarékoskodunk, nagy teher a 12 százalékos bankkamat, elég azzal megbirkózni, a törzsadósság törlesztését nem tudom megkezdeni.

Négy jótállóm van, azok közül kettő türelmes, a másik kettő azonban elég korán kifejezte türelmetlenségét, hogy a váltóról nem kopik a tőketartozás összege.

Negyedévenként be kell kopogtatni hozzájuk az új váltóval, gyerekkel odaküldeni illetlenség volna, erre gondolni sem lehet. Menjek én — menjen inkább valamelyik az asszonyok közül: feleségem vagy édesanyám. Sóhajtoznak, vitatkoznak, összeszedelőzködnek, elmennek. Azután néha sírva jönnek haza,

rájuk dörrentett valamelyik türelmetlen kezes, vagy morgás közben írta alá nevét a váltóra.

Azzal teszik le az asztalra az aláírt váltót, hogy bárcsak szegény embert ne teremtett volna a jóisten. Elég gyakran mondogatjuk ezt egymásnak, végül talán már nem is halljuk, amint elhangzik egyikünk vagy másikunk szájából.

No, de nem tart már sokáig a kezesek keserűsége! Itt van ez a két szép jó kinézésű disznó, esznek, híznak, gömbölyödnek, és ha eladjuk őket, már pedig el fogjuk adni, kapunk értük nyolcszáz pengőt, ezret, talán többet is, és az egészet a váltóadósság törlesztésére fordítjuk.

Egy napon korán érkezem haza, nem lesz oka zsörtölődésre a feleségemnek. Mosolygás és kedves szó helyett, sírással fogad. Kérdezem, mi baj van. Mondani nem tudja, csak az ól felé mutat. Futok oda, és látom, hogy mind a két hízó megdöglött.

Kicsoda és mi az oka a szerencsétlenségnek? Persze, az asszony hibás, köszönje csak meg magának. Fukarkodott a pénzzel, sajnálta az állatorvostól, oltatlanul maradtak a disznók, most itt van a nagy kár.

Mit kezdjünk velük? Mire besötétedett, már elástam a két dögtetemet a kertben, a szilvafa alá. S mire kivirradt, már ott sem voltak, alighanem a cigányok ásták ki, elvitték és természetesen megették.

Az asszony azon sopánkodik, hogy szappant főzhetett volna a hullott disznókból, én pedig azzal keserítem, hogy csak ő vezethette rá a dögtemetésre a cigányokat, nincs itt baj, hálából olyan gondtalan, vidám és szép életet fog neki kivetni a kártyából a Paprika cigányasszony, hogy annál nagyobb boldogságot elképzelni sem lehet...

Van ebben a csipkelődésben jókora adag szemrehányás. Feleségem szeretett elkomázni a cigányasszonyokkal és leányokkal — nem tudom, hogy a barátkozás közben eligazodott-e közöttük, melyik asszony, s melyik leány és micsoda rokonság fűzi őket egymáshoz. Vallatja őket, hogyan élnek, miért nem dolgoznak rendesen, miért olyan rendetlen a házaséletük. Ektelenül felháborodik, mikor kiderül, hogy egyik vagy másik

szép lány az apjától, talán a testvérétől, talán egész férfikörnyezetének közreműködéséből szerezte a gyerekét. Szidja az erkölcstelenségüket, azok meg talán kinevetnék, ha nem örülnének, hogy beengedi őket a meleg konyhába, ezt-amazt odadug nekik, emberségesen elbeszélget velük. Kérdezi, hogyan bírják a didergető hideget nyomorult sátraikban, miért nem öltöztetik fel valamennyire a gyerekeiket, és zsörtölődik az aszszonyokkal, mert takaratlanul mutogatják a világnak mellüket. Kineveti őket, és elbolondozik velük. Élmény ez számára, jó mulatság — utána szellőztet és szellőztet, van itt bagószag, izzadságnak, piszoknak, mit tudom én minek a bűze, legyen tiszta levegő, mire hazajövök. A gyerekek jól felöltözve, az udvaron játszanak, a konyhában frissen pattog a tűz, ha a szellőztetés nyomán betört a hideg, el is takarodott hamarosan, mert tüzelő, vágott fa bőven van, s a kis konyhát újra bemelegíteni semeddig sem tart. Jó a tűzhelyünk, ezermester nagybátyám rakta, nálam pedig vasárnap favágással kezdődik az élet, jó szerszámmal hamar együtt van a gyújtós és az aprófa egész hétre.

Disznóink elhullását nehezen bírom kiheverni, és ezt nem csak anyagi értelemben kell venni. Szidom a sorsomat és a gondatlanságunkat, a magunkfajta szegények gondatlanságát. Ember tervez, isten végez, mondják a szomszédasszonyok, s az imádságos embereket ez talán meg is nyugtatja, engem azonban meg nem békít. Nemcsak azt határozom el, hogy a jövőben mindig oltatni fogom állataimkat, és ettől se a feleségem, se más el nem téríthet, hanem arra is gondolok, hogy intézményessé, kötelezővé kell tenni a sertésvész elleni oltást, ezért politikai úton dolgozni fogok, mert népgazdasági érdek, s mindenkit megelőzve azoknak a szegényembereknek az érdeke, akiknek életében és gazdálkodásában nem mindegy, hogy megmarad-e vagy elpusztul az egy-szem—két-szem malackájuk.

De a magunk mostani kárán már nem tudok segíteni és a legközelebbi váltólejáratnál megint szégyenkezve állunk a kezeseink elé: a tőketörlesztés ez alkalommal megint elmarad...

Hasonló gondok és fáradságos munka árán sógoromék, Kerekes Ferencék is a proletár háztulajdonos állapotába kerültek, mindannyiunk örömére. Közelünkben épült fel az ő egyszobás kis házuk, csak ekkora, mert többre nem futotta az erejükből, pedig náluk is jöttek a gyerekek egymás után, s mire saját fedél került a fejük fölé, már erősen elcsaládosodtak, talán hatan is voltak, édesanyámmal együtt heten az egy szobára. Anyám, miután én megházasodtam, együtt maradt a lányával, s a veje szaporodó családjával. A kis házat, amiben korábban együtt éltünk, az évek múltán kevés pénzért eladta, s ez volt az ő anyagi segítsége, amivel testvérem és sógorom építkezéséhez két keze munkáján kívül hozzá tudott járulni. Náluk lakott, szeretettel és gondossággal vették körül, amire betegeskedése miatt mind jobban rászorult. Ő pedig járt-kelt, nem öregen — hiszen éppen csak átlépte az ötvenedik évét —, de nagyon öregesen, szervezetében elnyűtt állapotban a két házacska és a két család között. Szeretetét törekedett anya módján elosztani közöttünk, olyképpen, hogy mindegyikünk azt érezhette, mintha neki több jutott volna belőle, mint a másiknak. Ilyen osztási csodákat csak az édesanyák képesek csinálni.

Az élet rendjének mondják, hogy amikor a gyerekek felnőnek és családot alapítanak, eltávolodnak szüleiktől, hozzájuk fűződő kapcsolataik meglazulnak. Kegyetlen törvény, de alighanem mindenkire érvényes, én legalább nem találkoztam kivétellel, csak jelentkezésének formáiban és hatásában láttam eltéréseket. Hogy nálunk mi történt, arról már beszéltem. Anyósom akarata és befolyása elrontotta azt az egyetértést és szeretetteljes jó viszonyt, ami édesanyám és feleségem között korábban megvolt. Az emiatt kialakult állapot engem végtelenül bántott, sokszor küszködtem önváddal és belső keserűséggel miatta. Változtatni azonban nem tudtam rajta, talán nem is törekedtem erre a szükséges keménységgel. Inkább ettem, emésztettem magam — feleségem akkor is tudta, miről van szó, mi a bánatom, ha erről keveset beszéltem.

Idővel Böske családjától is távolabb kerültünk, a magunk lábára álltunk, de hogy édesanyámmal olyan egytest-egylélek

lehettünk volna, mint gyerekkoromban, s általában a házasságom előtt, arra már sohasem került sor közöttünk. Anyám szeretete azonban nem csökkent irányomban. Ő felnevelt engem, anyai szeretetével és gondoskodásával minden időben körülvett, s még azután is oltalmazni próbált, óvni minden bajtól, amikor már kinőttem a keze alól, elkerültem a közeléből. Amíg élt és lélegezni tudott, szüntelenül éreznem kellett a féltését, aggodalmát miattam, a határtalan anyai szeretetét, amiből az én szaporodó családomnak is bőven jutott. Ha el-elgondolkoztam a közöttünk kialakult helyzeten, s ez sűrűn előfordult, meg kellett állapítanom, hogy az a gyermeki, fiúi szeretet, amit én édesanyám iránt kifejezni tudtam, elenyészően kevés és szegényes volt a tőle kapott jósághoz, érzelmeinek gazdagságához képest, amivel egyszerű szívéből elárasztott engem. Ha egyértmásért időnként kesergett is, amire megvolt az oka, én azért „kicsifia" maradtam neki mindaddig, amíg nehéz életének lámpása utolsót nem lobbant. Sajnos, mire olyan helyzetbe kerültem, hogy biztosítani tudtam volna számára a csendes, nyugalmas öregséget, ő már régen a szőnyi temetőben porladt.

A tüdőtágulás gyötörte őt halálra, tehát abban a betegségben halt meg, ami édesapámat kínozta és megölte. Nem lehetett ennek más forrása a mi családunk életében, mint a gyerekkorban elkezdett, télen-nyáron kímélet és pihenés nélkül folytatott nehéz munka, s a hiányos táplálkozás, amiből nemcsak apámnak, hanem szegény édesanyámnak is kijutott. Hosszú és fájdalmas betegség után, 1929 január havában hagyott el bennünket, annyi volt a kínja és szenvedése, hogy valóban el lehetett róla mondani, megváltás volt számára a halál.

KISBÉRI VASÁRNAP

Üzemünk vezetésében változás történt. Gazdánknak anyagi gondjai lehettek, főbe lőtte magát, és a családi vállalkozás részvénytársasággá alakult. Új igazgatónk tájékozódik, s engem, mint a bizalmi tisztségét betöltő munkást, hamarosan magához

hívat. Biztosít róla, hogy semmi különös kívánsága nincs, csupán meg akart ismerni. Tudomásul veszi, hogy szervezett munkások vagyunk, és bizalmi rendszer szerint élünk. Szeretné, mondja, ha ezután is olyan jó lenne a dolgozók viszonya a munkához, a dolgozók és a munkaadók, a munkavezetők viszonya, mint eddig volt. Annak érdekében ő meg fogja tenni a magáét, ígéri — és valóban meg is tette. Csak éppen felveti a kérdést: nem túlzás-e, hogy a mi előzetes hozzájárulásunk nélkül senkit sem lehet felvenni az üzembe, és onnan senkit sem lehet elbocsátani. Mi jobban ismerjük az embereket, mint önök, felelem neki, ez a rendszer jó, és mi ragaszkodunk ennek a fenntartásához. Önöknek ebből semmi hátrányuk nincs, és ha békében hagynak minket, nem is lesz, látni fogja. Szót értettünk, és maradt minden a régiben.

Neki nem volt kifogása a szakszervezeti és pártélet ellen — ezt azonban egyáltalán nem lehetett elmondani a városi rendőrkapitányságról. Minél élénkebb volt az életünk, annál jobban nehezedett ránk a hatósági nyomás. Nyilvános népgyűlést sohasem engedélyeztek, tudományos előadásokat is csak elvétve.

Nem elégedtünk meg a városi pártélettel, Komárom megye jelentősebb falvaiban is szervezni akartuk a munkásmozgalmat. Pártszervezetünk intézőbizottsága kidolgozott egy munkatervet, amely szerint megfelelőnek látszó emberek — mindig kettőkettő — vasárnaponként kimennek a falvakba, elsősorban oda, ahol az 1919-es proletárdiktatúra idején számottevő pártszervezet alakult, vagy érdekesebb emberek tűntek fel, akikkel érdemes felvenni a kapcsolatokat. Beszélgetünk velük, és az általuk ajánlott személyekkel a helyzetről, a politikáról és a lehetőségekről.

Szándékunkat bejelentettük a Szociáldemokrata Párt Országos Központjának. Sürgősen közölték velünk, hogy semmiféle támogatást nem nyújthatnak. Ezt tudomásul vettük, de terveinkről nem mondtunk le. Költségproblémák nem merültek fel, a vasárnapi utazásokra kijelölt elvtársaink szinte kivétel nélkül magukra vállalták a költségek fedezését.

Sejtelmünk sem volt róla, hogy terveink olyan gyorsan a

Horthy-rendőrség tudomására jutnak, és városban-falvakban sürgősen megteszik ellenünk az intézkedéseket.

Horváth József barátommal indultam első utamra, Kisbérre. Ő vasmunkás, igazi elvtárs volt és igen jó barát. Már említettem, hogy nemcsak politikában, hanem a kultúrmunkában is találkoztunk, együtt dolgoztunk. Csodálatos, hogy mennyi emberség élt benne, mekkora tekintélyt tudott szerezni magának nemcsak a munkások között, hanem a polgárok soraiban is, akik a marxizmustól erősen távol álltak. A körülmények folytán a 30-as évek elején megszűnt segédmunkás lenni, kovácsműhelyt nyitott, és a legnehezebb időkben ez a műhely volt Komárom és környéke szocialista embereinek találkozóhelye.

Télvíz idején, hajnalban indultunk Kisbér felé, azzal a vonattal, amelynek még világosodás előtt oda kellett érkeznie. Befutott a vonat, mikor leléptünk róla, láttuk, hogy csendőr fut végig a szerelvény előtt, kezében kisebb aktatáska, ruházatán semmi sem jelzi, hogy szolgálatban volna.

— Honnan jött ez a vonat? — kérdezi lihegve tőlem.

— Komárom felől — mondom —, de ha utazni akar, ember, ugorjon fel gyorsan, nehogy itt hagyja, mert mindjárt indul Székesfehérvár felé.

— Maguk honnan jöttek? — kérdezi, és bennem fellobban a gyanú, ugyan mi a fenét akar ez tőlünk.

— Hazulról — mondom, s megint biztatom, ugorjon fel a vonatra, le ne maradjon róla.

— Hol van a maguk hazája? Mutassák csak a jegyeiket!

— Hát azt már csak a jegyszedő vasutastól kérje el, ha kimegyünk az állomásról. Annak adjuk mi a jegyünket, miért adnánk magának?

Orrunk elé dugta az igazolványát, és megparancsolta, hogy kövessük a forgalmi irodába. Horváth barátom türelmetlen volt, minden kérdésre én próbáltam válaszolni, bízva, hogy nem lesz itt semmi baj, ha ügyelünk.

Kisebb helyiségbe tolt minket a csendőr, elszedte minde-

nünket, még a papírba csomagolt zsíros kenyerünket is. További intézkedésig itt maradunk, értjük-e?

— Próbálnánk ellene tenni...

Végigmér, ránk zárja az ajtót, s már világos reggel van, amikor harmadmagával visszatér. Most már kakastollasan, szolgálati övvel érkeznek, nagy megdöbbenésünkre hátracsavarják kezeinket, bilincseket raknak ránk. Tőlem telhető tisztességgel kérem, ne csúfoljanak meg minket, nincs szükség rá, hogy bilincsbe rakjanak. Ha úgy gondolják, hogy van valami ügyünk, semmivel sem fogjuk gátolni annak megvizsgálását. szökni nem fogunk. Mikor a szelíd szó nem használt, állampolgári jogainkra hivatkoztam, követeltem a törvényesség megtartását, de mintha csak falra hánytam volna a borsót. Minél többet emlegettem a törvényt, annál dühösebbek voltak.

Megbilincselve kísértek végig bennünket a vasútállomástól a csendőrlaktanyáig vezető úton. Hosszú út volt, már rengetegen jártak az utcán, nézegettek minket, s a csendőrök szemmel láthatóan élvezték mindkettőnk pironkodását.

A csendőrök hálóhelyiségébe vittek, nyilván bemutatni szándékoztak az ágyakban heverésző, lustálkodó legényeknek. L-alakban felállított ágysoruk előtt fel-alá sétáltattak, mocskoltak, szidalmaztak minket, leköpködtek. Hátrakötözött kezeinkkel tehetetlenek voltunk, még csak az arcunkat sem tudtuk letörölni.

— Aljas kommunisták! — ordítoztak.

Próbáltam hozzájuk emberi szóval szólni:

— Azt sem tudják rólunk, kik vagyunk, honnan és miért jöttünk, miért mondanak bennünket aljasoknak?

Az egyik csendőr, aki különösen kitűnt a többi közül állati bömbölésével, arcomba vágta a csizmáját, amit éppen felhúzni készült. Jól talált, Horváth Jóska barátom fájdalmasan felkiáltott, én azonban hallgattam.

Jó ideig tartott ez a piszkos játék, végül azonban talán megelégelték, talán belefáradtak, és kezünket felszabadítva, egymástól minket elválasztva, külön-külön helyiségbe raktak, és megkezdték kihallgatásunkat.

Jövetelünk célját mindketten egybehangzóan, a valóságnak megfelelően mondtuk el, de a legdurvább erőszakoskodásra sem neveztünk meg egyetlen kisbéri embert sem, akivel találkozni akartunk. A csendőrök ebben megátalkodottságunknak, konokságunknak bizonyítékát látták.

Zsebemben a „Népszava" könyvkereskedésének, Budapestre címzett, lezárt levelet találtak, amelyet Komáromban elfelejtettem feladni, Kisbéren pedig közbejött balsorsom miatt nem adhattam fel. A cím után ítélve, rendkívüli reményeket fűztek ezek a félvadnál rosszabb, gonoszabb emberek a levélhez. Mikor levelem előkerült, maga az őrsparancsnok vett kezelésébe, és nem tudom, mennyi ideig nyaggatott. Órám nem volt, Horváthnak igen, azonban az övét elvették, minden egyéb holminkkal együtt, s az idő múlásának különben sem volt jelentősége.

Kezdetben egyszerűen ellenkeztem, mondtam, hogy engem nem érdekel senkinek a levele, őket se érdekelje az enyém, maradjon csak annak a tartalma az én titkom. Értelmetlen dolog volt ez a magatartás, nem is volt a levélben semmi különös — egy színdarabot és könyvárjegyzéket kértem —, de a csendőr, aki előbb a csizmáját vágta az arcomba, a parancsnok intésére megint nekemjött, irgalmatlanul bántalmazott, és bennem daccá változott a keserűség. Mikor felszólítottak, hogy bontsam fel a levelet, megmondtam, mi van benne, de a felbontást megtagadtam.

— Bontsák fel maguk — ajánlottam, mire a csendőr térden rúgott, acsargott, tolta a levelet a képembe, bontsam fel. Elvettem, zsebre dugtam, és elhatároztam, ha agyonütnek, akkor sem bontom fel. Újra nekem jött a csendőr, rúgott, amíg össze nem estem.

Törekedtem megemberelni magam, gyorsan újra talpra álltam. Egy lavor vizet hozattak, hogy mossam meg magam. A fal felé fordítottak, így nem láthattam, hogy Horváth barátommal hozatták a vizet — ő pedig nem láthatta vértől maszatos képemet.

Ezután közös helyiségbe raktak a barátommal, most már

visszaadták elszedett holminkat. Zsíros kenyerünket darabokra tördelték, kerestek benne valamit, persze semmit sem találtak. Barátomnak az volt a véleménye, hogy ha tovább erőszakoskodnak a levél miatt, ne veressem magam, hanem bontsam fel nekik. De én megkötöttem magam és nem engedtem.

Valóban, jött a parancsnok két emberével, és megint követelte a levelet. Odaadtam, az asztalra tettem, azzal a megjegyzéssel, hogy ha kíváncsiak, bontsák fel. Elvitték, majd néhány perc múlva azzal rontottak rám:

— Megöltél egy embert, büdös kommunista?!

A levélben kért színdarab címe ez volt: „Megöltem egy embert."

Egy darabig még acsarkodtak rám, de még egyszer nem vertek meg.

Múlt az idő, s amikor már az utolsó személyszállító vonat is elment Komárom felé — ebben persze szándékosság volt és tudom, hogy mindenfelé gyakorolta a csendőrség —, csendőrjárőr kíséretében el kellett hagynunk a falut. A község határán fegyverüket lövésre kész helyzetbe vágták, a rangidős ránk kiáltott:

— Vissza ne nézzetek, aljas kommunisták, mert belétek lövünk!

Szótlanul mentünk tovább, és nem néztünk vissza. Nem azért, mert parancsolták, hanem igazán nem voltunk kíváncsiak az ábrázatukra. Arról beszélgettünk, hogy a vonat már nagyon régen megérkezett Komáromba. Lakásunktól 100—200 méterre szalad el, s ha alszik az ember, zörgésére rendszerint felébred. Feleségem dehogyis alszik, tudja, hogy veszélyes, bizonytalan útra mentünk. Füleli a vonat zörgését, számítja az érkezését, az elmúló perceket, és várja, hogy rányitok, hazaérkezem. Egy ideig arra gondol, hogy nem járhatunk tisztességes úton, no majd megmondja nekem a véleményét, ha hazajövök. Azután elkezd majd félni, aggódni, hogy mi lett velem.

Jólesik leülni az út szélén a korlátra, fájdalmat érzek a verés nyomán. Horváth figyel, szeretne könnyíteni a helyzetemen, de képtelen rá.

— Nagyon aggódhatnak odahaza az asszonyok, Jóskám...

— Hát igen. A te feleséged engem szid, az enyém pedig téged.

— Most már mindegy. Csak az a fontos, hogy ne tudják meg, mi történt, mert ez nem asszonyoknak való...

Ballagunk tovább, és idővel hazaérkezünk. Ha nem is beszélünk róla, a két asszony alighanem sejti, mi történt.

A kisbéri csendőrség nyomoz, és megállapítja, hogy a szomszéd község határában az egyik vasúti őrházban távoli rokonom szolgál. Nem is hozzám, hanem a feleségem családjához fűzik bizonytalan rokoni szálak. Rólam ők semmi érdemlegeset nem tudnak, épp hogy a híremet hallották. Arról még kevésbé volt sejtelmük, hogy Kisbérre mentem, és ott mi volt a szándékom. De most büntetésből elhelyezik onnan valahová, embernek nem való szolgálati helyre.

Engem okol a balsorsa miatt, és igaza van, de tehetek-e én magamnak szemrehányást?

Pártszervezetünk intézőbizottsága meghallgatja beszámolómat, és elhatározza, hogy az országos központhoz fordul orvoslásért, annál inkább, mert más községekben járt elvtársainkat is kisebb-nagyobb sérelmek érték. Mozgásukban gátolták, a falvakból eltanácsolták őket. Néhányukat átkutatták, töltőtollaikat, miután megállapították ezekről a szerszámokról, hogy nem bombák, nem pokolgépek s nem robbannak —, bátran összetörték. Azt gondoljuk, hasznos volna, a munkásmozgalmat országos értelemben kedvezően befolyásolná, ha kezdeményezésünkkel és a nyomában történt hatósági visszaélésekkel a „Népszava" foglalkozna, s a parlamenti csoport szóvá tenné az országgyűlésen.

Az Országos Központ elutasítja javaslatunkat.

Horváth Józseffel átmegyünk Tatabányára, egy ott megrendezett tanácskozásra. Felkeressük Kabók Lajost, támogatását kérjük. Kabók azonban a központnak ad igazat, ajánlja, hogy hagyjuk abba a községi agitációt, ne tegyük ki magunkat további zaklatásoknak.

De hiszen nemcsak a mi zaklatásunkról van szó! Néhány elvtársunknál névsorokat talált a csendőrség, a listákon szereplő embereket a csendőrök összeszedték, vallatták, s egyes helyeken, például Ács községben irgalmatlanul összeverték.

A Szociáldemokrata Párt Országos Központja szerint ennek ellenére sem szabad semmit sem csinálni. Érthetetlen és sokunk véleménye szerint felháborító ez a magatartás.

Mikor a következményeket tapasztalják, magyarázkodnak, hogy tőlük függetlenül, a magunk szorgalmából és az ő hozzájárulásuk nélkül dolgoztunk, ezért nem tudnak segíteni.

Ettől kezdve fokozatosan romlott a viszony az Országos Központ és a párt helyi szervei között.

NEM TUDOK MUZSIKÁLNI...

Erre az időre esett Győr város szociáldemokrata pártszervezetének nagyobb szabású értekezlete, melyre a város környékéről és a szomszéd megyékből is meghívtak tagokat. Komáromból és környékéről minden foglalkozási ágból volt érdeklődés, de a résztvevők nagyobbik fele paraszt, és főleg a szegényparasztok közül jelentek meg sokan. Kerékpáron mentünk, sokan párban, felváltva vitte egyik a másikat. Igen nagy dolog és élmény számomra, hogy részt vehettem a nagyszabású, népes tanácskozáson. A vasmunkás otthonban a párt képviselői csoportja majdnem teljes számban ott volt az elnöki emelvényen. Beszélt Kertész, Szeder, Malasits és Kéthly Anna. A felszólalásokat vita követte.

Horváth Jóska barátom felment az elnökségbe, hogy felszólalási szándékát bejelentse, s nagy haragomra azzal tért vissza, engem is felíratott. Tiltakoztam, összekáromoltam őt, de azt már nem tudtam, hogyan lehetne elejét venni a kudarcnak, amit én a magam számára elkerülhetetlennek gondoltam. Féltem és szégyelltem magam, első eset volt életemben, hogy ilyen helyre kerültem, és eddig még soha sem beszéltem nagy nyilvánosság előtt.

Megpróbáltam rendszerbe szedni a gondolataimat, felkészülni első beszédemre. Horváth után szólítottak, lázas forrósággal vegyes félelemmel indultam el a szónoki emelvényre. Mindenkinek a tekintetét magamon éreztem, elsősorban a nagy számban megjelent rendőrtisztekét és a rendőrlegényekét. Ezután szembekerültem képviselő elvtársaink tekintetével, s ha lehetséges, ez még jobban megzavart. Felmentem az emelvényre, körülnéztem, s megdöbbenve éreztem, hogy nem találom a szót, amivel meg kellene kezdeni felszólalásomat. Nagyot lélegeztem és ijedt ábrázatomra valami görcsös mosolyt erőltetve, hozzáfogtam a beszédhez.

Emlékezetből próbálom összeszedni: miről beszéltem.

Azt mondtam a párt falusi politikájáról, hogy az majdnem a semmivel egyenlő. A párt elhanyagolja, magára hagyja az agrárproletár réteget, amely amúgy is ki van szolgáltatva elnyomóinak és kizsákmányolóinak, s hogy pártjától segítséget nem remélhet, az még jobban fokozza keserűségét, elhagyatottságát. Több éves tapasztalatomra hivatkozva állapítottam meg, hogy nincs sajtótermék, nincs a kapcsolatoknak más formája, melyen keresztül a Szociáldemokrata Párt kijutna a falvak és puszták szegényparaszt népe közé, azokat tanítani és szervezni próbálná, hogy őket munkára, vagy ha szükséges, akkor harcra képessé tegye embertelen életkörülményei megváltoztatásáért. Szégyenletes dolog látni és eltűrni, hogy a hatalom, amely elsősorban felelős ennek a néprétegnek a nyomorúságos helyzetéért, hogyan állítja őket, s elsősorban a cselédeket, politikai értelemben is szolgálatába. Akiknek szavazati joguk van, azokat a legnagyobb lelkiismeretlenséggel szavaztatják a községi, megyei és az országgyűlési választásokon. Megdöbbentő látni, ahogyan ezekkel a szerencsétlenekkel időről időre szinte saját nyomorúságukat, az őket elnyomó törvényeket, a lakhatatlan cselédlakásokat, az intézők, főintézők, botosispánok garázda hatalmát, a nyomorúságos cselédkonvenciót jóváhagyatják, megszavaztatják. Igen, megszavaztatják velük az elnyomást, a kiszolgáltatottságot, saját lenézettségüket, s a rendszert, amelyik nem veszi őket emberszámba.

Beszéltem a földmunkásokról, a sommásokról, a munkanélküliekről, akiknek száma ijesztően növekszik. Azt mondtam, nem ártana, ha képviselőink megpróbálnának közelebbről megismerkedni az ilyen emberek életével, elmennének otthonaikba is — figyelemre méltó tanulmányutak lehetnének ezek. De ha a párt nem érzi magát hivatottnak, ha a földmunkás szövetség képtelen segíteni, azt legokosabb és legbecsületesebb dolog volna megmondani, hogy tudja a nép: innen nem várhat segítséget.

Végül sort kerítettem a Komárom megyei csendőrterrorra, beszéltem saját keserves tapasztalataimról és másokéról is. Bíráltam az Országos Központ és a képviselő-csoport állásfoglalását is ebben a kérdésben.

Az ügyeletes rendőrtisztnek nem tetszett a felszólalásom, közbeszólt, és kívánságára az elnöklő Kertész újra meg újra félbeszakított, figyelmeztetett. De a közönség lehurrogta őket, tiltakozott Kertész és a rendőrtiszt akadékoskodása ellen, követelte, hogy beszéljek. Mikor végére értem, felálltak helyükről, tapsoltak és éltettek az emberek.

Én pedig helyemre visszatérőben azon törtem a fejem, hazamehetek-e én ezek után Szőnybe, adósságtól agyonterhelt lakásomba, családomhoz.

Horváth Jóska sápadt arca is ilyen félelmekről tanúskodott. Jó, hogy így beszéltem, mondta, de talán inkább ne beszéltem volna. Most már sajnálja, amit csinált, hiszen ő jelentett be felszólalásra és ez lett belőle. Hogy micsoda — azt egyikünk sem tudta igazában megítélni.

Udvaros István volt a győri pártszervezet titkára. Cédulát adott át nekem, közölve kívánságukat, hogy az értekezlet végén beszélni akarnak velem, maradjak itt, menjek be a kis tanácsterembe.

Dehogy menj, mondta Horváth s a többiek körülöttem. Amilyen gyorsan csak lehetséges, menjünk el Győrből, mielőtt letartóztatnának, bár azt otthon sem igen fogom elkerülni.

Én nevetségesnek tartottam az ilyen félelmeket, és bementem a tanácsterembe. A budapesti küldöttek voltak ott és előt-

tem ismeretlen helyi vezetők. Amint beléptem, dr. Kiss Jenő központi titkár furcsa kérdéssel állt elém:

— Mondja elvtárs, tud maga muzsikálni?

Meghökkentem, első pillantásra nem is gondoltam, mit akarhat vele mondani. Kiss türelmetlenül noszogatott a válaszért, a képviselők pedig mosolygós arccal néztek rám. Most már sejtettem, mit kérdeznek. Dühösen feleltem:

— Tud az ördög! Hogy tudnék én muzsikálni...

— Nohát, akkor mit akar? — kérdezte fölényesen a titkár.

Ha már itt voltam, megmondtam nekik, mit akarok.

— Ha muzsikálni nem is tudok, azt tudom, hogy a dolgozó magyarok között elég sokan tudnak. Én meg azok közül való vagyok, akik megértik azokat, akik tudnak muzsikálni, és higgyék el az elvtársak, nem vagyunk kevesen. Rengetegen vagyunk az országban, a városokban, a falvakban, de még a tanyákon is. Éppen ezért merem gondolni, és velem együtt sokan, hogy a párt vezetőitől bátrabb, határozottabb politikát és helytállást követelhetünk. Olyan politikát várunk a párttól, amely a dolgozó emberek érdekeit komolyan és félreérthetetlenül szolgálja. Miért hagynak bennünket lépten-nyomon magunkra? A Komárom megyei terror dolgában miért nem álltak mellénk?

— Vagy talán önök azt hiszik, Kiss elvtárs — fordultam a titkárhoz —, hogy népünk nagyobbik felének kedvére van a kapitalizmus muzsikája? Jól tudhatják, hogy ez nem igaz. A nép nem érti azt a muzsikát, és mégis kénytelen táncolni rá, mert a csendőr, a rendőr, a jegyző, a főszolgabíró ügyel, hogy senki se maradjon ki a táncból. Azonban a párt politikájának semmi esetre sem lehet olyan színezete, mintha amoda segítene, és cserbenhagyná a dolgozó emberek ügyét.

Így zajlott le az én találkozásom a Szociáldemokrata Párt vezetőivel, s az volt az érzésem, hogy valamennyire meghökkentettem őket, de jó hírem nemigen növekedhetett a szemükben.

Hazamentem és nem tartóztattak le. Hamarosan más ügyben kerültem szembe a hivatalos hatalommal.

A fatelepen nehezedni kezdett a helyzet. A régi tulajdonos öngyilkossága rossz előjel volt a jövőre. A forgalom csökkent, és arról beszéltek a városban, hogy a félszázadnál idősebb, európai hírű üzem részvénytársasági formájában is csőd felé tart. A helyzet pontos ismeretére nekünk nem volt lehetőségünk. Volt olyan nézet is, hogy álhírekkel próbálják igazolni a bérredukcióra, létszámcsökkentésre irányuló terveket, azonban országszerte romlott a gazdasági helyzet, nőtt a munkanélküliség, és gondolnunk kellett rá, hogy lehetőség szerint megvédjük érdekeinket. Jó helyünk volt, rendesen kerestünk, de egyetértettünk abban, hogy ha a vállalat a mi bőrünkön akarja megtakarítani egyéb veszteségeit, az ilyen törekvések ellen harcolnunk kell. Értekezletet tartottunk, és az üzem dolgozóinak többsége úgy döntött, hogy bércsökkentés esetén be kell szüntetnünk a munkát, sztrájkolni fogunk.

Másnapra magához hívatott a rendőrség vezetője. Matiz rendőrkapitány két méternél magasabb, igen vékony, rossz külsejű ember volt, termete miatt lécmiskának szoktuk nevezni. Reggelenként elég gyakran találkoztunk egy hentesüzletben, ahol én a kenyérrevalót szoktam megvásárolni, ő pedig kolbászozott, olyan mérhetetlen étvággyal, amit vékony egyszálbél formájából ki sem nézett volna az ember. Láttam őt időnként kolbászt enni, láttam, amint csomagoltatott magának, uzsonnára, de talán vacsorára is. Fizetni sose láttam, köszönni is ritkán. Ellenben sokszor hallottam, hogy amint elment a csomagjával, a hentes mondta a feleségének vagy a hentesné az urának: „Schweinerei!" — mert derék svábok voltak az istenadták, s úgy látszik, kiszolgáltatottjai ennek a hős rendőrkapitánynak, aki hivatali hatalmánál fogva kihasználta, talán zsarolta őket, s így fejezték ki iránta érzelmeiket.

Mikor megjelentem előtte, azzal fogadott, hogy emlékezete szerint mi már találkoztunk valahol. Mondtam neki, hogy a hentesüzletben szoktunk találkozni, és ettől még komorabb lett az ábrázata.

— Hallom, sztrájkra készülnek! — hetykén mondta, olyan hangon, amitől kinyílhatott a bicska az ember zsebében.

— Nem szívesen tesszük... — feleltem. — Mi volnánk a legboldogabbak, ha nem volna rá szükség, kapitány úr.

— Mondjanak le róla, én vállalom a tanácskozást a munkaadójukkal.

— Ha a kapitány úr jóakarattal van irántunk, ezt mindenképpen megteheti. Határozatunkat ettől nem kell megváltoztatnunk. Biztosítom róla, hogy mi nem akarunk mindenáron sztrájkolni, szívesen elkerüljük.

Erre a kapitány felfortyant, és irgalmatlan kiabálásba kezdett. Győrt és Kisbért emlegette, fenyegetett, hogy kitilt Komáromból, és visszavitet Hajmáskérre, internálásba. Jól tudta ő, mondja, hogy ez lesz a vége a Milch-gyári bizalmi rendszernek.

— Mit csinálhatunk, kapitány úr? A jelenlegi bérszínvonalra nekünk szükségünk van. Lássa be, hogy családunk érdekei kívánják, megkövetelik a harcot a bérek fenntartásáért.

Felugrik ám, kirántja a kardját, hadonászik vele bolondleány módjára, csak várom, mi lesz ennek a vége. Belémszúr vagy magában csinál kárt.

— Itt maga nem harcol, maga bitang kommunista! — ordít. — Kitiltom, internálom, lekaszabolom!

Helyettese, Oelschlaeger kapitány bent van a szobájában, őt is jól ismerjük, tudjuk, hogy sok benne az értelem és a jó szándék gondjaink megértésére. Békítgeti, csendesíteni próbálja a felettesét: Gyula, Gyulám, az istenért, mit csinálsz? Csak nem akarod megölni ezt az embert!

Matiz csak hadonászik, ugrál, és magam sem tudom, hogyan történt, egyik léclába keresztbe akadhatott a másikkal, talán a kard hüvelye illeszkedett rosszul az ember mozgásához, tény az, hogy amilyen hosszú, akkorát esett a rendőrkapitány. Szerencsém volt, hogy Oelschlaeger ott volt, látta, hogy semmi részem nem volt a kapitány zuhanásában, mozdulatlanul álltam, csak éppen tagadhatatlan aggodalommal: mi a fenét akar tőlem ez a megveszett rendőrtiszt.

A kapitány talán elszégyenli magát, helyettese segítségével feltápászkodik, tisztítgatja a térdét, aztán valamelyik szomszéd szobába viszi hosszú tagjait, engem Oelschlaegerre bíz.

Ez pedig elmondja barátságosan, hogy nemcsak a mi szándékunkról tudnak, hanem a vállalat bércsökkentési terveiről is, és neki az a véleménye, ha azt végrehajtják, a malterhordó segédmunkásoknak is lesz annyi fizetésük, mint a faárugyár szakmunkásainak. Ezzel ő sem ért egyet.

Elmondom, hogy véleményem szerint alighanem a szervezetünkön is akarnak egy nagyot ütni. Pedig abból senkinek sincs kára, hogy mi szervezett munkások vagyunk és bizalmi rendszerben dolgozunk. A gyárnak sincs, sőt ennek az ellenkezője igaz. Éppen ezért nem értem a rendőrség olyan beavatkozását, amit Matiz kapitány úrtól tapasztaltam. Mi tekintettel leszünk gyárunk nehéz helyzetére, és ennek könnyítése érdekében igyekszünk megtenni a magunkét, de abba nem egyezhetünk bele, ha mindenkori becsületes munkás helytállásunkat oly módon akarják viszonozni, hogy hozzányúlnak a kenyerünkhöz, és még a szervezetünket sem hagyják békében. Ezt mi szó nélkül tudomásul venni nem tudjuk és nem is fogjuk, bármi történik.

Várjak csak türelemmel, mondja, és magamra hagy. A rendőrkapitánnyal tér vissza, aki valamivel enyhébb hangon, mint előbb, rendületlenül követeli, hogy mondjunk le a sztrájkról, s ragaszkodik nevetséges elképzeléséhez, ő akar tárgyalni „a munkásság nevében" a vállalattal.

— Nekünk nem a tárgyalás fontos, hanem a bér, kapitány úr — mondom neki. — Ha jóakarattal van irántunk, ha segíteni akar, hálásak leszünk érte. De nem foszthat meg bennünket a jogunktól, hogy védelmezzük érdekeinket, s ha más nem segít, akkor a munkabeszüntetés fegyverét is használjuk.

Megint a kardja után kapkod, félek, hogy elölről kezdődik az előbbi kaszabolási cirkusz, de a helyettes közbeszól, és kardvillogtatás nélkül hangzik el újra a fenyegetés: ha beszüntetjük a munkát, engem kitiltanak Komáromból.

Tisztességes hangon megmondom, hogy gyermekkorom óta

ebben a városban dolgozom, jóformán idevaló vagyok, mert születésem idején Komárom és Szőny még együvé tartozott. Számomra a kitiltás igen fájdalmas volna. Azonban bárhogyan alakul a sorsom, ez nem fog változtatni az üzem dolgozóinak elhatározásán. Ha rászorítják őket a munka beszüntetésére, akkor sztrájk lesz.

Másnap reggel senki sem ment be az üzembe, én pedig Budapestre utaztam, a Földmunkás Szövetség központjába, ahová szervezetileg tartoztunk. Szeder Ferenccel és a szövetség ügyészével sikerült találkoznom, azonban közléseikből semmi örömem sem lehetett. Csináljunk, amit akarunk. Ha velem valami baj történik, azt sem gátolni, sem jóvátenni nem tudják. Ha a város rendőrkapitánya ki akar tiltani Komáromból, arra megvan a lehetősége. Ilyen példákat bőségesen ismernek az ország különböző városaiból.

Olyan szomorúsággal indultam haza, amilyen szomorúsága embernek egyáltalán lehet, amikor nehéz helyzetben elhagyatottnak érzi magát. De van-e okom, hogy elhagyatottnak tudjam magamat? Megbízható elvtársak várnak a komáromi állomáson, készen arra, hogy ha Matiz kapitány legényei rám lesnének, segítségemre legyenek. Horváth Jóska küldte őket. Kísérjenek be a városba, a szervezeti helyiségbe ne menjek, a sztrájkbizottság olyan elvtársunk lakásán ülésezik, aki nem is a mi üzemünk dolgozója. A gyár tisztviselőitől kaptak értesítést, hogy bár az üzem vezetői személyemet illetőleg semmit sem kértek a rendőrségtől, Matiz kapitány mégis ellenem tervez valamit, bár most nincs szó kitiltásról.

A harmadik napon a munkáltató kezdeményezésére megtörtént az első tárgyalás, nemsokára a második — eredménytelenül. A földmunkások szövetsége részéről Takács József részt vett a két tárgyaláson, azután hazautazott, mondván, úgy látja, egészen jól megleszünk mi az ő segítsége nélkül. Igaza volt.

A harmadik tanácskozást a polgármester hívta össze, s ezen a győri iparkamara is képviseltette magát, természetesen a munkaadók pártján. A teremben az emelvényen foglalt helyet Alapi polgármester, a munkaadók, s az ő képviseletükben meg-

jelent urak — Matiz rendőrkapitányt is közéjük soroltam. De mit keres itt a rendőrkapitány?

Mi öten, a sztrájkbizottság tagjai, az urakkal szemben, az emelvény lábánál kaptunk helyet, nyilván azért, nehogy eszünkbe jusson arra gondolni, mintha itt egyenlő felek tárgyalnának.

Követeléseink írásba foglalva az urak előtt feküdtek. Egyik pont arról szólt, hogy a bizalmi rendszert fenn kell tartani az üzemben. Ez annyira fellázította Lécmiska kapitányt, hogy üvöltözni kezdett, a kardjához kapkodott, mintha a hivatalában volna.

— Tiszta kommunista követelés! Majd adok én maguknak bizalmi rendszert!

Horváth József kivárta a kapitány bömbölésének végét, azután szót kért, amit a polgármester megadott neki.

— A tárgyhoz egyelőre nem kívánok hozzászólni — mondta barátságos hangján. — Csupán egy kívánságunkat és elhatározásunkat akarom nyilvánítani. Matiz rendőrkapitány úr jelenlétében mi a történtek után már nem vagyunk hajlandók tárgyalni. Kérjük a polgármester urat, szólítsa fel távozásra a rendőrkapitányt. Ha ő nem menne, akkor kénytelenek leszünk mi elmenni...

Alapi meglepő gyorsan végzett a kívánságunkkal, kedvező értelemben.

— Felkérem a rendőrkapitány urat, hagyja el a termet, ne legyen akadályozója a tárgyalás folytatásának.

Matiz kénytelen volt elvonulni, elképzelhető, milyen érzelmek dúltak benne. A tárgyalás különben még ezen a napon sem járt eredménnyel.

A munka szüneteltetése idején feltűnően sok rönkszállítmány érkezett a telepre, a komáromi rakodómunkások pedig — dicséretükre válik, s ezzel nekünk nagy segítséget nyújtottak —, még a felkínált magas bérért sem voltak hajlandók hozzányúlni a vagonokhoz. A szállítók csak öntötték tovább a telepre a rönkfát, valószínűleg nem a mi kedvünkért, hanem azért, hogy a vagonok fekbérével is terheljék a vállalatot.

Nyolcnapos, elég keserves harcunknak — tapasztalatunk még kevés volt, anyagi erőnk ennél is kevesebb — az lett az eredménye, hogy ha nem is egészen, de legalább „egy ló, egy liba" arányában győzött a sztrájk. Bár néhányan ingadozók, kicsinyhitűek voltak, a többséggel nem mertek szembehelyezkedni, s ennek a bérharcnak az élménye, tanulsága, tapasztalata, és az öröm, hogy szervezetten, bátor helytállásunkkal eredményt tudtunk elérni, igen sokáig élt mindannyiunkban, nehéz helyzetekben erősített és lelkesített.

A munkához való viszonyunk nem változott. A bizalmi rendszer megmaradt. Mintha a nyolcnapos szembenállás sem bennünk, sem munkaadóinkban nem hagyott volna tüskét. Mi rendesen dolgoztunk, a vállalat teljesítette a megállapodásból következő kötelezettségeit. De az üzem forgalma tovább csökkent, és ez a jövő szempontjából semmi jót sem ígért.

HAZAFISÁGRÓL BESZÉLGETÜNK

Nőtt a munkanélküliség. Szőnyi barátaink és elvtársaink közül sokan elvesztették komáromi munkahelyüket. Elmaradoztak politikai és szakmai szervezetünkből is. Azzal a kívánsággal léptek fel, hogy Szőnyben alakítsuk meg a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetét. Ez teljesen indokolt javaslat volt. Ha van helyi szervezet, akkor a komáromi munkából kiesett barátaink továbbra is kapcsolatban tudnak maradni a munkásmozgalommal. Másrészt, úgy éreztük, valóban elérkezett már az ideje annak, hogy tegyünk valamit a falu politikai élete érdekében, próbáljuk kivonni az eddig szervezetlen tömeget a jobboldali befolyások, a községháza és az egyházak korlátlan hatalma alól.

Komáromi elvtársainkkal megegyeztünk, hogy mi szőnyiek valamennyien átmegyünk a szőnyi szervezetbe. Engedélyt még nem kaptunk, de már hozzákezdtünk a szétválasztáshoz. Feloszlattuk a temetkezési asztaltársaságot is. Vagyonát arányosan szétosztottuk a komáromi és a leendő szőnyi szervezet között.

Nem tízezrekre kell gondolni, de mégis vagyonosoknak éreztük magunkat, és mindenesetre rendeltünk egy nagy könyvszekrényt a falusi szervezetnek, a „Népszava" könyvkereskedésétől pedig könyveket. Nagyon elégedettek voltunk a könyvkereskedéssel, s alighanem ők is velünk, mert mikor megkapták a rendelést, valaki azonnal leutazott hozzánk: kíváncsiak voltak arra a falura, amelynek munkássága ilyen jelentős összegeket fordít könyvek vásárlására.

A fennálló rendelkezések szerint a legális pártok helyi szervezetei megalakításának az a módja, hogy az érdekeltek, megfelelő számú aláírással, beadványban jelentik a járás főszolgabírójának alakulási szándékukat, s a működés helyét. A főszolgabíró dönt, természetesen a községi elöljáróság és a csendőrség meghallgatása után, s nekünk gondunk volt, hogy a beadványon senki és semmi se legyen, amibe valamelyik hatóság beleköthet. Az öreg Ágoston közben nyugdíjba ment a községházáról, helyére Lengyelt nevezték ki főjegyzőnek; az ő véleménye most sokat számított.

Néhány nap múlva értesítést kaptam, hogy meghatározott időben jelentkeznem kell Reviczky István főszolgabírónál.

Munkahelyemről mentem el, hogy az idézésnek vagy meghívásnak eleget tehessek. A főszolgabíróról voltak értesüléseim, s nem a legrosszabbak. Ő is hallott már rólam, ezt mindjárt bevezetőben megmondja, mikor íróasztala előtt állok. Jól táplált, jó öltözetű, mondhatnám, elegáns ember. Kemény tekintettel szemügyre vesz, aztán egy ideig nem néz rám, félrehajtott fejjel mondja a mondókáját, ami legalább annyira érdekel, mint amennyire meg fog lepni.

— Azért hívattam, mert személyesen meg akartam ismerni azt az embert, aki az én hatóságom területén szocialista pártszervezetet mer alakítani.

— Megjelentem, főszolgabíró úr.

— Mielőtt ide hívattam, kikértem magáról a község elöljáróságának a véleményét. Olyan véleményt kaptam, amiről kénytelen vagyok elgondolkozni. Lengyel főjegyző azt mondta, hogy gyerekkora óta ismeri magát. Különböző tapasztalataik

vannak magáról, de sok mindenért elítélni nem tudják. Jó. Csinálják meg a szervezetet. Csinálják a dolgukat. Csinálják. Természetesen a törvényes keretek között. Rendben van.

Hosszasan megnéz, én közben arra gondolok, hogy a községi elöljáróság tisztességesen járt el a dolgunkban, s ez tagadhatatlanul jólesik. Ez a főszolgabíró is jó szándékú embernek látszik. Hallgatom, mit mond még.

— Mi magával jó barátok leszünk. Jó barátok lehetünk. Én sokat nem várok és nem kívánok magától. Ha azt tapasztalom, hogy politizálásában legalább morzsája meglesz a hazafias érzésnek, s látom, hogy maga ennek a hazának legalább egy talpalatnyi darabkájához hűségesen ragaszkodik, akkor nekünk nem lesz bajunk egymással. De ha ez a hűség elfogy, én úgy elbánok magával, hogy belepusztul.

Nincs a hangjában semmi lenézés, semmi nyoma annak, hogy ne venne emberszámba. Szociáldemokratának, sőt valószínűleg kommunistának tud, akinek a hazához való kapcsolatát nem érti, és talán nem is próbálta eddig megérteni. Nem kívánja tőlem, hogy ehhez az egész „keresztény és nemzeti" magyar mindenséghez ragaszkodjam. De legalább egy talpalatnyi darabkájához igen. Számára ez is elég egy magamfajta kommunistától. A szegényes ruhámnak és elcsigázott kinézésemnek szól-e az engedékenysége? Mit vár ez tőlem, és mit mondjak neki?

Keserű határozottsággal ennyit mondok:

— Főszolgabíró úr! Nehogy félreértés legyen közöttünk, már itt, most, megmondom magának, hogy én ennek a hazának egyetlen talpalatnyi részecskéjéhez, morzsájához sem ragaszkodom.

Pillanatig úgy tűnik, mintha rámborítaná az asztalt, amely előtt állok, azonban más történik. Karosszéket ránt maga mellé, rámutat.

— Üljön le, kérem! És mondja el, miért gondolkozik így.

Leültem és dióhéjba fogva elmondottam neki az apám, a családunk, a magam életét, és kértem, gondolja el, hogy a mi sorsunk ebben az országban, ahogyan ő mondja, ebben a ha-

zában, a legnagyobb társadalmi rétegnek, a legnépesebb embertömegnek a sorsa.

— Ha a főbíró úr a helyemben volna, aligha mondana mást.

Égő tekintettel válaszol:

— Magának alighanem igaza van. Megértem. Azonban bízzanak istenben...

Kénytelen vagyok elmosolyodni.

— Nekem jólesik a főszolgabíró úr megértése, de vajon megnyugtató állapot lehet-e számomra és a hozzám hasonlók számára, hogy az istenben való türelmes bizodalmon túl még a főbíró úr se tud többet ajánlani nekünk. Nem tudunk lemondani róla, hogy dolgozzunk, és ha szükséges, akkor harcoljunk az emberhez méltó életünkért, a kiegyenlített élet megvalósításáért.

Úgy érzem, hogy bizalmat érdemel ez az ember. Elmondom neki, hogy ha a hazáról van szó, akkor az én szívem, s a hozzám hasonlóké is megmelegszik, mert a néphez, a földhöz, a tájakhoz, a folyókhoz, a hegyekhez, az erdőkhöz tömérdek szál fűz bennünket, amit sorolni és megmagyarázni nem tudunk, de azért ezek a szálak megvannak. Magyarok vagyunk. Azonban az életformát úgy alakították ki számunkra, hogy az országot, amelynek állampolgárai vagyunk — inkább kevesebb, mint több jogú polgárai —, hazánknak nehezen tudjuk érezni. Akinek semmije sincs, azt hazátlan bitangnak szokták nálunk nevezni. Ha van egy kis földünk vagy adóssággal agyonterhelt házacskánk, akkor annak birtoklását majdnem elviselhetetlen feltételekhez kötik. Amit most nálunk hazának szoktak mondani, azt egy kis kör emberei alakították ki a maguk érdeke szerint. Ha figyeljük a közéletet, vagy olvassuk az iskolai könyveket, tudomásul kell vennünk, hogy nemcsak a jólét, a tulajdonjog, a kultúra, a törvények előtti egyenlőség, hanem a történelem és a nemzet fogalma is bizonyos társadalmi osztályokra szűkült. A tankönyvek és a politikai beszédek arról akarják meggyőzni az embert, mintha ebben az országban csak királyok és urak lettek volna minden időben, és a tömeg a mi századunkban is örüljön, hogy egyáltalán élhet.

Ez a haza a történelem tanúsága szerint sokszor forgott veszélyben, de a mi hibánkból még soha. Tudok róla, hogy főszolgabíró úr is harctereket járt. Szeretném, ha elgondolkozna azon, nem a hozzám hasonló, dolgozó szegény emberek sorából került-e ki a harcoló katonák óriási tömege, nem álltuk-e meg a helyünket, és hazatérve kínált-e nekünk ezért jobb sorsot, adott-e másfajta közszellemet ez a haza? Én azt gondolom, főbíró úr, hogy az én hazafias érzéseim körül nincs semmi hiba. Inkább azokat kellene bírálni, akik meg sem kísérelik, hogy a magunkfajta nép hazafiságának értelmét megértsék, és arra imitt-amott figyelemmel legyenek. Annak érdekében semmit sem tesznek, hogy ebben az országban mi is otthon érezhessük magunkat. Ha a főszolgabíró úr úgy értelmezi a haza fogalmát, ahogyan nálunk értelmezni szokták, kénytelen vagyok megismételni, amit az előbb mondtam: én ennek a hazának egyetlen morzsájához sem ragaszkodom. Változnia kellene a hazának, hogy más lehessen a felfogásom. Bocsásson meg előbbi ingerültségemért, s hogy talán élesebben fejeztem ki gondolataimat, mint ahogyan megszokta. Mindenesetre köszönöm, hogy lehetővé tette számomra ezt a beszélgetést.

Búcsúzóul arra kértem, isten segedelme mellé tegye lehetővé számunkra, hogy emberibb életünk megteremtése érdekében magunk is tehessünk valamit.

— Végezzék rendesen a dolgukat!

Kezet nyújtott, és véget ért a számomra, de talán az ő számára is tanulságos beszélgetésünk. Reviczkyt származása, neveltetése, osztályhelyzete a rendszer mellé állította, és hivatali esküjét ennek megfelelően értelmezte. De tudott gondolkozni, törekedett megérteni az embereket, a dolgozó osztályok helyzete és igényei iránt nem volt érzéketlen. Ennél többet nemigen lehetett várni Horthy idejében egy főszolgabírótól.

Megalakult a Szociáldemokrata Párt szőnyi helyi csoportja. Ha arra gondolok, hogy az egész Dunántúl területén egyedül a mi falunkban van ilyen községi szervezet, elszomorodom, mert abban a feszült politikai, gazdasági és társadalmi légkörben, amelyben élünk, s amiből minden erőnkkel és képességünkkel kitörni szeretnénk, elszomorító ez az árvácska-helyzet. De ha arra gondolok, hogy mi mégiscsak vagyunk, hogy taglétszámunk hamarosan száz fölé emelkedik, velünk van a falu dolgozóinak színe-java, felnőtt és ifjúmunkások, nők, gyári és vasúti dolgozók, legnagyobb számmal az agrárproletárok, érzem, hogy semeddig sem érdemes tartogatni magamban a kedvetlen érzéseket. Hetenként háromszor összejövünk, az egész társaság sűrűn látogatja a szervezetet, mondhatnám, benne lélegzik, benne él. A végrehajtó bizottság ülései érdekesek és hasznosak. A gazdasági válság fokozódásának, a munkanélküliség állandó növekedésének fenyegető árnyékában élünk, s mielőtt súlyosabbá válnék a helyzet, csoportunk néhány vízszabályozási munka elindítását szorgalmazza. Ennek haszna az egész falu javára annyira kézenfekvő, hogy nem is találkozunk komolyabb ellenállással. Ez és a csoport általában komolynak, felelősségteljesnek, de meg nem alkuvónak ítélt tevékenysége, az egész falu figyelmét kedvező értelemben irányítja felénk, s pártnapjainkon — nagy örömünkre — mind nagyobb számmal jelennek meg pártonkívüliek.

Élénk várakozással fogadjuk a hírt, hogy a Szociáldemokrata Párt végre elkészítette agrárprogram-tervezetét. Azonban az 1930. augusztus 1-én megjelent program csalódást okozott bennünk, s alighanem az egész ország agrárproletár, szegényparaszt népében.

A program kimondta, hogy a párt hadat üzen az erőszak és foglalás révén létrejött nagybirtoknak. Ez tetszetősen hangzott volna, ha az emberben nem bujkál a gyanú: ha mi hadakozni akarunk „az erőszak és foglalás révén" létrejött nagybirtokkal, akkor a mi pártvezetőink szerint esetleg elképzelhetők

más módon született uradalmak is, és azok ellen már nem is szándékozunk hadakozni.

Továbbá kiderült, hogy a párt 500 holdakat meg akar hagyni a földbirtokosok kezén, s amit kisajátítana, azért is kártérítést akar fizettetni. Kivel és miből? Az agrárproletárok nyomorúságából?

Végül az ötödik pont azt mondta, hogy a kisajátítás alól mentesíteni kell a közcélú mintagazdaságokat és azokat a földterületeket, amelyek a mezőgazdasági ipari vállalatok nyersanyagait szolgáltatják, vagy a fogyasztás különleges céljait szolgálják. Ezután már nem is igen volt érdemes tovább olvasni a tervezetet. Az 5. pont alapján bármelyik nagybirtoknak meg lehetett adni a mentességet, amelyik cukorrépát termelt, állatot tenyésztett, maga őrölte meg a búzáját vagy malmokkal szállítási szerződést kötött. S volt-e, amelyik ilyesmire ne hivatkozhatott volna? Az ácsi cukorgyár például a körülöttünk fekvő nagybirtokok egész sorának biztosíthatta volna a mentességet, a kapuvári húsgyár kedvéért pedig akár Esterházy herceg egész 212 000 holdját ki lehetett volna vonni a földreform alól.

Olyan ez az agrárprogram, amiről beszélni sem igen volt érdemes, de az volt a tapasztalatunk, hogy az országos központ nagy politikai tettnek érzi.

A párt a tömegek mindinkább erősödő nyomására elhatározta, hogy 1930. szeptember 1-én általános sztrájkban fejezi ki a munkásság tömegerejét és juttatja kifejezésre elégedetlenségét. A „Népszava" azt írta, hogy az országos tüntetésnek tanúságot kell tennie a munkásság hosszan elfojtott haragjáról.

Győrben különösen feszült volt a helyzet, s ennek hatását nálunk is érezni lehetett. Ott a város 1600 elbocsátott vasmunkása már augusztus elején éhségfelvonulást rendezett, a városháza elé mentek, és valamennyiük számára koldulási engedély kiadatását követelték a polgármestertől. Az pedig gőgösen közölte a megbízottakkal, hogy bárkinek ad ilyen engedélyt, azonban — mindenki külön-külön és egyénileg kérje. El lehet képzelni, milyen hatása volt ennek az ostoba és gonosz üzenet-

nek egy nagy ipari központban, ahol hétről hétre többen veszítették el munkájukat és kenyerüket.

Egyáltalán nem lepett meg bennünket a hír, hogy ott nemcsak rendőri, hanem széles körű katonai készültséget is elrendeltek a bejelentett országos sztrájk és tüntető felvonulás idejére, s a géppuskás „biztonsági alakulatok" már az előző napokban megjelentek az utcákon.

Községi pártszervezetünk elhatározta a munkabeszüntetést és a tüntetésben való részvételünket. Jólesett, hogy Lengyel főjegyző annak a falusi vezetőnek a komolyságával fogadott, mint aki érti az országos megmozdulás jelentőségét, és sem azt, sem a munkásságot lebecsülni, velünk fölényeskedni nem akart. Ütödmagammal jelentünk meg nála, elvtársaim nevében közöltem a párt határozatát, és átadtam az emlékiratot, amely az ország szervezett munkásságának követeléseit tartalmazta. Lengyel mondta, hogy tud az országos érvényű párthatározatról, várta, hogy elmegyünk hozzá erről bejelentést tenni, és közléseinket tudomásul veszi.

Komáromban már néhány órával korábban rendőr keresett, Matiz kapitány üzenetével, hogy jelenjek meg nála. Mondtam a rendőrnek, hogy abban az ügyben, amiért Matiz kapitány úr hívathat, éppen Szőnyben van elfoglaltságom, nem megyek hozzá. Ha akarja, meg is mondhatja neki, cseppet sem sajnálom, hogy találkozásunkat ez alkalommal kénytelen vagyok elmulasztani.

Biciklire ugrom, útközben beszólok Horváth Jóska kovácsműhelyébe, hogy néhány baráti szót váltsak vele a nagy esemény előtt. Káromkodik, mert ő is üzenetet kapott a rendőrkapitánytól. Csipkedem, hogy így jár az, aki egy akkora nagydarab embert, mint Matiz, merészkedik kizavarni az urak és a proletárok tárgyalásáról. Horváth arcáról látom, hogy a győri összetűzésre való emlékeztetésnél kedvesebbet is mondhattam volna neki. Vigasztalom, nem kell félni, ha Matiz a kardjával hadonászik, mert az igazság az, hogy még a magunkfajta kommunista fejét sem meri úgy mirnix-dirnix leszelni a helyéről.

Jóska barátomat a rendőrségen tartották, aminek nyilván-

valóan az volt a célja, hogy vezető nélkül hagyják az utcára készülődő munkásságot.

Aggódtam, hogy nálunk a földmunkásokat megpróbálják kényszeríteni az akciótól való távolmaradásra, annyi volt a csendőr a faluban, nem lett volna csuda, ha aggodalmaim beteljesednek. De sem a munkabeszüntetés, sem a felvonulás körül nem történt semmi hiba.

Szesztilalom volt, de egy szőnyi jómódú gazdálkodó paraszt pintes üvegben bort küldött számunkra Horváth Jóska műhelyébe, kár, hogy a műhely gazdája nem volt otthon, s bizony féltettük, mert semmi hír sem érkezett felőle a rendőrségről.

Ez a gazda a szőnyi határban szántott szeptember 1-én. Mikor elérkezett a felvonulás ideje, kijött a dűlő végébe, valamit vetett a lovai elé, ő maga ráült az eke szarvára, és addig az ideig, amíg számítása szerint a tüntetés tartott, ő sem dolgozott. Ennek persze híre ment, s mikor megkérdezték tőle, hogyan telt nála a munkabeszüntetés ideje, komolyan azt felelte, istenhez fohászkodott, segítse meg munkás barátait, hogy minden szándékuk jól sikerüljön ...

Komáromban és Szőnyben minden a számításunk és várakozásaink szerint sikerült, a memorandumot a komáromi városházán átvette tőlünk valami tanácsúr vagy jegyző, azzal, hogy továbbítja a polgármesternek. Mert a polgármester ez alkalommal nem ereszkedett le hozzánk.

A küldöttségből erősen hiányzott Horváth Jóska. Ha ott van, alighanem megmondta volna most is: „ajaj, megérem még én azt az időt, amikor a maguk rendszere elpusztul; az igazságnak győzni kell, és az igazság a munkásosztály oldalán van ..." Hányszor hallottam én ezt tőle, és milyen jó, hogy valóban megérte a rendszer pusztulását, álmai diadalát.

Estére került elő a rendőrségről, sértetlenül, de meggyötörten, mert Matiz kapitány valóban vele is eljátszotta azt a cirkuszt, amit én egyszer már átéltem nála.

Rólam persze megint sok szó esett, a kapitány rázta, suhogtatta a kardját, ígérte és mutatta, „így vágom le a fejét an-

nak a paraszt-kommunistának", elbánik velem egyszer — vagy legalábbis kitilt Komáromból. Érdememen felül szidalmazott „azokért a disznóságokért, amit a munkások csinálnak".

Miután Jóskával komolyan megbeszéltük a nap eseményeit, és törekedtünk megállapítani tanulságait, kerestem szőnyi barátom küldeményét, hogy igyunk egy pohár bort. Üresen került elő azonban a pintes üveg, nyakán cédula, rajta írás, amiből megtudhattuk, hogy elvtársaink itt jártak, elégedettek és vidámak voltak. „Amíg te Matiz kapitány úrral szórakoztál, Dobi Pista pedig sétált, mi megittuk a bort, nemcsak a magunk egészségére, hanem a nap sikerére és a munkásosztály végső győzelmére is."

Ezen nevetni és bosszankodni is lehetett, komoly tartalmát jólesett olvasni.

Akkor még nem tudtuk, hogy Budapesten súlyos dolgok történtek. Tízezrek tüntettek, és bármennyire próbált ennek gátat vetni a Szociáldemokrata Párt minden nehéz helyzetben meghunyászkodó, Bethlenékkel megalkudott vezetősége, a tüntetők kifejezésre juttatták a dolgozó milliók ítéletét a helyzetről, a kormányról és a rendszerről, munkát és kenyeret követeltek, követve az illegális Kommunista Párt harci jelszavait, amelyek a nép érdekeinek helyes felismeréséből születtek. Lovas és gyalogos rendőrök, csendőrök, különböző karhatalmi alakulatok puskával és karddal támadtak a tüntetőkre, akik a lovasrohamokkal és sortüzekkel szemben is helytálltak, az elnyomott magyar munkásság érdekeit a leghősiesebb formában és áldozatosan képviselték. Halottja, tömérdek sebesültje, letartóztatottja volt az összecsapásoknak, megmutatták a világnak, a külföldnek is, hogy Horthy rendszere a legelvetemültebb gaztettekre, vérengzésre is képes, amikor a rendszer urai úgy érzik, hogy a bőrükről van szó. De megmutatta azt is mindenkinek, akit illet, hogy a mi munkásságunk félelmetes erő, amivel politikában és életben számolni kell, akár tetszik az uraknak, akár nem.

1930. szeptember elsejéről dalok születtek, és valahányszor felcsendültek, nemcsak az áldozatokra emlékeztettek, hanem

további harcokra, erőfeszítésekre és győzelemre lelkesítették a népet.

Peyer Károlyék budapesti magatartása súlyosan ártott a Szociáldemokrata Párt tekintélyének.

A munkásság figyelme és bizalma mind erősebben az illegalitásba kényszerített, de ott nagy és megbecsülésre érdemes munkát végző Kommunista Párt felé fordult.

„HAMIS PÉNZ FORGALOMBA HOZATALA"

Matiz rendőrkapitány bosszúját elkerültem, nem ügyeskedés folytán és nem az ő jóságából. Egy hét, két hét — tehetetlenül nézzük, hogyan ürül a telep, folyik a kiárusítás, haldoklik az üzem, amelyhez gyerekkoromnak és ifjúságomnak annyi szép és kevésbé szép emléke fűződik. Itt dolgoztam először szervezett munkásként, itt kezdtem rendszeresen politikai és társadalmi munkát végezni, éreztem annak örömét, hogy másokkal egyetértésben és másokért tehet az ember egyet-mást, s hogy mennyire értékes az a megbecsülés, amit ilyen munkáért a többiektől élvez. Tudom, hogy munkahelyem hamarosan megszűnik, és annak igazán hatodrangú az érdekessége, hogy ha innen elkerülök, kiléptem Matiz rendőrkapitány úr jóságos gondoskodásának hatásköréből. Hogy az üzem csődbe jutott és bezárta kapuit, igazán csak az utolsó órában mondom meg a feleségemnek.

Az élet még tartogat számomra valami különleges örömet ezekben a nehéz hetekben.

Fizetés napja volt, s mikor zsebemben volt az a pár pengő, bementem a rendőrkapitány úrral közös hentesüzletünkbe, ahol — ezt nyugodt lelkiismerettel merem állítani — engem mindig szívesen láttak, őt annál kevésbé. Megvásároltam a család számára szükséges zsírszalonnát. Hansmann úr és felesége közös igyekezettel szolgált ki, a tíz pengőmből visszaadtak hat vagy hét pengőt, aztán sajnálkoztak, hogy munkahelyem megszűnik, üzleti kapcsolataink ily módon alighanem megszakad-

nak, de lelkemre kötötték, ha Komáromban járok, soha se kerüljem el a házuk táját.

Hazatérve előveszem a „Népszava" előfizetési csekkjét, kitöltöm három pengőről, a havi előfizetés áráról, s közben átfut az agyamon, hogy a közeli jövőben talán már nem egy héten, de kettőn sem fogok összesen három pengőt keresni.

Hívom a két gyereket, egyiknek kezébe adom a csekket, másikéba a három pengőt, hogy ne legyen közöttük féltékenység, egyenetlenség. Menjenek el a postára. Hogy megnőttek ezek a gyerekek... Igaza lehet a feleségemnek, nagyon kevés időt tölthetek én itthon, különben már észre kellett volna vennem, nőttek a fiúk, már szinte restellem nekik mondani, hogy vigyázzanak a pénzre. A harmadik gyerek, kétéves, körülöttem lábatlankodik, ha értené, alighanem rosszul esnék neki, hogy ő még nem vehet részt idősebb testvérei kirándulásán.

Kevés idő múlva sírva jön vissza a két fiú, kétségbeesve mondják, hogy a csendőrök elvették tőlük a pénzt és a csekket.

— Miért a csendőrségre, és miért nem a postára mentetek?

— A csendőrök jöttek a postára, ott vették el...

Szerettem volna elkerülni, hogy hozzánk jöjjenek a csendőrök, azonnal az őrsre mentem. A parancsnok közölte, hogy a három pengő közül az egyik hamis volt, ezért elkobozták a csekkel együtt, s hogy erről jegyzőkönyvet kell felvenni. Ajánlottam, essünk túl rajta, azonban az őrsparancsnok azt mondta, a járőr már kiment a faluba, azzal a paranccsal, hogy felkeressenek és a lakásomon végezzék el a szükséges tennivalókat. Egy járőr szemem láttára, éppen készülődött, gyanakodtam, hogy ezek lesznek az én látogatóim, itt is kihallgathatnak, de semmit sem tehettem, bele kellett törődnöm a látogatásukba, amit szégyennek éreztem. Így gondolkozott két gyerekem is; a csendőrök jövetelének hírére úgy elfutottak, hogy késő estére alig sikerült őket hazakeríteni. Csak a kis Laci gyerek maradt otthon, velem.

Órák múlva jöttek a nem szívesen látott vendégek. Benső nevű ember volt az őrs vezetője, a falu ismerte a gőgjéről, én arról, hogy gyűlöl engem, és ő tudhatta, hogy nekem sincs

megtisztelő véleményem róla. A szobában vártam, a feleségem a konyhában foglalatoskodott, irányította őket, jöjjenek csak, odabent megtalálnak. Köszönés nélkül léptek be, én hasonlóképp nem köszöntem, és természetesen hellyel sem kínáltam meg őket, lehet, hogy el sem fogadták volna.

— Mióta és miért járatja maga ezt a piszkos lapot? — ezzel nyitotta meg a beszélgetést Benső.

— Úgy tudom — feleltem —, hogy maguknak itt valami más dolguk van. Az őrsparancsnok legalábbis azt tudatta velem, hogy hamis pengőről akarnak jegyzőkönyvet felvenni. De én mégis hajlandó vagyok megmondani maguknak, hogy a „Népszavá"-t, amit maguk piszkos lapnak neveznek, azóta járatom, amióta egyáltalán újságot olvasok. És azért olvasom ezt, s nem mást, mert véleményem szerint a mi országunkban ez az egyetlen újság, amelyik valamennyire a dolgozó emberekért van. S minthogy én dolgozó ember vagyok, úgy érzem, ez az újság értem is van.

Benső megkísérli, hogy félbeszakítson, de én csak folytatom, és elég tiszteletlenül kifejtem nézetemet, hogy a „Népszava" alighanem az őrvezető apjának és anyjának érdekét is szolgálja, mert ha nem a gólya költötte őt, nehéz elképzelni, hogy arisztokrata családból ment volna csendőri pályára. Amiről nekem van véleményem, de hát csendőrnek is kell lenni valakinek ebben a világban. Bár el tudom képzelni, hogy mégse lehetnek rendes munkásemberek a szülei, hiszen úgy jött be a lakásomba, hogy köszönni is elfelejtett, az ilyen magatartás pedig nemigen szokásos a tisztességes szegény emberek gyerekénél . . .

A próbacsendőr a háttérben somolyog a bajuszkája alatt, alighanem tetszik neki, amit mondok, jólesik, hogy valaki lehúzta a társát, aki vele szemben sem lehet angyal a szolgálatban.

Említettem, hogy legkisebbik gyerekünk otthon maradt, s velem volt. A szoknyás emberke tiszta ruhácskájában, hosszú, göndör hajával, piros, lányos arcával csókolni valóan kedves tudott lenni, és meg is szokta, hogy bármerre viszi az anyja,

mindenütt becézik, dédelgetik. Nem tudja ő, hogy miről van szó, s hogy mifélék az én vendégeim. Először a próbacsendőr szétvetett lábai között játszik vidám bújócskát, s miután ez rámosolyodott, próbát tesz az őrvezetővel is. Ez pedig felrúgja őt, hogy elterül a földön.

Talán puszta kézzel nekimennék, ha közbe nem ugrik a próbacsendőr, feltartóztat, mielőtt nagyobb bajt szereznék magamnak. Így csak kiáltok felháborodottan:

— Maga aljas, nyomorult állat, most azután takarodjék ki. Nem ember maga, hanem szemét, ha egy ilyen aprósághoz is ilyen durva tud lenni . . .

Kimennek, s az őrvezető az udvar közepén társának hátára fekteti táskáját, elkészíti a jegyzőkönyvet a hamis pengőről.

A vád „hamis pénz forgalomba hozatala" lett, s az első tárgyaláson nemcsak én ültem a vádlottak padján, hanem a feleségem is, mint „bűntársam". Vele szemben azután elejtették a vádat.

A hentes hívatlanul megjelent a bíróság előtt, tanúvallomást tett érdekemben. Előadta, hogyha valóban kiment a kezemből hamis pengő, az csak tőle származhatott. Tízpengőssel fizettem nála, pengősöket adott vissza. Üzletében bőven fordul meg aprópénz, alaposabb megfigyelésükre se módja, se szakértelme nincs, és ha ő nem ismerte fel a hamis pengőst, ami alig-alig különbözik a másiktól, engem még kevésbé illethet gyanúsítás.

Ezek után akár a derék tanút is vád alá helyezhették volna. Minthogy azonban ő tiszteletre méltó iparos és kereskedő, én pedig a társadalom veszedelme voltam, útjára engedték, vallomását pedig — amennyire javamra szolgálhatott volna — nem vették figyelembe.

Az első tárgyaláson három hónapra ítéltek, a másodikon megmaradt a három hónap, de végrehajtását felfüggesztették.

A tárgyalás kész cirkusz, de csúnya cirkusz volt. Nem vehettem komolyan a vádat, mint ahogy meggyőződésem szerint azok sem gondoltak engem sem pénzhamisítónak, sem hamispénz-spekulánsnak, akik ezen a címen vád alá helyeztek. Más-

ról volt itt szó, politikáról, s ha a vádat szó szerinti értelmében nem vettem a szívemre, annál jobban elkeserített a sötét játék, amit mögötte sejtettem, és amihez a bírák olyan ügybuzgalommal adták oda magukat, mintha személyemben nem egy jó munkást, hanem egy megrögzött, az ország minden tömlöcét megjárt börtöntölteléket, valami csavargót kaptak volna a markukba. Bántott ez nagyon, mert bármilyen nehéz volt a sorsom, erkölcstelen dologra sohasem vetemedtem, és úgy éreztem, nem is volnék arra képes. Minthogy tapasztaltam a lebecsülésemet, a megszégyenítésemre való törekvést, a bíróság előtti magatartásom nem volt idegesség nélkül való. A bíró minden alkalmat megragadott, hogy ordíthasson, gorombáskodhassék velem. Valami írásos szakértői véleményt tanulmányoztak, a bíró és az ügyész újra meg újra összehajoltak fölé, pusmogtak, tanakodtak — talán a szakértő nem viselkedett elég „politikusan", amikor véleményét megszövegezte. A szakvéleményt nekem kezembe isten világáért nem adták volna, tartalmáról nem tájékoztattak. Miközben vitatkoztak-tanakodtak róla, próbáltam beletekinteni az írásba, no azért azután megint kegyetlenül lehordtak.

Mikor végre szóhoz engedtek jutni, a tőlem telhető tisztességgel kértem, hogy ha ezt a hamispénz vádat mégis komolyan vennék, amit nem merek hinni, akkor ne csak engem ítéljenek el, hanem velem együtt a három gyerekemet, a legkisebbet is, akit a csendőr felrúgott, bár erről nincs szó a jegyzőkönyvben. Ha már lúd, legyen kövér.

Ezért megint lehordtak és megkaptam a három hónapot.

Horváth barátom végigszenvedte a tárgyalást. Előtte és utána sok mindent mondott, amire újra meg újra azt válaszoltam, ugyan hagyjad, komám, ne beszélj butaságokat, de azért bizony jólesett hallani a töprengéseit. Olyan mértékben próbálta magára venni a felelősséget, hogy az túlment minden képzeleten. Felelősnek mondta magát, amiért olyan zaklatott az életem. Mindent együtt csináltunk, előbb még a „Népszavá"-ra is közösen fizettünk elő, ami itt történt, az nyilvánvalóan a mi közös dolgaink következménye, és — ha már az a mocskos

csendőrség ide állított a bíróság elé, miért hagyták ki őt, miért nem fogták őt is perbe, ahogyan velem tették. Ha az ember nem bízna a változásban, amiért küszködik, felakaszthatná magát keserűségében nyomorult életünk miatt. Aztán feleségeink sorsára keríti a szót, az enyimre, aki lassan egy évtizede keseregnemcsak zaklattatásom, hanem amiatt is, hogy olyan kevés időt töltök otthon, és igaz, hogy a családomért küszködöm munkában és politikában, de oly módon teszem, hogy a családnak alig van része belőlem. Ő békítgeti az enyimet, én az övét — milyen boldogság volna, ha egyszer megérnénk, hogy a tisztességes politika nem jár ennyi üldöztetéssel és keserűséggel, tömérdek családi gonddal és félelemmel.

Hát igen... Félelemmel is. Mondom a komámnak, hogy csak feltételes a büntetés, és én úgy gondolom, akik kimérték rám, azok sem hiszik, hogy én ezt valamikor kitölteném, annak végrehajtására okot adnék. De visszakérdez a barátom:

— Olyan bizonyos vagy te ebben, Pista? Ahogyan hamis pengőért perbe fogtak, éppúgy koholhatnak ellened egyéb vádat, csinálnak bizonyítékokat, amikor nekik jólesik. Aljasok ezek, Horthytól, a legfőbb gazdájuktól lefelé az utolsó falusi jegyzőig, a községi bírákig — én mondom, s az nem tudja felderíteni az embert, ha jobban meggondolja és elismeri, hogy a rendszer apró hivatalnokai között imitt-amott elvétve, tisztességes is akad. Nagyon kell vigyázni magadra!

Megállapodunk, hogy óvatosságra törekszem, s ami tőlem telik, megteszem a magam biztonsága érdekében.

HOL ERRE, HOL ARRA...

Megszűnt a fatelepi munkahelyem. Visszamegyek a falusi életbe, a mezőgazdasági munkába, amit egyébként nagyon szerettem, csak az ott található kereseti lehetőségekkel nem tudtam megbarátkozni. Aratást, cséplést, ha nem is rendszeresen, az üzemből is vállaltam, arra többnyire tudtam magamnak időt szabadítani.

A mezőgazdaság mellett egyéb elfoglaltságot is keresnem kell, alkalmi munkát, amit hol tűrhetően, hol gyengén fizetnek.

Leggyakrabban dunai rakodás akad. Vagonból hajóra vagy hajóról vagonba, más szállító eszközre bányafát, gabonát, cementet, műtrágyát, téglát, sódert rakodunk, vagonból hajóra állandóan timföldet. A komáromi Duna-parton abban az időben még darunak, gépesítés bárminő formájának nyoma sem volt. Emberi erővel, kézi segédeszközökkel végeztünk mindent, s akik valaha ilyen munkát végeztek, megmondhatói annak, hogy milyen nehéz, körülményes és gyakran veszélyes kenyérkereset.

Akik rendszeresen csinálták, azt szokták mondani, hogy a Duna-parti munkára születni kell, és az üzemből ide kerülve, hajlandó voltam igazat adni nekik. No de más az elmélet és más a szükség. Csináltam, pedig sokszor elviselhetetlenül nehéznek éreztem a terhét. Meg tudtam érteni, hogy ennél a munkánál a leginkább beleszületettek is eliszákosodnak, sőt talán ezek legelőbb. Az a felfogás, hogy pálinka, bor, fröccs nélkül elviselhetetlenül nehéz a talicska, a zsák, a bányafa. Hogy ez nem így van, azt elméletben megint könnyű volna bebizonyítani, de ki az ördög kíváncsi az elméletre ilyen nehéz munkánál? Az ember a maga életében óvatos, mások irányában azonban ne legyen próféta ebben a kérdésben, mert könnyen sor kerülhet rá, hogy beverik a fejét.

A munkások széles rétegei körében nagy az ismeretségem, néha nem érzem szerénytelenségnek megállapítani magamban, hogy mintha valami tekintélyem is volna. A tősgyökeresnek mondott Duna-parti munkások ebben a munkanélküliséggel terhes időben nem látták szívesen, ha új emberek bukkantak fel a környékükön, ott lézengtek, abban a reményben, hogy nekik is jut valami foglalkozás. Én sohasem tapasztaltam, hogy megjegyzéseikkel el akarnának űzni a maguk közeléből, a Duna rakodópartjáról. Sőt ellenkezőleg. Érezhetően szívesen vették, hogy egy-egy keményebb munka után bementem velük megszokott vendéglőikbe, együtt megittunk egy-két fröccsöt, elbeszélgettünk, kibiceltem a kártyajátékuknál, de amikor men-

ni akartam, mehettem, senki sem erőszakolta, hogy kedvem ellenére sokat és még többet igyam, hosszabb időt töltsek a kocsmában, mint amennyit józan életű, családja sorsáért felelősséget érző munkás általában eltölteni szokott.

Megtörtént, hogy hajóról vagonba pétisót raktunk át. Ez a munka új volt nekem. A széles zsákokban száz kilójával volt elosztva az anyag. Nem könnyű dolog az eléggé mély uszályokból, azoknak ismert keskeny feljáróin át felszínre hozni a mázsás zsákokat, továbbítani. A mázsa is sok, de még jobban megnehezíti a munkát, hogy az anyag melegen, nedvesen került a zsákokba, s lent az uszályban egymásra rakva, egyik zsák felveszi a másik formáját, aszerint, ahogyan a felette fekvő elnyomta, az alatta és mellette fekvő pedig kényszerítette idomulásra. Némelyik zsák laposra, deszka-formára préselődik, annyi élt kap, amennyi stószolás közben rászorulhatott. Nem vállon, hanem háton cipeli az ember, és ezek az élek, domborulatok — valahány, annyiféle — sebesre törik a hátunkat. Sebes az enyém is, korábban, mint azoké, akik régebben megszokták ezekkel a zsákokkal a küszködést. Érzem, hogy véres a hátam, már nem verejték, hanem vér tapasztja az inget a testemhez. Csikorgó foggal állok a következő, meg a következő zsák alá, azonban panaszra okom nincs, hiszen a munkások többségének sebes, véres a háta. Alig várom, hogy ha már törik, minél gyorsabban szántsa fel a hátamat ez a kínszenvedés, tudom, hogy ha egyszer beheged a seb, az új bőr már nem lesz olyan kényes. Huszárnak, lovastüzérnek is csak egyszer törik fel a feneke a lovaglásban, amazt ismerem, emez se lehet másforma sérülés.

Miközben azon töröm a fejem, vajon meddig érzem még a fájdalmat, hozzám lép egy régi Duna-parti ember, egy-két napra felajánlja munkaterületét, mondván, gyógyuljanak csak gyorsan és folyamatosan a sebeim, azután pedig kutya baj lesz az egész. Emberséges cselekedete végtelenül jólesik, nemcsak a munkásszolidaritás megnyilvánulásának érzem, hanem a megbecsülésnek is. Ezek itt nem szervezett munkások, de a jelek szerint nem kerülte el figyelmüket, amit néhányan, s közöttük

magam is, a munkások érdekeiért éveken át végeztünk, vagy legalább végezni próbáltunk.

Persze a gazdasági válság ezt a munkaterületet sem hagyta érintetlenül. Kevesebb a szállítmány, kevesebb a munkaalkalom. Egyre több a jövő-menő, keserű tekintetű ember a Dunaparton, lesír róluk a bánat, mert sem ma, sem tegnap, sem tegnapelőtt nem kellett senkinek a munkaerejük, hiába kínálgatták, és holnapra sincs semmi kilátás, hogy változna a helyzet, kedvező értelemben.

Nemcsak hallani, hanem látni is, hogy éjjel-nappal tucatjával lézengenek az emberek a komáromi teherpályaudvaron, ha kezük ügyébe akad valami, elviszik, ha sok vagy kevés az értéke, mindegy. A rendező pályaudvaron ijesztően megugrott a szénfogyasztás, abban az időben ez is válságjelenség volt. Egy-egy éjszaka 60—70 ember is összegyűlt a szenesvagonok körül, zsák a hónuk alatt, várták az alkalmas pillanatot, amikor a rendőr másfelé jár, megrakodtak, és némelyik két-három kilométerre ballagtatta haza a zsákját. Tüzelőszerzés volt ez, és el is lehetett adni a szenet.

Ha a rendőr sokat lábatlankodott a közelben, kődobálással figyelmeztették, hogy ha nem akar szembekerülni ennyi embernek a haragjával, tágítson arrébb. Nem őt dobálták meg, hanem közelében, a vagonok oldalán pufogott a kő, ebből értett az értelmes rendőr.

A magamfajta gyári szakmunkás — mert annak számítottam —, kezdetben nagyon szégyelli a trógermunkát, azután kínjában beleszokik. Sérti az önérzetét, hogy alkalmi munkás lett, azután abba is beletörődik. Az ínségmunkát a legkeservesebb elfogadni, de ha más nincs... Érzem, hogy egyre csak süllyedek a nyomorúságban. Nálunk is elfogyott a tüzelő, hej, de mennyire elfogyott... Nem értek egyet azokkal, akik lopják a vasút szenét, vagy mit tudom kiét, szánom őket. Azután néha úgy érzem, kibírhatatlan a hideg, feleségem előtt is szégyenkezve kapom a zsákot a hónom alá, elindulok a rendező pályaudvar felé. Végül nem tudom, hányadszor, félútról, háromnegyedéről visszatérek, bevágom az üres zsákot a helyére.

Karácsony este is didergünk, jó későn bekopogtat egy öreg barátom.

— Gyere már, hallod, ne fagyoskodj itt, és főleg ne hagyd fagyoskodni a gyerekeket meg a feleségedet.

Húzódozom, összekáromol. Nézem a feleségem, látom rajta, hogy velem együtt röstelkedik, vívódunk, tusakodunk. Legalább az ünnepeken lenne meleg szobánk. Végül felragadom a zsákot.

— No, öreg, gyerünk, egye meg a fene!

Ismerős a vén fiúnak a járás, sebesen haladunk, útközben vigasztal és buzdít engem. Ne féljek, sikerülni fog. Ma este minden jólélek imádkozik, vagy teleeszi magát, a rendőrök is. A legjobb lelkek éjféli misére mentek. Mire kiimádkozták magukat, mi kétszer is fordulhatunk.

Valóban csendes a rendező, senkit sem látni, hallani, csak öreg barátom csoszogását — hogy ez miért nem lép ember módra, mérgelődöm magamban. De nincs ennek egyetlen céltalan mozdulata sem. Elsőrendű porosz szenet talált, s valóban kétszer fordultunk, mind a kétszer jól megrakodva. Erőnket nem sajnáltuk, s mikor otthon egy halomban láttuk a szép csillogó szenet, már beletörődtem, hogy a kényszer engem is elvitt szenet lopni, és épp karácsony estéjén. Már feleségem is megnyugodott, fogadkozott, hogy takarékoskodni fog ezzel, talán tavaszig is elég lesz.

Olyan eset is volt, amikor erős rendőrjárőröket állítottak lesbe, és a szenesembereket markukba futtatták. Bírósági tárgyalás lett a vége, s Horváth Jóskával magunk is elmentünk a tárgyalásra, hogy lássuk, mit kezdenek ezekkel a szegényekkel.

Kopott és rongyos ruházatú emberek a vádlottak, talán húszan is vannak. Ugyanaz a züllött, iszákos formájú bíró vezeti a tárgyalást, aki engem elítélt. Most megint ordít, bömböl, harsog, rikoltozik, csinálja ezeknek a megrettent embereknek a haragvó öregistent.

— Kik maguk és milyen foglalkozású emberek? — kérdezi a vádlottaktól, akiket felsorakoztatott maga előtt.

— Munkanélküliek vagyunk, jelentem alássan — mondja egy nagy bajuszú a sok közül, a többiek hallgatnak.

— Mi az, hogy munkanélküli? — mennydörög a bíró.

Az emberek összenéznek, megint a nagy bajuszú felel, persze tétován, mert józan ésszel ezt a kérdést megérteni nem lehetett.

— Hát munkanélküli . . . az munkanélküli . . .

— Micsoda foglalkozás az?

— Semmilyen foglalkozás, kérem szépen. Éppen az, hogy nincs az embernek foglalkozási alkalma.

— Ez nem foglalkozás! — ordít a bíró, az emberek pedig egymásra pislognak, elhallgatnak, és meg nem szólalnának ezután a világért sem.

— Miért nem beszélnek? — kérdezi a bíró.

Erre sem felelnek.

— Hol van a vasút képviselője?

Nem jelentkezik senki. A bíró most emiatt ordít. De hiába minden igyekezete, a vasút képviseletében senki sem jelentkezik. Sohasem fogjuk megtudni, kit illet ezért tisztelet: azt-e, akit ide küldtek, de nem jött, vagy valaki mást, aki tudatosan vagy véletlenül, elfelejtette ide küldeni a Magyar Államvasutak megbízottját, akinek a tömegtárgyaláson a vádat kellett volna képviselnie.

Minthogy pedig a vád képviseletére illetékes személy nincs jelen, a bíró kénytelen beszüntetni az eljárást. Az emberek hazamehetnek. Miután kihirdette véghatározatát, nem mulasztja el figyelmükbe ajánlani, hogy dolgozzanak, és többé elébe ne kerüljenek, mert megkeserülik. Természetesen ezt is bömbölve mondja, alighanem a tekintély és saját lelkiismerete megnyugtatása okából. Ha már nem ítélkezhetett kedve szerint, legalább ordítozott egy sort a rendszer védelmében.

Szerencsém volt, és több alkalommal hívtak földmunkára, kubikolásra. Ez kemény és nehéz munka, sok fizikai erő, de érzék és értelem is kell hozzá. A kereset aránylag jó. Nincs hajcsár, de minthogy a munkát akkordrendszer szerint végezzük, hajszolja magát az ember idegen beavatkozás nélkül is. Akár-

milyen kicsi a csoport, ha csak hat-tíz emberből áll, akkor is akad közöttük egy-kettő, aki különösen pontos, szép és jó munka végzésére képes, és a többi ehhez szívesen igazodik, nekem az volt a tapasztalatom. Vándoréletű kubikoló munkás nem voltam.

FALUSI PÁRTÉLET

A csendőrségre hívatnak, és az őrs parancsnoka a maga durva módján, ami úgy látszik, az ilyen méltóságtól elválaszthatatlan volt, szemrehányásokkal illet, mert miattunk szigorú készültségben voltak május 1-én, s utóbb kiderült, hogy teljesen feleslegesen. Jámboran sajnálkozom, mi igazán nem kértünk semmiféle készültséget, se szigorút, se másformát, de szelídségem még ennek az embernek is túlságosan átlátszó, és nem enyhíti a mérgét. Hogy igenis, mi voltunk az oka a szigorú készültségnek. Hát okai lehettünk, de nem kértük, és nekünk nem is hiányzott.

— Maguk a kiserdőben májusi ünnepséget szándékoztak rendezni, és ez indított bennünket sokszoros éberségre.

— Az éberség sohasem árt, de mi nem akartunk kimenni a kiserdőbe.

— Nekem ezt ne mondja — pattog a tiszthelyettes. — Tudta mindenki, erről beszélt a fél falu.

— Úgy látszik, azok beszélték, akik semmit sem tudtak, és kár volt meghallgatni őket.

— Maguk nekünk ne írják elő, hogy kikre hallgassunk.

Tudom nagyjában, hogy kikre szoktak hallgatni, én még azt is megmondhatnám neki, kikre érdemes, kikre nem, de az ember vegye hasznát a tudásának, különben pedig ne rángassa az oroszlán farkát, még ha csendőr tiszthelyettest is formáz az állat.

Megnevezhetném a kiserdei ünnepség hírének forrását, nem is kellene kilépni a szőnyi és komáromi pártszervezet vezetőségének köréből. Mi indítottuk útjára a hírt, gondoltuk, miért ne sétáljanak ezek a derék rendőrök és csendőrök azon a szép

májusi hajnalon, reggelen. A kiserdőben egészséges a levegő. A hírt, hogy ott lesz a májusi ünnep, a magas hatóságokon kívül senki emberfia nem vette komolyan. Egyetlen munkás, egyetlen szál civil ember oda nem ment. Komárom felől érkeztek a rendőrök, Szőnyből a csendőrség, mint hallom, bujkálva, cserkészve, nagyszerű körülkerítő hadművelettel közelítve meg a tervezett rajtaütés színhelyét. Örvendetes perc lehetett, amikor a nagy átkarolásban egymásra találtak, és látták, hogy szép karhatalmi találkozóra gyülekeztek össze. El tudom képzelni, milyen öröme lehetett Matiz kapitány úrnak és ennek a csendőr tiszthelyettesnek. Sajnos, a találkozó légkörét megzavarta a hatásköri vita. A kiserdő Szőny határában fekszik, tehát kétségtelenül a csendőrség illetékességi körében. Bizonyos ideig tartó megbeszélés után ezt sikerült megállapítani, és a rendőrség visszavonult a kijelölt demarkációs vonal mögé. S miként a szőnyi fronton a csendőrség, amott a rendőrök tartották a szigorú készenléti szolgálatot. Májust és a proletár nemzetköziséget ünneplő munkásoknak, civil népnek azonban nyoma sem volt. Másnap ezen nevetett város és falu — ez volt az én beidéztetésemnek és felelősségre vonásomnak az előzménye.

— Maguk éppolyan májusi ünnepséget terveztek, mint tavaly — mondja a parancsnok. — Miért változtatták meg tervüket?

Tavaly csakugyan érdekes és szép májusi ünnepünk volt.

Borbély Ferenc gazdálkodóé a kiserdő, ott gyülekezett össze a nép, vidám, nagy társaság, férfiak asszonyokkal, leányokkal és gyerekekkel. Ünnepi dalokat énekeltünk, s mert az itteni szervezett munkásságnak már hosszú évek óta én voltam a verselője, talán azt is mondhatnám, hogy kedvelt verselője, a nótázás szünetében szavaltam fáradhatatlanul, ahogyan a nép követelte, költők nevét és versek címét kiáltozva. Mondtam Ady, Várnai Zseni, Petőfi, Juhász Gyula, s ismeretlen vagy kevésbé ismert költők verseit.

Futok, futok, mögöttem kutyák falkája csahol,
Jó volna megpihenni valahol,
De űznek, űznek, — nem érzem melegét,
S nem látom fényét a tűznek.

Éppen ezt szavaltam, amikor — mintha égből pottyantak volna, bár angyaloknak nem látszottak — csendőrök és rendőrök vettek körül bennünket.

— Mit csinálnak maguk? — dörrent rám a tiszthelyettes.

— Nincs itt semmi baj, tiszthelyettes úr — nyugtatom. — A nép verseket akar hallani, én pedig mondom nekik...

— Hát én is hallani akarom. Mondja csak...

Belekezdek a „Rab gólya" szavalásába, de az öreg csendőr félbeszakít:

— Azt mondja, amit az előbb mondott.

A közönség vidáman követeli a gólyát, a csendőr követeli a magáét. Na, gondoltam, megörvendeztetem a hatóságot Gyóni Géza „Caesar, én nem megyek..." című költeményével. A tiszthelyettes is tapsol, a közönséggel együtt további verseket követel.

Mondom egyik verset a másik után. Sorra kerül az „Asszony, te sírsz?" című költemény, írójára bizony már nem emlékszem.

Asszony, te sírsz? Sűrű könnyed pottyan?
Hát hol van megírva a csillagokban,
Hogy csupa boldogság ez a csúf világ?
Hajh, ritka nálunk az örömtermés,
Sűrű közte a tüskés gyomvirág...

Egy polgári ruhába bújtatott rendőr szorgalmasan jegyezget, a háttérben meghúzódva. Jó ideje figyelem, s most megragadom az alkalmat, félbeszakítom a mondókámat, szólok a csendőr-tiszthelyettesnek.

— Amott valaki jegyezget, az nem közülünk való. Bár civilben van, azt hiszem, az önök embere...

Elvtársaim kisegítenek, közbekiáltanak:

— Nem csendőr az, hanem civilbe öltöztetett rendőr Komáromból. Ő a Kozák.

— Amott a Simon . . . ott megint a Sós!

— Az is egy civilbe öltözött rendőr — mutatnak a negyedikre.

Megragadom az alkalmat, hogy viszályt szítsak a kétfajta karhatalmi erő között.

— Tiszthelyettes úr! Hát nem Szőnyben vagyunk? Mit keresnek itt a komáromi rendőrök?

A komáromi „erő" hamarosan visszavonult, Vajai tiszthelyettes pedig közénk telepedik, és hallgatja dalainkat. Muzsika szól, táncolnak, a legfiatalabbak futballoznak. A közelben, a Gravec-szőlőben literszám mérik a bort, onnan hozzák az italt. Horváth Jóska egy másfél literes pintes társaságában bemutatkozik a csendőrnek, az nyomatékosan tudomására adja, hogy jól ismeri őt hírből és látásból. De ez semmi zavart nem csinál. Vajai úr jót húz a boros üvegből, lám, nemcsak Horváthot ismeri, hanem a Gravec-szőlő borait is: megmondja, hogy a pincének melyik hordójából való a bor. Iszik a tiszthelyettes, csendőrei pedig keringenek a nép körül.

— Úgy őriznek minket a legényei, tiszthelyettes úr, mint a jó pásztorkutyák a nyájat. Megérik ezek az ártatlan fiúk, lányok és asszonyok ezt a nagy figyelmet? Vagy talán foglyai vagyunk?

A tiszthelyettes nagyokat iszik, azonban közben eszébe jut valami:

— Van maguknak engedélyük az erdő tulajdonosától?

— Van, tiszthelyettes úr.

— Megmutatná?

— Megmutatni éppen nem tudom, mert nem írásos engedély. Jó barátom nekem a tulajdonos, ha utólag kérnénk az engedélyét, akkor sem venné rossznéven tőlünk.

No jó, beletörődik — aztán kezdi megint követelni rajtam a verset „a kutyák csaholásáról", ahogyan ő mondja. A közönség más verseket kíván, és én elmondom a „Tanú"-t, Váradi Antal versét egy jó édesanyáról, aki szívével, anyai szeretetével

vel meg tudja szelídíteni, emberséges útra téríti duhaj természetű gyerekét, aki valamikor beteg édesanyjára is kezet emelt. Majd elmondom Pakots József „Pihent a gyár" című költeményét. Ez arról szól, hogyan teszi tönkre a legszebb családi életet, ha a férfit magával ragadja az alkohol szenvedélye, s ő munkájában és otthonában szeméttéé, söpredékké aljasul.

Szeretem ezeket a verseket, teljes szívvel-lélekkel mondom őket, közönségem előtt évek óta jól ismert költemények, de alig van nyilvános alkalom, amikor újra meg újra ne kívánnák hallani. A tiszthelyettesnek tetszenek, a bor is ízlik, mégis szüntelenül követeli rajtam a kutyák csaholását. Én pedig nem akarom mondani. A régi gárda dalosai sietnek segítségemre, jó énekesek, szépek és vidámak a dalaik, leigázzák az öreg csendőr fel-feltörő türelmetlenségét. Azután pedig mondom a tiszthelyettesnek, örülünk, ha tetszett a műsorunk, a szórakozásunk. Eddig és nem tovább akartunk itt maradni, és ne vegye rossznéven tőlünk, ha most elköszönünk tőle. Nem tudjuk, akarnak-e ők még maradni . . .

Hát ez volt a „tavalyi májusi ünnep", amit most számonkért rajtam az őrsparancsnok. Hogy miért nem ismételtük meg? Nem ártott, ha az ember abban a falusi politizálásban — mert hiszen politizálás volt ez is —, imitt-amott mást csinált, mint amit vártak tőle. A „tavalyi ünnepről" még annyit, Borbély Ferencnek valóban csak utólag mondtuk meg, hogy az erdejében ünnepeltünk. Rossznéven vette, hogy csak utólag szóltunk, mert ha előre tudja, maga is eljött volna közénk, vigadni és ünnepelni.

Egy darabig még faggatott Vajai, azután kénytelen volt beletörődni, hogy amíg ők az erdőben tartottak szigorú készültséget, és a területi illetékességről vitatkoztak a komáromi rendőrökkel, addig mi a pártszervezet helyiségében tartottuk meg munkásünnepünket.

A gazdasági válság és a politikai helyzet következtében tömérdek gond és nyomás nehezedett a népre, pártéletünk mégis — vagy talán éppen azért — igen érdekes és mozgalmas volt.

Rendezvényeink látogatottak, mégis állandóan azon töröm a fejem, hogyan tegyük még változatosabbá, tartalmasabbá együttléteinket, s miként foglalkozzunk a párttagokkal, de a pártonkívüliekkel is a szervezeti élet keretein túl. Az egyik végrehajtó bizottsági ülésen előadom a tervemet, hogy minden pártnapon az intézőbizottság más-más tagja, különböző témákról tartson előadást. Eddig minden alkalommal én foglalkoztam az időszerű kérdésekkel, de azt hiszem, több embert kellene bevonni ebbe a munkába. Ennek nevelő célja is volna. Meghallgatják a javaslatomat, nagyokat nevetnek — no elvtársak, mi lesz ebből... Ki kezdje? Hollósi elvtársra, egyébként a helyettesemre gondoltam, ő legyen a legközelebbi pénteki pártnap előadója.

Hollósi okos, intelligens munkásember. Mint ifjúmunkás, a tatabányai munkásotthonban nevelődött. A marxizmust jól ismeri, és tudom róla, hogy állandóan olvas, tanul, bővíti az ismereteit.

Pénteken annyian gyűltek össze, hogy sajnálkoznunk kell, kicsiny a helyiség, szinte el se férnek az érdeklődők. A nép kíváncsi az új előadóra, mit tud és hogyan fogja ellátni feladatát. Amit elmond, s ahogyan mondja, tetszik az embereknek. Mikor végzett, anélkül hogy erről akár őt, akár a vezetőség többi tagját előre tájékoztattam volna, megbírálom az előadást, az embert és azt, amit elmondott, jóakaratúan, barátságosan. Vitát provokálok. Többen felszólalnak, én pedig szólítom Hollósit, feleljen a hozzászólásokra. Egyáltalán nem zavarja a feladat. Érdekesen, okosan, talpraesetten felel mindenkinek, megérdemelt nagy sikert arat. Így kezdődött előadásaink sorozata.

Könyvtárunkban nagy számban lehetett találni a „Munkáskönyvtár" füzeteit. Ezek bőségesen adtak témát. Képességük szerint igyekeztünk beosztani az embereket a különböző kérdések előadására. Természetesen az erősebbeket tettük előre, hogy az emberekben fenntartsuk, s ha lehetséges, fejlesszük az érdeklődést a pártnapi előadások és viták iránt.

Abban az időben nem volt szokás leírni a beszédeket, s még

ha rendelkezésre is álltak a munkáskönyvtár füzetei, minden előadó számára komoly feladatot jelentett rendszerbe szedni a tárgyát, politikusan megvilágítani a témát, érvelni állításai igazsága mellett, már a későbbi vitában várható ellenvetésekre is gondolva. S mindezt szabad előadásban kellett elmondania, lehetőleg úgy, hogy a beszéd ne csak tartalmában legyen megfelelő, hanem a magyar nyelv szellemét se sértse.

Példaképpen elmondom Tóth Ferenc elvtársunk esetét. Ifjú korában a weimari Németországban bányászkodott, igen lelkes tagja volt az ottani kommunista pártnak. Hazatérve hozzánk csatlakozott, s mint egyik legértékesebb elvtársunkat becsültük. Mikor az előadásban reá került a sor, és beszélni kezdett, pár perc múlva meghökkenve és egyúttal megilletődve vettem tudomásul, hogy szó szerint mondja a tájékoztatásul neki kiadott füzet szövegét. Elmondta elejétől a végéig. Elképzelhető, micsoda szellemi erőfeszítés volt ez egy munkásembertől, akinek ennyi tömérdek szöveg betanulására és emlékezetből való elmondására igazán nem lehetett sem gyakorlata, sem előképzettsége.

A pártnap után elmondta, mennyi izgalommal, aggodalommal, s még félelemmel is készült az előadásra, mennyire boldog, hogy baj nélkül túlesett rajta.

— Valami más való nekem... — folytatta elgondolkozva. — Nem ilyen előadói, nem íróasztalhoz kötött mesterség, azt is mondhatnám, nem való nekem a vezetésben való részvétel. Ilyesmihez nincs érzékem, és talán sohasem lesz. Ha egyszer eljön az idő, mert el fog jönni, keressetek majd nekem megfelelőbb helyet. Például arra gondolok, hogy ha ebben az országban sor kerül a szocializmus építésére, a munkánk nem lesz zökkenőktől mentes, ellenségeinkkel harcban fogjuk azt végezni. Őket vissza kell majd szorítani, utunkból félreállítani, sőt megsemmisíteni. Azt hiszem, hogy ebben a munkában én majd hasznos szolgálatokat tehetek, fáradhatatlan tudnék lenni. Bár már holnap munkába állhatnék...

A pártnapokra összegyűltek ilyen módon való foglalkoztatása általános vélemény szerint bevált, és a tanulásnak is jó

módszere volt. Vitaképessé váltak az emberek, s nem egy közülük — akár előadóként, akár pedig hozzászólásaival — szónokká képezte ki magát. Olyanok is érdeklődni kezdtek a községi és általános politika, a gazdasági, szociális és kulturális kérdések iránt, akik eddig éppen csak részt vettek a szervezet életében, talán egyszerűen „jelen voltak" a szervezetben.

Tudományos előadásokat is rendeztünk. Az ilyenekre a központtól kértünk és nehézség nélkül kaptunk előadót, a közönséget pedig a pártszervezet lelkes tagsága könnyen összehozta. Annyira, hogy nálunk a tudományos előadásoknál sem lehetett panaszkodni részvétlenség, az érdeklődés hiánya miatt.

Politikai népgyűlések tartása keményebb dió volt. Már csak azért is, mert — bármilyen hihetetlenül hangzik — népgyűléseinkre sokkal nehezebben tudtunk központi előadót kapni, mint a tudományos fevilágosító és nevelőmunkára.

Reviczky főszolgabíró, ígéretéhez mérten, tisztességesen igyekezett elbírálni népgyűlés-kérelmeinket is. De ha a közéletben élt az ember, s ott már valamelyes tapasztalatokat szerzett, tisztában volt vele, hogy nem szabad túlságosan sokat ficánkolnunk, mert ellenkező esetben a főszolgabíró vagy helyette más, hamarosan meghúzza a gyeplőt, amit Horthy Magyarországában mindenkinek már az első öntudatos lépése után nyakába vetettek. Valóban, elég korán tapasztaltuk, hogy előbb kisebb, azután vastagabb kukacoskodással, kellemetlenkedéssel próbálják elvenni kedvünket a népgyűlésektől. Egyszer nem kaptunk termet, máskor az udvar vagy kerthelyiség alkalmatlan volt gyűlés tartására. Engedélyezték, hogy dobszó útján hívjuk meg a közönséget gyűléseinkre, azután nem volt dobolás, mert az engedélyt visszavonták. Tűzveszély és közbiztonság, mit tudom én már, hányféle ostoba indokolást próbáltak ki a bőrünkön, s tették ily módon próbára a türelmünket, az idegeinket. Mi pedig fáradhatatlanok voltunk az akadályok hárítgatásában, kértünk, érveltünk, vitatkoztunk, és ha a legkisebb lehetősége volt, akkor zsaroltunk és fenyegetőztünk.

Most megint olyan népgyűlésen vagyunk együtt, amelynek engedélyezését nehezen sikerült kiverekednünk. Az embertelen

munkanélküliségről, dolgozóink sorsáról akartunk beszélni a falu népének nyilvánossága előtt. Ha a gazdasági helyzet miatt reménytelennek is látszik a közeli jövőben munkaalkalmak teremtése, családjainkról, gyerekeinkről, mindennapi betevő falatjukról valami módon gondoskodnunk kell. Az a véleményünk, hogy az államnak, a kormányzatnak közmunkákat kellene indítania, s ebben a községeknek, a mi falunk vezetőségének is volnának bizonyos lehetőségei.

Gyűlésünk népes, az érdeklődéssel teljes mértékben elégedettek lehetünk. A központi szónok természetesen megint nem érkezik meg. Győrből véletlenül itt van a párttitkár, őt azonban nem engedi szólni a hatóság képviselője, a segédjegyző. Kénytelen vagyok én beszélni, ami ebben az időben már egyáltalán nem nehéz feladat számomra, de a helyzet elég kényes, és törekszem más módon bevezetni a beszédet, mint ahogyan eredetileg elképzeltem. Beszélek arról, hogy a hatóság, amely sok értelemben felelős a mi gondjainkért, s felelős lesz azért is, hogy a munkanélküliség enyhítésére helyi viszonylatban tegyenek valamit, képviselője útján egyik szónokunk számára lehetetlenné tette a felszólalást. Hol merészebben, hol óvatosabban közelítem meg ezt a kérdést, a közönségnek tetszik, tapsolnak, annál hevesebben, minél jobban dühöng a segédjegyző. Fenyegetőzik, hogy feloszlatja a gyűlést, én pedig, gondolom, ez volna a legkisebb baj, hiszen egy gyűlés feloszlatásának alighanem több politikai haszna volna, mint az én legsikerültebb helyzetmagyarázatomnak és javaslataimnak.

A feloszlatást nem sikerült kiprovokálnom, azonban úgy voltam, mint a futballcsapat, amelyet drukkereinek lobogó lelkesedése nagy teljesítményekre ösztönöz, és törekszik megfelelni a bizalomnak. A jegyző dühöngése meglehetősen kihozott a sodromból, de nem annyira, hogy ne ügyeljek a lépéseimre ebben a borotvaélen való táncolásban, amit elkezdtem.

El kellett mondanom valami módon, hogy véleményünk szerint sem a képviselő-testületben, sem az elöljáróságban nem ülnek olyan emberek, akik ne csak bizonyos korlátok között néznék a község helyzetét és érdekeit, s törődnének azzal, hogy

a saját hibájukon kívül ínséget szenvedőknek mi a sorsa, értenék, hogy a velük való törődés, számukra munkaalkalmak teremtése ugyancsak a községnek, de az olyan értelemben vett községnek is az érdeke, amelyben a falu egész népessége benne foglaltatik. Más volna a helyzet Szőnyben, de a Dunántúl, az ország valamennyi községében, ha a munkásság választott képviselői is bent ülnének a képviselő-testületekben, az elöljáróság soraiban.

Bírálatot mondtam a politikáról általában, és a hallgatóságról vagy a segédjegyző viselkedéséről lemérhettem, hogy szavaimmal elmentem a megengedhetőnek gondolt szélső határig — sőt imitt-amott túl is léptem azt.

Azután részletesen foglalkoztam a község dolgaival, úgy, ahogyan azt a nép látta és ismerte. Most már nyugodtan, tárgyilagosan elmondtam, Szőnyben sok közérdekű dolgot elhanyagolnak, s a helyi vezetőség hibájából, nálunk évek hosszú sora óta semmi sem történt, egyetlen olyan alkotás nem született, ami jót, szépet, hasznosat és megnyugtatót jelentett volna, nem egyik vagy másik kivételezett réteg, hanem általában az egész falu népe számára. Pedig kevés olyan kedvező adottságokkal rendelkező község van az országban, mint a mienk. Adófizetőnk többek között a Vacuum és az almásfüzítői olajgyár is, ezek sok bevételt és egyszerűen a nagyüzemek létéből származó lehetőségeket nyújtanak a falunak, amivel élni lehet, de eddig elöljáróságunk nemigen törekedett erre. Új emberek kellenek, olyanok, akikben van alkotói készség és bátorság a falu érdekét illetőleg, s bizonyos akadékoskodó, kártékony akaratokkal szemben nem gyáván meghunyászkodók.

Embertelennek, igazságtalannak és hibásnak mondtam azt, hogy a nagyszámú munkásságnak nincs képviselete a község vezető szerveiben. Bejelentettem a szervezett dolgozók nevében, hogy a mostani helyzetet, amikor nélkülünk irányítják a községi életet, nem vagyunk hajlandók örökkévalónak elfogadni. A legközelebbi választásokon indulni fogunk, és minden erőnkkel törekszünk, hogy megfelelő számú szocialista szervezett munkás kerüljön a község képviselő-testületébe.

A gyűlést nem oszlatták fel, és az elhangzott bejelentésnek nagy visszhangja támadt a faluban, nemcsak a munkások, hanem a parasztság körében is.

EGY KÖZSÉGI VÁLASZTÁS TÖRTÉNETE

Hat képviselő-testületi tagnak jár le a megbízatása, ennyi új tagot választ ez alkalommal a község szavazati joggal rendelkező népe. A választáson érdekelt a kormánypárt, amely falusi vonatkozásban akkor is megvan, ha nem nevezik annak, és működnék akkor is, ha egyáltalán nem volna neve. Azoknak a közössége ez, akiknek minden úgy van jól, ahogyan ha talán nem is a „Kormányzó Úr Őfőméltósága" és a „Miniszterelnök Úr Őnagyméltósága" környezetéből, de legalább a főszolgabírói hivatalból sugalmazzák, s amint a sugalmazást a főjegyző, a bíró, néhány nagygazda, s a keresztény-keresztyén felekezetek papjai a maguk érdeke szerint a falu nyelvezetére lefordítják. Bármennyire nehezemre esik őket első helyen említenem, tehetek-e mást, ha nem akarom megsérteni azoknak a nyomorult harmincas éveknek a közszellemét, közgondolkozását?! Második helyen említem a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Agrárpártot, melyet 1930-ban alapítottak. Kétségtelenül országos tekintélye van, s községünkben is — bár inkább csak papíron és szőlőhegyi politizálásban — létezik pártszervezete. Életem hamarosan szorosan kapcsolódni fog ennek a pártnak a működéséhez, az országos politizálásához, később erről és ezzel kapcsolatban sok mondanivalóm lesz. Itt még csak a szőnyi választásnál tartunk, s ennek tényezője a helyi Független Kisgazda Párt, erről ejtsünk pár szót. Szervezeti életet a párt tagjai nem élnek. Számít náluk a felekezeti helyzet, a családi kapcsolatok, s az a döntő, hogy mindenki „gazda" legyen. Hogy mit keres a nevükben a „földmunkás", azt talán odafent az országos vezetőik meg tudnák magyarázni, itt helyben senki sem tudja. Talán azért „földmunkások", hogy kis idő múlva engem is befogadhassanak maguk közé...

Szőnyben alighanem sokan vannak, de soraik áttekinthetetlenek.

Aztán vagyunk mi, a Szociáldemokrata Párt...

Szót értünk néhány kisgazdapárti gazdával, és megmondjuk nekik, hogy ha mi közös listával indulnánk a községi választáson, alighanem győzelmet arathatnánk a kormánypárt felett.

Azt a választ kapjuk, hogy ez olyan kérdés, amit meg lehet tanácskozni, menjünk ki a szőlőhegyre, egy általunk is jól ismert, rokonszenvesnek ítélt parasztember pincéjébe.

Mielőtt tovább mennénk, el kell mondanom, hogy tapasztalataim szerint a „szőlőhegy" sok faluban, a mi falunkban sem volt egyáltalán hegy, hanem a határnak az a része, ahol szőlőkertek és azokban pincék, a pincék mélyén boroshordók és borok voltak találhatók. Az ilyen hely a parasztok legérdekesebb politikai megbeszéléseinek színhelye volt. Ott beszélték meg az időszerű politikai kérdéseket, ott határoztak jelölésekről, szavazásról, országos, megyei vagy községi választásokról legyen szó. Sehol sem lehetett olyan zavartalanul és mindenre kiterjedő figyelemmel politikai taktikáról és stratégiáról tanakodni, sehol sem lehetett olyan biztonsággal engedély nélküli összejöveteleket tartani, mint a szőlőhegyen — ez volt a tapasztalatom a fasizmus legnehezebb éveiben is. Ott beszéltek legőszintébben a parasztok, és — ez talán még érdekesebb volt — bármennyit ittak tanácskozás közben, arról tudtak legjobban hallgatni, amiről ott beszéltek, ha hallgatni szükséges volt.

Szóval bennünket ez alkalommal is a szőlőhegyre hívtak meg a kisgazdák. Minthogy részükről ilyen kezdeményezés nem történt, gondoltam, hogy a tanácskozás rendjére vonatkozólag nekünk kell javaslatot tennünk.

Minek ahhoz rend, kérdezték. Elbeszélgetünk, iszunk rá, azután jól van. Nem kell ide semmiféle formaság.

Nekünk más volt a véleményünk. Kértük, hogy addig ne is kínáljanak borral, amíg meg nem beszéltük, amiért összeültünk. Azután nem bánjuk, igyunk valamit, bár mi ezt a vendéglátást viszonozni nem tudjuk, mert egyelőre egyikünknek sincs pincéje.

Kölcsönös volt a megegyezésre törekvés, de a bizalmatlanság is, amin csodálkozni nemigen lehet. Ott nem volt rendszeres pártélet, ötletszerűen hívtak meg embereket, akiknek egy része akár otthon maradhatott volna, ezt előre tudtuk. Közülük néhányan a mi társaságunk összetételével elégedetlenkedtek, ha nem is mondták. Mikor a személyi kérdések kerültek szóba, a reakciósabbak fennakadtak néhány javaslatunkon, de arról hallani sem akartak, hogy mi az ő hasonló dolgaikba beleszólhatnánk. Talán azt is gondolták, hogy mi nélkülük tehetetlenek leszünk, el nem indulhatunk, — ezt a félreértést azonban gyorsan eloszlattuk. Akár megállapodunk, akár nem, mi részt veszünk a választáson. Azokkal, akiket a rendszer bírálóinak, politikai ellenfeleinek tudunk, akikben demokratikus, haladó törekvéseket látunk, szívesen együttműködünk, azonban hozzájuk csapódott álcázott kormánypárti elemekkel együtt dolgozni nem akarunk, ezeknek a kívánságaira figyelemmel semmiképpen sem lehetünk. Meggyőződésünk, hogy ha ilyen alapon szövetkezünk, a két párt híveinek és barátainak összefogásával teljes győzelmet arathatunk.

Az első összejövetelen nem jött létre megállapodás, azonban rövidesen jelentkeztek kisgazdapárti barátaink, meggondolták a dolgot, csináljunk mégis választási fúziót, közös listát. Bár a megállapodás kifejezetten erre az egy választásra szólt, bíztunk benne, hogy későbbi választásokon is alkalmazni fogjuk, és ha minden a terveink szerint alakul, akkor aránylag rövid idő alatt komoly személyi cseréket tudunk végrehajtani a község vezetésében, és annak jelentkezni fog a hatása a vezetés szellemének átalakulásában.

Párttagságunk legnagyobb része ajánlkozott választási munkára. Ehhez a járás-keléshez, a látogatásokhoz és beszélgetésekhez mindenki ünneplőbe öltözött, láthatta a falu, nemcsak agitációnk belső tartalmából, hanem külsőségeiből is, hogy amit csinálunk, komolyan vesszük, és megadjuk mindenkinek az illő tiszteletet, a megbecsülést. Kisgazdapárti szövetségeseink a maguk módján, de hasonló szellemben dolgoztak. Ilyen átgondoltan és szervezetten kevés falusi választást készítettek elő ab-

ban az időben Magyarországon. S mikor a választás napja elérkezett, országgyűlési képviselő-választáson sem lehetett komolyabb és ünnepélyesebb a falu hangulata, az élet sokféle külsősége, mint ahogyan Szőny erre a napra ébredt.

A szavazóhelyiségek közelében töltöttem el a napot, ügyeltem a választási szabályok megtartására, és beszélgettem az emberekkel, nőkkel és férfiakkal, akik szavazás előtt vagy utána, megálltak az utcán, csendesen tárgyalgattak.

Közelebbi ismerősöket látok egy nagyobb csoportban, hozzájuk lépek, köszöntöm őket, és gondolom, ha még nem szavaztak volna, megpróbálok egyről-másról beszélgetni velük, amivel előmozdíthatom ügyünket. Ha pedig leszavaztak, nem árt meghallgatni a véleményüket. Tréfálkozva mondom, amit nem szeretnék komolyan hinni, hogy nincs itt mit tenni, úgyis elbuktunk, hiszen mit kereshetnének a magunkfajta koldusok, tarisznyások a községházán. Mintha kígyó csípte volna meg asszonyainkat, úgy szisszentek fel. No, gondoltam, ezek akár leszavaztak már, akár nem, mindenesetre a mieink, mégpedig istenigazában, elhatározottan. Most azután komolyra fordítottam a szót, magyarázgattam a községi politika jelentőségét a dolgozó, szegénysorsú emberek szempontjából, de azokéból is, akiknek az élet többet adott a javakból, s emezekkel együtt kell élnjök, ezeknek jó vagy rossz sorsa az ő életüket is annak megfelelően befolyásolja. Felhoztam néhány gyakorlati példát, láttam, hogy erősen hatnak a gondolataikra, a képzeletükre és foglalkoztatja a valóságérzetüket.

Másik csoporthoz mentem, különböző foglalkozású munkásemberek hozzátartozói voltak. Községünkben nagyszámú vasutasság él, s ilyen választási alkalommal főként a katolikus pap törekszik ezeket befolyása alatt tartani. Könnyű a kormánypárti papnak, nehéz a szegény vasutasoknak, akiknek orra alá dörgölik, hogy a kormány kenyerét eszik, s ha nem viselkednek a kormány szándéka szerint, kenyerükkel játszanak. Nem az állam itt a munkaadó, hanem a kormány. Nem az adófizető, hanem Bethlen gróf, s bizonyos mértékben még Gyürky grófnő is a kastélyban, az állomásfőnök a pályaudvaron. A vasutasasz-

szonyok mégis itt vannak, ha nem is feltűnően, a mieink között, s ehhez bizony nemcsak tisztesség, hanem bátorság is kell. Ezzel a nagy csoporttal is hosszasan beszélgetek, s jó érzéssel búcsúzom, hogy szívesen meghallgattak, egyetértenek azzal, amit elmondtam életről és politikáról.

Később utánam jön Tóth Ferenc barátom édesanyja és elmondja, miről és hogyan beszélgettek asszonytársai a távozásom után. Hatala Istvánné — idősebb vasutas felesége — érdekesnek és igaznak mondta mindazt, amit tőlünk hallottak, azután megkérdezte kicsoda vagyok tulajdonképpen, mert ő nem ismer. A faluból való? Igen. Dobi István. Hatala néni megborzadt, keresztet vetett rémületében:

— Istenem, Istenem! Hiszen ez kommunista!

Kértem Tóth nénit, segítsen, hogy ezzel az asszonnyal mielőbb beszélhessek.

— Férjeura iránt érdeklődöm, kedves Hatala néni — mondom, amikor összekerültünk. — Kár, hogy Pista bátyánk annyira beteges. Szorgalmas, igen jóravaló, józan életű és igaz ember. 1919-ben, fiatal legénykoromban ismertem meg. Igen bátor, okos vezetője volt ő akkor a Kommunista Pártnak, a helyi direktóriumnak. Tudom, hogy jól végezte a dolgát a dolgozó nép érdekében, és kiállt a kommunizmus ügye mellett. Tudok róla, hogy ennek következményei is voltak, s azok bizonyára súlyosan érintették Hatala nénit is. Legyen olyan kedves, mondja meg neki, hogy tiszteltetem őt. Mondja meg talán azt is, hogy ami nekik 1919-ben nem sikerült, egyszer talán nekünk sikerülni fog, mert fáradhatatlanul dolgozunk és harcolunk a dolgozók hatalmáért. Mondja meg otthon, Hatala néni, áldja meg a jóisten édes mindnyájukat...

Az asszony csak nézett utánam, miután elköszöntem, isten tudja, mi minden fordult meg a fejében.

A hivatalos párt biztos volt a dolgában. Évtizedeken át uralkodtak a községházán, zavartalanul, kedvük szerint, ellenzék nélkül. Miért változnék meg a helyzet éppen most, amikor — ahogyan mondják — „a nép már kigyógyult az 1919-es fertőzésből", s az országban olyan hétszentséges „keresztény és nem-

zeti" szellem uralkodik, hogy csak úgy ropog, s akinek nem tetszik, annak a gerincét bizony megtapossa a hatalom. Már nem egészen a régebbi fehérterroros módszerekkel, de börtön és kutyakorbács, rendőrbot és karhatalmi fegyver megteszi a magáét, s ha ez nem elég, ott van a kivételes hatalom, az akasztófa. A Töreky-féle bírák könnyű szívvel osztogatták a halált.

Hogy ezen a községi választáson most váratlanul jelentkezett az ellenzék, annak — így gondolják a falu hatalmasai — nem lehet jelentősége, s még kevésbé következménye. Ha a mozgalom élén valamelyik módos birtokos állna, elvetemült, áruló, rongyembernek tartanák, de vagyona erejéig kénytelenek volnának megbecsülni, keresnék a módját, hogy szót értsenek vele. De „ezeknek" — mármint nekünk —, több százunknak összesen sincs akkora kazla, mint akármelyik közepes gazdának a faluban. Proletárok, nincstelenek, senkik, tarisznyások, koldusok, s a tetejébe még szocialisták. Mit kellene ezektől tartani?!

Segített a kishíró és segítségünkre jöttek a nyomdászok. Megtudtuk, hogy milyen színű és minőségű papírra nyomtatják a kormánypárti szavazólistát. Egyik nyomtatvány Komáromban készült, a másikat elkészítették Tatán, s a hivatalos párt emberei délig abban a szent meggyőződésben éltek, hogy mindenki reájuk adja szavazatát, hiszen egyfajta és egyszínű papír került az urnákba valamennyi szavazó kezéből. Déltájban vették észre, hogy mi történt, s akkor már csak a hit és a hatalmuk rendíthetetlenségébe vetett bizodalom éltette bennük a meggyőződést, hogy meglepetés nem érheti őket.

Törvénytelen eszközökhöz nem nyúlnak. Útjukban volna a község fiatal vezető jegyzője, parasztfiú, valamikor nekem osztálytársam volt az elemi iskolában. Nem mintha adna valamit arra, hogy az osztályöntudat, szocialista szellem, szervezett politikai élet másfajta légkört teremtsen a faluban, mint eddig volt, azonban emberségesebb, műveltebb, mint a többiek, akik körülötte vannak, nem veszi levegőnek a szegény emberekkel való törődés kötelességét, igyekszik megtenni, amit lehet, s akár jó, akár rossz értelemben, de irgalmatlanul ragaszkodik a tör-

vények és rendeletek betűjéhez. Most a javunkra ragaszkodik, és senki se tud belelátni az urnákba, mindaddig, amíg azokat törvényes formák között fel nem bontják. Elfogytak a választók, lejárt a szavazás ideje, elkezdték a szavazatok számlálását. Azt lehet mondani, hogy szinte az egész falu ott volt a községháza körül, várták az eredményt.

A végeredmény nemcsak a község hivatalos vezetőit döbbentette meg, hanem magamat is. Úristen, gondoltam, mit tudna tenni ez a szegény nép, ha egyszer engednék, hogy szabadon ítélkezzék elnyomói és kizsákmányolói felett... A hivatalos listával szemben feltűnő és nagy többséggel a mi jelöltjeinket választotta meg a falu, a rendes és póttagsági helyekre egyaránt.

Nem lehetett kétségünk, hogy sokat várnak tőlünk. Méltók tudunk-e lenni a bizalmukhoz? — ez volt magamban az első kérdésem, mikor az eredmény ismeretessé vált.

Az érzelmek túlságosan hangos és lelkendező kifejezése nem a természetem szerint való, s az egyáltalán nem, hogy levegőbe emelgessenek, hangos hurrázás közben feldobáljanak. Elviseltem, de szívesebben vettem volna, ha azok az emberek, akik ezt a csatájukat megnyerték, komolyabban állnak ott, a községháza ablakai alatt, s ez talán még jobban gondolkozóba ejthette volna a legyőzötteket, mint a szavazatszámban kifejezett vereségük. Persze ezzel nem akarom azt mondani, mintha ebben a dologban nekem volna igazam. A népnek örömünnepe volt, s ha így akarta kifejezni örömét, ki mondhatott volna ellene? Tüntetés volt ez azért a javából, tömegdemonstráció a községi és országos politika, s óvatosabb megfogalmazásban az egész társadalmi rendszer ellen.

A tanácsteremben együtt vannak hatan, akiknek régi megbízatása további három esztendőre szól, s ott van néhány virilis jogú, „legtöbb adót fizető" képviselő-testületi tag, élükön a helyi reakció oszlopával, a katolikus plébánossal. Ide hívják be név szerint a most megválasztott új tagokat — ötöt, engem nem szólítanak. Odabent nyugtalanul tanakodik az öt új ember, látni az ablakon keresztül. Alighanem az a gondjuk, amiért

idekint zúg a tömeg: mi van, mi történt, miért nem hívnak be engem is. Körülvesznek az emberek, kérdezik, miért nem megyek be hívatlanul, hiszen megválasztottak, odabent a helyem.

— Sejtem, hogy miért nem hívnak, de pontos okát csak ők tudnák megmondani. Majd sor kerül rá. Hívás nélkül pedig azért nem mehetek, mert mint láthatják, a kapuk zárva vannak...

Értik, mire céloztam, és követelik az ajtók megnyitását, később pedig én majd kinyittatom az ablakokat is, hogy lássa és hallja a nép, mi történik odabent. Mikor bejutok, Szekendi plébános úr kénytelen félbeszakítani a lelki prédikációt, amit távollétemben szeretett volna elmondani a régi és új tagoknak egyaránt. Azután folytatja. Pattog, oktat, nevel a maga módján, oly buzgalommal, hogy odakint mind jobban lázadozik a nép, s ha a plébános az öklét rázza idebent, én kénytelen vagyok kételkedni az okosságában. Most még csak morognak az emberek, de mi történnék, ha amazok is rázni kezdenék az öklüket, sőt ütni próbálnának vele, tekintet nélkül a közöttük forgolódó csendőrökre. Remélem, hogy összetűzésre nem kerül sor, és nyugalomra intem a népet.

A plébános befejezte beszédét.

— Itt, ebben a házban, békesség, barátság, megértés és szeretet honolt mind ez ideig. Alkotó munkát, építést végeztünk a közjónak a javára. Békességes szellem uralkodott, ilyen légkörben folytattuk a tanácskozásainkat. A régi képviselők a megmondhatói az egyetértésnek, az ellenkezéstől és ellenségeskedéstől mentes tanácskozásoknak. Nem titkoljuk, hogy aggaszt bennünket a mai választás eredménye, féltjük tőle a régi, kialakult szellemet, félünk annak a megrontásától. Aggódunk, hogy a megértés és szeretet helyére a szembenállás és békétlenség lép. Az alkotó- és építőmunka helyett a rombolás lehetősége. Bántani én senkit nem akartam. Bár másként alakulnának a dolgaink, mint ahogy félek tőlük, bárcsak tévednék az aggodalmaimban.

Valaki bekiált az ablakon, s a tömeg rázúgja a helyeslést:

— Hogyan lehet ilyen beszédet türelemmel végighallgatni?

Csakugyan, hogyan is hallgathatjuk. De amikor végére ér a pap, úgy látom, ő talán még jobban örül, hogy befejezte, mint amennyire utálta hallgatni a nép.

Szót kérek Dobi László bírótól. Majd megesz a tekintetével, hebeg, dadog, csak a szólási engedélyt nem adja. Nézem ezt a nagydarab embert, tulajdonképpen csak most figyelem meg, milyen csúnyán lebiggyed a szája széle, és látom, hogy le akar esni a nadrágja, csúszik lefelé a pocakjáról. Rángatja vissza, s bár a mérges és mégis nyájaskodó képű papnak sürgősen felelni szeretnék, kénytelen vagyok elmosolyodni, és míg körülöttünk kavarognak az indulatok, arra gondolok, hogy ez a gőgös bíró teszi a szépet a faluban található különböző fajta „szépasszonyoknak", s azt mondja a fáma, nem is sikertelenül. Hurcolja a nagy pocakját az alsó, a felső, a belső és a mellékutcákba, s ha valahová alkalmatlan időben hazaérkezik a férj, rendszerint azzal vágja ki magát, hogy — kéményvizsgálatot tart. Teheti, mert hatalom a bírósága és a vagyoni helyzete. A nép sokat beszél róla, de nem tudnak tenni ellene, csak éppen szóval meg-meghurcolják abban a mocsokban, amit ő maga csinál saját személye körül.

Újra jelentkezem, de szólási engedély nincs, a bíró csak a nadrágját rángatja, a törvénybíró — a helyettese — mintha jelen sem volna, így azután kénytelen vagyok a magam akaratából belekezdeni a mondanivalómba, hivatalos megszólítással, amint — gondolom — a képviselő-testületi tanácskozáshoz illik, de magas hangon, hogy a kint összesereglett emberek is hallják a szavam.

— Elnök úr! Mélyen tisztelt képviselő-testület! A mai napon lezajlott választáson községünk népe túlnyomó részének akaratából megválasztott, a nép bizalmából itt megjelent új tagoknak, elvtársaimnak és barátaimnak nevében szólalok fel.

Valaki dunnyog, hogy itt nincs elvtárs és nem is lesz, erre azonnal felelek:

— Értem a szót, vártam a megjegyzést. De akár tetszik valakinek, akár nem, vannak és lesznek itt elvtársak. — Rámutattam barátaimra, akikről sugárzott az öröm és a büszkeség.

Aztán folytattam: — Hat új képviselőnek a nevében válaszolok Szekendi plébános, virilis jogú képviselő-testületi tag imént elhangzott, ránk nézve bántó, fölényes hangú felszólalására.

Községünk népének öntudata, másrészt az elöljáróság jóakarata, pártszervezetünk tagjainak lelkes és okos választási munkája lehetségessé tette a választás zökkenőktől mentes, sima lefolyását. Engedjék meg, hogy ebből az alkalomból köszönetet mondhassak a község szavazópolgárainak, a falu egész népének nagyszerű kiállásáért, az elöljáróságnak és a szavazatszedő bizottságnak pedig jóakaratú munkájáért.

Szekendi plébános, képviselő-testületi tag ünnepet rontó beszédet mondott. Úgy látszik, az ő lelkét nem töltötte el örömmel az a békességes jóakarat, tisztesség és szeretet, ami a nap folyamán egész népünk részéről kint az utcákon, s a szavazatszedő bizottság előtt tapasztalható volt. Itt nagy áhítattal beszélt a békességről, amit tőlünk féltett, azonban felszólalásával a békétlenség magját próbálta elhinteni közöttünk.

Az ő beszéde arra késztet, hogy már most, képviselő-testületi munkásságunk elöljárójában bejelenthessem, amit önök úgyis tudnak rólunk, hogy nem vagyunk hívei annak a rendszernek, amelyben élünk, hibáit és igazságtalanságait elítéljük, azokkal szemben lehetőségeink szerint harcolni fogunk. Szocialisták vagyunk, a kiegyenlített életet, annak az útjait keressük, és ebből következik politikai munkánk és magatartásunk. Ennélfogva természetes, hogy a községi politikában lesznek az eddigi községi vezetéssel szemben ellentétes törekvéseink, biztosan tudom, hogy nézeteltérések bőségesen lesznek közöttünk. De ugyanakkor meg kell mondanom azt is, felfogásunk szerint ez a helyzet egyáltalán nem zárja ki, hogy együttesen, minden erőnket összefogva, a jó ügyek szolgálatában egymást támogatva szolgáljuk községünk és népünk gazdasági, kulturális és szociális érdekeit. Ha a dolgozó nép valóságos érdekeiről lesz szó, megnyugtatom önöket, mi sohasem leszünk akadályai a közös erőfeszítéseknek.

Ami viszont azt illeti, hogy önök békés munkára törekedtek, legalábbis Szekendi plébános úr ezt mondta, kérdezem önöket,

miért nem hallgatták meg eddig a munkanélküliség ügyében a községházán ismételten és eredménytelen járt küldöttségeket? Miért csináltak belőle rendszert, hogy ha fűtetlen otthonokban küszködő szegény asszonyok gyerekeikkel télidőben melegedni próbáltak bejutni a községháza jól fűtött folyosóira, azokat innen elzavarták? Miért nem hívtak be engem ide megválasztott társaimmal együtt, s miért kellett nekem egy ideig bebocsátásra várni, megválasztásom kihirdetése után? Kinek az akaratából történt ez, és ellene mondott-e ennek valaki? Ha a plébános úr, s barátai engem személyemben akartak megbántani, meg kell mondanom, hogy ez nem sikerült. Engem önök soha nem fognak tudni személyemben megbántani vagy megalázni, amikor arról lesz szó, hogy teljesítsem lelkiismeretem és politikai felfogásom szerint való kötelességemet. Ma csak azért teszem szóvá ezt a „kintfelejtést", mert ha nem vették volna észre, önök a kint várakozó tömeget sértették meg, ami hiba és nem is okos dolog. A plébános úr által emlegetett emberség, tisztesség és felebaráti szeretet is arra kötelez, hogy hasonló eljárás ellen mindenkor szót emeljek.

Mi építő szándékkal, alkotni vágyó akarattal jöttünk be ma ide. Meg fogjuk tenni a javaslatainkat. De a plébános úr beszéde, annak a jól végzett munka tudatától áradó önhitt tartalma kényszerít rá, hogy mielőtt tovább mennénk, megkérdezzem önöket: mit alkottak önök és hol építettek? Mondják meg, világosítsanak fel bennünket és azt a népet is, amelyik itt van, és alighanem szívesen hallgatná válaszukat erre a fontos kérdésre. Az önök békességéből, barátságából, megértő és szeretettől áthatott együttműködéséből a mi tudomásunk szerint nem sokra futotta, de szívesen vennénk, ha felvilágosítanának, hogy tévedtünk. Kérdezem, hogy van-e a faluban kultúrház, könyvtár, orvosi rendelő? Találunk-e akár csak a főútvonalon is egyetlen kiépített járdát? Van-e gyerekeink számára megfelelő óvoda? Gondoltak-e arra, hogy milyen az ivóvízellátás a határban? Ha még nem ittak volna a határmenti kutakból, amelyeknek vize a mezőgazdaság munkásainak egyetlen ingyen elérhető itala, akkor próbálják meg, menjenek ki a ha-

tárba, csak egyszer kóstolják meg ezeket a vizeket... Remélem, hogy legalább ezekre a kérdésekre most helyben válaszol valaki, talán a plébános úr. Megmondom, minket se felelőtlen kijelentésekkel, se demagógiával kifizetni ne próbáljanak, mert azt mi szó nélkül nem tűrhetnénk, arra válaszolnunk kellene, minden olyan igyekezetüket kénytelenek volnánk a nép előtt világosan és félreérthetetlenül leleplezni. Nem békétlenkedő természetünk miatt, hanem becsületességünk, kötelességérzetünk parancsából. Községünk dolgozó népének tisztességes szolgálata érdekétől és szándékától vezettetve. Ebben a szolgálatban, ismételem, bárkivel hajlandók vagyunk itt együttműködni, együtt dolgozni, békességben és szeretetben. Ha azonban ilyen együttmunkálkodásra nem volna lehetőség, mi akkor is teljesíteni fogjuk kötelességünket, ami abból következik, hogy van lelkiismeretünk, s a nép bizalmával tisztelt meg bennünket.

Nem volt ez barátságos beszéd, de el kellett mondanom. Ott nem is válaszolt rá senki. De mit is mondhattak volna? Nyitva voltak az ablakok, ott volt a nép, jónak és rossznak tanúja, élvezője vagy szenvedője, sumákolni itt nem lehetett.

Egyéb területeken kapom meg a választ. Elkezd fogyni körülöttem a munkaalkalom, s ha feléjük tartok, a legszélesebbre tárt kapuk is bezáródnak előttem.

Van valahol egy feketelista, és ráírták a nevem.

SZELEI

Azokban a nehéz harmincas években gyűrjük a nincstelen paraszti munkáséletet, emberek százezreit vetkőzteti utolsó rongyaira a nyomorúság, a kapitalizmus történetének egyik legnagyobb válságában. Kint a világban a tömegeknek a kormányokra gyakorolt nyomása és befolyása szerint alakuló arányokban keresgélik és alkalmazzák a nyomorenyhítés különböző módszereit. Nálunk a dolgozó milliók nem tudják irányítani, még befolyásolni sem a kormányt, égig szalad a munka-

nélküliség, iparban és mezőgazdaságban egyaránt nagy a munkaerő-kínálat, képtelen mélységre zuhannak a bérek, s ebben a kis országban több százezer embernek filléres jövedelmek sem jutnak. A parasztoknak odalökik a bolettát, boldoguljanak vele, ha tudnak. Annyira súlyos a helyzet, hogy talán még az urak is szorosabbra veszik a nadrágszíjat, kevesebb hírét hallani botrányos nagy mulatásoknak, dáridóknak és kártyázásoknak. Az uradalmi cselédeknek irigylésre méltó a sorsuk, azt mondják, hogy ha nem is lakhatnak jól minden nap, valamennyire mégis biztosított az életfenntartásuk. A falvakban százezrek élnek marharépán, s az sem jut mindenkinek. Viszont itt vannak a püspökjeink, a papjaink, az ő jólétük még ebben a helyzetben is rendíthetetlen, és nagy meggyőződéssel tudják vigasztalni a népet az eljövendő túlvilági jóléttel, e földi siralomvölgyben elviselt szenvedések síron túl bekövetkező jóvátételével.

A mezőgazdasági munkához évről évre visszatértem. Apámtól örököltem hozzá a hajlamot, sok fogását tőle vettem át, és a munkaadók, akikkel dolgom volt, jó hosszú ideig mondogatták, hogy ezt vagy amazt úgy csinálom, mint édesapám csinálta, s ezt dicséretnek szánták, nekem jólesett. Persze az ő emléke még az öreg parasztok gondolkozásából is kikopott idővel, s a jót vagy rosszat, amit munkámról mondtak, már összehasonlítás nélkül kaptam meg. Egy Gyalog nevű vincellér úgy megtanított szőlőt metszeni, ezt annyira megszerettem, hogy ha vele télen-nyáron, egész esztendőn át lehetett volna foglalkozni, aligha éreztem volna valamikor is a munkanélküliség keserűségét. Ha ezt a munkát az ember jól csinálja — azt mondták, hogy nekem „különös érzékem van hozzá" —, s bírja a tenyere, a dereka, a lábizma, a szőlősgazdák számon tartják, hívják, viszik, dédelgetik, legyen az illető kommunista vagy akár anarchista, kálvinista vagy mohamedán, nekik ugyan ebben az esetben édesmindegy volt, ezt tapasztaltam én a magam felszabadulás előtti életében. Biztos, hogy akinek érzéke van a szőlőmetszéshez, azt a nagyüzemben is meg kell becsülni, s alighanem ilyen ezeknek az embereknek a helyzete a szövetkezetek-

ben, a hegyközségekben. S hasonló módon voltam az aratással is. Részes arató voltam évről évre, és nagyaratásért nekem sohasem kellett futnom, másokat kitúrni a helyéből, viszont engem se próbált kitúrni senki az ilyen munkámból, tudtommal legalább nem, és semmi esetre sem eredménnyel.

Dolgoztam gyárban, voltam ipari, segéd- és alkalmi munkás mint már erről az előbb beszéltem, s egy időben el tudtam helyezkedni a vasútnál mint pályamunkás. A pályamunka különösen alkalmas volt rá, hogy az ember ismerkedjék a többiek életkörülményeivel, nézeteivel, reményeivel, s politizáljon velük. A hajtányt, amelyik az ellenőrt hozta, messziről meg lehetett látni, s mire a helyszínre érkezett, már nem a munkás helyzete, a Horthy-rendszer bírálata, a kapitalizmus és a szocializmus kérdéseinek megbeszélése, a tőlünk annyira elzárt szovjet hatalomról szóló álmodozás volt a téma, még csak nem is az alacsony bérek szidalmazása, hanem a munka kivitelével kapcsolatos gyakorlati dolgok, az időjárás és még mit tudom én . . .

Mikor rákerültem a feketelistára, és az uradalmakban sem kaptam munkát, két helyen semmiféle hatósági intés, figyelmeztetés nem tudta elzárni előlem a kenyérkereset lehetőségét. Szelei László gazdaságában és a Steiner-cséplőgépnél. Először Szelei Lászlóról akarok beszélni, róla sok mondanivalóm van.

Ez az eléggé módos parasztember az 1914-es háború legelején, fiatalon került orosz hadifogságba. Odakint dolgozott mezőgazdaságban, alighanem megbecsülték a hozzáértését s talán a szorgalmát is, amivel az ilyenfajta munkát, ha már egyszer csinálta, Oroszországban is bizonyosan végezni szokta. Élt-halt a paraszti foglalkozásért, és baráti körét a fogolytáborokban természetesen elsősorban a parasztok közül válogatta, azokkal még odakint is sokat vitázhatott munkaformákról, fajtákról, takarmányozásról. De érdekelte más foglalkozású emberek élete és munkája is. Szibériai ércbányában is dolgozott, s onnan is sok élményt hozott haza magával. Az orosz gazdaság akkori elmaradottságának okát minden mellébeszélés nélkül a régi uralkodó rendszerben állapította meg. Az orosz népet nemcsak

tisztelte, hanem őszintén szerette, napokig tudott beszélni róluk. Őket minden más népnél alkalmasabbnak látta a forradalomra, és csodálta önfeláldozó hős áldozatkészségüket, amivel a forradalom, saját ügyük mellé álltak. Sokat emlegeti Caricint, a mostani Volgográdot. Ennek a városnak munkásságát. Hányszor hallottam a felkiáltását: „Caricin? Hajaj, hajaj! Gyüttek a fehérek, de aztán gyüttek ám a vörösök, hajrá! Az volt ám valami!" Még a negyvenes években is, ha bent a faluban volt hadifogolytársával találkozott, vagy odakint a határban, trágyát hordva, terményt fuvarozva, vagy munkában a saját földjén elment mellette egykori fogolytársa, esetleg a harmadik-negyedik parcellán dolgozott s oda át lehetett neki kiabálni, Szelei az isten világáért el nem mulasztotta volna, hogy oroszul köszöntse a másikat, „tovarisnak" szólítsa, így kérdezze hogylétéről, a munkájáról, s hogy hová igyekszik.

Természetesen hiba volna ennek túlzott jelentőséget tulajdonítani, de az ilyesmi azért nem volt semmiség, különösen azután, hogy a második világháború is kitört. Horthyék alighanem tisztában voltak vele, hogy Magyarországon nemcsak az 1919-es élmény él emberek millióiban, hanem itt vannak az Oroszországot járt hadifoglyok is, talán több százezer, ha szűken mérem, akkor sok tízezer ember, akikből semmiféle politikai agymosással nem lehetett teljesen kiirtani az Oroszországból magukkal hozott forradalmi élményeket. Hogy ezek milyen mélyek és értékesek voltak, azt én Szeleinél jól megfigyelhettem. Pedig — el ne felejtsük! — nagygazda volt, és nem is akármilyen. Horthyék két évtizedes szívós nevelőmunkával, sötét és aljas propagandával próbálták beoltani népünkbe a kommunizmustól való félelmet, a Szovjetunió gyűlöletét. Az ő szempontjukból sok értelemben eredményeket értek el. De ami a gyűlölet érzésének felkeltésére irányuló törekvéseiket illeti, én elfogadom tanúnak azt a Gömbös-párti képviselőt, a zsidótörvények egyik szerkesztőjét, aki Bárdossy hadüzenete után néhány héttel, egy vezérkari és politikai tanácskozáson azt kérdezte a megvadult tábornokoktól:

— Nem mondanák meg az urak, hogy ez a nép miért gyű-

lölje az oroszokat? Nem tudják megmondani, és tetszik vagy nem tetszik, tudomásul kell vennünk, hogy ha itt van félelem a népben, ha van félelemmel keveredett gyűlölet, akkor annak irányát és célját a többségnél másfelé kell keresni. A mi katonáink harcolni fognak, mert megkapják a parancsot. Az urak majd tapasztalni fogják, hogy jól-e vagy rosszul. De mi semmiféle propagandával nem fogjuk tudni rávenni a tömegeket, hogy gyűlölettel a szívükben induljanak az oroszok ellen . . .

Ez a képviselő hitvány alak volt, de ebben az esetben igazat mondott. Később, Voronyezs után is meghökkentette gúnyos igazmondásával egy hasonló tanácskozás rendezőit. Ott olyan értelmű kívánalom hangzott el, hogy a politikusok és az újságírók „próbálják megnyugtatni a népet". Ő akkor azt mondta, hogy véleménye szerint a nép számára már csak egy dolog volna megnyugtató — „ha a tábornok urak visszatérnének a trafikokba, ahonnan kár volt kihozni őket". Arra célzott, hogy Horthyék az első világháború után trafikengedélyeket osztogattak a császári és királyi hadsereg munka nélkül maradt generálisainak.

Rengeteg egykori hadifogoly élt az országban, akiken egyáltalán nem fogott Horthyék szovjetellenes propagandája. Kár, hogy a felszabadulás után erre a tömegre nem gondoltunk érdeme szerint. Oroszországi emlékeikkel, a nagy forradalommal és a szovjet népekkel kapcsolatos személyes élményeikkel szervezett formák között is szívesen segítettek volna a két évtizedes antibolsevista nevelés kártételeinek jóvátételében, gyógyításában, a szovjet—magyar barátság elmélyítése érdekében. Tapasztalhattuk, hogy ezek legtöbbje külön-külön a maga helyén értékes szolgálatokat tett a nagy ügynek, azonban szervezetten, átgondolt munkával alighanem még több eredményt tudtak volna elérni.

Szelei László az átlagos parasztembernél többet és jobban politizált, s ebben alighanem része volt oroszországi élményeinek. Erős ellenzéke nemcsak Bethlennek, Gömbösnek, hanem általában az egész Horthy-rendszernek. „Független" parasztember, a helyi kisgazdapárt vezetője. Ha felfelé hallom szólni,

kénytelen vagyok megállapítani róla, hogy kissé sovén a gondolkozása, viszont ennek majdnem az ellenkezőjét tapasztalom nála, amikor „lefelé" érintkezik az emberekkel. Pártszervezetünk gyűléseire, nyilvános értekezleteinkre rendszeresen eljárt. Bírálatai, megjegyzései figyelemre méltók voltak. Aztán ilyeneket mondott:

— István, én megengedem, hogy Peyerék, Kéthlyék, Szederék rendesebb emberek lehetnek, alighanem azok, mint Mayer János, Csizmadia András, Jenes András, Sokorópátkai Szabó István, s akár valahányan a kormánypárti kisgazdák, de rendesebbek lehetnek az olyan „független kisgazdáknál" is, mint Hunyady Ferenc gróf vagy Sulyok Dezső. De bárhogyan erőlködtök, hidd el nekem, nem segít rajtatok más, nem segíthet, csak Jóska bácsi...

Sztálint értette, s én tudtam, hogy a Szovjetunió segítsége nélkül valóban nincs sok reményünk. Hiszen én már abban az időben arról sem voltam meggyőződve, hogy Peyerék — valóban velünk együtt „erőlködnének". Néha ijesztően távolinak éreztem a budapesti pártvezetőséget, s elhagyatott árvagyereknek a magunk kis szervezetét. És ha Horváth Jóskát kérdeztem, ő sem tudott valami virágos bizakodással beszélni a Szociáldemokrata Párt harci készségéről.

Szóval ez a szőnyi kulák emlegette nekem lépten-nyomon „Jóska bácsit", politizált velem olyan értelemben, hogy láthattam, tudja, el kell jönnie egy fordulatnak, amiből neki aligha lesz öröme, de mit lehet csinálni, ha a fordulatnak jönni kell.

Mikor meghallotta a hírét, hogy feketelistára raktak, elhívatott magához:

— Ne búsulj, ne aggódj! Ha dolgozni akarsz, s tudom, hogy akarsz, nálam és a barátaimnál mindig találni fogsz rá alkalmat. És azt is megmondom, hogy a becsületes munkádat mi jobban fogjuk méltányolni, mint amazok...

Dunnyog a maga módján, káromolja azokat, akik — úgy mondja — egy jó munkásembert és családját képesek éhhalálra ítélni.

Még egyszer mondom, jó gazdálkodó ember Szelei László.

A korszerű termelési módszereket nemhogy megvetné, hanem eléjük fut, alkalmazásukban megelőzi a környék uradalmait. Rendkívül jó az állattenyésztése, lovai saját nevelésűek, nevel és hizlal szarvasmarhát, aprójószágot, évente 20—25 hízott sertés fordul meg az udvarában, a közeli uradalomból vásárolja a hizlalásra legalkalmasabb fajtákat. A jó és számában is megfelelő állatállományból elegendő szerves trágya kerül ki, s nála a trágyakezelésre is gondot fordítanak. De még a szomszédos méntelepről és a huszárlaktanyából is vásárol trágyát, vagy cserél, ha van felesleges alomszalmája. Ennek következménye, hogy Szelei Lászlónak az én időmben soha sem volt gyenge vagy elhanyagolt talajerejű földje. Jelentős mennyiségű műtrágyát is használ. Nyilvánvaló ezek után, hogy növénytermelése eléri a lehető legmagasabb szintet, magasabbat, mint a közeli uradalmakban. Feltűnően sokat és szívesen kísérletezik, ami egy parasztgazdaságban szokatlan, de talán annál jobban meg kellett becsülni. Kapásterményeinél jobbat kívánni nem lehet — még neki is az a véleménye. Magas a kukorica- és a répatermés, krumplivetései pedig megyeszerte híresek. A földek 14—16 helyen szétszórva fekszenek, de ügyel a vetésforgóra, s azon belül külön figyelme a krumpliföldek kiválasztása. Igaz, hogy eke után történik a vetés, és ez maradiságra vall — csak dunnyog erre és tovább csinálja —, de ha az eredményt nézzük, azt kell mondani, hogy ez a maradiság nem értelmetlen. Krumpliját gyakran cseréli, óvja az elfajzástól. A vetőgumók megválasztása, majd a válogatása igen nagy gondossággal történik. Micsoda dúsan kel, úgyszólván semmi eltérés nincs a bokrok között. Nyílegyenes sorokban, pontosan ül a maga helyén minden bokor, már virágzása előtt gyönyörködteti a szemet, s nemcsak a gazdája, mások is megállnak a dűlő végében, legeltetik a szemüket rajta. Egyszerre bimbós, egyszerre virágos, és olyan szép, hogy egyszer Hollandiában járva, egy nagy darab tulipánmező láttán kénytelen vagyok azt mondani barátaimnak:

— Valóban szép... De higgyétek el, messze van Szelei László krumplijától, mikor az virágzásban van.

Ez a parasztgazdaság és az országban sok hasonló, feltűnően fejlődik a belterjesség felé. A húszas évek végén kezdődött ez a folyamat. Szelei, s a hozzá hasonlók állatokba tömnek mindent, kövér jószágon keresztül értékesítik terményeiket. Amikor gyengébb a kereslet, azt sem igen érzik, mert jók a kapcsolataik — ez már osztályhelyzetükből következik — eladatlan portékájuk alig van. Tartalékaik átsegítik őket a nehézségeken. Azonban kevesen vannak, kevesen ilyen lehetőségekkel, és Szelei meg sem kísérli azt állítani, hogy ami az ő birtokán kialakult, azt parasztsorsnak lehetne mondani.

Amikor először arattam Szeleinél, 31 magyar hold kalászos gabonája volt. Ez tíz év alatt a belterjesség irányába való fejlődés következményeképpen 20—25 magyar holdra kopott. A csökkenő vetésterületen nekem, a részes aratónak kevesebb volt a kereseti lehetőségem, de nem olyan mértékben, hogy nyugtalanító lett volna. A jó művelés, az idejében végzett munka, a jó talajerő lényegesen megemelte a kalászosok termelési szintjét. És közben érzem, hogy rám fér, ha kevesebb területen kell aratnom. Telnek az évek, és talán nem is annyira a korosodás, hanem inkább az ember örökös túlhajtása miatt tapasztalom, hogy lazul, gyengül a belső szerkezet, csökken a munkában a teljesítő képességem. Ebben az aratásban pedig volt mivel nyúzni magam, azon felül is, amivel a normális aratás jár. Ha csak egy kicsit kedvező volt az időjárás, a dús termőerejű földeken rengeteg a dőlt gabona, előfordul, hogy egész nap ezzel kell vesződnöm, felér három rendes aratónap fáradságával. Gyengébb állapotom jelei belső forróságon keresztül jelentkeznek. Szomjazom, rengeteg vizet kíván a szervezetem. Víz van, gazdám földjei végén vagy legalább azok közelében mindenütt kutak állnak. Szelei fiatal korától tagja a községi vezetőségnek és ha kell, tud ő „okosan politizálni" is, nemcsak gazdálkodni. Például tudja irányítani, merre kerüljenek a kutak. Persze ezeknek a vize is posványos, még egy gyűrű kellene rájuk, talán kettő is ráférne némelyikre. Több volna a költség, de megérné, mert szerte a határban rengeteg ember és állat issza. Szóval közel van a kút, gyakran meg lehet tölteni

friss vízzel a füles cserépkorsót. Kiizzadja az ember, utána kétannyit iszik, és megmarad a gyengeség, a rossz közérzet.

Szelei olykor megjelenik egy pintes üveg borral. Nekem és a kötözőimnek hozta. Mikor az első ilyen szállítmánnyal jelentkezett, két kisegítő társam úgy beivott, hogy délig alig bírtam lelket verni beléjük. Egyiket Kukának csúfolták, a másik szabadságos szakaszvezető volt. Hát az egyik aludt kuka módra, a másik oly magáról elfeledkezett módon, ahogyan az én háborús tapasztalatom szerint legfeljebb egy önmagával elégedett szakaszvezető képes. Mondom Szeleinek, inkább könnyű spriccer kellene. A bor jólesik az embernek, mikor issza, de azután bedugja aludni a kepelyukba. Látja, hogy nagy baj nincs, nevet és azt mondja:

— Drága a szódavíz, azért pénzt kell adni, a bor meg ingyen van...

Otthon is, amikor asztalnál ülünk, ő issza a fröccsöt, ott a szódásüveg, de nekem tisztán tölti a bort:

— Idd csak tisztán, István, neked nem töltök szódát. Drága...

Komáromi Jóska barátom így aratás idején nagy figyelemmel kísérte körülményeimet, és ha úgy látta, hogy megszorultam, rám érett a búza vagy egyéb nehézségem volt, egy-két napon, de volt úgy, hogy többször is, kijött segíteni, s ilyenkor feleségem is kint maradt délutánra, markot szedni.

Nehéz munka az aratás, de az volt a tapasztalatom, hogy kézi aratás idején, tehát a régi, hagyományos munkarendben, az asszony, a feleség terhe semmivel sem volt kevesebb, ha ugyan nem súlyosabb, mint a férfié. Különösen akkor nem, ha a férfiember erős, egészséges munkás, s a nehéz munka miatt több és jobb táplálékra volt szüksége. Segítőimmel hárman voltunk. Három személyre jól főzni, utánuk ételt hordani, ebédet, vacsorát, nem gyerekjáték. Vacsorát is, mert az arató nálunk nem járt haza éjszakára, hanem odakint, a tarlón aludt, rendszerint még akkor is, ha a föld, ahol dolgozott, a falu közelébe esett. Akármilyen kevés időbe tellett volna a hazatérés és munkába indulás, a gyalogolás oda és vissza va-

lamit elvett volna a munkaidőből, és ettől isten óvja az embert, szükség volt itt minden percre. A kötözők idegenek, tisztesség dolga, hogy azoknak semmi ellen ne legyen kifogásuk. Minőségben és mennyiségben igényeik vannak, és ez természetes. Messze a föld, nehezek az étellel megrakott edények, meghúzzák szegény asszony karját, a hátára ruhába kötött kenyér se könnyű teher.

Mire az asszony megfordult a határból, beletellett három-négy óra, a kicsiny gyereket vagy gyerekeket nem hagyhatta otthon. Ezért lehetett a régi világban annyi fiatal parasztasszonyt látni aratás idején a határban, nemcsak kenyérrel, hanem apró gyerekkel is a hátán, aki lehetett vidám, talán sírt — de mindenesetre teher volt az anyja nyakában.

Mikor pedig nagyobbacskák a gyerekek, valamit elbírnak, őket is befogja az anyjuk, cipeltet velük valamit, ami csak látszólag könnyebbség, inkább nagyobb teher az anyjának.

Nehezebb, mert folyton ügyelnie kell a gyerekre, sajnálja is szegényt, hátha nehéz neki a batyu, hogyan bírja, nem lesz-e valami baja a cipekedéstől. Azt szokták mondani a fiatal asszonynak: „Jövőre már könnyebb lesz a sorod, anya, csikósorba nő a gyerek, segít neked."

Elnéztem az ilyen aratóember gyerekcsikaját és a gazda lovainak a csikóját, és magamban összehasonlítgattam őket: hogyan viselkednek, mit csinálnak ebben a csikósorban.

A négylábú csikó természetadta öltözékében vidáman, könnyedén játszik az anyja körül. Szalad mellette, azután gondol egyet, befut a földekre, csinál egy kört, nyerít, vágtázik, elelbámészkodik, megint az anyja és a kocsi után iramodik, elszalad előre, visszaporoszkál, nevet a világra, hozzásimul az anyjához, annak és gazdájának örömére, mindenkinek a gyönyörűségére, aki látja. Szabad és senki sem korlátozza, hogy kedvére szórakozzék, kijátszhassa magát.

A kétlábú embercsikó nem viháncol. Húzza őt a teher, amit anyja leginkább a hátára szokott kötözni, így nehezebben veszít el valamit a kicsi a batyuból. Izzad, mert nagy a hőség, kicsiny pofáját belepi az út pora, és minél hosszabb az út, an-

nál inkább sárrá maszatolódik a gyerek arcocskáján. Csetlik, botlik, alig múlik nap, hogy el ne ütné a lábát, kőbe rúg, rendszerint a hüvelykujjával, amelyik érthetetlen módon mindig, de mindig előbbre jár, mint ameddig a gazdája figyelme kiterjed. Sohase nézel a lábad elé! — szidja az anyja, de hát én még olyan gyereket nem láttam, aki rendesen lába elé tudott volna nézni: a hüvelykujja és az úton heverő kő találkozik, és kész a baj. Még a tegnapi sebük se hegedt be, és itt van az új. Kicsit bőg a gyerek, az anyja is sír, nem sokat, de a sírás nem maradhat el. A vérző kis sebet belepte a por, ki gondolt itt fertőzésre, tetanuszra, miegyébre. Jött az asszony a határba, a hosszú útra, két karján és a hátán a nagy teher, mellette és mögötte a két-három kis embercsikó, emberkék, kis batyuval, egyik még csak akkora, hogy csakugyan meg kell kérdezni: ember viszi-e a batyut vagy batyu az emberkét.

Hazafelé már könnyebb a teher. Üresek a felkantározott nagy cserépfazekak, akkor se nehezülnek el igazában, ha megszedik őket kalásszal, árpa- vagy búzafejekkel, folyófűvel, amit szeretnek a malacok, kákiccsal, amit megesznek a libák is. Persze, ha se malac, se liba nincs otthon, akkor üresen viszik haza a fazekakat. De ahol ilyen nagy a szegénység, ott bizony igen nehéz étellel megtölteni az edényeket, ma, holnap, holnapután.

Minket húz az építési kölcsön, számítja a feleségem, hogy már többet fizettünk kamatra, mint amennyi a tőketartozás, de törlesztésre csak nincs lehetőségünk. Azonban kenyerünk az aratás-cséplésből rendszerint megvan újig, törekszünk rá, hogy minden esztendőben ölhessünk malackát, abból jól gazdálkodik a feleségem. Hátsó sonkáit jól bepaprikázzuk — késsel beleszúrunk a sonkába, a lyukakat erősen megtömjük paprikával — valamelyik rokonunk nádfedeles, szellős padlásán lógnak, csak aratás idejére kerülnek elő, s olyan gusztusosak, hogy Szeleinek kicsordul a nyála, illedelmesen félrehív, nem vághatna-e ő is egy falatot belőle. Feleségemnek csodálatosképpen minden évben sikerült úgy csibéket keltetni, hogy aratásra mindenféle akadt, sütni, paprikásnak és kirántani való. Igaz, hogy

a szobában keltek, nevelődtek, velünk együtt éltek, a sarokba állított ládában. Ha a kicsiny gyerek egyet-egyet nyakon csípett óvatlan pillanatban, azon segíteni nem lehetett, abból már nem ettünk, de hullási veszteségünk soha nem volt. Én dünnyögök, morgok, mi az istennek büdösítitek úgy tele ezt a szobát, a feleségem rám pöröl, hogy ki érzi egész nap, ki takarít utánuk, végül igazat kell adnom neki — aratáskor pedig jó étvággyal megeszem a csirkehúst.

Tejet és túrófélét a gazda, illetve a felesége ad, ebben hiány nincs, mindössze annyi a baj, hogy a két asszony, az enyém, meg a Szeleié, sehogy sem állja egymást. Most a gazda felesége panaszkodik nekem, holnap a feleségem a gazda asszonyára. Kérdezem Böskét, miért vesztek össze. Hát Szeleiné azt kiabálta neki, akárkinek tartod magad, azért mégiscsak az aratónk felesége vagy.

— Miért baj az, te mókus? — kérdezem az asszonyt. — Inkább ne kiabálnátok. Mi az úristen bánatán tudtok mindig összeveszni?

Az én Böském megszegi a fejét és azt mondja:

— Azon veszünk össze, hogy ő gazdaasszony. Az kéne neki, hogy hízelegjek. Abból pedig nem eszik.

Hát így vagyunk ezekkel az asszonyokkal . . .

Előbb Szelei volt képviselő-testületi tag, azután ő kimaradt, és én mentem be a községházára. Mondogatják neki, micsoda dolog, hogy az arató községi képviselő, a gazdája pedig senki, de Szelei csak nevet. Képviselő-testületi tag korában mindig megbeszélte velem, mi van a községházán, mi történt és mi nem, aminek kellett volna. Később aztán szívesen vette, ha én hasonlóképp elbeszélgettem vele. Érdekes gondolatai, figyelemre méltó elképzelései voltak, érdemes volt vele beszélgetni.

Hanem a vadászszenvedélye, az minden képzeletet felülmúlt. Vadászott ez az ember minden időben, amikor erre lehetőség nyílt. Télen, ha tudta, hogy otthon vagyok, eljött felém és engem is magával hívott. Ekkora boldogságot képzeletemben én soha össze nem tudtam volna társítani a vadászattal, mint amit Szeleinél ilyenkor láttam.

Bundasapkáját a fülére húzza, megy és megy, fülel és néz — most durr, megvan a nyúl. Azután a második, a harmadik. Ha idegen terület határán vagyunk, s arra iramodik a füles, ő csak megcélozza, rádurrant, és utána kell mennem, áthozom, úgy érzem, magam is bűnrészes vagyok. De ki tudna elítélni olyan vadászszenvedélyt, mint az övé? Kapálunk a földjén, felugrik egy nyúl, Szelei kapja a kapát a boldogabb véginél, megcélozza, s ha a kapanyél nem szólal meg, kiáltja ő helyette: „durr!". A nyúl szalad tovább, mi kapálunk békében — a legközelebbi fülesig. És „lövöldöz" ásó, meg villa nyelével, ha pedig kocsin megyünk, akkor ostornyéllel célozza a nyulakat. Annyira megszoktam, hogy már nem is volt mulatságos.

S hogy mit hallgat ez a szegény vadász a feleségétől az ilyen szenvedélye miatt, az nem közönséges. De a világért vissza nem szólna az asszonynak. Hiszen nem akármilyen nő ez. Fáradhatatlan a munkában, érti a disznó, az aprójószág dolgát, még a tehenészetet is. Nála legfeljebb csak Laci fia érti jobban, neki aranykalásza van. Hogy ez micsoda gazda lesz?! Mire kitanul, jön a háború és — nincs tovább.

Tömérdek a jószág, de azért a határba is kijön dolgozni az asszony, hajnalban gyűjt, takarmányt takarít, kapál. Milyen élvezettel vágja fel a krumplibokrot, nézi, hogyan fordul ki alóla a sok szép fejlett, érett gumó, ez aztán a gyönyörűség.

— Gyerünk, István — szokta mondani nekem —, ezekre meg dűljön rá a községháza! Enné meg a fene a rohadt politikáját!

Az ura dunnyog, megkapja a magáét — nekem is jut belőle.

— A fene törődik veled, csak menj! Majd elintézzük mi Istvánnal. Vagy elintézi ő maga. Jobb is, ha nem vagytok együtt, ha összekerültök, úgyis csak politizáltok . . .

A felszabadulás után Szelei László hamarosan kuláklistára kerül. Le kell adnia a puskáját, csudálom, hogy meg nem szakadt érte a szíve.

Én miniszterelnök vagyok, Szeged mellé, a Fehér-tóra készülök vadászni. Üzenek Szőnybe Szeleiért, nem volna-e kedve velünk tartani. Hát lehet ilyet kérdezni? Puska is lesz? Nekem

kettő van, az egyiket majd odaadom neki. De ha egy lenne, akkor is odaadnám, pedig annak idején csak egyszer adta próbára a kezembe az övét, különben sohasem. De hát értem én a vadászszenvedélyt, ha bennem nem is lobog.

Felhozatom, és indulás előtt nálam éjszakázik az én volt gazdám. Tele van izgalommal. Milyen lesz a vadászat, kik lesznek ott? Aztán a körülmények is alighanem zavarják, ahogyan vagyunk.

Hogyan laktak odahaza Szeleiék? Módos parasztok, mégiscsak két szobájuk és konyhájuk volt. Az első ház — nem szobát, hanem házat mondunk, mi, falusiak —, szépen be volt rendezve. A vetett ágyak majdnem a mennyezetig megrakva ágyneművel, ahogyan ilyen parasztoknál abban az időben szokás volt, és sok helyen még ma is az. Keményre tömött dunyhák, párnák, ne higgye senki, hogy az ilyen ágyban jólesik az alvás. Nem is alszik itt senki. Azért van a hátsó szoba, hogy télen éjjel-nappal ott tanyázzék az egész család. Nyáron a konyhában főznek és esznek, csak aludni mennek a hátsó szobába. De az semmivel sem kellemesebb és kényelmesebb, mint egy jobb körülmények között élő agrárproletár család lakószobája.

Mikor Szeleit meghívtam vadászni a Fehér-tóra, Budán, a Harangvirág utcában laktam. Nem túl nagy ez a lakás, persze nem az átlagos pesti ember mértékével kell mérni, hanem a módosabbakéval, akik költeni tudtak rá, hogy budai villalakásban lakjanak, vagy ha állandó lakásuk Pesten volt, tarthattak mellette a budai Rózsadomb hátán egy nyaralót is. Engem ide telepítettek át, azzal, hogy miniszterelnök létemre nem lakhatom abban a Pozsonyi úti bérházban, ahol korábban bizony elég összezsúfoltan éltünk. Ennek a Harangvirág utcai földszintes, kertes villának elment valahová a gazdája, talán Palesztinában vagy Amerikában él, lehetséges, hogy most is kétlakásos jómódban: télen egyik helyen, nyáron másikon, úgy, ahogy jobb és kellemesebb. Mi az ő elhagyott házában lakunk télen-nyáron, nekem időbe telik, amíg megszokom a luxust, amit a lakásban találunk. Szeleit is meglepheti, de nem mutatja.

Három részre tagozódik a ház kertre néző oldalsó frontja, rögzített és mozgatható üvegfalak, kevés téglafal választja el egyik szobát a másiktól. Én a kis szobában alszom, Szelei egy nagyobb helyiségben szállásol, azon túl van az ebédlő.

Hajnaltájban óvatosan kinézek, hátha nem tud aludni a vendégem, talán szokatlan a hely, talán nincs álma a vadászat miatt. De felébredhetett a hajnal miatt is, hiszen egész életében ilyenkor kelt.

Csakugyan fent van, majdnem egészen felöltözve, azonban mezítláb, és látom, hogy lábujjhegyen óvatosan lépeget errearra a szőnyegeken, tanulmányozza a világot. Idős ember, jókora pocakja van, nem lehet neki kellemes a lábujjhegyen járás, de aligha gondol rá, hogy a szőnyeg akkor is elnyelné a lépése zaját, ha telitalppal járna. Mégsem zavarom, hadd morfondírozza ki magát...

Visszafekszem az ágyba, mosolygok, nem az öregen, dehogy teszem, inkább az életen. Mennyire tudja zavarni az embert egy másfajta környezet, mint amiben felnőtt, s amihez hozzászokott.

Eszembe jut, hogy a háború alatt, katonai szolgálatom idején valaki megkért, menjek el valamilyen ügyének előmozdítása vagy elintézése végett Karádi Katalinhoz. Nem munkás az illető, de szorongatott helyzetben van, remeg az életéért, segítségre van szüksége. Afféle liberális demokrata, aki gyűlöli a fasizmust, a németeket, fél a mi fasisztáinktól, és nem ok nélkül, s még a szovjet hadsereg bevonulását is hajlandó volna elfogadni — ha már egyszer az angolok nem érhetnek ide. — Segítek magán, ember, ha tudok — ígérem neki, mikor hozzám fordul, és aznapra összegyűlt sok elintéznivalómhoz, amelyek közül bármelyikért megüthettem volna a bokámat, ha a nyilasok vagy a németek kezébe kerülök, besoroltam Karádi Katalin meglátogatását is.

Szóval, ültem annak a híres színésznőnek az előszobájában vagy a lakása halljában, s miután egy hölgy elment, hogy bejelent, de jó ideig semmi sem történt, türelmetlenül róttam a szobát fel és alá, éppúgy lábujjhegyen lépegetve a szőnyege-

ken, mint most Szelei. Észreveszik a türelmetlenségemet, egy szobával beljebb tessékelnek, leültetnek, a hölgy, aki bejelentett, s akiről nem tudom kicsoda, mi a helyzete ebben a háztartásban, kedvesen ígéri, hogy hamarosan jön a művésznő. Azután én megint elkezdem a járást-kelést a szőnyegeken, továbbra is lábujjhegyen.

Beljebbről beszélgetés, nevetés hangzik, nyílik az ajtó, jön a színésznő, majdnem fut, szinte szelet vág, úszik utána a lobogó ruhája, amilyen öltözéket én soha, sem közelről, sem távolról még nem láttam. Köszönök neki, hogy „Adjon isten, jó napot!". Nem vesz észre, szalad valahová, s amikor visszafelé jön, akkor sem vesz rólam tudomást. Mérges vagyok, és aggodalmaim is vannak, vajon jó helyen járok-e, bár a színésznő arca ismerősnek látszik. Hallom, hogy bent valaki bókokat mond, Karádi nagyokat kacag, én pedig most már abbahagyom a lábujjhegyen járást, katonásforma léptekkel rovom a szobát, nem féltem a szőnyegeket a bakancsom talpától. Időnként felfelrántom a derékszíjam, amit alaposan húz lefelé a nehéz, csőre töltött pisztoly. Megint átfut a színésznő egy másik szobába, s most már halkan káromkodom egyet, amikor látom, hogy nem vesz észre, de talán nem is akar. A káromkodás következménye lehet, hogy jön a hölgy, aki bejelentett, kedveskedik, újságokat, képeslapokat rak elém. Mikor megint távozni készül, megkérdezem, hogy jó helyen járok-e. Mosolyog és azt mondja, hogy igen.

— Ha igen — mondom neki —, akkor szóljon a művésznőnek, hogy nekem még öt percem van annak a jóembernek a kedvéért, aki kért, hogy jöjjek ide, s én elvállaltam. De van még egyéb dolgom is. Ha nem jön a művésznő, akkor én se az ő kedvéért, se másnak a szép szeme kedvéért nem várok tovább. Ezt így mondja meg neki, jó?!

A következő percben vége volt a várakozásnak. Karádi igen jól fogadott, leültetett, megbízóm sorsa, helyzete, egészsége iránt érdeklődött, szóbeli üzenetén kívül egy jól lezárt borítékot is küldött neki, amivel az illető azután igen elégedett volt.

Ez nagy kitérő volt, de nem tehetek róla, ez az emlék futott át az agyamon, látva Szelei bátyánk nyugtalan járás-kelését. Eh, felkelek, dehogy tudok én már aludni, és az sem volna szép, ha hagynám magában unatkozni, tépelődni az öreget, megkínálom valamivel. Megyek a pálinkáért, az én lábam alatt sem kopog a szőnyeg, annál kevésbé, mert mezítláb vagyok, ördög tudja, hová hányódott el a papucsom. Sebaj, láttuk mi már egymást mezítláb eleget, otthon Szőnyben, a Szelei-telken, páskón, szőlőben, még a tarlón is, mindenfelé, munkában. Hát, amint kilépek, megint csak megállok, nem tudok továbbmenni, mert amit látok, az elgondolkoztatóbb, emberi és politikai értelemben figyelemre méltóbb, mint ami előbb megállított.

Szelei már az előszobában van, a nagy tükör előtt áll, fején a sapkája — megüzentem neki haza, hogy húzzon sapkát a kopaszodó fejére, mert nemcsak hűvössel, hanem hideggel is számolhatunk —, igazítja a sapkáját, tolja előre, hátra, húzza oldalra, lejjebb és egyre lejjebb, pedig már a füle alatt van a vége, keserves ábrázattal tanulmányozza magát a pirospozsgás, aránylag jó kinézésű öreg parasztember, teljesen belemerül saját megtermett alakja és külseje vizsgálgatásába. Azután sóhajt egy nagyot, megszólal:

— Hej, de kulák-kinézésem van, édes jó istenem!

Visszahúzódtam, örültem, hogy nem vett észre, nem tudta, hogy látom és hallom.

Mikor megvolt rá a lehetősége, bement a szőnyi szövetkezetbe. Ember nem lehet annak a megmondhatója, mennyit spekulált, kísérletezett, hogy tökéletesítse a mezei kártevő rágcsálók ellen való védekezést, de nem tudott vele megbirkózni...

Megint van puskája, őrzi a termelőszövetkezet vagyonát, értékeit, és ha fegyverrel a vállán elindul otthonról, alighanem azt érzi, hogy bizonyos értelemben övé az egész szőnyi határ.

Szelei Lászlóban, több mint egy évtizeden át, nemcsak jó és megértő munkaadót találtam, hanem barátot is. Kapcsolataink rendkívül szövevényesek voltak, s mert az ilyen emberi viszonylatok sűrűn érintették nálunk a falusi osztályharc elvi és gyakorlati kérdéseit, s alig volt falu az országban, ahol ne lehetett volna találkozni a mienkhez hasonló problémákkal, most megpróbálom itt részletesebben elmondani tapasztalataimat és nézeteimet az ilyen kapcsolatok különböző vonatkozásairól.

Elsősorban azon kezdem, hogy Szelei Lászlótól megtanultam a gazdálkodást, annak különböző fogásait, sokféle olyan érdekességét, amire korábban, a magam fejétől nem gondoltam, s tőle tanultam meg a gazdálkodó ember gondolkozásának, felfogásának, életének alapos ismeretét, amire a mi viszonyaink között szüksége van az embernek, ha a parasztokat bármilyen értelemben érintő politikával foglalkozik. Hogy ő mit tanult tőlem, ő tudná megmondani. Alighanem tanult, mert különben nemigen próbálta volna annyira érteni, tisztán látni politikai szándékaimat és gondolataimat.

Kettőnk közül az egyik módos, munkaadó paraszt volt, aki azonban maga is dolgozott, s a családját is dolgoztatta, amint már említettem. A másikunk agrárproletár, munkavállaló paraszt, aki életkörülményei következtében majdnem ipari munkásnak is számít, mindenesetre olyan politikai tudattal, ami abban az időben a szervezett munkásoknál volt található. Szelei nem volt híve az országos politikában tapasztalt jobbratolódásnak, s bár világképe elég tágas, inkább másokra bízta a harcot a jobboldali politika ellen, mintsem maga különösebben részt vállalt volna belőle, vagy éppen legalább a faluban vezető szerepet. Tudta rólam, hogy olyan rendszert hordozok terveimben, lelkemben és elmémben, ami neki és a hozzá hasonló jómódú emberek számára nem volna éppen testhezálló. Mégis becsülni tudja harcomat, törekvéseimet, talán abban bízva, hogy a harc következtében a neki nem tetsző politikai vonal valamennyire módosul. Az én harcomat sem érthetetlennek,

sem értelmetlennek nem nézte, csak éppen — azt hiszem — utópiának gondolta, hogy a mi szándékaink teljes egészükben megvalósulhatnának. Mikor azt mondta, hogy „csak Jóska bácsi hozhatja el", akkor valószínűleg azt gondolta, olyan hatalmas erők őrködnek a kapitalizmus léte és érdekei felett szerte a világon, hogy „Jóska bácsi" sohasem tul eljutni hozzánk — az viszont nem árt, ha a munkástömegek időnként ráijesztenek Horthyékra, és őket engedményekre kényszerítik. Olyan engedményekre, amelyeket Szelei okosságból, emberségből, előrelátásból hasznosnak és szükségesnek gondolt a mi életünkben. Mikor nyilvánosan mellém állt, borsot tört a hivatalos urak orra alá. Bátor volt, amiben persze része volt annak is, hogy vagyoni helyzete, falusi tekintélye miatt függetlennek érezte magát amazoktól, s ha kellemetlenkedtek neki, vissza is üthetett, megtehette, mert annyi szál futott össze a kezében a falu gazdasági és társadalmi életében. De ez kétségtelenül egyfajta tiszteletre méltó bátorság volt. Talán még nehezebb volt a helyzete egyes gazdatársaival szemben, akik korholták, óvták, háta mögött szidalmazták is, amiért barátjának tekintett egy olyan „tarisznyás koldust", amilyennek engem mondtak ezek a falusi gazdagok. Csinálhatta ezt a szembenállást, a tanácsok semmibevételét dacból is, de úgy láttam, hogy inkább emberségből csinálta, és ezért tisztelet, becsület neki.

Dolgoztam nála sokat és lelkiismeretesen, ezt nemcsak ő, hanem a felesége is elismerte. Munkámból és kibontakozott barátságunkból következett, hogy megbíztak bennem a gazdaságban, bármikor és bármiben nyugodtan rám hagyakoztak, és nem titkolták, hogy nincs okuk sem elégedetlenségre, sem bizalmatlanságra. Sokan mondták a faluban a jómódú parasztok közül, hogy kettőnk barátságából csak Szeleinek volt haszna. Nem úgy volt az, emberek. Neki kétségtelenül előnye volt abból, hogy megbízhatott bennem. Azonban én reménytelen nehéz helyzetben voltam, amikor nem könyörögni kellett hozzá mennem, hanem hívott, nem zsarolt meg, hanem az akkori viszonyokhoz mérten jó megállapodást kötött velem, s azt mindig megtartotta, ily módon lehetségessé tette számomra, hogy

dolgozhattam, apró gyermekeimet nevelhettem, és meghunyászkodás nélkül szembenézhettem Horthy rendszerével, később még a nyilasok gazságaival is. Ez nem volt semmiség.

Megállapodásunk szerint hat, olykor nyolc napi „napszolgálatom" volt Szeleiéknél, amit leginkább takarmány-, szénakaszálással tölt ki az ember. Ez igen régi hagyomány volt: robot, amit azzal takargattak, hogy mondták, sokan még hitték is, ez a megtérítése annak, hogy az ember aratórészét a gazda fogataival hordják haza. A napszolgálat, mint mondom, hagyomány volt, s kellemetlen teher, mert ilyen munkára rendszerint akkor szólítottak, amikor más helyen is akadt volna kereset. Ez Szeleiéknél is megvolt, ezt ők éppannyira semmiségként kezelték, úgy beszéltek róla, mint a többi nagygazda.

Egyszer, éppen cséplés után, összes részkeresetem a padláson ömlesztve fekszik. Együtt van a kenyerünk, gondolom. Vasárnap délután rettenetes erejű vihar támad, ledönti házunk kéményét, a hatalmas nyíláson betör a szél, a tető másik feléről is leszórja a cserepet. Igen nagy a kár.

Alig ült el a vihar, s én tanácstalanul, elkeseredetten nézem a bajt, töröm a fejem, mihez kezdhetek, ott terem Szelei, kerékpáron jött, mert hallotta a balsorsomat.

— Mit fogsz csinálni?

— Nem tehetek egyebet, eladom a gabonám, talán kikerül az árából a tető...

— Kenyér nélkül akarsz maradni?

— Akarni egyáltalán nem akarnék, de mit tehetek? Legfeljebb az lesz a vigaszom, hogy mások is vannak kenyér nélkül... Nem is kevesen. Holnapra legyen szíves ide küldeni egyik fogatát, bevisszük Komáromba a gabonát, eladjuk, és megvásároljuk a szükséges anyagot a tetőhöz...

Morog, elmegy, s másnap reggel mind a két fogatával ott van.

— Hagyd meg a gabonádat, főleg a kenyérnek való részét. Ne éljetek staniclból, nem való az neked. Gyere, megvásároljuk az anyagot, előlegezem a pénzt. Majd leszolgálgatjátok lassan nálam.

Így következett ebből a kárból megint egy csomó napszolgálat. Kétségtelenül jó kihasználási lehetőség a munkaadó kezében, a munkás és családja terhére. Családjáéra is, mert az ember gyakran hallja a szót: „Gyüjjetek el mindnyájan, az asszony, a gyerek is." A répát egyelni kell, a szőlőben is van bőven dolog. „Bár csak többen lennétek" — mondja Szelei. De ha meggondolom, hogy abban a nehéz esztendőben volt kenyerünk, ez nagyobb súllyal esett akkor latba, minthogy még a következő, meg az utána következő évben is csináltuk a robotot, hogy törlesszük az adósságot. Szelei nem vette olyasminek a napszolgálatot, mint aminek mi láttuk, de ez osztályhelyzetéből következett. Azt viszont az embersége diktálta neki, hogy baj esetén azonnal kínálja a segítséget. Feleségemnek és a nagyobbacska gyereknek is elég sokat kellett dolgozniok Szeleiéknél, hogy ezt a nagy csapást kiheverjük. De hát nem ez volt-e a mi életünkben az asszonynak és a felnövekedő gyerekeknek a sorsa? Bizony ez volt, és a legtöbbje anélkül szenvedte a terhét, hogy a legkisebb mértékben is alkalma lett volna éreznie munkaadóinak tisztességét, emberségét.

Mikor a németek megszálltak bennünket, s magyar szállás-csinálóik szedték áldozataikat városban és falun, szállították az összefogdosott embereket Hitler országába, büntető- és megsemmisítő táborokba, sokak véleménye az volt, s az enyém is, hogy én ezt a sorsot aligha kerülhetem el.

Szelei eljött hozzám. Már odaát járt Kisigmándon, egy jó barátjánál olyan helyet biztosítottak számomra, ahol biztonságban meghúzódhatok mindaddig, amíg el nem múlik a veszély. Siessek, várnak.

Nehéz idők voltak ezek, sok ember vállalt kockázatokat, becsületből, tisztességből. De aki nem vállalkozott ilyesmire, azt megróni nem lehet. Én Szelei ajánlatát nem fogadtam el, de gondoskodása, s hogy mielőtt velem beszélt volna, már eljárt az érdekemben, kereste a biztonságomat, igen jólesett.

1943 nyarán arattam utoljára Szelei Lászlónak.

Az évek folyamán sok mindenféléről beszéltünk, vitatkoztunk. Ahogyan vitáztunk, az kétségtelenül olyan emberek ér-

veinek és gondolatainak cseréje és szembeállítása volt, mint akik barátok és egymáshoz ezerszerte őszintébbek, nyíltabbak tudnak lenni, mintha a bennük élő osztályellentétek talajáról, és kizárólag erről indulnának ki beszélgetéseikben.

Hogy a csendőrszuronyra, közigazgatási terrorra, kivételes hatalomra, vészbíróságokra támaszkodó Horthy-rendszer a legmélységesebben elítélendő, abban egyet tudtunk érteni, azonban mihelyt a rendszerrel szemben folytatandó harcról volt szó, az én gazdám fantáziája hamar elapadt.

Amikor beszélgetéseinkben eljutottunk odáig, hogy a fasizmus a kapitalizmus szülöttje, és ha nem semmisítjük meg az alapokat, akkor nem tudunk véglegesen leszámolni a fasiszta erőszakkal, Szelei értette, miről van szó, de semhogy beismerje az igazamat, inkább ajánlotta — igyunk még egy pohár bort és beszéljünk másról. Annál becsületesebb volt, semhogy Horthyék gazságaival egyetértett volna, de annyira okos, hogy tudta, a kapitalizmussal már azonosítania kell magát, hiszen annak haszonélvezője.

Azt magyarázta nekem, hogy nem a rendszerben van a hiba, hanem az emberekben. Kétségtelenül volna tennivaló például a munkaadók és a munkavállalók egymás közötti viszonyában. De sohasem próbálta jobban megközelíteni a kérdést. Kísérletet sem tett, hogy valami megoldási formát keressen és találjon — a kapitalizmus keretei között. Hogy a keretek meg fognak változni, azt én ígértem neki, ő kételkedett a maga módján.

A felszabadulás után egyetlen mondatban sűrítette össze véleményét a földreformról, amit — ha rajta múlik — nem terjesztett volna túl a nagyatádista arányokon:

— Tönkremegy ezeknek a kezén a föld . . .

Ekkor már én is egyike voltam a földhözjuttatottaknak, Szelei régtől fogva ismert, tapasztalatai voltak a földszeretetemről, a szorgalmamról és a hozzáértésemről. Visszakérdeztem:

— Miért nem úgy mondja, László bátyám, hogy „a ti kezeteken?"

Nagyot hallgatott. Erre a dologra később is gyakran vissza-

tért beszélgetéseink során, és nem bánta volna, ha az élet az ő bizalmatlanságát igazolja. Mikor ilyen példákkal találkozott, azokat szívesen felemlegette.

Persze nincs egyedül gondolkozásával, és nem túlzok, ha azt mondom, hogy ez az ő osztályhelyzetében felnövekedett és gazdálkodott parasztok legtöbbjére jellemző, talán kivétel sincs.

Egy alkalommal, nem nagyon sokkal a felszabadulás után, ugyancsak jól gazdálkodó, politizáló, eléggé módos parasztokkal vagyok együtt Ács községben, olyan emberekkel, akik szívesen hangoztatják szociális érzelmeiket, s tudom, hogy adnak valamit a barátságomra. Ácson a felszabadulás előtt erős kisgazdapárti szervezet volt, sokat jártam oda. Nagy község ez a Dunántúlon, sok a földmunkás, a törpeparaszt, és egész sora él itt a kitűnő gazdáknak. Most inkább az utóbbiak vannak körülöttem a találkozáson. Kérdezem, mennyi földet osztottak ki, és hány igényjogosult között. Hogy állják meg a helyüket az újgazdák? Az osztás óta már eltelt bizonyos idő, ítéletet lehet mondani róluk, megszilárdultak-e a gazdaságukban. Mintha Szeleit hallanám, úgy mondják kórusban:

— Ajaj! Tönkremegy ezeknek a kezén a föld . . .

— Hát akkor ez nagy baj — mondom szomorúan. — És mifélék voltak ezek az emberek azelőtt? Hogyan és hol dolgoztak, mielőtt földet kaptak volna?

— Részes aratók, napszámosok voltak az uradalmakban, alkalmi munkán, és sokat dolgoztak nálunk, a nagyobb gazdáknál. Aratók voltak, s csináltak minden egyéb munkát, ami soron következett a mezőgazdaságban. Általában jó munkásemberek az ácsiak . . . — így hangzik a felelet.

— S most miért nem tudnak a magukéban helytállni?

— Azért, mert nem izzadtak érte, nem is tudják megbecsülni . . .

Bántott a dolog, hátha igazuk van ezeknek az embereknek. Másra tereltem a szót, de bizony elég kedvetlenül válaszolgattam a hozzám intézett kérdésekre.

Mielőtt elköszöntem, még egyszer visszatérek a dologra.

— És kik szántanak-vetnek ezeknek az újgazdáknak? Kik a fuvarosaik?

Azt mondják, hogy ők maguk, ilyen probléma nincs.

— Van annak mindegyiknek lova, s ha kell, akkor összefognak.

— Na, de ezek nyilván csak amolyan ácsi lovak...

Amíg el nem ülepszik a haragjuk, mert lám, ezzel felboszszantottam őket, közbevetve elmondom, hogy régen Ácson a kevés földű parasztoknak ló tartására nem volt módjuk, csacsifogatokkal hordták a trágyát, azzal fuvaroztak, még szántottak is csacsival. Néha úgy megrakták a kordékat, hogy nem a szegény szamarakat kellett volna ütni, amiért nehezen mozdultak, hanem a gazdát, aki annyi terhet akasztott mögéjük. Ezekre a csacsikra céloztam, s a gazdák komolyan visszavágnak:

— Vannak itt olyan lovak, mint Szőnyben! Ami pedig a csacsikat illeti, hát azok elkopnak lassacskán...

— Az újgazdáknál is?

— Ott is.

— És teheneik vannak-e ezeknek az embereknek?

— Majdnem mindegyiknek van.

Most már megnyugodtam és figyelmeztetem őket, hogy ellentmondás van abban, amiről most, s amit előbb hallottam. Azt mondták, hogy az újgazdák rosszul gazdálkodnak, kezükben tönkremegy a föld. Most pedig azt hallom, hogy van kocsi, ló, tehén... Ezeket valamiből vásárolni kellett. Se állat, se a takarmánya nem hullik az égből. Megszerzik az állatokat, és alighanem megtermelik a takarmányt nekik. A kenyeret már előbb megtermelték. Nem kicsiny dolog ez, emberek! Három esztendő alatt ezek nagy eredmények. Nem féltem én ezektől a földet, azután pedig, ha majd megtalálják a nagyüzemi együttműködés, a szövetkezés legalkalmasabb formáit, nem kell félteni a magyar mezőgazdaságot sem.

De térjünk vissza Szeleihez. Néhány év múlva több barátunkkal együtt ültünk, beszélgettünk a világ változásairól, és

úgy alakult a helyzet, hogy eljutottunk kettőnk kapcsolatainak legkényesebb kérdéseihez.

— Én együtt dolgoztam veled — kezdte —, egy asztalnál ettünk. Ha magamnak töltöttem bort, neked is töltöttem, téged is megkínáltalak. Nem néztelek le, ezt tudtad, barátok módján éltünk. Másoknál valamennyivel többet fizettem neked, pedig tudtam, hogy mi a hivatalos bér. Ha bajba kerültél, segítettem, ahogyan tudtam. Ennél igazabb, emberségesebb élet nem tudom, lehetséges-e. Ez ellen a helyzet ellen lehetett-e valakinek komoly kifogása, és nem volt-e meg általában a lehetősége az ilyen emberi és munkaadó-munkavállalói kapcsolatoknak abban a rendszerben?

Válaszolok neki. Amit elmondott, az mind igaz. Ő abban a rendszerben is ember volt és igen sok munkaadó fölé emelkedett emberségében. De azt már nem tudom megítélni, hogy ilyen lett volna-e minden munkavállalóval szemben, olyan munkásaival is, akik talán kevesebbet nyújtottak munkában, vállalt kötelezettségeik teljesítésében.

Igaz, hogy együtt dolgoztunk. Több mint egy évtizeden át voltam részes aratója, s egyéb munkása, ahogyan körülményeink hozták és a szükség diktálta. Kaszáltunk, kapáltunk, szőlőt metszettünk, mindent együtt csináltunk. Ha én mentem elöl, mentem a magam megelégedésére, kedvem és lelkiismeretem szerint, mert szerettem a munkát, de barátságos kapcsolatainkból következett, hogy annak is örültem, ha láttam, gazdám elégedett a munkámmal, s a közös munkánk eredményeivel. Ha neki más elfoglaltsága volt, akkor egyedül kaszáltam, metszettem, egyebet csináltam, szükség szerint, és mindig úgy, mintha ő is velem lett volna. Ha a gazdaság érdeke kívánta, akkor nekem nem volt korán és későn, hétköznap vagy ünnepnap, kifogásokat sohasem kerestem, csak a munkát, annak a szükségletét néztem.

Együtt vacsoráztunk, volt amikor koccintottunk, éltünk barátilag, de így éltünk azért is, mert volt ebben egy csomó régi hagyomány. Nem tudom, tehetett-e volna mást. Az a barátság, ami kialakult közöttünk, hozzájárult, hogy természeteseb-

ben és szívesebben legyen vendégszerető. Voltak mások is, akikkel ilyen kapcsolatom nem volt, mégis szívesen kínáltak, meghívtak, nem szánalomból, hanem azért, mert érdekelte őket a felfogásom különböző dolgokról, egyiket jóindulatú, másikat érdektelen kíváncsiság, a harmadikat más indulatok vezették, s volt olyan „jó gazda", aki hozzám törleszkedett, pedig én annyira se becsültem, hogy sáros bakancsomat hozzátörüljem.

Kettőnk politizálásából alighanem mind a kettőnknek haszna volt. Mikor képviselő-testületi tag volt, sok elképzelésemet elfogadta és keresztülvitte a községházán. Ugyanez megvolt fordított irányban is, amikor már én voltam képviselő-testületi tag, és szívesen elfogadtam a jó tanácsait. De sem a barátságos szíveslátás, a megvendégelés, sem a jóindulatú politizálás nem a rendszerből következett, hanem kettőnk egyéniségéből és emberi tulajdonságainkból. Törődött családom sorsával, de oly módon, hogy ez a gond mégiscsak az én gondom volt, ami természetes. Én szerettem a gyerekeit, mert azok megérdemelték, nemcsak kicsiny korukban, hanem később is. Hogy irántam annyira tisztelettudóak voltak minden időben, abban természetesen része volt az apjuknak, aki az én távollétemben is, ha nem voltam közöttük, becsületesen kifejezte rólam kialakult nézeteit, és befolyásolta családját ilyen értelemben.

Ezek után munkánk anyagi eredményeire kerítettem a szót. Ezek sokkal kézzelfoghatóbb dolgok, mint a rokonszenvnek, a barátságnak a jelenségei, amelyek meg tudják szépíteni a rossz sorsát az embernek, de nem változtatják meg alapvető módon. Barátok körében, s azok rokonszenvétől vagy részvététől kísérve könnyebb elviselni a szegénységet, de azért az csak szegénység marad.

Az én édesapám szegény, nincstelen ember volt, két keze munkájából élt, ezt az életformát és ezt a létalapot hagyta nekem örökségül.

Szeleinek az édesapja módos parasztember volt, fiának a gazdag parasztok életformáját és az ennek megfelelő vagyoni létalapot hagyta maga után, a fiatal Szelei László ilyen körülmények között kezdte életpályáját.

Két fiatal, erős ember indult neki az életnek, különböző anyagi, gazdasági és társadalmi lehetőségek birtokában. Mire mentünk?

A részes aratáson túl, a mezőgazdasági év legnagyobb részét napszámos munkában töltöttem. Ha itt nem volt mód az elhelyezkedésre, másutt kerestem munkát, gyárban, rakodásnál, vasúti pályamunkán, ahol éppen lehetett. Egyik nap ezt, másik nap amazt a munkát végeztem, nem azért, mintha kerestem volna a változatosságot, tetszett volna nekem, hogy újra meg újra más és más munkába fogok. Az élet kényszerített rá, családom szűkös helyzete, hogy könnyű szívvel egyetlen fillér keresetről sem mondhattam le. Válogatni nemigen lehetett. Másfél-két évtized elteltével úgy éreztem, nemcsak fiatalkorom van oda, hanem régi munkaerőm is csökkent. Nem a kor, nem a könnyelmű élet következtében, hanem azért, mert sokat dolgoztam, szervezetemet nem kíméltem, nem kímélhettem. Így állok a munkaerőmmel, amikor magunk között ily módon osztályt teszünk.

Hogy Szelei hogyan áll? Csak rá kell nézni, megvan a felelet, s ebben senki se keressen olyan magyarázatot, mintha ő nem dolgozott volna. Dolgozott, a hozzá hasonló gazdasági körülmények között élő parasztokhoz mérten sokat, lényegesen többet, mint azok általában, de rendesen, gondok nélkül élt, a gazdasági válságok hullámzásait se érezte meg különösebben, megfelelően táplálkozott, és nem a szükség, hanem az emberi igyekezet hajtotta munkára, ami nagy különbség. Gondoljuk csak el, hányszor állt meg a mezőn munka közben, mert jólesett neki megállni, és senki meg nem szólhatta. Engem se szólt meg senki, de alighanem sokszor történt, hogy néhány percre nekem is jólesett volna megállni a kasza, a kapa vagy a villa felett, de nem álltam meg, mert azért bennem motozott a gondolat, hogy ha akarnák, megszólhatnának.

Több mint egy évtizedig dolgoztam Szeleinél. Ő lehetővé tette számomra, hogy ne ismerjem meg a koldus sorsát, amikor az embernek betevő falatja sincs, ezt a harmincas évek agrárproletárjainak sok százezres tömege megismerte és szenvedte. De

nálunk is előfordult, hogy a fillér is hiányzott, és minden erőfeszítésem ellenére sem tudtam elérni anyagi körülményeim megjavulását, inkább rosszabbak voltak, mint a nagy agrárválság, s az ellenem indított gazdasági üldöztetés évei előtt. Hitelszövetkezeti adósságom 1928-ban 1200 pengő volt, és alig kopott valamivel. Ha egyszer-egyszer úgy gondoltuk, volna 10—20 pengőnk, amit törlesztésre fordíthatnánk, nem mertük befizetni, inkább tartalékoltuk, mert féltünk, hogy télen nem lesz kereset, s még a kamatot is nehezen tudjuk fizetni. Különben a szegény embert csakugyan az ág is húzza, alig menekülünk egyik bajból, nyakunkba szakad a másik, legyen csak a háznál néhány pengő. A három gyerek növekedett, kenyér, ruha, tanszer kellett nekik, új szükségletek, új gondok. Két évtized semmiféle munkás erőfeszítésével nem tudtam elérni, hogy magunkat anyagilag csak legalább viszonylag biztonságban érezhettük volna. Jólesett tudni, hogy Szelei a barátunk, és ha bajba jutunk, rá számítani lehet — legfeljebb még több lesz a napszolgálat, ugye?! —, azonban ez nem változtat a keserves igazságon, hogy Dobi István két évtizedes becsületes, szorgalmas munka után is egyik napról a másikra élt családjával, és ennek a családnak a holnapjai egyáltalán nem voltak biztosítva.

Szeleiék ez idő alatt nagyon szépen gyarapodtak, fejlesztették a gazdaságukat. Igen jó termőtalajú földet vásároltak a mocsai határban, a szomszédságban, a föld kiválóan alkalmas burgonyatermelésre, de búzára is. De hogy mi az ördögnek vette Szelei, én nem tudom. Valószínűleg azért, hogy 4 holddal több legyen a földje. Ha ott akadt dolgom, alig találtam meg a földet, és a mocsai parasztok nem szívesen igazítottak útba. Betolakodónak tartották a gazdámat, s vele együtt engem is, legszívesebben pokolba kergettek volna. Otthon gazdámék a régi disznóólak helyett nagyobbakat és korszerűbbeket építettek. Mint már előbb említettem, évente 20—25 sertést hizlaltunk a pompás, palatetős ólban. Rendkívül jól sikerültek a háztartásnak és a piacra készített hízók, és ez nem véletlen, hanem gondos és hozzáértő munka eredménye volt. Hasonló fejlődés mutatkozott a szarvasmarha-tenyésztésben. Ehhez egyebek

mellett a serdülő fiatal Szelei ügyessége, szinte már bogaras állatszeretete, jó gazdára valló érzéke is hozzájárult. Minden esztendőben eladtak legalább egy pár hízott szarvasmarhát, de olyanokat, hogy akárki megnézhette. Új kamra épült, alatta pince, gabonatárolásra külön helyiség. Kalapácsos darálót, szecskavágót állítottak be, villanymeghajtással. A gazdaság egyéb gépei kitűnő állapotban voltak, amit cserélni kellett, idejében hozták helyette az újat, a vásárlás nem volt gond. Férjhez adták Máriát, Szelei László egyetlen leánygyermekét. Ezzel a kislánnyal kicsi kora óta sokat foglalkoztam, nevelgettem. Műkedvelő előadásokon szívesen szerepeltették. Nem azért, mert módos gazda gyereke, hanem az ügyessége, okossága, helyes mozgása miatt. Gyerekkorában kikövetelte, később elvárta, hogy szerepe, szavalatai tanulásában, előkészületeiben segítségére legyek. Anyja kívánsága szerint egy falunkbeli szegényparaszt családjából való, továbbszolgáló huszár törzsőrmesterhez ment feleségül, aki a szentesi ezrednél szolgált. Apja módjához illően kistafírozták, a házasság tetemes kiadással járt, de ezt itt észre sem vette senki, hiszen az ilyen lánykának már születése órájától gyűjtötték a kelengyét.

Mindezekhez a szemmel látható nagy gazdasági eredményekhez, a szép gyarapodáshoz én odaadtam a magam munkaerejét. Munkám az előbb kimutatott mértékben mutatkozott a mi családunk életében, s ily módon jelentkezett Szeleiéknél. Ennek nem Szelei László volt az oka, ilyen összehasonlításokra 1945 előtt aligha gondolt. A rendszerből, a kapitalista kizsákmányolásból, a dolgozó szegény ember kiszolgáltatottságából következett, hogy az én jó munkámból nem a mi életünkben, hanem Szeleiéknél mutatkozott gyarapodás. S mert ilyen volt a rendszer, ez volt a kapitalizmusban az élet megmásíthatatlannak gondolt törvénye, ezért volt képtelenség, amit Szelei elgondolt, hogy az ő általa teremtett körülmények között, az ő barátsága mellett, abban a világban, még egy szocialistának is elégedettnek kellett volna lennie.

Szelei barátsága számomra igen értékes volt. Tudom, hogy nélküle nehezebb, bizonytalanabb és még zaklatottabb lett

volna az életem, és iránta ezért mindig hálát éreztem, megérdemelte. Emberségére mindig számíthattam, ez egyik legszebb tulajdonsága volt az én egykori gazdámnak. De osztályhelyzetének korlátait nem tudta átlépni, meg sem kísérelte. Barátságát és emberségét szívesen adta, de a gazdasági háttérből következett, hogy ebből igazi kölcsönösség sohasem alakulhatott ki, mindig ő „adott" és mindig én „kaptam", a közöttünk meredező gazdasági és társadalmi korlátok nem szűntek meg létezni pusztán azért, mert akkor keveset vagy egyáltalán nem beszéltünk róluk. Szelei emberséges érzésből és okosságból enyhíteni tudta a munkaadó és munkavállaló között fennálló ellentéteket, de ezek megvoltak, mert a rendszerből következtek. Munkám feltételeit ő diktálta, a rendszer hagyományai és törvénye szerint, még akkor is, ha a munkában ő maga is részt vett. Az eredményekből nekem szegényes életszínvonal egészen bizonytalan „biztonsága" jutott, neki pedig az én tetemes, általa sem lebecsült hozzájárulásom, sokban hozzájárult családi vagyonának állandó gyarapodásához.

Mi emberileg közel kerültünk egymáshoz, azonban ha nincs felszabadulás, én holtomig proletár maradok, akinek évről évre csökken az értéke az embertelen munkapiacon, Szelei László is megmaradt volna régi osztályhelyzetében, s talán sajnálkozik az én szegénységem miatt, de ha egyéb nem, akkor a kapitalizmus irgalmatlan versenye kényszeríti rá, hogy osztályhelyzetének követelménye szerint helyettem új gazdasági munkást, fiatalabbat és erősebbet keressen magának, és azt ajándékozza meg emberségével. Ha az akkori rendszer meg nem bukik, én életemben meg nem szabadultam volna attól, hogy a kiszolgáltatott munkás feszélyezettségét érezzem Szelei Lászlóval szemben, még akkor is, ha ő ezt a helyzetet enyhíteni próbálta. A kapitalista rendszer megbukott, és ha én ezután kettőnk szövevényes kapcsolatait vizsgálgattam, uralkodó érzésem a hála és tisztelet volt Szelei iránt, és ő tudhatta, hogy ezt emberségem és baráti érzelmeim diktálják. Minden időben megvolt az elítélő véleményem Szelei osztályának pöffeszkedő, lelkiismeretlen, rabló-erkölcsű, irgalmatlan parasztjairól, osztályhelyze-

tükből fakadó hatalmaskodásaikat mélyen elítéltem, azokat pedig, akik az ilyen hatalmaskodást még külön emberi gonoszsággal is tetézték, megvetettem. Abból a politikai, gazdasági és társadalmi harcból, amit ellenük folytatni kellett a kizsákmányoltak védelmében, s az ő gazdasági pozícióik megsemmisítése végett, kivettem a részem. Minden időben törekedtem gondosan megfigyelni az emberek egyéniségét. Szelei László egyáltalán nem egyszerű személyiségének megítélésében ez tartott vissza az általánosítástól. Szelei gazdasági pozícióját a szocializmussal összeegyeztethetetlennek tartottam, őt magát azonban értékes embernek tekintettem, és jólesett, amikor láttam, hogy ha nehezen is, de mégis megpróbál beilleszkedni az új világba, s törekszik itt is hasznos munkát végezni.

Sok módos parasztembert ismertem a múltban, aki szívesen dicsérte, hangoztatta saját emberségét, s ha más nem akadt, aki dicsérje őket, csinálták maguk. Ezek is mondogatni szokták, hogy baráti érzelmeket táplálnak alkalmazottaik, munkásaik iránt. Tapasztaltam azonban, hogy itt leginkább csak mondott, legfeljebb vélt barátságokról volt szó, „lefelé való barátkozásról", amit én igazi baráti kapcsolatnak tekinteni nem tudtam. Azon a rendszeren belül, ahol annyira döntő súlya volt a vagyoni állapotnak, ott gazdagok és a legszegényebbek, munkaadók és munkások között ritkán tudott kibontakozni olyan barátság, amelynek valóságos tartalma volt, amely igazi testvériességgé fejlődhetett.

A STEINER-GÉPNÉL

Amint Szelei nem törődött Horthyék hatóságainak feketelistájával, Steiner Józsi sem hederített rá. Nála is volt mindig munkahelyem cséplés idején. Ő szatócs, rövidáru-kereskedő és vendéglős család tagja, cséplőgépük van, nem tudjuk, vagyonjogilag kié a gép, nem is törődünk vele, alighanem az egész család részesedik a hasznából. A faluban Steiner-gépnek mondják a masinát. A fiú kitűnő motorszerelő, gépkezelő. Olyan

szakember, akivel szívesen dolgozunk, ami az ő része, azt rendesen elvégzi, másra nem hagyakozik a tulajdonos jogán, ami mégiscsak jog, egyébként pedig ügyel rá, hogy a gépnél csak szervezett munkásoknak legyen helyük. Tizenhárom egészrészes és négy félrészes tagja van a társaságnak, félrészen a pelyvahordók, akiknek a munkája utálatos, de valóban kevésbé megerőltető, mint az, amit a többiek végeznek.

A cséplés pontosan olyan rohammunka, mint az aratás. A gazda annak tekinti, és törekszik minél gyorsabban túllenni rajta. A faluban több cséplőgép van, komoly versenyben állunk, gyorsasági és minőségi versenyben. Minőségi feladat a gabona jó kicsépelése a kalászból, a szem megőrzése, tisztítása, zsákbakerítése és a szalma gondos kazalozása. Rosszul dolgozó gépet, csúnya kazlakat nem szívesen látnak a gazdák, de ezzel a cséplők is tisztában vannak, a munka ellen általában kevés a panasz, s így a gyorsaság nem utolsó szempont. Udvarról udvarra mennek a gépek, és sokszor annak jut egy-egy gazdaság cséplése, amelyik elsőnek érkezik. A napi munkaidő annyi, amennyi belefér a napba. Világosodáskor zúgnak fel a masinák, egyik a másik után, a falu különböző pontjain, és mire ránk tekint a felkelő nap, már zeng az egész falu. S már elhúzták az esti harangszót, mikor az utolsó kéve leszalad a gépen, könnyű üresjárat után hördül egy furcsát és elhallgat a motor. Mire rendbeteszünk mindent, s porosan, fáradtan hazaindulunk, teljes az esti sötétség, az apró házak konyháiból a nyitott ajtókon keresztül csak az udvarok egy-egy darabkájára vetődik fény, az asszonyok vacsorát főznek.

Szervezetünk egyik vívmánya volt, hogy aratórészünket a munka elvégzése után, amint az ember letette a kaszát, a gazdának azonnal haza kellett szállítania szegényes portáinkra. Változtattunk tehát a régi renden, amikor a gazda ilyen vagy amolyan ürügyet találhatott a beszállítás elodázására, annyira, hogy az övét talán már ki is csépelték otthon, a részesek keresztjeit viszont még odakint, a tarlón verte az eső, cibálta a szél, dézsmálták a hörcsögök, az ürgék, az egerek, a keresztek alját felverte a friss gyom, a szem pergett vagy kicsírázott,

amilyen az időjárás volt, s a tolvajok ebből emeltek el egy-egy kévét, néha többet is. A gazdáéhoz nehezen férhettek hozzá, azt otthon őrizte a család, a magas kerítés, a kutyák — a szegény aratók határban felejtett részét pedig csak az isten, akitől viszont rossznéven sem lehetett venni, hogy ilyenfajta apró kötelességeit elhanyagolta.

Mi ezen a helyzeten változtattunk. Elértük, hogy a gazda fogata először az aratórészt szállította be a faluba, s csak azután került sor a többire. S otthon, a mi agrárproletár udvarainkba is beálltak a nagy masinák, mellettük bizony nem sokat mutattak apró asztagocskáink, de ez volt az évi kenyere a családnak, és örültünk, amikor zsákba került a mag. A gabonarészből és annak minőségéből mi, cséplők, meg tudtuk állapítani, hogy melyik gazdánál, milyen volt a termés, és gazdálkodása színvonalára következtetni lehetett. A szalma, a szem, és az ocsú, sok mindent elmond a gazdáról a hozzáértő munkásnak. A hozamok és minőség között bizony nagy különbségek voltak, annak ellenére, hogy nemcsak a határ, de a dűlő is sok esetben azonos volt, s még az istent is egyazon templomban imádták a parasztok, akiknek cséplési munkáját végeztük. Szelei miatt nekem szégyenkezni nem kellett, és arra sem volt szükség, hogy valami nyomorúságos gabonatermés miatt szidalmazzam őt.

Nekem nagyon ártalmas volt a cséplési munka. Hat éven át fel sem vettem a terhét, mindegy volt, mit és mennyit dolgozom a gépnél. Aztán elkezdett nehezemre esni a dolog, reggelente néha úgy éreztem, megfojt a por. De nekünk a cséplési részre is szükségünk volt, a munkáról nem mondhattam le. Csak el-elgondolkoztam, hogy na, még két év, esetleg három, azután elmehetek édesapám után. De hát az ember szervezete sokkal többet kibír, elvisel, mint gondolná, és egyik évet teszi a másik után, néha elcsudálkozik, hogy még él — és lám, még azután is él.

Masinázáskor az asszonyok már csak a maguk családjának élelmezéséről gondoskodnak, s minthogy a munka a faluban folyik, a gyerekek könnyebben elhozzák utánunk az ételt. Saját kis kertünkben uborkát, paradicsomot, egyéb zöldségfélét

ápolgat, termel az asszony, amikor valami megtermett, az már nagy segítség. Reggelire megeszünk egy kis lecsót, egy-két tojással, ebédre főtt ételt hoznak, uzsonnára magában esszük a kenyeret, akinek így nem ízlik, leginkább semmit sem eszik. Amint az aratásnál, itt is arra törekszik az ember, hogy adósságot ne csináljon. Ha jó szerencsénk volt, és betegség vagy egyéb csapás nem érte a családot, ha a ház körül sikerült is felnevelni egy-két állatkát, s ha imitt-amott valami alkalmi munkával meg is lehetett toldani a nyomorúságos agrárproletár keresetet, könnyelműsködni a mi életünkben sem a férfinak, sem az asszonynak nem volt szabad.

Meggondolatlan költekezésre, adósságcsinálásra volt lehetőség. A cséplőgép-tulajdonos család nemcsak a munkában, hanem a kereskedésben is élelmes. Aratástól kezdve, persze a várható kereset mértékében, szívesen nyújtottak előleget cséplőmunkásaiknak, fel is kínálták. Kocsmai hitel volt benne, de nem erről volt szó elsősorban. Szegény asszonyok a megmondhatói, hányféle közszükségleti cikket vittek el ilyen időben hitelbe. Hogy milyen mértékben, azt megint embere válogatta. Mikor végére értünk a masinázásnak, a részkereset egy része Steinerékné maradt. Olyanok is voltak, akiknek zsákot sem kellett vinniök az osztáshoz, ott maradt egész keresetük az adósság, a hitel törlesztésére. Ezek, szegények, irigykedve és fájdalommal nézték társaikat, akik náluk valamivel szerencsésebbnek látszottak. Az áldomási bor iszogatása közben fogcsikorgatva, öklüket rázva ígérték, hogy jövőre másképp lesz náluk is. De hát jövőre sem igen lett az másként.

Akadtak közöttük, akikkel Steiner úr néha kéz kezet mos alapon külön kis üzleteket is csinált.

Sokféle a munkáltató gazda. Némelyik úgy véli oltalmazni a méltóságát, hogy mindenféle bogaras kívánsággal bosszantja, gyötri a cséplőmunkásokat. A másik fukarságával tűnik ki. A harmadik már a munka első órájában figyelmeztet mindenkit, akit illet, hogy az ő szeme mindenütt ott van, ne gondolják, hogy őt akármelyik büdös masinázó meglophatja. A következőnél a padlásra kell felcipelni a szemet, rendes feljáró nincs,

létrát támasztanak a padláslyuk elé, a zsák terhe alatt görnyed a munkás, mezítláb van, talpát görcs húzza a vékonyka létrafogakon. A gazda megkérdezi tőle, miért nem húzott bakancsot? Azután vannak másforma emberek, ez volt a többség, barátságosak, figyelmesek, maguk is segítenek a munkában. Itt pontosan és rendesen helyére kerül minden, amazoknál úgy lába kél egy-egy zsák gabonának, hogy az embernek arra sincs ideje, hogy utánapislantson. De pillogni nem nagyon érdemes. Mikor túl leszünk a munkán, Steiner úr valamennyi árért ezt a gabonát is átveszi, elszámolja, leginkább ebből törlesztődnek a fröccshitelek.

A törvény ezt lopásnak, orgazdaságnak mondja. Mi ilyesmire nem gondoltunk. Úgy ítéltük meg, hogy ez is hozzátartozik ahhoz az élethez, amit mi, agrárproletárok, 1930 és 1943 között Horthy Magyarországában éltünk.

SALLAI ÉS FÜRST

Vonszolom a magam sorsát, nincs is szükségem újságokra, hogy belőlük értesüljek a válságról. Onnan legfeljebb azt tudhatom meg, hogy a leghatalmasabb kapitalista országokban is baj van, de ettől nálunk nem lesz több a kenyér. Bármerre fordul az ember, csak ínség, bizonytalanság, munkanélküliség. No és panamák a közéletben, és jótékonysági akciók, amelyeknek hallatára sírni és nevetni lehet, de hasznukat látni képtelenség. Viszont azt mondják az urak, hogy igazában semmi baj se lehet, hiszen Bethlen a helyén van, ravasz és okos ember, előbb-utóbb mindent eligazít.

Aztán egy napon Bethlen veszi a kalapját, elmegy a miniszterelnökségből, és ez akkora földrengés, hogy még a szőnyi községházán is érezni lehet a hatását.

Ha azt nézem, hogy a Szociáldemokrata Pártra ebben a helyzetben komoly feladatok várnak, s legalább kísérleteket kellene tennie a dolgozó osztályok helyzetének enyhítése érdekében, ugyanazt a tehetetlenséget látom, ami már sok keserűséget

okozott nekem az elmúlt években, s csak akkor érteném, ha már abban az időben ismertem volna Peyer Károlyék titkos megállapodását a kormánnyal, Bethlenékkel, ami azonban csak később került nyilvánosságra. A dolgok valóságos hátterének ismerete nélkül bizony sok mindennel szemben értetlenül álltam.

Láttuk a párt országos vezetőségének erőlködését, hogy szinte napról napra tisztára mossa magát a kommunistákkal való kapcsolatok hivatalosan sűrűn hangoztatott gyanúja alól. De azt mondhatom, hogy kevesebb volt a támadás, mint a védekezés, a mentegetőzés, és ez elég furcsa jelenség. Közben pedig száz meg száz szociáldemokrata szervezetben együtt voltak a kommunisták a szélsőbaloldali meggyőződésig még el nem jutott munkásokkal, és a legtöbb ilyen szervezetben a kommunisták kezében volt a szellemi és politikai vezetés, vagy legalább befolyásuk alatt tartották a csoportok tevékenységét, szervezeti életét. Ezek az emberek megvalósították, gyakorolták a munkásegységet, ezt csináltuk mi is, s azt gondolom, mindannyiunknak a legmélyebben elítélő véleménye lehetett arról a pártvezetésről, amely görcsös igyekezettel tagadta az egységet, és harcolt ellene minden módon.

A Kommunista Párt föld alá kényszerült, Rákosit már elfogták, elítélték, a szegedi Csillag-börtönben ült. Más kommunista vezetők emigrációban voltak, és hazai kapcsolataik fenntartása rendkívüli nehézségekbe ütközött. A párt mégis létezett, dolgozott, és szervezte az ellenállást, a politikai harcot a dolgozó osztályok körében. A politikai rendőrség és a bíróság tűzzel-vassal üldözte a kommunistákat, és ezt sajnos, szó szerint kellett venni. Nemcsak a szájról szájra továbbított hátborzongató hírekből, hanem még az akkori újságok elszólásaiból is megállapíthattuk: nem volt olyan aljasság és kegyetlenség, amit Horthyék hatóságai fel ne használtak volna a dolgozó nép érdekeinek bátor harcosai, a kommunisták ellen. 1944-ben azt mondták, hogy Sombor-Schweinitzer és Hain Péter a náci Gestapo hóhérainak legelső tanítványai közé számítottak Európában. Én nem hiszem, hogy ennek a két gyilkosnak lett volna

valami tanulnivalója a náciktól. Hetényi Imre volt a mesterük, Bethlen legfőbb politikai rendőre. Hetényi visszavonult és meghalt. Hain Pétert érdeme szerint felakasztották. Schweinitzer megszökött, és a nyugati titkos szolgálatok embere lett, odakint tőle sem kérdezték, hány ember meggyilkoltatása terheli a lelkiismeretét. A kommunisták ellenségének mondta magát odakint, s ez elég volt, hogy más tömeggyilkosokkal együtt menedékjogot kapjon, nemhogy akasztófára juttatták volna, még börtönbe se küldték.

A horthysta bíróságokon Töreky Géza uralkodott. Ez az ember 1926-ban ült be a politikai perekben illetékes budapesti büntetőtörvényszék elnöki székébe, és akkor megígérte, hogy ítélethozatalaiban nem a törvény fogja őt irányítani, hanem az a meggyőződése, hogy a bíróság kötelessége a fennálló társadalmi rend szolgálata és védelme, s ő minden esetben kérlelhetetlen szigorral fog lesújtani a rendszer minden ellenségére, tekintet nélkül a törvény betűire. Amit akkor elmondott, irányelve lett a horthysta rendszer egész politikai büntetőbíráskodásának, és maga Töreky húsz esztendőn keresztül vad, kegyetlen és kérlelhetetlen osztálygyűlölettel üldözte a kommunistákat bírói székéből. A maga politikai körében páratlan jogászi felkészültségét szokták dicsérni. De a magam ítélete szerint bajosan lehet jogásznak nevezni azt az embert, aki csak akkor alkalmazza a jogot, ha kedvére való paragrafusokat talál, ha pedig ilyenek nincsenek, félretol minden törvényességet, szabadjára engedi politikai elvakultságát, gyűlöletét, indulatait, s azok szerint ítél. Töreky esküdt ellensége volt a haladásnak, véreb módjára garázdálkodott, és a második világháború után ő sem ok nélkül szökött nyugatra: a felszabadult nép igazságosztó ítélete elől menekült.

Hetényi, Schweinitzer, Töreky és bűntársaik százszámra fogták el, kínoztatták és zárták börtönökbe, fegyházakba a magyar kommunistákat, amivel persze jottányit sem tudtak enyhíteni az országban uralkodó belső feszültségen és a gazdasági válságon. S minél súlyosabbá vált a helyzet politikai és gazdasági értelemben, minél nagyobb a társadalmi feszültség, annál

kegyetlenebb az üldöztetés. De amint a nyomorúságon nem lehetett segíteni ínséglevesekkel, a haladást nem lehetett hosszú időre késleltetni, az emberek szabadságvágyát nem lehetett elfojtani börtönökkel, s még akasztófával sem.

Bethlen 1931 augusztus havában mondott le a miniszterelnökségről, helyére Károlyi Gyula került. Nagy meglepetéssel értesültünk a „Népszavá"-ból, hogy ő alkalmas lehet a válság megoldására, és hogy „békés, nyugalmas kibontakozás" várható. Ha az ember Szőnyből nézte Károlyit és a helyzetet, sehogy se tudta elképzelni, hogy az új miniszterelnök, akiről az volt a közvélemény, hogy se energiája, se tekintélye, s hogy sokkal kevesebb esze van, mint az elődjének, meg tudna birkózni a válsággal, amely elől Bethlen meglépett, félreállt.

A „Kommunista", a KMP illegális lapja hozzánk is elkerült. Rajta keresztül a párt arra figyelmeztetett minket, hogy még nagyobb nyomorúság és a terror fokozódása várható. Az események nem a „Népszavá"-t, hanem a „Kommunista" cikkíróját igazolták, akiről csak később tudtuk meg, hogy az emigrációból földalatti munkára hazatért Sallai Imre volt.

Károlyi azt csinálta, amit egy szűk látókörű, takarékos gróftól, nagybirtokostól várni lehetett. Felemeltette a fogyasztási és kereseti adókat, csökkentette a fizetéseket, és ezzel jelzést adott minden bér leszállítására. A gazdagok elképzelhették, hogy ezek átmeneti intézkedések és tartalékaikra támaszkodva várták, mi lesz holnap és holnapután. A szegényeknek nem voltak tartalékaik. A munkanélküliség és a nyomor tovább fokozódott városban és falun egyaránt. A feszültség nőtt, és ha Károlyi talán nem is gondolt robbanási veszélyre, a hozzá közelállók a maguk aljas módján „elébe mentek a bajnak".

Három héttel Károlyi hivatalba lépése után a komárom—budapesti vonalon felrobbantották a biatorbágyi vasúti hidat, a bécsi gyorsvonat a mélységbe zuhant, egy csomó ember meghalt és megsebesült. A rendőrség sugalmazására az újságok írták, hogy politikai merénylet történt, „a kommunisták robbantottak". A kormány azonnal kihirdette a statáriumot az ország egész területére, és még vadabb hajsza indult a kommunisták

ellen. Hiába fogták el a biatorbágyi tettest, hiába derült ki, hogy Matuska Szilveszter nem kommunista, hanem éppen Horthy egyik kedvelt gyilkos tiszti csapatának, a fehérterror kegyetlenkedéseiben nagy szerepet játszott Ostenburg-különítménynek volt a tagja, a statáriumot fenntartották, és a kommunisták ellen fordították.

Mindannyiunknak megvan a maga egyéni gondja, érezzük a keserűséget barátaink, rokonaink, munkástársaink nehéz helyzete miatt, de még ha ez a párt- és szakszervezeti életben összeszokott, önművelésben és egymás gondolatainak megvitatásában szépen előrehaladott társaság nem is tanulta volna meg valamennyire az összefüggések figyelését, akkor is tudomásul kellene vennünk, hogy az egész világ forrongásban van, s ami nálunk az országos politikában, a közéletben történik, attól sok jót nem remélhetünk. Az ellenforradalmi idők nyílt és brutális vérengzései, gyilkosságai, üldöztetései után egy időre a felszínen kialakítottak nálunk valami „jogrendet", nem a mi népünk kedvéért, hanem azért, hogy port hintsenek a világ szemébe, s erre azt mondták, hogy liberalizálódás. Hogy az állítólagos jogrendnek mi volt a belső tartalma, azt saját bőrünkön éreztük a rendőrség, csendőrség és a bíróságok gyakorlatából. De azt a „külföldet", amelynek véleményére Bethlenék adtak, amelynek félrevezetését a maguk szempontjából érdekesnek és okosnak gondolták, a magyar szegénység, az ipari és agrárproletariátus sorsa nem érdekelte, a kommunistáktól pedig amazok nem kevésbé féltek, mint Horthyék. Bethlen lemondása után a felszínes liberalizálódás is eltűnt, a megrémült államvezetés kezdett visszakanyarodni a baloldali, haladó elemek legbrutálisabb üldözéséhez. Minthogy a megbukott miniszterelnök politikai tekintélye és befolyása az országgyűlésen és a kormányzatban megmaradt, általános vélemény volt, hogy a statáriumot, a kegyetlen rendőrségi és bírósági módszerek kíméletlen alkalmazását ő hagyta örökségbe, ő tanácsolta utódának. Az pedig egy húron pendült vele a reakciós gondolkozásban és a haladó erőktől való félelemben, a tömegek nyomorult helyzete iránt való érzéketlenségben. Ezeknek akkor már ré-

gen Mussolini volt az eszményképük, és azt gondolom, még akkor is Hitler, ha Bethlen és Károlyi titkolta és szégyellte a vele kiépült kapcsolatokat. Csak évek múltán tagadták meg a cimboraságát, amikor szégyenkezni már tisztességesebb dolognak tűnt, mint osztozni a felelősségben Közép-Európa fasizálásáért és a szörnyűségekért, melyek ezzel együtt jártak.

Hajszoltuk, kerestük a munkaalkalmat. Egyik nap Komáromban, másik nap Almásfüzitőn, Neszmélyen a pályafenntartási munkánál, de sehol semmi. Hazamenet szomorú találkozások valamelyikünk asszonyával, s megismétlődik a kérdés:

— Már megint hazajöttök?

Mit mondjon erre az ember? Azután már asszonya válogatja, hogy mi következik. Egyik azt mondta, azért ne búsuljunk, majd csak lesz valahogy, holnap ugye, megint megpróbáljuk, s az ilyesmit hallani, abban a helyzetben, végtelenül jólesett.

De a másik és harmadik lekáromolta istent, Horthyt, bennünket külön-külön és együtt, mert náluk már tegnap se volt egy falat kenyér, mi lesz holnap, mit kezdjenek a gyerekekkel, menjenek neki a Dunának? Hogy megcsinálni tudtuk a kölyköket, de ruhát, kenyeret keresni nem tudunk nekik, ugye?! Mit lehetett erre mondani? Semmit.

A szervezetben összehajoltunk közös bánatunk felett, de kevés haszonnal. Eljutott hozzánk az illegális Kommunista Párt határozata a munkásosztály követeléseiről, érdekesnek tartom itt is feljegyezni:

„1. 25 százalékos vagyonváltság és erős vagyonadó a nagyvagyonokra;

2. a gazdasági válság terheit ne a dolgozó osztályok, hanem a tőkések és a nagybirtokosok viseljék;

3. meg kell adóztatni a három szobásnál nagyobb lakásokat;

4. törölni kell a kisemberek adótartozásait;

5. állami munkanélküli-segély azonnali bevezetése a tőkések terhére;

6. 150 pengős téli gyorssegély a munkanélkülieknek;

7. házbérmoratórium a munkanélkülieknek és a kilakoltatások azonnali megszüntetése;

8. a Szovjetunió elismerése és a munkaalkalmat teremtő kereskedelmi kapcsolatok felvétele."

Egyetértettünk a követelésekkel, és az volt a véleményünk, hogy teljesítésük sok nehéz probléma gyors megoldására, egy jelentékeny vagyonváltság végrehajtása pedig nagy beruházások és munkaalkalmak teremtésére nyújtana lehetőségeket. De nem voltak illúzióink, hogy ezek a javaslatok tetszéssel találkozhatnának az állam vezetőinél. Tisztában voltunk vele, hogy a mi viszonyaink között rendszerváltozás nélkül képtelenség volna végrehajtani ilyen forradalmi erejű intézkedéseket, mint amiket a KMP javasolt. A forradalom lehetősége pedig távolinak tűnt előttünk. Mégis megnyugtató volt tudomásul venni, hogy a párt elnyomottan, üldözötten is él, törődik a kizsákmányolt és elnyomorodott magyar milliók helyzetével, szemmel kíséri problémáinkat, és azok megoldására módszereket dolgoz ki, fáradhatatlanul szervezi a harcot az elnyomók ellen, vezetőinket megfélemlíteni, elnémítani nem lehet.

A feszültség fokozódott az országban. Zala megyében, Pacsán, a csendőrök belelőttek az árverések miatt kesergő szegényparasztokba, a végrehajtó körül utolsó tehénkéiket sirató asszonyokba. Az országban mindenfelé éhségtüntetések zajlottak, a kormány kíméletlenül alkalmazta a fegyveres erőszakot a munkáért és kenyérért tüntető tömegekkel szemben.

Azt mondták, hogy a kommunisták lázítanak. Pedig a kommunisták csak segíteni próbáltak a szegényeken — a nyomorúság lázított.

Egy szomorú napon azután diadalmasan bejelentette a kormány, hogy leleplezték a Kommunista Párt földalatti központját, vezetőit elfogták.

Sallai Imrét és Fürst Sándort napokig verték, kínozták a rendőrségen. Kommunistákhoz és vezetőkhöz méltó módon, hősök módján viseltek minden szenvedést.

A statáriális eljárásnak annyira nem volt alapja a fennálló törvények és rendeletek szerint, hogy még a magyar ellenzéki polgári sajtó is, amely pedig ezekben az időkben, ha az lehetséges, még régebbi formájánál is jobban elgyávult, azt a véle-

ményt hangoztatta, hogy Sallaiékat rendes bíróság elé kell vinni.

Azonban Törekyt ebben az esetben sem zavarták a paragrafusok. Becstelen, aljas módon vezetett statáriális tárgyaláson halálra ítélte Sallai Imrét és Fürst Sándort, és a két hős munkásmozgalmi vezetőt az ítélet másnapján kivégeztették.

A gyalázatos gaztett az én akkori tapasztalatom szerint csak erősítette az egyszerű emberekben a bizalmat a harcos kommunisták és a becsületes munkásmozgalom iránt, növelte a gyűlöletet az elnyomó osztályokkal és azok képviselőivel szemben. Az országban szaporították a csendőrség létszámát, az ellenforradalmi idők addig hidegen tartott banditáit városokban és falvakban valami „munkavédelmi szervezet" keretében mozgósították, készenlétbe helyezték. De ettől nem csökkent a feszültség, és nem támadtak munkaalkalmak.

A kormánypárt ennek az időszaknak valamennyi időközi választását elvesztette, az országnak bármelyik táján került sor ilyen képviselő-választásra.

Néhány héttel a munkásmozgalom vértanúinak kivégeztetése után Károlyi Gyula otthagyta a miniszterelnökséget. Horthy Gömbös Gyulát nevezte ki a kormány élére. Ez már megint nyílt fasizmus — ezzel mindenki tisztában volt, értettük mi is, ehhez a felismeréshez kellett igazítani mozgásunkat. De ha visszaemlékszem arra az időre, azt kell mondanom, hogy az egyszerű munkásemberek világában kisebb volt a riadalom, nagyobb az elszántság a helytállásra, mint a különböző ellenzéki pártokban, amelyek akkor az országos politikában és az országgyűlésen szerepet játszottak. Az a meghunyászkodás, amit elsősorban a Szociáldemokrata Párt vezetőinek magatartásában tapasztaltunk, elgondolkoztató és elszomorító volt. Tudtuk, hogy nehéz időket élünk, s a nehezebbje alighanem még ezután következik. Az új helyzet körülményei között pedig Horváth Jóskában jobban megbízott az ember, mint Malasits Gézában.

Egyik embert erre, a másikat másfelé viszi a nyomorúság, politikai értelme vagy tájékozatlansága, jó vagy rosszabb hajlamai szerint. Ijesztően megfogyatkozik a kenyér, és ha a legszegényebbjét nézzük, kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy jobb sorsra és tisztességesebb életútra érdemes emberek is elkeverednek szélsőjobbfelé. Megértjük, hogy ez történik, de beletörődni nem tudunk. Mindenkinek joga van rá, hogy a jobb életet keresse, de még ha valaki nehezebben is igazodik el a közvéleményben keringő elméletek és jelszavak között, sohase aljasodjék le olyan mélyre, hogy osztályának árulója legyen. A keserves harmincas években elszomorító mértékben szaporodnak az árulások. Minden faluban és városban találunk embereket, akik egy falat kenyérért elhagyják küzdelmeiben a többi szegényt, elszaporodnak még azok is, akik zsoldosokká válnak különböző fasiszta mozgalmakban, és becstelen módon a harcot is vállalják a többi proletár ellen.

A kis szőnyi szervezetben maroknyi ember vagyunk, nagyobb távlatokban próbálunk gondolkozni, általános megoldásokat keresünk a válságban, de az aprómunkát is törekszünk becsületesen elvégezni. Tudjuk, hogy egyetlen végleges kivezető út van: meg kell dönteni a rossz társadalmi, gazdasági és politikai rendet, újat kell állítani helyére, a szocializmus rendjét. Próbáljuk minél szélesebb körben terjeszteni a mi hitünket és meggyőződésünket, s örülünk, amikor látjuk, hogy törekvéseinknek szép visszhangja támad. A munkásmozgalom meggyőző példákkal tanít, hogy az ilyenfajta munkában az embereknek vállalniuk kell a személyes áldozatokat is a közösségért, a távolabbi nagy célokért, és bizonyos körülmények között saját személyének teljes feláldozásától sem szabad visszariadnia.

De tudomásul kell vennünk azt is, hogy az életben tömérdek az önző ember, kétségtelenül ők vannak többségben. Minden életmegnyilvánulásukban jelentkezik az önzés, törtetésükben ők sem istent, sem embert nem néznek, egyéni érdekeik előmozdítása érdekében keresztülgázolnak mindenkin, aki útjukba ke-

rül — és hagyja magát. Amott több az áldozat a közösségért, távoli célokért is, emitt pedig több az erőszak tömegekkel és egyénekkel szemben. Az erőszak nem önmagától szerveződik, hanem emberek dolgozzák ki alkalmazásának különböző módszereit. Emberek uralomra, önkényre törnek, és a hozzájuk hasonló gondolkozásúakban találják meg első segítőtársaikat, akik — ha országos mozgalomról van szó — képzeletükben kezdetben miniszteri tárcákon és vezérigazgatói állásokon osztozkodnak, később azonban annyira elszaporodnak, hogy már alacsonyabb állások reményével is beérik, végül pedig — ezt nem sok idő múltán megtanuljuk és tapasztaljuk — nem fognak mást igényelni, mint egy karszalagot, egy géppisztolyt és lakcímeket, ahol rabolni és gyilkolni lehet.

A harmincas évek elején az ígéretek korszakát éljük, és az öntudatos gazemberek által kialakított szervezeti magok körül félrevezetett, jobb sorsra érdemes emberek, tájékozatlanok és kétségbeesettek is szép számmal keringenek, várják a megváltást, amit ígérnek nekik. Az utóbbiak valami „igazságos osztozkodásban" bíznak, az előbbiek tudják, hogy az osztozkodás idején náluk lesz a géppisztoly. Vezetőik egy belső használatra készült vezérlőkönyv szerint csinálják a dolgukat. Át akarják venni a hatalmat, egyetértésben a gazdagokkal, uralkodva a szegények felett, ahogyan Mussolini tette, és Hitler csinálni fogja.

Eckhardt Tibor a húszas évek elején Münchenben találkozik az utcán Mecsér Andrással, elmondja neki, hogy megismerkedett itt egy emberrel, azzal lehetne valamit kezdeni, Mecsér ne lígjen-lógjon itt haszontalanul, menjen el ahhoz — Hitlernek hívják.

Mecsér elmegy, ismerkedik, barátkozik, lelkesedik, azután megmondja Hitlernek, hogy van neki egy barátja Magyarországon, azzal lehetne valamit kezdeni — Gömbösnek hívják. Elkezdenek jönni és menni a futárok, Gömbös náci gyilkosokat rejt el Nagytétényben, szolgálatokat tesz a németnek. Évek múltán Eckhardt meséli el barátainak, hogy így kezdődött Magyarországon a nemzetiszocialista mozgalom és a cimboraság

Hitlerrel. Hogy büszke volt-e a közvetítő szerepére vagy sem, én nem tudom megítélni.

Mussoliniről sokat lehetett akkor olvasni Magyarországon. A tájékoztatások lényege az, hogy ez a „nagy ember" rendet csinált Olaszországban, megtanította dolgozni az olaszokat, sőt munkát is adott nekik. Igaz, hogy gyilkosságok is történtek, de hát istenem, akasztott ember házában senki se beszéljen kötélről. Nálunk is volt Orgovány, Siófok, Britannia Szálló pincéje, Somogyi—Bacsó gyilkosság. Horthy Miklós sem földre szállt angyal. Aligha gyilkolt és öletett kevesebbet, mint Mussolini, és lám, még évtizedek múltán is azt fogják róla mondani a finom nyugati politikusok és kaszinótagok, hogy ez ám az úriember! — pedig addigra, már újabb tömeghalálok is szerepelnek majd a számláján. De sebaj, gondolják és vallják, urak ne legyenek maguk között és a hasonszőrűek irányában kicsinyesek... Akik meghaltak, azok meghaltak.

Ha az ember visszagondol a húszas-harmincas évek fordulójára, meg kell állapítania, hogy nálunk az uralkodó osztályok, és a kispolgárság zöme akkor Mussolinit tekintette az államférfi és istentől elhivatott vezető példaképének. Hirdették, hogy a fasizmusban a gazdagokat ellenőrzi az államhatalom, termelési és munkafegyelem van, s ez így van jól, hogyne volna. Nincs sztrájk és nincs rendetlenség. Kell ennél több? Hogy az elsőnek említett „ellenőrzés" éppen fordított irányban működik, hogy a gazdagok ellenőrzik az államot és Mussolinit is markukban tartják, azt ezekből a fasizmussal szimpatizáló rétegekből kevesen értették — akik pedig értették, jól értették és hallgattak róla. A „fegyelem" természetesen rendkívüli módon tetszett azoknak, akik vagyoni helyzetük, hivatali beosztásuk, születésük jogán megszokták nálunk a parancsolás gyakorlását. Rokonszenves gondolat volt az uralkodó rendszer minden botosispánja és csendőr őrmestere szemében is, ezeknek életelemük volt, hogy fegyelmezzenek embereket, vezényelhessenek nekik, jobbra át, balra át, feküdj, futás, az istenit a bugris apádnak. És élettapasztalatom szerint a kispolgárok is fenemód szerették a fegyelmet, alázatosan, beletörődve, de talán beleborzongva a

boldogságba, hogy az „igazi urak" időnként belevágtak az arcukba vagy beléjük törölték a piszkos csizmájukat. Furcsa az emberi természet. Miért ne tisztelték volna ezek a kispolgárok Mussolinit, és miért gondoltak volna arra, hogy valami bűzlik a szemétdombján, a fekete inge alatt.

Általános és hivatalos közszellemünk „keresztény és nemzeti" volt, s ha jól meggondoljuk, Mussolinit és Hitlert Horthy tanítványainak lehetett tekinteni. Az iskolákban és iskolán kívül, újságokban és rádióban, szószékről és gyóntatószékből éveken keresztül súlykolták és magyarázták szakadatlanul az embereknek, felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt, hogy a kereszténységet ne Krisztus, hanem Zadravecz püspök szellemében, a fehérterrorista papok és tiszturak példáját követve értsék és gyakorolják. Ebbe belefér, hogy elfogadjuk a gazdag zsidók pénzét, és az is, hogy idővel majd hidegvérrel tarkón lőjék vagy felakasszák a szegényeket. Vegyük tudomásul, hogy isten rendelt gazdagokat és nyomorultakat, kizsákmányolókat és rabszolgákat, senki se merjen szembeszegülni ezzel a törvénnyel. Gyűlölni és üldözni kell a kommunistákat, mert azok szembeszegülnek, s már ezért is istentelenek és akasztófára valók. Rettegni kell a Szovjetuniótól, mert ez a kommunisták támasza, felforgató terveik hátvédje.

Bolondítják a népet a trianoni békeszerződés revíziójának maszlagával, tanítják a gyerekeket, hogy fegyveresen kell leszámolnunk a csehekkel, szlovákokkal, románokkal és jugoszlávokkal, bár a szó teljes értelmében kilóg a fenekünk a nadrágból, puskánk sincs, ami volt, azt Gömbös valami kelekótya ötlettől vezetve megfúratta, s most a fegyverek megnagyobbított likába nincs töltényünk. Ha sokat provokáljuk a szomszédainkat, egyszer majd megunják, és úgy elverik rajtunk a port, hogy ha eddig koldusok voltunk, azután a koldusok koldusai leszünk. Ám vigyázzon a bőrére mindenki, aki ezekről a dolgokról meg akarná mondani az igazat, hazátlan bitang az, s lesznek még magyar hazafiak, keresztények és nemzetiek, akik majd elhúzzák az ilyeneknek a nótáját.

Nagy nyomorúságban és már-már elviselhetetlen feszültség-

ben élünk, s csak egy megfigyelés vigasztalhat. A nép nagynagy többsége — munkások, parasztok, s az értelmiség soraiból elég szép számmal — egyáltalán nem hajlandó gyűlölni sem a Szovjetuniót, sem a kommunistákat. A dolgozó tömegeknek minden okuk és élettapasztalatuk megvan rá, hogy nyomorult sorsuk jobbrafordulását éppen a kommunisták munkájától, az ő áldozatos harcaiktól várják.

Ha jól meggondolja az ember, a kormányzat nyugodtan beöltözhetne akár fekete, akár barna ingbe. Nevezhetnék magukat nyíltan is fasisztáknak olasz módra, vagy nemzetiszocialistáknak német minta szerint. Egyelőre azonban még szemérmeteskednek, ragaszkodnak a fehér inghez, a lakkcipőhöz. Mielőtt rászánnák magukat a nyílt beöltözésre, az ország különböző pontjain különböző emberekben megérlelődik az elhatározás, hogy ők megnyergelik a társadalmi és gazdasági feszültséget, a szélsőjobboldali kormányzatnál még szélsőségesebb jobboldali szervezkedéseket indítanak. Nincs közéleti tekintélyük és erkölcsi rangjuk a vezérkedésre, de a harmincas évek elején olyan időket élünk, hogy tág lelkiismerettel, valamirevaló rokoni és baráti kapcsolatok birtokában, a Szovjetunió és a kommunisták ellen gyűlölködve, Hitler-barát, Mussolini-barát lángolással és antiszemita jelszavakkal a legostobább ember is aktatáskájában érezhette a szélsőjobboldali politikai vezérség tábornagyi botját — a hatóság nem igen zavarta őket hatalomvágyuk és egyéni ambícióik kiélésében.

A német és olasz példák nyomán, Horthyék belső elnézésére, cinkosságára. a külföldi rokonszervezetek anyagi segítségében nem ok nélkül bizakodva, elkezdődtek Magyarországon a nemzetiszocialista szervezkedések. Rajzoltak kaszáskeresztet, nyilaskeresztet, kampóskeresztet, végül a nyilas jelvény győzött a versenyben, és a sokféle mozgalom nyilas mozgalommá vált. Szervezkedik egy homoszexuális Festetics gróf, egy zavaros fejű Pálffy. Zalában az Eitnerek, erős támaszuk Pehm József, az egerszegi pap, aki később Mindszenty néven az ország hercegprímása lesz. A Tiszántúlon Böszörmény gyalázatos lelkiismeretlenséggel használja ki az ottani agrárproletárok mérhe-

tetlen ínségét, nyomorúságát. Meskót bohócnak mondják, de ő is vezér, azt mondja, mindenki más csaló, ő az igaz nyilas, mert ő találta fel a zöld inget és a nyilaskeresztet. Heves megyében felbukkan egy nyugalmazott katonatiszt, az öreg főispán jelenti Gömbösnek, hogy sült bolond ez, alighanem önés közveszélyes őrült, be kellene szállítani a lipótmezei tébolydába, mielőtt valakiben kárt csinál. Gömbös nem engedi, azt üzeni, ne bántsák — a barátja. Ez volt Szálasi. Az ördög tudná eldönteni, melyik a nagyobb csaló, melyik a lelkiismeretlenebb szélhámos a sok közül.

Az ország akkori helyzetében, olyan társadalmi feszültség idején, amely bármikor robbanásban törhetett volna ki, Horthyéknak, Gömbösnek segédcsapatokra volt szükségük, s nemcsak tűrték, hanem legtöbb esetben elő is segítették a különböző nyilaskeresztes pártok szervezkedését.

Ha velük szemben mód lenne rendszeres, széles körű felvilágosító munkára, még abban a feszült helyzetben is könnyű lett volna a nép előtt leleplezni becstelen demagógiájukat, ezeknek a hitvány mozgalmaknak valóságos célját, értelmét, kimutatni osztálytartalmát. Az egymás után alakuló különböző nyilas pártok a válság által veszélybe sodort kapitalista rend zsoldoscsapatai; egy ideig külön menetelnek, s amikor elérkezik az ideje, egyesülni fognak Horthy bandájával is. A vezérek valóban vezérségeket keresnek, de a kapitalizmus rendjében, s hogy is tehetnének mást, mikor ők maguk földbirtokosok, grófok, egyéb kapitalisták vagy a tőkés rend sokszor kipróbált hadnagyai, pénzt pedig a bankoktól, a nagytőke különböző szervezeteitől és vállalatoktól kapnak. Nem is kevés pénzt. Sok mindent ígérnek, ami félrevezetheti a politikában nem elég tájékozott, a gazdasági és társadalmi fejlődés törvényszerűségeiben járatlan embereket, azonban cselekedeteiket végső fokon elszánt akaratuk határozza meg, hogy politikai manőverekkel, de erőszakkal, fegyverrel is megvédelmezzék a kapitalizmus rendjét és intézményeit, bárminő haladó törekvéssel szemben. Megszervezik a közéleti terror eszközeit és különböző formáit, a fegyelem kötelességét hirdetik, és az erőszak „jogát"

gyakorolják. Próbálnak kialakítani egy közgondolkodást, amelyben a haladás akadályozására, a „belső ellenség" megsemmisítésére, a rendszer urai által kitűzött célok megvalósítása érdekében minden eszköz megengedett. Életünk valóságos gondjairól nincs mondanivalójuk, de nem is lehet, mert éppen annak a társadalmi és gazdasági rendnek, annak a kormányzati rendszernek a zsoldosai, megfelelő időben banditái, bérgyilkosai, amely létével és működésével a nagy válságot felidézte, s azért felelős.

A nyilasvezérek nevei országszerte ismeretesekké váltak. Gondoskodik erről a kormány, a hatóság, amely elbabusgatja, ügyes trükkökkel védelmezgeti őket, abban a szent meggyőződésben, hogy a rendszer szempontjából hasznos munkát végeznek, ártani tudnak a baloldaliaknak és elsősorban a kommunistáknak, akiktől a kormánynak leginkább van félnivalója. Az újságok elég sokat írnak róluk, az ellenzéki lapok is, megítélésem szerint elég ügyetlenül, még ha támadják is őket. Az akkori idők „megfegyelmezett" sajtónyilvánossága az esetek többségében inkább használt, mint ártott a nyilasok szélhámosságainak, a népbolondításnak. Más sajtóra lett volna szükségünk, s néhány igazán bátor emberre a parlamentben, az országos politikában is, az ellenzéki oldalon.

Nekünk Pálffy Fidél jutott a nyilas grófok közül. Az ő pártja hirdette meg nálunk az első nyilas gyűlést, cséplés idején, a legnagyobb dologidőben. Ezt kétféleképpen tudtam magyarázni. Vagy nem ismerik az életet, a parasztélet törvényeit és szükségleteit, vagy pedig egyáltalán nem számítanak azokra az emberekre, akik ilyenkor nem gyűlésezni, hanem dolgozni szoktak. Nincs olyan aggodalmunk, hogy a munkásokat meghódíthatnák nálunk, de már ismerjük a hírüket, és őszintén szólva szégyelljük, hogy ez a szemét nép egyáltalán pártszervezetet akar alakítani nálunk. Megbeszéljük a dolgot, szólok a cséplőgép tulajdonosának, hogy délután öt órakor abbahagyjuk a masinázást, elmegyünk a nyilasok alakuló gyűlésére. Máshol dolgozó elvtársaink hasonló módon készülnek.

A helyszínen látom, hogy itt van a falu alja, munkakerülő

népe szinte kivétel nélkül, szerencse, hogy ilyenek nincsenek sokan. Kiegészíti őket néhány gőgös módos paraszt s a kálvinista pap. Ezek sok értelemben beillenének a nyilas táborba, idővel legtöbbje meg is fog érkezni oda, most azonban még csak érdeklődők. Kívülük itt van három-négy alkalmi árus, részvételüknek kereskedelmi jellege van, mindegyik hangosan hirdeti a maga áruját, és ez illik a gyűlés hangulatához. Az érdeklődők nagyobbik fele Komáromból való. Onnan hozták a gyűlés szónokát is, Markót, aki előbb a Szociáldemokrata Párt szervezője volt a városban. Ők ünneplőben vannak, zöld nyakkendőkkel felmagasztosítva, mi éktelenül rongyosan, ahogyan az ember masinázni szokott, némelyikünkön sem ing, se kabát, csak egy szál fekete klottgatya, aki nem akarná, az is kénytelen látni, hogy sokat dolgozott emberek vagyunk. Figyelemre méltó ellentétet mutat az összehasonlítás a kétfajta nép között a gyülekezőhelyen.

A csendőrőrs parancsnoka hozzám lép, és közli velem a kívánalmat, ne legyek jelen a gyűlésen. Nem nyilvános gyűlés? Nem vehet részt rajta akárki? Igen, de a hatóság úgy látná jónak ... Ha én nem látom be, akkor ők kényszert alkalmaznak.

Néhány percig úgy látszik, mintha barátaimnak kedve támadt volna szétverni az egész bandát, sőt akár a Hangya helyiségét is, amelyet a nyilasok rendelkezésére bocsátottak, de azután elcsendesedik a dolog. Én kívül maradok — odabent megkezdődik a gyűlés. Egy pelyvahordó lány s néhány közbeszólogató elvtársunk úgy megzavarja Markót, hogy belesül a mondókájába. De azért a nyilas pártszervezetet mégis megalakították Szőnyben.

Alig két hónap múlt el viszonylagos csendben, s már meghirdették nagy népgyűlésüket, Pálffy gróffal és még vagy öt szónokkal, öles plakátjaikkal teleragasztgatták a falut.

Vezetőségi gyűlésen foglalkoztunk a dologgal, elhatároztuk, hogy a gyűlésen szembefordulunk a nyilasokkal. A magunk erejét szerettük volna megtoldani a komáromiakéval, azonban onnan kedvetlen és kedvezőtlen választ kaptunk. Értesítettek, hogy tudomásuk szerint Győrből és Tatabányáról erős élgárda-

századot hoznak a nyilasok, Komáromból is jönnek a „testvérek", ott a hatóságok nem titkolt rokonszenvétől kísérve folyik a szőnyi gyűlés nyilas szervezése, a tett színhelyén sem lehet barátságtalan a hatóságok magatartása Pálffyék iránt. A mieink tehát nem jönnek Komáromból, amint üzenik, „tudatosan nem keresik a bajt", arról pedig, hogy mi volna a mi tennivalónk, nincs véleményük. Így hát magunkra maradtunk.

Megint tanácskoztunk, elhatároztuk, hogy mindnyájan elmegyünk a gyűlésre. Nem provokálunk, de se magunkat, se a marxista világnézetet, a proletár nemzetköziséget bántani nem engedjük. Óvatosságból elfogadtattam, hogy az első tiltakozó közbeszólást hagyják meg nekem.

Elérkezett a gyűlés napja. Győrből és Tatabányáról már kora reggel megérkezett egy-egy erős századnyi, 2—300 főből álló élgárda, katonai alakulatszerű szervezetben. Elkezdték járni az utcákat, nyilas dalokat és indulókat énekeltek. Gyűlt a nép apraja-nagyja, ahogyan még soha. Keseregtem, de el kellett ismernem, hogy jól csinálták a propagandát. De hát... akinek Krisztus a barátja, könnyen üdvözül, mondja a közmondás, és a nyilasok úgy szervezkedtek és viselkedtek, mint akiknek nem is egy, hanem tizenkét Krisztusuk van, a fontos gazdasági, közigazgatási és társadalmi pozíciókban meglapulva. Óriási plakátok, élgárda, szervezett hőbörgés az utcákon — mindez csak pénzbe kerül, és a hatóságoknak kicsit be kell hunyni a szemüket, vagy éppen biztatóan kacsintani feléjük: csináljátok csak, testvérek! Még az a szerencsétlen, nyomorult kisbíró is olyan buzgalommal dobolta nálunk a gyűlést, mintha az életéről lett volna szó. Kérdezem tőle, miért ez a nagy lárma, ember, csendesebben is lehetne! Savanyú ábrázattal néz rám, ne haragudjak, ez a parancs. A községházán alighanem azt gondolták, hogy ami nekik nem sikerült, a nyilasok majd elvégzik, kétvállra fektetnek bennünket.

Kőfallal elkerített kerthelyiségfélében gyülekezett a nép a gyűlésre. A mieink pártjelvénnyel a gomblyukban. Amint felbukkantunk, már ott volt a gyűlés főrendezője, előttünk ismeretlen ember, követelte a jelvények eltávolítását. De elvtársaim

gyorsan megértették vele, hogy jobb lesz nekik, ha békén maradnak.

Megállapodásunk szerint szétszóródtunk a tömegben. Én magam elítélnivalóan ügyetlenül viselkedtem. Nem kerestem különösebb gonddal a magam helyét és már folyt a gyűlés, amikor észrevettem, hogy a nyilasok annál jobban ügyeltek rám. Szinte válogatottan hatalmas termetű emberek sűrűjébe kerültem, valamennyien idegenek, még csak nem is komáromiak, egyiket sem ismertem. De hát volt itt ilyen idegen csirkefogó legalább hatszáz, miért figyeltem volna éppen ezekre már az első percben, amikor körém sűrűsödtek. Mikor észrevettem, hogy körülvettek, már késő volt.

Pálffy beszélt, és az én elvtársaim egyáltalán nem mutatkoztak olyan türelmes, fegyelmezett embereknek, ahogyan ígérték. Nem vártak tőlem jelzést, hanem sűrűn közbeszólogattak, nyilván bele akarták fojtani a szót a grófba. Ez azonban ilyen légkörben nem könnyű munka. Pálffy várt egy ideig, azután folytatta. Zsidózott, szidta Sztálint és Leon Blumot, együtt és külön, megmondta véleményét a „hazátlan" munkásokról. Én ekkor szólaltam meg, éltettem a proletár nemzetköziséget. Abban a pillanatban szorosra záródott körülöttem a nyilasok gyűrűje, kezemet lefogták, teljesen tehetetlen voltam. Még a lábamra is ügyeltek, hogy ne rúghassak. Gumibottal és ököllel ütöttek, rengeteg ütés érte a fejemet, arcomat, a vállamat, anélkül, hogy bárminő mozdulatot tehettem volna védelmemre. Közben éreztem, hogy kifelé hurcolnak, el akarnak távolítani a gyűlésről. Annyira jól szervezett és végrehajtott művelet volt, hogy mint utóbb kiderült, a gyűlés közönsége egyáltalán nem tudta megállapítani, ki van a tumultus központjában, kit vernek a nyilasok. Természetesen segítségemre se tudtak jönni.

Leszorított két kezemmel egy-egy kabátnak a sarkát markolom meg, akkor sem engedem el, amikor már nyílik az ajtó, engem kilöknek rajta. Két lépcsővel kell számolni, az idegen, aki nem ismeri a helyet, póruljárhat. Én nem bukom el, de a két lébő nyilas, akiknek a kabátjába kapaszkodtam, velem

repül, azok földre kerülnek, az egyik olyan rúgást kap tőlem, hogy elveszti eszméletét, a másiknak a mellét ragadom meg, ütni próbálom. S bár ez a melák ember úgy tűri, mintha szalmabábu volna, én egyszerre megérzem, annyira agyon vagyok verve, hogy nincs is ereje az ütéseimnek. Fogom a nyilas grabancát, amíg az éppen kéznél levő csendőrök bele nem avatkoznak a dologba.

Benső már törzsőrmester, régen spórol rám, kettőnk közé vágja a fegyverét, kiszámítottan úgy, hogy karomat érje az ütés. A nyilast elengedni nem akartam, másik szabad kezemmel ostoba módon megfogtam a puskát. A bitang csendőr azonnal elengedte, a kezemben hagyta. Hát ezt jól megcsináltam! Villámgyorsan működik az agyam, máris a mellettünk álló tiszthelyettesnek nyújtom a fegyvert.

— Tessék, őrsparancsnok úr!

Ő azonban sem át nem veszi, sem a törzsőrmestert nem utasítja átvételére, hanem összehúzott szemöldökkel kérdezi:

— Mit csinált maga?

— Semmit sem csináltam, tiszthelyettes úr. A törzsőrmester, mintha szándékosan nyomta volna kezembe a fegyverét. Remélem, ön is így látta.

— Nem így láttam. Maga rántotta ki a törzsőrmester úr kezéből a puskát.

— Úgy látszik, maguk előkészített és rám nézve elég veszélyes cirkuszt csinálnak itt velem... — mondtam, és a puskát a fal mellé támasztottam, elfordultam.

Jóisten, mennyi néző van itt! Csupavér arcommal, agyontépett ruhámmal a föld alá szeretnék bújni szégyenletemben, ilyen helyzetben még sose voltam. Közben arra is gondolnom kell, mi történhetik odabent, a kerítésen belül. Nagy zúgást, zsivajt hallani, innen képtelenség benne eligazodni. Vissza kellene menni, de a csendőrök nem engednek.

Végre nyílik az ajtó, kirohan rajta a főjegyző, megdöbbenten áll meg előttem, nemigen lehet színlelt a felháborodása.

— Mi van magával, István?

Mikor két szóval megmondom, a szándékomat kérdezi, rá-

mutatok a csendőrökre, hogy bemennék megint, de a csendőr urak nem engednek.

— A gyűlés sima lefolyását magának kellene garantálni — folytatja a főjegyző. — A történtek után én a gyűlést felfüggesztettem. Pálffy Fidél odabent bocsánatot akar kérni magától.

— Erre nekem szükségem nincs, ilyen aljas emberekkel én nem állok szóba — válaszolok. — Különben pedig meg tudná nekem mondani a főjegyző úr, miért érdekem nekem, hogy ezt a gyűlést folytassák, és simán folytathassák?

— Szeretném elkerülni a további bajokat. És hogy ez sikerüljön, elsősorban magának az érdeke.

— És mi lesz, ha ők tovább provokálnak?

— Feloszlatom a gyűlést, ezt már megmondtam nekik.

— Jó, én nem fogok provokálni senkit, de tudom, hogy megtépett ruhám, véres arcom mindenképpen izgalmat okoz, ehhez semmiféle magyarázó szóra, megjegyzésre nincs szükség.

Biztos voltam benne, hogy az én elvtársaim és barátaim odabent már együtt lesznek, s valóban így is találom őket. Sok gazdálkodó ember csatlakozott hozzájuk, ezek már a vasvillát emlegetik, nem nagyon ügyelve rá, hogy visszafojtsák a hangjuk erejét. Most már értem a főjegyző aggodalmát.

Engem mindjobban szorongat a gond, s mintha félelmet is éreznék. Látom embereink haragját, és el tudom képzelni, hogy ha ezek az indulatok elszabadulnának, végzetesek lehetnének a következmények. Itt van mellettem Szabacsi Pista, a birkás, félelmetes ember. Egyik keze sem üres, van itt majdnem mindenkinél ütőszerszám, használni szeretnék. Szabacsi reszket az izgalomtól, egyre hajtogatja, hogy meg kell neki ölni azt a katonatisztforma élgárdaparancsnokot, mert különben őt öli meg a belső indulata. Tanulmányozza, hogyan tudná megközelíteni, alig bírom visszatartani. Pálffy gróf és Markó már válogatott testőrség fedezete alatt áll, de lesír róluk a rémület, hogyan szabadulnak innen. Szabacsi mellé odaáll Pente László, amint együtt vannak, első gondolatom furcsa módon az, hogy ronda szőrös mind a kettő, legalább vasárnapra megborotválkozhattak volna. Egyik sem párttag. Pente gyerekkori pajtá-

som volt, és igen jó katonabarátom. Most lelkiismeret-furdalása van, próbál könnyíteni rajta, elhadarja, hogy a kőfal tetejéről látott, mikor a nyilassal és a csendőrrel bajlódtam, közénk vágott egy féltéglát, és az inkább engem ért, mint amazokat, pedig ugye tudom, hogy azoknak szánta. Persze, hogy tudom... Abban az izgalomban is megsajnálom az öreg Csulit, hogy lám, célt tévesztett, pedig gyereknek milyen nagyszerű dobó, katonának pedig elsőrendű céllövő volt. Az is átfut az agyamon, hogy kár ezért az erős, jó dolgos emberért, mert amolyan félllumpenproletárrá nevelődött. Rengeteget dolgozik, a maga módján a családjával is törődik, de néha úgy tűnik, elinná a Krisztus köntösét. Csak a sakkjátékot szereti jobban, mint az italt. Bejárogat a párthelyiségbe, és én nem bánom. Valamikor azt képzeltem, hogy a sakkjátékhoz nagy türelem és igen finom emberi érzék kell. Pente mintha ennek az elképzelésnek eleven cáfolata volna. Az egész vasárnap délelőttöt képes végigjátszani egyetlen féldeci vagy fröccs nélkül, azt hinné az ember, ez a legnagyobb áldozat tőle, pedig a legnagyobb gyönyörűsége, hogy sakkozhat. Most pedig úgy állnak itt Szabacsival, mint a katonalovak, morognak, kaparnak, türelmetlenkednek, várják a trombitaszót, hej, de szeretnének elindulni! Karjuknál fogva vagyok kénytelen visszatartani őket. Magyarázom, hogy parancsoljunk az indulatainknak, csak a józan eszünkre hallgassunk.

Szánalmas ez a gyűlés, Pálffy bocsánatot kér, a szónokok már annyira óvatosak, hogy egyenesen nevetséges. Mégis örömtelen győzelemnek érzem. Tudom, hogy az utolsó szó a kérlelhetetlen hatalomé lesz, amelyik végső fokon a nyilasok pártján van, s minden felelősséget reánk hárít, minket von kérdőre.

Hazafelé menet alig bírom vonszolni agyonvert, fáradt tagjaimat. Rengeteg ember az utcán, alighanem többen vannak, mint máskor, és úgy érzem, mindenki engem néz. Nem tudom megérteni, hogyan érhetett saját falunkban ilyen csúfság minket. Elvtársaink jó munkások, becsületük van. Nehéz körülmények között szép politikai és kultúrmunkát végeztünk a faluban. Örök zaklatás és üldöztetés közben komoly szociális és

gazdasági eredményeket értünk el. Ez a gyűlés végül is nem sikerült úgy a nyilasoknak, ahogyan tervezték. De magát azt, hogy megrendezhették, és magából Szőnyből is ennyi embert tudtak összecsődíteni, szégyenletesnek érzem. Milyen politikai lábákat követhettünk el?

Később értekezletet tartunk a pártszervezetben. Napirendünk tárgya a nyilas gyűlés értékelése, hatásának megvitatása. Váratlanul még egy tárgysorozati pont akad: Krausz úr értesít minket, hogy a csendőrség örökös zaklatása miatt kénytelen felmondani helyiségünk bérletét. A nyilas pártszervezet hatósági segédlettel megalakul és működik a faluban, a szociáldemokrata pártszervezet munkáját pedig megbénítják.

Elég könnyű megtalálni az összefüggést a nyilas gyűlés megrendezése és az ellenünk indult újabb akció között.

A vezetőség egyik tagja azt mondja, hogy árulás történt. A nyilasok a gyűlésen nemcsak embereinket, hanem szándékainkat is ismerték. Ezt mi elképzelhetetlennek tartjuk, barátunktól nem követelünk részletesebb magyarázatot, felelőtlenséggel vádoljuk.

Néhány nap múlva kiderült, hogy neki volt igaza. Sajnos, a pártvezetőség egyik legtehetségesebb tagja, Hollósi József, a helyettesem adta át a nyilasoknak minden tervünket, tájékoztatta őket a szándékainkról.

Rettenetes csalódás volt ez mindannyiunk számára, s külön nekem, aki ennek az embernek a felkészültségét, a pártéletben mutatott buzgalmát annyira értékeltem, tiszteltem és becsültem. Meg voltam róla győződve, hogy életemben én még hasonló módon emberben nem fogok tudni csalódni. De később értek ennél nagyobb meglepetések és csalódások is.

Központunknak az volt a véleménye, hogy nem kellett volna elmennünk a nyilas gyűlésre. A kérdéssel nem akartak nyilvánosan foglalkozni, nem tartották előnyösnek, jogvédelmet sem adtak, mondván, hogy magunkra hagyva olcsóbban megúszszuk. Tóth Ferencet, Kerekes Ferencet és engem 17 napi elzárásra ítélt a főszolgabíróság, közrend elleni kihágás címén.

Rendes tárgyalást kértünk, ez megtörtént, de az ítélet nem változott. Nálam súlyosbító körülményeket állapítottak meg, és azzal nem törődtek, hogy az elszenvedett súlyos testi sértés következtében tizenhét napnál hosszabb ideig voltam beteg. Kérdeztük, kik voltak az én bántalmazóim, de ezt senki sem tudta, nem akarta tudni. Kérdeztem, miért van itt Tóth és Kerekes. Talán úgy képzeli a hatóság, hogy ők vertek meg? Hát azt éppen nem mondja senki. De őket is elítélik, a komáromi rendőrségen kell leülni a büntetést. Az isten verje meg az ilyen igazságszolgáltatást, fakadok ki, a főszolgabíró ezért nem büntet meg, pedig tehetné, csak int, hogy menjünk, és elmegyünk. Később a főszolgabíró is nyilas lesz.

A rendőrségen emberségesen bánnak velünk, Horváth Jóska naponta belátogathat hozzánk, cigarettát hoz, elbeszélgetünk.

A nyilasok nagy reményeket fűztek a szőnyi gyűléshez, azt gondolták, hogy fel fogja lendíteni mozgalmukat nemcsak nálunk, hanem Komáromban és a környező falvakban is. Számításaikban tévedtek, s az volt egyetlen örömünk ebből a szerencsétlen ügyből, hogy általános vélemény szerint a falunkban történt dolgok sok embert visszatérítettek, vagy legalább jó időre visszatartottak a nyilas mozgalomtól.

HAJTÓVADÁSZATOK

Írás közben néha kénytelen vagyok időben előbbre lépni, mert érzem, hogy fontos összefüggéseket nem szabad megzavarni az időrend kedvéért. Ezt tettem az előbbi fejezetekben. Most röviden vissza kell kanyarodnom az 1931-es komáromi választáshoz, amelyben komoly szerepet nem játszottam, ismernünk kell azonban bizonyos előzményeket, hogy megérthessük az 1935-ös választás olyan eseményeit, amelyekről részletesebben kell szólnom.

Az országgyűlési képviselő-választásokat Bethlen idejében az urak nevezték el hajtóvadászatoknak, újságokban is sokszor leírták, nem szégyelltek tréfálkozni ezzel a kegyetlen és találó

meghatározással. Az urak vadászkiránduláson érezték magukat, s különösen akkor teljes biztonságban, ha egy-egy kerületben közigazgatás, csendőrség, rendőrség, papság, kisebb és nagyobb munkaadók korlátlan mértékben rendelkezésükre álltak — a választók felhajtásában. A nép benne volt a hajtásban, semmi oka sem volt, hogy szórakozásnak érezze ezt a piszkos politikai játékot.

Az 1931-es választáson a komáromi kerületben Zsindely Ferenc államtitkár volt a hivatalos jelölt. Vele szemben hivatalos jelleg nélkül, ugyancsak kormánypárti programmal indult el egy másik úr, nevére már az ördög sem emlékszik. Szociáldemokrata jelölt állítására nem volt lehetőség. Horváthék hagyták rászedni magukat, hogy Zsindelyt támogassák, olyan mértékben, hogy az én barátom még az államtitkár gyűlésére is elment, és ott bejelentette, hogy a szervezett munkásság Zsindely Ferencre adja szavazatát. Mikor én háborogtam, Horváth megnyugtatott, hogy nem ment ez könnyen, és nem is ingyen csinálták. Az államtitkár választását annak rokona, egy Tomanóczy nevű ügyvéd és Alapi polgármester vezette, ha nem ilyen előkelő urak, azt mondták volna, hogy ők a főkortesek. Igen megfelelő helyen 200—250 négyszögöles telket biztosítottak munkásotthon céljára, s ezt azonnal telekkönyvezték. Horváthék csak ezután kezdték el Zsindely támogatását. A megállapodás a továbbiakban úgy szólt, hogy győzelem esetén a munkásság 30 000 pengőt kap az otthon felépítéséhez. Horváth és néhány társa erről írást szeretett volna, azonban Tomanóczy sértődötten kijelentette, hogy úgy látszik, Horváthék nem tudják, kivel van dolguk, ők úriemberek, a 30 000 pengő pedig bagatell összeg, amit az államtitkár úr a mellényzsebéből kifizet.

A terveket is elkészítették, nekem megmutatták, örültem, hogy a komáromi munkásságnak végre ilyen szép otthona lesz, megérdemelték. Titokban irigykedtem, hogy lám, mi ügyetlenek vagyunk, Szőnyben nem tudunk ilyesmit csinálni.

Horváthék becsületesen állták szavukat, a mandátum meglett, és nem kismértékben a munkásság szavazataival. Aztán

az úriemberek sem a 30 000 pengőt, de annak még egy részét sem fizették meg. Nagy volt a méreg, a keserűség — voltak kárörvendők, gúnyolódók is. Javasoltam nekik, hogy ha Zsindely Komáromba jön, az ő jelenlétében lepjék meg az ügyvédet, ne csak tőle, hanem az államtitkártól is kérjék a pénzt. Így cselekedtek, s kívánságuk szerint én is elmentem velük. Zsindely „előkelően" elzárkózott, az ügyvéd pedig hideg pofával előadta, hogy amit a képviselőjelölt vagy annak megbízottja választások idején ígér, annak hatályossága nincs, azt teljesíteni nem kell, mert az ígéret csak kortesfogás. Miután ezt szemtelen módon elmondta, olyanféle mozdulatot tett, hogy „végeztünk, elmehetnek". Mikor méltatlankodó barátaim elindultak, én a magam módján megkérdeztem Tomanóczyt:

— És mondja, maga nem szégyenli magát?

Az 1935-ös választáson a nagyigmándi választókerületben kisgazdapárti programmal jelöltséget vállalt dr. Cseh-Szombathy László kórházi főorvos. Már 1931-ben is indult, vad hajszát folytattak ellene, és kisebbségben maradt egy úriparasztforma emberrel szemben, aki egy rossz cseléd alázatával szolgálta az uralkodó rendszert. Én Cseh-Szombathyt nagyon szerény, szociális érzésű embernek ismertem, s úgy láttam, hogy nem hiúságból, nem anyagi érdekből akar bejutni a parlamentbe, hanem valóban szószólója lenne a falusi népnek. Beteges forma ember, 75 százalékos hadirokkant, egyszerűségével, közvetlenségével igen jó hatást tett a választókra. Ellenfele, Zsindely Ferenc jóvoltából, Tomanóczy ügyvéd, hivatalos kormánypárti jelölt.

Ínségmunkán voltam, amikor a főjegyző üzenetét hozták, szeretné, ha pártszervezetünk nem Cseh-Szombathyt, hanem Tomanóczyt támogatná. Zsindely személye a garancia, hogy ezután az életem nyugodtabb kerékvágásba kerülhet, anyagi lehetőség egyfelől, másfelől a zaklatások megszüntetése.

A futár a kormánypárt helyi pártszervezetének tekintélyes tagja — munkás. Pedig én ismerem őt 1919-ből, a későbbi üldöztetéseiről is tudok, és még most is kommunistának tekintem.

— Ha már egyszer politizálni jöttél, te előttem érthetetlen, megmagyarázhatatlan ember, először arra felelj, mi a fenét keresel te a Nemzeti Egység Pártban? — ezzel fogadtam az ajánlatot. — Hogyan bírod közöttük a levegőt? Hiszen te vagy ott az egyetlen munkásember... Csodálkozom, hogy ezt a megbízást vállalni merted. Nem féltél, hogy kidoblak, ha ilyesmivel jössz?

— Nem félek, úgysem fogsz kidobni — feleli. — A kérdésedet vártam. Ha jóakaratúan elgondolkozol, nem lesz nehéz kitalálnod a feleletet. Mit mondjak a főjegyzőnek, akiről tudod, hogy nincs rosszakarattal irántad?

— Mondd meg neki, küldjön idézést, szívesen elbeszélgetek vele. De te magad is felelhetsz neki, tőlünk olyan állásfoglalást nem remélhet, mint amiről itt szó van.

Nemsokára megjelenik a kisbíró, nem idézést, hanem néhány sort hoz a főjegyzőtől, hogy most, azonnal menjek a községházára.

Ott együtt van a vármegyei és járási vezetőség, Radocsay főispán, aki fene nagy úr volna még akkor is, ha nem Radocsaynak hívnák, hát még így?! Főjegyzőnk vendégei. Természetesen ott találom a falubeli sleppet, a vitézeket, az intelligencia képviselőit, az összes talpnyalókat. No és Tomanóczy is ott van. Kér a főjegyző, hogy beszélgessek el vele.

— Higgye el, István, jólesne nekem, ha más volna a kettőnk viszonya... — ezt fűzi hozzá.

Én meg arra kérem őt, ne lovalja magát semmiféle keresztülvihetetlen választási elképzelésbe. Ismerem Tomanóczyt, mint embert utálom, a politikát pedig mindig komolyan vettem, mit várnak tőlem. De hát ők találták ki a beszélgetést, tudom, hogy nem a főjegyző úr, beszélgessünk. Ha nem provokálnak, én jó fiú leszek.

Tomanóczy azzal az úri leereszkedéssel fogad, amit külön a választások idejére találtak ki ezeknek az embereknek, s amitől kinyílt a bicska az önérzetes ember zsebében.

— Úgy rémlik nekem, mintha már találkoztunk volna...

— Találkoztunk.

— Azt gondolom, nem szükséges részletesebben kifejtenem, milyen előnyök származhatnak a kerületre és önökre, választópolgáraim, hogy közöttem és Zsindely Ferenc államtitkár úr között olyan jó és baráti kapcsolatok vannak...

— Érdekes lenne, ha kifejtené az ügyvéd úr.

— Hát... elsősorban a kerületnek volna belőle haszna. De önnek is. Tudom, hogy kétkezi munkásember, mondják, hogy a munkában helytáll és megbízható. Nincs szüksége rá, hogy ínségmunkára legyen kénytelen támaszkodni.

— Szükségem van rá.

— Szőnyi barátaim tájékoztattak. A választás után fordulat fog beállni a maga és családja életében. Erre Zsindely Ferenc barátom a garancia. Hogy tetszett a programbeszédem?

— Sehogy. Egyáltalán nem tetszett.

— Tudom, hogy maga szocialista, olyan természetű beszédet azonban nem várhat tőlem, az nyilvánvaló.

— Nem vártam. Csak azért mentem el a gyűlésre, hogy ott legyek.

— Szeretném, ha személyemet illetőleg nem engedné magát befolyásoltatni komáromi barátaitól, főleg nem Horváth Józseftől. Van ott sok rendes munkásember, ő nem az, és unintelligens.

— Horváth József köztiszteletben álló ember Komáromban. Nemcsak a munkások becsülik, hanem a polgárok közül is a jobb érzésűek. Ügyvéd úr ezt jól tudja. Azt is, hogy Horváth nekem régi barátom és elvtársam. Ami az intelligenciáját illeti, — erre nem akarok egyenesen válaszolni, csak annyit mondok, hogy fogyaszt ő annyi szappant, mint Komáromban bárki más. Szeretném, ha jelenlétemben nem bántaná őt az ügyvéd úr, meg kellene értenie, hogy különben engem is bánt. De ha azt gondolja, hogy Horváth engem befolyásol, akkor az én intelligenciámról nyilván még rosszabb véleménye van, mint az övéről.

— És mi a maga véleménye?

— Az elég világos. Ön most nekem ígérget, ajánlgat, meg akar vásárolni, ahogyan egy lovat vagy szamarat venne meg

a vásáron, mert vásárolni akar, és tele van az erszénye. Megdöbbentő, hogy arra még csak nem is gondolnak, hogy nekünk is van emberi méltóságunk. Az enyémet megvásárolni nem lehet.

— Maga munkásember, és a családja nélkülöz. Segíteni akarunk rajta, erről van szó.

— Így maguk ne segítsenek az én családomon. Ha ön a programbeszédében kinyilatkoztatta volna, hogy a titkos választójognak, a gyülekezési szabadságnak, a gyökeres földreformnak, a földmunkások szociális biztosításának a híve, más véleménnyel állnék az ön széke előtt, amelyen olyan méltósággal ül, de akkor sem támogatnám önt, mert az ígéreteit üres légváraknak tartom, melyek szétoszlanak a szélben vagy a napsütésben.

— Mit akar ezzel mondani?

— Azzal kezdte ügyvéd úr, hogy mi már találkoztunk valahol. Akkor találkoztunk, amikor ön Komáromban, a Zsindely-választás után megmagyarázta barátaimnak és nekem, hogy amit önök választás idején ígérnek, az kortesfogás, aminek se joghatálya, se erkölcsi kötelező ereje nincs. A komáromi munkások nem kapták meg az önök 30 000 pengőjét, engem sem kapnak meg önök, de — ezt ne az önök fogalma szerint való választási ígéretnek vegye, hanem szó szerint. Elhatároztam, hogy végigjárom a kerületet, és akit csak lehet, mindenkit próbálok meggyőzni, hogy ne önre, hanem Cseh-Szombathy Lászlóra adja le szavazatát. Pártszervezetünk elhatározta, hogy őt támogatja. Önnek itt el kell buknia, ön ebben a kerületben nem lesz képviselő.

Nem tudom, szegény főjegyzőnek a felháborodása vagy kétségbeesése volt-e nagyobb. Fölényesnek és szemtelennek ítélte a magatartásomat. A harmincezer forintos históriáról korábban semmit sem tudott, Horváth Józsefhez fűződő baráti kapcsolatairól is keveset, meglepte őt sok minden, amit hallott, mégis személyes sértésnek érezte a viselkedésemet, nagyon keményen megmondta a magáét, s talán még fokozta a haragját, hogy én nagy lelkinyugalommal hallgattam.

— Ez az én helyiségem, az én irodám! Itt az én vendégeim vannak! Hogy merészel maga így viselkedni?!

— Mit tehettem volna, főjegyző úr? Ezt a viselkedést a jelölt úr provokálta ki belőlem. Ha főjegyző úr tudott volna azokról az ügyekről, amelyek közöttünk a múltban fennálltak, inkább gátolta volna ezt a találkozást, minthogy erőszakolta. Senki sem mondhatja, hogy én a találkozást kívántam vagy kerestem volna. Önök keresték.

Másnap rengeteg ember gyűlt össze Cseh-Szombathy programadó gyűlésére. Embereink testületileg vonultak fel, de mások is csapódtak hozzánk, akik egyszerűen a megjelenésükkel akartak tüntetni a kormánypárt és annak aljas választási módszerei ellen. Hirdették, hogy a gyűlésen én is beszélni fogok. A kerületnek mind a 19 községébe bejelentettek szónoknak, azonban sehol sem kerültem rá a főszolgabírói engedélyiratra. Szőnyben az utolsó órában kézbesítették az engedélyt, azon elírták a nevem, „Dózsa István szőnyi munkásember" felszólalását engedélyezte a főbíró, persze nem véletlenül.

Én volnék az első szónok, a főjegyző látja a nyilvánvalóan tudatos névcserét, ismeri ő Dózsa Istvánt is, tudja, hogy nem annak kell itt beszélnie, hanem nekem. A jelölt, annak pesti barátai, a kisgazdapárt helyi vezetői gyúrják a főjegyzőt, a nép kiabál, egyesek meg is gyanúsítják, ő sértődötten magyaráz felém, én azonban nem avatkozom a dologba, barátaimmal félreálltam, várok. Közömbösségem talán még jobban nyugtalanította a község vezetőit, mintha lármáztam volna. Azokat is, akik benne vannak a mostani disznóságban, de nem tudják, mi lehet belőle, s azokat, akik maguk is szenvedő részesei lehetnek a piszkos játéknak.

A jelölt és budapesti barátai keményebb vitatkozóknak bizonyulnak, mint ahogy várni lehetett volna. A főjegyző végül kötélnek áll, hozzám jön, közli velem, hogy saját felelősségére lehetővé teszi felszólalásomat.

A képviselőjelölt figyelmébe ajánlottam az agrárproletariátus helyzetét. Kértem, tanulmányozza ezt emberi, társadalmi,

gazdasági, kulturális és szociális értelemben egyaránt. Elmondtam, hogy amíg a nagybirtokosoknak állatállományuk részére 50 filléres egységáron, homokkal keverve, takarmányozás céljára adják a cukrot, addig az agrárproletárok és munkanélküli dolgozók kicsiny gyerekei előtt egyszerűen ismeretlen fogalom a cukor, szüleik képtelenek azt megfizetni. Felhívtam figyelmét egy gondos és pontos számításra, amely szerint a hivatalosan megállapított mezőgazdasági munkabér alapján az én öttagú családomban minden személy napi ellátására 17 fillér jutna — ha az egész esztendő valamennyi munkanapját kidolgozhatná az ember, de erre távolról sincs lehetőség. Ugyanakkor kezébe tudom adni az állatvédő ligának egy kiadványát, ebből kitűnik, hogy az agárkutyák napi ellátására 50 fillért fordítanak, ez a kutyák „létminimuma". Beszéltem azokról az emberekről, akik évről évre lopják a tüzelőt, s kérdeztem, kinek van erkölcsi joga, hogy ezekkel a szerencsétlenekkel szemben szó szerint vegyék a büntetőjogot. Senkinek sincs. Adjanak nekik munkát, tegyék lehetővé számukra családjuk emberséges eltartását, s akkor nem fognak lopni. Mehetnek a faluban házról házra, tapasztalni fogják, hogy a szegény embereknél télen befagy a víz az edényekbe, jégcsapok lógnak a gerendákról. Ez egészséges és emberhez méltó élet? Nem! A munkásoknak, a szegényeknek semmi okuk sincs, hogy Tomanóczy úrra adják szavazatukat, hogy ki ne fejezzék a legsúlyosabban elítélő véleményüket a rendszerrel szemben, amelytől semmi jót nem kapnak és nem is remélhetnek.

Szóvá tettem egy helyi ügyet. A kormánypárt helyi szervezetének vezetősége a Vacuum-gyár igazgatójának indítványára javaslatot tett a község képviselő-testületének, hogy szüntessék meg a faluban az ínségmunkát. Az indokolás szerint az ínségmunkások hasznos munkát nem végeznek és — ez a kormánypárt helyi vezetőinek véleménye — nincs már senki a községben, aki ínségmunkára szorulhat. És ez lehetett a képviselő-testületi többség véleménye is, mert tekintet nélkül a községben uralkodó és általuk jól ismert valóságos helyzetre, elfogadták és pártolólag terjesztették fel a megyéhez a javaslatot. Én

természetesen megfellebbeztem a képviselő-testület határozatát, és várom a megye döntését. Miért a Vacuum igazgatója jelentkezett ezzel az embertelen kezdeményezéssel? Mert a vállalat meg akar szabadulni a rá kivetett ínségjáruléktól, amit igazán könnyűszerrel ki tud fizetni. A Nemzeti Egység Pártja pedig ebben az ügyben is úgy járt el, amint az országos politikában tenni szokta: nem a szegény emberek, nem a munkások, hanem a gyárosok, az urak oldalára állt. Mit törődnek ők azzal, hogy az ínségmunkában a belső utcát javítottuk, hogy az ott élő Vacuum-gyári munkások se járjanak ezután térdig sárban — az igazgatók nem erre közlekednek, hanem a bécs—budapesti betonúton futtatják az autójukat. És a határbeli dűlőutak javítása nem hasznos, nem szükséges munka? Persze nem a gyárigazgatóknak hasznos, hanem a parasztoknak és a mezőgazdasági munkásoknak. Ebből is láthatják, milyen a falu vezetése, ha gyárak, igazgatók, birtokosok tartják markukban a képviselő-testületeket. A választás most alkalmat ad a népnek, hogy ítéletet mondjon az ilyen rendszer felett...

Cseh-Szombathy semmiféle erőfeszítésével nem tudta elérni, hogy bármelyik más választási gyűlésen még egyszer felszólalhassak. De amit Szőnyben elmondtam, annak valahogyan híre ment, és bármerre mentünk, az emberek beszélni akartak velem, véleményemet kérdezték olyan dolgokról is, amelyek egészen távol estek akkori érdeklődésemtől. Jólesett a figyelem, törekedtem minél több emberrel találkozni és beszélni.

A legtöbb községben a legtekintélyesebb és népszerű emberek álltak ki a független kisgazdapárti jelölt mellé, s bár sok helyen, különösen az agitáció utolsó napjaiban, egyszerűen megvadultak a közigazgatás vezetői, a helyi hatalmasok, a többség helytállt a maga jelöltje mellett. Figyelemre méltó példa volt Ete község, ahol Szabó Pál módos paraszt volt a községi bíró — róla még később is szó lesz —, s előre megmondták, hogy csak hét szavazatot kaphat a kormány jelöltje, ennyi a faluban a függő ember, aki kénytelen Tomanóczyra adni szavazatát. Egyetlen szavazattal sem tévedtek!

Nagy hajtóvadászat volt ez a nagyigmándi választás, de a

nép szépen és bátran állta a hajtást... Cseh-Szombathy Lászlót 1001 szótöbbséggel képviselővé választották, s ő az országgyűlésen annak a tisztességes, jó szándékú embernek bizonyult, aminek vártuk.

A megyéhez benyújtott fellebbezésemet az alispáni hivatal elfogadta. Erről másfelől értesültem, nem annak rendje és módja szerint, a községi elöljáróságtól. Kellemetlenül érintette őket a döntés, az alispáni határozatot visszatartották, nekem nem kézbesítették, ahogyan a szabályzat előírta volna, és a képviselő-testületi ülésen sem ismertették.

Az ínségmunka szünetelt, nincs alap, mondták a községházán, minket pedig nyúzott a nép, se fillérjük, se zsírozójuk, se kenyerük, se tüzelőjük, mi lesz ebből az életből. Miért vagyunk községi képviselők, és ha ott semmit sem tudunk elérni, miért nem döntjük rá a vezetőkre a községházát?

Mi is elég súlyos helyzetben vagyunk. Már hiányzik az a néhány pengő, amiből akár sót és paprikát vásárolhatnánk. Kenyerünk és zsírozónk van. De lejár a váltó, közeleg a kamatfizetés ideje, miből fizessünk, hiszen egyetlen vasunk sincs.

Hideg van nagyon. Rengeteg kocsi az utcán, jeget hordanak. Feleségem figyeli őket, s az emberek mozgását, akik jégvágó szerszámmal mennek a Dunára, térnek vissza onnan.

— Nézd meg, mindenki dolgozik, csak te nem...

Nem akar ő ezzel megbántani, csak éppen kicsúszik a száján a megjegyzés, nekem nagyon rosszul esik. Nem tud választási összeütközésemről a kormánypárti jelölttel, nem mondtam meg neki, hogyan próbáltak leszedni a lábamról, mit ígérgettek — ha megmondom, akkor nekem ad igazat, de gondoltam, minek keserítsem —, kevésbé ismeri a világot, és azt is feleslegesnek éreztem elpanaszolni neki, hagy a választások óta fokozódott a hivatalos üldöztetésem. Éveken át nekem szokták felkínálni, hogy töltsem meg a község jégvermét, most már ebből is kirekesztettek.

Felkerekedek, bemegyek a községházára, egyenesen a főjegyzőhöz, aki egyáltalán nem vág barátságtalan képet, amikor benyitok az ajtaján.

— Mondja meg nekem, főjegyző úr, milyen jogon akarja maga éhhalálra ítélni a családomat?

— Nagyon sajnálom, de nem tudok segíteni, higgye el nekem. Úgy látszik, amíg maga, István, észhez nem tér, ennek így kell lennie...

— Észhez térni?

Elhúzza a vállát, alighanem szán is, azonban ez semmit sem segít, és meglepett, hogy ilyen nyíltan-egyenesen megmondta, mit határoztak felőlem, s hogy ő ezt egyszerűen tudomásul vette. Feleslegesnek, értelmetlennek érzem, hogy a témát folytassam. Inkább azt kérdezem meg, amit úgyis tudok: mi történt az ínségmunka dolgában benyújtott fellebbezésemmel.

Rövid sumákolás, kertelés után bevallja, hogy az alispáni hivatal az én kívánságom szerint döntött. Hogy miért nem értesített, miért ez a szabálytalanság, arra is csak vonogatja a vállát.

— Eszerint van fedezet az ínségmunkára — állapítom meg.

— Van... van...

— Miért nem indítják meg a munkát, amit a falu egész szegénysége annyira vár? Az alispáni határozat is kevés?

Hát az nem, azt kénytelen beismerni. Felszólítom, hogy hívják össze az elöljáróságot, hozzanak létre egy ínségmunka-bizottságot, az vizsgálja meg a kérdés minden részletét, és tegyen indítványt a munkara s a bérezésre.

Összeült az elöljáróság, megalakult a bizottság, s nagy csata, hosszadalmas huzavona után beleegyeztek az egy pengő ötvenfilléres napszámba. Sok ez, mondják az urak, hivatkoznak valami rendeletre, amely szerint csak városokban lehet ennyit fizetni.

Kénytelen vagyok emlékeztetni a tisztelt társaságot, hogy az ő mesterkedéseik gátolták hosszú időn keresztül az ínségmunka folytatását, még azokat a nyomorult 4—6 pengőket is elvonták a szegényektől, amihez ezen a réven hozzájuthattak volna.

A vita elég éles, megállapítom a felelősségüket, amiért családok egész soránál hosszú ideje nincs egy falat só, nincs petróleum, kenyér alig akad. Fejükre kell olvasnom azt is: szégyellnivaló, hogy Esztergomban az alispán, a főispán ismeri az itteni nyomorúságos helyzetet, megállapítja, hogy a Vacuumnak meg se kottyan az ínségjárulék terhe, ugyanakkor pedig az itteni elöljáróságnak, a plébános úrnak az egyik felekezet, a nagytiszteletű úrnak a másik részéről az a meggyőződése, hogy nálunk „rendben van minden", nincsenek rászorulók. Nem a munkások sovány kenyerét védik egy ilyen kérdésben, hanem a Vacuum részvényeseinek zsebét oltalmazzák.

Végül kötélnek állnak, megszületik a munkáról és az egy pengő ötven filléres napszámbérről szóló határozat.

Nagyobbik fiam iskolás. Vasárnap van, röstelkedve jön haza a templomból.

— Apu — mondja szepegő hangon —, a pap magáról beszélt a templomban.

— Honnan tudod, kisfiam? Név szerint megnevezett?

— Nevet nem mondott, de én is értettem, meg az emberek mind tudták, hogy magáról van szó. Hazafelé hallottam, mondták, no, jól elbánt ez a pap Dobival. A görbe lábú Bak-Szűcs azt mondta rá, jól tette a pap, mit kommunistáskodik itt a Dobi? Menjen Tatabányára, ott lázítson. Aztán valaki kiabált vele, vén csibésznek nevezte, és megígérte neki, hogy bevágja az árokba, ha magát bántja. De ezt nem ismerem, nem tudom, kicsoda . . .

Vallatom a gyereket, de sehogy se tudok eligazodni, tulajdonképpen mi volt a pap beszédének a lényege.

Délután valakinek a temetésén több jómódú gazdálkodó vesz körül, azt mondják, a pap szavai általános megbotránkozást váltottak ki. Közbevetem, hogy voltak ott azért olyanok is, akik egyetértettek a pappal. Néhány ostoba ember — mondják ők. Most már megkérdezem, tulajdonképpen mi baja van velem a papnak.

— Neki az a véleménye, hogy a ti pártszervezetetekben

kommunista szellem uralkodik, erre nevelitek egymást, és ebben te főbenjáró bűnös vagy. A munkások a te befolyásodra egyházellenesek, és miattad nem fizetnek egyházi adót...

— Szóval kevés az egyházi adó.

— Az a legnagyobb bánata a papnak. A pénz. Kevesebbet kap belőle, mint szeretne. Valamilyen rendeletre hivatkozott, annak alapján módja van behajtani minden hátralékot, és kijelentette, nem lesz irgalommal irántatok.

— Ismeritek a szőnyi munkások lehetetlen anyagi körülményeit.

Nevetve mondja az egyik:

— Tudok róla, hogy két malac hízik nálatok. Vigyázz, tudja a pap is, képes lefoglaltatni a végrehajtóval.

— Nem rólam és nem a két malacról van szó. Általános a nyomorúság, és a pap jól tudja, hogy ez már nem egy-két esztendeje, hanem hosszabb ideje így van. Ami pedig az én hízómat illeti, tudjátok azt is, hogy 1200 pengő drága kamatos adósságom van, és bizony már nagyon ránk öregedett, évek óta nem tudjuk törleszteni. A pap ismeri az én helyzetemet, de kellene ismernie az egyházához tartozó proletárok általános nyomorúságát. Ha ismerné, talán nem beszélne ilyen vak gyűlölettel a szegények iránt.

Hívnak, menjek el a héten tartandó egyházgyűlésre, mondjam el nézeteimet, és vitatkozzam ott a pappal, ne nagyobb nyilvánosság előtt — ne legyen ebből öröme a katolikusoknak. Azt gondolom, hogy hátralékos vagyok az egyházi adóval, meggátolhatják a gyűlésen való részvételemet, de ezek csak biztatnak, menjek oda, ők majd pártomra állnak, ha a pap akadékoskodik.

Az akadékoskodás nem marad el, de a segítség is jelentkezik, és a pap nehezen beletörődik a felszólalásomba. Néhány gyakorlati javaslatot tettem, ami nemcsak a közönségnek, hanem még a papnak is tetszett, azután számokkal, pontos adatokkal ecseteltem számos proletárcsalád életét, körülményeit. Nemcsak a reformátusokról, hanem katolikusokról is beszéltem, jelezve, hogy a nyomorúság nem marad meg egyik vagy

másik felekezet korlátai között. Általános jelenség az életünkben, és ezzel minden egyházi embernek foglalkoznia kellene. Ha a családok éheznek, ha gyerekeik télen azért húzódnak meg a hideg kuckókban, mert nincs ruhájuk, lábbelijük, amit felvehetnének, ha akkora a szegénység, hogy a palavesszőt sem tudják megvenni, az bizony olyan állapot, amivel becsületes segítőszándékkal foglalkozni inkább látszik papi feladatnak, mint demagóg módon engem pellengérezgetni a templomban. Döntsék el az emberek, hogy a kettő közül melyiket érzik istennek inkább tetsző munkának. Kérdeztem a papot, mit tenne, ha olyan körülmények között volna kénytelen élni, ahogyan a megnevezett családok és még kívülük igen sokan élnek a hívei közül.

— Ne bölcselkedjék, hanem fejezze be — szakított félbe.

— Befejezem. Én senkit sem befolyásoltam, hogy fizessen-e egyházi járulékot vagy sem. Ha a nagytiszteletű úr az általam előadottak után is árvereztetni akar, ám tegye. Küldje csak ki a végrehajtót és a csendőröket. Szedjenek össze mindent, amit a hátralékos családoknál találnak, s ne szégyelljék összegyűjteni az iskola és a templom közös udvarára, vagy vigyék a paplakba, bánom is én, hová. Lássa a falu a vackainkat, és a sok rongyot, amit találnak nálunk, úgy fogja lengetni a szél, mint a nyomorúság zászlóit... Azután majd el lehet gondolkozni felőle, micsoda egyház az, ahol ilyen az élet, ilyen dolgok történhetnek...

Egyik disznót le kell vágni, hogy a másiknak több kukorica jusson. Igen ám, de régen láttunk mi egy darabban tíz pengőt, miből vásároljuk meg a disznóöléshez a hozzávalót. A szatócsok figyelmesek, hárman is kínálnak hitelt. Mondjuk, nem merünk már adósságot csinálni, de csak biztatnak, tudják ők, mi a helyzet, és ha most nincs pénz, majd csak lesz. Feleségem nagyon fél a hiteltől, meg kell ám azt adni egyszer. Viszont a disznót is jó lenne levágni. Sopánkodik, ki látott már olyan disznóölést, hogy se töltelék, se semmi a háznál. Csakugyan igaza van.

— Látod — mondom neki —, hát nem azoknak van igazuk,

akik azt mondják, hogy úgy szép a szegénység, ha semmi sincs?!

Persze ez csak olyan akasztófahumor, egyikünknek sincs kedve nevetni rajta.

A postás fordul be hozzánk, 30 pengőről szóló pénzesutalvánnyal. Ez volna a csuda az ember életében? Nem is tudom hirtelenében, miről lehet szó, szinte dermedten tartom kezemben az utalványt. Csak valami tévedés ne legyen — az első percben nem is szólok az asszonynak. Tanulmányozom a szelvényt, s nehezen eligazodom rajta. A „Népszavá"-tól érkezett a pénz. „Hogyan él a magyar falu?" címmel pályázatot hirdetett az újság, egymás után két alkalommal. Én mind a kétszer megírtam nekik a véleményemet, s mind a két pályázat második-második díját elnyertem: összesen 30 pengőt.

Boldogan dugom Böske orra alá az utalványt:

— No asszony, itt van 30 pengő!

Nehezen jut szóhoz az örömtől és az izgalomtól.

— Látod, mégiscsak jó az isten, megsegíti a szegény embert.

— Hát igen, valóban jó, megsegíti... — egyezem bele a magyarázatba, és hálásan gondolok a „Népszava" szerkesztőire, akik ez alkalommal és éppen a legalkalmasabb időben, vállalták az isten követségét.

Nemcsak a disznótorhoz szükséges dolgokat vásárolja meg a feleségem, hanem cigarettadohányt is hoz, olyan 16 filléreset, amit jó napjaiban szív a szegény ember, finom papírt hozzá, s mikor az első cigarettára rágyújtok, úgy érzem, hogy nincs ennél a háznál semmi baj, nem kell kétségbeesni.

De mire a cigaretta végére érek, már végiggondoltam, hogy holnap is nap lesz, s még nem tudom, hová megyek dolgozni, találok-e egyáltalán munkaalkalmat.

Az ínségmunkában testileg és lelkileg kifárad az ember. Most megint azt találták ki a községházi urak, hogy a kisebb családosok hetenként három, a négy-öt-hat tagú családdal nyomorgó emberek négy, öt, illetve hat napot dolgozhatnak. Egy családból ketten nem vehetnek részt a munkában, eltartottaknak pedig csak a 16 éven aluliakat szabad számítani.

Megpróbálunk egy tömegtiltakozást, az ember megmondta a magáét, meghallgattak, egyik fülükön be, másikon ki, s azután semmi sem történt. Gömbös a szőnyi községházán is mutogatja az erejét.

A komáromi és almásfüzitői állomáson munkásokat vesznek fel a pályafenntartáshoz, de csak olyanok kapnak munkát, akiknek kormánypárti tagsági igazolványuk van, vagy pedig ajánlásuk a Gömbös-párt községi szervezetétől. Minket természetesen nem ajánlanak. Hétről hétre erősebb a nyomás ránk. Értem, miről van szó, szét akarják rombolni a szervezeteinket. Pártnapjainkon kétségbeesett kifakadásokat hallani, az emberekből szinte minden bizakodás kiveszett.

Feleségem munkát szerez magának a komáromi lengyárban. Egészségtelen, nehéz munka, de megpróbálja. Azután mind gyakrabban tér haza azzal a keserűséggel, hogy bántogatják, sértő megjegyzéseket tesznek rá, miattam, aki „istentelen kommunista" vagyok, olyan lázító, akit még a pap is kiprédikál, miért adnak helyet a gyárban a magamfajta ember feleségének. Örült szegény, hogy a szomszédasszony mellé került a munkahelyen, de ez talán még a többieknél is rosszabb. Csak a munkafelügyelő mutat iránta jóindulatot. Megmondhatnám az asszonynak, hogy ez is miattam van ám, ez a jó szakember valamikor az én tanítványom volt a fűtőbázban, hosszú ideje szakszervezeti tag, elég közel álltunk egymáshoz. De nem leplezem le a régi kapcsolatot, örüljön szegényke, hogy legalább ennek az embernek a jóindulatát sikerült kiverekednie.

Mikor megbetegszik, tapasztalnunk kell, hogy a gyógyítás minőségét, az orvosnak a beteg iránt mutatott jó- vagy rosszindulatát is pártállás szerint mérik. Az intézeti orvos előbb más próbált lenni, azután valami miatt beállt Gömbösék „nemzeti egységébe", ott vezető helyet szerzett magának a pártszervezetben, és nemcsak velem van baja, hanem érezteti rosszindulatát a feleségemmel is.

Bizony ezekben az években nagyon benne voltunk a „hajtásban", és kevés kilátásunk volt rá, hogy hamarosan véget érne a politikai hajtóvadászat, amelynek áldozatai vagyunk.

Egy darabig elhúzzuk a párthelyiség felmondásának dolgát, de végül bele kell törődnünk, hogy képtelenek vagyunk jó irányba fordítani. Krausz úr tele van panasszal, azt mondja, nem bírja már a csendőrök zaklatásait, a büntetéseket. A minap megint itt volt a járőr, Benső törzsőrmester szidalmazta a vendéglőst, és fejét a könyvtárszekrény élébe verte. Értse meg, mondta neki, hogy ebben a szekrényben van a métely, az átok, isten verje meg a kommunista bandát, és azokat, akik helyet adnak az ilyen méregkeverőknek. Menjünk már innen, fohászkodik Krausz úr, és vigyük a könyveinket.

Hétről hétre, hónapról hónapra jobban ránk nehezedik a hatósági nyomás, a közéleti terror, amelyet Gömbös és barátai az ő szempontjukból ítélve olyan mesteri módon kifejlesztettek az országban. Bárhová indul az ember, bármilyen kezdeményezéssel, egyszer csak beleütközik valamibe, és nincs tovább. Ha erőszakolja a dolgát, akkorákat vágnak a fejére, hogy beleszédül. Az ilyen helyzetben egyik ember ökölbe szorított kézzel jár, fogcsikorgatva birkózik a bajokkal, a másik elbizonytalanodik, elveszti hitét és kedvét kisebb-nagyobb mértékben, azután végképp félreáll. Az utóbbiak vannak többségben.

Gulyás Lajos barátunk életét éppen csak pislákolni engedi súlyos proletárbetegsége, most pedig a pártszervezet helyzete miatt lelki beteg módján áll közöttünk. Ha nem lesz helyiség, nem jöhetünk össze, nem beszélgethetünk. S hogy fogjuk nálunk szocialistákká nevelni a fiataljainkat? Pedig mennyi örömünk és mennyi reménységünk volt ebben az értelemben is. Ha nem lesz helyiség — márpedig ki merne nekünk most már Szőnyben helyet adni —, nem lesz pártszervezet. Mennyi keserűség és mennyi elveszett hit volt ennek a nagyszerű embernek a bús elmélkedése mögött...

Már csak néhányan vagyunk együtt, amikor búcsúzunk a párthelyiségtől, a könyvtár megőrzését szóbeli határozattal rám és családomra bízták. Vigyázzak a könyvekre — a jobb idők eljöveteléig.

A csendőrségre hívatnak, fogalmam sincs, mit akarnak tőlem. Udvarom rendben van, tűzszerszámom különb, mint bármelyik gazdaemberé. Régen megtanultam, hogy nálam mindennek legalább egy fokkal jobbnak kell lennie az előírásosnál, így nehezebb belém kötni.

Most egészen másról van szó.

Magas rangú csendőrtiszt utazott át a falun, megállt, benézett a kéznél levő laktanyába, megszemlélte a legényeit, és úgy látszik, szemügyre akarta venni személyemen keresztül a pártszervezetet, községünkben a rendszer ellenségeit is.

Az őrsparancsnok szobájába irányítanak. Vajai tiszthelyettes semmit sem szól, híven régi szokásához, a szoba sarkába állít. Különösebb pózt nem kíván, ennélfogva kényelmesen állhatok. Vajai kimegy, s egyidejűleg magasabb rangú csendőrtiszt lép be. A szemben levő íróasztalhoz ül, azon valamivel matat, maga elé morog. Úgy tűnik, mintha nem tudná, a szobában rajta kívül még valaki van.

Kissé nyugtalanító állapot. Miért nem vesz észre, miért nem szólít, és miért csak maga elé dunnyog? Igen nagy csendben állok, fülelek, morgásából szeretnék megérteni valamit.

Végre felém fordul, pillanatra arra tekint. Kommunistázik, pártot emleget. Most már nyilvánvaló előttem, hogy szerény személyemmel foglalkozik. Alkalmas helyen közbeszólok, s mondom, rosszul tájékoztatták, őrnagy úr. Községünkben nem kommunista, hanem szociáldemokrata pártszervezet van. Annak vagyok én tagja. A Kommunista Pártot országunkban törvényen kívül helyezték, szelíd gúnnyal mondom, ez a helyzet községünkben is.

Felfortyan a tiszt, úgy látszik szemtelenkedésnek tartja viselkedésemet. Én pedig dehogy akarom bosszantani, örülnék, ha minél előbb szabadulhatnék tőle a lehető legszárazabban. Ő pedig, ha lehet, lenézőbb mint előbb, és hangját is eléggé felemeli, el akarja ismertetni velem, hogy jól tájékozott, hogy kommunista vagyok.

Nem vagyok az, őrnagy úr, mondom neki határozottan, és

fájlaló formán teszem hozzá, hogy sajnos, nem is tudnék az lenni.

Mi az, hogy sajnos, és miért nem tudna az lenni — kérdezi élesen. Én pedig mondom neki jámbor, ártatlan képpel, nem is tudom, abban a helyzetben honnan vettem ehhez a bátorságot vagy a szemtelenséget, hogyan is nevezzem: „úgy tudom, hallottam, hogy a kommunistának mindenki másnál emberségesebb embernek, jobbnak, igazabbnak, okosabbnak és mélyebben érzőnek kell lennie. Szerény és tisztelettudónak, hatalmával vissza nem élőnek. Dehogyis rendelkezem én ilyen erényekkel..."

Úgy látszik, nagyon kijött a sodrából az őrnagy úr. A tiszthelyettest szólítja, ő egyszerre ott terem.

— Maga elmehet — kiált rám a tiszt. Azt még hallom, amit az őrsparancsnoknak mond: „Miért nem irtották ki már rég az ilyen embereket?"

Nem arról volt szó, mintha én azt a csendőrt hergelni akartam volna. Tudtam, hogy semmi dolga velem, semmi köze sincs hozzám. Ráért a nyomorult, jobb szórakozás híján engem behívatott, és csinálta velem a komédiát, ha megunja, továbbáll — mikor elkezdte a cirkuszt, úgy gondolta, röhögve fog továbbállni innen. Semmi kedvem sem volt, hogy ebben a kezére járjak. Amellett pedig fokozott mértékben éreztem a megaláztatást, hogy ide jön ez a patkány, kifejezésre juttatja, hogy nem vesz emberszámba, piszkoskodik velem. Nincs nekem enélkül is elég bajom az életben?

Végül hazaküldenek. Útközben a kommunisták harcaira és áldozataira gondolok, s a tömérdek feladatra, amit városban és falun egyszer mégiscsak meg kell oldani, okosan, körültekintően, elvhűen, sehol meg nem alkudva és mindig emberségesen. Szóval kommunista módon. Megélem-e a remélt nagy átalakulást?

Néha elviselhetetlen, kibírhatatlan az élet. Ránk nehezedett a terror terhe, s közben azon tépelődünk, nem voltunk-e túlságosan elégedettek magunkkal, a politikai munkánkkal, s ha mégsem, akkor hol követtünk el hibákat, mennyi a mi felelős-

ségünk a keserves állapotokért. Országos központunk állandóan bírálta „túlzottan baloldali beállítottságunkat", az ő bizalmukat sohasem élveztük, a segítségüket sem. Azt mondják, magunk kerestük a bajt, amikor a nyilasokkal szembeszálltunk. De nem volt-e kötelességünk az ilyenfajta „bajkeresés"?! Bármilyen erővel és hatósági segédlettel jelentkezett a szennyes nyilas hullám, a magunk dolgának éreztük, hogy figyelmeztessük a falunkat a veszedelmekre, óvjuk a népet a végzetes tévedésektől.

Tudomásul kell vennünk, hogy tagságunkat távoltartják tőlünk, mégis az a véleményünk, hogy ha öten maradunk, akkor is folytatni kell valamilyen módon pártszervezetünk életét. Úgy képzeljük el, ne legyen lárma, csak csendes, szívós, szorgalmas munka, de oly módon, hogy minél többen tudják, lehetőleg mégis mindenki tudja, harcunk tovább folyik, élünk, hiszünk és lelkesedünk. Ha a párt tagjainak szervezett élete lehetetlenné is vált, a munkát nem szabad abbahagyni. Ezt tervezzük, de megvalósítani nehezebb, mint gondoltuk.

Éljük külön-külön a magunk életét, elbiciklizünk egymáshoz, vagy ha az utcán találkozunk, ott politizálunk, kicseréljük gondolatainkat. Kölcsönösen tájékoztatjuk egymást mindenről. Határozatokat persze nem tudunk hozni, s amikor megint kitűznek egy nyilasgyűlést, magamnak kell dönteni, menjek, ne menjek. Tóth Feri barátomat kérdezem, ő azt mondja, nem férek a bőrömbe, vigyázzak, ne menjek közéjük, mert megint nagyon megvernek. Mosolyog a tanácsához, és látom, úgyis tudja — elmegyek.

Téli estén egy vendéglőben tartják a gyűlést, előadója Györkös nevű győri kárpitosmester, véresszájú demagóg, az első szőnyi gyűlésükről ismerjük. Érzem, hogy adósa vagyok, sejtelmem sincs, hogyan fizethetnék. Tudom, a gyűlésen óvatosnak kell lennem, és mégis bízom benne, hogy valami történni fog.

Megdöbbenés-félét tapasztalok, amikor belépek a terembe. Szerény helyre ülök, de középülésre, szembe a szónokkal. Sokan köszöntenek, visszaköszönök, különben csendben vagyok.

Jön egy rendező, kéri, hogy menjek előre, de elhessegetem. Lengyel Károly főjegyző a hatósági küldött, megnéz, azután később is ügyelni fog rám, ennek majd hasznát látom.

Györkös „testvér" a teremtés titkáról tart előadást, nagyonnagyon messziről kezdi, bírálgatom magamban, hogy ez milyen nagyképű, de hamar belátom, hogy ilyen nehéz kérdésnek muszáj nagy feneket keríteni. Korholom magam, miért vagyok én ennyire elfogult, közben azonban már tudomásul kell vennem, hogy a szónok tudja a jelenlétemet, mi az, hogy tudja! Minél nagyobb meggyőződéssel beszél, annál inkább éreznem kell, hogy elsősorban engem szeretne felvilágosítani, megtéríteni tévelygéseimből, tanítani az élet valóságaira. Tekintetét az enyémbe mélyeszti, nekem beszél elsősorban, s én hallgatom, próbálnám nem hallgatni.

Mondja, mintha a Bibliát olvasná:

— Isten dolga a teremtés. Akaratából valóan vagyunk. Ember, állat, fa, virág, kő, víz, mező, ló, kocsi, ostor, gyertya, templom, ostya, szenteltvíztartó — szóval minden.

Lehet ennek az embernek ellentmondani? Én nem teszem, körülöttem figyelmesen pislognak az emberek.

Ezután következett a nagyágyú:

— A zsidók teremtéséhez azonban semmi köze sincs istennek. Azok lettek, csak úgy, isten tudtán és akaratán kívül. Ezért ők más emberek, nem is emberek, hanem zsidók. Mások tehát testben és lélekben. Mivel nem élveznek isteni gondviselést, el kell pusztulniok. De hogy mikor pusztuljanak, azt nem bízhatjuk a véletlenre. A Nyilaskeresztes Pártnak nincs türelme a várakozásra. A zsidók elpusztításáról mi magunk gondoskodunk.

Bámulom és szánom ezt az ostoba rongy embert. Valami nem tetszik neki a nézésemben, utolsó mondatait már úgy mennydörgi, hogy előre hajlik, rázza az öklét, szájából utálatosan fröcsög a nyál.

A tisztelt közönség most már nem őt nézi, hanem inkább engem, rám figyelnek, nem is ellenszenvesen, inkább mosolygós várakozással.

Felállok és illő tisztelettel megkérem Györkös testvért, hogy mondanivalóját, ha ez lehetséges, ne kizárólag hozzám intézze, vannak itt rajtam kívül sokan, akiket alighanem szintén érdekel az ő magas színvonalú, okos előadása.

A szónok még mérgesebb lesz, vegyem tudomásul, hogy ő igenis nekem beszél, és vegyem tudomásul, hogy érzi, én gúnyosan nézem, nevetek, sőt kinevetem őt.

— A maga fejcsóválása, mosolygása mérges gyilokként hat rám, maga kihozott a sodromból! Érti?! — kiáltja éktelen magas hangon, én viszont ki nem nyitnám a számat még egyszer, isten világáért. Csak nézem őt, rettenetes mérgével, indulataival és vörös ábrázatával, szelíden mosolygok rá.

Ekkor váratlan esemény történik. Lengyel főjegyző eddig nála sohasem tapasztalt eréllyel és határozottsággal odaáll a nyilasok dobogója elé, és keményen rászól Györkösre:

— Annak az embernek hagyjon békét! Nem bántotta az magát egyetlen szóval sem. Arra pedig neki egyáltalán nincs szüksége, hogy maga oktassa ki a viselkedésről. Tud az viselkedni a maga tanácsa nélkül is. Ha maga a nyilvánvaló provokációjával fel nem hagy, a gyűlést feloszlatom. És most beszéljen, ha akar. Folytassa, de maradjon a tisztesség határain belül!

Ennél többet igazán nem remélhettem, bár arról szívesen lemondtam volna, hogy az a hatalom, annak a képviselője véd meg, amellyel mindig szemben álltam. De már megtörtént, s akárhogy néztem, erkölcsi siker volt.

A főjegyző kötelességét teljesítette, nyilván arra gondolt, hogy későbbi nagyobb bajoknak veszi elejét, ha idejében beavatkozik, és talán jól ítélte meg a helyzetet.

Györkös magyarázkodott, én kifelé indultam. Még tartott a vita közte és a főjegyző között, amikor az udvarra értem, s eszembe jutott, hogy talán hiba volt az eltávozásom. Még azt hiszik, megfutamodtam. Visszafordulni mégse akartam, aztán gyorsan kiderült, hogy nem is lett volna értelme. A győri kárpitosmester belezavarodott a főjegyző beavatkozásába, és hirtelen beszüntette a teremtés titkainak további magyarázatát.

Az udvaron maradtam egy ideig, tapasztaltam, hogy a hall-

gatóság többsége egyáltalán nem nyilas érzelmű, csak kíváncsiskodott, és meglehetősen politika nélkül tárgyalták a történteket. Odabent Györkös után más szónok nem volt, a gyűlést befejezték.

Indulok haza a sötétben, előbb ijesztő a csend, aztán sűrű lábdobogás hangzik mögöttem, sokan jönnek, alighanem utánam. Nem hinném, hogy ebből jó következnék, de egyebet nem tehetek már, megállok, várom a fejleményeket.

Nyilasok vesznek körül, de — meglepetésemre — nem verekedni akarnak, hanem Györkösék üzenetét hozzák, menjek vissza, szeretnének velem „jóakaratúan beszélgetni".

Megígérem nekik, hogy visszamegyek, előbb azonban otthon megvacsorázom. Félóra múlva a vendéglő belső szobájában leszek. Sehogy sem bíznak a visszatérésemben, s csak akkor hagynak magamra, amikor megmondom, hogy ha itt maradnak a nyakamon, akkor bizony nem megyek vissza a vendéglőbe később se.

Györkös azzal fogad, hogy ha senki sem, ő biztos volt benne: teljesítem ígéretemet, s íme, neki lett igaza, megtartottam a szavamat. Vacsorázzunk együtt, ajánlja, ezzel enyhíthetnék valamit a keserűségén. Olyan savanyú ábrázattal mondja, hogy ha nem utálnám annyira, talán meg is esne rajta a szívem.

— A vacsora sehogy sem megy, uram — mondom neki —, éppen ma ajándékozott meg valaki egy vadnyúllal, otthon úgy bevacsoráztam, hogy én most már az a megrakott szekér vagyok, amelyikre nem fér több, mint legfeljebb egy fröccs, nem bánom, azt megihatjuk együtt. Látja, már hozza is nekem az öreg kocsmáros . . .

Ők esznek, isznak, én fogyasztom az italomat, amíg tart belőle, velük maradok. Györkös beismeri, hogy megzavartam, elrontottam a beszédét, rossz érzés volt, de ígéri, hogy ilyen sors engem is érhet. Elkezdenek téríteni, én minden szavukra megmondom a magamét, azon a hangon, ahogyan ebben a helyzetben tenni lehetett.

Mikor búcsúztam, Györkös igen rossz jövőt jósolt nekem, és

ezt illő módon megköszöntem, viszonzásul neki nem jósoltam semmit.

Hazafelé menet elhatároztam, hogy én ezekkel soha többé nem találkozom a magam akaratából.

Kegyetlen módon egyedül éreztem magam ezen az estén. Tudtam, hogy amíg élek, fel nem adom, abba nem hagyom harcomat a fasiszták és a fasizmus ellen, de abban az órában bizony sejtelmem sem volt, milyenek lesznek a lehetőségeim, én mire mehetek. Tisztán láttam, nemcsak barátokra és segítőtársakra van szükségem, hanem helyet is kell keresnem magamnak, ahol politikai munkát végezhetek.

Néhány nap múlva dr. Cseh-Szombathy László meghívott a Független Kisgazda Pártba.

TARTALOM

Gyermekkor 5

Család és otthon 5
A falu 10
Szegénygyerekek életiskolája 16
Munka, csillagnézés, iskola 23
Az első szegődés 30
Két férfi és Juli 34
Gyári munkában 39
Az első május elseje 45
Szerencsétlenség 47
Apánk halála 50
Merre induljak? 54
Hadiüzemben 60
„Alkalmas" 65

Háború, forradalmak, ellenforradalom 71

„Szép katonaélet" 71
A nagysallóiak 76
Negyvenkét év múltán 80
Ismeretlen cél felé 84
Nagytapolcsányi tapasztalatok 88
Még néhány hét frontharcos-jelöltség 99
Politikai iskola kezdőknek 108
Budapesti kalandozás 116
Éhség, tetű, keserűség 121
Tavasz és gyász 133
Vándorló robotos élet 138
Nem akarok cseléd lenni 146
Hadbíróság 151
Homályos történelem 159
Szökevény lettem 165
A Piavenál 174
Forradalom és hazatérés 185
Zűrzavaros hónapok 192
Változások a faluban 206
Proletárdiktatúra 211
A komáromi támadás 219
Az északi fronton 228

Keleti harcok, árulás, összeomlás 240
Megmaradhatunk-e? 251
Keresem a helyemet 270
Szerencse? 275
Házasság 280
Földet kapok Brigécióban 291

Forrongó évek és nyomorúság 299

Születés, és halál 299
Új otthon 306
Az első választás 311
Patkányveszedelem 315
Temetkezési asztaltársaság 320
Proletár házépítés 325
Kisbéri vasárnap 334
Nem tudok muzsikálni 341
Sztrájk 345
Hazafiságról beszélgetünk 350
1930. szeptember 1. 355
„Hamis pénz forgalomba hozatala" 360
Hol erre, hol arra 365
Falusi pártélet 371
Egy községi választás története 383
Szelei 392
Barátság és osztályhelyzet 409
A Steiner-gépnél 422
Sallai és Fürst 426
Nyilasok 434
Hajtóvadászatok 448
Egyedül? 464

62.0109 — Kossuth Nyomda, Budapest, V., Alkotmány u. 3. — Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató. — Szerkesztette: Török Piroska. A kötésterv *filo* munkája. Műszaki vezető: Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő: Lengyel József. A szedést 1962. jan. 6-án kezdték meg. Megjelent 1962. május 15-én, 10 000 példányban. Tartalmaz 29¾ (A/5) ívet